Dr NEVENKA PETRIĆ

I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI

REVOLUCIONARNI OMLADINSKI POKRET BANJALUKE

1919 – 1948.

INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU

Dr Nevenka Petrić
I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI
REVOLUCIONARNI OMLADINSKI POKRET BANJALUKE 1919-1948.

Recenzenti:

Dr SLAVOLJUB CVETKOVIĆ
Akademik CANU RADONJA VEŠOVIĆ, književnik

Odgovorni urednik:

Likovno-grafički urednik:
Inž. SVETKO RELJIĆ

Prevodilac:
SANJA MILIJANOVIĆ

Dr NEVENKA PETRIĆ
I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI
REVOLUCIONARNI OMLADINSKI POKRET BANJALUKE 1919-1948.

Izdavač:
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

Direktor: *Dr PETAR KAČAVENDA*

Lektor:

Kompjuterska obrada:

Korektor:

Štampa:

Tiraž:
400

LITERATURA

1. CVETKOVIĆ, SLAVOLJUB: "Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919-1928", monografija, Beograd, 1966.
2. VASIĆ, MIROLJUB: "Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941", monografija, Beograd, 1977.
3. KAČAVENDA, PETAR: " Omladina u revoluciji", Ujedinjeni savez
4. antifašističke omladine Jugoslavije 1942-1945., monografija, Beograd, 1985.
5. PEKIĆ, VOJO: "Savez komunističke omladine Jugoslavije između dva rata (1919-1941)", Beograd, 1959.
6. "Revolucionarni omladinski pokret u BiH", knjiga I i II, Sarajevo, 1984.
7. VUKMANOVIĆ, MILAN: "Partijska i SKOJ-evska organizacija Banjaluke na udaru režima 1035 – 1936", "Banjaluka u novijoj istoriji (1878 – 1945)", Sarajevo, 1976, str. 437-464.
8.
9. GAJIĆ, MILORAD: "Partijska organizacija Banjaluke 1929 – 1935", Banjaluka u novijoj istoriji (1878 – 1945), Sarajevo, 1976, str. 335.
10. "Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, zbornik sjećanja", I i II knjiga, Banjaluka, 1981. i 1985.
11. "Šehitluci 41", "Oblasna partijska savjetovanja", Zbornik radova, Banjaluka, 1981.
12. PETROVIĆ, SLOBODAN: "Sedam sekretara SKOJ-a", Beograd, 1962
13. LUKAČ, DUŠAN: "Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941 – 1945", Banjaluka, 1968
14. "Banjaluka 44", Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju (28. septembar1944), Banjaluka, 1985.
15. "Banjaluka", Banjaluka, 1990.
16. ŠKARICA, DUBRAVKA: "Djelatnost Kluba akademičara Banjaluke pred II svjetski rat", Prilozi Instituta za istoriju, br. 1, 1965.
17. KOVAČEVIĆ, DUŠANKA i UMIČEVIĆ, ZAGA: "Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluc", "Banjaluka u novijoj istoriji (1978 – 1945)", Sarajevo, 1968, str. 585.
18. BAJALICA, DIMITRIJE: "Učiteljska škola u Banjaluci za vrijeme šestojanuarske diktature","Banjaluka u novijoj istoriji (1978 – 1945)", Saerajevo, str. 380.
19. MORAČA, PERO, "Grad u narodnooslobodilačkom ratu revoluciji (s posbnim osvrtom na Banjaluku)", "Banjaluka u novijoj istoriji (1978 – 1945", Sarajevo, 1976, str. 566.
20. "Omladinski pokret u Jugoslaviji 1919 – 1969", Beograd, 1969.
21. RIBAR, IVO LOLA, "Članci i govori", Beograd, 1953.
22. MIKIĆ, SLOBODANKA: "Najznačajniji događaji u istoriji omladinskog pokreta Jugoslacvije, 1919 – 1979", Beograd, 1979.

I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI...

REVOLUCINARNII OMLADINSKI POKRET BANJALUKE OD 1919 - 1948.

UVOD

Političke i društvene pretpostavke nastanka i razvoja revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci

Za vrijeme Austro-Ugarske monarhije sistem policijskog režima konsekventno je sprovođen i u banjalucckoj sredini, pa tako i u školama s ciljem da ometa i guši svaku pojavu makar kakve napredne omladinske organizacije ili aktivnosti.[1]

Prije proglašavanja aneksije Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji (5.X 1908), već početkom ovoga vijeka među naprednom omladinom pojačavala su se politička previranja, raspravljalo se o potrebi osnivanja i djelovanja tajnih đačkih

[1] Banjaluka je pod Austro-Ugarskom okupacijom bila 40 godina. Okupacione austro-ugarske snage u Banjaluku su ušle 31. jula 1878. godine i ostale sve do oslobođenja 1918. godine.

organizacija koje su nastajale na borbenoj tradiciji đačkih društava s kraja XIX vijeka ("Branko" u Mostaru, "Srpska svijest" u Sarajevu i dr.). U Banjaluci je došlo do političkog organizovanja školske omladine 1903. godine, kada se osnivaju nova tajna đačka udruženja "Perporod" i "Njegoš",[2] kao i u drugim sredinama, na pr. u Bos. Gradišci ("Pokret",1904), u Tuzli ("Dobrotvor" i "Balkan" 1904-5), u Mostaru ("Matica", 1904) i dr.[3] Aneksija je samo dalje ubrzavala politizaciju omladine i njenu idejnu usmjerenost, a to se ogledalo u davanju aktuelnijih sadržaja postojećim oblicima udruživanja omladine. U Banjaluci je održan sastanak na Petrovdan 12. jula 1906. na kom je odlučeno da društvo "Njegoš" promjeni ime u "Sloboda", a i da bude inicijator da se ovo ime đačkim društvima daje i u drugim mjestima. Ovo nastojanje trebalo je da odrazi novu djelatnost, tj. da se sa primarno književnih uključuju sadržaji političkog karaktera. Ovaj sastanak srednjoškolaca i studenata u Banjaluci samo je djelimično uspjeo, a novi pokušaj je bio tek 1913/14 školske godine u Sarajevu, kad su bili sazreli uslovi da se obrazuju zajedničke bosanskohercegovačke organizacije.

Đaci u Bosni i Hercegovini nisu smjeli osnivati đačka društva. Zemaljska vlada je 19. septembra 1912. upozorila uprave škola na djelatnost tajnih đačkih udruženja i podsjetila da je 19. juna 1911. odobreno osnivanje đačkih društava u okviru škola, ali da djeluju samo u skladu sa zadacima škole. "U tu svrhu direkciji nalaže, da odmah na početku nastavne školske godine u većoj dvorani zavoda sakupi učenike tamošnjeg zavoda i to napose nižih i viših razreda i oboima proglasi, da je svako tajno organizovanje i sakupljanje đaka bezuvjetno zabranjeno, te ako gdje postoje tajna društva, da se imaju smjesta raspustiti."[4]

Zemaljska vlada je Okružnicom od 22. septembra 1912. dopustila srednjoškolcima da mogu učestvovati u radu sokolskih društava uz posebne preduslove (molba učenika uz izričitu želju njihovuh roditelja i da budu samo u đačkim četama).

U ovo vrijeme neke aktivnosti su vođene pojedinačno, kao što je činio Simo Miljuš, kasnije istaknuta ličnost jugoslovenskog komunističkog pokreta. Kao učenik sedmog razreda gimnazije održao je sedam predavanja u Lušci Palanki, svom kraju, o čemu je pisao Glavnom odboru "Narodne odbrane" u Beogradu 1912. godine. Isto tako je radio i Mladen Stojanović u svom kraju, inače tada učenik gimnazije u Tuzli.[5]

Novoosnovana srednjoškolska đačka društva u Banjaluci, Mostaru i dr., pod patronatom profesora, nisu bila popularna zato što se u njih nisu mogli uključiti sadržaji koji su naprednu omladinu interesovali.

---

[2] Đačko tajno društvo "Njegoš" u Banjaluci je 1906. promjenilo ime u "Sloboda", ali i političku orijentaciju.
[3] Milan Vukmanović, *Omladinski pokret u Bosni i Hercegovini i veleizdajnički proces đacima 1915-1916. godine, Narodna biblioteka Srbije, II 401.143,(str.241-275), str. 245.*
[4] ABiH-ZMF. Prez. 2793/BH 1914 od 19. Septembra 1912.
[5] Milan Vukmanović, n. d., str. 244.

Uz sve predostrožnosti vlasti učenici su u mnogim srednjim školama imali podršku kod nastavnog osoblja. Tako su na primjer u banjalučkoj velikoj realci dobijali i podršku i napredno usmjerenje od dr Koste Krsmanović, direktora, Ilije Mihić, Pere Popović, Vladislava Skarić, dr Petra Skok i Franje Violić.[6] Banjalučki gimnazijalci učestvovali su na radničkoj skupštini i u štrajku 22. maja 1906. godine pa je vođena policijska istraga, a naročito zbog govora profesoraVladislava Skarića.[7]

U okviru širih progresivnih strujanja na Prvom kongresu mladohrvata 25. avgusta 1912. godine, održanom u Dubrovniku, je odlučeno da se prekinu veze sa Čistom strankom prava i da se prizna jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Iz naprednog krila ove organizacije neki članovi će prihvatiti socijalizam i komunizam, a među njima su Eugen Birger, banjalučki gimnazijalac i Akif Šeremet, o kojima će u ovom radu kasnije još biti riječi. Pripadnici Omladinskog kluba "Narodno ujedinjenje" su sami sebe različito nazivali: Srpsko-hrvatska napredna omladina, Hrvatsko-srpska napredna omladina i Jugoslovenska napredna omladina, a u rukovodstvu su bili: Ivo Andrić,[8] predsjednik, Lazar Đukić, Hamdija NikšIć, Sadulah NikšIć i Miloš Pjanić. Uskoro, 12. oktobra 1912, uslijedila je provala, započela je istraga protiv više od 20 članova Srpsko-hrvatske napredne omladine, među kojim su bili Branko Vranješević, Bogdan i Gavrilo Princip, Miloš Pjanić, Dragoslav Ljubibratić i dr. Ova istraga je kao neki uvod u seriju pet veleizdajničkih procesa đacima, koji su uslijedili, a od tih pet jedan je bio u Banjaluci. Kako je policija pomno pratila sva događanja među srednjoškolskom omladinom, zanimljiva je jedna ocjena policijskog isljednika koji je u izvještaj Zemaljskoj vladi od 21. juna 1912. napisao: "Naša srednjoškolska omladina bavi se i uvlači u one stvari kojima se bavi i koje se povjeravaju u drugim kulturnim zemljama akademskoj omladini."[9]

Školske 1913/1914. pokrenuta je inicijativa iz Učiteljske škole iz Sarajeva da se povežu sa srednjoškolskom omladinom u Banjaluci, Mostaru i dr. radi obrazovanja zajedničkog odbora Srpsko-hrvatske ili Hrvatsko-srpske nacionalističke omladine. Najveći dio poslova oko objedinjavanja srpsko-hrvatske nacionalističke omladine u ime Centralnog odbora vodio je Lazar Đukić, koji je zbog toga u proljeće 1914.. putovao u više gradova Bosne i Hercegovine.

"Revolucionarno opredjeljena omladina se najprije nazivala naprednom, a poslije nacionalističkom, s tim što naziv nije imao negativne uskonacionalističke ili šovinističke prizvuke, premda je bilo i takvih, ali je za većinu izražavao opšte

---

[6] Ibid., str. 248.
[7] ABiH-ZV, 87.256/1906.
[8] Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 1, "Pripadnik pokreta tzv. nacionalističke omladine, Andrić je bi prvi predsjednik Srpsko-hrvatske napredne organizacije u Sarajevu. U Splitu je zatvoren. Proveo je gotovo godinu dana u zatvorima Splita, Šibenika I Maribora.. Poslije je interniran, najpre u Ovčarevo (kod Travnika), a zatim u Zenicu. Prilikom amnestije 1917. je oslobođen." str. 141-142.
[9] V. Bogičević, *Mlada Bosna, pisma i prilozi,* Sarajevo 1954,str. 315. U izvještaju vladinog komesara za grad Sarajevo od 21. juna 1912., odmah u početku je bilo naglašeno da su život omladine ispunjavali zajednički rad, uzajamno potpomaganje, širenje drugarstva i pogleda na svijet.

prihvaćen pojam opštejugoslovenskog zajedništva u kulturnoj, idejnoj i političkoj borbi za obrazovanje zajedničke države koju je većina zamišljala kao federativnu republiku. Taj nacionalizam nije kod pretežnog broja bio unitaristički, kao što tumače neki autori, nego sinonim za zajedništvo u kojem je svako mogao da ostvaruje nacionalne vrijednosti. Stoga je i amblem bio takav da je od načina na koji je postavljan mogao dati slovenačku, hrvatsku ili srpsku trobojnicu."[10] – kaže Milan Vukmanović, kako ne bi bilo zabune, s obzirom na savremeno značenje spomenutog termina, odnosno pridjeva *nacionalistička* koji predstavlja svojevrsnu odrednicu napredne omladine toga vremena.

U nizu veleizdajničkih procesa učenicima srpsko-hrvatske revolucionarne omladine, prvi je održan u Banjaluci pred Okružnim sudom. Suđenje je trajalo sedam dana, a presuda je pročitana 3. marta 1915. dodine. Sud iz Sarajeva je tražio detaljnija obavještenja u vezi sa Gavrilom Principom i ostalim atentatorima. Sud iz Banjaluke je izvjestio šta je ustanovljeno u istrazi protiv Eugena Birgera, Lazara Đukića, Saliha Hadžialagića, Bogdana Jarkule, Stanka Kliske, Ahmeta Kulenovića, Rešida i Fadila Kurtagića, Mihajla Mandića, Sime Milanovića, Jovana Zelenike i Todora Zeljkovića. Uhapšena je bila i djevojčica Jovanka Gajić, učenica četvrtog razreda osnovne škole, kao i drugi učenici koji su bili članovi Đačke organizacije "Jugoslavija", ali nije im suđeno i pušteni su poslije ispitivanja. Poslije objave rata Srbiji dr Kosta Krsmanović, direktor gimnazije uhapšen je u Novom Vinodolskom i u lancima stražrno sproveden u Banjaluku, a u Okružnom zatvoru priključeni su mu profesori Ilija Mihić i Vladislav Skarić. Glavna tačka optužnice o radu tajne Srpsko-hrvatske revolucionarne organizacije "Jugoslavija" nije bila dovoljno argumentovana, jer je njen rad od osnivanja 30. aprila 1914. bio poznat policiji i Zemaljskoj vladi. S obzirom na ovakav ishod suđenja u Banjaluku je odmah došao predstojnik Pravosudnog odjeljenja Zemaljske vlade. Cijelo sudsko vijeće je ukoreno i suspendovano, a Hrvat Matija Jankić je stvaljen pod istragu. Ponovo je zakazan proces, a opotužnica je proširena. Na kraju su osuđeni Bogdan Jarakula i Ahmet Kulenović na po godinu dana teške tamnice, osmorica na po šest mjeseci, dvojica na po četiri mjeseca zatvora, a četvroica učenika na po dvije nedelje zatvora. Direktor Kosta Krsmanović je osuđen na četiri mjesa tamnice, a svakog mjeseca mu je određen jedan dan posta pošto je "počinio zločin pripomoći date zločincima, zlobnim propuštanjem zapriječenja." Kako su neki[11] mobilisani određeno je da im se sudi poslije rata.[12] Predstavnici vlasti iz Sarajeva su uočili nemile pojave po režim u velikoj realci u Banjaluci. Zato je Zemaljska vlada pozitivno ocijenila izbacivanje iz svih škola u zemlji učenike petog razreda, Velimira Čurkovića, Vukašina-Vuka Leovca i Konstantina Skarića zato što sa ostalim učenicima nisu htjeli da otpjevaju himnu *Carevku,* zbog čega su predani vojnom sudu. Zbog istog povoda Kotarski ured u Banjaluci osudio je učenike četvrtog i petog razreda Božidara Plavšića, Branka Miladinovića, Milana Vasića i

[10] Milan Vukmanović, n. d., str. 252-253.
[11] Eugen Berger je mobilisan. U toku rata se u Galiciji predao crvenoarmejcima i učestvovao je u obe revolucije u Rusiji.
[12] Milan Vukmanović, n. d., str. 264-267.

Dušana Vujačića na po dva mjeseca zatvora i osuđeni su na izbacivanje iz svih škola u zemlji. I učenici IIIb razreda Mladen Dobraš, Vladimir Smiljanić i Dušan Trubajić, zbog uvrjedljivog pisanja na školskoj tabli, izbačeni su iz svih škola 19. novembra 1915. godine.[13]

U oktobru i novembru 1918. godine, među mladim u Banjaluci manifestovalo se slobodnije ponašanje, a posebno pod uticajem tradicija napredne predratne omladine, kao i pod uticajem tradicija ranijih generacija napredne omladine iz redova Pelagićevih učenika. Naime, u Banjaluci se ukazala potreba, početkom druge polovine 19 vijeka, za regrutovanjem obrazovanijih učitelja. Dotadašnji učitelji su se uglavnom priučavali kod sveštenika u crkvi, pošto se ranijih godina mreža osnovnih škola u tom regionu tek počela postepeno razvijati, istina odvojeno za srpsku, hrvatsku i muslimansku djecu (zanimljivo je istači da je 1864. godine u Banjaluci osnovana i osnovna škola za žensku djecu), a djelimično i srednjih škola. Tako je 1866. godine otvorena i tzv. Pelagićeva bogoslovija koja je postojala i djelovala do 1869. Godine, a čiji je prvi upravitelj bio Vaso Pelagić, koji je kasnije postao istaknuti revolucionar, kada je počeo širitu socijalističke ideje. Uticaj ideja Vase Pelagić, koji je u Banjaluci, odnosno u Bosanskoj krajini boravio i djelovao u navedenom periodu u bogosloviji i u vrijeme bosanskohercegovačkog ustanka 1875-1878. godine, u tadašnjoj složenoj političkoj i ekonomskoj situaciji, odslikavale su i ujedno odzvanjale poklik za promjenama, za okretanje jednom novom vremenu.

Većina svršenih učenika ove bogoslovije kasnije su bili pravi narodni prosvjetitelji, a mnogi od njih su učestvovali i u ustanku. Njegovi učenici bili su učitelji u više od 20 škola u Hrvatskoj, Sloveniji i Dalmaciji za izbjeglu srpsku djecu iz Bosanske krajine. Pelagić je na svoje učenike prenosio rodoljubive ideje i ideju o pravu na jednakost. On je, kao najznačajniji učitelj, nažalost ostao u bogosloviji samo tri godine, a kako sam kaže ona je nosila to ime samo iz "… političkih obzira. Gospoda turska ne boje se bogoslovskog znanja, mada vješt čovjek i pomoću njeg može podići revoluciju". Poslije sukoba njegovih učenika sa turskom patrolom, on je svoje učenike otvoreno i vatreno branio, nakon čega je odveden u Sarajevo gdje je zadržan 8 mjeseci. Kako je sam napisao u svojoj autobiografiji "…vezir bosanski Topal-paša niti ga je smio slati u Carigrad niti u Banjaluku. Ovdje se bojao bune, a tamo svome opstanku". U 1878. godini je osuđen i poslat u progonstvo u Malu Aziju. To iznosimo, u ovoj prilici, da bismo istakli djelovanje mladih pod uticajem tradicija ranije generacije napredne omladine u Banjaluci.

Kad govorimo o uticaju tradicije napredne predratne omladine u Banjaluci, kao i neposredno u toku rata, prije svega mislimo na neke karakteristike idejne usmjerenosti prvih radničkih udruženja i radničke omladine u Banjaluci i na veleizdajničke procese od kojih su dva bila u Banjaluci: prvi, 27-ci banjalučkih

[13] Ibid., str. 267.

đaka, njihovom direktoru, dvojici profesora, jednom učeniku preparandije, jednom parohu i jednom bankarskom činovniku i, drugi, veleizdajnički banjalučki proces, koji je bio i najznačajniji od svih pet takvih procesa, pošto je na optuženičku klupu izvedeno 156 viđenijih ljudi, a među njima je bilo dosta mlađih ljudi među kojim i osmorica studenata.[14]

U vezi sa nekim karakteristikama idejne usmjerenosti prvih radničkih udruženja u Banjaluci, značajno je istači da je februara 1906. osnovano "Banjalučko međunarodno prosvjetno radničko društvo." Sam naziv društva napisan je ezopovskim jezikom, pa se stoga u objašnjavanju cilja kaže da će ono "… u okviru i putem raznovrsne prosvjetno-obrazovne i zabavne djelatnosti podizati klasnu radničku svijest i njegovati radničku solidarnost".[15] Stvaranje prvih sindikalnih organizacija u Banjaluci vezano je za dolazak Martina Zreleca, krojačkog radnika i još nekoliko stranih radnika, kao i za uticaje, iz Beograda, Zagreba, a potom i iz Sarajeva. U Banjaluku 1903. godine dolazi agilni socijalista iz Srbije Jerotije Plavšić, što je ostavilo traga. Značajna je zasluga SDS Hrvatske i Slavonije koja je poslala iskusne socijalističke agitatore Rudolfa Cistlera, 1905. i Janka Cerinu u Banjaluku da "osnuju radničku sindikalnu organizaciju i postave je na klasne osnove". Osim toga u to vrijeme bilo je značajno osnovati radničku organizaciju koja je okupljala radnike svih nacionalnosti. U ovo vrijeme održan je III kongres SDS Hrvatske i Slavonije, na koji ispred banjalučkih sindikata ide Martin Zrelec.
U martu 1906. godine osnovan je Međustrukovni sindikalni odbor u Banjaluci koji je okupio sedam podružnica. Prva aktivnost sindikata osjetila se u pripremama za proslavu 1. maja 1906, koji je te godine u Bosni i Hercegovini proslavljen samo u Sarajevu i Banjaluci.[16] U brojnim štrajkovima te godine od 20-25 maja štrajkuju skoro svi radnici Banjaluke. U nedelju, 20. maja u Banjaluci je počeo generalni štrajk, a već sutradan počela su hapšenja štrajkača. Uhapšeni su Lazar Višekruna, Mijo Čosić i Ćamil Kahrimanović, dok su se dvojica od značajnih predvodnika – Ivo Mrkonjić i Mijo Vuković uspjeli da sakriju od policije, ali su poslije i oni uhapšeni. U ovom štrajku udovoljeno je pojedinim radničkim zahtjevima. Pored toga osnovan je radnički fond za pomoć štrajkačima i građani su davali dobrovoljne priloge, što je bio jedan sasvim novi vid solidarnosti sa štrajkačima, koji su bili značajni po ukupnom iznosu.[17] Od tada organizovani radnici u Banjaluci su po brojnosti na četvrtom mjestu u Bosni i Hercegovini – poslije Sarajeva, Kreke i Zavidovića. "Za ovaj generalni štrajk važno je istaći specifičnosti koje se nisu javljale u majskim štrajkovima u drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Radnici su poveli štrajk da bi izborili pravo na legalnost svojih organizacija i da bi poboljšali svoj ekonomski položaj. Međutim, štrajk je

[14] Ovaj podatak o starosnoj dobi optuženih navodimo na osnovu kazivanja Natalije Popović, tada učenice Više djevojačke škole u Banjaluci. U to vrijeme bila je razvijena akcija među progresivnom banjalučkom omladinom da se pišu pisma optuženim, radi moralne podrške. Tako su učenice pisale mlađim optuženim. Bilo je veoma dirljivih iskaza o toj prepisci, naročito u vezi sa šesnaestoricom osuđenih na smrt.
[15] Dr Nedim Šarac, *Neke karakteristike idejne usmjerenosti prvih radničkih udruženja u Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1978-1945), Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 1978, str. 64-68.
[16] Dr Stojan Kesić, *Stvaranje prvih sindikalnih organizacija i generalni štrajk 1906. u Banjaluci*, Ibid. str. 69-82.
[17] Ibid., str. 78 i 79. Naveden je spisk 19. građana koji su dali dobrovoljne prilige. Drugi spisak je 17. građana koji su dobili pomoć iz fonda za pomoč štrajkačima i jedna stavka za brzojav.

prihvatilo i ostalo građanstvo koje je bilo antiaustrijski i antiokupatorski orjentisano. "… A što je veoma značajno za našu temu vidi se iz sljedećeg: "Pored toga, veliki broj đaka Više realke je sa simpatijama pratio osnivanje prvih radničkih organizacija, prisustvovao je sastancima i kada je štrajk počeo odmah su se pridružili radnicima. Ovde valja spomenuti i profesora Vladislava Skarića, koji je bio veliki protivnik Austro-Ugarske, pa se i on ubrzo
priključio radnicima. Prirodno je da je za ovim profesorom, progresivne političke orijentacije, krenulo dosta đaka i da su ga vlasti ubrzo suspendovale."[18]

Samo mjesec i po poslije održavanja osnivačkog kongresa Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine – 15. avgusta 1909. godine, održana je osnivačka skupština mjesne organizacije ove stranke u Banjaluci. Od tada ona postaje organizator raznih oblika političke borbe banjalučkih radnika I daje snažnu podršku sindikalnoj borbi prilikom organizovanja raznih akcija - štrakova, tarifnih akcija, kolektivnih ugovora I sl.

Veoma značajan uticaj u građanskom političkom životu Banjaluke, kao i u širim razmjerama, imala je progresivna i opziciona djelatnost Petra Kočića u Banjaluci. Najplodniji dio svog javnog rada on je proveo u banjaluci Kroz političku saatiru u listu "Otadžbina", Bosanskohercegovačkom saboru i dr. istakle su ga kao značajnog tribuna u borbi protiv austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, kao i protiv socijalnih nepravdi, osobito u vezi sa seljaštvom. U ovu borbu uložio je svoj veliki i književnički i politički talenat.

Pod novom okupacijom, uz sve namete okupatora i okupatorski režim , bilo je i događaja koji odslikavaju neko drugačije vrijeme za domaće stanovništvo u oblasti kulturnog života, ali čije plodove je ponajviše uživala birokratska vrhuška novog režima i obrazovaniji dio iz vojnih krugova. "Na prvi podatak o jednoj javnoj umjetničkoj priredbi u Banjoj Luci poslije ulaska austro-ugarskih okupacionih trupa u ove krajeve, nailazimo u štampi sredinom 1881. Tada su zvanične *Bosansko-hercegovačke novine*, koje su izlazile u Sarajevu, objavile dužu vijest o tome da je 31. maja te godine 'pred mnogobrojnom i vrlo odabranom publikom' održan u Banjoj Luci prvi koncert u Bosni."[19] Ta novinska vijest "u to vrijeme jedinog lista na području koje je Austro-Ugarska okupirala poslije Berlinskog kongresa, može se prihvatiti bez ikakve rezerve, tim prije što je poznato da je prvi koncert u Sarajevu, glavnom gradu Bosne i Hercegovine, održan pod novom upravom tek u decembru te godine, kako to jasno proizilazi iz pisanja

[18] Ibid., str.82.

[19] Risto Besarević, Ibid. Na koncertu je bio sljedećI program: 1. Svatovski pohod od Mendelsona (svirao je orkestar 78. pješ. Pukovnije), 2. Uvertira "Rienzi" od R. Wagnera za glasovir 4 ruke (gospođica M. Mrazović i g. nadporučnik Woda), 3" Faustova fantazija" od Alarda za četveropjev od Smolcera (gospoda Steinmez, Dr Untarlugauser, poruč. Sagštajn. i ?), (četvrta tačka je ispuštena u ovom novinskom izvještaju). 5."Reminiscencije" im Lucia di Lammermour za glasovir od F. Liszta (gospođica M. Mrazović), 6. Deklamacija (gospodin J. Vidić), 7. "Suve suze", pjesma uz celokvartet od E. Sruteka (gosp. nadporučnik Woda), 8. Veliki koncert na glasoviru od H. Černia 4 ruke uz pratnju orkestra, op. 153 (gospođica M. Mrazović i nadporučnik Woda).
Komadi su bili svi izvrsno izvedeni izuzimajući komad "Svatovski pohod"…(Bosansko-Hercegovaške novine", Sareajevo, 2 VI (21. V) 1881. god. IV; br. 44; str. 2. "Mali vjesnik").

tadašnje štampe."[20] Iste godine osnovana je Srpska čitaonica (nije vidljivo da li je ona nastavak one koju je osnovao Vaso Palagić za vrijeme rukovođenja banjalučkom bogoslovijom). U martu 1884. godine putujuća pozorišna družina "dolazi u glavni grad Bosne i Hercegovine iz Banjaluke gdje je, kako ističe novinski izvještač pomenutog lista, davala predstave 'na veliko zadovoljstvo tamošnje publike'. U istoj novinskoj vijesti se nalazi i informacija prema kojoj njemačko pozorišno društvo pod upravom Hajnriha Spire odlazi iz Sarajeva na gostovanje u Banjaluku."[21]

Jedan događaj od prvorazrednog značaja bio je u Banjaluci na proslavi osvećenja zastave Srpskog pjevačkog društva "Jedinstvo" na Petrovdan 1905. godine. O ovoj proslavi postoje brojni podaci u srpskoj štampi - beogradskoj, zagrebačkoj i sarajevskoj u prvom redu, kao i u sačuvanim arhivskim dokumentima iz toga vremena. Beogradska "Politika" ovoj proslavi poklonila je posebnu pažnju, objavivši o njoj čak i jedan uvodnik. Naime, u Banjaluci su krajem prošlog vijeka osnovana dva pjevačka društyva, "Jedinstvo" i "Nada", osnovana, kako je to tada bio običaj, na nacionalnoj osnovi. Nešto kasnije u Banjaluci je osnovan pjevački zbor muslimanskog društva "Fidalet". Pjevačka društva "Jedinstvo" i "Nada" osnovana su po primjeru ranije osnovanih srpskih pjevačkih društava "Sloga" u Sarajevu i "Gusle" u Mostaru i drugih, te hrvatskih pjevačkihj društava "Hrvoje" u Mostaru, "Trebević" u Sarajevu i dr. Pjevačko društvo "Nada" je, između ostalog, učestvovalo na osvećenju zastave pjevačkog društva "Trebević" u Sarajevu, početkom juna 1900. godine. Prema jednom povjerljivom izvještaju na ovoj proslavi u Sarajevu učestvovalo je 46 društava, pretežno pjevačkih, od čega 4 društva iz Dalmacije i 32 društva (sa 980 gostiju) iz Hrvatske i Slavonije. Cilj je bio da to bude značajnija manifestacija hrvatske nacionalnosti u glavnom gradu Bosne i Hercegovine.[22]

Tek nekoliko godina kasnije sličan publicitet imale su pripreme proslave osvećenja zastave srpskog pjevačkog društva "Jedinstva" u Banjaluci, a vođene su tako da se očekivala velika posjeta učesnika, što je i ostvareno. Proslava je trajala tri dana 11, 12. i 13. jula (po novom kalendaru). "Održana je u prisustvu brojnih građana Banjaluke i velikog broja gostiju, kako onih iz bliže i dalje okoline ovog grada tako i onih iz mnogih drugih mjesta u Bosni i Hercegovini i gostiju iz krajeva van bosnskih granica. Jedan sarajevski časopis je istakao da je ovoj svečanosti 'Jedinstva' prisustvovalo 'hiljade gostiju'; zagrebački 'Novi srbobran' je tvrdio da je na proslavi bilo oko 300 pjevača, 'gostiju sa strane bez sumnje deset puta toliko', dok se u izvještaju Okružne oblasti u Banjoj Luci, upućenom direktno ministarstvu finasija spominje i učešće velikog broja seljaka na ovoj svečanosti."[23] Proslavi su prisustvovali izaslanici brojnih srpskih društava, pjevačkih i drugih,

---

[20] Risto Besarović: *Iz kulturnog života Sarajeva pod austrougarskom upravom*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1974, edicija "Kulturno nasljeđe, str. 9.
[21] Risto Besarević, Ibid., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 94.
[22] Ibid., svi podaci o proslavi "Sloge" u Sarajevu su navedeni iz navedenog rada R. Besarević.
[23] Ibid., str. 103.

kao i delegacije "Kola srpskih sestara" i Učiteljskog udruženja iz Beograda. Iz Zagreba je na proslavi učestvovalo 8 pjevačkih društava, od kojih, osim 'Jedinstva' samo dva iz Bosne, i to "Vila" iz Prijedora i "Pobratimstvo" iz Sanskog Mosta. Najveći broj pjevačkih društava koja su došla na proslavu bila su izvan Bosne i Hercegovine: Beogradsko pjevačko društvo "Obilić" iz Beograda, Šabačko pjevačko društvo, pjevačko društvo "Branko" iz Niša i Akademsko pjevačko društvo "Balkan" iz Zagreba. Sva društva su učestvovala sa svojim horovima u programu proslave.

Zapaženo je prisustvo uglednih ličnosti, kao što su: Stevan Mokranjac, kompozitor (dirigent Beogradskog pjevačkog društva), Stanislav Binički (dirigent "Obilića") i Mile Topalović, kompozitor himne "Jedinstva" i dugogodišnji dirigent paničevačkog srpskog crkvenog pjevačkog hora. Proslavi su prisustvovali Aleksa Šantić i Uroš Jelačić, tada predsjednik i sekretar pjevačkog društva "Gusle" iz Mostara. Kako je napisao specijalni dopisnik "Politike" "govor pesnika Šantića je sve do ushićenja doveo". Aleksa Šantić je bio i autor teksta himne "Jedinstva".

S obzirom na publicitet koji je ovoj proslavi dat u štampi, za nju su se interesovale i austrougarska policija u Banjaluci i srpska policija u Beogradu. Prema jednom tajnom i povjerljivom zvještaju "iz Srbije kreće jedan poseban brod s učesnicima proslave." Detaljan izvještaj o proslavi "Jedinstva" podnijela je Okružna oblast u Banjaluci 14. jula 1905.[24]

Sve naprijed iznijeto dajemo kao ilustraciju o dometima Banjaluke u određenim progresivnim stremljenjima toga vremena, kao i u oblasti kulturnoprosvjetnog života u prvih 10 – 15. godina dvadesetog vijeka, a to je značajno za našu temu zato što je u navedenim oblicima rada najmasovnije bila okupljana omladina, pa je posebno ovaj rodoljubivopatriotski, antiokupatorski aspekt rada sa mladima vrlo značajan i za kasnija politička usmjerenja mladih u Banjaluci, u novim uslovima života, kada je, 1918. godine, poslije oslobođenja, stvorena nova država Srba, Hrvata i Slovenaca. Međutim, protjerivanjem austrougarskog okupatora, poslije slavlja, kad se pobjednička euforija stišala, ubrzo se pokazalo da promjenom vlastodržaca, a pogotovo kasnije, poslije donošenja Obznane i Zakona o zaštiti države, položaj radnih ljudi i slobodoljubive omladine u suštini ostao je nepromjenjen.
"Bez sagledavanja karaktera Oktobarske revolucije, koja je pretendovala da bude svetska revolucija, ne mogu se razumeti ni zbivanja na jugoslovenskom istorijskom prostoru, a prema tome ni istorija jugoslovenske države početkom XX veka. Revolucionarni događaji u Rusiji 1917. godine bili su samo početak procesa koji se dugo u svetu doživljavao kao vreme borbe za novi društveni poredak i

[24] Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Fond Zajedničkog ministarstva finansija br. 841, 1905.

uspostavljanje ekonomski nezavisnih i ravnopravnih odnosa među ljudima."[25] Teorijske pretpostavke u cilju ubrzavanja revolucionarnog preobražaja u Rusiji razradio je Lenjin, ali, na osnovu savremenih naučnih saznanja, to nije odražavalo osnovne Marksove pretpostavke za revoluciju.

Od jugoslovenskih učesnika Oktobarske revolucije Jugoslovensku grupu Ruske komunističke partije (boljševika) pri federaciji inostranih grupa RKP (b) organizovalo je rukovodstvo ruskih boljševika 16. maja 1918. Vjerujući da su raspadom Austrougarske monarhije stvoreni uslovi za izvođenje socijalističkih revolucija, stvarana su revolucionarna jezgra od internacionalnih učesnika revolucija u Rusiji. Tako je 4. novembra 1918. u Moskvi održana konferencija komunista s teritorije ugarskog dijela Austrougarske u čijem radu je učestvovalo trinaest članova Jugoslovenske grupe RKP (b). Već sutradan, 5. novembra jugoslovenski komunisti osnovali su Komunističku partiju (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca "kojoj je bilo naloženo da zasnuje svoj rad u duhu programa i statuta RKP (b)". Po povratku u zemlju, zatekavši uslove drugačije od očekivanih, produžili su da rade na okupljanju istomišljenika i 9. marta 1919. osnovan je Revolucionarni savez "Pelagić". Njegov zadatak je bio "da propagira ideje Oktobarske revolucije i okuplja pristalice revolucionarne borbe dok se ne osnuje komunistička partija u novoj državi."[26]

Na jugoslovenske prostore bivše Austrougarske države povratnici iz Rusije, poslije Oktobarske revolucije, donijeli su ideje o svjetskoj revoluciji. Oni su značajno djelovali na već revolucionisane krugove, posebno pod uticajem Mađarske socijalističke revolucije, proljeća 1919, koja je ulivala velike nade za ostvarenje proleterske revolucije u kraljeviji Srba, Hrvata i Slovenaca.[27]

I omladinsko pitanje, uoči Prvog svjetskog rata, postalo je predmet ozbiljne pažnje u određenim krugovima. Tako su odluke, usvojene na kongresu Socijalističke omladinske internacionale (SOI), održanom u Bazelu 1914. godine, raspravljane u Beču, a uskoro poslije toga na IX Zboru Jugoslovenske SDS, održanom u Ljubljani 28-29. juna 1914. godine. Na ovom skupu usvojena je posebna rezolucija kojom je priznata potreba "da se omladinske organizacije osnuju u svim jugoslovenskim oblastima u kojima je to moguče." Nastanak naprednog omladinskog pokreta značajno je povezan sa djelatnošću studenata socijalista Velike škole u Beogradu od vremena Svetozara Markovića. Bivši studenti socijalisti ove škole Filip Filipović, Triša Kaclerović, Dimitrije Tucović, Dušan Popović, Kosta Novaković, Miloš Trebinjac, Živko Jovanović i mnogi drugi radili su na osnivanju i razvoju Srpske socijaldemokratske partije.[28]

---

[25] Dr Slavoljub Cvetković, *Jugoslavija 1939-1941,* izdavač Institut za savremenu istoriju (ISI), Beograd 1999, str. 21.
[26] Ibid., str. 23-24.
[27] Ibid., str. 25
[28] Dr Slavoljub Cvetković, *Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919-1928.*, Beograd, 1966. str. 17-19.

Članove *Mlade Bosne*, organizaciju bez pisanog programa i izgrađene političke linije, vezivala je ideja da je potrebno najpre nacionalno pa onda socijalno oslobođenje. U izvršenju svojih planova oslanjali su se na atentate i jugoslovenstvo, a u borbu su ušli sami sredstvima borbe koja su najviše odgovarala "njihovoj političkoj zrelosti i mladalačkom temperamentu."[29]

Među jugoslovenski orijentisanom studentskom omladinom Srbima, Hrvatima i Slovencima u Austrougarskoj sve više je sazrijevala misao o potrebi organizovanja svih omladinskih nacionalnorevolucionarnih organizacija, pa su vršene pripreme za osnivanje zajedničke organizacije. Inicijativa je pokrenuta od grupe jugoslovenskih studenata iz Praga i 28. juna 1914. godine započeo je kongres u Beču na kome je osnovana Jugoslovenska ujedinjena omladina (JUO) sa zadatkom da "zapali žarulju ustanka za oslobođenje i ujedinjenje celog našeg naroda". – kaže se u *Proglasu jugoslovenskoj omladini u Jugoslaviji i inostranstvu.*[30] Atentat Gavrila Principa u Sarajevu uticao je da Vidovdanski kongres jugoslovenske ujedinjene omladine prekine rad. Ipak, pojedini inicijatori kongresa su nastavili svoju djelatnost pod okriljem Jugoslovenskog odbora u Londonu.[31]

P R V I D I O

REVOLUCIONARNI OMLADINSKI POKRET BANJALUKE
1919 – 1941.

Glava I

Osnivanje SKOJ-a i napredni omladinski pokret u Banjaluci od 1919-1921. godine

1. *Revolucionarna kretanja po završetku Prvog svjetskog rata i njihov uticaj na aktivnosti mladih u Banjaluci od 1919. do Obznane 29.XII 1920. godine*

U političkim previranjima poslije Prvog svjetskog rata, u uslovima konsolidacije nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, "čim je postignut načelni sporazum između srpske i bosansko-hercegovačke socijaldemokratske partije o ujedinjenju radničkog pokreta, počele su pripreme i za sindikalno ujedinjenje. Dogovoreno je da se Kongres ujedinjenja sindikata održi odmah posle partijskog kongresa, a delegati za oba kongresa bili su velikim delom isti."[32] Tako je 1919. godine, došlo je do ujedinjavanja jugoslovenskog radničkog pokreta, na Kongresu ujedinjenja, održanom u Beogradu 20-23. aprila 1919. kada je, na osnovu Podloge za ujedinjenje jugoslovenskog proletarijata, osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) SRPJ(k).[33] Odmah poslije partijskog kongresa,

[29] Ibid., str. 23.
[30] Ibid., str. 25.
[31] Dr Ljubo Leontić, Jugoslovenski odbor u Londonu, Zagreb, 1961, str. 10.
[32] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963, (latinično izdanje), str. 41.
[33] Ibid., str. 42.

aprila 1919. godine, održan je Kongres sindikalnog ujedinjenja i osnovan je jedinstveni sindikalni radnički pokret na čelu sa Centralnim radničkim sindikalnim vijećem Jugoslavije (CRSVJ), koje je postalo predvodnik ujedinjenog klasnog sindikalnog pokreta. Ovaj sindikat obuhvatio je gotovo sve sindikalne organizacije osim po jedne sindikalne organizacije u Sloveniji, Hrvatskoj i Slavoniji i nekoliko manje značajnih na pokrajinskom nivou BiH. Kongres ujedinjenja imao je prelomni značaj u istoriji jugoslovenskog klasnog pokreta, jer je na njemu stvorena jedinstvena revolucionarna radnička partija.[34]

I prije objavljivanja Obznane i Zakona o zaštiti države bile su brojne zabrane održavanja štrajkova i pokretanja tarifnih akcija radnika. Pri tome su primjenjivane brutalne mjere vlasti protiv protiv radnika i njihovih vođa. U stvari, koristio se svaki povod da bi se smanjila, odnosno suzbila plima radničkog pokreta. Kada su radnici Bosne i Hercegovine objavili generalni štrajk povodom zabrane od strane vlasti proslave Prvog maja 1919. godine to je iskoristila Pokrajinska vlada za Bosnu i Hercegovinu, uz saglasnost najviših organa vlasti u Beogradu, donese odluku o zabrani rada partijskih i sindikalnih organizacija, o konfisikaciji njihove imovine i arhive i zabrani izlaženja lista "Glas slobode". Samo tom prilikom uhapšeno je više od 2.000 radnika a među njima i 17 članova Centralnog i Pokrajinskog izvršnog odbora SPRJ(k) u BiH. Ovo je bio samo nagovještaj još drastičnijih i bezobzirnijih mjera protiv radničkog i omladinskog pokreta. Za vlasti još nije bio trenutak da ove svoje mjere zakonskim putem i ozvaniči pošto je tada radnički pokret bio u svom punom usponu- u pravom smislu se omasovio,s jedne strane, a vlasti su još bile u procesu svoje konsolidacije, s druge strane. Tarifno-štrajkačke aktivnosti bile su u stalnom porast tako da je samo u toku 1920. godine bilo u "Glasu slobode" registrovano 183 štrajka.[35] Sve ovo događalo se u veoma složenim društveno-političkim i ekonomskim uslovima.

U vrijeme osnivanja SRPJ(k) nije bilo inicijativa za osnivanje odgovarajuće omladinske organizacije, što se vidi iz njenog statuta. "O omladinskom pitanju u celini na kongresu se nije ni raspravljalo. Iz završnih akata Kongresa ujedinjenja proizilazi da je SRPJ(k) zadržala shvatanje po kome mladi radnici koji privređuju i plačaju članarinu, postaju članovi Partije ako ispunjavaju ostale odredbe statuta. One, pak, mlade radnike, koji ne privređuju (učenike u privredi) Kongres SRPJ(k) prepustio je na socijalističko vaspitanje i obrazovanje Ženskoj sekciji SRPJ(k)."[36] U vezi sa ovim zanimljiv je jedan članak, objavljen u "Crvenoj zastavi", glasilu Centralne uprave SKOJ-a u kome, između ostalog, stoji: "Komunistički omladinski pokret u Jugoslaviji nije se rodio inicijativom starijih radnika, pa niti same Socijalističke paritije Jugoslavije (komunista), koja je bila možda najpozvanija da ga pokrene. Naš *komunistički omladinski pokret Jugoslavije delo je same omladine…* Predstavnica revolucionarnog proletarijata u Jugoslaviji – S.R.P.J.(k) nije pokazala apsolutno nikakvog razumevanja za jedan jak i zdrav

[34] Ibid., str. 44.
[35] Dr Ilijas Hadžbegovi i dr Nusret Šehić, *Uvod,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str.35-36.
[36] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., str. 36.

omladinski pokret u našoj zemlji, koji je neophodna potreba svakog modernog radničkog pokreta i ona do danas, osim jednog mršavog apela na svoje organizacije, (koje se nisu ni obazrele na njega), nije učinila baš *ništa* da potpomogne rad i izađe u susret zahtevima i potrebama komunističke omladine… Osim nekih časnih iznimki, pojedini mesni odbori S.R.P.J.(k) još prave i *zapreke* omladinskim udruženjima, te ne pokazuju apsolutno nikakvu susretljivost, dapače *soldiraju* njihov rad."[37]

"U vrijeme djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta 1919. i 1920. godine, kada je talas evropske revolucionarne plime još zapljuskivao i Jugoslaviju, banjalučki radnički pokret se u cjelini uklopao u sve akcije jedinstvenog jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta i vršio značajan uticaj na cjelokupan javni život u gradu. Cijela mjesna organizacija SDS uključila se u novoosnovanu SRPJ(k), odnosno KPJ. (U vrijeme Kongresa ujedinjenja, banjalučka organizacija je brojala oko 1.200 članova – nap. autora). I pored zvanične zabrane, ona organizuje javnu proslavu 1. maja 1919. godine sa zborom i povorkom radnika koji se sukobljavaju s policijom nove države; organizuje brojne zborove, skupštine, demonstracije protiv raznih mjera vlasti, skupoće, pokušaja pogoršanja i ovako teškog položaja radnika, donošenja 'Uredbe' o radu i redu, kao i u znak solidarnosti s radnicima drugih gradova i zemalja."[38] Poslije prvomajske proslave i hapšenja koja su uslijedila, te zabrane rada Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), zabranjen je rad SRPJ(k) i u Banjaluci.[39] "Pored više mjesnih, ovdje se održavaju okružna i oblasna konferencija KPJ; 6 delegata predstavljalo je banjalučku partijsku organizaciju na Vukovarskom kongresu KPJ; osniva se organizacvija SKOJ-a i sekcija žena komunista; od 10. aprila do zabrane 24. jula 1920. godine izdaje se 'Narodni glas', vrlo popularan list u čitavoj Bosanskoj krajini."[40]

Na Mjesnoj konferenciji SRPJ(k), održanoj 14. aprila 1920. Pavo Radan je izabran u partijsku upravu SRPJ (k) i za delegata za Vukovarski kongres KPJ, a tada je bio i rukovodilac Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i Radničke proizvodne i konzumne zadruge. Na toj Mjesnoj konferenciji SRPJ(k) za pročelnika Mjesne organizacije SRPJ (k) izabran je Jakov Lastrić, koji je takođe izabran i za delegata za Vukovarski kongres KPJ.

Poslije Vukovarskog kongresa KPJ, održanog juna 1920. godine, KPJ na području Bosne i Hercegovine ima organizacije u 24 mjesta sa ukupno 6.960 članova. Tada u Banjaluci ima 640 članova, pošto se broj članova SRPJ (k), odnosno KPJ,

---

[37] Anton Vučak (Anton Šmit), *Naš pokret i S.R.P.J.(k),* Crvena zastava br 10. i 11, glasilo Komunističke Omladine Jugoslavije, Beograd 1. maja 1920, str. 136-137.

[38] Dr Nikola Babić, *Banja Luka u središtu društveno-političkih zbivanja zapadne Bosne,* Banjaluka u novijoj istoriji (1978-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18-20. novembra 1976. godine, izdavač Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 1978, str. 18.

[39] Između ostalih, zatvorenih u Banjaluci, Jakov Lastrić je bio zatvoren u vojnom zatvoru u Sarajevu. Uhapšen je 1. maja, a pušten 24. avgusta 1919. godine. (Banjaluka u radn. pok. i NOB, fusnota br. 7, str. 348.).

[40] Dr Nikola Babić, n. d., str.18.

uslijed diferencijacije na Kongresu između lijevih i desnih smanjio, pa je i u Banjaluci skoro prepolovljen (sa 1200 na 640).

Političku aktivnost banjalučke organizacije KPJ i SKOJ-a kruniše intenzivna predizborna kampanja i izbor komunističkog poslanika Jakova Lastrića u Ustavotvornu skupštinu 28. novembra 1920. godine. U ovoj godini i većina strukovnih organizacija ukljčuje se u Jedinstvene revolucionarne sindikate Jugoslavije, u odgovarajuće saveze, izvođen je velik broj štrajkova i tarifnih akcija, a u svim tim aktivnostima pružana je podrška KPJ u njenim političkim aktivnostima toga perioda. U svemu tome posebno su se isticali radnici Fabrike duvana, rudari Lauša, željezničari, a i druge manje sindikalne organizacije, a u okviru njih omladina.

Jakov Lastrić[41] je na Kongresu sindikalnog ujedinjenja, održanom 23. aprila 1919, izabran za člana Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ), a na Vukovarskom kongresu za člana Centralnog partijskog vijeća KPJ. Poslije izbora za poslanika Ustavotvorne skupštine u Banjaluci, na listi KPJ, kasnije je, poslije suspenzije poslaničkog mandata komunističkim poslanicima, morao ilegalno napustiti zemlju. Kao jedan od predsjednika Izvršnog odbora KPJ, koji je kasnije promjenio ime u Zagranični komitet KPJ (oktobar 1921), predsjedavao je Prvoj zemaljskoj konferenciji KPJ koja je održana u Beču od 3. do 17. jula 1922. godine. Tada je izabran za jednog od sedam članova Centralnog odbora KPJ. Takavo njegovo mjesto u KPJ, u to vrijeme, imalo je određenog uticaja na stanje u partijskoj organizaciji Banjaluke. Prije odlaska u Beč bio je veoma aktivan i nekoliko puta je hapšen. U to vrijeme, zajedno sa Pavom Radan, dao je značajan doprinos unapređenju rada Mjesne organizacije SRPJ(k), odnosno Mjesne organizxacije KPJ u Banjaluci.[42]

Jakov Lastrić je bio član Socijaldemokratske stranke BiH od njenog osnivanja i član mjesne uprave do 1914. i učestvovao je na kongresima SDS za BiH prije i poslije Prvog svijetskog rata. Socijaldemokratska stranka u Banjaluci bila je jaka i ima osnova za pretpostavku da je organizacija Socijalističke omladine, takođe, postojala u Banjaluci.

Kad su se stvorili uslovi u Bosni i Hercegovini je počela obnova socijalističke omladinske organizacije. U Sarajevu je ta obnova počela početkom januara 1918. godine. "Organizacija Socijalističke omladine razvijala je svoje djelovanje prosvjetno-zabavnim i ideološkim radom i uspjela je do aprila 1919. g. organozovati nekoliko stotina članova u Sarajevu. U ostalim mjestima Bosne i Hercegovine nisu se stvorile organizacije."[43] Međutim , ova tvrdnja ne bi se smjela dati ovako kategorično. Vjerovatno nije istraženo da li su postojale organizacije

[41] Arhiv CK SKJ, Fond KI-1922/16, A-H, zapisnici i materijali Prve zemaljske konferencije KPJ.
[42] Ali, po povratku iz emigracije, priključio se socijalistima i zauvjek napustio revolucionarni radnički pokret.
[43] Uroš Nedimović, "Napomene o obrazovanju SKOJ-a, o donošenju Obznane i obnavljanju organizacija u prvoj polovini 1921. godine", "Prilozi", br. 1, Sarajevo, 1965, str.344-349.

Socijalističke omladine i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Jer, kad se govori o Banjaluci mora se istaći da je i među banjalučkom omladinom postojalo revolucionarno raspoloženje, kako za vrijeme Austro-Ugarske uprave, tako i neposredno poslije pada Austro-Ugarske monarhije, kao što je već navedeno, a daćemo još neke podatke.

Do obnove socijalističke omladinske organizacije došlo je i u Banjaluci. To se može zaključiti iz jednog izvora gdje se vidi da je dr Mirko Kus Nikolajev bio od 1922. godine u Banjaluci predsjednik Socijalističkog kluba "Karl Marks" i član Centralne uprave Saveza socijalističke omladine.[44] S obzirom da je u Banjaluci živio od 1922, a ima indicija i od ranije, pa sve do Drugog svjetskog rata, a, kako je navedeno, bio je na funkciji u Socijalističkoj omladini, to daje osnova za pretpostavku da je, kao najmanje počev od 1922. godine u Banjaluci djelovala i organizacija Socijalističke omladine.

Istina, nema podataka da su se u Banjaluci 1918. obnavljale organizacije Socijalističke omladine, ali ima dosta indicija da su postojale, s obzirom na neka predhodna događanja, kao i naprijed već iznijeti podatak.Već u 1905. godini, zahvaljujući djelovanju iskusnog socijalističkog agitatora Rudolfa Cistlera, koji je u Banjaluku došao da "osnuje radničku sindikalnu organizaciju i postavi je na klasne osnove". Kao rezultat tih nastojanja prva aktivnost sindikata osjetila se u pripremama za proslavu 1. maja 1906, koji je te godine u Bosni i Hercegovini proslavljen samo u Sarajevu i Banjaluci.[45] I, pored već iznijetih specifičnosti ovog štrajka, kao posebna specifičnost, a što je veoma značajno za našu temu, pošto je ovaj štrajk prihvatilo i ostalo građanstvo, veliki broj đaka Više realke, koji su bili antiaustrijski i antiokupatorski orjentisani, sa simpatijama je pratio osnivanje prvih radničkih organizacija, prisustvovao je sastancima i kada je štrajk počeo odmah su se pridružili radnicima. Ovome je već spomenuti profesor Vladislav Skarić, veliki protivnik Austro-Ugarske, značajno doprinijeo, priključivši se radnicima. Prirodno je da je za takvim profesorom krenulo dosta đaka i da su ga vlasti ubrzo suspendovale."[46]

U školskoj 1913/14 godini u banjalučkoj gimnaziji postojalo je i djelovalo ilegalno Đačko društvo "Jugoslavija" čiji je član i sekretar bio Eugen Birger[47], koji je navedene školske godine maturirao. On je poslije "veleizdajničkog" procesa

---

[44] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka, knj. 1, fusnota br. 7.Za razumjevanje njegovih desnih političkih opredjeljenja značajan je podatak da je Pavelićevom odredbom od 5. avgusta 1943. godine kao ugovorni službenik Ministarstva prosvjete postvaljen za savjetnika u Glavnom ravnateljstvu za promidžbu. Inače, održavao je predavanja na tribini KAB-a ("Imperijalizam i kolonijalno pitanje", "Azija u plamenu" i dr.), ali sa tendencijom da svojim izlaganjem nanese i neku štetu levičarima, pa da to čuje I policajac, pošto je svakom predavanju prisustvovao i predstavnik policijske uprave.

[45] Dr Stojan Kesić, *Stvaranje prvih sindikalnih organizacija i generalni štrajk 1906. U Banjaluci*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 69-82.

[46] Ibid., str.82.

[47] Eugen Birger, sin učitelja i nadzornika Eugena Birgera-Mandrovića, proganjanog i hapšenog za vrijeme austrougarske uprave. Sin Eugen maturirao je u gimnaziji 1913/14. Zatvoren za vrijeme "veleizdajničkog" procesa đacima, a poslije upućen na front na Karpate, gdje se predao Rusima i učestvovao u Februarskoj i Oktobarskoj revoluciji 1917, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB ,knmj. 1, fusnota br. 18, str. 349.

banjalučkim đacima, strpan u zatvor odakle je upućen na front. Profesori realne gimnazije u Banjaluci Dragutin Kokanović i Ilija Mihić bili su, takođe, politički aktivni prije Prvog svjetskog rata i sarađivali su i u ilegalnom Đačkom društvu "Jugoslavija". Zbog političkog rada u vezi sa ilegalnim Đačkim društvom "Jugoslavija", Ilija Mihić je uhapšen u avgustu 1914, a u maju 1915. upućen iz zatvora na front. Radio je do tada i kao bibliotekar Srpske čitaonice.[48]

Pored već spomenutog prvog "veleizdajničkog" procesa, od ukupno pet održanih za vrijeme austrougarske uprave, održanom marta 1915. godine pred Okružnim sudom u Banjaluci, u kome se sudilo 27-ci banjalučkih đaka, njihovom direktoru i drugim, iste godine, započeo je i proces 156-ci Banjalučana, od kojih su veliki broj bile mlađe osobe, pa čak i nekoliko maloljetnika koji su pohapšeni još u angustu 1914. godine. 3. novembra 1915, pred ratnim sudom počeo je proces, a presude su izrečene 22. aprila 1916. godine i to izuzetno teške. Od ukupno 156 optuženih, osuđeno je 98, a 58 lica je oslobođeno zbog nedostatka dokaza, dok su tri lica umrla u toku procesa. Za 16 je sud donio smrtnu kaznu, dok je za ostalih 82 donio vremenske kazne od 2-20 godina (među njima je bio i dr Branko Čubrilović osuđen na 16 godina teške robije). Ova presuda je imala nepovoljan, šokirajući odjek u Banjaluci, posebno među omladinom u školama, fabrikama, ali i u svijetu. Pod pritiskom svjetske javnosti, posebno španskog kralja Alfonsa XIII, osuđenici su pomilovani. Oba ova "veleizdajnička" procesa, koji su održani u Banjaluci, ostavila su dubok trag, posebno kod mlade generacije u smislu razvijanja antiokupatorskih, slobodoljubivih stremljenja, ali i za pravednije društveno uređenje. Tako su prvi propagatori socijalističkih ideja, koje smo već spomenuli, među mladim Banjaluke naišli na veoma pogodno tle.

Navedeni podaci, takođe, daju osnova za pretpostavku da su i u Banjaluci postojale organizacije Socijalističke omladine, utoliko prije što su u to vrijeme postojale u Bosanskoj Dubici, Prijedoru i Derventi – u mjestima za koje je Banjaluka i tada predstavljala centar političkih zbivanja u regionu.

Poznato je da o omladinskom pitanju u cjelini na Kongresu ujedinjenja nije ni raspravljano, da je rad sa mladim radnicima "…koji ne privređuju (učenici u privredi) prepušten na socijalističko vaspitanje i obrazovanje Ženskoj sekciji SRPJ(k)"[49], pa su ženske sekcije u okviru SRPJ(k) nastojale da okupe djecu. Tako je dječja grupa "Budučnost" osnovana prvo u Beogradu, a od maja mjeseca 1919. počela je izrastati u jedinstvenu dječiju organizaciju sa članstvom u svim jugoslovenskim zemljama. Osnivane su pretežno u većim gradovima, a okupljale su djecu i učenike u privredi.

Poslije Kongresa ujedinjenja SRPJ(k) i u Banjaluci je osnovan Sekretarijat žena socijalista (komunista) čiji sekretar je bila Josipa Lastrić (1885-1974) (supruga Jakova Lastrića). Zajedno sa sestrom Katicom Bogutovac radila je u Dječjoj grupi

[48] Arhiv Jugoslavije, Fond Ministarstva pravde, S. n. br. 8875/22.
[49] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., str. 36

"Budučnost". Na proslavi Prvog maja 1920. godine u Banjaluci je Sekretarijat žena socijalista (komunista) spremio Dječju grupu "Budučnost" za učešće u povorci i u programu prvomajske zabave.[50]

Iz slijedećih podataka se vidi kako se u nekim sredinama u Bosni ponašala policija u vezi sa započetim aktivnostima ženskih sekcija SRPJ(k) u vezi sa djelovanjem "Budučnosti". Sresko načelstvo u Zenici obavještava Zemaljsku vladu u Sarajevu da se održavaju kursevi za "…pripremanje radničke mladeži za primjerne i odane članove proleterskog pokreta i nepokolebljive revolucionare i borce za ostvarenje krajnjeg cilja".[51] Iz Banjaluke gradski predstojnik, 16. aprila 1920. godine, takođe je javljao o aktivnosti Mjesnog sekretarijata žena socijalista-komunista Banjaluke. U tom izvještaju pored ostalog stoji: "Prema pouzdanim informacijama saznao sam da radnička organizacija poziva i šegrte u svoje kolo, te da ih odgaja u komunističkom pravcu da ih pri javnim istupima, a naročito 1. maja, upotrebi u svoje svrhe. To stavljam Zemaljskoj vladi do znanja tražeći posebne upute, jer se tu radi o jednoj dobro promišljenoj akciji i pripremanju djece za komunističku državu."[52]

U monografiji dr Slavoljuba Cvetkovića "Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919-1928.", između ostalog stoji: "Osim za Sarajevo, gde je započela organizovana politička aktivnost, istorijski izvori ne pružaju podatke da je do slične aktivnosti došlo u bilo kome drugom mestu Bosne i Hercegovine."[53] Međutim, iz podataka datih u "Banjaluka u radničkom pokretu i NOB"- zborniku sjećanja (1. i 2), pisci predgovora daju slijedeće podatke:

"Broj članova Mjesne organizacije SDS u Banjaluci

	1910.	1911.	1912.	1913.	1919. (u febr.)
U Bosni i Hercegovini	1.704	2.077	2.445	1.929	6.078
U Banjaluci	-	126	168	100	900

Mjesna organizacija SDS u Banjaluci bila je 1911. godine četvrta u Bosni i Hercegovini činila je više od 6% ukupno politički organizovanih radnika u zemlji, a 1919. godine bila je druga u Bosni i Hercegovini i činila blizu 15% članova SDS BiH… Izbijanjem Prvog svjetskog rata prekinut je rad radničkih organizacija u Banjaluci… Organizacije se obnavljaju krajem rata i u prvim mjesecima poslije njegovog završetka kada dostižu do tada neslučen broj od 900 članova."[54]

Dakle, kao što je rečeno u vrijeme djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta 1919. i 1920. godine, banjalučki radnički pokret se u cjelini uklapo u sve akcije

[50] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 9, str. 348 i dusnota br. 95, str. 359.
[51] Ibid. str. 36. .
[52] Ibid., str. 37.
[53] Ibid., str. 32.
[54] Banjaluka u radničkom pokretu I NOB,, knj. 1, Uvod, str. 25."

jedinstvenog jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, okupljajući i mlade radnike i omladinu kroz razne forme klasne borbe proletarijata, a posebno putem mnogih razvijenih formi kulturnoprosvjetnog rada u koje je omladina obično najmasovnije uključena, a djeca i učenici u privredi bili su uključeni u "Budučnost". Zatim, da je u predratnom periodu postojala i djelovala SDS BiH i u Banjaluci, kao što je navedeno.

U 1919. godini bilo je više značajnijih događaja u revolucionarnom omladinskom pokretu na jugoslovenskoj sceni. Održana je Osnivačka konferencija SKOJ-a u Zagrebu, 10.X 1919. godine. Pošto su njene odluke imale uticaja i na rad mladih prikazaćemo kratko značaj njenog održavanja, što se odrazilo i na razvoj revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci.

Prije održavanja Osnivačke konferencije SKOJ-a među mladima su bila velika politička previranja. Dolaskom oslobođenja bilo je mnogo inicijativa za osnivanje organizacija mladih. Tako je, između ostalog, osnovano "Srednjoškolsko đaštvo Jugoslavije". Na jednom studenatskom zboru u Zagrebu Nikola Hećimović je predložio Rezoluciju komunističke đačke omladine Hrvatske i Bosne. U Rezoluciji se, između ostalog, kaže:

"Srednješkolsko đaštvo Jugoslavije, okupljeno na svom prvom sastanku nakon ujedinjenja, s entuzijazmom pozdravlja oslobođenje jugoslovenskog naroda ispod višestoletnog ropstva i njegovo ujedinjenje u jednu modernu državu, u kojoj će istom moći razviti sve svoje sposobnosti, te se popeti na visoki kulturni i gospodarski nivo istovremeno osuđuje najodlučnije sve seperatističke težnje, raspihivanja antagonizama i vjerske intolerancije među istokrvnom braćom ma s koje strane, koje bi dovelo u pogibao narodno jedinstvo, životno pitanje jugoslovenskog naroda.

Omladina koja se najviše žrtvovala za ideju ujedinjenja, hiljadama po tamnicama gnjila i najviše krvi prolila za oslobođenje, ima pravo da sudjeluje u izgradnji oslobođene Jugoslavije. Ona ima pravo da pazi, da kormilo njezine sudbine ne dođe u nepozvane ruke, koje bi mogle da unište, profanišu i ukaljaju njihovo djelo. Srednjoškolsko đaštvo Jugoslavije zato s ogorčenjem protestira protiv današnjeg mražnog i reakcionarnog vladajućeg režima, čiji predstavnici nisu od naroda postavljeni i u čijim redovima cvate korupcija i pljačka na štetu narodnih masa …"[55]

Omladina toga vremena, opredjeljena za socijalističke, odnosno komunističke ideje, pod uticajem Oktobarske revolucije, pošto je, pored ostalog, bio i veoma snažan uticaj brojnih povratnika iz Rusije, ka novim stremljenjima, za bolji socijalni položaj, prije svega za radne ljude, pokušavala je da nađe neka nova rješenja. Kako SRPJ (k) u svom statutu nije predvidjela osnivanje organizacije mladih, inicijativa je došla iz intelektualnih krugova – studentske i srednjoškolske omladine iz čijih redova je regrutovan kadar na svim nivoima organizovanja, ali samo u početku djelovanja ove organizacije mladih. Ubrzo se osjećalo kao nedostatak otsustvo partijske pomoći i otsustvo radničke omladine u rukovodstvu revolucionarnog omladinskog pokreta, što se za dogledno vrijeme radikalno promjenilo.

---

[55] Rezolucija komunističke dijaške omladine Hrvatske i Bosne, Preporod, god. II, 1919/20, štev. 1 in 2, str. 31-32 I Preporod, god. II, 1919/1920, štev. 3 in 4, str. 56-58.

Naime, ostali su neshvaćeni napori studenata da se pokrene rad na stvaranju komunističke omladinske organizacije. Inicijativu da se osnuje Socijalistička omladinska organizacija pokrenula je Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine. Ali, prije osnivačkog kongresa SRPJ(k) još nije bilo došlo do osnivanja Centralnog sekretarijata socijalističke omladine. Međutim, njihovim predstavnicima je Statutom SRPJ (k) dato pravo učešća na budućem kongresu Partije. U stvari, osjećala se potreba za osnivanjem samostalne revolucionarne organizacije mladih, do čega će nešto kasnije doći. Ali, na kongresu se nije ni raspravljalo o mladima i njihovim specifičnim problemima, čemu je doprinijela činjenica da u jugoslovenskim zemljama prije Prvog svjetskog rata nisu uopšte postojale samostalne organizacije omladine. Preovladalo je shvatanje da mladi radnici koji su zaposleni i koji mogu da plaćaju članarinu mogu da budu primani u redove partije. Ipak, kad je reč o učenicima u privredi smatralo se da se njima treba poklanjati posebna pažnja, ali je to Kongres ujedinjenja SRPJ (k), kako je već rečeno, prepustio Ženskoj sekciji SRPJ(k).

Bilo je pokušaja da se osnuju đačka vijeća srednjoškolske omladine i u Bosni. Znajući borbenost sarajevskih đaka u 1919. godini Nikola Hećimović je preduzimao određene mjere da se ta vijeća osnuju. Prema izvještaju jednog odbora Centralnog đačkog vijeća, iz aprila 1919, do stvaranja đačkih vijeća u Bosni nije došlo. Za Banjaluku nema podataka, ali izvjesno je da je među svim slojevima mladih, pa tako i među srednjoškolcima, a naročito s obzirom na progone mladih za vrijeme Austro-Ugarske uprave, na "veleizdajničke" procese đacima. U vrijeme legalnog djelovanja SRP(k), bilo je naglašeno revolucionarno vrenje. To je vrijeme kada su se i srednjoškolci sami upisivali u Partiju (u Sarajevu, Rodoljub Čolaković, Antun Šmit i dr.) U to vrijeme u Sarajevo je navraćao i Simo Miljuš sa namjerom da poveže sarajevsku grupu komunističke omladine sa ostalim organizacijama.[56] Kako je u isto vrijeme Simo Miljuš navračao i u Banjaluku bilo bi dragocjeno utvrditi da li je po istom zadatku po kom je dolazio u Sarajevo dolazio i u Banjaluke, te koje je kontakte u Banjaluci imao u tom periodu (osim porodičnih, a i u tim kontaktima, poznato je, obavljao je i veoma ozbiljne partijske zadatke).[57]

Na Mjesnoj konferenciji SRPJ(k), održanoj 14. aprila 1920. svih dotadašnjih 1200 članova SDS postali su članovi SRPJ(k). Pavo Radan je izabran u partijsku upravu SRPJ (k) i za delegata za Vukovarski kongres KPJ, a tada je bio i rukovodilac Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i Radničke proizvodne i konzumne zadruge. Na toj Mjesnoj konferenciji SRPJ(k) za pročelnika Mjesne organizacije SRPJ (k) izabran je Jakov Lastrić.

Kada je krajem 1920. došlo do osnivanja oblasti, u Bosni i Hercegovini su osnovane četiri oblasne organizacije KPJ: sarajevska, banjalučka, tuzlanska i mostarska, a na njihovom čelu su bila oblasna vijeća. Oblasna konferencija KPJ u

[56] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., str. 49-50.
[57] Milan Vukmanović, *Uvod*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str.13.

Banjaluci održana je 17.X 1920, kada je izabrano Oblasno vijeće i Oblasni sekretarijat KPJ za Banjaluku. Poslije konferencije održana je skupština sa oko 2.300 prisutnih.[58]

"Na osnovu Zaključka Oblasne konferencije SRPJ(k) u Banjaluci od 14. decembra 1919. trebalo je postaviti profesionalnog partijskog sekretara za politički rad na području okruga Banjaluka i Bihać. Centralno partijsko vijeće KPJ u Beogradu uputilo je tada studenta Miladina-Midu Vukomanovića u Banjaluku; on je stigao u martu 1920. ili nešto ranije jer je 24. marta kao sekretar Oblasnog partijskog vijeća u Banjaluci uputio jedno pismo partijskom rukovodstvu u Derventu.[59] U banjalučkom partijskom rukovodstvu veoma je aktivno djelovao sve do protjerivanja iz grada 31.XII 1920."[60] Na jednoj kasnije održanoj sjednici Oblasnog vijeća KPJ za Banjaluku jedan od najistaknutijih članova bio je Miladin-Mida Vukmanović, zatim Pavo Radan, Franjo i Jakov Lastrić, Štefko Martak, Avdo ČardžIć, Idriz Musić, Stevo Nešić, Lovro Vujić, Milan Kovačević, Savo Ljuboja i dr.[61] Sama činjenica da je na najistaknutiju funkciju u KPJ na Oblast Banjaluka Miladin tada došao sa dužnosti istaknutog rukovbodioca SKOJ-a u Beogradu, i da je sa ove dužnosti otišao na Prvi kongres SKOJ-a iz Banjaluke i opet se vratio na rad u Banjaluku, što se vidi iz navedenih datuma, veoma je indikativno u vezi sa radom SKOJ-a u Banjaluci u to vrijeme. Tako snažna ličnost, toga profila, može se očekivati, dala je svoj doprinos i u Banjaluci da se organizuje poseban rad sa mladima i mjesno udruženje SKOJ-a. Međutim, dokumenta o tome vjerovatno nisu sačuvana, pošto je u teškim uslovima odmazde režima prema KPJ i SKOJ-u, skoro prisilila Pavu Radana da donese odluku, koja je veoma nepoželjna za svaki pokret, a to je da se sva tadašnja partijska arhiva uništi, što objektivno predstavlja veliku štetu za istoriju revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta, ali i teškoće za istraživački rad. Naime, to se desilo odmah po završetku Mjesne partijske konferencije 1929. kojoj je predsjedavao Pavo Radan, a Masleša referisao o političkoj situaciji u zemlji, posebno o suštini šestojanuarske monarhodiktature i prilagođavanju rada novonastalim uslovima. Poslije konferencije, zbog opasnosti od provala, Safet-Fric Filipović sklonio je partijsku arhivu kod Ćerima Ćejvana. Ali, kako je postojala opasnost da pronalaženjem arhive bude provaljena cijela organizacija Partije zajedno sa SKOJ-em, Pavo Radan dao je nalog da se ova arhiva uništi.[62]

---

[58] "Glas slobode", Sarajevo, br. 216 i 232/20

[59] Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, fusnota 132, str. 365. Pismo partijskom rukovodstvu u Derventu, poslano pod br. 27/20, govori o tome da ovo partijsko rukovodstvo ulazi u organizacionu nadležnost Oblasnog sekretarijata u Slav. Brodu.

[60] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 365. Vukmanović je prisustvovao Osnivačkoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu, 10.X 1919, kada je izbran za člana Centralnog odbora SKOJ-a. Na Prvom kongresu SKOJ-a koji je održan 10-14.VI 1920. podnio je izvještaj o radu komunističke omladine u cijeloj državi.

[61] Oblasno vijeće i Oblasni sekretarijat KPJ izabrani su na Oblasnoj konferenciji KPJ održanoj u Banjaluci 17. oktobra 1920; poslije konferencije održana je skupština sa oko 2.300 prisutnih (Glas slobode, Sarajevo, br. 216 i 232/20).

[62] Arhiv Bosanske krajine, nesignirani dokument pronađen u arhivskoj građi Oblasnog komiteta KPJ u Banjaluci, partijski referat u kome je dat prikaz djelatnosti KPJ između dva rata i u toku NOR-a, Banjaluka u novijoj istoriji, fusnota br. 45, str.371.

Kada je SKOJ[63] osnovan, mladi u Banjaluci, okupljeni u napredni omladinski pokret učestvovali su u aktivnostima kojim je rukovodila SRPJ(k).[64]

U stvari, još prije Prvog svjetskog rata u Banjaluci su utvrđeni temelji socijalističkog radničkog pokreta. U njima je sadržano mnogo rada, unijeto mnogo hrabrosti, truda i borbenosti cijele jedne revolucionarne generacije radnika, napredne omladine i drugih građana. Sa okončanjem Prvog svjetskog rata završena je teška tragedija naroda i nastupila je nova etapa u razvoju, koja je izbacila nove ljude i nove ideje, novi kvalitet društvenog života koji je iznjedrio novu revolucionarnu partiju-Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista), koja ubrzo prerasta u KPJ, zatim jedinstvene radničke revolucionarne sindikate i Savez komunističke omladine Jugoslavije.

2. *Značaj održavanja osnivačke konferencije SKOJ-a (10.X 1919, Zagreb) i Prvog redovnog kongresa SKOJ-a (10-14.VI 1920, Beograd)*

Ukoro je osnovan i Savez komunističke omladine Jugoslavije, 10. oktobra 1919. godine. Poslije stvaranja Akcionog odbora ljevice od nekoliko studenata – ljevičara, koji su bili članovi Socijaldemokratske stranke Hrvatske, pristupilo se osnivanju Kluba studenata komunista na Zagrebačkom sveučiulištu. Rukovodeću ulogu u tome imao je Sima Miljuš, predstavnik Mlade Bosne, koji je bio i drug Gavrila Principa. Izgleda da je Sima Miljuš već krajem decembra 1918. godine bio angažovan i za rad na formiranju ilegalnih komunističkoh grupa koje su organizovali komunisti povratnici iz Sovjetske Rusije. Djelovanje navedene grupe studenata socijalista na Zagrebačkom sveučilištu dovelo je do osnivanja Udruženja akademske socijalističke omladine, 12. februara 1919. godine, a Simo Miljuš je izabran za njegovog predsjednika. Nešto docnije on je bio organizator komunističke omladine u Zagrebu.[65]

Osnivačka konferencija SKOJ-a održana je u Zagrebu 10.X 1919 u čijem radu su učestvovali predstavnici klubova studenata komunista (KSK) iz Beograda, Zagreba i Slovenije. Izabran je privremeni Centralni odbor "…koji imade voditi akcije do Kongresa, kada će se konačno stvoriti 'Savez komunističke omladine Jugoslavije' i kada će se izabrati definitivni 'Centralni odbor' ".[66] Centrallni odbor SKOJ-a formulisao je u Zagrebu, 11. oktobra 1919. godine, zaključke Konferencije:

"1. Da se pozove svekolika komunistička omladina Jugoslavije da u svim centrima, gradovima i mestima osnuje Udruženje komunističke omladine. Sva

---

[63] Nevenke Petrić, *Referat na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a Banjaluke*, održanoj 01.X 1948. godine, str. 2, Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11,

46 Na proslavi Prvog maja učestvovalo je preko 3000 ljudi, a među njima mnogo omladine. Uveče u Radničkom domu bila je zabava – učestvovali su hor, dramska sekcija, Dječja grupa "Budučnost", orkestar, "Narodni glas", Banjaluka br. 4. i 5/20.

[65] Simo Miljuš, rodom iz okoline Sanskog Mosta, imao je u Banjaluci porodicu (sestru Angelinu koja je pohađala Učiteljsku školu u Banjaluci, a njegova supruga Zora bila je tetka Mari Mitrov koja je više puta po nalogu Sime Miljuša putovala u Beč i druge zemlje za potrebe Partije.

[66] Slavoljub Cvetković, n. d., str. 56-58..

komunistička omladina Jugoslavije, bila ona intelektualna ili fizička, treba da se okupi u tim udruženjima.

2. Na univerzitetima gde još ne postoji, treba da se u najskorije vreme formira Klub Studenata Komunista, koji će kao zasebna sekcija ući u U.K.O.J. Naročita je dužnoat KSK ta, da vrši propagandu među intelektualnom omladinom na i van univerziteta.
3. Udruženja komunističke omladine širom čitave Jugoslavije tvore "Savez komunističke omladine Jugoslavije."
4. Da se u najskorije vrijeme započne sa izdavanjem lista, glasila cjelopkupne komunikstičke omladine. List će izlaziti polumjesečno. Štampat će se u Zagrebu i to latinicom i ćirilicom, te slovenačkim dijalektom.
5. Da se pozove cjelokupna komunistička omladina Jugoslavije da bezodvlačno započne sa sakupljanjem priloga za list.
6. Komunistička omladina Jugoslavije je u svojoj organizaciji potpuno samostalna i nezavisna, ali ona ide uporedo sa SRPJ(k) i stoji s njom u vezi preko svojih delegata koje šalje u partijska veća."[67]

Odmah se pristupilo osnivanju osnovnih i mjesnih organizacija SKOJ-a. U Zagrebu je osnovano Mjesno udruženje SKOJ-a 26. oktobra 1919. Na zboru pred više od 40.000 omladine i radnika na Jelačićevom trgu, prilikom proglašenja pobjede komunista na gradskim izborima, zahtjevano je da se Simo Miljuš, organizator komunističke omladine u Zagrebu i Vladimir Čopić, puste iz zatvora i pod pritiskom više javnih zborova ban Hrvatske banovine morao ih je pustiti na slobodu. U Sarajevu je 4. decembra 1919. održan sastanak na kom je osnovano Mjesno udruženje SKOJ-a (sa oko 300 članova i to poslije fuzije mladih socijalista i komunista u jednu organizaciju – SKOJ) i Privremeni pokrajinski odbor SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu. U Mostaru je inicijativu za stvaranje Udruženja preuzeo Naobrazbeni klub koji se u decembru 1919. proglasio za Udruženje komunističke omladine u Mostaru. U Trebinju je osnovano 11. januara 1920. U Beogradu je Mjesno udruženje osnovano 29. februara 1920 i na Čukarici 17. februara 1920. (za sekretara je izabran student Miladin Vukmanović, učesnik Osnivačke konferencije SKOJ-a i jedan od najvrijednijih članova SKOJ-a u Beogradu, (koji već u martu, kako je rečeno, dolazi na profesionalni rad u Banjaluku za sekretara Oblasnog vijeća SRP(k).

U vrijeme kada je SKOJ osnovan SRPJ (k) nalazila se u fazi oslobađanja od reformskih socijaldemokratskih i centrumaških shvatanja klasne borbe. Zato SRPJ (k) nije ni bila u stanju da pruži odgovarajuću pomoć komunističkom omladinskom pokretu. Prije donošenja vladine Obznane, 29. decembra 1920. godine, u SKOJ-u je bilo oko 10.000 članova, a ovaj događaj bio je shvaćen kao pogodan momenat da se odlučno započne sa revolucionmarnim akcijama jugoslovenskog proletarijata. "Činjenica da je SKOJ imao revolucionarniji program od SRPJ (k), pružala je mogučnost za mnoge nesporazume i neshvatanja

[67] Ibid, str. 59.

omladine od strane članova i rukovodstva SRPJ (k). Ovo je bilo moguće utoliko više što je Osnivački kongres KOI u komunističkom pokretu zauzeo avangardistički stvav, smatrajući da KOI u komunističkom pokretu kao najrevolucionarnija treba da ima jednu od rukovodećih uloga u radničkom pokretu."[68]

Poslije održavanja Osnivačke konferencije SKOJ-a, 10.X 1919. godine, u Zagrebu, prema dosadašnjim istraživanjima, nije utvrđeno da su u njenom radu učestvovali predstavnici iz Banjaluke. Poslije ove konferencije pristupilo se osnivanju osnovnih organizacija SKOJ-a u jugoslovenskim zemljama. Između ostalih brojnih aktivnosti kojim se bavio Centralni odbor SKOJ-a, vršene su pripreme za održavanje I redovnog kongresa SKOJ-a.

Prvi redovni kongres SKOJ-a održan je u Beogradu od 10-- 14. juna 1920. godine u čijem radu je učestvovalo 32 delegata i članovi Centralnog odbora. U radu su učestvovali predstavnici iz 26 mjesnih udruženja koja su na dan kongresa imala ukupno 3.160 članova. Kongres je održan sedam mjeseci poslije održavanja Osnivačke konferencije SKOJ-a. Usvojen je Manifest Prvog kongresa SKOJ-a u kome se, između ostalog, kaže: "Mladi seljaci i radnici! Događaji u svetu se tako brzo razvijaju u smislu revolucije, da nas mogu iznenaditi i pregaziti. Oni će nas izbrisati sa zemlje, kao što oluja briše suvo lišće, ako mi ne budemo spremni i gotovi da idemo uporedo sa njima. Treba da uperimo oči pravo na istok i sa najvećom pažnjom i obazrivošću pratimo razvoj svetske drame. Naša je sveta dužnost, da ustostručimo svoju energiju, da uložimo što više rada i napora oko stvaranja i podizanja omladinskih komunističkih organizacija. Svaki onaj koji se koleba i usteže biće smvljen neumitnom silom revolucije, koja gazi sve što joj stoji na putu…"[69] Prvi redovni kongres SKOJ-a raspravljao je i o Statutu. Poslije referata koji je podnijeo Miladin-Mida Vukomanović i diskusije, statut je usvojen. Novim statutom SKOJ je centralizovan, pošto su ukunuti pokrajinski odbori, a osnovani su oblasni sekretarijati, koje postavlja Centralni odbor ako se negdje za tim ukaže potreba. Odnosi sa Partijom regulisani su u duhu uzajamnog predstavljanja sa po dva predstavnika. Ciljevi SKOJ-a bili su: 1) Organizovanje mladih telesnih i umnih radnika; 2) Ekonomsko zaštićavanje i 3) Teoretsko i praktično vaspitanje za borbu Proleterske Revolucije i predane zidare komunističkog društva. SKOJ je usvojio program Komunističke omladinske internacionale, koji je kao program jednog novog revolucionarnog pokreta odudarao od socijaldemokratskih programskih načela SRPJ(k). Članovi SKOJ-a po statutu mogli su biti sva lica od 12-25 godina, koja usvajaju Program i Statut SKOJ-a. Između više usvojenih rezolucija najznačajnija je Rezolucija o akcionom programu SKOJ-a, a Anton Šmit (A. Vučak) podnijeo je kongresu pismeni referat "O neposrednim zadacima SKOJ-a". Poslije Prvog kongresa SKOJ je uspostavio vezu sa Komunističkom omladinskom internacionalom, kojoj je ubrzo i zvanično pristupio.

---

[68] Ibid., str. 62.
[69] Ibid., str. 91.

U okviru priprema za Prvi redovni kongres SKOJ-a odvijale su se mnogobrojne aktivnosti. O djelovanju Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini u periodu 1919-1920, pored dr Slavoljuba Cvetkovića, koji je objavio kompleksnu studiju "Napredni omladinski pokret 1919-1928.", 1966. godine i dr. do sada se, u Bosni i Hercegovini, najviše bavio dr Uroš Nedimović, koji ističe da je kod nas o tome malo pisano. U svom radu "O djelovanju Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini 1919-1920. godine"[70] on je prikazao osnivanje, razvoj i djelovanje SKOJ-a u navedenom periodu u Sarajevu. Tada je u Sarajevu bilo izrazito revolucionarno raspoloženje i omladina je očekivala da će se uskoro na ulicama pojaviti barikade, crvene zastave, pa tako i propast buržoazije. U SRPJ (k) bilo je u gradu 30 članova Partije – učenika srednjih škola, koji su se grupno pojavili u povorci za vrijeme generalnog štrajka 21. septembra 1919. godine. Nedimović kaže da je tada, 4.XII 1919, u Sarajevu osnovano Mjesno udruženje SKOJ-a, koje je počelo aktivno raditi: SKOJ-evci su rasturali "Crvenu zastavu", glasilo Centralnog odbora SKOJ-a i "Almanah socijalističke omladine", štampan 1919. godine u Zagrebu, sakupljali su dobrovoljne priloge i organizovali zabave, kako bi prikupili više sredstava za pomoć "Crvenoj zastavi". Istog dana kada je osnovano Mjesno udruženje u Sarajevu, 4.XII 1919, osnovan je i Privremeni pokrajinski odbor SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, koji je dobio zadatak da stupi u vezu sa svim osnovnim udruženjima SKOJ-a u Bosni i Hercegovini.[71] Veoma je indikativno značenje predhodne rečenice iz koje se sa sigurnošću može zaključiti da je i u drugim gradovima i mjestima u to vrijeme postojala osnovana SKOJ-evska organizacija, zbog čega se i napominje da taj novosonovani Privremeni pokrajinski odbor SKOJ-a za BiH treba "da stupi u vezu sa svim osnovnim udruženjima SKOJ-a u Bosni i Hercegovini".

U toku priprema za Prvi redovni kongres SKOJ-a došlo je do ozbiljnih nesuglasica između Izvršnog odbora SRPJ (komunista) i Centralnog odbora SKOJ-a. U 1920. godini kada su vršene pripreme za opštinske izbore u Hrvatskoj, Pokrajinski odbor SKOJ-a za Hrvatsku odlučio je da ne ušestvuje u izbornoj kampanji, vjerujući da se oslobođenje proletarijata može ostavriti samo oružanom, a ne parlamentarnom borbom. S tim u vezi sekretar Izvršnog odbora SRPJ (komunista) Filip Filipović morao je doći u Zagreb da sa predstavnicima Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku to raspravi i to je uspjeo. Neka druga bitna pitanja i dalje su ostala neraspravljena između SKOJ-a i SRPJ (k), kao napr. pitanje strategije i taktike, pa su rasprave o tome nastavljene tokom daljih priprema za njegovo održavanje. Prvi redovni kongres SKOJ-a održan je u Beogradu od 10. do 14.VI 1920. godine.[72] Na ovom Kongresu je imenovan Oblasni sekretarijat SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu (kao i pokrajinski komiteti za druge regije), koji je preko "Glasa naroda" uputio apel svim udruženjima SKOJ-a, a u vezi sa cirkularom Izvršnog odbora SKOJ-a u

---

[70] Uroš Nedimović, *Savez komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini 1919-1920. godine*, "Pregled" br. 12, 1971, str. 683-692.
[71] Ibid.
[72] Ibid,, str. 90. i 91.

kome ih obavještava da su delegati SKOJ-a na Vukovarskom kongresu KPJ preuzeli obavezu da će pomoći realizaciju svake odluke Partije ("Crvena zastava" br. 14, Beograd, 1920, 7). U to vrujeme u Sarajevu je veoma aktivan Anton Šmit, član Centralne uprave SKOJ-a i Josip Čižinjski (Sima Marković), tada sekretar Oblasnog sekretarijata SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu. Dalje, U. Nedimovioć govori o "Predizbornim aktivnostima KPJ u Bosni i Hercegovini u kojim je Savez komunističke omladine imao vidnog učešća, pa sve to je donijelo Partiji 18.000 glasova i 4 poslanička mjesta u Konstituanti. Izborna borba je pokazala da je omladina bila prva u svim partijskim akcijama. Svima pozivima Partije ona se najspremnije odazivala." Kako Nedomović govori o aktivnostima u Bosni i Hercegovini, a od 4 komunistička poslanika jedan je izabran u Banjaluci (Jakov Lastrić), proizilazi da su se sve navedene aktivnosti odvijale i u Banjaluci. Nedimović naglašava da se sumirani predizborni i izborni rezultati o učešću omladine u agitaciji vide u "Glasu slobode" koji je pisao "Izborna borba je dokazala da je omladina u prvim redovima svih partijskih akcija, ona se najspremnije odazivala svim partijskim pozivima. Omladina je divnom požrtvovanošću, ljubavlju … vršila težak i naporan rad agitacije, rasturanja komunističke štampe, organizovanja itd., pješačeći kroz neprohodne planine, izlažući se žandarmerijskim kundacima i unoseći u svaku kuću komunističke ideje. Sve je to ona vršila sa omladinskim entuzijazmom koji je samo njoj svojstven."[73]

U zaključnom razmatranju autor spomenutog rada kaže: "Nerazvijene široke forme rada u ljevičarskom omladinskom pokretu Bosne i Hercegovine, česte zabrane i progoni, prekidali su kontinuitet u radu i slabili pokret… U periodu od 1919. do 2.VIII 1921. u SKOJ-u u Bosni i Hercegovini većinom je bila srednjoškolska omladina, ali je kasnije omladinski pokret okupio omladinu iz zanatske proizvodnje i malih indutrijskih preduzeća, pa je tako dobio sitnoburžoaski karakter. Razvijanjem osnovnih djelatnosti nešto docnije, u okviru Saveza mladih radnika, kao ekonomsko-kulturnih organizacija za zaštitu omladine u proizvodnji, SKOJ je širio svoju aktivnost kroz legalne forme rada. Još širi oblici rada bile su sportske organizacije, gdje je okupljana i vaspitavana omladina u duhu ideja naučnog socijalizma."[74]

Kao što je rečeno u radu Prvog redovnog kongresa SKOJ-a učestvovalo je 32 delegata i članovi Centralnog odbora SKOJ-a. Za našu temu važno je istaći da je u izvještaju, koji je podnijet na kongresu, između ostalog navedeno: "Broj mesnih udruženja 26, broj članova SKOJ-a 3.160. Po brojnom stanju udruženja se mogu poredati sledećim redom: Beograd, Zagreb, Sarajevo, Subotica, Dubrovnik, Valjevo, Čačak, Osjek, Brod n/S., Vukovar, Čukarica, Mostar, Ljubljana, Priština, Smederevo, Trebinje, Križevci, Zemun, Obrenovac, Pirot, Jagodina, Šabac, Skoplje, Užice i Niš. Rad je po organizacijama bio više vaspitnog karaktera. Akcija samo parcijalnih."[75]

---

[73] Ibid.
[74] Ibid., str. 1095.
[75] Crvena zastava, glasilo Centralne uprave SKOJ-a br. 14, od 1. jula 1920. godine, str. 164.

Iz naprijed citiranog izvještaja na Prvom redovnom kongresu SKOJ-a se vidi da na Kongresu nisu učestvovali delegati iz Banjaluke, ali to još uvjek nije podatak da u to vrijeme nije postojalo mjesno udruženje SKOJ-a u Banjaluci. Poznato je da u to vrijeme nisu bile dobre veze između mjesnih udruženja SKOJ-a i Centralnog odbora SKOJa. Jer, u vrijeme održavanja Kongresa, u Banjaluci su se odvijale brojne revolucionarne aktivnosti u kojim je omladina bila masovno uključena, kao što je i naprijed iznijeto, pa se nadamo da će dalja istraživanja možda doći do nekih novijih konkretnih saznanja.

Poslije smanjenja broja članova partijske organizacije u Banjaluci, sa 900 na 640 članova KPJ, znatno manje nego ranije, zato što je poslije Vukovarskog kongresa obavljena diferencijacija u Partiji, kada su isključeni socijalisti-centrumaši, i ovaj podatak ukazuje da je tada u Banjaluci bila jaka partijska organizacija. Na Kongersu je bilo 6 delegata Banjalučana i po povratku u Banjaluku oni su doprinijeli diferencijaciji u vlastitoj sredini. Jer, "Kongres je na kraju, sa 242 glasa, od ukupno datih 305 glasova, izabrao u cjelosti Centralno partijsko vijeće iz redova komunističkog krila. Time je i princip za koji se zalagala revolucionarna struja o tzv. homogenom rukovodstvu odnosio pobjedu. U Centralno partijsko vijeće iz Bosne i Hercegovine izabrani su: Đuro Đaković, Mitar Trifunović, Gojko Vuković, Jakov Lastrić i Bogoljub Ćurić."[76] Kao što se vidi, pored navedenog, u najuže partijsko rukovodstvo izabran je i Jakov Lastrić, tada na čelu Mjesnog udruženja u Banjaluci, što je, svakako, imalo određenog uticaja na diferencijaciju u Mjesnom udruženju KPJ u Banjaluci i za još šire opredjeljivanje i okupljanje ljudi oko naprednih snaga u Banjaluci u uslovima revolucionarnog previranja toga vremena.

Poslije Osnivačke konferencije, I kongresa Saveza komunističke omladine Jugoslavije i Vukovarskog kongresa KPJ registrovan je porast mjesnih udruženja i članstva u Savezu komunističke omladine Jugoslavije, koji je pred donošenje Obznane, 29/30. decembra 1920. godine imao 50 grupa sa oko 5.000 članova.[77] Ali kako mi nemamo podatak sa imenima i brojem članova SKOJ-a u to vrijeme u Banjaluci zbog uništene arhive, kako je navedeno, daćemo isečke iz sjećanja mladih radnika revolucionara, članova KPJ, koja se odnose na period neposredno po završetku Prvog svjetskog rata, koje su napisali i predali Institutu za istoriju u Banjaluci u periodu 1981-1985. godine - u tom intervalu su objavljena dva zbornika sjećanja[78], kao presjek angažovanja mladih radnika u revolucionarnom omladinskom pokretu Banjaluke. To su sjećanja: Mirona Mandrović, Voje Đorđervić, Dede Gazić, Josipa Pepija Klih i Branka Pajić.

---

[76] Ibrahim Karabegović *Radnički pokret Bosne i Hercegovine-između revolucionarne i reformističe orijentacije 1909-1929.*Sarajevo, Svjetlost, 1973,str.189.

[77] Uroš Nedimović, *Napomene o obrazovanju SKOJ-a, o donošenju Obznane i obnavljanju organizacija KPJ u prvoj polovini 1921. godini,*, "Prilozi" br. 1, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, 1965, str. 344-349.

[78] Banjaluka u radničkom i NOB, Banjaluka, knj. 1, 1981, i knj. 2, 1985. godine

Mladi radnik Miron Mandrović, bio je na zanatu 1919. godine u Ortopedskom zavodu. Njegov otac Eugen Birger-Mandrović, učitelj i školski nadzornik hapšen je i proganjan za vrijeme austrougarske uprave. Njegov brat školske 1913/14. godine maturirao je u banjalučkoj gimnaziji u generaciji sa Bogdanom Jarakulom i Rešidom Kurtagićem. Bio je član i sekretar ilegalnog Đačkog društva "Jugoslavija". Poslije veleizdajničkog procesa đacima i zatvora upućen je na front u Karpate. (Kao što je rečeno, predao se Rusima i kasnije učestvovao u Februarskoj i Oktobarskoj 1917. godine).

Došavši na izučavanje zanata u Ortopedski zavod, Miron kao mladi šegrt, vidi se da je odmah došao u kontakt sa članovima KPJ, koji su ga prihvatili i politički djelovali na njega, pošto je u to vrijeme postojala partijska ćelija i u Ortopedskom zavodu i u Željezničkoj radionici, gdje je on bio šegrt, odnosno zaposlen. Miron o svojim početnim aktivnostima u revolucionarnom radničkom pokretu, u svom objavljenom sjećanju kaže: "Mustafa Bahtijarević je već bio član KPJ i radio je u Ortopedskom zavodu… Kao sindikalni rukovodilac uveo me je u sindikalni rad … objašnjavao mi je šta je cilj ekonomske borbe radnika, kakva je buržoaska država po svojoj suštini i slično…U aprilu 1919. godine prešao sam na rad u Željezničku radionicu u Predgrađu. I tu je bila razvijena veoma živa sundikalna djelatnost. Među radnicima su se mnogi isticali u tom radu, a posebno Sveto Ljuboja.[79] U Banjaluku je u drugoj polovini 1919. došao Jakov Lastrić i izravno se uključio u sindikalni rad. Naročito značajnu ulogu je imao u pripremanju štrajka željezničara 1920… Za Prvi maj 1920. godine organizovana je priredba u radničkom domu… Mi radnici smo bili okićeni crvenim karanfilima, nosili smo crvene maramice u džepu, ili crvene kravate. Mislim da nije bilo nikog ko na sebi nije nosio nešto crveno… Ta djelatnost je bila veoma živa do Obznane, kao i uloga tek osnovane KPJ koja je tada u Banjaluci bila brojčano i po političkoj snazi veoma jaka, uprkos nastojanjima radikala i policijskih vlasti da to onemoguće."[80]Kao šegrt i mladi radnik, a radeći u Željezničkoj radionici koja se baš u to vrijeme našla u centru zbivanja, pošto je bio poznati štrajk željezničara, Miron se našao sa Pavom Radanom, Jakovom Lastrićem i drugim, koji su bili na čelu radnika komunističke orijentacije u Banjaluci. U partijskim ćelijama bili su: Mustafa Bahtijarević, Dušan Benecković, Sveto Ljuboje, Savo Ljuboje, Rudolf Rojc, Branko Đukuć, Josip Ipolit, Ilija Radan, Rudi Durn, Franjo Sarafin i drugi. Miron se družio i sa svojim komšijom Edom Kunštek, koji je za vrijeme školovanja u gimnazij, a i poslije, bio istaknuti skojevski rukovodilac.[81]

Vojo Đorđević, mladi namještenik OUZOR-a, sačinio je zabilješke o radu konferencije Glavnog radničkog saveza u Sarajevu, na kojoj je prisustvovao kao delegat sindikalne podružnice OUZOR-a u Banjaluci. U njoj je najviše citirao

---

[79] Svetozar Ljuboja (1896-1979), kovač, mašinovođa i remontni radnik Ložionice u Predgrađu. Član KPJ u legalnom razdoblju, učesnik u revolucionarnom radničkom pokretu u cijelom međuiratnom periodu. U njegovu kuću dolazili su i održavali sastanke istaknuti komunisti Iso Jovanović, Veselin Masleša, Đuro Pucar, Pavo Radan i drugi

[80] Ibid., Miron Mandrović,, "Bio sam ponosan što sam radnik", str. 53.

[81] Ibid., str. 53-58.

Antuna Šmita, tada sindikalnog funkcionera, koji je prije toga bio istaknuta ličnost u revolucionarnom omladinskom pokretu Jugoslavije. (Prisustvovao je kongresu Komunističke omladinske internacionale 1921. i Zemaaljskoj konferenciji SKOJ-a od 20-22. avgusta 1922. u Ljubljani. Kasnije, uslijed različitih pogleda na zadatke komunističke omladine napustio je komunistički pokret). Vojo je zbog te svoje zabilješke otpušten s posla, što govori o svojevrsnim zanosima, odnosno otporima mladog čovjeka prema predstavnicima režima.[82]

Mladi radnik Derviš Dedo Gazić 1923. godine izučavao je obučarski zanat, a njegov komšija Muhamed Kazaz " … je već tada bio napredan i revolucionarno opredijeljen radnik koji je na mene vršio politički uticaj i uslovio moje političko opredjeljenje."[83]

Josip Pepi Klih je, takođe, bio šegrt u Ortopedskom zavodu. I sa njim, dok je bio šegrt, politički je radio Savo Ljuboja. I ovaj mladi čovjek odmah je pripreman da postane član KPJ u tom preduzeću, koje je u to vrijeme spadalo u nekoliko najvećih u Banjaluci. On kaže: "S nama šegrtima najviše je radio Savo Ljuboja, koji je također izučavao zanat, ali je bio stariji. On nam je davao letke i određivao gdje ćemo ih lijepiti, kako ćemo ih i kome djeliti. Kada bi nam dao letke, Savo bi nam dao i bombone umotane i svileni papir. Ako bi nas neko slučajno uhvatio onda je trebalo da kažemo da nam je letke dao neki stariji čovjek, a zauzvrat nam poklonio bombone…Stanovao sam u istoj ulici sa Pavom Radan tako da sam Pavu poznavao od djetinjstva… Kad bi se Pavo našao u zatvoru radnici su često organizovali protestne štrajkove, zahtjevajući od vlasti da ga puste na slobodu. Inače je po prirodi bio veoma bistar. Poznavao je dobro i teoriju, pa smo ga zvali 'naš Marks'. Družio se stalno sa Jakovom Lastrićem, kojega smo zvali 'naš Engels'."[84] I Pepi Klih je učestvovao u revolucionarnom radničkom pokretu, a u svome objavljenom sjećanju ne spominje SKOJ, iako je po svojoj starosnoj dobi mogao biti član SKOJ-a.

Branko Pajić, kao mladi bravarski radnik zapošljava se 15. oktobra 1920. godine u Pilanu u Banjaluci. S obzirom na njegove predhodne aktivnosti odmah su se s njim povezali predstavnici partijske organozacije u kojoj je tada u Pilani bilo više od 50-ak članova. U svojim objavljenim sjećanjima govori o bogatoj političkoj aktivnosti, naročito u vezi sa organizovanjem velikog štrajka željezničara 1920. godine i jednodnevnog štrajka u aprilu 1921. zbog bezrazložnog otkaza Rešetaru, sindikalnom predvodniku, članu KPJ, inače učesniku oktobarske revolucije 1917. godine. Ni on nigdje ne spomonje i omladinski rad, odnosno rad SKOJ-a.[85]

U svojim sjećanjima Branko govori o odmazdi režima odmah po donošenju Obznane, pa kaže: "… a već narednog dana došlo je do odmazde. Naime, radnici

---

[82] Vojo Đorđević, *Partija je intenzivno djelovala,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str. 117-123.
[83] Dedo Gazić , *Radnički dom-mjesto okupljanja,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 123-125.
[84] Josip Pepi Klih, *Rad u ortopedskom zavodu,* Banjaluka u radničkom pokretu I NOB, knj. 1, str. 61.
[85] Brano Pajić, *Klasna borba pilanskih radnika*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, kj. 1, str. 71-72.

su organizovali zabavu u Radničkom domu 31. decembra 1920, i sala je bila prepuna. Policija je blokirala zgradu sa svih prilaza i upala u prostorije Radničkog doma gdje su bile smještene kancelarije Oblasnog vijeća KPJ i mjesnog partijskog rukovodstva. Blokadu su s policijom vršili i vojnici, dok žandarmi nisu u ovom sudjelovali. Policajce na konjima predvodio je podoficir Bojer. Dok je jedna grupa vršila pretres u partijskim kancelarijama, druga je ušla u salu gdje se održavala zabava i naredila da svi napuste prostorije. Grupa komuniosta bila je odmah uhapšena, a sa njima i oni koji su se protivili postupku policije. Svi uhapšeni su sprovedeni do vojnog zatvora u tvrđavi Kastel, pošto je policijski zatvor bio pretjesan uslijed masovnog hapšenja te noći. I u Pilani su izvršena hapšenja komunista; oni su odvedeni iz stanova. Pohapšeni su pretežno komunisti strani radnici, ali i istaknuti komunisti među domaćim radnicima. Ubrzo poslije toga uslijedilo je protjerivanje stranih radnika komunista iz Banjaluke (ovom prilikom protjerano je iz Banjaluke 120 stranih radnika). Poslije donošenja Obznane, mjesna organizacija Socijaldemokratske stranke u Banjaluci na čelu sa nekim Smoljanovićem, preuzela je kancelarije banjalučkog partijskog rikovodstva i nastojala je da se omasovi, ali joj to nije uspjelo."[86]

Na uzavreloj političkoj sceni jugoslovenskih zemalja, poslije Prvog svjetskog rata, revolucionarni radnički i omladinski pokret Banjaluke bio je naglašen učesnik. Opredjeljenje za ljevicu bio je izbor velikog broja njenih građana. Zato je donošenje Obznane 29/30. decembra 1920. godine izazvano određenim ekonomsko–političkim kretanjima, putem militarizacije mnogih preduzeća, posebno željeznice, poslije velikih štrajkova željezničkih radnika, koji su bili i u Banjaluci, izazvalo povećan otpor radničke klase i mladih. Zatim, zapaženiji uspjesi na izborima i u tarifno-štrajkačkim akcijama, dovodilo je do još većih sukoba. Tako je došlo do zabrane najsnažnije opozicije – Komunističkje partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Donošenjem centralističkog ustava, režim je očekivao da će još više učvrstiti svoju diktatorsku poziciju. Ali, kako se radnička klasa, po završetku Prvog svjetskog rata, našla pred još većom nezaposlenošću i u bijednim uslovima života, do čega je došlo zbog demobilizacije i poslijeratnog privrednog rasula, pod rukovodstvom KPJ došlo je do zaoštravanja organizovane borbe radničke klase i porasta uticaja na ukupno siromašno stanovništvo. Međutim, treba istaći da se sa usponom radničkog pokreta nije paralelno razvijala i organizovanost Partije, tako da , zbog heterogenosti toga pokreta, nedovoljne ideološke zrelosti i nedovoljne organizovanosti Partije, ona nije bila u stanju da se odupre naletu režima u vrijeme donošenja Obznane. Tako je "lijevi pravac u radničkom pokretu privremeno, uprkos svoje veličine i prividne snage, podlegao udarcima klasnog protivnika."[87] Obznanom je zabranjen rad svim političkim, ekonomskim, kulturnim i sportskim organizacijama radničkog pokreta pod rukovodstvom KPJ.[88]

---

[86] Branko Pajić, Štrajk željezničara 1920., Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Banjaluka 1981, knj. 1, str. 81-82.
[87] Uroš Nedimovbbić, n. d, str. 348.
[88] Ibid., str. 349; Pregled istorije SKJ (ćirilica), Beograd, 1963, str. 82.

3. *Doprinos glasila SRPJ (k), "Crvene zastave", "Narodnog glasa" i nekih drugih glasila razvoju revolucionarnih snaga*

U Bosni i Hercegovini početkom dvadesetog vijeka izlazilo je više listova. Spomenućemo samo neke koji su nikli u naprednim krugovima, ali neki od njih ("Glas" slobode") tokom izlaženja mjenjali su iz osnova programsku orijentaciju u zavisnosti od snaga koje su ga preuzimale i sa njimm rukovodile, a dajemo nekoliko podataka i o "Crvenoj zastavi", pošto je to glasilo posebno značajno za nashu temu . To su "Glas slobode", "Crvena zastava" (izlazila u Zagrebu a zatim u Beogradu),"Narodni glas", "Bosanskohercegovački željezničar", "Radnička volja" i dr.

Još od 1909. godine izlazio je "Glas slobode", koji je od početka izlaženja bio organ Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, a od 29. aprila 1919. do 1920. godine organ Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Od početka jula, odnosno od Vukovarskog kongresa do konca 1920. godine organ Komunističke parije Jugoslavije; od 14. maja 1921 do 10. jula 1929. godine organ Socijalističke partije Jugoslavije. Ovaj list, kao što se vidi, imao je tri perioda: socijaldemokratski, komunistički i reformistički.[89] "Glas slobode" , između ostalog, piše o jednom od niza insceniranih procesa kada su 1915. godine okupacione vlasti povele pravu hajku protiv srpskih kulturnoprosvjetnih druaštava i đačkih udruženja. Kako su vođeni "veleizdajnički" procesi protiv đaka u Banjaluci, Bihaću, Travniku, Tuzli i Sarajevu "Glas slobode" posbeno je obradio veleizdajnički proces u Banjaluci protiv 156 Srba, istaknutih javnih, kulturnih, i političkih radnika i studenata, koji je održan u Banjaluci koncem 1915. i početkom 1916. Zatim, u broju 125. od 9. avgusta 1919. nalazi se članak "Crveni dan u Prijedoru". Bio je to izlet radnika i omladine Banjaluke, koji su se priključili protestima u Tuzli, Sarajevu dr. protiv slanja intervencionističkih trupa u Rusiju i Mađarsku i dr.[90]

Centralna uprava S.K.O.J-a počela je izdavati svoje glasilo "Crvenu zastavu" u Zagrebu. Prvi broj je izašao 1. decembra 1919. štampan latinicom, a izlazio je 15-dnevno. Uvodnik u ovom broju bio je "Proleterskoj omladini Jugoslavije". Zanimljivo je da se, sudeći po ovom uvodniku, Centralna uprava S.K.O.J.-a obraća samo radničkoj omladini. Izdavanje ovog glasila prenosi se u Beograd sa 4. brojem i tekstovi se objavljuju i ćirilicom i latinicom. Zanimljiv je članak "Organizaciona djelatnost" koji je napisao Miladin Vukomanović, član Centralnog odbora SKOJ-a u kom kaže: "U svim mestima, shodno privremenom statutu SKOJ-a, čl. III tačka 6, mladi ljudi revolucionarne krvi, borbenog duha, komunističke svesti ili naklonosti, neka odmah u svoje ruke uzmu inicijativu za organizovanje. Za prvo vreme neophodno je da se u svakom mestu formira jedna mala grupa, koja će

---

[89] Ibrahim Karabegović, *Radnički pokret Bosne i Hercegovine između revolucionarne i reformističke orijentacije 1909-1929* n. d..
[90] Ibid., str. 125.

stupiti u vezu sa pokrajinskim, odnosno Centralnom odborom S.K.O.J.-a. Ova će joj odmah dostaviti sve potrebne instrukcije i materijal za dalji rad."[91]

U "Crvenoj zastavi" br. 9 se kaže da list izlazi dva puta mesečno u po 6.000 primeraka i da je pokrenuta posebna biblioteka u kojoj su objavljivana tada veoma popularna djela: Lenjina, Trockog, Lunačarskog, Srđana Price i drgih autora. U posljednjem broju "Crvene zastave" br. 15 od 15.jula 1920, u rubrici "Iz Centralne uprave" objavljeno je sljedeće:"Osnovana su 4 oblasna sekretarijata - za Srbiju i Maćedoniju: Miladin Vukomanović, za Bosnu i Hercegovinu: Anton Šmit, za Hrvatsku i Slavoniju: Franjo Puškarić, Omčikus i Ervin Cverger, za Slovenačku: Dušan Kermanuer, Anton Rojc i Stanislav Braumkircher. U istom broju nalazi se i jedno kratko obraćanje udruženjima u bazi, koje je zanimljivo po tome što se vidi da je SKOJ čvrsto centralizovana organizacija. Ono glasi: "Svim udruženjima SKOJ-a: Stavlja se na znanje svim udruženjima SKOJ-a, da po novom saveznom statutu usvojenom na Kongresu, sva udruženja vrše svoje obaveze i dužnosti prema Savezu neposredno sa Centralnom upravom (izvještaji, članski ulozi i sl)."[92] U svih petnaest brojeva "Crvene zastave" postoji rubrika sa kratkim vijestima iz organizacija. U tim vijestima svih izašlih brojeva, nažalost, nigdje se ne spominje Banjaluka, odnosno postojanje udruženja SKOJ-a u Banjaluci u to vrijeme, što nikako ne znači da u to vrijeme nije postojalo mjesno udruženje SKOJ-a i u Banjaluci. Naprotiv, kako će se kasnije vidjeti, postojalo je.

U aprilu 1920. Mjesni odbor SRPJ(k) u Banjaluci pokreće svoj list "Narodni glas", čiji je prvi broj štampan 10. aprila iste godine. Izlazio je od aprila do jula 1920. Poslije Vukovarskog kongresa ovaj list je izlazio kao organ Mjesnog odbora KPJ Banjaluke (izašlo je ukupno 13 brojeva), a u to vrijeme iz Banjaluke je bilo 60 pretplatnika, što je predstavljalo značajnu podršku svim progresivnim akcijama koje su u to vrijeme vođene. Navešćemo nekoliko primjera koji se spominju u fusnotama u *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,* zborniku sjećanja, Banjaluka, 1981.[93]

U prvim brojevima *Narodnog glasa* pisano je o hapšenju željezničara, te da je većina puštena iz zatvora tek u maju. Međutim, sa željezničarima su bili uhapšeni i drugi radnici – svi oni koji su protestvovali protiv hapšenja željezničara i oni kod kojih se su se željezničari sklonili. O hapšenju 40 željezničkao i 41-og drugih radnika koji su kao zatvorenici u Kastelu "pripravni da dijele sudbinu uhapšenih svojih drugova" pisao je banjalučki list, *Narodni glas*, u brojevima br. 3/I920 i 4/1920.

O praksi zvonaša pisao je *Narodni glas* 24. aprila 1920: "Kad se u nekom mjestu radnici organizuju i traže poboljšanje svojhih plata, odmah popovi i gazde zovu zvonaše da razbiju organizaciju i radnike povrate u staro ropstvo. Ako radnici

[91] Crvena zastava br. 6 od 15. februara 1920. str. 89.
[92] Crvena zastava br. 15 od 15, jula 1920. godine, god. II, str. 190. i 191.
[93] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnote br.: 8, 9, 10, 25, 43, 44, 47, 68, 81, 104, 134 i dr.

stupe negdje u štrajk, onda zvonaši ostaju u radu i postaju najogavnije radničke izdajice, štrajkbreheri." U ovom štrajku su radnici spriječili zvonaše da rade kao štrajkbreheri, o čemu policijski stražar obavještava kotarskog predstojnika.[94]

U vezi sa pripremom proslave Prvog maja obrazovan je Majski odbor, što je zabilježeno u *Narodnom glasu.* Sekretarijat žena socijalista (komunista) spremio je dječju grupu "Budučnost" za učešće u povorci i u programu zabave. Zabavu je pripremila Kulturno-prosvjetna sekcija radničkog pokreta koja je nastupila sa radničkim horom, dramskom sekcijom i orkestrom. *Narodni glas*, piše u brojevima br. 4/1920 i br. 5/1920.

"Narodni glas" je pratio najaktuelnija pitanja borbe revolucionarne radničke klase Banjaluke. Tako, na primjer piše o proslavi Prvog maja – da je učestvovalo oko 3.000 radnika i građana. Nakon svečane povorke održana je svečana skupština na kojoj je zahtjevano da se sklopi mir sa Sovjetskom Rusijom, da se raspišu izbori za Ustavotvornu skupštinu i da se prestane sa politikom reakcije i nasilja. Narodno veselje je trajalo cijelo poslije podne, a uveče je održana zabava sa igrankom u Radničkom domu. *Narodni glas ,* Banjaluka, br. 5/1920.

O jednoj pojavi koja je pratila politički život u Banjaluci 1920. godine pisano je u tri broja *Narodnog glasa.* Pisano je o Vasi Davidoviću, jednom iz batinaških grupa Radikalne stranke, koji je držao kantinu u Pilani. Zbog njegovog grubog ponašanja prema radnicima organizovan je štrajk 27. maja 1920. U pregovorima s poslodavcem postignut je sporazum da mu se odmah uruči otkaz, ali se on ubrzo vratio u kantinu.

U jednom kasnijem broju govori se o nadnicama. Kaže se da su one iznosile 30-60 kruna, što nije bilo dovoljno ni za ishranu pojedinaca, a kamoli za izdržavanje porodice Pošto su nadnice zavisile od odluke vlade u Beogradu, ortopedski ardnici su uputili nekolikorezolucija i zahtjeva, ali sve je bilo uzalud. O organizovanosti radnika ortopedskog zavoda u Banjluci pisao je: "Čvrsto su organizovani i znaju da od molbe na vladu nemaju ništa očekivati, nego samo borbom preko svoje organizacije." *Narodni glas,* od 12. juna 1920. godine.

Pisano je i o članarini u organizaciji KPJ. Na osnovu odluke Vukovarskog kongresa KPJ, partijska članarina je od 1. jula 1920. iznosuila 4 krune mjesečno. Ranije markice za članarinu od 40 i 60 para vraćene su Centralnoj partijskoj blagajni u Beogradu. *Narodni glas*, br. 13/1920

U to vrijeme, pored "Glasa slobode", u Bosni i Hercegovini izlazilo je još nekoliko glasila: "Bosanskohercegovački željezničar", "Radnička volja", "Narodno jedinstvo" i dr. tako da je u Banjaluci djelovalo više glasila koja su pratila revolucionarne aktivnosti, izuzev reformističke faze "Glasa slobode".

---

[94] ABK-OOBL-874/20.

U revolucionarnom radničkom pokretu u Banjaluci bila je praksa da se zadužuju mlađi ljudi, obično omladinci, da podižu radničku štampu kod izdavača i da ju dijele pretplatnicima u svom preduzeću (Miron Mandrović, Mehmedalija Mašinović i dr.). Tako je i Josip Ipolit (1867-1938), rodom iz Krakova, predradnik u željezničkoj radionici u Banmjaluci, član KPJ u legalnom periodu, bio zadužen za rasturanje partijskog lista *Narodni glas.* Isto tako Marijan Josipović, rođen u Bukovici kod Banjaluke 24. marta 1884, bravarski radnik, bio je povjerenik za štampu. On je na Mjesnoj konferenciji SRPJ (k) 14. aprila 1920. izabran za povjerenika partijske štampe među željezničarima, iz čega se vidi kakav je značaj pridavan ovim povjerenicima, pošto su birani na mjesnoj partijskoj konferenciji, o čemu je zabilježeno u *Narodnom glasu* br. 2/1920. Milan Kovačević bio je, takođe, povjerenik za partijsku štampu u Tvornici duvana. Bio je tada stari sindikalni aktivista od 1912. godine, a kada je izabran za povjerenika partijske štampe bio je politički izrasliji komunista. Poslije Obznane hapšen je nekoliko puta, a bio je već i meta napada radikala. Između ostalog i o tome je pisano u *Narodnom glasu* 15. maja 1920. godine. "*Narodni glas* je izlazio od 11. Aprila do 24. Jula 1920. Godine, kada je zabranjen

"Na sjednici CK SKOJ-a u februaru 1925. donesena je odluka da se pokrene list *Crvena zastava,* što je ozvaničio i Julski plenum. Međutim, pošto je u Zagrebu već izlazio list Socijalističke partije Jugoslavije pod istim naslovom, to je naziv promjenjen u *Mladi boljševik.* Prvi broj je izašao 20. avgusta 1925. Na slovenačkom, a bio je izvučen na ciklostilu u tehnici CK SKOJ-a u Zagrebu. Prvi broj na srpskohrvatskom izašao je 5. septrembra iste godine. Do 1930, stalno je umnožavan na ciklostilu. Izlazio je u cijelom razdoblju do 1934. godine."[95]

List "Srp i čekić" pokrenula je 1926. u Beču grupa komunista na čelu sa Mustafom Golubić. Na Trećem kongresu KPJ (Beč, 17-22.V 1926), list je prihvaćen kao zvanično partijsko glasilo i štampan je od septembra 1926. Na osnovu zaključka Aprilskog plenuma CK KPJ prestao je da izlazi u aprilu 1927, a objavljivanje je nastavljeno u oktobru 1928. godine. Iz sjećanja banjalučkih revolucionara vidi se da je ovaj list u Banjaluci bio dosta čitan. Novi prekid je nastao za vrijeme Šestojanuarske diktature. U septembru 1934, list "Srp i čekić" počinje izlaziti kao organ Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju".[96]

4. *Ofanziva režima protiv revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta i zabrana rada KPJ i SKOJ-a od decembra 1920. do avgusta 1921. godine*

Komunistički i revolucionarni radnički pokret u Jugoslaviji, koji je tokom 1919. i 1920. godine doživljavao puni polet i imao velike uspjehe, nasilno je prekinut krajem 1920. godine i to prvo, donošenjem Obznane (Vlada Milenka Vesnića donijela je Obznanu u noći 29/30. decembra 1920), i, drugo, Zakona o zaštiti

[95] Ibid., knj. 1, fusnota br. 332, str. 397.
[96] Banjaluka u radničkom pokretu,.., knj. 1, fusnota br.242, str. 384.

države (Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, poznat kao Zakon o zaštiti države), donesen je 1. avgusta 1921. "Poslije izlaska Obznane došlo je do masovnih progona članova KPJ i sindikata. Samo iz radničkih centara u Bosni i Hercegovini prognano je preko 1.200 radnika, a iz Banjaluke u prvi mah 59, a u narednom periodu nastavljeno je sa protjerivanjem radnika koji su porijeklom iz drugih sredina. Otpušteni su iz službe mnogi državni činovnici i komunisti. Mada su formalno osuđivali Obznanu, desni socijalisti i centrumaši su napadajući komuniste i okrivljujući ih za revolucionarnu orijentaciju, pružali argumente za opravdanje ovog kontrarevolucionarnog udara.[97] Ove represivne mjere režima imale su drastične posljedice za dalji razvoj KPJ, SKOJ-a, kao i revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Bosni i Hercegovini u kojim je dobar broj komunista imao istaknutu ulogu. Posebno stroge mjere primjenjivane su prema povratnicima iz Rusije, poshto su od strane režima smatrani boljševičkim agitatorima, a od kojih su mnogi to i bili.

U Bosni i Hercegovini donošenjem Obznane trajno su raspuštene i zabranjene sve radničke organizacije, zatvoreni radnički domovi, zaplijenjena njihova imovina i arhiva, konfisikovane štamparije i zabranjeno izlaženje njihovih listova. Mnogi napredni radnici su iz mjesta zapošljenja protjerani u mjesto rođenja. "Policija je izvršila masovna hapšenja. Između ostalog, suspendovane su sve komunističke opštinske uprave i odbornici koji su odmah pohapšeni zajedno s mnogim drugim komunistima i simpatizerima. Nastao je period masovnog batinjanja, mučenja i premlaćivanja zatvorenih komunista, naročito onih koji su dovođeni u ma kakvu vezu sa atentatom. Krajem jula je zatvoreno poslednje legalno uporište Partije – Klub komunističkih poslanika. Time je Partija bila sasvim obezglavljena, a njene veze pokidane. U isto vreme je zabranjen rad svih sindikalnih organizacija vezanih za Centralno radničko sindikalno veće i ugušeni su njihovi novopokrenuti listovi. Veoma oštrim progonima su bile izložene i organizacije SKOJ-a."[98]

Sve se još više zaoštrilo donošenjem Zakona o zaštiti države. Tada su organizacije KPJ i SKOJ-a bile razbijene. Došlo je do diferenciranja u partijskim redovima, mnogi članovi su se pasivizirali ili su pristupili socijalistima, čija djelatnost tada od strane režima nije bila dovedena u pitanje.

Već je rečeno da je na izborima za Ustavotvornu skupštinu, 28. novembra 1920. godine, između četiri kandidata KPJ u Bosni i Hercegovini, jedan je u Banjaluci i izabran. To je bio Jakov Lastrić, koji je na izborima pobjedio radikalskog kandidata Kostu Majkića. Na ovim izborima u jugoslovenskim razmjerama pobjedilo je 59 poslanika KPJ, pa je sve to pozitivno djelovalo na dalji razvoj revolucionarnog pokreta. Zatim,"Banjalučki okrug je 1920. godine imao 406.501 stanovnika, i u Ustavotvornu skupštinu birao je ukupno 13 poslanika. Na ovim

[97] Ibrahim Karabegović, n. d., str. 54.
[98] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavioje, Beograd, 1963, str. 78

izborima Radikalna stranka dobila je 18.940 glasova i 4 poslanička mjesta - Nikola Pašić, Dušan Subotić, Todor Lazarević i Rista Odavić."[99]

Ima više sjećanja revolucionara naprednog radničkog i komunističkog pokreta iz ovog perioda. Tako profesor banjalučke gimnazije Srećko Džanonja u svojim sjećanjima kaže: "Političke prilike u zemlji prilikom moga dolaska u Banjaluku 1920. godine bile su krajnje nesređene. Poslije osnivanja Komunističke partije Jugoslavije, ona je, uprkos frakcionaštvu u rukovodstvu, dobijala sve više pristalica ne samo u radničkoj klasi nego i među intelektualcima, a osobito među seljacima, što se značajno odrazilo na probnim izborima za općinske odbore… Nakon toga je u Konstituanti izglasan zlokobni Zakon o zaštiti države kojim je Komunistička partija Jugoslavije stavljena van zakona. Tim zakonom je izabranim narodnim poslanicima na listi KPJ poništen mandat i oduzet imunitet. Bivši narodni poslanici koji nisu uspjeli da se skolne pred policijom bili su pohapšeni. Mnogi među njima pobjegli su ilegalno u inostranstvo, a među njima se izgubio i Jakov Lastrić (izabrani poslanik na listi KPJ u Banjaluci). Pokretna i nepokretna imovina Partije i sindikata bila je konfisikovana. Prije nego što je mjesna policija uspjela da zatvori radnički dom u Banjaluci, funkcioneri su sklonili u moj stan neke dijelove kancelarijskog namještaja, partijsku i sindikalnu zastavu, dio arhive i velike uokvirene litografije Marksa, Engelsa i Lenjina."[100]

I pored oštrih izvanrednih mjera, u tim novim političkim okolnostima, došlo je u redovima revolucionara do ozbiljnog prestrojavanja, ali je u Banjaluci sačuvano revolucionarno partijsko jezgro. Obezbjeđen je dalji kontinuitet u radu KPJ. Prema jednom izvještaju Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu iz 1921. godine u Jugoslaviji je tada bilo aktivno samo 14 mjesnih grupa KPJ od kojih su četiri bile u Bosni i Hercegovini. To su sarajevska, na čelu sa Đurom Đakovićem, banjalučka na čelu sa Jakovom Lastrićem, tuzlanska na čelu sa Mitrom Trifunovićem Učom i mostarska na čelu sa Gojkom Vukovićem, što samo za sebe nešto govori o mjestu revolucionarnog radničkog pokreta u Banjaluci, i u to vrijeme, gledano u jugoslovenskim razmjerama.

O banjalučkoj radničkoj klasi i solidarnosti proletarijata pisao je Đuro Đaković, koji je u Banjaluci boravio početkom februara 1920. U članku "Iz našeg pokreta u Banjaluci" pisao je o štrajku rudara i 300 pilanskih radnika i dao je slijedeću ocjenu o radu: "Radničke organizacije u Banjoj Luci mogu biti ponosne što se mogu podičiti sa svojim brojnim uspjesima na popravci radničkog položaja. U tome radu ne smiju posustati." U drugom članku "Jedan primjer drugarske požrtvovanosti" opisao je diobu pomoći radnicima u štrajku. Mnogi su odbili da je prime jer su smatrali da je drugima potrebnija, a neki su uzeli tek toliko da bi mogli kupiti hljeb, govoreći : "Kad živimo o samom hljebu kad radimo, možemo

[99] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota 160, str. 370,
[100] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 85. i 92. U kući Srećka Džamonje u Zagrebu (Dubrave) održana je Peta zemaljska konferencija KPJ, 1940. n. d., fusnota br. 131, str. 364. Kraj I svjets. rata dočekao je kao honorarni službenik u kancelariji Jugoslov. odb. u Parizu ujedno student filozofije, sociologije I pedagoške grupe.

to isto i još lakše podnijeti kad ne radimo i kad se nalazimo u borbi za bolji život."[101]

U devetomjesečnom periodu, decembar 1920. - avgust 1921. godine, buržoazija je ofanzivno djelovala protiv revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta. Značajni uspjesi postignuti u predhodnom periodu uticali su da organi vlasti protiv njih započnu odlučan obračun. Od donošenja vladine uredbe, 15. decembra 1920, kojom su vlasti predvidjele militarizaciju željeznica u slučaju štrajka, zatim donošenja Obznane i Zakona o zaštiti države, kojim su za svaku komunističku aktivnost predviđene surove kazne, čak i smrtna, dovelo je da " … je Partija bila sasvim obezglavljena, a njene veze pokidane. U isto vreme je zabranjen rad svih sindikalnih organizacija vezanih za Centralno sindikalno veće i ugušeni su novopokrenuti listovi. Oštrim progonima su bile izložene i KPJ i organizacije SKOJ-a."[102]

5. *Nasilja i divljanja nacionalističke omladine u Banjaluci*

Nacionalistička nasilja bila su česta poslije donošenja Obznane i Zakona o zaštiti države, a sprovođena su preko djelovanja Narodne garde iz koje je kasnije osnovana organizacija srpske nacionalne omladine SRNAO, velikosrpska nacionalistička organizacija u Jugoslaviji, čiji članovi su u Banjaluci djelovali kao batinaši Radikalne stranke. Uz blagonaklon stav i podršku režima, a naročito Radikalne stranke, u Banjaluci je počelo batinaško divljanje i zlostavljanje stanovništva, a posebno pripadnika revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta. Kako je SRNAO svoju djelatnost usmjerio protiv naprednog radničkog popkreta, a posebno kada su vođene aktivnosti u vezi sa organizovanjem štrajkova, poboljšanjem tarifnih pravilnika za bolje plate i sl., na njihovom spisku za batinjanje su uvjek bili napredni radnici, a među njima i mladi, ali i drugi, na primjer aktivisti Radičeve HRSS (Hrvatske republikanske seljačke stranke), kada se nalazila u opoziciji režimu. Na posebnom udaru su bili oni koji nisu htjeli da im se pridruže, a među njima napredni omladinci. Naročito bahati su bili kada su nastupali u grupi. Imali su hladno oružje, a poneko i vatreno. Divljali su kao italijanski fašisti na koje su se i ugledali. Među batinašima u Banjaluci se isticao Boško Panić, nazvan Nosara, bravar u rudniku Lauš, a ranije je radio u Rudniku mrkog uglja u Maslovarama gdje se isticao kao ultranacionalista (kao izgrednik i batinaš u Maslovarama, prije njegovog odlaska u Banjaluku, poznat je i autoru ovog rada).

U Banjaluci je djelovala klerikalna organizacija "Veliko križarsko bratstvo" koja vodi poreklo od "Hrvatskog orlovskog saveza" koji je osnovan 11. XII 1923. Kako mu je zavođenjem Šestojanuarske diktature zabranjen rad, djelatnost je obnovila 1931. pod nazivom "Veliko križarsko bratstvo i sestrinstvo". Na čelu ove oprganizacije bio je Feliks Neđelski, koji je za vrijeme tzv. Nezavisne države

[101] Ibid., fusnota br. 62, str. 354.
[102] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963, str. 78.

Hrvatske postao predsjednik "Velikog križarskog bratstva" za cijelu NDH. Nešto ranije Feliks Neđelski je, jedno vrijeme, bio predsjednik "Mlade Jugoslavije" u gimnaziji. Ali on ni tada nije uspjeo da desničarski usmjeri rad ovog udruženja, pošto su u upravi u isto vrijeme bili i Hasan Brkić, Vukašin Čuk, Grujo Novaković i neki drugi članovi, koji su po svom političkom opredjeljenju bili izrazito lijeve orijentacije. Feliks Neđelski je u Banjaluci postavljen za vođu križarskog bratstva 22.VI 1933.[103] Dolazilo je često do oštrih konfrontacija između pripadnika revolucionarnog omladinskog pokreta i križarskih i drugih klerikalnih organizacija. Jedan od većih sukoba bio je na zboru 1935. povodom petomajskih izbora. Umješala se i policija na strani profačističkih organizacija, ali ipak je zakazani zbor uspješno održan.

Paralelno sa nacionalističkom organizacijom SRNAO i hrvatski nacionalisti, predvođeni frankovcima i klerikalcima, osnovali su hrvatsku nacionalnu organizaciju HANAO. Za ove nacionaliste uzor je bio Josip Frank, zagrebački advokat i političar, nekad ranije politički agent grofa Kuena Hedervarija i vladajućih krugova iz Beča i Budimpešte. Iz ideologije i politike Čiste stranke prava, kojoj je on stajao na čelu, a koja je bila kranje desne orijentacije, zatim protiv saradnje između Srba i Hrvata i uopšte protiv jedinstva jugoslovenskih naroda, razvilo se idejno usmjerenje Ante Pavelića, kako kaže Milan Vukmanović, poznati banjalučki istoričar.[104] Kolovođa HANAO u to vrijeme u Banjaluci bio je Viktor Gutić, koji će ostati upamćen kao zlikovac-koljač u Banjaluci i Bosanskoj krajini u vrijeme Drugog svijetskog rata, zbog čega je osuđen na smrt vješanjem kao ratni zločinac. Ove dvije nacionalističke organizacije i same su često imale svoje obračune, dolazeći u oštre sukobe. Kako je u jugoslovenskim zemljama došlo do osnivanja grupa za odbranu istaknutih revolucionara i radnika na strani ljevice i u Banjaluci je Banjalučka partijska organizacija , da bi zaštitila radnička udruženja i revolucionarni omladinski pokret, osnovala grupe za zaštitu radnika i naprednih omladinaca, koje su nazvane Radnička odbrana, a u koje su bili uključeni i napredni omladinci.[105] Ilustracije radi navodimo primjer da je Sulejman Suljica Halalkić (1914-1942), koji je bio član "Pelagića", "Borca" i "Prijatelja prirode", bio je i član borbene grupe za zaštitu radničkih organizacija.[106] Takođe i Mustafa Dule Kušmić, pekar po profesiji, učesnik revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta prije Drugog svjetskog rata borac i rukovodilac u NOR-u, bio je i član borbene grupe za zaštitu radničkih organizacija.[107]

---

[103] Dr F. Neđelski u NDH bio je zamjenik ustaškog stožerstva, podžupan, predsjednik Velikog križarskog bratstva, upravni zapovjednik Ustaške mladeži za NDH, urednik klerikalnog lista "Hrvatski glas" i dr. Osuđen je kao ratni zločinac zajedno sa Viktorom Gutić, Nikolom Bilogrivić i dr.

[104] Banjaluka u radničkom pokretu… , knj. 1, fusnota br. 195, str. 377.

[105] Derviš Dedo Gazić "Nacionalistička nasilja" i Branko Pajić "Divljanje nacionalističke omladine", Ibid., članci – str. 123-128.

[106] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 12.str. 328.

[107] Ibid., fusnota br. 1, str. 319,ibid.

S obzirom da su u cijeloj Jugoslaviji nacionalističke organizacije vršile nasilja na kongresu SROJ-a, održanom 10. februara 1924, razmatrana je organizovana borba protiv navale fašizma. Donijeta je odluka da SROJ:

- "… otkriva pravi karakter svih onih omladinskih organizacija koje pod firmom tobožnje neutralnosti čine najplodnije tle za širenje fašizma, (Sokol, skauti, razna športska udruženja, Narodna odbrana);
- organizuje "… sakupljanje podataka o stanju fašističkog pokreta, njegovim specijalnim osobinama u pojedinim pokrajinama, o uplivu među radnicima, o organizacijama na koje se on oslanja i svemu ostalom što je potrebno za njegovo ponavljanje…".[108]

U Rezoluciji kongresa SROJ-a omladini je postavljen zadatak da aktivno učestvuje "kod stvaranja proleterskih odbranbenih četa koje imaju zadaću da svim sredstvima brane životne interese radničke klase, njenu imovinu i organizacije od nasrtaja fašističkih hordi…" Radničkoj omladini bilo je postavljeno u zadatak "da bude jezgro tih četa", ali da se nipošto ne odvaja od starijih radnika i ne stvara "svoje posebne čete". Centralnoj upravi SROJ-a na kongresu je bilo povjereno "da izradi poseban pravilnik za organizovanje proleterskih odbranbenih četa".

Ima više kazivanja da su batinaši organizacije SRNAO napali i Veselina Maslešu, decembra 1924. ili u januaru 1925. Kako je poslastičarnica "Pod lipom", u centru Banjaluke, bila sastajalište naprednih radnika i napredne radničke i srednjoškolske omladine, jednom batinašI su na metu uzeli Veselina Maslešu, s mnogo razloga. On je, među rođenim Banjalučanima revolucionarima, bio najizraslija politička figura lijeve orijentacije među mladim intelektualcima svoga vremena u to vrijeme u Banjaluci.

Kako je ORJUNA bila izrazito režimska organizacija sa nejasnim idejama integralnog jugoslovenstva, kada je postala nesposobna da obavlja ulogu pomoćnog žandara, koju joj je režim namjenio, ostala je i bez materijalne podrške režima. Međutim, nacionalne buržoazije Hrvatske i Srbije i dalje su podržavale šovinističke organizacije HANAO i SRNAO.[109]

Na masovno traženje banjalučke javnosti divljanje pripadnika SRNAO i HANAO je zaustavljeno. Pored uskraćivanja novčanih sredstava za njihovo djelovanje vjeruje se da je njihovo razulareno divljanje smetalo i njihovim zaštitnicima, pa su vlasti preduzele odgovarajuće mjere da im se zabrani rad. Ali pojedinci su i dalje djelovali. Tako je Boško Panić nastavio djelovati sve do aprilskog rata, 1941. godine, kada su ga među prvim žrtvama u Banjaluci ubile ustaše.

Organizacija jugoslovenskih nacionalista ORJUNA nastojala je da spriječi dalji razvoj revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta. Između nekoliko vođa

---

[108] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., str.201-202 (Rezolucija o antifašističkoj propagandi).

[109] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, iz fusnota od broja 191 do 201 preuzeti su neki podaci o djelovanju nacionalista.

ORJUNE bio je i Niko Bartulović, književnik, koji je 1925. godine u Splitu objavio knjigu "Od revolucionarne omladine do Orjune". Kao udarna pesnica unitarizma, orjunaši su napadali omladinu koja se "dala zavesti od novih struja boljševizma", kako je pisao Bartulović. U Banjaluci ORJUNA se nije razvila kao organizacija,[110] ali na univerzitetima u Zagrebu i Beogradu jugoslovenski nacionalisti su se uspjeli organizovati među studentskom omladinom (u Zagrebu 1921, a u Beogradu 1922.), tako da su napredni banjalučki studenti s njima imali problema na univerzitetima gdje su studirali. Studentska teroristička grupa jugoslovenskih nacionalista na čelu sa Berislavom Anđelinovićem izazvala je tuču na Zagrebačkom sveučilištu, februara 1921. prilikom izbora studentske delegacije za Internacionalnu studentsku konferernciju u Pragu. Studenti komunisti[111] u Zagrebu suprostavili su se slanju ove delegacije zbog čega su bili fizički napadnuti od jugoslovenskih nacionalista na Sveučilištu. Spomenuta grupa terorista je na Sveučilištu terorisala sva studente koji su joj se na bilo koji način suprostavljali.[112] Svoju organizaciju stvorili su jugoslovenski nacionalisti i na Beogradsklom univerzitetu i tek su u decembru 1922. uspjeli da se suprostave studentima komunistima u vezi sa izborom delegata za Sveslovenski kongres u Pragu. Pomoću ORJUNE režim je nastojao da parališe svaku organizovanu akciju ili organizaciju koja nije odgovarala politici vladajućih krugova. ORJUNA se u 1923. godini svom snagom ustrjemila na Nezavisnu radničku partiju Jugoslavije, legalnu organizaciju KPJ.

Neposredno pred Drugi svjetski rat nacionalističke organizacije su zbijale redove, s obzirom na negativne trendove u Evropi i jačanje fašizma. Pronacističko-fašističke organizacije u Banjaluci su pojačale djelovanje. "Međutim, velikosprske i velikohrvatske organizacije nisu ni po broju ni po političkjom uticaju u društvenom životu grada bile značajniji idejni i politički činilac."[113]

6. Obnavljanje SKOJ-a na jugoslovenskoj sceni i u Banjaluci poslije Obznane i Zakona o zaštiti države u ilegalnim uslovima rada

Istraživačima nije bilo lako pratiti rad ilegalnih organizacija SKOJ-a u prvoj polovini 1921. godine. Iz rezultata dosadašnjih istraživanja vidi se da je centralno rukovodstvo SKOJ-a neko vrijeme prestalo da djeluje, odnosno oni nisu bili u vezi sa ilegalnim organizacijama SKOJ-a ili se pak njegova aktivnost nije odražavala na rad ilegalnih organozacija zbog slabih međusobnih veza u ilegalnim uslovima rada. Poslije Obznane (29/30.XII 1920), Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (poznat kao Zakon o zaštiti države) (1.VIII 1921), kao i atentata na

---

[110] Ibid., navedeno prema sadržini teksta u fusnoti br. 201, str. 378.

[111] Na čelu studenatskog Kluba komunista na Zagrebačkom sveućilištu bio je Simo Miljuš, student iz Sanskog Mosta. On kansije postaje član najužeg rukovodstva KPJ. U sukob sa ORJUNOM došao je i Branko Zagorac, student iz sela Han Kola, iz okoline Banjluke, koji je bio član KPJ od osnivanja. Na studijama u Zagrebu bio je jedan od osnivača Galilejevog kluba, marksistički opredjeljenih studenata. Obadvojica su imali kontakte sa revolucionarima toga vremena u Banjaluci.

[112] Dr Slavoljub Cvetković, n. d. str. 196.

[113] Banjaluka u radničkom pokret i NOB, knj. 1, fusnota br.173, str. 372.

Milorada Draškovića (21.VII 1921), ministra u vladi Milenka Vesnića, uslijedila su masovna hapšenja članova i rukovodilaca SKOJ-a i uslijed toga skoro potpuno je bila razbijena aktivnost skojevskih organizacija.[114] "U svakom slučaju masovnim hapšenjem komunista poslije atentata i usvajanja Zakona o zaštiti države potpuno je bila razbijena svaka organizaciona aktivnost skojevskih organizacija."[115]

Odmah po stupanju na snagu Obznane, komunistički poslanici su značajno dopinijeli obnovi i povezivanju ilegalnih organizacija SKOJ-a i KPJ. Ali u Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije registrovane su i nabrojane samo obnovljene skojevske organizacije (a ne i partijske). "Mnogo brže nego stvaranje ilegalnih partijskih organizacija tekao je proces stvaranja organizacija Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Iako je nov talas hapšenja i progona komunista u leto 1921. godine naneo teške udarce i SKOJ-u, već u jesen su komunistički omladinci u Zagrebu, Sarajevu i Sloveniji pokušavali da stvore svoje ilegalne organizacije. Početkom decembra iste godine obnovljena je u Beogradu Centralna uprava SKOJ-a (Dragoljub Milovanović, Rajko Jovanović i drugi), koja počinje da uspostavlja ilegalni aparat u pokrajinama. U tom cilju su izgrađeni privremeni Statut SKOJ-a i upustva za ilegalni rad, a isto tako i direktive za stvaranje proleterskih omladinskih organizacija kojima bi on rukovodio. Mada izložen udarcima režima i bez potrebne pomoći od strane Partije, SKOJ je 1922. godine postigao izvesne rezultate. Do avgusta 1922. obnovljeni su oblasni sekretarijati SKOJ-a u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu i Beogradu i obrazovan je i priličan broj mjesnih organizacija. U to vrijeme SKOJ se najbrže razvijao u Sloveniji..."[116]

"U okolnostima žestoke reakcije režima i belog terora, Zamenički izvršni odbor KPJ poverio je Rajku Jovanoviću da što pre uspostavi ilegalno centralno rukovodstvo SKOJ-a. Tako je početkom decembra 1921. g. formirano rukovodstvo SKOJ-a koje su predstavljali: Dragoljub Milovanović, Rajko Jovanović, Nikola Jovanović i Antun Šmit… Početkom 1922. obnovljena su SKOJ-evska udruženja u Sloveniji, Zagrebu, Sarajevu, Beogradu, Valjevu, Šapcu, Nišu i Užicu. Kao i u Sloveniji, mesna udruženja posvećuju osnovnu paznju ideološkom uzdizanju članova i propagandnom radu sa omladinom."[117] Sredinom 1922. godine Centralno rukovodstvo SKOJ-a nije uspjelo da poveže sve organizacije i povede akciju za stvaranje legalne radničke omladinske organizacije.[118]

---

[114] Dr Slavoljub Cvetković, *Savez komunističke omladine Jugoslavije 1919-1928,* Mladost, Beograd, 1979, str. 50.
[115] Ibid., str. 50.
[116] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963, str. 93 (latinično izdanje).
[117] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., "Mladost", 1979, str. 50.
[118] Ibid. str. 52.

Poslije donošenja Obznane, i u Banjaluci dolazi do obnavljanja Mjesnog udruženja KPJ. Po izlasku iz zatvora Pave Radana, u februaru 1921. godine, Lovro Vujić[119], koji je bio zaposlen kao bravar u Tvornici duvana, zajedno sa Pavom Radan, Nikolom Vasić, Jakovom Lastrić (pročelnikom Mjesne organizacije SRPJ(k) u Banjaluci od osnivanja 14. aprila 1919), Idrizom Musić, Milanom Kovačević i drugim, osnovao je (obnovio) ilegalnu organizaciju KPJ u Banjaluci. Početkom ljeta 1921. Lovro je uhapšen kao član Inicijativnog odbora za obnavljanje rada revolucionarnih sindikata. Bio je i član Inicijativnog odbora za osnivanje Nezavisnih sindikata koji su u Banjaluci osnovani u novembru 1921. Na masovno posjećenoj radničkoj skupštini 27. novembra (prisustvovalo je 670 radnika) izabran je za predsjednika Mjesnog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata. Uhapšen je ponovo 24. decembra, a potom ubrzo protjeran iz Banjaluke. Pavo Radan, zidarski radnik i revolucionar, hapšen i proganjan zbog svog djelovanja za vrijeme cijelog njegovog života, legenda banjalučkog sindikalnog i komunističkog pokreta, od osnivanja ilegalne organizacije KPJ u Banjaluci, pa do kraja svoga života, svojim radom osiguravao je kontunuitet u radu banjalučke partijske organizacije u cijelom razdoblju između dva svijetska rata. I najnoviji podaci govore da se i tada i kasnije partijsko jezgro u Banjaluci okupljalo oko Pave Radana.[120]

Proces obnavljanja partijskog i skojevskog rada u ilegalnim uslovima išao je teško i dosta sporo, ali dosta podataka ima koji pokazuju da je i u takvim uslovima najžešćeg terora od strane vlasti u Bosni i Hercegovini ipak sačuvano aktivno partijsko jezgro najodanijih pripadnika revolucionarnog radničkog pokreta koji su obezbjedili dalji kontinuitet u radu KPJ, a ubrzo i SKOJ-a. Jedan izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu iz 1921. godine, pokazuje da je u Jugoslaviji tada bilo aktivno 14 mjesnih grupa KPJ od kojih su četiri bile na području Bosne i Hercegovine (kao što je već rečeno. To su bile sarajevska, kojom je rukovodio Đuro Đaković, tuzlanska na čelu sa Mitrom Trifunoviće Učom, mostarska kojom je rukovodio Gojko Vuković i partijska grupa u Banjaluci na čelu sa Jakovom Lastrićem, ali koji je u drugoj polovini 1921. emigrirao u Beč, kako bi kao komunistički poslanik izbjegao hapšenje).[121]

"Pojava "Obznane krajem 1920. godine, kojom je zabranjen rad svim političkim, ekonomskim i kulturnim organizacijama pod rukovodstvom KPJ, pogodilo je klasni radnički pokret i u Banjaluci. Sve radničke organizacije su razbijene, a organizacija KPJ nije bila spremna da odmah pređe u ilegalnu djelatnost. U Bosanskoj krajini organizacija KPJ nije se mogla odmah oporaviti. Uzrok tome je, svakako, jak teror vlasti, uticaj socijaldemokrata i, donekle, ranjavanje Jakova Lastrića, koji je bio poslanik u Ustavotvornoj skupštini. Osim ilegalnog rasturanja štampe (u januaru 1921) u Banjoj Luci od "Obznane" do maja 1921 nije se vodila

---

[119] Lovro Vujić i Pavo Radan izabrani su zajedno na osnivačkom skupu Mjesnog udruženja SRPJ (k), 14. aprila 1920 za člana Mjesne partijske uprave, delegata na Vukovarskom kongresu KPJ i za člana Upravnog odbora Radničke proizvodne i konzumne zadruge.

[120] Dr Ilijas Hadžibegović i dr Nusret Šehić, *Uvod*,Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,, knj. 1, str. 38.

[121] Ibid.

akcija na obnavljanju organizacije KPJ. Tek početkom juna započela je ilegalna aktivnost banjolučkih komunista (traženo je od vlasti odobrenje za djelatnost sindikata koje, pak, vlasti nisu dale… Početkom juna 1921. godine počinju se stvarati sindikalni punktovi u Banjoj Luci, Bihaću, Bosanskoj Krupi i Dobrljinu, gdje je posebno važnu ulogu odigrao obnovljeni Oblasni sekretarijat Saveza drvodeljskih radnika za oblast Prijedor i Banjaluku.[122]

U Banjaluci je od septembra 1921. započeo proces stvaranja ilegalnih partijskih organizacija. Komunisti u Banjaluci bili su u to vrijeme neposredno vezani za Izvršni odbor (IO) KPJ u Beogradu i on im je davao upustva za rad preko svog predstavnika. Mada rad nije bio dopušten u početku, ilegalno je obnovljena organizacija u Banjaluci. Ona je nastojala da od vlasti dobije konzum i Radnički dom. Ali, zbog jednog pisma za koje je policija sumnjala da je od Jakova Lastrića, organizacija je opet razbijena. Održavanjem Prve zemaljske konferencije u Beču dat je impuls delegatima KPJ iz Bosne i Hercegovine za dalji rad. Po povratku delegata s Konferencije nije bilo uslova da se osnuju oblasni odbori, pa je osnovan u Sarajevu Oblasni odbor KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru. U Banjaluci je od septembra 1921. započeo proces stvaranja ilegalnih partijskih organizacija. Komunisti u Banjaluci bili su u to vrijeme neposredno vezani za Izvršni odbor (IO) KPJ u Beogradu i on im je davao upustva za rad preko svog predstavnika. Mada rad nije bio doprušten u počrtku, ilegalno je obnovljena organizacija u Banjaluci. Nastojala je da od vlasti dobije konzum i Radnički dom. Ali, zbog jednog pisma za koje je policija sumnjala da je od Jakova Lastrića, organizacija je opet razbijena. Održavanjem Prve zemaljske konferencije u Beču dat je impuls delegatima KPJ iz Bosne i Hercegovine za dalji rad. Po povratku delegata s Konferencije nije bilo uslova da se osnuju oblasni odbori, pa je u Sarajevu osnovan Oblasni odbor KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru.[123]

Noviji podaci ukazuju da je ilegalna partijska organizacija osnovana februara 1921. godine. "Poslije donošenja Obznane i izlaska iz zatvora, u februaru 1921. obrazovao je (Pavo Radan, nap. autora) sa Jakovom Lastrić ilegalnu partijsku organizaciju."[124] Isto se kaže I u slijedećem tekstu: "Poslije donošenja Obznane, sa Pavom Radan, Nikolom Vasić, Jakovom Lastrić, Milanom Kovačević, Antonom David i dr. obrazovao ilegalnu ćeliju KPJ."[125]

U svom radu "Prilog osvjetljavanju uloge komunista u razvijanju klasnog radničkog pokreta u Banjoj Luci i okolini (1921-1929)"[126] Uroš Nedimović je posebno obradio dio "Aktivnost organizacije Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Banjoj Luci", koji počinje kako slijedi:

---

[122] Uroš Nedimović: *Prilog rasvjetljavanju uloge komunista u razvijanju klasnog radničkog pokreta u Banjoj Luci i okolini (1921-1929)*, Banjaluka u novijoj istoriji, Sarajevo 1978, str. 264-285.
[123] Ibid., str. 285-286.
[124] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1,fusnota br. 89 sa biografskim podacima Pave Radana, str. 358.
[125] Ibid., fusnota br.137 sa biografskim podacima Lovre Vujić, knj. 1, str. 366.
[126] Uroš Nedimović, n. d. str.284-297.

"Potkraj 1921. godine započelo je obnavljanje skojevske organizacije. Osim Banja Luke SKOJ razvija svoju aktivnost i u drugim mjestima. Tako je radnička omladina Prijedora u prvoj polovini jula 1923. osnovala radnički sportski klub "Borac", koji je djelovao nekoliko mjeseci. Preko tih sportskih i muzičkih klubova i društava KPJ je nastojala da širi svoj uticaj među aktivistima u tim klubovima."[127]

Ovaj podatak koji govori o obnavljanju SKOJ-a u Banjaluci, nesumnjivo upućuje na to da je u Banjaluci postojala organizacija SKOJ-a i prije zabrane rada SKOJ-a i KPJ, jer, kako kaže autor: "Osim Banjaluke SKOJ razvija svoju aktivnost…", što znači da je za vrijeme donošenja Zakona o zašiti države, ili atentata na ministra Milorada Draškovića, ili donošenja Obznane, SKOJ u Banjaluci ukinut, odnosno zabranjen je njegov rad, a ljudi svi ili neki od njih pohapšeni, tako da sada "potkraj 1921", kada je "započelo obnavljanje skojevske organizacije" "Osim Banjaluke SKOJ razvija svoju aktivnost i u drugim mjestima."

U Zborniku radova s naučnog skupa, održanog u Banjaluci od 18-20. novembra 1976. godine, u uvodnom referatu predsjednika Organizacionog odbora dr Nikole Babić, između ostalog stoji: "U vrijeme legalnog djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta 1919. i 1920. godine… banjalučki radnički pokret se u cjelini uklapao u sve akcije jedinstvenog jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta i vršio značajan uticaj na cjelokupan javni život u gradu… Pored više mjesnih, ovde se održavaju okružna i oblasna konferencija KPJ; 6 delegata predstavljalo je banjalučku partijsku organizaciju na Vukovarskom kongresu KPJ; osniva se organizacija SKOJ-a i sekcija žena komunista…".[128] I ovaj podatak nedvojbeno upućuje na to da je u Banjaluci postojalo Mjesno udruženje SKOJ-a u vrijeme legalnog djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta 1919-1920. godine.

Predvodnici revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci, dvadesetih godina ovog vijeka, su dvije izuzetne ličnosti. Prvi je Pavo Radan, građevinski radnik po profesiji, revolucionar po opredjeljenju, učesnik Mađarske socijalističke revolucije, koji se u Banjaluku vratio poslije poraza Mađarske Sovjetske Republike i odmah se uključio u politički i partijski rad, za koga treba reči da je i osnivač KPJ u Banjaluci. Drugi je Akif Šeremet, koji je u Banjaluku došao kasnije, 1923. godine, koji se takođe odmah uključio u politički i partijski rad, pa su tako Pavo Radan i Akif Šeremet, zajedno djelujući određeno vrijeme, postali predvodnici komunističkog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci u tom periodu, dok je Pavo Radan svojim političkim djelovanjem postao legenda banjalučkog sindikalnog i komunističkog pokreta, osiguravši neprekinut rad banjalučke partijske organizacije u cijelom razdoblju između dva svjetska rata.

---

[127] Ibid., str. 290.

[128] Dr Nikola Babić, *Banjaluka u središtu društvenopolitičkih zbivanja zapadne Bosne, Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjaluci od 18-20. Novembra 1976, Banjaluka, 1978, str.18.*

Glava II

Konsolidacija i uspon SKOJ-a u Banjaluci,broba protiv terora 1924-1935. godine

7. Pavo Radan i Akif Šeremet – nosioci političkog života u novim uslovima borbe revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci

Napredni radnički pokret počeo se oporavljati posle naleta buržoazije 1920-1921. i poslije toga prišlo se pronalaženju legalnih formi rada i daljem osnivanju Nezavisne radničke partije Jugoslavije širom zemlje, koja je osnovana 14.I 1923, s jedne, i oporavljanju od primljenih udaraca i daljem izgrađivanju ilegalne Partije i SKOJ-a, s druge strane.

Dvije ličnosti revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci, Pavo Radan i Akif Šeremet, veoma su zaslužni za revolucionarno djelovanje i radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci - Radan u cijelom periodu između dva svjetska rata, a Šeremet za vrijeme cjelog svoga četverogodišnjeg boravka u Banjaluci od 1923. do 1928. godine,[129] a djelimično i poslije prije odlaska na rad u Beč.

Već je istaknuto da je Pavo Radan u revolucionarnom radničkom pokretu Banjaluke od 1919. godine u kome je bio politički veoma aktivan. Bio je stub i oslonac revolucionarnog radničkog pokreta između dva rata, a koliko su mogučnosti dozvoljavale i u vrijeme okupacije, kada je među prvim uhapšen, odmah po okupaciji 1941. i strpan u zatvor u kome je i umro 1943. godine. "Bio je član i sekretar Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ prije Šestojanuarske diktature, lični poznanik istaknutih revolucionara (Filira Filipovića, Đure Đakovića, Karla Hudomala, Ivana Krndelja, Blagoja Parovića, Antuna Mavraka, Sime Miljuša i drugih), član Akcionog odbora što ga je obrazovao CK KPJ za učešće Partije na izborima 5. maja 1935. Kao šegrt i zidarski pomočnik uključio se u sindikalni i politički pokret banjalučke radničke klase. Poslije poraza Mađarske Sovjetske Republike po povratku u Banjaluku i uključivanja u politički rad, te poslije izbora na Mjesnoj konferenciji SRPJ (k), 14. aprila 1919. u partijsku upravu i za delegata na Vukovarskom kongresu KPJ, Pavo Radan je često premlaćivan u poliiciji… U 1921. hapšen je četiri puta zbog komunističke djelatnosti, a hapšenja su nastavljena u toku cijelog njegovog života. Zahvaljujući njegovom revolucionarnom radu obrazovane su organizacije Nezavisnih sindikata i Nezavisne radničke partije Jugoslavije i u Banjaluci i na regionalnom području, jer je s partijskom organizacijom razvio političku djelatnost koja je onemogućila da reformisti iz

---

[129] Ibid., Akif Šeremet je za profesora u Državnoj realnoj mješovitoj gimnaziji u Banjaluci postavljen rješenjem Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu br. 62058/23 od 13.IX 1923., a razrješen je dužnosti profesora rješenjem S. n. br.15318/29 Ministarstva prosvjete 1. maja 1929. godine, tačnije rečeno ovim rješenjem je otpušten iz državne službe. Ali, on je razriješen svih dužnosti u Banjaluci, da bi 7. septembra 1927. stupio na dužnost u Gospiću, gdje odmah stupa na posao, ali i na svoje političke zadatke, o čemu će u Gospioću ostati upečatljiv trag. Međutim, on je u jesen 1928. morao otići iz gimnazije pa je otišao u Prijedor i radio je honorano u gimnaziji, a u decembru iste godine odveo je i porodicu u Prijedor. U 1929. godini još jednom dolazi u Banjaluku i održava širi sastanak značajan za Banjlučku partijsku organizaciju.

Socijalističke partije Jugoslavije u Banjaluci dobiju uporište. Od jeseni 1923. radio je zajedno sa Akifom Šeremetom. Zbog teško oštećenog vida trebalo je da ode na lijećenje u SSSR, ali mu je to onemogučila septembarska provala. Međutim, ni bolest nije omela njegovo političko djelovanje; tako je 1937. dobio zadatak od partijskog rukovodstva da sprovede preustrojstvo banjalučke partijske organizacije. Ustaške vlasti su ga uhapsile u junu 1941." [130]

"Nakon zabrane KPJ i progona komunista, u banjalučkom partijskom životu Pavu Radana treba posebno istaći. Po mom mišljenju on je jedini stari član Partije koji je ostao nakon Obznane dosljedan i vjeran Partiji. Na putu za kancelariju često sam se susretao sa Pavom… Pavo Radan je bio inače jako blizak običnom čovjeku, uvjek spreman da pomogne. Sasvim drugog kova je bio Akif Šeremet. On je bio povezan sa intelektualcima i oko sebe je okupljao đačku i studentsku omladinu."[131]

Šeremet u 1920. godini osniva skojevsku organizaciju u Zagrebu i vrši pripreme za Prvi kogres SKOJ-a u Beogradu. Postaje zamjenik potpredsjednika Sveučilišnog odbora SKOJ-a u Zagrebu. Potom dolazi u Banjaluku. Kao što se vidi on je radio sa organizacijom SKOJ-a od samog osnivanja SKOJ-a i dolaskom u Banjaluku on prosto postaje ličnost koja masovno okuplja mlade, predvodi ih, i omladina slijedi njegove progresivne ideje. Zato će se godinama govoriti u Banjaluci, kada Šeremet ode iz nje, da je "bogatim trgovcima i pukovnicima oduzeo djecu".

U političkom radu njegovi drugovi i prijatelji bili su: Simo Miljuš, Branko Zagorac, Ognjen Prica, Stejepan-Štefek Cvijić, August Cesarec, Milan Durman. Oženio se kao student i imao je vjernog životnog pratioca. Imali su četiri sina: Sokola, Zlatka, Srećka i Milana.

Akif Šeremet, profesor i revolucionar, u Banjaluku je došao u jesen 1923, kada je od strane odgovarajućeg ministarstva rješenjem postavljen na rad kao profesor u Državnoj realnoj gimnaziji, gde je ostao da radi do jeseni 1928. godine, kada je otpušten s posla zbog revolucionarnog rada. Još prije dolaska u Banjaluku Akif Šeremet je u Zagrebu bio istaknuti revolucionar.[132]

"Akif Šeremet se uključio u rad banjalučke partijske organizacije preko svoga rođaka Teofika Bojića i Branka Zagorca. Šeremet je organizaciono povezao

---

[130] Ibid., fusnota (djelovi) br.89. sa biografskim podacima Pave Radana, str.358.

[131] Franjo Odić: "*U uredu za osiguranje radnika*", Ibid., str. 85-88.

[132] U Izvještaju Pokrajinske uprave u Zagrebu br. 2540/prez. od 11. I 1922. napisano je da je on jedan od najagilnijih komunista u Zagrebu. U Banjaluci ostaje do jeseni 1928. kada je zbog svog revolucionarnog rada morao napustiti Banjaluku. Interesantno je napomenuti da je godinu dana ranije Damjan Grbić, pravoslavni katiheta u Gimnaziji i Učiteljskoj školi u Banjaluci upućen u Beograd 1927. da ministru prosvjete prenese i obrazloži mišljenje nekih građanskih krugova koji su tražili da se Akif Šeremet premjesti iz Banjaluke. Šeremet je izbjegao u Beč 1930. i odmah se uključio u rad Centralne partijske uprave KPJ. Uhapšen je 1931. i poslije višegodišnjih stradanja u čistkama sovjetske Rusije ubijen je u Alma Ati 19. IV 1939, ali datum nije siguran zato što je u knjigu evidencije umrlih u Alma Ati datum smrti unijet 14. XII 1959. Vidi opširnioje: Milan Vukmanović, *Profesor i revolucionar Akif Šeremet*, Opredjeljenja, Sarajevo, br. 8-9/1979, str. 149-181.

banjalučku partijsku organizaciju sa rukovodstvom u Zagrebu. Od toga vremena je banjalučka partijska organizacija bila u organizacionoj nadležnosti pokrajinskog rukovodstva KPJ za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu. On se posebno zalagao u organizacionim zadacima djelovanja Nezavisnih sindikata i Nezavisne radničke partije Jugoslavije."[133] U to vrijeme bio je aktuelan sukob centrumaša sa bivšim zvonašima oko Jove Šmitrana u mjesnoj organizaciji Socijalističke partije u Banjaluci, a uzroci toga sukoba bili su u borbi oko položaja, pa su se diskreditovali u tolikoj mjeri da je ugled socijalista sasvim opao. Njihova mjesna organizacija praktično je prestala da postoji. Tako su i Jovo Šmitran, kao i Nikola Smoljanović, Panta Krekić i Drago Golob kod radničke klase Banjaluke takođe diskreditovani.

U organizaciji Školskog društva "Mladosti" u banjalučkoj gimnaziji, u 1924. godini Šeremet vodi đake na eksurziju u Slovenviju i Dalmaciju, a glavni pomočnik profesoru u radu "Mladosti", pa i u ovoj ekskurziji je Veselin Masleša, tada đak 7 razreda gimnazije. U svim mjestima su održali koncert, a to je bila prilika sa sklapanje poznanstava koja će kasnije drugo trajati.

Šeremet je stalno nastojao, od samog dolaska u Banjaluku 1923. godine, da se proširuje krug omladinaca sa kojim će se raditi u ilegalnim grupama simpatizera, a iz tih grupa su provjeravani pojedinci na političkim zadacima primani u SKOJ. S obzirom na broj ilegalnih grupa, malo je pojedinaca primljeno u SKOJ jer se dosta sektašilo. Organizacija je brojala oko desetak članova, daleko manje od partijske organizacije sve do šestojanuarske diktature.[134]

"U sažetoj ocjeni njegovog djela, možemo istači da je bio primjeran pedagog, istoričar, esejista i društveni radnik, a naročito izuzetan poznavalac teorije dijalektičkog i istorijskog materijalizma i marksističke političke ekonomije, i primjeran organizator u prksi akcione aktivnosti komunista."[135]

"Šeremetovi politički učenici među radnicima bili su: Abduselam Blekić Šandor, Muhamed Kazaz, Stjepan Martak, Idriz Maslo, Jusuf-Joja Tulić i drugi. To je bila generacija koju su politički vaspitavali i izgrađivali Pavo Radan i Akif Šeremet. Njihove najveće političke zasluge u komunističkom vaspitanju bile su u povezivanju i druženju radničke, srednjoškolske i studentske omladine što je postala tradicija cijelog međunarodnog revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta."[136]

U svom revolucionarnom radu djelovao je i kao član i kao funkcioner KPJ od Zagreba i Banjaluke do Beča i Moskve: član Univerzitetskog rukovodstva SKOJ-a

---

[133] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB , knj. 1, fusnota br. 479, str.418.
[134] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB , knj. 1, fusnota 220, str. 381.
[135] M. Vukmanović, *Profesor i revolucionar Akif Šeremet,* Opredjeljenje,, Sarajevo, br. 8-9/1979. str. 149-181; M. Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23, od 17. septembra do 26 oktobra 1979. godine, str. 1. U dijelu o A. Šeremetu u ovom radu više podataka je uzeto iz ova dva rada – studije i feljtona M. Vukmanovića.
[136] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 207, str. 380.

u Zagrebu 1921, sekretar Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ u Banjaluci, sekretar partijske organizacije u Gospiću i Livnu, član Organizacionog sekretarijata i organizacioni sekretar CK KPJ u Beču, rukovodilac Jugoslovenske sekcije Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR) i član rukovodstva centrale u Beču, a potom u centrali MOPR pri Kominterni, kada postaje žrtva Staljinovih čistki.

Okružni komitet KPJ za Banjaluku na čelu sa Akifom Šeremetom, koji je bio i predstavnik u PK KPJ Hrvatskeu sve do odlaska u Gospić,[137] uspješno je organizovao politički rad, ali i teoretski. Tokom ljeta 1927. posebno je značajan kraći kurs političke ekonomije za sve članove KPJ i SKOJ-a u Banjaluci, a kurs su vodili Veselin Masleša i Fadil Maglajlić (kurs je skraćen zbog izbora 11. septembra 1927).

Zanimljivo je istaći odnos direktora gimnazije pred Šeremetov odlazak sa dužnosti profesora. On je napisao slijedeću pozitivnu ocjenu njegovog rada:
"Šeremet je stručno sposoban nastavnik. U službi je vršio dužnost uredno i savjesno, ali je gdjekada u školi tretirao teme, koje nisu za đake jer ih ne razumiju. Izvan škole u vjerskim je stvarima bio suviše liberalan, što mu se uzimalo za zlo. Političko mu je vladanje, koliko je direktoru poznato, korektno. Materijalne prilike prema dohocima sređene."[138] Dirktor je dao veoma korektnu ocjenu Akifove ličnosti, kao profesora i čovjeka. Zbog revolucionarne aktivnosti u Banjaluci nije premješten samo Akif. Premješteni su iz gimnazije, odnosno iz Banjaluke još troje: dva mlađa profesora koji su Akifa podržavali – suplent dr Rudolf Siber i prof. Franjo Violić, a uskoro, 18. decembra, i direktor dr Đuro Damaška. Zanimljivo je, takođe, da je premješten iz gimnazije u drugu školu i katiheta Damjan Grbić. Smatralo se da mu je poljuljan ugled u gimnaziji, pošto je oklevetao Akifa Šeremeta, obavljajući za druge neslavan posao (u vezi sa Akifovim ateizmom.

Na dužnosti sekretara OK KPJ u Banjaluci Šeremeta je zamjenio Pavo Radan. Ali on dolazi ilegalno na sjednicu Plenum OK KPJ Banjaluka 10. januara 1928. S obzirom na hitne okolnosti ova sjednica plenuma dobila je status okružne konferencije KPJ. Kako se za ovaj skup smatra da je za istoriju KPJ značajan navešćemo samo kratko osnovna pitanja iz usvojene Rezolucije:

- u potpunosti se prihvataju sve odluke Plenuma CK KPJ, održanog u Zagrebu od 27XI - 3.XII 1927. godine o borbi protiv frakcionaštva;
- poziva se partijska centrala da se bez kolebanja bori protiv menjševika i sabotera iz manjine;

---

[137] Šeremet u toku boravka u Gospiću ne prekida kontakte sa banjalučkim komunistima - članovima SKOJ-a i KPJ odakle usmjerava rad organizacija i SKOJ-a i KPJ u Banjaluci. U svojim sjećanjima poznati revolucionar iz Hrvatske Jakov Blažević za A. Šeremeta kaže: " Osjećao sam da se treba boriti protiv nepravde za slobodu svog naroda. Ali nisam znao kako. I tada, zahvaljujućI profesoru Šeremetu, koji mi, kao 16-godišnjem mladiću, počinje otvarati vidike, tumačiti život i davati odgovore na pitanja koja su me mučila i s kojima sam se svakodnevno susretao u zagušljivoj gospićkoj malograđanskoj sredini počeo sam sagledavati GDJE I KAKO TREBA U ŽIVOTU T R A Ž I T I SVOJU CRVENU NIT, SAZNAO SAM SVOJ PUT – POSTAO SAM KOMUNISTA."(Velika slova uzeo autor, nap. autora ovog rada), (M. Vukmanović, n. d.

[138] M. Vukmanović, *Revolucionarno djelo Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23 od 17 – 26. oktobra 1979.

- smatraju da krizu u Partiji može da riješi samo IV kongres KPJ.

Smatra se da je ovaj plenarni sastanak, odnosno Okružna KPJ u Banjaluci zauzela one iste stavove koje će, nešto docnije, zauzeti poznata Osma mjesna konferencija KPJ u Zagrebu, kada Tito predlaže ista pitanja.

Tada je u Banjaluci bilo 30 članova KPJ (5 ćelija sa 25 i jedna u Han Kolima sa 5 članova); članova SKOJ-a bilo je: 3 industrijske ćelije sa 10 članova i grupa simpatizera sa 5 članova u Han Kolima (u Pilani 4 člana SKOJ-a i rasturaju 11 primjeraka ilegalne štampe, skojevska ćelija u Rudniku Lauš ima 3 člana SKOJ-a i rasturaju 30 primjeraka ilegalne štampe, u Fabrici duvana 3 člana SKOJ-a i grupa simpatizera od 5 članova. Grupa simpatizera u Han Kolima, nešto kasnije, u 1928. prerasta u ćeliju SKOJ-a na čelu sa Gojkom Gajić). Upoređenja radi, tada je Zagrebačka partijska organizacija imala 22 ćelije sa 134 člana i 89 simpatizera. Tada su u nadležnosti PK KPJ za Hrvatsku i Slavojiju bili Okružni komiteti KPJ Banjaluka, Bjelovar, Križevci, Osjek, Slavonski Brod i Sušak i tri mjesna komiteta Varaždin, Virovitica i Zagreb. Čelije u funkciji mjesnih komiteta bilie bile su u: Gospiću – sekretar Akif Šeremet, Vukovaru, Novoj Gradišci i Prelogu. Kako se vidi iz ovih podataka po organizacionoj snazi banjalučka i partijska i skojevska organizacija bila je među najjaćim u Jugoslaviji, a svi navedeni podaci preuzeti su iz arhivske građe Kominterne, u vrijeme održavanja navedenog Plenarnog sastanka, 10. januara 1928. godine.[139]

Više učenika Akifa Šeremeta u svojim sjećnjima su najbolje opisali lik Šeremeta kao revolucionara i omiljnog profesora među svojim đacima. Navešćemo samo neke:

"Među generacijama profesora koji su djelovali na banjalučkoj gimnaziji, posebno bih istakao profesora Akifa Šeremeta. Došao je u našu gimnaziju 1923. godine i odmah počeo djelovati na omladinu kao napredan čovjek, čovjek budučnosti, što se osjetilo ne samo u školi nego i u njegovoj bližoj i široj okolini. U to doba je banjalučka gimnazija dala naše najuglednije pobornike socijalizma među mlađim generacijama. Ove generacije nisu slučajno izrasle u tom duhu nego je to, između ostalog, bio i plod djelovanja druga Šeremeta koji je znao da okupi, pokrene i u čovjeka usadi sve ono što je najplemenitije u našem društvu… Na ulicama se viđala za ono doba neobična pojava: profesor dolazi u školu i ide iz škole okružen svojim đacima … ovaj način ophođenja druga Šeremeta sa svojim učenicima donosio je čar novog i bliskog. Djelovanje Akifa Šeremeta urodilo je plodom.

[139] Ibid., U vrijeme održavanja Plenarnog sastanka OK KPJ Banjaluka, sa statusom konferencije, članovi KPJ u Banjaluci su bili: Abduselam Šandor Blekić, Asim AlihodžIć, Avdo Čardžić, Veljko Đorđević, Vukota Đuričković, Safet Filipović, Muhamed Kazaz, Eduard Kunštek, Fadil Maglajlić, Stjepan Martak, Veselin Masleša, Idriz Maslo, Hajro Moralić, Jusuf Joja Tulić, Vilko Vinterhalter, Branko Zagorac itd. Među istaknutim članovima SKOJ-a bili su: Fahrudin Džin, Kasim Hadžić, Abduselam Gvožđar, Edhem Leda Karabegović, Nikola Pavlić.(Svi ovi podaci su preuzeti iz arhivske građe Kominterne u vrijeme održavanja Plenarnog sastanka. (Ovi podaci su preuzeti iz rada-feljtona, objavljenog u Glasu u Banmjaluci. M. Vukmanovića, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta …* Sekretar MK SKOJ-a u Banjaluc tada je bio Veljko Đorđević, a u narednom periodu od nabrojanih članova KPJ i SKOJ-a petorica će biti sekretari MK SKOJ-a Banjaluke i to: Idriz Maslo, Vinko Vinterhalter, Kasim Hadžić, Abduselam Gvožđi i Nikola Pavlić.

Vrijeme je prolazilo, sjeme niklo, plodovi rodili obilato… Kao Akifovi đaci ističu se među mnogima drugovi: Veselin Masleša, Fadil Maglajlić, Vilko Vinterhalter, Nikica Pavlić, Josip Mažar Šoša, Osman Karabegović, Vojo Rakić i mnogi mlađi koji su posredstvom njegovih učenika prenosili žar vatre koju je zapalio Akif Šeremet." - kaže Mladen Pasarić u svom sjećanju "Vaspitač i drug omladine".[140] Naprijed spomenuti učenici Akifa Šeremeta su, u stvari, svi bili članovi SKOJ-a u gimnaziji, a docnije i članovi KPJ, kada su politički sazreli da to postanu.

Svetislav Zeljković u svom sjećanju "Naš profesor istorije" između ostalog, kaže: "Akif Šeremet mi je neko vrijeme bio i razredni starješina. Do njegovog dolaska u našu gimnaziju profesori su u nastavi insistirali na faktografiji, pamćenju datuma, ličnosti. Šeremet je unio u nastavu potpuno nov kvalitet, jer je tražio razumjevanje suštine sveukupnih društvenih odnosa… Našu maturu proslavili smo u Hotelu "Balkan". Profesor Šeremet ostao je s nama do zore, kad nas je u svanuće pozvao svojoj kući. Tu smo nastavili da pjevamo i igramo kolo. Sve koji su do kraja ostali počastio je kafom." [141]

Abduselam Gvožđar u svom sjećanju "Okupljao je naprednu omladinu", između ostalog, kaže: "Nas đake realne gimnazije u Banjaluci prijatno je 1923. godine iznenadio dolazak profesora Akifa Šeremeta. Predavao je istoriju i to na nov način, ističući u prvi plan društveno-ekonomske odnose… Ubrzo je počeo da okuplja naprednu omladinu. U svakom razredu zadržao bi se na pojedinom đaku za kojeg je smatrao da je bistriji i na koga je odmah vršio snažan uticaj. U šestom razredu to smo bili Veljko Đorđević i ja, u sedmom Fadil Maglajlić i Veselin Masleša… Preko školskog raspusta 1925. godine već smo bili sa njim u vezi, a pojedinačno je djelovao na svakog od nas na našem intelektualnom, ili bolje rečeno, progresivnom razvoju…"[142]

Dr Branko Bujić (1901-1941), istaknuti marksistički teoretičar i revolucionar, najistaknutiji marksistički ekonomski teoretičar između dva rata, često je dolazio u Banjaluku u kojoj je imao sestru.[143] Ali, kako se danas zna da je on bio tada bio sekretar PK SKOJ-a i član PK KPJ BIH u Sarajevu, do hapšenja, 1930, slobodno je pretpostaviti da je u Banjaluci sarađivao sa najodgovornijom ličnošću u to vrijeme u SKOJ-u u Banjaluci, a sa Akifom Šeremetom se sretao, sa kojim se poznavao još iz vremena kada je radio u Zagrebu. Poslije hapšenja Branka Bujića Sud za zaštitu države osudio ga je na pet, a poslije dodao još dvije godine robije, tako da se on u partijskoj korespondenciji, poslije dolaska s robije, potpisivao Sedmak. Kad je

---

[140]Mladen Oasarić, *Vaspitač i drug omladine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 133-135.
[141] Ibid., str. 135-139.
[142] Ibid., str. 139-143.
[143] Ibid., Milka Hadžistević, majka Voje Hadžistevića, banjalučkog člana SKOJ-a, ugledna ličnost, učiteljica u Banjaluci, je sestra dr Branka Bujića; podatak da je Branko Bujić u to vrijeme bio sekretar PK SKOJ-a i član PK KPJ Bosne i Hercegovine nalazi se i u navedenom radu M. Vukamnović o revolucionarnom djelu Akifa Šeremeta, objavljenom u Glasu, 1979. godine.

dolazio u Banjaluku, usko je sarađivao sa Akifom Šeremet, odnosno Banjalučkom partijskom organizacijom.[144]

Dok je boravio u Banjaluci Akif Šeremet je objavio književnu studiju "Bogdan Popović". Po objavljivanju ove studije protiv Šeremeta je u Banjaluci 1928. godne pokrenut krivični postupak. Kako je on tada već bio protjeran iz Banjaluke zbog njegovog revolucionarnog političkog djelovanja, morao je doći na to suđenje, pa je to bila prilika da se ponovo sretne sa svojim učenicima, odnosno sa svojim đacima iz gimnazije, koji su istovremeno i njegovi politički učenici kojima je pomogao da se politički oprijedele u borbi za bolju sutrašnjicu.

8. Značaj održavanja Kongresa SROJ-a (23.VIII 1922) i Drugog kongresa SKOJ-a,(24-26.VI 1923) i revolucionarni omladinski pokret u Banjaluci

Do sredine 1922. godine Centralno rukovodstvo SKOJ-a još nije uspjelo da poveže rad skojevskih organizacija pa je preduzelo mjere da osnuje legalnu organizaciju radničke omladine. Tada se održava Zemaljska konferencija SKOJ-a (20-22. avgusta 1922) u Ljubljani koja je imala karakter Kongresa ilegalnog SKOJ-a, ali u zvaničnim dokumentima tako nije registrovana.

Postojeće zakonodavstvo nije dozvoljavalo da se osnuje organizacija radničke omladine koja bi mogla djelovati na prostorima Jugoslavije. Bilo je naročito teško polovinom 1922. godine, da se obrazuje takva organizacija u Beogradu, pošto je te godine bio novi talas masovnih hapšenja zbog svadbenih svečanosti kralja Aleksandra Karađorevića. Tada je iz Beograda protjeramo oko 10.000 radnika. Nešto kasnije donijet je Zakon o zaštiti radnika (14.VII1922. godine), pa su ipak uslovi za okupljanje radnika postali malo bolji. Kako je bio osnovan Akcioni odbor za osnivanje Saveza radničke omladine Jugoslavije, neki raniji pokušaji su propali da se taj savez osnuje, ali 23.VIII 1922. godine održana je proširena sjednica toga Akcionog odbora i tom prilikom osnovan je Savez radničke omladine Jugoslavije (SROJ) u Beogradu. Akcioni odbor je 3.IX 1922, odmah poslije osnivanja SROJ-a, uputio apel proleterskoj omladini u cilju osnivanja mjesnih organizacija SROJ-a.[145]

"Poslije Osnivačke konferencije Saveza radničke omladine, održane u Beogradu 23.VIII 1922. uz prisustvo 30 omladinskih predstavnika, u Bosni i Hercegovini se počelo sa osnivanjem ovih organizacija. U Zenici je osnovan pododbor 3.IX 1922, u Derventi je osnovan pododbor Saveza mladih radnika 26.XI 1922 (osnovao Josip Čizinski <Sima Marković>). U BiH 1923. ukupno ima 124 člana, što se vidi iz izvještaja Rajka Jovanovića koji je podnio o radu i organizacionom stanju SKOJ-a III kongresu KIM.[146] Razvitak Saveza mladih radnika u Bosni i Hercegovini prekinut je uslijed policijskog pritiska. Zabrana rada motivisana je komunističkom

[144] Ibid., fusnota br. 352, str. 400.
[145] Dr S. Cvetković, n. d., str.155.
[146] ARPJ KIM, reg 3, str. 20, prepis.

orijentacijom Saveza, koji je ocjenjen kao "opasan po državu".[147] Zbog nedostatka arhivske građe, do sada nije utvrđeno da su u Banjaluci osnivane organizacije SROJ-a. Ali, kako u avgustu 1923. Godine u Banjaluku dolazi Akif Šeremet, koji je u centru zvoga političkog i partijskog angažovanja imao i rad sa mladima, to se može očekivati da će dalja istraživanja možda doći do novih saznanja u vezi sa djelovanjem SROJ-a u Banjaluci.

Za dalji razvoj SKOJ-a veoma je značajna zemaljske konferencije SKOJ-a koja je održana u Ljubljani od 20. do 22. avgusta 1922. godine kojoj je prisustvovalo 17 delegata i jedan predstavnik Izvršnog odbora KPJ. Glavni zadatak koji je usvojen na ovoj konferenciji SKOJ-a je rad u masama radničke omladine i posebno poboljšanje njenog ekonomskog položaja, zatim je ukazano na potrebu organizovane proleterske odbrane s obzirom na masovne nasrtaje na radničku klasu i radničku omladinu od strane fašitičkih organizacija koje su sprovodile teror i usvojen je novi statut SKOJ-a kojim su ustanovljeni pokrajinski sekretarijati. Ovi sekretarijati su spontano negdje već bili osnovani i samoinicijativno su obnavljali razbijene organizacije SKOJ-a. Na osnovu zaključka Zemaljske konferencije SKOJ-a, u Beogradu se pojavio "Mladi radnik"[148]

Prvi rezultati su postignuti, pošto su do kraja 1922. godine osnovani pododbori u: Beogradu (sa 20 članova) (koji je osnovan već 23 avgusta), Valjevu (sa 50), Šapcu (sa 10), Kruševcu (sa 35), Čačku (sa 40), Nišu (sa 100) i Brodu na Savi (sa 115 članova). Tada je bilo ukupno 450 aktivnih članova SROJ-a. Kako se u SROJ uključio Savez mladih radnika iz Bosne sa svojim pododborima u Sarajevu (sa 80 članova), Derventi (sa 14) i Zenici (sa 30 članova), SROJ-u se priključila i "Iskra" iz Slovenije (sa ukupno 170 članova u tri mjesta), tako da je tada bilo ukupno 744 člana okupljena u 12 pododbora organizacije. Prema izvještaju Međusaveznog sindikalnog odbora oko 45% članova SROJ-a bili su učlanjeni i u sindikat.[149]

U tom periodu prema jednom pismu Izvršnog odbora SKOJ-a od 10.XI1 1922. godine, razvijanje legalnih organizacija radničke omladine nije uticalo na zastoj u radu SKOJ-a. Tako, prema tom pismu, organizacije SKOJ-a tada su postojale u: Beogradu, Valjevu, Nišu, na Čukarici, u Čačku, Sarajevu, Trbovlju, Hrastniku i Mariboru sa ukupno 402 člana. U Izvještaju o radu SKOJ-a nalaze se podaci da su osim u navedenim mjestima, legalne organizacije SKOJ-a postojale i u Kruševcu, Užicu, Smederevu, Zenici i Jesenicama sa ukupno 2.860 članova SKOJ-a. Pored toga pod kontrolom SKOJ-a bile su i neke studentske organizacije.[150]

Borba mladih ljudi u to vrijeme, putem legalnih formi rada, pored akcija političkog i prosvjetnog karaktera, zalagala se i za rješavanje problema

---

[147] Uroš Nedimović, *Savez komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini u periodu 1921. do 1929. godine,* Pregled, Sarajevo, br. 7-8 str. 1089.
[148] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, str. 94.
[149] Dr S. Cvetković, n. d. str. 155.
[150] Ibid., str.155. i 156.

ekonomskog karaktera, pa su te aktivnosti sprovođene i korz sindikalne organizacije. I pored stvorene mreže legalnih organizacija SROJ-a, političke prilike 1922. godine nisu dozvoljavale da se SROJ konstituiše u omladinsku organizaciju jugoslovenskog karaktera. Za dalji usjpešniji razvoj SROJ-a bilo je značajno osnivanje Nezavisne radničke partije Jugoslavije, koja je osnovana na skupu, održanom 13. i 14. januara 1923. godine, čije organizacije su pružale materijalnu ili moralnu pomoć radničkoj omladini. U to vrijeme to je bilo od posebnog značaja pošto je 1923. godine opet došlo do progona naprednih omladinskih organizacija, a u Zagrebu i do zabrane SKOJ-a. Da bi se obezbjedilo povezivanje omladinskih organizacija i kontinuitet u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u Jugoslaviji bilo je veoma značajno izlaženje "Mladog radnika" i "Omladinske borbe". Preko ova dva lista omladina je obavještavana o svim događanjima, kako u Jugoslaviji, tako i u međunarodnom omladinskom pokretu.[151]

Za SROJ je bilo značajno da se izdvoji iz Nezavisne radničke partije zbog nesređenog stanja u jugoslovenskom radničkom pokretu. To je i postignuto održavanjem Prvog kongresa SROJ-a koji je održan 10. II 1924. godine. Na kongresu su usvojena dokumenta koja su SROJ odredila kao proletersku revolucionarnu organizaciju, što se naročito vidi u rezoluciji za poboljšavanje ekonomskog položaja mladih, zatim rezolucijama o prosvjetnom radu sa radničkom omladinom i o potrebi organizovanja sportskih organizacija za radničku omladinu, kao i rezoluciji o potrebi antifašističke borbe.[152]

"Razvoj događaja u komunističkom pokretu Jugoslavije često je zahtjevao da omladina preuzima ulogu partijske organizacije. 'Ceo pokret u Hrvatskoj pao je na omladinu, jer su stariji drugovi gotovo svi prognani' – iznijeo je Zlatko Šnajder na sednici Centralne uprave SKOJ-a, održanoj 6. i 7. II 1924. godine. Za legalno sastajanje članova Patije u Bosni koristili su se organizacijama Saveza radničke omladine… Sve to nije moglo da bude razlog da se posle III zemaljske konferencije KPJ, održane januara 1924. godine, istakne zadatak da omladina predvodi radnički pokret u mestima i fabrikama gde ne postoje partiske organizacije, a tamo gde postoje da rade 'posve samostalno' i svoj odnos sa partijskim čelijama reguliše međusobnim zastupništvom. Treća zemaljska konferencija KPJ izabrala je novo rukovodstvo Partije… što je omogučavalo da SKOJ prihvati idejno i organizaciono vođstvo Partije, nastojeći da u svojim redovima okupi što veći broj omladine. SKOJ je bio dužan da omladinu približi Partiji i da je pod partijskim vođstvom vaspitava za klasnu borbu proletarijata." [153]

Poslije osnivanja Saveza radničke omladine Jugoslavije (SROJ), 23.VIII 1922. godine, Centralna uprava ove organizacije, između ostalih aktivnosti, objavljivala je, kao što je već rečeno, i svoj list "Iskra". U "Iskri" br. 2 od 01.V 1924. godine, u članku "Radnička omladina u Bosni", između ostalog se kaže: "Značajnu, iako

[151] Dr S. Cvetković, SKOJ 1919-1928, "Mladost", Beograd, 1979, str. 56.
[152] Ibid.
[153] Ibid., str. 58-59.

blijedu sliku, baca na socijalno stanje, na pr. izvještaj inspekcije rada u Banjaluci za 1923. godinu. Samo ta inspekcija navodi 95 slučajeva nepravilnog uposlenja djece, 135 slučajeva zloupotrebe šegrta, 72 slučaja nedostatka radnog ugovora, 84 slučaja neprijavljena bolesničkoj blagajni, 72 slučaja protuzakonitog noćnog rada, 853 nesrećna slučaja, od kojih 28 smrtnih. Naravno da je taj izveštaj vrlo manjkav i slika je u stvari mnogo očajna."[154] U Biltenu za teoriju i praksu omladinskog pokreta, izdatog 1.VI 1924. godine, stoji: "Ponovno tražimo vezu sa Bosnom: Tuzla, Žepče, Lukavac, Donji Vakuf, Brčko, Mostar, Banjaluka, Vardište i Konjic."[155] Sadržaji iznijeti u navedenom broju "Iskre" i navedenom Biltenu su tako ozbiljni da ukazuju na potrebu razvijanja revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta. Ali, već na Drugom kongresu SKOJ-a, donijeta je odluka o ujedinjenju SROJ-a i SKOJ-a u jednu organizaciju, odnosno došlo je do koncentracije kadrova za odlučniju borbu za bolji položaj mladih.

Kao što se vidi u Biltenu za teoriju i praksu omladinskog pokreta od 1.VI 1924. godine, rukovodstvo traži vezu sa omladinskom organizacijom u nekoliko mjesta u Bosni, među kojim je i Banjaluka, što direktno upućuje na činjenicvu da u to vrijeme nije postojala mjesna organizacija SROJ-a u Banjaluci. Svakako, daljim istraživanjem, s obzirom na slabe veze sa mjesnim usruženjima, pogotovo s obzirom na oštre mjere vlasti i policije, mozda bi se moglo utvrditi i suprotno.

U ovom periodu održan je Drugi kongres SKOJ-a, od 24-26.VI 1923. godine u Sloveniji. Tada je SKOJ imao ukupno 250 članova, a kongresu je prisustvovalo 17 predstavnika. Na Kongresu su donijete rezolucije o: ekonomskoj borbi zbog čega treba raditi na okupljanju radničke omladine na proizvodnom principu, odnosno da se okupljaju po mjestu zaposljenja; o radu na selu u cilju okupljanja seoske omladine, posebno siromašne, i njenog revolucionisanja protiv postojećeg režima; o antimilitarizmu; o prosvjetnom radu među omladinom; o štampi, kao i druge rezolucije o svim pitanjima i oblicima rada među omladinom. Donijeta je i posebno značajna rezolucija o ujedinjenju Saveza radničke omladine Jugoslavije (SROJ) i SKOJ-a. Na kongresu je raspravljano i o stanju u KPJ i podvučeno da borbe u partijskim vrhovima ne smiju uticati na rad SKOJ-a. Poslije sukoba između rukovodilaca SKOJ-a sa pojedinim odgovornim rukovodiocima Partije, na svom Drugom kongresu SKOJ je konačno učvrstio osnovu za razvitak ilegalnih organizacija i za snažniji razvoj centralizovanog naprednog radničkog omladinskog pokreta u Jugoslaviji. Na kraju, izabrano je novo rukovodstvo u koje su, između ostalih, ušli: Janko Mišić, Zlatko Šnajder, Stejepan Cvijić i France Klopčić.[156]

Kako je zabranjen rad SROJ-a i njegovih organizacija i uvedena strožija policijska kontrola razvijanja i najmanjih legalnih aktivnosti SKOJ-a, to je prisililo organizacije SKOJ-a da se preorijentišu na ilegalni rad. To je SKOJ dovelo do

[154] Arhiv CK SKOJ-a, Zbirka SROJ/3 - 2, 01.05.1924. godine.
[155] Ibid., Zbirka SROJ/16, Bilten za teoriju i praksu omladinskog pokreta br. 2, str. 2.
[156] Dr S. Cvetković, n. d. str. 170-171.

odvajanja od širih slojeva omladine, što karakteriše njegovo djelovanje u periodu od 1924. do 1928. godine. Tako došlo do izolovanja SKOJ-a od širih slojeva omladine što karakteriše njegovo djelovanje u tom periodu, pa tako i djelovanje SKOJ-a u Banjaluci.[157]

9. Revolucionarni omladinski pokret u Banjaluci u uslovima ilegalnog rada od 1924-1928. godine i organizaciona struktura SKOJ-a u tom periodu

Ministar unutrašnjih poslova M. Sršikić[158] je svojim povjerljivim naređenjem, 12. jula 1924. godine, zabranio rad svih organizacija koje su djelovale pod uticajem komunista. Ali, ovoga puta KPJ je uspjela da legalno djelovanje pojedinih zabranjenih organizacija produži sve do kraja decembra 1924. godine.

"Prebacujući težište rada na legalne organizacije u 1924. godini SKOJ je zanemario održavanje mreže ilegalnih organizacija. Posle zabrane SROJ-a, 12. jula 1924. godine, trebalo je uložiti dosta napora da se skojevske organizacije među sobom povežu. Povezivanje skojevskih organizacija bilo je znatno otežano brojnim hapšenjima rukovodilaca SROJ-a, koji su po pravilu bili članovi SKOJ-a."[159]

Centralna uprava Saveza radničke omladine Jugoslavije nastojala je uspostaviti što čvršće kontakte sa Bosnom i Hercegovinom. U tom cilju je 26. aprila 1924. nastojala uspostaviti vezu sa Tuzlom, Žepčem, Donjim Vakufom, Brčkim, Mostarom, Banjalukom, Vardištem, Konjicem i Lukavcem iz čega se vidi da tada u Banjaluci ne postoji organizacija SROJ, odnosno do sada pregledana arhivska građa ne ukazuje na takav podatak da je postojala.[160]

"Još širi oblici rada su bili sportske organizacije, gdje je okupljana i vaspitavana omladina u duhu naučnog socijalizma… Poslije zabrane djelovanja SKOJ-a polovinom 1924. ta organizacija se sporo obnavljala. Egzekutivni komitet Omladinske internacionale i Centralna uprava SKOJ-a su nastojali da svojim instrukcijama pomognu podizanje i jačanje organizacije. U Bosni i Hercegovini zbog jakog policijskog nadzora i progona ova organizacija nije stekla šire uporište."[161]

Već krajem 1924. godine ipak je došlo do novog obnavljanja većine udruženja SKOJ-a.

---

[157] Dr S. Cvetković, n. d., str. 207.
[158] Vidi: A-IHRP I/B II 1920-1924.- Akt Min unut. dela, kabinet, Pov. K Br. 786, 12. VII 1924., Beograd,.- Svim velikim županima i Upravi grada Beograda (sa potpisom M. Sršikića, min. un. dela).
[159] S. Cvetković, n. d., str. 215.
[160] Uroš Nedimović, *SKOJ u Bosni i Hercegovini od 1919. do 1921. godine,* Pregled br. 12, Sarajevo 1971, str. 1089.
[161] Uroš Nedimović, *SKOJ u Bosni i Hercegovini od 1919. do 1920. gosine,* Pregled br. 12, Sarajevo 1971, str. 1095.

Mjesno partijsko rukovodstvo u Banjaluci ulagalo je napore za što uspješniji razvitak SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta. Pod rukovodstvom SKOJ-a napredna omladina se smjelo suprostavljala reakcionarnim snagama oličenim u nacionalno-šovinističkim organizacijama, koje su se fašitičkim metodama obračunavale sa revolucionarnim proletarijatom i revolucionarnom omladinom i u Banjaluci.

a) *Djelovanje dva rukovodioca SKOJ-a u Banjaluci Velimira Drakulića Veljka i Abduselama Gvožđara od 1924-1927. godine*

Prema novijim istraživanjima Velimir Veljko Drakulić prvi put je došao u Banjaluku u septembra 1924. godine, kada je zbog rada u redakciji partijskog lista "Borba" protjeran iz Zagreba. Odmah po dolasku počeo je politički djelovati među omladinom.[162]

"Da je Akif Šeremet bio veoma iskusan ilegalni partijski radnik vidi se i iz velikog broja drugih kazivanja; zadatke i zaduženja davao je i preko Velimira Drakulića koji je rukovodio radom SKOJ-a u Banjaluci."[163] Velimir-Veljko Drakulić, prije dolaska u Banjaluku živio je u Zagrebu, ali je po pozivu Akifa Šeremeta 1924. godine došao u Banjaluku na partijski rad. (Od dolaska do 1927. privatno je položio četiri razreda gimnazije i veliku maturu u čemu mu je pomagao Akif Šeremet, njegov lični prijatelj još iz perioda Akifovog rada u Zagrebu). U tom periodu Drakulić je u MK KPJ Banjaluke bio zadužen za rad SKOJ-a i rad sa omladinom, ali nije utvrđeno da je u to vrijeme djelovao Mjesni komitet SKOJ-a kojim je on rukovodio. U istom periodu primio je u SKOJ grupu omladinaca: Veljka Đorđević (1926), Gojka Gajić (1926), Abduselama Gvožđar (1925), Edu Kunštek, Tankerdi Sola (1927), Vilka Vinterhalter (1927) i druge.[164] Po odlasku iz Banjaluke opet je povremeno dolazio. Tako, kasno u jesen 1928. prisustvuje sastanku na kome je primljen u SKOJ Huso Mešinović.[165]

Kao što se vidi Veljko je pozvan na partijski rad u Banjaluku 1924, a ne 1925, kako se na osnovu nekih izvora ranije smatralo, pa mu je odmah u Mjesnom kopmitetu KPJ dato da rukovodi radom SKOJ-a u Banjaluci. Veljko ponovo dolazi u Banjaluku u jesen 1930. ili u proljeće 1931, kada je imao razgovor s Maslešom. Nije izvjesno da li je došao po uputama Akifa Šeremeta. Jer, Šeremet se u martu 1931. vratio iz Pariza u Beč, gdje je bio na zadatku, odakle je poslao grupu partiskih instruktora u Jugoslaviju. Iz Beča je živo komunicirao sa Partijom u zemlji, a i u Banjaluci. Tada je u Jugoslaviju, odnosno u Banjaluku, poslao partiskog instruktora Đuru Špoljrića da prenese direktivu Vesi Masleši da pređe na partijski rad u Beograd. Stoga ima osnova za pretpostavku da je i Veljko, pošto je i on imao razgovor sa Vesom Maslešom, takođe došao u Banjaluku kao partijski

---

[162] Veljko Đorđević, *Rad MK KPJ poslije proglašenja diktature,* Ibid, knj. 2, , fusnota br. 4, str. 85
[163] Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, fusnota br.221, str. 381,
[164] Ibid., knj. 1, fusnota br. 238, str. 384.
[165] Huso Mešinović: *Štrajkovi pilanskih radnika*, Ibid., str. 155.

instruktor (u jesen 1930. ili u proljeće 1931), po zadatku koji mu je dao Šeremet, pošto je Šeremet još bio na slobodi, odnosno još nije bio uhapšen (a uhapšen je u Beču 5. oktobra 1931. godine).

Ali, organizacija SKOJ-a je postojala i djelovala u Banjaluci kada je Velimir Veljko Drakulić došao na rad u Banjaluku.

Od početka školske 1923/24. godine u Banjaluci djeluje Akif Šeremet, iskusni revolucionar i omiljeni profesor đaka banjalučke gimnazije i šire. To je uskoro imalo za rezultat obnavljanje i konsolidovanje i organizacije SKOJ-a u Banjluci. U to vrijeme, 1924. godine, najviše se angažuju u radu s mladima, u banjalučkoj gimnaziji i šire, Veselin Masleša i Fadil Maglajlić[166] koji su tada pohađali sedmi razred i pored ostalih i oni su primljeni u SKOJ.[167] U višim razredima gimnazije veoma su se isticali u radu, pa su poslije prijema u SKOJ, naredne, 1925. godine, njih dvojica kao već istaknuti marksisti, primljeni u KPJ, prije završetka mature. Sa njima su zajedno maturirale i Ruta Levi[168] i Desanka Radovanović[169], koje su, takođe, tada primljene u KPJ. Nisu pronarđeni podaci za Rutu i Desanku da su predhodno primljene u SKOJ, a sasvim je vjerovatno da su predhodno bile članovi SKOJ-a sa Veselinom i Fadilom.

Između ostalih skojevskih grupa u Banjaluci je osnovana još jedna. "U 1925. godini osnovana je skojevska grupa u koju su ušli Abduselam Gvožđar, Ferid Hasambašić i ja sa zadatkom da djelujemo…"- kaže Fahrudim Džin.[170]

Tako je počela da stasava plejada istaknutih revolucionara i mladih boraca naprednog radničkog pokreta i intelektualaca-revolucionara: Veselin Masleša, Branko Zagorac[171], Fadil Maglajlić[172], Jusuf Tulić[173], Edo Kunštek[174], Ekrem

---

[166] Fadil Maglajlić (1904-1941), pravnik i revolucionar. Maturirao je u banjalučkoj gimnaziji 17. Juna 1925. u generaciji sa Veselinom Maslešom, nerazdvojnim drugom od rane mladosti. Politički ih je izgrađivao Šeremet i primio ih je u KPJ u završnom razredu gimnazije. U razdoblju 1928-1941 više puta hapšen. Studirao je pravo u Beogradu i nastavio revolucionarni rad i u okviru frakcije KOSTUFRA. Ustaše ga ubile 1941.

[167] Dr Dušan Lukač: *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945*, fusnota br. 24, str. 22-23, "U 7. razredu gimnazije 1924. godine u vrijeme najvećih progona od strane policije, Veselin Masleša postao je član SKOJ-a. Akif Šeremet ga je u KPJ primio 18. juna 1925. prije mature. Veselin je jedan je od osnivača Đačkog društva "Mladost" i Đačkog nogometnog kluba "Balkan". Hapšen je više puta. Objavio je više od 100 studija u naučnim i drugim časopisima i dvije veće studije. Nalazio se na istaknutim političkim i drugim dužnostima."

[168] Banjaluka u radničkom pokretu…, knj. 2, fusnota br. 7. Ruta Levi, rođena u Banjaluci 21. marta 1906, maturirala u Banjaluci 17. juna 1925, u generaciji sa Veselinom Maslešom, Fadilom Maglajlićem, Desankom Radovanović s kojima je primljena u KPJ. Po završetku studija postavljena za suplenta u Banjaluci u Gimnaziji, 28. oktobra 1930. U toku NOR-a bila u štabu NOV za Bariju, a potom u KNOJ-u, str. 270

[169] Ibid., Iz prdehodne fusnote se vidi da je Desanka Radovanović primljena u KPJ zajedno sa Veselinom Maslešom, Fadilom Maglajlić, Rutom Levi i dr. 1925. prije mature u Gimnaziji u Banjalucu, str. 270. Desanka se još spominje u knj. 2 na 19. i 93. str.

[170] Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, str. 161.

[171] Ibid., knj. 1, fusnota 331, str. 397. "Branko Zagorac rcdom je iz okoline Banjaluke - Han Kola. Studirao je u Pragu i Zagrebu gdje je na Zabrebačkom sveučilištu bio jedan od osnivača Galilejevog kluba "Eppur simouve" (29. maja 1922), kluba marksistički opredjeljenih studenata. Drugovao je sa Simom Miljuš, Zlatkom Šnajderom,, Jankom Mišićem. Sa Zlatkom Šnajderom i Jankom MišIćem djelovao je u Savezu radičke omladine Jugoslavije (SROJ). Kao član KPJ od 1920. nastavio je poslije studija političko djelovanje u Banjaluci do pred Drugi svjetski rat sa neprekidnim partijskim stažom. Pisao je pjesme, pripovjetke i feljtone i bio u redakcijama banjalučkih listova *Narodna pravda i Pravo naroda.*"

Maglajlić[175], Veljko Đorđević[176], Borislav Boro Ilić[177] i mnogi drugi, koji su narednih godina doprinosili izrastanju i stalnom jačanju jedinstva svih progresivnih snaga u gradu Banjaluci i široj okolini u borbi za preobražaj društva.[178] Iz već navedenih podataka vidi se da je u gimnaziji djelovao SKOJ od 1924. godine, a članovi su, pored ostalih, bili V. Masleša i F. Maglajlić od 1924. godine, ali se ne može isključiti mogučnost da je djelovao i ranije. Abduselam Gvoždžar, Fahrudin Džin i Ferid HasambašIć su primljeni u SKOJ 1925, Gojko Gajić, Edhem Leda Karabegović, Veljko Đorđević u SKOJ su primljeni 1926. godine, a Ekrem Maglajlić, Tankerdi Sola, Vilko Vinterhalter, Safet Filipović Fric, Borislav Boro Ilić, Eduard Edo Kunštek, Mladen Paternoster, Berislav Berko Supek od 1927. godine itd.

"U periodu do 1927. godine u SKOJ ili KPJ primio je veću grupu omladinaca iz redova radnika: Fahrudina Džin, Edhema-Ledu Karabegović, Muhameda Kazaz, Stejpana-Štefka Martak, Milovana Sandić, Jusufa-Joju Tulić i dr. Politički je bio zadužen za rad organizacija SKOJ-a i formiranje ćelija na industrijskom principu u Fabrici duvana, Pilani i rudniku Lauš…" [179]

Pored već iznijetih podataka za Velimira Veljka Drakulića, zaduženog u MK KPJ u Banjaluci od 1924. godine za rad SKOJ-a, želimo posebno naglasiti određene podatke za Abduselama Gvožđara. Njega je za pročelnika omladine u gradu Banjaluci Akif Šeremet postavio u 1926. Godini, što podrazumjeva da je Veljko Drakuliš i dalje ostao u MK KPJ zadužen za SKOJ, s obzirom na tadašnji način zaduživanja za rad, ali to ne mora biti tačno. U to vrijeme djelovanje Idriza Masle, Muhameda Kazaza, Abduselama Blekića Šandora i nekih drugih među mladima bilo je sve uspješnije. U gimnaziji su tada omladinskom organizacijom bili obuhvaćni Vilko Vinterhalter, Tenkerdi Sola, Edo Kunštek i dr.[180]

---

[172] Ibid., fusnota br. 253, A. Šeremet ga je primio u KPJ 1925.u završnom razredu gimnazije. Bio je član studentske frakcije (KOSTUFRA) na Beograds. univrz. U razdoblju 1928-41 više puta hapšen. Zajedno sa Maslešom energično se borio protiv Sime Markovića i Petka Miletića. 1941. je došao u Banjaluku i odmah uhapšen, vraćen u Beograd i uskoro je njegov život nasilno okončan.

[173] Veljko Đorđević, *Rad partije prije diktature* ,"Istaknutiji članovi KPJ među radnicima bili su Pavo Radan (najistaknutiji među banjalučkim komunistima u cjelini), Idriz Musić, Jusuf-Joja Tulić, Avdo ČardžIć…", str. 210

[174] Ibid., fusnota br. 20. Eduard-Edo Kunštek. Rođen 1910, a 1928.postaje član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. U 1931. Postaje član Privremenog rukovodstva SKOJ-a zajedno sa Jusufom Tulić u Beču. Po povratku postaje instruktor CK KPJ. U jesen 1941 je u Varaždinu, a poslije oslobođenja emigrirao je iz Jugoslavije u Južnu Ameriku.

[175] Ibid., fusnota br.313,str. 394. Ekrem Maglajlić, član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1929. Bio je član KOSTUFRE u Zagrebu.

[176] Veljko Đorđeviđ bio je sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od 1927-29 i sekretar MK KPJ od 1929-1934.(O V. Đorđević. šire u IV dijelu ovog rada- biografskim podacima sekretara MK SKOJ-a I MK KPJ).

[177] Ibid., fusnota br. 433, str. 412. Borislav Boro Ilić, član SKOJ-a od 1928. U gimnaziji je politički djelovao u Đačkom društvu "Mladost". Bio je jedan od pokretača osnivanja Radničkog turističkog društva "Prijatelji prirode" i njegov prvi predsjednik. Po borbenosti se isticao u demonstracijama na univerzitetu i u Banjaluci.

[178] Arhiv CK SKJ, Zbirka SROJ/1, 23.08.1922. godine.

[179] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* citirani feljton u GlasuVelimir Veljko Drakulić kasniju političku aktivnost razvio je u Savezu bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBOTIĆ) u Beogradu. UočI Drugog svjetskog rata radio je u Beogradu sa Radom Vranješević.

[180] Abduselam Gvožđar, *Okupljao je naprednu omladinu,* Ibid., knj. 1, 1981, str.140.

Abduselam Gvoždžar u svojim sjećanjima kaže: "Naš rad se veoma brzo širio; kod omladine smo razbijali praznovjerje, vjerska osjećanja i zablude. Među prvim omladincima bilo je i onih koji su otpadali. Tako nije uspio pokušaj sa Blentićem, sa Muharemom Hadžićem, Baručijima i još nekolicinom da se uključe u rad omladinske organizacije."[181] "U ovoj generaciji napredne omladine u Državnoj mješovitoj gimnaziji (misli se na 1926 godinu, napomena autora) bili su Veljkjo Đorđević, Safet Filipović Fric, Borislav-Boro Ilić, Eduard Kunštek, Ekrem Maglajlić, Mladen Paternoster, Tankerdi Sola i Berislav Berko Supek, a neposredno iza njih (1927. napomena autora) bili su Vjekoslav-Vjeko Bakulić, Tone Filanović, Lazar Jovanović, Nikola-Nikica Pavlić, Josip Rolih i drugi, sve Šeremetovi đaci i njegovi politički učenici. Poslije maturiranja Vilko Vinterhalter je bio zadužen za rad sa gimnazijskom omladinom."[182]

U istraživanju je utvrđeno da su u Banjaluci postojale i djelovale skojevske čelije. U 1926. godini djeluju skojevske čelije[183] pod čijim rukovodstvom se odvijao masovni rad sa omladinom.

"Čelija SKOJ-a osnovana krajem oktobra 1927. djelovala je za vrijeme postojanja čelije KPJ. Na Bogoslovačevom vrelu, kod spomenika izginulim austrougarskim vojnicima <u>održana je konferencija</u> 1927. Zbog otvorenog prostora u svim pravcima, Bogoslovčevo vrelo je bilo podesno za održavanje tajnih sastanaka. (Dobilo je ime po pitomcima bogoslovije Vase Palagića koji su na tom mjesti imali časove iz fizičke kulture i sa tog vrela su nosili vodu za piće)."[184]

"Kako su radile ćelije SKOJ-a u Banjaluci videćemo iz primjera rada ćelije SKOJ-a Fabrike duvana. Od oktobra 1927. do sredine ljeta 1928. članovi su rasturali po 12 primjeraka lista "Borba" u samoj fabrici, a 7 među simpatizerima van kruga fabrike. Donesen je zaključak da članovi SKOJ-a uđu u u URSSJ (Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije). Uvjereni su, kako stoji u zapisniku CK SKOJ-a, da će članovi KPJ i SKOJ-a biti izabrani u upravu preduzeća. Ova aktivnost bila je okosnica akcionog djelovanja. Od ljeta 1928. rasturano je 45 primjeraka "Borbe" i 10 primjeraka "Organizovanog radnika". Skojevski sastanci održavaju se jednom sedmično. Članarina je za zaposlene iznosila 5 dinara, a za nezaposlene i đake 3 dinara."[185]

Treba istaći da Velimir Veljko Drakulić u Banjaluku dolazi i 1932. godine po partijskom zadatku. U vezi s tim Veljko Đorđević kaže: "Međutim, već 1932. uspostavljena je veza sa Zagrebom; tako je iz Zagreba stigao Veljko Drakulić i održao nekoliko sastanaka s nama."[186]

---

[181] Ibid., str. 140
[182] Ibid. , knj. 1, fusnota br. 223, str. 382.
[183] Nevenka Petrić, Referat na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a Banjaluke, 1.X 1948. godine.
[184] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 254, str. 386.
[185] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka 1979.
[186] Veljko Đorđević, Rad MK KPJ poslije proglašenja diktature, Ibid., knj. 2, str. 85.

Djelovanje skojevske organizacije u periodu 1924-1927. zabilježeno je i u sjećanjima učesnika.

Svetislav Zeljković u svojim sjećanjima kaže: ”Čovjek se rado sjeća dana svoje mladosti, a naročito onih koje je provodio u školskim klupama, ispunjenim zanimljivim pojedinostima, susretima, odnosima prema drugovima, profesorima. U živom sjećanju su mi profesori Akif Šeremet, Mikšik, Pero Popović, i učenici Veso Masleša, Vilko Vinterhalter, Veljko Đorđević i drugi… Poslije, kad je dolazio u Banjaluku, Veso Masleša se često sastajao sa mnom kao dobrim starim prijateljem… Međutim Veso nikad nije govorio o svojim problemima. Kad je pušten s robije došao je u Banjaluku ošišan; inače je bio često hapšen… Veso Masleša je uživao veliki ugled među učenicima joiš za vrijeme školovanja u realnoj gimnaziji. Sjećam se da je kao đak držao predavanja iz književnosti, religije, darvinizma. Poslije jednog od takvih predavanja izbila je školske 1924/25. godine neka afera. Koliko se sjećam, sukob je nastao oko tumačenja koje je Masleša dao na pitanja o odnosu između darvinističkog i vjerskog učenja o porijeklu čovjeka.[187]

Govoreći o naprednim omladincima u Banjaluci koji su bili na udaru nacionalističkih nasilnika, Derviš Dedo Gazić kaže: “Na udaru su bili svi oni koji bi odbili da im se pridruže (odnosi se na nacionalističke organizacije, napomena N. P.), a naročito napredni omladinci. Među onima koje su pretukli bio je i Veselin Masleša,[188] koji je pretučen 14. decembra 1924. godine. Još jedan izvor ukazuje na to da je Veselin Masleša napadnut. “”Prema više kazivanja, batinaši organizacije SRNAO napali su na Maslešu, u decembru 1924. ili u januaru. Sačekali su ga pred Poljokanovom trgovinom… Na tom mjestu su obično sačekivali pojedinačni izlazak radnika ili naprednih omladinaca iz poslastičarnice… Poslastičarna je tada bila mjesto gdje se okupljala napredna srednjoškolska i radnička omladina.”[189]

Fahrudin Džin u svom članku “Formirali smo SKOJ-evsku grupu” pishe da je Akif Šeremet, godinu dana po dolasku u Banjaluku, počeo graditi kuću za svoju porodicu, a kako nije imao dovoljno novca radio je sam uz pomoć nekoliko stručnjaka. Tako je Pavo Radan radio zidarske poslove, Adem Višić stolarske, itd. Džin kaže da su Šeremetovi đaci dobrovoljno pomagali u grubim poslovima, pa je Šeremet rad na izgradnji kuće pretvorio u “…svojevrsne marksističke kružoke. Tako je počelo njegovo političko djelovanje u Banjaluci. Na radnim akcijama kod Šeremeta radili su Veso Masleša, Fadil Maglajlić, Asim Alihodžić, Veljko Đorđević, Abduselam Gvoždžar, Safet Filipović, ja i drugi. U 1925. godini SKOJ-evska grupa koju su sasačinjavali Abduselam Gvoždžar, Ferid HasanbašIć i ja sa zadatkom da djelujemo u muslimanskim društvima “Fidalet” i “Progres”, Fudbalskom klubu “Zmaj” i Pjevačkom društvu “Sloga”. Aktiv koji je obrazovan i

[187] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 135- 137.
[188] Ibid., knj. 1, str. 123.
[189] Ibid., knj. 1, fusnota br. 193, str. 376.

kojim je rukovodio Avdo ČardžIć, umnogom je dopinjeo da se muslimanska omladina usmjeri i vaspitava u duhu naprednih ideja… Rezultati su se uskoro pokazali kada je većina pjevača "Sloge" pristupila novoosnovanom društvu "Pelagić", a svi igrači i uprava muslimanskog Fudbalskog kluba "Zmaj" prešla je u RSK "Borac".[190]

"U V razredu gimnazije došao nam je Akif Šeremet za profesora istorije. Njegov uticaj na učenike koji se već tada počinju odvajati po shvatanjima ispoljio se naročito kroz djelovanje literarnog društva "Mladost". Godinama su se u upravi društva smjenjivali učenici sa slobodarskim shvatanjima. Prvi koji mi je prišao i počeo sa mnom politički raditi bio je Veljko Đorđević, tada učenik VII razreda."[191]- kaže Aleksandar Jokanmović. Aleksandar se sjeća da je sa dolaskom Akifa Šeremet u gimnaziju 1923/24 školske godine iz osnova izmjenjen dotadašni način učenja istorije. Prestalo se učiti "napamet", bez dubljeg razmišljanja, bez rasvjetljavanja istorijskih pojava i njihovih uzroka. Kako je Šeremet bio odličan profesor i erudita, a uz sve i dobar propagator naprednih ideja i dobar organizator, djelujući među tadašnjom srednjoškolskom i naprednom radničkom omladinom, ostavilo je dubok trag među tadašnjim generacijama banjalučke srednjoškolske I redničke omladine i bitno je doprinjelo opredjeljivanju najvećeg broja cjelih generacija učenika u školama i mladih radnika za revolucionarne, napredne ideje svoga vremena.

Zbog širenja napredne misli u gimnaziji, u 1926. godini, Ministarstvo prosvjete je uputilo tri komisije sa zadatkom "da ispitaju, vide i utvrde ko to širi komunističku propagandu u gimnaziji." Prvo je došla komisija iz Beograda, poslije iz Čačka, posljednja iz Sarajeva. Sve ove komisije su pozivale profesore pojedinačno na razgovor. Svi profesori, kao po dogovoru, izjavili su da o tome ništa ne znaju, ali po završetku rada ovih komisija dva profesora su premještena iz gimnazije u Učiteljsku školu - Niko Miličević i Ilija Kecmanović, zbog svojih naprednih ideja koje su širili među mladima.

U 1926. godini u Učiteljskoj školi je bilo zakazano održavanje predavanja na temu "Idealizam i materijalizam", sa predavačem Brankom Matavulj. Šeremet je organizovao da grupa učenika iz gimnazije ide da sluša to predavanje i podučio ih je kako treba da diskutuju, naglašavajući da se istorijski materijalizam kao nauka o zakonima društvenog razvitka izgrađivao u borbi protiv idealizma. U stvari, nastao je savlađivanjem idealizma – isto tako kao što je hemija kao nauka nastala na savlađivanju alhemije. Podučio ih je, takođe, riječima: "Marks i Engels su prvi u istoriji stvorili nauku o društvu – istorijski materijalizam prema kome socijalni, politički i duhovni proces uvjetuju način proizvodnje materijalnog života uopšte. Dakle, svijest ljudi ne određuje način njihovog života, već njihov društveni način života određuje njihovu svijest." Kad je u svojoj dikusiji jedan od Šeremetovih učenika iznijeo ovakav stav, direktor Učiteljske škole Veljko Vujasinović, dobar i

[190] Fahrudin Džin,: "Formirali smo SKOJ-evsku grupu", Ibid., str. 161-163.
[191] Aleksandar Jokanović, *Sjećanje na Šeremetova pokoljenja*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,, str. 143-152.

pošten čovjek, kome je u mladosti suđeno zbog pripadanja "Mladoj Bosni", morao je prekinuti dalju dikusiju i svi učenici su morali napustiti salu, kako se ne bi izazivali predstavnici vlasti, s obzirom na otvorenost prisutnih u njihovom istupanju.

b) *Organizaciona struktura SKOJ-a, prelazak na osnivanje čelija SKOJ-a i njihovo organizovanje u Banjaluci*

"Jedan od najznačajnijih dokumenata za dalji uspešniji rad napredne omladine u Jugoslaviji predstavljala je odluka o reorganizaciji omladinske organizacije po sistemu čelija… Nepodesna organizaciona struktura doprinosila je da SKOJ nije bio u stanju da organizuje bilo kakvu 'veću akciju protiv belog terora i sviju ostalih reakcionarnih mera uperenih protiv radničke klase a za puno legalizovanje' Saveza Radničke omladine u celoj Jugoslaviji. 'Jednom reči, - konstatuje se – bilans celokupnog našeg rada u godini i po nedovoljan je i nosi jedino taj plus što su stvoreni uslovi za stvaranje jednog jakog i solidnog omlad (inskog) pokreta'."[192]

U radu SKOJ-a njegovi rukovodioci prihvatili su čelije po preduzećima kao mnogo pogodnije za rad ilegalne organizacije nego stara mesna udruženja. Podognost SKOJ-evskih čelija naročito je došla do izražaja posle zabrane SROJ-a i pojačanih progona članova SKOJ-a. Mesna udruženja SKOJ-a su se relativno brzo obnavljala pored ostalog i zato što je najveći dio čelija ostao neotkriven.[193] Reorganizovano mjesno udruženje u manjem mestu 1925. godine imalo je na čelu mesnu upravu od 5 članova, koju je biralo mesno veće, sastavljeno od po nekoliko predstavnika ćelija. Mesno veće sačunjavali su obično pročelnici ćelija, članovi ćelijskih uprava i pročelnici uličnih grupa - ćelija. Veće je održavalo sastanke najmanje dva puta mesečno, dok se mesna uprava morala sastajati bar jednom nedeljno. Sastancima ćelije uvek je morao prisustvovati jedan član mesne uprave.

Mesno udruženje u većem mestu bilo je skup rejona, ćelija po industrijskim preduzećima i grupa – uličnih ćelija. Na čelu udruženja bila je mesna uprava od 7 članova koju je biralo mesno veće sastavljeno od zastupnika svih rejona. Mesna uprava morala se sastajati svake nedelje, a mesno veće održavalo je sastanke povremeno, samo povodom pitanja koja su se odnosila na rad celog udruženja. Rejon je bio skup ćelija i grupa jednog rejona. Na čelu rejona bila je rejonska uprava od tri člana koju je biralo rejonsko veće sastavljeno od pročelnika ćelija, članova ćelijskih uprava i pročelnika grupa. ćelije i grupe održ1avale su sastanke najmanje jedanput nedeljno i njihovim sastancima obavezno je trebalo da prisustvuje po jedan član mesne ili rejonske uprave. "[194]

Reorganizacija mjesnih udruženja SKOJ-a razmatrana je na sjednici Centralne uprave SKOJ-a od 16-18. februara 1925. godine i donijeta je odluka o prelaznoj

[192] S. Cvetković, str 183 i fusnota br. 227.
[193] Ibid., str. 219.
[194] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB., knj. 1, str.219.

fazi za novu organizacionu strukturu koju će potvrditi Treći kongres SKOJ-a usvajanjem novog statuta, 1926. godine. Zatim, konačna organizaciona struktura koja će biti uvedena pred održavanje Trećeg kongresa SKOJ-a, ostaće sve do kraja 1928. godine. Tom novom organizacionom strukturom umjesto Centralne uprave, predviđen je Centralni komitet SKOJ-a, zatim pokrajinski, okružni, mjesni i rejonski komitet (sa statusom mjesnih) i povezivali su se direktno sa okružnim komitetom. Zatim, obrazovano je nekoliko komisija, a ćelije su ostale osnovna organizaciona forma rada SKOJ-a, koja je najbolje odgovarala ilegalnim uslovima rada. Važan preduslov za normalno funkcionisanje SKOJ-a u ilegalnim uslovima rada bio je veoma visok stepen konspiracije, ilegalno djelovanje pojedinaca, politička svjest i revolucionarno iskustvo, a ovi , kao i drugi uslovi znatno su uticali na sektašenje u prijemu novih, mladih, poletnih, provjerenih i odanih mladića i djevojaka u SKOJ.[195]

Dajemo nekoliko primjera o radu pojedinih ćelija SKOJ-a.
I u Banjaluci su skojevske ćelije bile osnovna organizaciona forma rada SKOJ-a. Ćelije SKOJ-a na industrijskom principu osnovane su već 1927; njihov rad se pominje na Okružnoj konferenciji SKOJ-a koja je održana u Zagerbu između 25. i 30. avgusta 1928. Ćelije su bile u Tvornici duvana (4 člana), na Pilani (4) i rudniku "Lauš" (3); one su u partijskim dokumentima nazvane Duh, Pile i Ugalj. U ovo vrijeme Mjesni komitet SKOJ-a ima tri člana – dva radnika i jednog intelektualca. Ove tri ćelije rasturale su primjerke pojedinih brojeva ilegalne štampe u Tvornici duvana 30, Pilani 11 i "Laušu" 30. Paralelno sa postojanjem ćelije SKOJ-a u Tvornici duvana je djelovala i jedna ilegalna grupa simpatizera od pet članova. Na pomenutoj Okružnoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu izabran je Okružni komitet SKOJ-a u koji je izabran i jedan član iz Banjaluke, a još jedan[196] je izabran za delegata za Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a.[197]

U još jednom izvoru nalaze se skoro identični podaci, kao što se vidi iz slijedećeg pasusa:

"Ćelije SKOJ-a u Banjaluci osnovane su već 1927; njihov rad se spominje na Okružnoj konferenciji SKOJ-a koja je održana u Zagrebu između 25. i 30. avgusta 1928. Ćelije su bile u Tvornici duvana (4 člana), na Pilani (4) i rudniku "Lauš (3); one su u partijskim dokumentima nazvane Duh, Pile i Ugalj. Ove tri industrijske ćelije rasturale su primjerke pojedinih brojeva ilegalne štampe u Tvornici duvana 30, Pilani 11 i Laušu 30. U Tvornici duvala je i jedna ilegalna grupa simpatizera od pet članova. Na ovoj Okružnoj konferenciji SKOJ-a izabran je novi Okružni

[195] U ovom radu vidjeće se u kojoj mjeri je sprovođeno sektašenje, pošto je, u pojedinim periodima, u cijelom gradu u Banjaluci bilo samo 7 ili 11 članova SKOJ-a, dok je bilo 45 simpatizera koji su pripremani za SKOJ.
[196] Veljko Đorđević kaže: "…Drug Mažuran je docnije bio moja veza u Zagrebu kad sam sredinom ljeta 1928. došao na Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a…", Banjaluka u radničkjom pokretu i NOB, knj. 1, str. 203; Izabrani delagat za ovu Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a bio je Idriz Maslo, ali je bio spriječen i umjesto njega prisustvovao je Veljko Đorđević.
[197] IHRPH – Gr. II-1928, inv. br. 147, Zapisnik Okružnje konferencije SKOJ-a u Zagrebu.

komitet u koji je izabran i jedan član iz Banjaluke, a još jedan je izabran za delagata na pokrajinsku konferenciju SKOJ-a."[198] [199]

Ćelija SKOJ-a obrazovana krajem oktobra 1927. djelovala je za vrijeme postojanja ćelije KPJ u Banjaluci.[200]

Da je bilo kasnije više ćelija SKOJ-a u Banjaluci vidi se iz slijedećeg: "U svim ćelijama SKOJ-a u Banjaluci razmatrano je "Otvoreno pismo Komunističke internacionale, a zatim je u junu 1928. održana mjesna konferencija SKOJ-a. Otvoreno pismo je prihvaćeno jednoglasno."[201](Ima indicija da je ova konferencija održanau u julu 1928. godine.)[202]

Za razliku od partijske organizacije u Banjaluci, do kraja oktobra 1927. godine postojala je ćelija SKOJ-a u Tvornici duvana, kada je osnovana sa tri člana: dva tvornička radnika i jednog službenika.[203] Industrijska partijska čelija u Tvornici duvana rasformirana je u proljeće 1928. zato što se svela na dva člana, ali je političko djelovanje u ovoj fabrici nastavila ćelija SKOJ-a.[204] Ima još jedan izvor o radu ćelije SKOJ-a u Tvornici duvana. U njemu se govori o izvještaju o radu ćelije SKOJ-a.[205]

c) *Održavanje Trećeg kongresa SKOJ-a i aktivnosti u Banjaluci*

Krajem juna 1926. godine održan je Treći kongres SKOJ-a u Guštanju u Sloveniji.

Prije održavanja Trećeg kongersa SKOJ-a u Banjaluci je održana Mjesna konferencija SKOJ-a u znak priprema za Treći kongres SKOJ-a. U njenom radu su učestvovali: Veljko Đorđević, Vilko Vinterhalter i drugi.

U radu Trećeg kongresa SKOJ-a učestvovalo je 32 delegata iz svih pokrajina. Rad ovog kongresa bio je u znaku predhodno održanog Trećeg kongresa KPJ i pozdravljene su njegove principijelne odluke u vezi sa frakcijskim borbama u redovima KPJ. Tada je SKOJ još bio izolovan, u prvom redu od mladih industrijskih radnika. Akcioni program SKOJ-a dat je u kongresnoj rezoluciji o najvažnijim zadacima: organizacionoj izgradnju SKOJ-a, radu u masovnim

---

[198] IHRPH-Gr.. II-1928,inv.br. 147, zapisnik Okružne konferencije SKOJ-a u Zagrebu.
[199] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB knj. 1, fusnota br. 348, str. 400. Banjalučka organizxacija bila je u sastavu Okružnog komiteta SKOJ-a u Zagrebu., odnosno Pokrajinskog komiteta SKOJ-a Hrvatske. Prisustvovalo je 8 delegata: četiri iz Zagreba, po jedan iz Banjaluke, Delnica, Gospića i Karlovca, a odsutni su bili delegati iz Siska, Slavonskog Broda i Sušaka.
[200] Banjaluka u radničkom pokret i NOB, knj. 1, fusnota br.254, str. 386.
[201] Ibid., fusnota br. 258, str. 386.
[202] Ibid., fusnota 259, str. 387.
[203] Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske, IHRP, gr. II-1928, inv. br. 147, zapisnik Biroa CK SKOJ-a, dopis iz Banjaluke.
[204]Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, fusnota br.247, str. 385.
[205] Ibid., fusnota br. 256, str. 386.

organizacijama, radu na selu, antimilitarističkoj propagandi, prosvjetnom radu i posbno o radu sa omladinom koja se suprostavljala nacionalnom ugnjetavanju u Jugoslaviji. Takođe je odlučeno da se pređe na konkretan rad u sindikatima i s tim u vezi da se organizuje borba za poboljšavanje ekonomskog položaja mladih radnika. Usvojen je novi statut SKOJ-a, koji se nije bitno razlikovao od ranijeg, ali je obezbjeđeno da se i u praksi sprovode principi SKOJ-a i potvrdio je novu organizacionu strukturu SKOJ-a. "Raspoloživa dokumentacija ne pruža mogučnost da se utvrdi mreža organizacije SKOJ-a i broj njenih članova u vrijeme kongresa, ali prema nešto kasnijem izvoru izgleda da u vrijeme kongresa nije bilo više od 1.500 članova SKOJ-a. Za kadrovsku komunističku omladinsku organizaciju kao što je bio SKOJ, to je bio nedovoljan broj. Stoga je bilo nastojanja da se osnuje Savez socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ). Jer, iz statističkih podataka za 1926. godinu vidi se da je od ukupno 475.860 osiguranih bilo 199.862 ili 42% radnika ispod 22 godine strosti. Do 19 godine starosti bilo je 142.014 ili 30% svih osiguranih radnika. Od toga broja 5.937 osiguranika nije bilo starije od 13 godina. Kada je SSOJ osnovan,na čelu su se našla dva bivša člana uprave SKOJ-a Anton Šmit, kao predsjednik Izvršnog odbora, i Petar Rajković kao sekretar. Ovaj omladinski savez nije zaživio, pošto nikad nije uspjeo da pređe više od 400 članova.[206]

1927. godine, održana je mjesna konferencija SKOJ-a u Banja Luci (poslije održavanja III Kongresa SKOJ-a) u čijem radu su učestvovali: Veljko Đorđević, Borko Supek, Edo Kunštek, Vilko Vinterhalter, Abduselam Gvožđar, Ferid Husanbašić, Fahrudin Đin i dr.[207] "Partijska organizacija bila je veoma oprezna u pogledu prijema u članstvo KPJ. Mjerila za prijem bila su veoma oštra, gotovo jednaka za prijem i u Partiju i u SKOJ. Zbog mogučnosti provala odlučivali smo se dosta teško za prijem, premda je veliki broj, naročito omladinaca, bio veoma angažovan i uključen u političke djelatnosti koje smo organizovali… Bilo je to doba nekog čistunstva u vremenski dugom i ozbiljnom provjeravanju. Bolje rečeno, primali smo one na koje smo računali da će ubrzo postati članovi Partije. Zbog toga je organizacija SKOJ-a u Banjaluci imala samo desetak članova i tri ili četiri člana MK SKOJ-a, po brojnosti manje od banjalučke partijske organizacije. Na taj način smo se obezbjeđivali od provale" – kaže Veljko Đorđević.

10. *Revolucionarna omladina Banjaluke od 1927. do 1935. godine sa osvrtom na neke konkretnije akcije*

Veljko Đorđević je došao za sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci 1927. godine i na toj dužnosti je ostao do ljeta 1929. godine. Jedno njegovo objavljeno sjećanje[208] daje veoma dobar presjek rada revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci

[206] S. Cvetković, n. d. Beograd, 1966, str. 242.
[207] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, Referat Nevenke Petrić na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a Banjaluke, održanoj 01.X 1948. godine, str. 2,
[208] Veljko Đorđević *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu*, Banjaluka u radničkom pokretu, str. 201-208.

pred Šestojanuarsku diktaturu, pa ga dajemo u cjelini, samo sa minimalnim skraćenjima.

"U prvoj polovini 1928. godine u banjalučkoj SKOJ-evskoj organizaciji djelovalo je 13. članova. Pored mene kao sekretara, u Mjesnom komitetu SKOJ-a bili su Idriz Maslo i Abduselam Blekić. SKOJ-evske grupe (ćelije) bile su formirane na teritorijalnom načelu. U drugoj polovini te godine osnovali smo grupe i na industrijskom načelu: u Fabrici duvana i Pilani "Bosna-Boa". Kada sam u januaru 1929. kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, dužnost sekretara MK SKOJ-a u saglasnosti s Pavom Radan, tadašnjim sekretarom MK KPJ, preuzeo je Idriz Maslo.

Naša organizacioja je bila u to doba povezana sa s Pokrajinskim komitetom SKOJ-a u Zagrebu, odnosno ulazili smo u njihov organizacioni sastav na isti način kao što je i banjalučka partijska organizacija bila u organizacionoj nadležnosti PK KPJ u Zagrebu. S Pokrajinskim komitetom u Zagrebu održavali smo usmene i pismene veze. Redovno smo podnosili izvještaje o našem političkom djelovanju i organizacionom stanju. Zbog promjena adresa naših veza u Zagrebu nastao je manji zastoj u proljeće 1928. godine. Adrese na koje smo slali izvještaje često su mjenjane radi konspirativnosti, mada smo tekst, iz opreznosti, pisali između redova običnog pisma nevidljivim mastilom. Po prispjeću I dešifrovanju pisma praktikovali smo da pisma spalimo. Bila je to mjera opreza ustaljena u praksi političkog rada. Pisma iz Zagreba obično su dolazila na nekompromitovane adrese onih naših drugova i prijatelja koji nisu bili članovi KPJ i SKOJ-a, u koje režim nije mogao uopšte da posumnja. Štaviše, ni oni sami nisu znali kakva su to pisma; pronalazili smo neki izgovor zašto pisma od "nekog prijatelja" ili "neke prijateljice" ne dolaze na ličnu adresu. Neovisno od MK KPJ, mi smo redovno iz mjeseca u mjesec dobijali ilegalni skojevski materijal koji smo uredno plaćali prema broju biltena ili primjeraka štampe. Sjećam se da je pošta neko vrijeme 1928. godine stizala na adresu studenta Svetka Bilbiju, a potom na sdresu moga brata Svete Đorđevića. Neka pisma su stizala na adrese poznanika Abduselama Gvožđara i Idriza Masle.

MK SKOJ-a je održavao češće sastanke, bilo na otvorenom prostoru, bilo u kućama. Dobijali smo neke smjernice za naš politički rad od PK SKOJ-a, a neke od MK KPJ. Pošto sam kao sekretar MK SKOJ-a prisustvovao sastancima MK KPJ, neke direktive su prenošene i ovom linijom, jer je trebalo da zajednički djelujemo u pojedinim akcijama, a tih je aktivnosti u 1928. Godini bilo u većem obimu, naročito od proljeća pa nadalje. O svim pitanjima akcionog djelovanja utvrdili smo gledišta na sastancima MK SKOJ-a, a potom se prilazilo njihovom sprovođenju putem skojevskih grupa. U MK SKOJ-a smo davali zaduženja ko će ići na pojedine sastanke tih grupa. Na ovim sastancima prenosio se zadatak i tu se razrađivao način njegovog ostvarivanja: rasturanje letaka, rad s grupama simpatizera i slično.

Među članovima SKOJ-a u realnoj gimnaziji bili su najaktivniji Vilko Vinterhalter i Edo Kunštek. Iz njihove genertacije bio je član SKOJ-a i Berko Supek, ali se on udaljio od komunističkog pokreta poslije mature i odlaska u neku vojnu školu. Edo Kunštek je bio povezan sa stolarom Alojzem Petekom, koji je radio u stolariji njegovog oca. Znam da je Alojz bio član SKOJ-a, ali se ne sjećam da je u to doba primljen za člana KPJ. Najvjerovatnije je bio, ali se pasivizirao poslije odlaska Ede Kunšteka u Beč 1931. godine. Vilko Vinterhalter je bio na čelu grupe skojevaca među srednjoškolcima. On je bio najaktivniji. Te je godine maturirao, ali je i dalje imao zaduženje da politički djeluje među srednjoškolcima.[209]

Članovi grupe SKOJ-a bili su tada Fahrudin Džin, Abduselam Blekić Šandor i Ferid Hasanbašić. Džin i Šandor su tada bili veoma aktivni i obojica su zbog toga krajem 1928. uhapšeni.

Koliko se sjećam, u 1928. godini odrtžane su dvije mjesne konferencije: jedna u kući Ferida Hasambašića radi razmatranja "Otvorenog pisma" Kominterne…Tek nakon toga održana je Mjesna konferencija koja je u odnosu na "Otvoreno pismo" trebalo da odredi dalje zadatke političkog rada u Banjaluci. Zaključeno je da treba angažovanije ići u radničke industrijske sredine I tamo omasovljavato SKOJ. Mjesna konferencija SKOJ-a je odlučila da se posveti veća pažnja djelovanju u sindikatu.

U Banjaluci su tada djelovali URS-ovi i Nezavisni sindikati. Dobro se sjećam da sam po nalogu Akifa Šeremeta išao u Zagreb kod predsjednika organizacije sindikata kožarskih radnika u vezi sa radom Nezavisnih sindikata u Banjaluci. Šeremet je s Pavom Radanom tada veoma veoma angažovano radio na pitanjima djelovanja sindikata među industrijskim radnicima Fabrike duvana, Pilane "Bosna-Boa" i rudarima "Lauša".

Po nekom partijskom zadatku, u to vrijeme je u Banjaluku dolazio i dr Branko Bujić. Nije mi poznato gdje je tada radio, ali se dobro sjećam da je u nekoliko navrata dolazio i da je imao uže veze sa Asimom Alihodžićem, a u toku ljeta i sa Veselinom Maslešom. Dr Bujić[210] je i ranije posjećivao profesora Akifa Šeremeta. Inače je Šeremet po odlasku iz Banjaluke ostao iu dalje vezan za njen rad,naročito u brijeme školskih praznika. U toku ljeta doveo je Juru Mažurana I njegovog brata i njegovog brata i upoznao me s njima. Dobio sam zadatak da ih upoznam s našim političkim radom u redovima radničke i srednjoškolske omladine. Drug Mažuran je docnije bio moja veza u Zagrebu kad sam sredinom ljeta 1928. Došao na Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a.

---

[209] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šastojanuarsku diktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu…, *str, 202*

[210] Za dr Branka Bujića (1901-1941) već smo rekli da je bio istaknuti marksistički teoretičar i revolucionar. Doktorirao je 1926. Bio je jedan od najistaknutijih marksističkih ekonomskih teoretičara između dva rata. U vrijeme hapšenja, 1929. godine bio je sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a i član PK KPJ Bosne i Hercegovine u Sarajevu. U martu 1930, sud za zaštitu države osudio ga je na pet godina robije, koja je kasnije produžena za još dvije. Zbog dužine robije, kasnije se na svojim radovima potpisivao Sedmak. Ima se utisak, koji ne mora da bude tačan, da u momentu pisanja ovog objavljenog sjećanja, autor nije znao političku funkcidu dr Branka Bujića.

Na Pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, održanoj krajem jula ili početkom avgusta 1928, posebna pažnja je posvećena političkoj situaciji u zemlji i teroru režima. Ocjenjen je atentat u Skupštini kao nagovještaj još jačeg terora, čije su samo pojedinačne manifestacije bile postupak prema demonstrantima u Beogradu i Zagrebu, popraćene ubistvima omladinaca, kao i pucnji Puniše Račića u Narodnoj skupštini.

Sa ovim u vezi želio bih napomenuti da smo mi u Banjaluci odmah poslije atentata na Stjepana Radića, Đuru Basarićeka i druge održali sastanak MK KPJ i MK SKOJ-a. Bilio smo jednoglasni da će ovaj postupak još više zaoštriti političko stanje u zemlji. Na sastanku MK KPJ data je ocjena da su tu u svakom slučaju umješani prsti klike oko kralja Aleksandra, kome je ovo trebalo da poslužI kao povod za rasščIšćavanje sa opozicijom. Zaključeno je da se sa ovakvom ocjenom ide u partijske ćelije i da MK SKOJ-a sa skojevskim grupama stavi to pitanje na dnevni red. Zaključeno jke da se s prtijskim gledištem upozna rukovodstvo HSS u Banjaluci, odnosno Filip Čondrić,[211] a za taj konflikt je bio zadužen Asim Alihodžić… Radan mi je predložio da na sjednici Mjesnog komiteta SKOJ-a razmotrimo ne samo pitanja aktivnijeg rada na prikupljanju Crbene pomoćI nego I da težIšte našeg djelovanja usmjerimo na radničke sredine I da u njima idemo smjelije na prijem novih članova SKOJ-a. Posljedice našeg pojačanog političkog rada u redovima omladine u jesen 1928, očitovale su se u prijemu novih članova, tako da smo imali skojevske grupe u svim banjalučkim industrijskim sredinama: Fabrici duvana, Pilani "Bosna-Boa", Rudniku "Lauć", i među kožarcima. Istovremeno je pojačan rad i među srednjoškolcima…SKOJ je imao veliki uticaj na organizaciju Skauta u Banjaluci. U njihovog vođu profesora Milana Jankovića, koji je po političkim shvatanjima bio građanski liberal, mogli smo se pouzdati. U organizaciji Skauta bili su osim mene angažovani Vilko Vinterhalter, moj brat Sveto i mnogi omladinci napredno politički usmjereni.

Utjecaj politički naprednih đaka na gimnazijsko đačko društvo "Mladost" bio je dominantan. Borba oko uprave "Mladosti", koju su desničari stalno pokušavali da nam preotmu, bila je oblik političke borbe naprednih đaka realne gimnazije. U "Mladosti" je bio veoma aktivan Veselin Masleša koji je održao brojna predavanja; on je bio jedan od osnivača ovog društva, kao i njegov predsjednik. Sjećam se da je u nekoliko predavanja, koja sam ja slušao, pokazivao veliko obrazovanje i da je kao đak srednje škole odskakao po znanju i od mnogih studenata. U "Mladosti" je radio i Fadil Maglajlić, međutim on je bio više praktičar nego teoretičar. Veso je bio angažovan na svim stranama, pa čak i u sportu. Đački nogometni klub "Balkan" osnovan je na inicijativu Vese Masleše da bi se preko nogometa okupljali napredni đaci."

[211] Filip Čondrić (1890-1937), doktor pravnih nauka i političar, član lokalnog, regionalnog i centralnog rukovodstva Hrvatske seljačke stranke. Često je hapšen. Davao je često salu HPD "Nada" za zabave i predavanja koje su organizovali komunisti. I sam je bio na udaru velikohrvatskih nacionalista okupljenih oko Viktora Gutića.

U navedenom sjećanju Veljka Đorđevića, koje se odnosi pretežno na 1928. godinu, vidi se bogatstvo aktivnosti u uslovima ilegalnog rada, pogotovo što je to vrijeme pooštrene budnosti policije pred Šestojanuarsku diktaturu.

U još jednom objavljenom sjećanju[212] Veljko dosta govori o omladinskom pokretu u tom periodu. Navešćemo samo neke dijelove.

"Partijska organizacija bila je veoma oprezna u pogledu prijema u članstvo KPJ. Mjerila za prijem bila su veoma oštra, gotovo jednaka za prijem u Partiju i SKOJ. Zbog mogučnosti provala odlučivali smo se dosta teško za prijem, premda je veliki broj, naročito omladinaca, bio veoma angažovan i uključen u političke djelatnosti koje smo organizovali… Bilo je to doba nekog čistunstva u vremenski dugom i ozbiljnom provjeravanju. Bolje rečeno, primali smo one na koje smo računali da će ubrzo postati članovi Partije.. Zbog toga je organizacija SKOJ-a u Banjaluci imala samo desetak članova i tri ili četiri člana MK SKOJ-a, po brojnosti manje od banjalučke partijske organizacije. Na taj način smo se obezbjeđivali od provale" – kaže Veljko Đorđević."[213]

Zatim, Veljko govori o omasovljenju SKOJ-a pa kaže: "Tek poslije Pokrajinske konferencije SKOJ-a u Zagrebu pristupili smo krajem 1928. godine prijemu veće grupe omladine u SKOJ. S grupom ilegalno organizovane omladine radili smo politički i ranije i iz njihovih redova primali pojedince u SKOJ… U posljednjim mjesecima 1928. godine primljeni su neki članovi SKOJ-a u KPJ, a veći broj omladinaca u SKOJ."[214]

Naprijed je rečeno da je na Bogoslovačevom vrelu, kod spomenika izginulim austrougarskim vojnicima održana konferencija SKOJ-a 1927.[215] Na istom mjestu održana je mjesna konferencija i u junu 1928. godine, a o ovoj junskoj mjesnoj konferenciji SKOJ-a govori se u još jednom izvoru koji glasi: "U svim čelijama SKOJ-a u Banjaluci razmatrano je 'Otvoreno pismo' Komunističke internacionale, a zatim je u junu 1928. održana mjesna konferencija SKOJ-a. 'Otvoreno pismo' je prihvaćeno jednoglasno."[216]

Tek u jesen 1928. godine, u SKOJ je primljen veći broj članova, a u međuvremenu je bio primljen jedan dio ranijih. Praksa da se obrazuju ilegalne grupe simpatizera sa kojima se ideološki i politički radilo, a koju su započeli Pavo Radan i Akif Šeremet, ostala je stalni vid djelovanja banjalučkih komunista do aprilskog rata, 1941. Tako je, na primjer, 1935. godine bilo 45 ilegalno organizovanih srenjoškolaca koji još nisu bili primljeni u članstvo SKOJ-a.[217]

---

[212] Veljko Đorđević, *Rad Partije prije diktature.* Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, str. 209-215,
[213] Ibid., str. 212.
[214] Ibid., str.212.
[215] Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, fusnota br. 254, str. 386.
[216] IHRP-Zagreb, Gr. II-1928, inv. br. 147, zapisnik Okružne konferencije SKOJ-a u Zagrebu, avgusta 1928).
[217] Arhiv CK SKJ, Fond KOI-1935/22-a; Izvještaj PK SKOJ-a u Zagrebu.

Nastojanja Šeremeta da se proširuje krug omladine-simpatizera u ilegalnim grupama bila su veoma naglašena. Ipak, s obzirom na broj ilegalnih grupa malo je pojedinaca primljeno u SKOJ. Skoj-evska organizacija je brojala oko desetak članova, mnogo manje nego članova Partije. To je potrajalo sve do šestojanuarske diktature. Tek u jesen 1928. primljen je veći broj omladine u SKOJ. Ranije zavedena praksa da se osnivaju ilegalne grupe za rad sa mladim simpatizerima trajala je sve do aprilskog rata, 1941. Tako je, na primjer, 1935. godine bilo 45 ilegalnih grupa sastavljenih od simpatizera revolucionarnog omladinskog pokreta.[218] Ali, takva praksa bila je u radu SKOJ-a i KPJ širom Jugoslavije zbog obezbjeđivanja od provala.[219]

U cirkularu br. 2, koji je uputio Biro CK SKOJ-a, 1.V 1929. godine, između ostalog se kaže: " ... 1. lipnja ima da započne protufašistika kampanja, koja ima da traje cijeli mjesec lipanj. Ovom cirkularu prilažemo protufašistički proglas i referat o fašizmu ..."[220]. To je mobilizaciono djelovalo na mlade komuniste u Banjaluci, a posebno januarski proglas povodom šestojanuarske diktature, koju su potpisali zajedno CK SKOJ-a i CK KPJ u kojem stoji "Uveden je režim autokracije i apsolutizma u mnogo gorem izdanju nego u bivšoj Austriji i carskoj Rusiji."[221]

a) *Nasilje Šestojanurske diktature*

S obzirom na jačanje uticaja na mase, putem okupljanja prije svega mladih, oko stubova oslonca revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci – napredni sindikati, KAB, “Pelagić”, “Borac”, “Prijatelji prirode” đačka udruženja po školama, Mjesna organizacija Ženskog pokreta i drugi oblici okupljanja i mladih i ostalog stanovništvaza, mož se reči da 1928. godina predstavlja konsolidaciju pokreta. Kako je takav proces bio šira pojava u jugoslovenskim razmjerama sve je nasilno prekinuto Šestojanuarskom diktaturom 6. januara 1929. godine. Diktatorski režim usmjerio je svoj pravac glavnog udarca protiv revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta i revolucionarnih sindikata. Od članova KPJ i SKOJ-a i istaknutih sindikalista veliki broj je odmah bio uhapšen. Razne represalije, progonstva i hapšenja u Bosni i Hercegovini uslijedila su i u ljeto 1929. godine, a neposredan povod vlastima za to su bile provale u Sarajevu, Mostaru i Tuzli gdje je tada uhapšeno nekoliko stotina intelektualaca i radnika.

“I u Banjaluci već u januaru 1929. počeli su progoni i hapšenja komunista. Zatvoren je Radnički dom, zaplijenjena biblioteka “Pelagića” i konfiskovana imovina radničkih organizacija.”[222]

---

[218] Arhiv CK SKJ, Fond KOI-1935/22-a; Izvještaj PK SKOJ-a u Zagrebu.
[219] Banjaluka u radničkom pokretuknj. 1, fusnota br. 220, str. 381.
[220] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1929/7
[221] Ibid., 1929/16
[222] Banjaluka u radničkom pokretu,knj. 1, Riječ redakcije, str. 40.

Poslije šestojanuarske diktature, zajedno sa KPJ povukao se i SKOJ u duboku ilegalnost, s obzirom na jak policijski teror. Ali, revolucionarni pokret nije zaustavljen po zavođenju šestojanuarske diktature. I u Partiji i u SKOJ-u nastalo je prestrojavanje. Dvojica istaknutijih ličnosti je osuđena - Eduard Edo Kunštek, koji je bio rukovodilac SKOJ-a i Avdo Čardžić, sekretar MK KPJ od 1928. Eduard Edo Kunštek uhapšen je 26. avgusta 1929. u Banjaluci po nalogu policije iz Zagreba. Isleđivan je u Zagrebu i Sarajevu i osuđen na godinu dana zatvora.[223] Avdo Čardžić, po povratku sa IV kongresa KPJ iz Drezdena u Banjaluku je ilegalno stigao početkom januara 1929, a već 16. januara je uhapšen i Sud za zaštitu države osudio ga je na 10. godina robije.[224]

Dva podatka govore o kontinuiranom djelovanju revolucionarnog omladinskog pokreta za vrijeme Šestojanuarske diktature. Navešćemo ih oba:

"Mjesne organizacije KPJ i SKOJ-a nisu prekidale rad za vrijeme Šestojanuarske diktature. Jedan broj ranijih članova se pasivizirao, ali su se u politički rad uključili drugi koji su u to vrijeme došli i boravili u Banjaluci (dr Miloš Aranicki, Vukota Đuričković, Fadil Maglajlić, Veselin Masleša, Aleksandar Milošević, Jelena Vučinić i drugi) i oni koji su tada primljeni u članstvo. Partijska organizacija je mogla računati na mnoge simpatizere i saradnike (ing Slaviša Vajner i njegova supruga Vjekoslava, Jure Begić, Milivoj Kundak i drugi) u čijim su stanovima održavani partijski i drugi sastanci."[225]

"Mjesna organizacija SKOJ-a nije prekidala rad za vrijeme Šestojanuarske diktature. Sekretari Mjesnog komiteta SKOJ-a bili su: Veljko Đorđević (do ljeta 1929), Idriz Maslo (1929-30), Vilko Vinterhalter (1930-33), Nikola-Nikica Pavlić (1933-34) i Slobodan Kokanović (1934-35). U Mjesnom komitetu SKOJ-a do Mjesne konferencije SKOJ-a, u kući Kasima Hadžića u decembru 1934. bili su Nikica Pavlić, Idriz Maslo i još dva člana, od kojih je jedan kooptiran za člana poslije odlaska Vilke Vinterhaltera u Beograd."[226]

Zbog prestanka članstva jednih i dolaska novih članova izvršeno je prestrojavanje rada pojedinih partisjih ćelija i tada su sve prešle na teritorijalno načelo organizovanosti. Maseleša je tada kritikovao malodušnost nekih untelektualaca i ukazivao na izglede borbe i u teškim uslovima monarhijske diktature.

b) *Uspon u radu SKOJ-a u Banjaluci poslije Šestojanuarske diktature*

Uz pomoć Mjesnog komiteta KPJ organizacija SKOJ-a je već 1931. godine razvila živ rad među radničkom, srednjoškolskom i studentskom omladinom. Tada je

---

[223] Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 1, fusnota br. 20, str.
[224] Ibid., fusnota br.317, str. 395. Presudom DS br. 354/29 od 1. novembra 1929. Avdo Čardžić je osuđen na 10 godi na, U robijašnicu u Srem Mitrovicu doveden je iz beogradske Glavnjače 9. Novembra. Dobioi je kažnjenički broj 4.970.
[225] Ibid., fusnota br.480, str. 418.
[226] Ibid., fusnota br. 474, str. 417.

obrazovan i Mjesni komitet SKOJ-a u kome su bili Nikica Pavlić, Idriz Maslo i Vilko Vinterhalter. U školskoj 1932/33. godini organizacija SKOJ-a u banjalučkoj gimnaziji rukovodila je poznatim dvodnevnim štrajkom u kome su učestvovali svi učenici od prvog do osmog razreda u znak solidarnosti s beogradskim i zagrebačkim studentima koji su tada štrajkovali.[227] "Tada je održana i Mjesna konferencija SKOJ-a na kojoj je izabran novi Mjesni komitet SKOJ-a. Njegov član od 1931. do 1934. bio je Vilko Vinterhalter, a izvjesno vrijeme i sekretar. Poslije povratka iz vojske, Idriz Maslo je kooptiran za člana, a prije odlaska u vojsku bio je sekretar. MK SKOJ-a."[228] "U kući Plivca u Gornjem Šeheru održano je više partijskih i SKOJ-evskih sastanaka, kao i dvije konferencije: po jedna partijska i skojevska.[229]

U Rezoluciji pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, održanoj 1932. godine, kaže se da "... organizacije ... nisu stvorile posebne samostalne organizacije SKOJ-a (omladine), nisu formirale njihove mjesne komitete, iako su za to imale mogućnosti."[230] Kako su u Sarajevu u toku 1931. i 1932. godine održane četiri partijske konferencije – dvije mjesne i dvije pokrajinske i u Banjaluci su u to isto vrijeme učinjeni ozbiljni napori na konsolidaciji partijske i skojevske organizacije. U ljeto 1931. godine održana je prva, a u zimu 1932. godine i druga mjesna partijska konferencija komunista Banjaluke. KPJ u Banjaluci u ovo vrijeme angažovala se, između ostalog, na obnavljanju sindikalnog rada, a posebno je intenziviran rad skojevske organizacije kao i đačkih literarnih družina, čiji aktivan rad je bio u Učiteljskoj školi i banjalučkoj gimnaziji.[231] Kad je zbog revolucionarne djelatnosti zabranjen rad Đačkom literarnom udruženju "Mladost" na kraju školske 1929/30 godine, članovi SKOJ-a su već početkom godine razvili aktivnost da se osnuje novo društvo, pa je 8. XI 1930. osnovano Đačko literarno udruženje "Mlada Jugoslavija" (prilikom osnivanja usvojen je naziv "Vladimir Gortan", ali je poslije intervencije školskih vlasti 16. novembra 1930. godine, ime promjenjeno u "Mlada Jugoslavija").[232]

U 1933. godini u Banjaluci je organizovan dvodnevni štrajk u kome su učestvovali svi učenici od 1-8 razreda Gimnazije u znak solidarsnosti sa beogradskim i zagrebačkim studentima. Ovaj štrajk je bio pravi šok za lokalne vlasti, a organizovao ga je aktiv SKOJ-a u Gimnaziji. Po kazivanju Safeta Filipovića u to vrijeme u MK SKOJ-a su bili Nikola Nikica Pavlić, Idriz Maslo i Vilko Vinterhalter.[233]

---

[227] Banjaluka u radničkom pokretu, Šefket Maglajlić, str. 315
[228] Banjaluka u radničkom pokretu, fusnota br. 481, str. 418.
[229] Ibid., fusnota br. 470, str. 417.
[230] Arhiv CK SKJ, Fond BiH, I/III.
[231] Dr Ilijas Had1ibegović i dr Nusret Šehić, *Uvod*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Zbornik sjećanja, Knjiga 1, izdavač Institut za istoriju u Banjaluci, 1981, str. 41.
[232] Ibid., knj. 2, str. 16.
[233] Arhiv CK SKJ, Fond KOI-1935/31. O istom štrajku govori i Milorad Gajić *Banjaluka u novijoj istoriji…, str. 339.*

Zanimljiv je izvještaj o radu skojevske organizacije u Banjaluci, u 1935. godini koji je podnijet Komunističkoj omladinskoj internacionali 9. oktobra 1935. godine. U izvještaju se konstatuje da "Srednjoškolska i studentska omladina, koja većinom potječe sa sela, čine upravo elitu borbene omladine kod nas. Broj ovih omladinaca ne može se tačno kazati, ali premaša 800". Dalje se konstatuje da da je studentski klub (KAB – prim. autora) jedini masovni rad vaspitnog karaktera među intelektualnom omladinom. Radna omladina iz grada koncentrisana je sva u "Pelagiću", "Prijatelju prirode", zatim u sindikatu, "a društva koja masovno deluju među omladinom mogu da budu samo naša društva"- ističe se u izvještaju i nastavlja:

"Organizaciono stanje našeg SKOJ-a u mjestu ovakvo je: postoje tri ćelije tvorničke u kojima ima po jedan intelektualac. Ćelije su u preduzećima: Rudnik ugljena, Pilana i Fabriaka duvana; svaka čelija ima četiri čovjeka; rad ćelije sastoji se u preduzeću: a) ispitivanje, b) pokretanje akcije za biranje radničkih povjerenika, c) organizovanju radnika, d) prosvjetnom i kulturnom radu. Ukupno ljudi: 12.

Dalje, postoje četiri ulične ćelije, u kojima ima po dva manera (manuelna radnika-prim. autora) i 1 intelektualac; rad uličnih ćelija sastoji se iz, pošto nemamo tehnike, na obavještajnoj službi, dostavi materijala i radu po zborištima, gdje su radnici. 12.

5 akademskih ćelija u kojima su razni studenti, njihov rad je antrifašistički; za rad među studentima postoji i studentski komitet koji sav rad studenata razvija, a čovjek iz studentskog komiteta ujedno je i član omladinskog komiteta SKOJ-a. 15 4 grupe srednjoškolske (omladine – prim autora) na školama, i to: Gimnaziji, Akademiji trgovačkoj, Zanatskoj školi i preparandiji (učiteljskoj školi).

Ćelije su sastavljene od samih srednjoškolaca i žena; svaka broji po 3 člana. Postoji srednjoškolski komitet za rad na srednjim školama. 1 čovjek iz Komiteta član je Komiteta SKOJ-a." [234]

Može se zaključiti da je u vrijeme pisanja ovog izvještaja u Banjluci djelovao 51 član SKOJ-a. Dalje se u izvještaju kaže: "Zatim, postoji jedna seoska grupa u selu – koja broji 5 članova težaka, rad u ovoj grupi uslijed udaljenosti, a zbog samih nemogučnosti materijalnog karaktera, na slabom je političkom nivou pošto rad sa ovim ljudima zavisan je preko jednog čovjeka, a taj je student. Tako, dok je on kod kuće postoje neki izvještaji, ali čim on ode svaka veza sa njima se gubi. Ovakvih slučajeva u našem gradu ima dosta, naročito sa dosta udaljenim mjestima kao: Bočac-Pilana, Drvar-Pilana, Maslovare – Pilana itd."[235]

Kada je u Banjaluci 1927. prikazivan film "Crvena moskovska plesačica" koji je novu sovjetsku vlast poistovjetio sa bezvlašćem, a crvenoarmejce kao pljačkaše po vozovima, nekoliko naprednih omladinaca odlučilo je da po svaku cijenu taj film uništi. Zadatak su na sebe preuzeli Vilko Vinterhalter i Aleksandar Jokanović. Ali, kako je prostorija gdje je bila smještena kino-aparatura bila dobro obezbjeđena, sa

[234] Arhiv CK SKJ, Fond KOI – 1935/31.
[235] Ibid.

željeznim vratima, oni su samo iz izloga pokupili reklame za taj film i poslali su prijeteće pismo vlasniku kina "Edison" Kovaču. Postignut je cilj: da se zna da u gradu Banjaluci postoji organizacija koja ne dozvoljava da se takvi filmovi daju. Iza ove akcije stao je SKOJ, kao i KPJ. "ZahvaljujućI Šeremetovom radu i njegovim naprednim đacima, u gimnaziji se sve više osjećao uticaj Partije. Profesor je okupio đake: Veselina Maslešu, Fadila Maglajlića, iz starijih generacija, zatim Veljka Đorđevića, Vilka Vinterhaltera i mnoge druge od mlađih" – kaže Aleksandar Jokanović.

Kada je zbog policijskih progona morao da napusti rad u gimnaziji, kao i Banjaluku, Šeremet je išao po razredima da se pozdravi sa svojim učenicima. Na pitanje učenika ko će ga zamjeniti on je odgovorio: "Samo vi nastavite i dalje ovako kao do sad i ništa se ne bojte. Vi ste takva sredina na koju će svaki nastavnik morati da se privikne."[236]

Zanimljiv je podatak da su Veselin Masleša i Fadil Maglajlić, kao studenti druge godine, u Banjaluci održali kurs iz političke ekonomije, krajem ljeta 1927. Godine u organizaciji Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku čiji sekretar je tada Akif Šeremet.

Istovremeno sa širenjem revolucionarnih misli i akcija u srednjim školama, rađeno je i među radničkom omladinom na širenju naprednih ideja i prijemu mladih radnika u SKOJ. Tako je Huso Mešinović, koji je počeo raditi na Pilani 1924. godine, bio aktivan učesnik svih štrajkova koji su organizovani u Pilani, a na čijem čelu je bio Franjo Lemajić, inače tadašnji član KPJ. Zaduženi za primanje u SKOJ najaktivnijih omladinaca na Pilani tako su došli do Huse Mešinovića. On je primljen u SKOJ 1926. S tim u vezi on kaže: "Ne znam po čijoj je preporuci 1928. godine došao Idriz Maslo i rekao mi da ću biti primljen u SKOJ, pa je potrebno da se sastanem sa Smajom Fazlić. To je bilo kasno u jesen. Našao sam Smaju, a tu je bio još jedan drug kojeg sam susreo još 2-3 puta. Ali ja sam već bio član SKOJ-a[237]… Kad sam primljen u SKOJ počeo sam jasnije uočavati ulogu pojedinih drugova u radu na Pilani. Saznao sam da su članovi KPJ bili Franjo Lemajić, Luka Mogut, Ivan Sigler i još jedan drug Poljak… Ja u Pilanu uopšte nisam bio povezan partijskim radom, a skojevske zadatke sam obavljao u Gornjem Šeheru, odnosno u gradu.."[238]

U tvornici duvana u Banjaluci, u 1924. godini, među mladim radnicima djelovali su članovi KPJ Idriz Musić, Štefko Martak i Josip Kivač. Mehmedalija Mašinović kaže da mu je prvi prišao da s njim radi na pripremi u SKOJ Idriz Musić. Uskoro mu je davao na čitanje odgovarajuću literaturu (kraće brošure o položaju radnika,

---

[236] A. Šeremet je porodicu preselio u Prijedor decembra 1928, a Ministarstvo prosvjete donijelo je rješenje 1.V 1929. da se A. Šeremet otpusti iz državne službe.

[237] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 238, str. 384. Odnosi se na Velimira-Veljka Drakulića, koji je bio član KPJ još iz legalnog perioda. Na Šeremetov poziv došao je u Banjaluku 1924. U Banjalučkom partijskom rukovodstvu bio je zadužen za politički rad sa omladinom i za SKOJ.

[238] Huso Mešinović: *Štrajkovi pilanskih radnika*, Ibid., str.155.

malo kasnije partijski list "Srp i čekić" (uređivao ga je Mustafa Golubić u Beču), zatim "Komunističku početnicu" od Buharina i dr.). Musić ga je, krajem 1925. godine, povezao sa nekoliko naprednih đaka iz viših razreda gimnazije Fadilom Maglajlić, Veljkom Đorđević i dr. Poslije izvjesnog vremena oni su mu saopštili da je primljen u SKOJ. U Tvornici duvana je početkom 1926. osnovana partijska organizacija, ali u isto vrijeme nije postojala i SKOJ-evska, iako je bilo nekoliko članova SKOJ-a.[239]

Poslije nevedene plejade mladih revolucionara u Banjaluci su stasavale nove generacije učesnika revolucionarnog omladinskog pokreta - skojevci i komunisti: Vilko Vinterhalter, Safet Filipović, Tankredi Sola, Nikica Pavlić i drugi. Skojevci su u Banjaluci godinama bili nosioci raznih društveno-političkih aktivnosti, a u toku školovanja, prije svega, djelovali su u gimnaziji, ali i u kulturnoprosvjetnim, sportskim i drugim legalnim oblicima okupljanja omladinele.

c) *Borba revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta za marksističke stavove o potrebi saveza radničke klase i seljaštva*

Uopštavanjem iskustva stečenog u radu i vođenjem rasprava na teorijskom nivou o potrebi rada na selu, u novim, ilegalnim uslovima, tek je u pripremama za Treću konferencija KPJ sagledan puni značaj ovog aspekta, odnosno djelovanja revolucionarnog radničkog i revolucionarnog omladinskog pokreta na selu. Treća konferencija KPJ održana je u Beogradu početkom januara 1924. godine. U toku rasprava na Konferenciji izgrađen je jasniji stav prema seljaštvu kao savezniku radničke klase, što je došlo do izražaja i u odlukama Treće konferencije KPJ. Najvažnije pitanje o kojem se u to vrijeme raspravljalo u KPJ bilo je nacionalno pitanje. Na Konferenciji je usvojena i rezolucija o nacionalnom pitanju. Ali, kako je na ovoj Konferenciji raspravljano i o seljaštvu ona je istakla da je potrebno stvoriti "…radničko-seljački blok, kao prvi uslov za uspešnu borbu u interesu širokih masa radnog naroda protiv nacionalnog ugnjetavanja…". Donijeta je odluka da se obrazuje komisija za izradu projekta za program razvoja agrara tako da se na slijedećoj konferenciji ili kongresu donese programu KPJ o razvoja agrara. Neposredno poslije održavanje Treće konferencije KPJ sproveden je u organizaciji NRPJ referendum o njenim odlukama, koje su (osim organizacionog pitanja) sve bile objavljene na srpskom i slovenačkom jeziku. Važno je istaći da je podršku novoj partijskoj liniji pružio SKOJ i Savez radničke omladine Jugoslavije. Tada je između novog rukovodstva KPJ i SKOJ-a uspostavljena čvrsta saradnja. SKOJ je pomagao Partiji u svim akcijama koje je ona vodila.[240]

---

[239] Ibid., Za razliku od partijske organizacije, do kraja oktobra 1927. nije postojala ćelija SKOJ-a u Tvornici duvana. Imala je tri člana: dva tvornička radnika i jednog službenika (Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske,, IHRP, gr. II-1928, inv. br. 147, zapisnik Biroa CK SKOJ-a, dopis iz Banjaluke).

[240] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, str. 112. do 119.

Odluke Treće konferencije u vezi sa agranim pitanjem banjalučka partijska i skojevska organizacija je ozbiljno razmatrala i već naredne godine počela sprovoditi u život.

U Banjalučkoj partijskoj i skojevskoj organizaciji odlučeno je da se počne sa osnivanjem partijske i skojevske organizacije po okolnim selima. Tako je Smajo Fazlić, član KPJ od 1925. ili 1926. godine, bio zadužen da osnuje seosku čeliju SKOJ-a u selu Kola. Na tom zadatku djelovao je 1925. i 1926, a kada su već bile razvijene određene aktivnosti u selu Kola, počele su u selo Kola dolaziti i vodeće ličnosti iz redova revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta Banjaluke, kao na pr.: "… sve do 1927. dolazio je Avdo Čardžić, a zatim Muhamed Kazaz, Veljko Đorđević, Idriz Maslo i drugi… Edo Kunštek i Vilko Vinterhalter. Dolazili su također i Safet Filipović, Huso Mašinović, a jednom prilikom je došao i Veselin Masleša… Vrlo dobro pamtim kad je u ljeto 1927. došao Muhamed Kazaz sa još dva nepoznata druga. Odvojio je mene, Milana, Lazara i Nenada Gajića, te Ostoju i Dušana Kneževića i saopštio nam da mi od tada predstavljamo partijsku čeliju…".[241] Sve do 1928, godine u Kolima je bila omladinska grupa simpatizera, a poslije je osnovana ćelija SKOJ-a od 5 članova sa sekretaroma Gojkom Gajić. Gojko Gajić je primljen u SKOj 1926. godine (Banjaluka u rad. pok. i NOB, knj. 1, fusnota br. 341, str. 398), a rad sa omladinom u Kolima bio je veoma dobro organizovan još za vrijeme djelovanja omladinske grupe siompatizera. Isto tako i u selima Golešu, Kadinoj Vodi i drugim u tom kraju. U Kolima je osnovan analfabetski tečaj koji je pohađalo 40 mještana, pretežno muškaraca, koji je trajao šest mjeseci. Znatno prije toga, uz pomoć Branka Zagorca, koji je rodom iz Kola, a postao je član KPJ od njenog osnicanja i Jovana Kneževića, osnovana je knjižnica i čitaonica, ali tada nije imao ko da to koristi. Zato se i u susjednim selima prišlo organizovanju analfabetskih tečajeva. Spomenuti članovi Partije su u momentu osnivanja partijske čelije bili omladinci, a i aktivnosti kojim su se tada bavili odnosile su se na omladinu. Već u 1925. godini omladina iz Gornjeg Šehera dala je u Kolima predstavu "Jazavac pred sudom". To je, između ostalog, zbližilo omladinu Kola i Gornjeg Šehera, tako da je omladina iz Kola češće dolazila u Gornji Šeher i prisustvovala njihovim sastancima, priredbama i sl. Poslije osnivanja partijske čelije svake nedelje se okupljala omladina u okviru "Pobratimstva" (pododbor trezvenjačkog društva u Banjaluci) i knjižnice koja je već imala preko 800 knjiga, a vodeći aktivisti su redvno bili snabdjevani sa ilegalnom literaturom i zabranjem štampom – Mladi boljševik, Borba, Težačko pravo i dr. Značajniji članci prorađivani su zajednički na sastancima grupa aktivista.

Nekoliko vodečih ličnosti banjalučke partijske organizacije bile su angažovane oko ove saradnje sa omladinom u selu Kola, pa to upučuje na činjenicu da se sve to odvijalo u organizaciji Mjesne organizacije SKOJ-a, odnosno KPJ u Banjaluci. Jer, kontakt Gojka Gajića u Banjaluci odvijao se preko kuće Veljka Đorđevića, u to

[241] Gojko Gajić, *Partijska čelija u Kolima*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 191-198.

vrijeme člana MK SKOJ-a, a uskoro i sekretara MK SKOJ-a Banjaluka, a Gojko je ostvarivao direktne kontakte i sa Pavom Radan, Avdom Čardžić, Pavom Baković (od koga je takođe preuzimao povjerljive materijale, pošto je on u svojoj obučarskoj radnji bio punkt za ilegalnu otpremu povjerljivih materijala).

Bilo je i drugih kontakata sa omladinom u pojedinim selima oko Banjaluke i šire, naročito poslije osnivanja u Banjaluci "Prijatelja prirode" i Kluba akademičara Banjaluke (KAB) putem njihovih gostovanja, zatim putem gostovanja sportskih društava i sl. o čemu će se kasnije govoriti.

d) *Otvoreno pismo Komunterne o stanju u KPJ i Izvršnog komiteta KOI upućeno SKOJ-u i reagovanje u skojevskoj organizaciji Banjaluke; osvrt na frakcijske rasptave*

Kako su se poslije Trećeg kongresa KPJ antifrakcijske borbe još više zaoštrile i međusobni sukobi u KPJ nisu prestajali, zaprijetila je opasnost da će se to prenijeti i na SKOJ. Zato je od strane rukovodstva SKOJ-a često dolazilo do opravdane kritike, kako prije održavanja Trećeg kongresa KPJ, tako i poslije. Cijeli period poslije Obznane rukovodstvo SKOJ-a je stalno opravdano krutikovalo Partiju zbog frakcvijskih borbi, pošto su ti sukobi neposredno uticali na negativan razvoj SKOJ-a, u nekim sredinama više, u nekim manje – u zavisnosti od oštrine sukoba u Partijskim redovima. Za SKOJ je takva situacija bila veoma teška zato što su ozbiljnost toga problema višestruko osjećali, a bili su svijesni da nisu ideološki dorasli da mu se suprostave. Pošto je u zaoštrenoj frakcijskoj borbi, i jeda i druga strana pokušavala da uvuče SKOJ na svoju stranu, tome se energično suprostavio Plenum CK SKOJ-a u februaru 1927. godine. Jer, početkom 1927. u Beogradu je Biro CK SKOJ-a već bio preuzeo sve tehničke poslove CK KPJ.

"Uvlačenje SKOJ-a u frakcijske borbe došlo je u vreme kada je u zagrebačkoj partijskoj organizaciji došlo do otpora frakcijskoj borbi. Kao član Mesnog komiteta 1927-1928, a zatim sekretar Komiteta, Josip Broz je poveo borbu protiv politike ostalih članova Mesnog komiteta koji su bili vezani za frakcije. Odlučan stav Josipa Broza u borbi protiv frakcija podržali su delegati Mesne konferencije KPJ u Zagrebu, 25-26. februara 1928. godine (sa 26. glasova, protiv je bilo 3 i 2 uzdržana). Posle konferencije Mesni komitet je uputio opširno pismo Komunističkoj internacionali o stanju u KPJ i štetnosti frakcijskih borbi."[242]

"Pismo Mesnog komiteta KPJ u Zagrebu bilo je povod Izvršnom komitetu KI da 28. aprila 1928. održi savjetovanje sa rukovodiocima KPJ o stanju u Partiji. Na tom savetovanju je usvojeno Otvoreno pismo, koje je Izvršni komitet KI uputio članovima Komunističke partije Jugoslavije. Pismop je osudilo greške leve i desne frakcije i ukazivalo je da u KPJ postoje snage koje su kadre da učine kraj ovom teškjom stanju i da pokrenu ostale za buduću borbu. Pismo je pozivalo jugoslovenske komuniste da stvore rukovodstvo koje će biti sposobno da Pertiju

[242] Dr S. Cvetković, n. d. str.250.

usmeri u pravcu pridobijanja radnika i seljaka za proletersku borbu Kominterna je smenila staro rukovodstvo, a formirala je privremeni Politbiro KPJ na čelu sa Đurom Đaković."[243]

Pored Otvorenog pisma Kominterne članovima KPJ i Izvršni komitet Komunističke omladinske internacionale uputio je SKOJ-u pismo, 20. aprila 1928, slične sadržine. O oba pisma Biro CK SKOJ-a vodio je raspravu i nije došlo do jednoglasnog prihvatanja, ali Biro CK SKOJ-a se većinom glasova složio sa ocjenom datom u oba pisma i izjavio je da će "SKOJ svim svojim snagama pomoći Partiju u sprovođenju linije utvrđene u Otvorenom pismu."[244]

CK KPJ i CK SKOJ-a počeli su da izdaju zajednički *Bilten* koji je imao za cilj praćenje sprovođenja odluka u vezi sa prevazilaženjem frakcijske borbe u KPJ, a i u SKOJ-u, koji je ipak bio uvučen u tu borbu. Kako je uticaj desne frakcije bio ostvario svoj uticaj u Beogradu, tu se i vodila najžešća borba za prevazilaženje takvog stanja. Tako, Aleksandar Ranković, koji je u to vrijeme bio jedan od rukovodilaca SKOJ-a u Beogradu, sječajući se tih dana kaže da su SKOJ-evske organizacije u Beogradu i u Srbiji mnogo dopinijele sprovođenju Otvorenog pisma.

Sve što se događalo u komunističkom pokretu na jugoslovenskoj sceni, u većoj ili manjoj mjeri, reflektovalo se na revolucionarni radnički i omladinski pokret u Banjaluci.

"U svim ćelijama SKOJ-a u Banjaluci razmatrano je "Otvoreno pismo" Komunističke internacionale, a zatim je u junu 1928. održana je mjesna konferencija SKOJ-a. "Otvoreno pismo" je prihvaćeno jednoglasno (IHRP-Zagreb, Gr. II-1928, inv. br. 147, zapisnik Okružne konferencije SKOJ-a u Zagrebu u avgustu 1928).[245]

Veljko Đorđević u svom objavljenom sjećanju kaže: "Koliko se sjećam, u 1928. godini održane su dvije konferencije SKOJ-a: jedna u kući Ferida Hasanbašića radi razmatranja *Otvorenog pisma* Kominterne. Konferencija je osudila lijevu i desnu frakciju u partijskim vrhovima i zaključila da frakcionaštvo razbija jedinstvo političkog rada, što je ostavilo posljedice i u Partiji i u sindikatu. Predhodno smo u pojedinostima razrađivali *Otvoreno pismo* IK KI na sastanku MK SKOJ-a, a potom dostavili na razradu SKOJ-evskim grupama u prisustvu jednog člana MK. Tek nakon toga je održana Mjesna konferencija SKOJ-a koja je u odnosu na *Otvoreno pismo* terbalo da odredi dalje zadatke političkog rada u Banjaluci. Zaključeno je da treba angažovanije ići u radničke industrijske sredine i tamo

[243] Dr S. Cvetković,n. d., str. 250.
[244] Ariv Jugoslavije, ARPJ, CK SKJ, 8217, X 4-11 1928. – Rezolucija Biroa CK SKOJ-a po Otvorenom pismu Kominterne članovima KP i pismu IK KOI članovima SKOJ-a.
[245] Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 1, fusnota br. 258, str. 386.

omasovljavati SKOJ. Mjesna konferencija SKOJ-a je odlučila da se posveti veća pažnja djelovanju u sindikatu."[246]

"Mjesna konferencija KPJ u kući Avde Čardžića održana je poslije Mjesne konferencije SKOJ-a. Pošto je prisustvovao i Akif Šeremet, koji je u Banjaluku došao dan ili dva prije atentata u Skupštini, najvjerovatnije je održana dan ili dva prije atentata u Narodnoj skupštini, najvjerovatnije je održana krajem juna ili početkom jula. Osnovna tačka dnevnog reda bilo je razmatranje i usvajanje "Otvorenog pisma" KI. Tada je za sekretara MK KPJ izabran Avdo Čardžić, koji je otputovao iz Banjaluke 30. septembra i nije se vratio do kraja decembra 1928. U Zagrebu je 28. oktobra 1928. prisustvovao Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i kao jedan od četiri delegata iz Hrvatske bio izabran za delegata za Četvrti kongres KPJ… Dužnost sekretara MK KPJ preuzeo je Pavo Radan."[247]

"Obično se govori o frakcionaštvu jedne grupe banjalučkih komunista u to vrijeme (odnosi se na 1937. godinu, napomena autora). Da li je to bilo pravo frakcionaštvo trebalo bi temeljnije proučiti u cilju istorijske istine… U radnji sam zatekao Asima Alihodžića i Muhameda Kazaza, a kasnije su došli Miloš Popović i Idriz Maslo. Glavnu riječ je vodio Alihodžić… Alihodžić je svoje izlaganje zaključio riječima: "Bukvalno rečeno nasjeli smo na rudu Dušana Balabana i njegove klike." On je imao kao svoju glavnu primjedbu da je zapostavljen rad u sindikatima na račun pojedinačne aktivnosti u KAB-u, "Pelagiću", i "Borcu", s tim što se naročito okomio na društvo "Pelagić" i nazvao ga "tamburaškim socijalizmom". Popović je takođe smatrao da bi trebalo mnogo više djelovati među radnicima, posebno u sindikalnim podružnicama. Trebalo bi razvijati klasnu svijest u redovima proletarijata za čije je interese morala da se bori Partija, kao što je slučaj u drugim industrijskim zemljama. Popović i Alihodžić su naročito kritikovali rad Nikice Pavlić, Stojana Kovačević i još nekih drugova…"[248]

U vrijeme frakcijske borbe u Banjaluci Asim Alihodžić se suprostavljao stavovima većine u banjalučkoj partijskoj organizaciji kojoj je na čelu bio Pavo Radan, a poslije Nikica Pavlić i dr. u vezi sa učešćem komunista u legalnim formama rada u cilju pridobijanja masa da podržavaju akcije revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta.

Mjesna partijska konferencija u Suturliji u čijem radu je učestvovalo 20 delegata, a koja je održana i u statusu oblasne, s obzirom na predhodno primljene instrukcije o tome, kritikovala je nedovoljan rad u sindikatima i rad partijskog rukovodstva. Izabran je novi MK KPJ u sastavu Idriz Maslo, Asim AlihodžIć, Safet Filipović i Franjo Lemajić.[249] Nakon ove konferencije među banjalučkim komunistima

---

[246] Veljko Đorđević *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu*, Ibid., knj. 1,str. 203
[247] Ibid., fusnota br. 259, str. 387.
[248] Ivica Makor *Komunisti moje generacije*, Ibid., knj. 2,177-178.
[249] Milan Vukmanović *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci od 1931. do 1936. godine,* Ibid, str.42.

nastalo je neslaganje u ocjenama rada u sindikatu i masovnim društvima i udruženjima. Dok je grupa oko Asima Alihodžića potcjenjivala rad u društvima, klubovima, udruženjima i sl. druga grupa, mlađa po dobi i cjelokupno rukovodstvo SKOJ-a, i dalje je smatrala da Partija u oblicima masovno-političkog rada ostvaruje veći uticaj na mase. Ispravnost stavova mlađih članova potvrdila je i Pokrajinska konferencija SKOJ-a u Zagrebu kojoj je prisustvovao i delegat iz Banjaluke Veljko Đorđević.[250]

Poslije dužeg perioda sukoba u više partijskih rasprava Banjalučka partijska organizacija isključila je Asima Alihodžića iz KPJ. Tada je prisustvovao sastanku i Iso Jovanović iz Beograda, koji je po partijskom zadatku dolazio u Banjaluku više puta..[251] Tada se Asim Alihodžić preselio u Zagreb.[252]

Održana je proširena sjednica partijskog aktiva u Banjaluci 10. januara 1928. godine, usvojen je dokument koji sadrži kritiku frakcionaštva i osudu onih koji krše statutarne odredbe. Jednako je postupljeno i na zajedničkoj sjednici Pokrajinskog sekretarijata KPJ BiH i Mjesnog komiteta KPJ Sarajeva.[253]

11. *Poetski eho mladog pjesnika na teške uslove života; presjek nekih značajnih akcija SKOJ-a u Banjaluci tridesetih godina*

U svojim sjećanjima Dušan D. Drča piše o materijalnoj bijedi veoma talentovanog mladog pjesnika, đaka banjalučke gimnazije, u članku "Mile Bekut-proleterski pjesnik". Seoski dječak željan znanja došao je u Banjaluku iz svog rodnog sela Zborište, kod Bosanske Otoke, odakle je pobjegao zbod bijede i nemaštine:

"Ostavio si, bledi dečaće, oca i majku
i pobegao u svet, u neznanja
misleći da ćeš sebe uplesti u čudo, u bajku
mogao si, jer si bio pun sanja."
(**Motam reči na crno klupko**)

Mile Bekut je želio da uči, ali ga je nemaština i glad sprečavala u tome. Pisanje poezije bila je njegova životna potreba.

"Tako u ovom gradu dogorevaju dani!
Šume nemile vode I donose noći
S rukama u prodrtim džepovima nosim,
Uvek nosim prazan stomak,
Prazan život I praznu dušu!
Dok malo jače stegnem, bunt se stiša

[250] Ibid.
[251] Ibid., knj. 1, fusnota br. 294, str. 392.
[252] Svetozar Ljuboja *Prikupljali smo crvenu pomoć*, Ibid. str. 179.
[253] Ibid., knj. 1, str. 39.

i nevolja me golema spopadne
kao prosjaka bednog.
Tad vrebam druga I tražim koji dinar:
Ako uspem – Bomba! – kupim hleba
i s razlogom mi se nekim učini
da ipak ove životne staze
nisu toliko proklete I jadne
ali tek se narštim
kad osetim za vratom
kaplju kiše hladne."

Svojim pjesmama Mile Bekut je osvojio mlada srca srednjoškolaca, posebno onih koji su već bili za borbu, opredjeljeni za promjenu društvenog poredka. On je u 1931. i 1932. godini napisao tridesetak pjesama i pored veoma teških uslova života. Učenici svih banjalučkih srednjih škola prepisivali su njegove pjesme i recitovali ih.

"Sve napred!
Sve napred: i gradovi i sela i život
Napred: da se ovo talasje mračno, teško talasje
Zbriše, zbriše, zbriše snagom s vida:
Da ostane samo čisto nebo I sunčano klasje."

Pred kraj svoga života pjevao je:

"Sve više padam, avaj,
u naručje podmukle smrti:
pauci će mi noćni, znaj
dušu strti."

Priviđenja me grozna more;
Sve više grize crni jad.
Sada negde srca gore:
A umreću, unreću mlad.

Kome li će samo povjeriti moju građu
vodi ili humu?
Kad me jednog dana nađu
Mrtvog na drumu."

(Bdenje)

Radnička Banjaluka ukazala mu je značajnu pažnju prilikom pogrebnog ispračaja, dostojnu njegove ljudske patnje i pjesničkog talenta. Komunist Vukašin Čuk (kasnije španski borac) održao je dirljiv govor ispred zgrade Prosvjetnog doma. Svoj oproštajni govor Branko Čopić, đak Učiteljske škole, održao je na groblju, završivši ga riječima: "Sva trezvena i napredna omladina uvjek će se sa poštovanjem pokloniti pred onom zastavom koja nosi ljudima bolji i srećniji život, pokloniće joj se, pa makar to bila naša proslavljena Trobojka ili crvena zastava Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika koja nosi spas i sreću i garantuje bolju budučnost čovječanstva i u tome je njen sjaj. Umro si druže Mile, ali ne sklopljenih, nego otvorenih očiju, uprta pogleda u onu zemlju u kojoj oru plugovi sa dvanaest brazda." Kada je neko iz mase povikao "Smrt ubicama!

Tražimo slobodu! – na masu su poletjeli policajci s pendrecima i agenti. Poslije ovog održanog govora Branko Čopić, član SKOJ-a isključen je iz uUčiteljske škole.

Banjalučka gimnazija, kao najveća škola u Bosanskoj krajini, na primjer, u školskoj 1933/34 imala je 836 đaka i 38 profesora, tako da se naredne godine otvorila i Državna realna ženska gimnazija. Pored dvije gimnazije u Banjaluci su djelovale kao značajnije srednje škole Učiteljska i Trgovačka akademija, a pred sam rat i Srednja tehnička škola.

Među gimnazijalcima Banjaluke iako je bilo naprednih đaka, koji su bili članovi SKOJ-a ili KPJ, mnogi đaci, i pored njihove maksimalne angažovanosti za ideje revolucionarnog omladinskog pokreta, u SKOJ su primani tek po završetku mature. Iz sjećanja Dušanke Kovačević, koja je gimnaziju pohađala od 1933-1937, vidi se da joj je Osman Karabegović saopštio 1937. godine, pa završenoj maturi, da je primljena u SKOJ, iako je sve vrijeme školovanja u gimnaziji bila naglašeno aktivna u svemu što se u njoj događalo u vezi sa naprednim idejama, zatim događajima kao što je dolazak Hitlera na vlast u Njemačkoj, građanski rat u Španiji i sl. Čak je, zajedno sa još četvero naprednih đaka iz svoga razreda: Dragom Radovanović, Dušanom Drčom, Slobodanom Gajić i Dušanom Đepinom, izbačena iz škole na godinu dana tako da su sedmi razred završili u Sisku (a Džepina u Beogradu). Kada je primljena u SKOJ bila je veoma uzbuđena. "Te noći sam budna dočekala zoru; nisam bila ni umorna ni neispavana – ko bi spavao u noći kad si zvanično postao komuniksta?!" – kaže Dušanka. Na gimnaziji su radili profesori koji su imali mnogi razumjevanja i davali su podršku đacima koji su imali teškoće sa režimom zbog svoga revolucionarnog djelovanja. To su: Ljubomir Trivić, Nata Jović, Jelena Vučinić (kasnije supruga Veselina Masleše), Ruta Levi, Ruža Rakić, Cvijeta Marjan, Mara Kecmanović-Zeljković, Olga Bukinac i dr.[254]

I Učiteljska škola postala je žarište revolicionarnog omladinskog pokreta. Veliki broj njenih učenika i učenica po završetku škole su u mjestima gde su raspoređeni na rad postajali nosioci progresevne misli i borci za pravednije društveno uređenje zemlje. Inicijativu za osnivanje učiteljske škole u Banjaluci pokrenulo je Kulturnoprosvjetno udruženje "Prosvjeta" 1923. godine, a prvi razred ove škole počeo je sa radom 1925. Ubrzo je ova škola zatvorena, pošto se "… tadašnja vlada BiH bojala suviška inteligencije smanjila je broj mnogih srednjih škola, pa je to smanjenje obuhvatilo i Učiteljsku školu u Banjaluci 15.VIII 1925. godine… Učiteljska škola iz Dervente preseljena je 9.VIII 1926 u Banjaluku… Tako je školska 1926/27. godina imala sva četiri razreda…".[255] Đačko udruženje u Učiteljskoj školi osnovano je 1930. pod imenom "Udruženje učenika-ca Učiteljske škole u Banja Luci", a bilo je i prijedloga da se zove "Skerlić". Ovo udruženje usko je sarađivalo sa Đačkim društvom "Maldost" u gimnaziji. U ovoj generaciji

[254] Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 2, Zabilježeno na osnovu članka Dušanke Kovačević"*Banjalučka gimnazija 1933-1937. godine,* str. 261-289.
[255] Branko Miljuš, *Prve godine učiteljske škole*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 181-182.

su bili politički napredni: Mirko Pekić, Ismet Filipović, Stojan Makić, Fadiul Šerić, Branko Matavulj, Milan Vrhovac i drugi, odnosno za godinu stariji Slavko Mandić, Ružica Oljača, Dimitrije Bajalica, Angelina Miljuš, Borislav Pavić, Miloš Šiljegović i dr. I u ovoj školi je djelovala SKOj-evska organizacija. Među profesorima isticalo se nekoliko izrazito naprednih ličnosti. To su: Veljko Vujasinović, direktor, kome je suđeno na "veleizdajničkom procesu" u Bihaću, Niko Miličević, profesor istorije, bio je često u društvu Akifa Šeremeta i dr. Zatim, sa pojavom novije generacije učenika škole, među kojim su bili: Lepa Perović, Branko Čopić i dr. došlo je do kontakta između đaka ove škole Stevana Kovačevića, Dimitrija Bajalice i Boška Šiljegovića sa Veselinom Maslešom i Fadilom Maglajlićem, u to vrijeme veoma angažovanim ličnostima u revolucionranom radu, a posebno u vezi sa revolucionarnim omladinskim pokretom u Banjaluci.[256]

O aktivnosii napredne omladine u Trgovačkoj akademiji ima više radova (Osman Zubović, Hajro Kapetanović i dr.). Navešćemo nekoliko podataka, samo za ilustraciju, iz rada Hajre Kapetanovića. "Ako je ijedna škola u to vrijeme u Banjaluci po sastavu bila škola Bosanske krajine, onda je to zaista bila naša Trgovačka akademija, koju su pohađali đaci iz gotovo svih mjesta Bosanske krajine… Već u 3 razredu počela je stasavati nova generacija koja je u narednim godinama imala sve vidniju ulogu u naprednom pokretu. Međui njima su u prvom redu Ivan-Ivica Mažar, Rada Vranješević, Lazar Latinović, Vuka Oljača, Šukrija Huskić, Ranko Šipka, Jovan Stojanović Braco, Jelena Kapor, Mirko Havlih, Ibrahim Latifić, Marko Boban, Nada Oljača, Milan Ličina, Ljubica Mrkonjić, Abdulah Bogunić, Nada Podgornik, Vera Javor, Milan Papak, Mehmed Jakić, Raifa Kavazović, Bosa i Drago Ševo, i mnogi drugi… U cjelokupnom radu u školi kao rukovodilac svih aktivnosti izdvajao se Ivica Mažar. On je udario temelje djelatnosti naprednog u Trgovačkoj akademiji i da su sve generacije ove škole do Drugog svjetskog rata slijedile njegov primjer." – kaže u svojim sjećanjima Hajro Kapetanović u članku "Banjalučki đački dani".[257]

"Došli smo na praksu u Banjaluku u julu 1935. (u Nižu poljoprivrednu školu, napomena autora). Za protekle tri godine u Poljoprivrednmoj školi u Banjaluci desile su se mnoge promjene… Kao stažiste, u školi smo tog ljeta zatekli drugove Vjekoslava Bakulića, Tonu Filanovića i Josipa Roliha. Oni su nam pomogli da brže dođemo u vezu s većim brojem studenata i radnika koji su još od ranije aktivno djelovali u radničkom pokretu… Preko Vjeke (Bakulića) i Nikice (Pavlića) ubrzo smo upoznali i drugove koji su te godine bili nosioci aktivnosti u društvu "Pelagić": Kasima HadžIća, Muhameda Kazaza, Slobodana Kokanovića, Idriza Maslu i druge. Nas su uključili u neke "Pelagićeve" aktivnosti i u akciju na izgradnji "Borčevog" igrališta. Učestvujući u priredbama, predstavama, izletima, demonstracijama protiv fašizma, za mir i napredak, koje je organizovala KPJ preko

[256] Dimitrije Bajalica, *Učiteljska škola u Banjoj Luci za vreme šestojanuarske diktature*, Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Sarajevo 1976, str. 354.
[257] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, , knj. 2, str. 106-120.

KAB-a i "Pelagića", upoznali smo mnoge drugove s kojima smo često sarađivali u narednim godinama…" – kaže u svojim sjećanjima Vojo Stupar.[258]

U Realnoj gimnaziji u Banjaluci značajno mjesto za idejno i političko opredjeljivanje omladine imalo je Đačko literarno društvo "Madost". Kako su iz njega stasale generacije SKOJ-evaca i članova KPJ režim je zabrani rad početkom 1930/31. Ali, već 8. novembra 1930. Uz značajnu podršku profesora Ljubomira Trivića, osnovano je novo đačko društvo, koje nastavlja revolucionarnu tradiciju "Mladosti" pod novim imenom "Malada Jugoslavija". U periodu 1930-1932. Predavaška tribina "Malde Jugoslavije" bila je ono što će postati KAB za za šire građanstvo od 1934. Godine kada je osnovan. Za istoriju "Mlade Jugoslavije" važna je skupština ovog društva, održana 9. oktobra 1932, kada je umjesto klerikalca Feliksa Neđelskog za predsjednika izabran Bogdan Jerković, za potpredsjednika Grujo Novaković, a za članove Osman Karabegović, Milorad Gajić, Osman Kobašlić i drugi. "Revolucionarni sadržaj rada sprovođen po upustvima SKOJ-evskog rukovodstva prekinut je poslije održanog predavanja Gruje Novakovića 18. decembra 1932. godine u prisustvu cijelog profesorskog zbora. Predavanje i dvije recitacije akademije "Mlade Jugoslavioje" bili su politički protest protiv režima, nakon čega su uslijedile rigorozne mjere izbacivanja iz škola grupe naprednih đaka i premještaj protektora Ljubomira Trivića."[259] Poslije ove političke demonstracije policija je tražila detaljan izvještaj o rad društva. Odmah je naredila smjenu protektora Ljubomira Trivića, da bi na njegovo mjesto došao drugi nastavnik koji će usmjeriti vaspitanje "…onim pravcem i putem koji je označen i ozakonjen u temeljnim i specijalnim zakonima Kraljevine Jugoslavije."[260]

Profesor Trivić je smjenjen sa dužnosti protektora i sa položaja prefekta Konvikta, a Osman Karabegović, Bogdan Jerković, Milorad Gajić i još nekoliko učenika postali su politički sumnjivi. Naredne godine u proljeće izbačeni su iz škole. Poslije ovoga je uslijedilo posebno naređenje svim sreskim načelstvima da se preduzmu mjere policijske kontrole i praćenje rada i ponašanja srednjoškolaca i studentske omladine.[261] Dolaskom Radenka Gordića za vršioca dužnosti direktora Realne gimnazije odnosi između naprednih učenika i uprave škole su se još više zaoštrili. Pored profesora Trivića koji je premješten u Bosansku Gradišku, odakle je vraćen nakon godinu dana, iz Banjaluke je 1932. premješten Milan-Šule Jovanović[262] zbog svojih progresivnih pogleda. Iz državne službe izbačena je Jelena Vučinić.[263] I dr Miloš Aranicki premješten je iz Banjaluke– sve troje su radili u Gimnaziji po direktivama MK KPJ.

---

[258] Ibid., knj. 2, str.156-169.
[259] Milan Vukmanović n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 367.
[260] ABK-RP-1932/351, ABK-BUVB-7621/1932 i ABK-BUVB-67/1933.
[261] ABK-BUVB-Pov. II/1933, akt. Sreskog načelstva u Bos, Krupi od 21. Marta, Pov. br. 191.
[262] Kad je završio Filozofski fakultet M. Jovanović je postavljen za suplenta 1930. godine u Realnoj gimnaziji u Banjaluci, a došao je kao član KPJ. Predavao je njemački jezik i književnost. U školi je bio i bibliotekar učenićke biblioteke i protektor Ferijalnog saveza.
[263] J. Vučinić je u Banjaluku došla kao član KPJ. Tokom studija na Filozofskom fak. u Beogradu bila je pročelnik partiske čelije u periodu 1925—1929. Bila je član Centralnog vijeća studenata marksista, 1927/1928.Odrasla je kod

U Banjaluci je 1933. godine 50-godišnjica smrti Karla Marksa obilježena štrajkom i masovnim izletom, pod rukovodstvom SKOJ-a i srednjoškolske omladine, što je predstavljalo značajan politički čin, pored ostalog, usmjeren i protiv direktora Gordića. Poslije toga je pooštren režim od strane školskih vlasti i tada su isključeni iz škole: Osman Karabegović, Milorad Gajić, Slavko Odić i dr.

"Hapšenje Osmana Karabegovića 28. juna 1933. godine, kada je bio zlostavljan od kancelarijskog upravnika uprave policije, izazvalo je burno političko reagovanje u banjalučkoj javnosti, što jer prisililo politički režim da prvo suspenduje, a potom udalji s dužnosti u Banjoj Luci Dušana Đujića i Milana Milinovića, što inače nije bila praksa režima."[264]

I u Učiteljskoj školi i u Trgovačkoj akademiji odvijao se bogat politički život paralelno za dinamičnim političkim zbivanjima u Realnoj gimnaziji. Iz obe škole su izlazile brojne generacije politički veoma naprednih ljudi, od kojih su neki još za vrijeme školovanja primani u SKOJ ili Partiju.[265]

U bogatoj istoriji revolucionarnog radničkog pokreta u Banjaluci posebno mjesto zauzuma Mjesna konferencija KPJ održanu u noći 18. i 19. juna 1934. godine.[266] Iako je partijska organizacija Banjaluke održavala i ranije parijske konferencije, u jednom periodu gotovo svake godine (od 1928-1935 održano je 5)[267], ova konferencija ima poseban značaj, naročito u vezi sa radom sa omladinom. Obezbjeđenje za održavanje ove konferencije u potpunosti je dato SKOJ-u[268]. Dan prije održavanja ove konferencije održana je sjednica MK KPJ u prisustvu Danila Raušević, zvanog Sojka, instruktora PK KPJ Hrvatke, na kojoj je, između ostalih tačaka dnevnog reda, Nikola Pavlić, sekretar MK SKOJ-a, podnio izvještaj o radu MK SKOJ-a i skojevske organmizacije u Banjaluci. U raspravi o pitanjima na dnevnom redu razmatran je cjelokupni rad skojevske i partijske organizacije. Razmotreni su sadržaji i forme rada u sindikatu, u radu sa omladinom (srednjoškolskom, radničkom i studentskom), rad u društvima, na selu i u vojsci. U

---

strica Petra Vučinića, pripadnika revolucionarnog pokreta u Rusiji u Petrovgradu 1905. Tokom studija sarađivala sa Ivanom Milutinovićem. Postavljena za suplkenta na Realnoj gimnaziji 1930. U Gimnaziji rukovodi podmlatkom Crvenog krsta. Udala se za Vesu Maslešu. Otpuštena iz državne službe 27. jula 1932. s tim da mora napustiti Banjaluku za 24. časa.

[264] Banjaluka u novijoj istoriji, Milan Vukmanović, n. d., str. 368.

[265] Za više saznanja o revolucionarnom omladinskom pokretu u navedene tri škole treba pročitati u Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1: Branko Matavulj *Prve godine Učiteljske škole,* Dimitrije Bajalica *M,i đaci, Učiteljske škole,* Midhat Muhurdarević *Revolucionarni omladinski pokret u Učiteljskoj školi u Banjluci,* knj. 2*;* Hajro Kapetanović *Banjalučki đački dani,*Staojan Makić *Jedna generacija učenika Učiteljske škole,* Vojo Stupar *Prvi koraci u Poljoprivrednoj školi,* Drago Radovanović *Rad napredne omladine Banjalučke gimnazije,* Josip Fićo Granić *Banjalučki omladinci su pripadali grupi naprednih studenata,* Dušanka Kovačević *Banjalučka gimnazija 1833-1937.godine,* Savka Basta *Gimnazijski dani;* Banjaluka u novijoj istoriji(1978-1945): Dimitrije Bajalica *Učiteljska škola u Banjoj Luci za vrijeme Šestojanuarske diktature.*

[266] Milan Vukmanović *Partijska konferencioja u Banjoj Luci 1934. godine i njen društveno-politički značaj u istoriji radničkog pokreta,* Banjaluka u novijoj istoriji, *fusnota br.54, str. 373.*

[267] Milan Vukmanović *Partijska konferencija u Banjoj Luci 1934. godine i njen društveno-politički značaj u istoriji radničkog pokreta*, Banjaluka u novijoj istoriji, fusnota br.45, str. 371.

[268] Ibid., str. 372

svom izlaganju Danilo Raušević je naglasio potrebu šireg povezivanja i potrebu da banjalučka partijska organizacija bude nosilac organizovanja političkog rada na širem regionalnom području (pri tom je upotrebljavao riječ oblast, a odnosilo se na okrug Banjaluka).[269] Konferencija je trajala cijelu noć. Analizirani su nedostaci kako rukovodstva tako i članova u konretnom radu. Izabran je novi Mjesni komitet KPJ (Veljko Đorđević nije bio na listi zbog odlaska u vojsku). I na konferenciji Danilo Raušević je prenio zadatak da novi MK KPJ treba da djeluje kao Oblasni (Okružni) komitet, dok se ne izvrši izbor Oblasnog (Okružnog) komiteta. To je ujedno bio i prvi korak za stvaranje i SKOJ-evskih i partijskih organizacija na banjalučkoj regiji.

Poslije održavanja Mjesne partijske konferencije intenziviran je rad članstva KPJ, rad u sindikatima, u radničkim društvima (RKUD "Pelagić" i RSD "Borac", u novoosnovanom Klubu akademičara, đačkim društvima u srednjim školama itd. Poseban akcenat stavljen je na rad sa omladinom, a naročito na učvršćivanje organizacija SKOJ-a. U organizacionoj strukturi SKOJ-a postoji MK SKOJ-a sa Agitpropom, Studentski i Srednjoškolski komitet. Između svih komiteta bila je organizaciona veza. Na primjer, jedan član Studentskog komiteta bio je član MK SKOJ-a, a jedan član MK SKOJ-a učestvoavo je u radu MK KPJ. Banjalučka SKOJ-evska organizacija imala je krajem 1934. godine i početkom 1935. godine preko 50 članova, ne računajući studente koji su bili povezani na fakultetima i ilegalno organizovane grupe omladine za politički rad s njom.[270]Po drugom izvoru u 1935. godini organizacija SKOJ-a u Banjaluci imala je preko 50 članova uključenih u 3 fabričke, 4 ulične, 5 akademskih, 4 srednjoškolske i 1 seosku ćeliju, na čelu sa MK SKOJ-a.[271]

Nakon održavanja Mjesne partijske konferencije, 1934. godine, održana je Mjesna konferencija SKOJ-a u kući Kasima Kadrića. U njenom radu učestvovali su: Husein Mešinović, Šefket Maglajlić, Ivica i Šoša Mažar, Nikica Pavlić, Slobodan Kokanović i dr. Tada je osuđen sektaški stav u odnosu na mlade i zaključeno je da se pristupi masovnom radu sa omladinom. Na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a, održanoj iste godine 30. Decembra, izabrani su: Kasim Hadžić, Slobodan Kokanović, Nikola Pavlić i Stojan Kovačević. Slobodan Kokanović je izabran za sekretara i to je bio do 25. septembra 1935. kada je otišao na Kongres KOI u Moskvu. Tada je dužnost sekretara preuzeo Kasim Hadžić.[272]

Pišući o zadacima poslije VI kongresa Komunističke omladinske internacionale Grgur Goljić (Josip Broz) u članku "SKOJ na novom putu" govori o problemu

---

[269] U partijskom glasilu *Šta i kako da se radi* (br.6/1935 rasturanom sredinom 1935. godine) štampano je direktivno pismo CK KPJ banjlučkoj partijskoj organizaciji.

[270] Arhiv CK SKJ, Fond KI-1934/279, Izvještaj MK KPJ Banjaluka iz decembra 1934. godine ocjenjuje značaj dotadašnje aktivnosti u radu s omladinom i ističe da je gotovo sva radnička omladina okupljena u radničkim društvima u kojima, citiramo: "Naši u svim sekcijama rade punom parom; obavljaju sve poslove i svojim najsitnijim radom daju primjer ostalima, zadobijaju ujedno simpatije cijelog radništva."

[271] Arhiv CK SKJ, Fond Fond KOI-1935/682 i KOI-1935/31.

[272] Milan Vukmanović, *Neki sadržaji političke aktivnosti komunistike omladine Bosanske krajine 1934-1936. godine*, Zbornik krajiških muzeja VII, Banjaluka 1982, str. 179-198.

sektaštva prema mladima.[273] U 1935. godini naročito je intenziviran rad među srednjoškolskom omladinom.[274]

CK SKOJ-a u to vrijeme vodio je intenzivnu bitku za omladinske mase. To se vidi i iz Biltena br. 1, objavljenog 1.X 1934. godine, povodom 17-godišnjice Oktobarske revolucije. Na kraju, s obzirom da je dosta srednjoškolske omladine isključeno iz škola, koja nije htjela da se uključi u ceremonije žalosti zbog pogibije kralja Aleksandra Karađorđevića, kaže se "Oni ne znaju da smo mi srednjoškolci na strani kažnjenih i da nas njihovo istjerivanje nije ni malo obeshrabrilo da produžimo započeti put da u zajednici sa revolucionarnim proletarijatom srušimo današnje društvo ... ."[275]

Djelovanje Lige za mir i slobodu, osnovane polovinom 1936. godine na inicijativu MK KPJ za Banjaluku, bilo je veoma značajno s obzirom na agresivniju aktivnost fašizma, kako u svijetu, tako i u Jugoslaviji, odnosno Banjaluci. Prvo je osnovan Inicijativni odbor koji je razvio živu aktivnost na razvijanju akcija za raskrinkavanje fašizna u svijetu i fašističkih aktivnosti u zemlji, a posebno u samoj Banjaluci. Naročito je naglašavana neposredna opasnost od fašizma na svjetskoj sceni, koji je tada ugrožavao mir u cijeloj Evropi.[276]

Glava III

Djelovanje SKOJ-a u Banjaluci kroz legalne oblike masovnopolitičkog rada

I Pavo Radan i Akif Šeremet bili su za organizovanje masovnog rada u društvima, udruženjima, klubovima i za političko djelovanje u njima. Njihovo geslo je bilo da se u masovnom radu najbolje osigurava zaštita ilegalnog djelovanja komunista i ujedno da se stvaraju uslovi da komunisti učestvuju u političkom radu sa masama. Zato su osnovali Đačko literalno i glazbeno društvo "Mladost" i Đački nogometni klub "Balkan" u čijoj upravi su bili Veselin Masleša i Fadil Maglajlić, kao i drugi napredni omladinci, a radom je rukovodio Akif Šeremet. Za Veselina Maslešu se može reći da je najizrasliji politički učenik Akifa Šeremeta, koji ga je primio u Partiju 18.VI 1925, prije završene mature, a u SKOJ godinu dana ranije. Kako je Šeremet svojim djelovanjem uspio da privuče u napredni omladinski pokret i djecu viših oficira, državnih funkcionera, veletrgovaca i dr., u čemu mu je mnogo pomagao Veselin Masleša, pošto je i sam pripadao viđenijoj porodici, i ta omladina bila je uključena u navedena društva. ZaVeselina Maslešu kažu da se u aktivnosti naprednog omladinskog pokreta sam uključio u 3. i 4. razredu gimnazije, koje je pohađao po završetku Prvog svjetskog rata. On je jedan od osnivača spomenutog Đačkog literalnog i glazbenog društva "Mladost". Aktivno učestvujući u radu ovog

[273] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1937/1, Ia.3/24 (pod imenom Grgur Goljić pisao je Josip Broz).
[274] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1932/4, 1934/5, 1935/3, 4 i 5.
[275] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1934/5, Bilten br. 1 od 7.10.1934. godine.
[276] Poziv Inicijativnog odbora Lige za mir i slobodu od 12.VII 1936. godine, Arhiv BK, RPBL, 4-55/1936.

društva dugo je bio i njegov predsjednik.[277] Takođe je bio jedan od osnivača i Đačkog nogometnog kluba "Balkan" i u njegovom radu je aktivno učestvovao. Sa Šeremetom je veoma aktivno učestvovao u političkim akcijama koje su bile vezane za parlamentarne izbore u februaru 1925. U kasnijem političkom djelovanju u Banjaluci bio je zagovornik uključivanja komunista u legalne organizacije građanmskog društva kako bi se u njoma moglo više politički djelovati I kako bi se mase mogle politički osvajati. I poslije odlaska iz Banjaluke 1931. ostao je u vezi sa saradnicima u Banjaluci. Prilikom njegovih dolazaka u Banjaluku, susretao se sa vođama građanskih opozicionih stranaka među kojima su bili dr. F. Čondrić, dr Branko Čubrilović, Dušan Kecmanović i Kosta Majkić.[278]

12. *Učešće banjalučke omladine u pojedinim legalnim oblicima masovnopolitičkog rada sa mladima*

a) *Klub akademičara Banjaluke (KAB)*

Klub akademičara Banjaluke, poznat kao KAB[279], osnovan je 16. avgusta 1934. godine u Banjaluci. "U vrijeme osnivanja KAB-a već postoje u Bosni i Hercegovini: u Bihaću Bihaćki akademski klub, u Bosanskoj Kostajnici Udruženje akademske omladine, u Bijeljini Jugoslovenska akademska omladina, u Sarajevu Udruženje studenata pravnika i Udruženje sarajevskih studenata."[280]

U KAB-u je bila okupljena napredna studentska omladina. Pored djelovanja u samoj Banjaluci on je bio aktivan širom Bosanske krajine, naročito u produbljavanju jedinstva između radničke, srednjoškolske i studentske omladine. Okupljao je, pored članova SKOJ-a i Partije, najprogresivnije ljude iz redova revolucionarnog omladinskog pokreta.[281] Na izradi Pravila KAB-a najviše su radili Nikica Pavlić i Miloš Popović. Da bi se izbjegli problemi sa policijom dogovoreno je da u inicijativni odbor uđu nekompromitovani studenti, tako da je među članovima Inicijativnog odbora bio samo Josip Rolih član KPJ, pošto nije bio kompromitovan. U privremenu upravu KAB-a izabrani su (na prijedlog Nikice Pavlića), Karlo Blažun (predsjednik), Rikard Kučera (sekretar), Rade Ličina (blagajnik), Ekrem Hadžiomerović, Abid Muhedinović, Josip Rolih i Nada Terzić.

Prva redovna skupština održana je 24. IX 1934. Tek na ovoj skupštini izbrana je stalna uprava i to: Dušan Ličina (predsjednik), Josip Rolih (potpredsjednik), Rihard Kučera (prvi sekretar), Tone Filanović (drugi sekretar, Radomir Ličina (blagajnik)), Ivan Galineo, Tomaš i Nada Terzić. Uskoro poslije ove skupštine došlo je do hapšenja sekretara KAB-a Josipa Roliha, a potom i izbacivanja iz

---

[277] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945*, Beograd, 1968, fusnota 24, str. 23.
[278] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota (samo jedan dio) br. 417, str. 410.
[279] Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, kutija 72, reg. br. 13-5/1, Zapisnik Kluba akademičara Banjaluke.
[280] Dubravka Škarica, *Djelatnost Kluba akademičara Banje Luke pred II svjetski rat,* Prilozi, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, god. I, Sarajevo 1965, br. 1 (str. 109-136), str. 115.
[281] Vidi više u Dubravka Škarica, Djelatnost Kluba banjalučkih akademičara pred II svjetski rat, Prilozi, 1/1965.

gimnazije na godinu dana dviju članica KAB-a Ljubice Mrkonjić i Brane Perović, a u vezi sa jednim letkom koji je otkrila policija.

Među prvim akcijama bilo je prikupljanje knjiga za osnivanje biblioteke i organizovanje ciklusa predavanja iz oblasti nauke.[282] Posebno je bila agilna predavačka sekcija koju su osmišljavali Nikica Pavlić i dr Vaso Butozan, a predavači su angažovani iz cijele Jugoslavije. Krajem 1934. ili početkom 1935. osnovana je partijska ćelija kojom je rukovodio Osman Karabegović, a članovi su bili Rade Ličina i Josip Rolih. I dalje je predavačka aktivnost bio glavni zadatak. Tako je za samo narednih šest mjeseci organizovano 15 redovnih i 12 vanrednih predavanja.[283] Kako je KAB postigao izuzetnu masovnost u radu, posebno sa predavačkom sekcijom, u zimu 1935/36. policija se umješala sa zahtijevom da se smanji broj predavanja, da se svako predavanje predhodno dostavi policiji na cenzuru i da se ograniči broj posjetilaca.[284]

"Pisati o radu Kluba akademičara Banjaluke, o KAB-u – pod kojim imenom je bio poznat širom zemlje – zadržati se na nekim od svijetlih likova banjalučke studentske omladine, na kabovcima, znači pisati o djelovanju Komunističke partije Banjaluke, o njenoj borbi u uslovima nenarodnog režima koji je bio surov po primjeni metoda vladanja, naročito u privredno zaostaloj, šovinističkom mržnjom razjedinjenoj Bosni i Hercegovini. To ujedno znači osvjetliti borbu i aktivnost komunista kabovaca koji su u tom razdoblju utkali svoju mladost i revolucionarnost u borbu radničke klase za bolji život radnih ljudi."[285]

U 1935. godini, u avgustu izvedene su demonstracije koje je organizovao KAB povodom hapšenja svojih kolega, banjalučkih studenata Fikreta Dedića i Milorada Gajića zbog rasturanja ilegalno štampane brošure kojom je tražena amnestija političkih osuđenika. Iste godine organizovan je prvi radničko-seljački zbor u Klašna kome je učestvpvalo 5.000 ljudi, koji je organizovala partijska organizacija Banjaluke, ali je u njoj vrlo značajan doprinos dao KAB. Ovo je bila jedna od najbolje organizovanih akcija prije provale u Banjaluci.[286]

Među predavačima bili su iz Banjaluke i drugih centara: dr Vaso Butozan, ing Slaviša Vajner, dr Mladen Stojanović, dr Branko Čubrilović, dr Rihard Podhorski, dr Albert Bazala, Jovan Popović, dr Vojislav Vučković, Dušan Matić, Safet Krupić, Branko Zagorac, Vladimir Dedijer i dr. Pored predavača iz Jugoslavije predavanje je održao i dr Leo Vokača, direktor odjeljenja Ministarstva spoljnih poslova u Pragu, na temu "Međunarodna uloga i značaj Male antante."[287]

---

[282] Već 28. oktobra započeo je prvi cuklus od deset predavanja iz prirodnih nauka koji je završen 31. decembra 1934.
[283] Za predavanja nedeljom prije podne dobijali su besplatno salu kina "Palas", a salu Narodnog pozorišta za poslijepodnevna predavanja plaćali su 100 dinara za jedno predavanje.
[284] Većina podataka o KAB-u uzeta je iz navedenog članka Josipa Roliha.
[285] Dr Vaso Butozan, *Djelovanje Kluba akademičara,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, , str. 195-208. Citirani dio je na str. 195.
[286] Dubravka Škarica, n. d., str. 117.
[287] Ibid.

Lokalna vlast u Banjaluci je veoma dobro procjenila stvarni doprinos predavačke aktivnosti KAB-a pa je zabranila srednjoškolskoj omladini da prisustvuje predavanjima KAB-a. Poslije nepune dvije godine rada postignuti su takvi rezultati da je kulturnoprosvjetna sekcija KAB-a prerasla u Narodni univerzitet u Banjaluci koji se, poslije osnivanja Saveza narodnih univerziteta, učlanio u taj savez i tako je došlo do bliske saradnje sa Kolaričevim univerzitetom, koji je KAB-u znatno pomagao, uključiv i materijalnu stranu (putni troškovi predavača, slao je KAB-u svoje naučne edicije i sl. KAB je sprovodio veoma živu kulturnoprosvjetnu i političku aktivnost na selu, posebno u: Glamočanima, Čardačanima,Klašnicama. Ovo je, ustvari, bila prilika za ostvarivanje saradnje studentske i seoske omladine u okolini Banjaluke, što je tada bio dio političke akcije prograesivnih snaga u Banjluci.[288]

U Banjaluci KAB je ostvario veoma dobru saradnju sa srednjoškolskim udruženjima "Mlada Jugoslavija" u Gimnaziji i "Petar Kočić" u Učiteljskoj školi i dr. Zatim, sarađivao je sa odgovarajućim institucijama u Bosni i Hercegovini u: Kostajnici, Bihaću, Prijedoru, Bosanskom Novom, Bijeljini, Jajcu, Derventi i dr. Posebno dobru saradnju ostvarivao je sa univerzitetskim centrima u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani (u Ljubljani posebno sa agrarnim klubom "Njiva").[289]

KAB se pridruživao protestima napredne omladine Bosne i Hercegovine povodom ukidanja studenntskih udruženja u Sarajevu i Bijeljini, zatrim zabrani osnivanja uidruženja u Travniku, Tuzli i Trebinju, zabrani mnogih prosvjetnih listova i svih akcija koje su imale za cilj da doprinesu smanjenju nepismenosti u narodu, održavanju kulturnih priredbi i nekih drugih manifestacija progresivnog karaktera. Međutim, kad je većina naprednih društava ukinuta, kao i KAB, njihovi članovi nisu prestali sa radom. Jedan dio članova KAB- tada je primljen u članstvo KPJ i tada se još upornije nastavljaju boriti progona i raznih pritisaka režima.

Najveći broj članova KAB-a stupa već 1941. U redove partizanskih jedinica ili pomaže NOB. Nekoliko članova KAB-a su nosioci Ordena Narodnog heroja. To su: Ivica i Drago Mažar, Stjepan Pipo Pavlić, Osman Karabegović, Ranko Šipka i Rade Ličina.[290]

Od predratnih članova KAB-a poginuli su: Miloš Popović, dva brata Podgornik, Slobodan Kokanović, Tone Filanović, Vjekoslav Bakulić, Tankerdi Sola idrugi.

b) *Radnički sportski klub "Borac"*

---

[288] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 43, Zaduženje za organizacione pripreme rada sa seoskom omladinom dobila je grupa studenata agronomije, uz obavezu da zvaničan nosilac bude KAB.
[289] Dubravka Škarica, n. d., str. 121. i 135.
[290] Ivica Mažar, član KPJ od1934, Drago Mažar, član KPJ od 1941, Stjepan Pipo Pavlić, član KPJ od 1941, Osman Karabegović, član KPJ od 1933, Ranko Šipka, član KPJ od 1940 I Rade Ličina član SKOJ-a od 1935, a pred rat član MK SKOJ-a Banjaluka. (Dubravka Škarica, n. d.)

Na Prvoj konferenciji Komunističke sportske frakcije Jugoslavije, održanoj 22-23. februara 1925, usvojena je Rezolucija koja naglašava važnost i značaj revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta za idejni i politički rad i na sportskom polju. U Rezoluciji se kaže: "Cilj je crvenog sportskog pokreta uvlačenje širokih radničkih masa u klasnu borbu proletarijata i njihovo fizičko kao i duhovno vaspitanje za konačno oslobođenje proletarijata." Vjerovatno je ovo bilo podsticaj da se u Banjluci 1925. i počelo sa pripremama za osnivanje Radničke kulturnoprosvjetne grupe. Tako je u Banjaluci 1926. osnovana Radnička kulturnoprosvjetna grupa sa horom i drugim sekcijama. Namjera je bila da se objedini članstvo i sredstva da bi se u jedinstvenom radničkom društvu razvijao kulturni, obrazovni, sportski i zabavni život radničke klase. Tako je osnovano Radničko sportsko društvo "Borac", takođe 1926. godine, a nakon dvije godine, 1928. osnovano je i radničko kulturnoumjetničko društvo "Pelagić'. Oba ova društva, pored ostalog, okupljali su, uglavnom, svu naprednu omladinu. U 1926. godini omladina Banjaluke, okupljena i u ovim društvima, učestvovala je u kampanji protiv reakcije i bijelog terora, a povodom spomena na Parisku komunu i njene slavne heroje, kao i za popularisanje crvene pomoći.[291]

Radnički sportski klub "Borac" osnovan je na Prvoj glavnoj godišnjoj skupštini 4. jula 1926. (Aleksandar Ravlić "Pola stoljeća Borca", str. 16). Pripreme za osnivanje kluba započete su znatno ranije prije osnivanja. Dr Dušan Lukač[292] kaže da " U ovom periodu jača uticaj komunista i u sportskom klubu Borac, koji djeluje već od 1925. godine."

Nastojanja da se osnuje i započne sa radom sportsko društvo "Borac", već od 1926. Bili su uključeni komunisti Mustafa Bahtijarević, Avdo ČardžIć, Abduselam Gvoždžar, Franjo Lemajić, Stevo NešIć i drugi, a od 1927. Muhamed Kazaz, Ivan Tukerić, Žarko Vranješević i Milan Sandić. Preko Mjesnog međustrukovnog odbora URSS upućen je zvaničan zahtjev poglavaru Gradskog sreza 12. maja 1926. U dokumentima pripremanimza osnivačku skupštinu vodilo se računa da ne budu ličnosti poznate u javnosti kao pripadnici komunističkog pokreta. Kada su Pravila RSD"Boraca" potvrđena, 3. septembra 1926, komunisti su se i zvanično uključili u članstvo i počeli preuzimati i upravu.[293]

"Borac" je imao odličnu saradnju sa brojnim sportskim klubovima Bosanske krajine u više mjesta (Prijedor, Bosanski Novi, Bihać, Drvar, Ljubija, Bosanska Dubica i dr), zatim sa "Veležom" u Mostaru, "Splitom" iz Splita, "Borcem" iz Čačka i dr. "Borac" je uspjeo da preuzme vodeću ulogu u sportskom društvu "Krajišnik", koje je do tada vodila prorežimska uprava. Kada je pokrenuta inicijativa za izgradnju stadiona za "Borac" građanstvo je dalo veliku podršku, a

[291] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1927/1. Kako je tada CK SKOJ-a vodio kampanju protiv bijelog terora, kao i za popularizaciju crvene pomoći u dokumentu stoji: "Od 14-20. marta naš savez ima da sprovodi, kao i svake godine, kampanju Martovske nedelje u spomen Pariske komune i njenih slavnih heroja, prvih boraca za oslobođenje proletarijata i za proletersku diktaturu ...".
[292] Dr D. Lukač, n. d., str.38.
[293] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 262, str. 387.

najviše omladina, što takođe govori o snažnom uticaju koji je vršen na široke mase mladih u Banjaluci.

U periodu pred Drugi svjetski rat (1939) u Upravi "Borca" nalazili su se istaknuti banjalučki komunisti I aktivisti demokratskog pokreta: Veljko Đorđević, Niko Jurinčić, Safet Filipović, Fahrudin Džin, Teofik Maglajlić, Dujo Ivezić, Duško Marković, Mustafa Softić, Žarko Vranješević, Mile Stefanović i drugi.

Iako su stalno ometani od policije, komoraša, nacionalističkih sportskih klubova i od režima u najširem smislu (preko srednjih škola, zanatske škole i nekih drugih institucija, vršen je pritisak da se omladini ne dozvoljava upis u sekcije "Borca", nacionalistički klubovi raznim materijalnim stimulansima su vrbovali omladinu, posebno iz siromašnijih sredina, da se uključuje u njihove klubove i sl). Ali, s obzirom na ogroman ugled koji je uživao "Borac" u naširim slojevima građanstvasvi ti pokušaji su nailazili na slab odjek kod omladine.

Pored bitke za prestiž na sportskom planu, jedna os odlika ovog kluba je njegovo političko djelovanje. U "Borcu" je postojala i veoma dobro djelovala partijska čelija, čiji sekretar je bio Niko Jurinčić. Prilikom gostovanja na sportskim priredbama, paralelno je organizovan i politički rad u kulturna događanja, razne tribine o aktuelnim temama, a sve to je bilo posebno dobro organizovane kada su pripremane vršene u saradnji sa KAB-om, "Pelagićem", "Prijateljima prirode" i dr.

Preko svojih članova Uprava "Borca" vršila je politički uticaj na članstvo u drugim sportskim klubovima, Neporedno pred rat to je postignuto u Sportskom studentskom klubu "Balkan", Banjalučkom sportskom klubu I sportskom društvu "Budučnost" u Gornjem Šeheru.

Kada je opasnost od najezde fašizma već bila očigledna, prilikom gostovanja radničkog sportskog društva "Velež" iz Mostara, u avgustu 1940. godine, goste je dočekalo hiljade Banjalučana, najviše omladine, sa crvenim zastavama i crvenim karanfilima kojim su gosti kićeni, da bi se i u ovoj prilici, manifestovanjem svojih progresivnih, antifašističkih stremljenja, izrazila solidarnost sa istim takvim stremljenjima gostiju, odnosno članstvom i prijateljima radničkog sportskog društva "Velež". [294]

Kada su u "Borcu" dobili informaciju da će 18.II 1941. Policija zabraniti rad "Borcu" istog dana je organizovana zabava u čijem kulturnom dijelu je učestvovao hor "Pelagića", otpjevavšI radničku pjesmu "Zdravo da ste hrabri borci". Govor je održaso Niko Jurinčić, koji je burno pozdravljen, I pored ometanja policije. Uspjelo se skloniti svu imovinu "Borca prije zabrane rada, a crveni dresovi, koji su takođe sklonjeni, kad je bio pogodan trenutak, avgusta 1941. Ioznijeti su na slobodnu partizansku teritoriju.[295]

[294] Dr D. Lukač, n. d., str. 76.
[295] Ibid.

c) *Radničko kulturnoumjetničko društvo "Pelagić*

Radničko kulturnoumjetničko društvo "Pelagić " osnovano je marta 1928. godine. Od osnivanja je imalo i omladinsku sekciju. Već prvih dana kada je društvo osnovano postignuti su zapaženi rezultati. Već 27. maja 1928. učestvovalo na Radničkom sletu, odnosno otvaranju Radničkog sportskog stadiona na Skenderiji. Radnički slet su zajednički organizovali Oblasni odbor URS-a i Savez radničkih kulturnih i sportskih društava, a pored učesnika i drugih mjesta iz Banjaluke su učestvovali "Borac" i "Pelagić". U Narodnom pozorištu, 27. maja do podne održana je svečana akademija, a u podne svečano je otvoreno igralište "Hajduk" na Skendereiji. Poslije podne su na igralištu odigrane nogometne utakmice, a Veliki spebrni prelazni pehar dobio je banjalučki "Borac." Uveče je na velikoj zabavi u Radničkom domu učestvovao, pored ostalih, i "Pelagi" iz Banjaluke.
Članstvo oba društva u Sarajevo je putovalo kolima sa konjskom zapregom pod crvenom zastavom, zbog čega su usput imali raznih problema, a i sa policijom. "Pelagićev" hor je u Sarajevu na stadionu, 27. maja 1928, pjevao "Marseljezu", a na priredbi uveče, pored ostalog i "Internacionalu". Narednih godina pristalice naprednih ideja sve više su potiskivali iz uprave društva socijal-demokrate, tako da u 1933/34. godini ima u upravi većinu."Pelagić" u to vrijeme uspješno nastupa na radničkim priredbama, kako u gradu Banjaluci tako i šire. Tada je imao nekoliko sekcija: horsku, dramsku, muzičku, omladinsku i dr. iako je omladina i u drugim sekcijama bila najbrojnija. Naprimjer. U 1934. godini samo u tri sekcije (horskoj, dramskoj i muzičkoj) bilo je 245. članova, a biblioteka je raspolagala sa 700 pretežno naprednih knjiga i oko 1500 stalnih čitalaca.

RKPD "Pelagić" je preko RTD "Prijatelji prirode" u 1935. godini organizovalo masovne česte izlete u mjesta oko Banjaluke. a i šire, kao napr.: Klašnice, Mišin Han, Podgradce, Trapiste, Česmu, Debeljake i druga mjesta. Pjevačkim horom je, nešto prije dolaska Plecitija, rukovodio Josip Mažar Šoša, a od 1935. Jaroslav Pleciti[296]. U to vrijeme Drago Mažar bio je bibliotekar "Pelagićeve" knjižnice. Za prvi koncert Pleciti je preradio tekst jedne Telerove[297] pjesme, prevedene sa slovenačkog jezika i muzički je obradio, nazvavši je "Banjalučki radnici" i pjesmu "Mi smo brod". Za prvi koncert bilo je predviđeno da se pjeva i "Internacionala", pod tačkom tri, ali ju je policija u programu precrtala, što je često i kasnije činila vršeći uvjek cenzuru kada "Pelagić" nastupa sa svojim programom.. Obe ove pjesme su, zajedno sa drugim pjesmama, često su pjevane na mnogim radničkim manifestacijama, a i poslije u toku narodnooslobodilačke borbe.

---

[296] Jaroslav Pleciti, dirigent pjevačkog hora "Pelagić", Poslije prvog nastupa sa horom , rad "Pelagića" je zabranjen, ali je poslije opet nastavio sa radom. Pleciti je protjeran 1937. godine iz Banjaluke od strane policije. Otišao je u Narodno pozorište u Niš, gdje je ostao do 1939. Prešao je u Pogoricu, gdje je 1942. uhapšen. Slijedila je odiseja po logorima do kraja rata, kada se ponovo vraća u Banjaluku (1945-1954. i 1958-1961).

[297] Ernest Teler (1893-1939), književnik i revolucionar. Učestvovao je u stvaranju Bavarske sovjetske republike kao član Centralnog vijeća radnika, seljaka i vojnika. Bio je osuđen na pet godina robije. Poslije dolaska Hitlera na vlast emigrirao je u USA, gdje je izvršio samoubistvo 1939. godine.

Na godišnjoj skupštini "Pelagića", održanoj početkom 1936. godine, u Upravu je ušlo više članova KPJ i njenih simpatizera. Pored ostalih za potpredsjednika je izabran Muhamed Kazaz, stari komunista, za drugog sekretara Emil Zrelec, za blagajnika Ivan Tukerić, a članovi uprave su bili Ivan Sigler, Edhem Karabegović Leda i drugi. [298]

Uskoro poslije održanih prvih koncerata, policija je zabranila rad "Pelagića", pa ga ponovo preuzimaju komorašI, pod zaštitom policije, koristećI opštu hajku protiv komunista. Već u jesen iste godine oko "Pelagića" se okupljaju komunisti, obračunavaju se s komorašima i ponovo preuzimaju upravu. Tad u upravu "Pelagića" ulaze: Kasim Hadžić, predsjednik, Šefket Maglajlić, potpredsjednik, Slobodan Kokanović, sekretar, Slobvodan Uzelac, Mirko Višnjić, Ćamil Bućo, Josip Šoša Mažar, Drago Lang, Edhem Karabegović, Nazum Džabić, Rahmija Kadenić, Muhamed Kazaz i Mehmedalija Mašinović. Ova uprava društva, samo uz manje promjene ostala je na čelu "Pelagića" do 1941. godine, odnosno do okupacije zemlje. U ovo vrijeme priredbe "Pelagića", zbog svojih revolucionarnih sadržaja, postaju društvenopolitički događaj o kojim je brujao cijeli grad, svako sa svoga stanovišta.

Kada je "Pelagić" bio zabranje u 1937. godini, tada su gotovo svi članovi Partije i SKOJ-a prešli da pjevaju u pjevačko društvo "Sloga", u kome je također bio dirigent Pleciti. Pleciti je 1937. godine protjeran iz Banjaluke od strane policije. Predhodno ga je pozvao policijski komesar Banjaluke i naredio mu da grad napusti u roku od 48 časova. Poslije su horom dirigovali Dragan Šajinović i Josip Kaplan. Pleciti se poslije teško provedenih ratnih godina po logorima, po povratku kući, vratio u Banjaluku i opet nastavio dirigivati u pjevačkum horu "Pelagić".

Po sjećanju jednog člana[299] u "Pelagićevom" horu 1937. godine članovi su bili: Jakob Šmit, Muharem Fazlić, Vlado Sabljić, Rade Ličina, Rifat Plivac, Šefik Muftić, Ivica i Pero Kureljak, Hamdija Boca Kurjak, Josip i Ivica Mažar, Edhem Leda Karabegović, Irfan Karabegović, Ivan Rolih, Čazim Muftić, Milkan Tošić, Mehmedalija Selman Garo, Mustafa Sabitović Čapo, Mehmed Mešinović, Adem Ćalma, Idriz Šašivarević, Branko Blagojević, Muharem Musić, Ćamil Bućo, Ibrahim Hamula, Muharem Spaljić Šaro, Meho Imbahimbegović, Radomir Skakić, Mehmed Ramić Drimbo i drugi.[300]. "Pelagić" je često gostovao, sa svim svojim sekcijama, van Banjaluke tako što je društvo za svoje članove obezbjeđivalo troškove puta i ishranu, a po pravilu članovi društva su spavali po kućama prijatelja "Pelagića". Tako su gostovali u: Prijedoru, Bihaću, Teslići, Ljubiji, Drvaru i drugim mjestima.

Za vrijeme cjelokupnog svoga djelovanja RKUD "Pelagić" od osnivanja, pa do konačne zabrane rada pred Drugi svjetski rat, vršilo je pozitivan uticaj kako na

---

[298] Dr D. Lukač, n. d., str.38
[299] Aziz Muftić, *U "Pelagićevom" horu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2., str. 345-349.
[300] Ibid., str. 346.

svoje članove, najvećim dijelom omladinu, tako i na sredine gdje su nastupali sa svojim programom, gdje je takođe omladina bila najbrojnija - i u Banjaluci i van Banjaluke prilikom gostovanja. Članovi "Pelagića" su bili progresivni ljudi, a posebno ljudi iz uprave, koji su "Pelagić vodili. Ostvarujući svoju misiju zbog koje je i osnovan, "Pelagić" ju je dvojako ostvarivao – kulturnoprosvjetnim i političkim djelovanjem i u oba ova područja ostvarivao je izvanredno dobre rezultate.

Pri "Pelagiću" je osnovan omladinski hor (u jesen 1939/1940), sa četrdesetero omladine, kojim je rukovodio Drago Mažar. Biblioteku "Pelagića" najviše je koristila omladina. U periodu 1940/1941, kada se u Banjaluci održavalo nekoliko političkih skupova Bosanske krajine od posebog značaja u vezi sa predstojećim podizanjem ustanka protiv okupatora zemlje, i "Pelagić" je sagledao svoju političku misiju u Bosanskoj krajini, u tom vremenu. Uslijedilo je gostovanje u više krajiških gradova i manjih mjesta sa kulturnoumjetničkim programom koji je odslikavao tešku političku situaciju u zemlji i stremljenja progresivnih krugova, koji su stajali i na čelu "Pelagića", s jasnom vizijom da se zemlja mora braniti od nasrtaja fašizma. Tako, na primjer, u toku juna 1940, "Pelagić" gostuje u radničkim centrima: Drvaru, Ljubiji, Prijedoru. Revolucionarni sadržaj kulturnoumjetničkog programa "Pelagićevih" priredbi vršio je snažan uticaj na posjetioce.[301] O dometima, značaju, sadržaju i ljepoti "Pelagičevih" priredbi iz toga vremena prepričavalo se i u partizanskim kolonama, u dugim pješaćenjima za vrijeme narodnooslolobodilačke borbe.[302]

d) Radničko sportsko društvo "Prijatelji prirode"

Radničko turističko društvo "Prijatelji prirode" osnovano je u proljeće 1935. godine. Ima tvrdnji da je u Banjaluci osnovana podružnica društva "Prijatelji prirode", čija uprava je bila u Zagrebu[303].

Prvi predsjednik ovog društva bio je Stojan-Stole Kovačević, a potom Borislav Boro Ilić,[304] koji je bio jedan od pokretača osnivanja RTD "Prijatelji prirode" i njegov drugi predsjednik. RTD "Prijatelji prirode" prvenstveno je okupljalo radnike i radničku omladinu. Ali članovi društva masovno su bili i studenti i srednjoškolska omladina, poneki profesor, pisac i drugi. Društvo je okupljalo napredne ljude lijeve orijentacije, a KPJ i SKOJ-a su ostvarivali neposredan uticaj preko svojih članova. Odlasci u prirodu omogučavali su članovima društva da politički djeluju na selu - da organizuju političke zborove, kulturne priredbe, predavanja i drugo. Već sam odlazak u prirodu predstavljao je svojevrsne manifestacije. Kako se uvjek išlo masovno, nošene su crvene zastave, pjevane su

[301]Dr D. Lukač, n. d., str. 64.
[302] Kazivanje Momira Kapora autoru; Sjećanje autora.
[303] Bosa Ljuboja, Ženski pokret u Banjaluci, *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB*, knj. 2, str. 247; Ćamil Bućo "Prijatelji prirode", Ibid., str. 289-290.
[304] Ibid., knj. 1, fusnota br. 435, str. 412. Borislav Boro Ilić (1910-1936),član SKOJ-a od 1928. U gimnaziji je politički djelovao u Đačkom društvu "Mladost". Po borbrnosti se isticao i na univerzitetu i u Banjaluci.

revolucionarne pjesme, a sve to skretalo je na sebe pažnju simpatizera naprednih snaga, pa je mnoge već sama ta atmosfera, ta raspjevanost mladosti, opredjeljivalo da se učlane u društvo "Prijatelji prirode". Ali, istovremeno sve to je skretalo pažnju i policije da bude budnija prema djelovanju ovog društva. Jedna od najznačajnijih manifestacija desila se 1936. u Mišinom Hanu, selu pored pruge prema Prijedoru. Tom prilikom na izlet je pošla grupa sa više od 200 izletnika pod crvenom zastavom. Kako je tada osnovan Narodni front i po selima, poslije uspjele priredbe na zboru pred crkvom, ljudi su se masovno upisivali za člana Narodnog fronta. Nakon nekoliko dana jedan mještanin iz Mišina Hana dođe u Radnički dom da nađe nekog od rukovodilaca RTD "Prijatelji prirode". Kad ih je pronašao rekao je "Ona imena što ste vi pisalu u nedjelju brišite, braćo, jer nas žandarmi pobiše kundacima…". Članovi RKUD "Pelagić" i RSK "Borac" bili su istovremeno i članovi RTD "Prijatelja prirode".

e) *Crvena pomoć Jugoslavije –djelovanje u BanjaluciI*

Crvena pomoć Jugoslavije osnovana je 1923. kao jugoslovenska sekcija Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR). Ona nije bila tzv. transmisija preko koje je vršen uticaj na mase, pošto je djelovala tajno pod rukovodstvom KPJ. Ali, kako je prilično brojno okupljala ,psije svega, simpatizere revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta, i ona je bila svojevrstan vid vršenja uticaja na određen broj pristalica naprednog pokreta. Ekonomski aspekt Crvene pomoći nije bio presudan, iako nije bio ni zanemarljiv. Bitno je bilo da se u komunikaciji sa davaocima crvene pomoći naglasi idejni, politički i moralni karakter ove pomoći, kako bi se oblikovala svijest o moralnoj obavezi davanja lične pomoći i to svakog mjeseca, a ne jednom godišnje ili jednom za neki duži period. Sredstvima Crvene pomoći pomagane su žrtve političkog nasilja, uhapšeni revolucionari i njihove porodice, kada je to bilo potrebno, radnički aktivisti, plaćani su advokati koji brane uhapšene revolucionare na suđenjima i dr. U Banjaluci su uvjek od MK KPJ bili zaduženi kadrovi za organizaciju prikupljanja Crvene pomoći. Na V kongresu Kominterne u julu 1924. odlučeno je da se 18, mart dan Pariske komune, obilježava i kao dan Međunarodne crvene pomoći. Crvena pomoć je 1. avgusta 1928. pokrenula i svoj list "Zaštita čovjeka". Dugo godina u Banjaluci je, počev od 1935. godine, za Crvenu pomoć bio zadužen Teofik Kadenić, zvani Cinkara. On je bio sekretar Mjesnog odbora Crvene pomoći u Banjaluci, kao stari član SKOJ-a od 1933 i KPJ od 1935. U Mjesnom odboru Crvene pomoći od 1934-1936. bili su Branko Đukić, Kasim Hadžić, Teufik Kadenić Cinkara i Edhem Karabegović Leda. Postojali su posebni odbori Crvene pomoći po kvartovima, a u preduzećima, ustanovama, klubovima i drugim organizacijama bili su pojedinci zaduženi za sakupljanje Crvene pomoći. Banjaluka je tradicionalno imala dobro organizovanu crvenu pomoć, još od prvih aktivnosti revolucionarnog omladinskog pokreta, što je vjerovatno u vezi i sa akcijom koju je vodio CK SKOJ-a.[305]

[305] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1928/4, cirkularno pismo CK SKOJ-a od avgusta 1928. godine, upućeno svim pokrajinskim i mjesnim komitetima SKOJ-a povodom rada SKOJ-a u Crvenoj pomoći. Na kraju ovog pisma se

Iako je politički, idejni i moralni aspekt crvene pomoći bio značajniji od ekonomskog, nije bio rijedak slučaj da to ljudi nisu dobro razumjeli. Kad je jedan tek primljen član KPJ prikupljeni novac donio osobi zaduženoj za crvenu pomoć, istakavši tom prilikom da su pojedinci dali prilog i za godinu dana, bio je ukoren. Jer, svako ko daje crvenu pomoć treba da bude vezan za komunistički pokret, pa da redovno daje pomoć, makar i po malo – rečeno mu je.[306]

f) "Narodna pravda", nedeljni list za selo

"Narodna pravda", nedeljni lista za selo u Banjaluci je počela izlaziti u 1935. godini. Najnaprednije snage u gradu pokrenule su inicijativu za izdavanje ovog nedeljnika. U redakciju su ušli Milorad Gajić, Safet Filipović, Nikica Pavlić, Vilko Vinterhalter i Branko Zagorac. Sve su to bili izrazito sposobni mladi ljudi, članovi KPJ, a dvojica od njih i istaknuti omladinski rukovodioci u gradu (Vilko Vinterhalter je bio sekretar MK SKOJ-a od 1930-1933, a Nikica Pavlić sekretar MK SKOJ-a od 1933-1934). I čitaoci ovog lista su bili velikim dijelom mlađi ljudi, s obzirom na programsku orijentaciju ovog lista. Tome je svakako doprinijeo i sadržaj lista, kao i najodgovornije ličnosti koje su djelovale operativno – Bogdan Jerković, glavni urednik i Nenad Borić odgovorni i tehnički urednik.

Poslije Splitskog plenuma KPJ, održanog juna 1935. Još jasnije su sagledani stavovi u vezi sa formiranjem antifašističkog fronta, pa je "Narodna pravda" objavila članak "Stvaranje radničke partije i Narodnog fronta slobode" u kome je izložen osnovni program Narodnog fronta slobode:

1. "Pravo svakog naroda da odlučuje svojom sudbinom.
2. Opći i potpunaamnestija svih poltičkih osuđenika.
3. Ukidanje Zakona o zaštiti države i iznimnog suda za zaštitu države.
4. Puna sloboda štampe, zborova i udruživanja.
5. Raspuštanje današnje narodne skupštine i raspis izbora za ustavotvornu skupštinu na temelju općeg i proporcionalnog prava glasa.
6. 40-satni radni tjedan i povišenje radničkih nadnica.
7. Izbore za ustanove radničkog osiguranja i neodložno provođenje osiguranja u starosti, iznemoglosti, smrti i nezaposlenosti.
8. Poništenje seljačkih dugova i oslobođenje od dužnog poreza seljaka, malih zanatlija, trgovaca i siromašnih građana. Sniženje poreza i ukidanje globa, kuluka, poreza i prireza na radničke nadnice, protiv kapitalističkih monopola I kartela.
9. Za mir, slobodu i protiv fašizma.
10. Za neodložnu uspostavu odnosa i saveza sa SSR-om."[307]

---

kaže: "SKOJ se učlanjuje u Crvenu pomoć da zajedno sa KPJ postane ... kostur te organizacije ... Naša je poruka: svaki član SKOJ-a mora biti član Crvene pomoći."

[306] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 491, str. 421.

[307] "Narodna pravda", br. 3-4, 15. avgusta 1935. godine

Iz gornjeg sadržaja dijela navedenog članka vidi se da su sva nabrojana pitanja, tretirana u članku, bila veoma aktuelna i da se iz do sada iznijete aktivnosti revolucionarne omladine Banjaluke toga vremena može pouzdano reči da su ti isti sadržaji veoma zaokupljali i mlade u Banjaluci u njihovim političkim aktivnostima.

List je objavljivao članke o ekonomskom položaju seljaka, o stanju u pojedinim preduzećima, o stanju u školstvu, što je, između ostalog, posebno interesovalo mlade, kao i druga aktuelna pitanja.

Prvi broj lista odštampan je 15.VII 1935. u tiražu od 2.500 primjeraka. Tiraž drugog broja je dvostruko uvećan, a treći i četvrti broj su štampani u znatno većem tiražu (8.000, odnosno 10.000 primeraka), dok je peti broj policija konfiskovala. Ovolikom interesovanju doprinijela je tematika – težak život radnika i seljaka, članci o osnivanju Narodnog fronta s obzirom na jačanje fašističkih snaga u svijetu i u zemlji, uslovi života mladih, posebno šegrta, borba za poboljšavanje životnih uslova radnih ljudi itd. List su naručivali i po sto primjeraka iz drugih sredina, kako iz Bosanske krajine, tako i iz Podgorice, Kragujevca i dr. Jedan od individualnih pretplatnika bio je i Maksim Gorki.[308]

g) *Djelovanje komunista u radničkom sindikalnom pokretu*

Na radničkoj skupštini, održanoj 3. decembra 1905. godine u Banjaluci, prihvaćena je načelna odluka o osnivanju "jednog radničkog udruženja". Početkom 1906. godine kod Zemaljske vlade registrovano je udruženje pod nazivom "Banjalučko međunarodno prosvjetno radničko društvo". Iako tako ne izgleda iz samog naziva, ono je bilo idejno usmjereno, ali je ezopovskim jezikom prikriven cilj udruženja. U "Cilju društva, shodno tadašnjim propisima stoji da se isključuje politička aktivnost, ali opdmah zatim je eksplicirano da će ono podizati "klasnu radsxničku svijest" i njegovati "radničku solidarnost". Već prvih godina ovog vijeka u Banjaluku dolazi, 1903. godine, iz Srbije agilni socijalista Jerotija Plavšić, iza koga ostaju tragovi u sferi potrebe borbe za radnička prava. U Banjaluku su dolazili i "specijalni emisari socijaldemokrata iz Zagreba Rudolf Cistler 1905. i Janko Cerin 1906. godine."[309] Krajem 1921. dodine počinju se osnivati prve podružnice Nezavisnih sindikata pod uticajem komunista. U Banjaluci se osnivaju novembra 1921, a ubrzo i Mjesno sindikalno vijeće, ali već u decembru policija im zabranjuje rad. Dvadesetih godina vodi se uporna borba banjalučkih radnika za poboljšanje svoga ekonomskog položaja, za bolje uslove rada, kraće radno vrijeme, pravo na kolektivne ugovore i udruživanje radnika, tarifno-štrajkačke akcije, prvomajske proslave, protestne zborove, i razne druge oblike ispoljavanja klasne borbe najviše

[308] Milorad Gajić, *Pet brojeva "Narodne pravde"*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 312. do 316..
[309] Dr Nedim Šarac, *O nekim karakteristikama idejne usmjerenosti prvih radničkih udruženja u Banjoj Luci,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 66-67.

su vodili drvodeljski, građevinski, rudarski, monopolski, obučarski i krojački radnici.[310]

Na osnovu zaduženja koja su im davali Pavo Radan i Veselin Masleša, krajem dvadesetih godina, komunisti su politički osvajali podružnice strukovnih sindikata Ujedinjnog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ). Tako su se, na primejer, na osnovu pojedinačnih zaduženja zaposlili u Pilani "Bosna Boa" zbog neposrednog političkog djelovanja Hasan Burić, Franjo Sarafin, Ivan Sigler, Eva Šmit, Jakob Šmit i Ivan Tukerić. Između nekoliko prvih zadataka bilo je osvajanje Izvršnog odbora Mjesnog međustrukovnog odbora URSSJ (MMO URSSJ). Koji je cijeli period od tada, pa sve do zabrane rada URSSJ krajem decembra 1940. godine ostao pood uticajem komunista.[311]

Na plenarnoj skupštini MMO URSSJ, održanoj 11. juna 1933, pored delegata i radničkih povjerenika, pozvani su i drugi zaposleni i nezaposleni radnici. Razmatran je veoma težak položaj zaposlenih i nezaposlenih, među kojim je bilo najviše omladine. Ocjenjeno je da su nadnice svuda smanjene za 30-50 posto i da je ugrožen goli opstanak (dok je u 1932. nadnica prosječno iznosila 24 dinara, u 1933. je pala na 14 dinara) o čemu su pisale i lokalne novine.[312] Na Mjesnoj partijskoj konferenciji, održanoj 1934, između ostalog, osnovan je "poseban Odbor za rad u sindikatu da bude organizator i koordinator sveukupnog rada na sindikalnom polju među radnicima u gradu i radničkim središtima Drvaru, Jajcu, Ljubiji i Maslovarama… Utvrđeno je da su zahvaljujući ulasku komunista u sindikate URSSJ i ORS stvorene političke pretpostavke za saradnju oba sindikata u ostvarivanju zajedničkih interesa. U takvoj saradnji bili su uspješni tarifni pokreti pilanskih, šumskih, željezničkih, rudarskih, kožarskih i građevinskih radnika. Naglašena su pozitivna iskustva radničkih proizvodnih zadruga koje su u Banjaluci osnovane 1932. godine."[313]

U banjalučkim demonstracijama 23. avgusta 1935. uhapšen je Nikica Pavlić. Na ovim demonstracijama masovno su rasturani leci "Akcionog odbora za osnivanje Jedinstvene radničke partije", čiju je političku platformu objavili dr Božidar Adžija i Miroslav Pinter 9. avgusta 1935. godine.[314]

Može se reči da već 1927. i 1928. godina označavaju polet u razvoju klasnog radničkog pokreta i djelovanja komunista u njima, u odnosu na period kada je bila zabranjena NRPJ, 1924. godine, zbog čega je bilo nastupilo izvjesno zatišje u djelovanju klasnog radničkog pokreta. Na proslavi prvomajkog praznika u Banjaluci u Radničkom domu, 1928, govorio je Pavo Radan, komunista "koji je

---

[310] Dr Nikola Babić, *Banjaluka u središtu društveno-političkih zbivanja zapadne Bosne,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 18-19.
[311] Milan Vukmanović, *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 14.
[312] *Vrbaske novine br 104,* Banjaluka 30. Aprila 1933.
[313] Milan Vukmanović, n. d., str. 33
[314] Milan Vukmanović, n. d., str. 48.

između ostalog naročito naglasio da je u ovom času najvažnije jedinstvo radničkog pokreta".[315] Tako se Pavo Radan, kao istaknuti komunista toga vremena, pred više od 500 radnika, govoreći o potrebi razvijanja Jedinstvenog radničko-seljkaškog fronta, u stvari zalagao za stav KPJ od početka 20-ih do početka 30-ih.[316] Od tada pa sve do okupacije zemlje, djelovanje komunista u klasnom radničkom pokretu, sa manjim ili većim plimama i osjekama, u zavisnosti od većih ili manjih pritisaka režima, trajalo je u kontinuitetu.

"Zapažen uspjeh banjalučkih komunista bilo je zauzimanje pozicija i stvaranje revolucionarnih uporišta u sindikatima. Naroč!ityo sdu značajni uspjesi u stvaranju partijskih uporišta u organizacijama URSS-ovih sindikata. Takav uticaj ostvaren je među građevinarima, tipografima, kožarima, brijačima, pekariam, u Fabrici duvana itd. Bio je to period najneposrednijeg djelovanja komunista-radnika koji su svoj ugled i uticaj među radnicima stvarali svojom društvenom aktivnosšću, drugarstvom, nepomirljivim stavom protiv eksploatacije. Među najznačajnije sindikalne rukovodioce spadali su Pavo Radan, Kasim HadžIć, Franjo Sarafin, Šefket Maglajlić, Edhem Karabegović i dr. Rezultat djelovanja komunista u ovim organizacijama bio je da su one ne sami i u političku borbu i angažovali se na sprovođenju linije KPJ. Izborom komunista u rukovodstva sindikalnih organizacija, za radničke povjerenike itd., aktivnim radom unutar podružnica smanjivan je uticaj socijaldemokratskih reformista u njima, kao i režimskih sindikata i njihova oportunistička djelatnost. Sve to omogučilo je da ojačaju pozicije KPJ i u tako važnom forumu, kao što je bio Mjesni odbor međustrukovnog saveza URSS-a koji je okuypljao najvećI broj radnika Banje Luke."[317]

Kao protuteža klasnim radničkim sindikatima djelovalo je je nekoliko sindikalni saveza. Navešćemo samo nekoliko.

Jugoslovenski nacionalni radnički savez (JNRS), osnovan 1931. godine u vrijeme kada je režim diktature objavljivanjem oktroisanog ustava najavljivao popuštanje stega. Osnivanje JNRS obavljeno je u vrijeme kada je osnovana režimska politička stranka Jugoslovenska nacionalna stranka. Cilj je bio da se radnici, okupljanjem u ovaj sindikat ujedno uklapaju i u spomenutu režimsku stranku. Ostvarivši veoma skromne rezultate, u 1935. godini imao je svega 1800 članova. U Banjaluci je osnovano *Udruženje nacionalnih radnika za Vrbasku banovinu*, koji, takođe, nije zabilježio neki uspjeh. Na području Drinske banovine takođe. Imao je samo 500 članova za područja: Kaknja, Breze, Zenice, Vareša i Rogatice u 1932. godini. I *Jugoslovenski radnički savez (JUGORAS)* bio je režimski sindikat, koji je osnovao Milan Stojadinović, predsjednik Radikalne stranke, 1936. godine.

---

[315] "Borba", br. 26, Zagreb 1928; "Glas slobode", br. 17/1928, članak "Prvomajska proslava u Bosni i Hercegovini, str. 11-12.
[316] Uroš Nedimović, *Prilog osvjetljavanju uloge komunista u razvijanju klasnog radničkog pokreta u Banjoj Luci i okolini (1921-1929)*, Banjaluka u novijoj istorini, 296-297.
[317] Dušanka Kovačević, *Iz rada organizacije KPJ u Banjoj Luci 1935-1941,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 405.

U *Hrvatskom radničkom savezu*, (HRS) osnovanom 1923. godine, važno mjesto je imala antikomunistička propaganda. Poslije sporazuma Cvetković-Maček, HRS se pojavljuje kao režimski sindikat. U vrijeme obnove njegovog rada (1935-1941) postigao je prilično ravijenu mrežu – oko 80.000 članova u cijeloj zemlji.

h) *Uloga komunista u osnivanju i djelovanje u Ženskom pokretu u Banjaluci*

Ženski pokret u Banjaluci osnovan je 1934. godine, a ideja da se osnuje potekla je od grupe studenata komunista, a prije svega od Miloša Popović Đurina,[318] koji je bio začetnik njegovog osnivanja i njegov stalni saradnik. Podršku osnivanju ovog pokreta imađu mnogih dali su i Nikola-Nikica Pavlić, Safet Filipović, Branko Zagorac i drugi. U radu oko organizacije osnivačkog sastanka angažovao se i Vojo Mitrov.[319]O potrebi osnivanja Ženskog pokreta odlučeno je na Mjesnoj partijskoj konferenciji, juna 1934. Od tada do Osnivačke skupštine proteklo je više mjeseci. Tako je održana 1935, a u ime Alijanse ženskog pokreta prisustvovala je Milka Žicina, književnik, proleterski pisac iz Beograda. Za predsjednicu Mjesne organizacije ženskog pokreta izabrana je g-đa Ladić, supruga poznatog sudije u Banjaluci, ugledna građanka, odnosno nekompromitovana ličnost, što je bilo veoma važno zbog prijave Mjesnog odbora organizacije Ženskog pokreta za registraciju kod nadležnih organa vlasti, za sekretara Bosa Ljuboja, a za članice uprave još su izabrane Ruža Oljača, Marina Popović (predsjednica Nadzornog odbora),[320]Beba Mandrović Birger, Eva Šmit, Katica Sarafin i Anka Popović, majka Miloša Popovića. Prostorije društva bile su u zgradi Narodnog pozorišta, neposredno uz prostorije KAB-a. Šite članstvo Ženskog pokreta najviše su sačinjavale napredne građanke, intelektualke (najviše prosvjetne radnice), službenice, radnice, studentkinje i ženska omladina. Bilo je dosta domaćica iz porodica komunista i simpatizera, među kojim je bilo i muslimanki u zarovima. Putem raznih formi rada Ženski pokret u Banjaluci obuhvatao je oko 200 aktivistkinja.

Jedna od prvih političkih akcija bio je veliki politički zbor u oktobru 1935. godine, koji je organizovan uz pomoć partijske organizacije. Usvojena je rezolucija u kojoj je istaknut zahtjev za jednako, opšte, tajno i pasivbno pravo glasa za sve muškarce i žene. Poslan je telegram Milanu Stojadinoviću, predsjedmiku vlade, slijedećeg sdadržaja: " Žene sakupljene na skupštini u Banjaluci shvatajući da za savjesno isounjavanje svojih dužnosti treba da imaju uticaja na formiranje društva i države,

---

[318] Miloš Popović Đurin, (1911-1943) iz Prijedora, profesor Više pedagoške škole u Beogradu. Pisao je pedagoške studije i rasprave. Porodica je proganjana zbog brata po ocu Cvetka Popovića, osuđenog kao atentatora na Veleizdajničkom procesu u Banjaluci. Miloš je poginuo kao komesar čete VI istočnobosanske brigade.

[319] Vojo Mitrov (1913-1978), učesnik revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta, ilegalni radnik, jedan od nosilaca pripreme i organizacvije ustanka u srednjoj Bosni, zamjenik i komesar bataljona, oficir Operativnog štaba za Bosansku krajinu i obavještajni oficir Petog korpusa.

[320] Marina Popović, rođena 3. maja 1885. g. u Majevcu kod Dervente, čerka banjalučkog vladike, učiteljica Narodne osnovne i Više djevojačke škole u Banjaluci, umrla u Banjaluci 26. marta 1970. Na njenu adresu stizala je sva pošta koja je iz zemlje i inostranstva upućivana Veselinu Masleši i Akifu Šeremetu.

traže da se u izborni zakon uvede opšte i tajno pravo glasda za sve građane, jednako za muške I ženske."[321]

Ženska sekcija je imala organizovan samostalam kulturnoprosvjetni rad. Tako je u čast Osmog marta 1940. godine u Hotelu "Bosni" izveden program sastavljen od revolucionarnih pjesama, baletskih tačaka i recitacija. Članice Ženskog pokreta masovno su bile uključene i u odgovarajuće sekcije u KABu, "Pelagiću" i sl. Kada je za vrijeme održavanja skupštine učitelja u Banjaluci došlo do demonstracija, članice Ženskog pokreta su se masovno uključile u prve redove , pevanjem u horu revolucionarnih pjesama. Kada su vatrogasci došli da sa šmrkovima vode rastjeraju demonstrante, i sami su bili ponijeti spontanošću tih demonstracija pa su se priključili demonstrantima.[322]

Kakav je značaj pridavan radu Ženskog pokreta tada u Banjaluci vidi se iz sjećanja Mirona Mandrovića. On kaže: "Kad sam se u ljeto 1934. oženio Zorom Klikić, radnicom Tvornice duvana, u našem stanu su održavani i sastanci Ženskog pokreta. Tu su dolazili Nikica Pavlić, Sveto Ljuboja, Pavo Radan, Dušanka Kovačević,, Muhiba Maglajlić, Mara Gogić, Zora Milkić, Lepa Arsenić, Janja Kolaković, Kata Filipović, Lenka Levi i drugi."

"Kao sekretar sam vodila zapismike na svim sastancima Ženskog pokreta sve do hapšenja 1938, kada su mi oduzeli sve knjige zapisnika. Ujedno sam vodila i blagajničku knjigu Radničkog turističkog društva "Prijatelji prirode", čiji je prvi predsjednik bio Stole Kovačević,[323] a potom Boro Ilić i Emil Zrelec.[324]

Ruža Oljača u objavljenom sjećanju o Ženskom pokretu kaže: "Negdje na samom početku Osman Karabegović mi je dao zaduženje da odmah pristupim pripremama za osnivanje mjesne organiozacije Ženskog pokreta u Banjaluci. Imala sam iskustva u političkom radu sa ženama banjalučkih radnika, ali ovo je bilo nešto sasvim drugo. Političko opredjeljenje banjalučkih organizacija KPJ i SKOJ-a za rad u masovnim organizacijama je, sasvim razumljivo, moralo podrazumjevati i organizacione oblike legalnog rada sa ženama. Prema dobijenim upustvima trebalo je povezati se sa Alijansom ženskog pokreta kako bi se dobila šira podrška za osnivanje. Iz ranijih iskustava se znalo da Uprava policije i politički organi Banske uprave neće dati dozvolu ukoliko u Inicijativnom odboru budu lica koja se nalaze u policijskoj evidenciji komunista i simpatizera naprednog pokreta. Rečeno mi je da u akciju treba uključiti žene iz građanskog društva, ali da cijela organizacija mora ostati pod političkim uticajem komunista. U akciju je trebalo uključiti članove KPJ koji nisu bili kompromitovani…"[325]

---

[321] Dušanka Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 404.
[322] Dr D. Lukač, n. d., str. 79
[323] Prema drugom izvoru u zborniku Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 433 prvi predsjednik RTD "Prijatelji prirode" u Banjaluci bio je Borislav Bora Ilić.
[324] Bosa Ljuboja, *Ženski pokret u Banjaluci,*Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 2, str. 247-248.
[325] Ruža Oljača, *Organizaciju Ženskog pokreta u Banjaluci osnovali su komunisti,* Ibid., knj. 2, , str. 235. do 240.

Ova akcija je veoma dobro organizovana. Banjalučanke su pozvane da se učlane preko dijapozitiva prezentovanih javnosti preko bioskopskog platna, (napravio ih je omladinac Zdravko Kovačević), koje su posjetioci bioskopskih predstava imali prilike da vide. Pored ostalog pisalo je da i žene imaju jednaka prava kao i muškarci u svim oblastima života. Pronađene su nekompromitovane ličnosti, a podršku su dali predsjednici građanskih partija dr Filip Čondrić, dr Branko Čubrilović, proto Dušan Kecmanović i dr.

Kad je organizovana Mjesna organizacija Ženskog pokreta u Banjaluci, osnovni materijal za početak rada dobijen je od Anđe Jovanović, sestre Ise Jovanović.

U Upravi Mjesne organizacije Ženskog pokreta bile su: Paula Čubrilović, Paula Ivezić, Josipa Lastrić, Bosa Ljuboja, Jelena-Beba Mandrović, Ruža Oljača, Neda Paternoster, Anka i Marina Popović, Milena Rajačić, Katica Sarafin i Eva Šmit. Organizacionu i drugu pomoć, naročito u predavanjima, pružali su Nikica Pavlić, Miloš Popović i Branko Zagorac. Poslove sekretara i blagajnika vodila je Ruža Oljača.[326] U Ženskom pokretu Banjaluke, pored navedenih, bile su aktivne: Natalija Jović, Desa Barišić, Ajša Karabnegović, Dragica Kosović, Slavica Kremenović, Vahida Maglajlić, Hatidža Maslo, Minka Mozer, Vuja Oljača, Neda Paternoster, dr Danica i Lepa Perović, Stana Pjevac, Milena RajačIć, Ruža Rakić, Katica Rolih, Roza Sigler, Stanka Šubić, Nevenka Vojsić-Vranješević, Rada Vranješević i druge.[327]

Tokom vremena Ženski pokret u Banjaluci postao je jedna od najaktivnijih članica Alijanse ženskog pokreta u Jugoslaviji, iako se ženski pokret Banjaluke nije odvijao na zadacima Alijanse kao feminističkog pokreta građanske klase. Rukovodstvo ženskog pokreta nastojalo je žene uključiti u sva društva u koje su bili uključeni i muškarci lijeve orijentacije. Tako su žene u Banjaluci već u to vrijeme i fudbal igrale. Poseban značaj imao je politički rad sa ženama, posebno akcija Konferencije za žensko pravo glasa. Osnovana je predavačka tribina koja je bila povezana sa KAB-om. Literatura je dobijana od Alijanse, ali je "proturana" i ilegalna štampa i pojedine brošure. Takođe se radilo sa nepismenim i neukim ženama putem odgovarajućih oblika rada.

U uvodnom dijelu druge knjige *Banjaluka u Radničkom pokretu i NOB* naveden je spisak žena članica Ženskog pokreta, pa ćemo ga navesti: "U opštoj i omladinskoj sekciji Ženskog pokreta djelovale su Paula Čubrilović, Desa Barišić, Paula Ivezić, Natalija Jović, Ajša Karabegović, Dragica Kosović, Dušanka Kovačević, Slavica Kremenović, Josipa Lastrić, Bosa Ljuboja, Vahida Maglajlić, Jelena-Beba Mandrović, Hatidža Maslo, Minka Mozer, Ruža i Vuja Oljača, Neda Paternoster, dr Danica i Lepa Perović, Stana Pjevac, Anka Popović (majka Miloša Popovića), Milena Rajačić, Ruža Rakić, Katica Rolih, Katica Sarafin, Roza

[326] Ibid, knj. 1, fusnota br. 485, str. 420.
[327] Ibid., Uvod, knj. 2, str.49.

Sigler, Eva Šmit, Stanka Šubić, Nevenka Vojšić-Vranješević, Rada Vranješević i druge."[328]

S obzirom na našu temu istaknućemo ko su bile članice Omladinske sekcije Ženskog pokreta u Banjaluci: U Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta bile su najistaknutije po svojoj aktivnosti Dušanka Kovačević, zatim Vahida Maglajlić, Jela Perović, Dragica i Ljubica Mrkobnjić, Fahira Fejzagić, Antonija i Dragica BanučIć, Kata Džin, Ajša Karabegović i druge. Ova sekcija se posebno bavila okupljanjem ženske omladine i organizovanjem analfabetskih tečajeva, poebno u Gornjem Šeheru, gdje su se najviše angažovale Vahida Maglajlić i Ajša Karabegović.

Tako je postepeno Omladinska sekcija Ženskog pokreta razvijala rad, i u intelektualnim krugovima, i među radnicama i među ženama na selu u kojoj je najširu aktivnost pokazala Dušanka Kovačević. Ovim pokretom najviše je bilo okupljeno mlađih žena i ženske omladine, tako da su stvoreni dobri uslovi za rad sa ženskom omladinom, posebno onom koja nije obuhvaćena srednjoškolskim organizovanjem mladih.[329]

Pred aprilski rat 1941. godine, Ženski pokret zajedno sa Crvenim krstom organizovao je za omladinke sanitetske kurseve, koje je sa uspjehom završilo 40 djevojaka i žena.

Uspjesi koje je ostvarila Mjesna organizacija Ženskog pokreta u Banjaluci, do početka rata 1941. godine, uključujući i djelovanje Omladinske sekcije pri Ženskom pokretu, rezultat je prije svega djelovanja članova KPJ i SKOJ-a, kao i brige MK KPJ i MK SKOJ-a da se vode odgovarajuće političke akcije koje su odražavale i specifične težnje i htijenja ženske populacije revolucionarnog usmjerenja.

i) Uloga komunista u djelovanju u Đačkom društvu "Mladost", odnosno "Mlada Jugoslavija"

Članovi KPJ i SKOJ-a, kao i simpatizeri ostvarivali su veoma značajan uticaj u Đačkom literalnom i glazbenom udruženju "Mladost", kome je kasnije promjenjen naziv u "Mlada Jugoslavija" u gimnaziji,[330] a o čemu je naprijed već bilo ruječi. Nosioci cjelokupne aktivnosti u ovom đačkom društvu bili su komunisti izuzev u nekim kraćim periodima kada su u upravi ovog društva bili i djelovali i članovi desničarske političke orijentacije, ali su komunisti uvjek imali dominantniji uticaj. Đačko društvo "Mladost" bilo je uporište komunističke omladine od 1924. godine. U njemu su prva politička iskustva sticali Veselin Masleša i Fadil Maglajlić, zatim

[328] Milan Vukmanović, Uvod, *Sindikalni u komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 49.
[329] Ibid.
[330] Šefket Maglajlić, *Partijske akcije u Banjaluci*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 313.

Veljko Đorđević, Safet Fric Filipović, Boro Ilić, Laza Jovanović, Nikica Pavlić, Mladen Paternoster, Tankerdi Sola i Vilko Vinterhalt. Đačkom društvu "Mladost" u ljeto 1930. godine rad je bio zabranjen, pa je već 8. novembra iste godine osnovan Đačko društvo "Mlada Jugoslavija" uz podrčku profesora Ljubomira Trvića (protektora). U prvoj upravi društva "Mladost" bili su đaci komunističkog opredjeljenja: Hasan Brkić, Vukašin Čuk i Nenad Borić. Poslije 1930. godine sve do aprilskog rata, 1941. godine, uprava "Mlade Jugoslavije" i rad ovog đačkog društva u cjelini bio je pod uticajem komunista, a u njegovim upravama do 1936. bili su komunisti: Mahmut Bušatlija, Ifet Filipović, Milorad Gajić, Slobodan Glumac, Muhamed HasanbašIć, Milovan Hrvačanin, Bogdan Jerković, Dušanka kovačević, Grujo Novaković, Živojin Preradović i dr.[331] Pored toga u predavačkoj aktivnosti isticali su se: Gojko Banović, Fahret Dedić, Enver Ekić, Dragomir Malić, Slavko Odić, Lepa i Tomaš Perović, Miloš Popović (koji je održavao predavanja iako učenik Učiteljske škole), Adolf i Marjan Podgornik, Vojislav-Vojo Rakić, Radomir Skakić, Vladeta Vesić, Milan i Mira Vinterhalter, Miroslav-Mirko Višnjić i drugi mladi ljudi pripadnici komunističkog opredjeljenja. Posebno su zapažena predavanja: Voje Rakića Problemi nacionalizma, Hasana brkića Razvoj sociološke misli od Platona i Marksa, Vukašina Čuka Quo vadis Europa?, Miloša Popovića Položaj žene, Hasana Brkića Problemi nacionalizma, Milana Vinterhaltera O pračovjeku, Vukašina Čuka Ekonomsko stanje Evrope, Hasana Brkića Psihoanaliza i individualna psihologija, Slavka Odića O Ernestu Toleru, Ifeta Filipovića Feudalizam, Milivoja Hrvačanina Bosanska književnost prije i za vrijeme Kočića i druga.[332] Društvo je imalo muzičku sekciju i biblioteku sa preko 300 knjiga, a broj članova bio je iznad 200, a dostizao je i 780. U principu na svim predavanjima vodila se živa diskusija, pošto su se I članovi SKOJ-a I omaldina pripremali za učešće u diskusiji u zavisnosti od afiniteta prema temi. Na predavanju O društvu naroda razmatrana je politika velikih sila u svijetu i posljedice za svaku pojedinu zemlju.[333]

Saradnju između Đačkog društva "Malda Jugoslavija" i Đačkog udruženja "Petar Kočić" usmeravao je Srednjoškolski komitet pri Mjesnom komitetu SKOJ-a u Banjaluci. Pri Mjersnom komitetu SKOJ-a tada je djelovao i Agitprop koji je snabdjevao ilegalne omladinske grupe od preko 50 srednjoškolaca u kojim su mladi pripremani za prijem u SKOJ.

Politički rad naročito je bio dobro razvijem u Đačkom društvu "Malda Jugoslavija". U toku ljeta 1934. godine u cilju idejnog i političkjog osposobljavanja obrazovane su omladinske ilegalne grupe u kojoj je bio zadužen povjerenik za održavanje sastanaka za teretsko osposobljavanje. U jednoj od tih grupa bili su: Vjekoslav Bakulić, Slavko Odić i Tomaš Perović. Bili su već

---

[331] Godišnji izvještaj Realne gimnazije u Banjaluci za školske godine 1931/32 - 1935/36.
[332] Milan Vukmanović, *Neki sadržaji političke aktivnosti omladine Bosanske krajine 1934-1936. godine,* Zbornik krajiških muzeja VII, Banjaluka 1982, str. 179-198; Arhiv Bosanske krajine (ABK) BU V B-7621/1932 i 67/1933, ABK-RP-1932/351.
[333] Ibid.

studenti i obrađivali su dijelove Marksovog "Kapitala". U drugim grupama bili su: Vjekoslav Bakulić, Mahmut Bušatlija, Vukašin Čuk, Fahret Dedić, Nedžib Demirović, Tone Filanović, Radomir Ličina, Munib Maglajlić, Ivica Mažar, Grujo Novanović, Marjan Progornik, Miloš Popović, Živojin Preradović, Josip Rolih, Velimir Stojnić, Alija Verem, Miroslav Višnjić i drugi. [334] Agitprop je snabdjevao literaturom ilegalne omladinske grupe od preko 50 srednjoiškolske omladine, u kojim su pripremani mladi za prijem u SKOJ.

O djelovanju banjalučke srednjoškolske omladine u to vrijeme u Banjaluci, kao i studentske, govori i jedan izvještaj u arhivskoj građi Komunističke omladinske internacionale: "Srednjoškolska i studentska omladina, koja većinom potjeće sa sela, čine upravo elitu borbene omladine kod nas. Broj ovih omladinaca ne može se tačno kazati, ali premaša 800. Rad Studentskog kluba u mjesu je upravo jedini masovni rad vaspitnog karaktera među intelektualnom omladinom."[335]

Radenka Gordić je premješten iz Sombora u Banjaluku 2. Januara 1933. godine i odmah po dolasku postavljen za protektora "Mlade Jugoslavieje" i počeo je praviti razne smetnje za djelovanje "Mlade Jugoslavije". Kao prvo promjenio je naziv u "Književna družina", zatim nastojao je da potisne ulogu komunista i promjeni dotadašnji sadržaj rada Đačkog društva "Mlada Jugoslavija", onemoguči da se odvija ideološko-politički rad, što je bila dugogodišnja praksa u ovom udruženju, koje je, u stvari, bilo svojevrsna škola za prva sticanja komunističkog opredjeljenja. Nekoliko đaka, članova SKOJ-a (Edo Kunštek, Vilko Vinterhalter i Ivica Makor) su se dogovorili sa odgovornim licima u MK SKOJ-a i raskrinkali su direktora ne samo u gimnaziji već u svim banjalučkim školama. Naime, Gordić je bio sklon da pravi češće površne veze sa osobama ženskog pola, a bilo je mišljenja čak i sa nekim učenicama, pa je to iskorišteno i krupnim štampanim slovima (jedne, iste noći u svim školama) napisano je na ulaznim vratima škole "Harem Gordića", "Gordić je despot", "Gordić živi sa učenicama" i sl. Ministarstvo prosvjete postavilo je 11. oktobra 1933. Gordića za vršioca dužnosti direktora u gimnaziji. Kao odgovor na njegov način rukovođenja uslijedila je dobro organizovana akcija SKOJ-a i štrajk đaka, pa je izbio skandal u kome je Gordić lično obrukan. Ukazom S. n. od 18. avgusta 1934. premješten je u Pančevo. Tako su za "Mladu Jugoslaviju" "došli bolji dani", kako je u svojim sjećanjima napisao jedan od učsnika u ovoj akciji SKOJ-a Ivica Makor.[336]

Kako je već urađen presjek o "Mladoj Jugoslaviji" kao školi za sticanje prvih saznanja za komunističko opredjeljenje učenika gimnazije to ćemo ga I mi navesti: "Svoje prvo komunističko opredjeljenje sticali su u "Mladoj Jugoslaviji":

---

[334] Ibid., str. 95.
[335] Arhiv CK SKJ, Fond komunističke omladinske internacionale (KPI), KOJI-1935/31, Izvješta o političkom radu u Banjaluci.
[336] Ivica Makor, *KPJ poslioje zavođenja diktatur i* fusnota br. 392, Banjaluka u radničkom pokretu I NOB, knj. 1, stro 217-229 i 406.

j) Uloga članova SKOJ-a Učiteljske škole u Đačkom udruženju "Petar Kočić"

Dok je Učiteljska škola bila u Derventi naziv literarna družina se znala Đačka družina "Mlada Bosna", kasnije "Radena" (od radikalno demokratski naprednjaci), zatim "Udruženje učenika-ca Učiteljskke škole u Banjoj Luci". Znatno docnije dobiće ime "Petar Kočić". Sa izborom Miloša Popovića za predsjednika ove družine uticaj progresivnih snaga - članova SKOJ-a i naprednih đaka i profesora je znatno ojačao.[337] Već u prvoj godini svoga djelovanja Miloš Popović održao je predavanje Prilog za psihologiju lirskog stvaralaštva, zatim u isto vrijeme Vojislav Ilić drži predavanje Šta pojedinac duguje zajednici i Slavko Mandić Naslijeđe i vaspitanje – sva predavanja sa diskusijom o aktuelnim pitanjima iz savremenog života povezano sa temama predavanja. Kasnije sa stasavanjem đaka iz nižih razreda toga vremena stasavala su zapaženija imena revolucionarnog omladinskog pokreta Ruža Oljača, Dušanka Ilić, Angelina Miljuš, Slavko Mandić, Miloš Šiljegović, Miloša DančIća, Tihomira Prodanovića, Milana Bokana, Borislave Pavić Mihajla Pavlovića i drugi. Tada je ostvarena saradnja između društva u gimnaziji i družine u Učiteljskoj školi zbog istovjetnih ciljeva u njhiovoj programskoj orijentaciji. Rad družine je podržavala grupa naprednih nastavnika Borivoje Nedić, Milan Janković, Svetolik Lazarević, Sava Mamula, Ewpaminonda Jovanović i drugi. Pošto je Miloć Popović dobro poznavao dela Svetozara Markovića, kao i neka marksistička djela (knjige je dobijao od V. Vinterhaltera[338], Vese Masleše i dr.), to se odrazilo i na programa rada družine.

Đačko udruženje "Petar Kočić" zapaženo je politički djelovalo u Učiteljskoj školi, pa u upravi ovog udruženja 1934. godine su bili slijedeći mladi ljudi komunističkog opredjeljenja: Branko Čopić, Radenko i Velimir Stojnić, Miloš Šiljegović, Zagorka Umičević i drugi.[339] U predavačkoj aktivnosti posebno zapažena predavanja su Mirka Pekića O Štrosmajeru, Milana Vrhovca O Franji Račkom, Branka Čopića O Krleži i Glembajevima, Mirka Pekića Moralno Vaspitanje, kao i predavanja Ljubomira Babića, Ljubomira Krnete, Jelene Perović, Ilije Slijepčevića, Milana Stančevića, Velimira Stojnića, Boška Šiljegovbića i Radovana Vulina.[340]

Udruženje je imalo veliki broj sekcija: muzičku, diletantsku, pedagoško-književnu, ekonomsku, trezvenjačku, Crvenog krsta, Jadranske straže, sokolska i skautska.

k) *Djelovanje komunista u Banjalučkom šahovskom klubu i Društvu skauta*

---

[337] U školskoj 1929/30 godini za predsjednika je bio izabran Milovan Popović, brat Miloša Popovića, u svojoj generaciji najbolji đak, ali po političkom opredjeljenju najreakcionarniji, što će ostati I poslije za vrijeme studija I kasnije.

[338] Mladi učiteljci toga vremena prvobitno su V. Vinterhaltera cijenili po tome što je bio sjajan fiskulturnik – na rukama je prelazio cijelu fiskulturnu salu Sokolane (D. Bajalica, *Učitelj. škola u Banjoj Luci za vrijeme Šestojanuarske diktatur*, Banjaluka u novijoj istoriji, str. 389.

[339] Godišnji izvještaji Učiteljske škole 1932/33 – 1935/36.

[340] Milan Vukmanović, n. d.objavljeno u Zborniku krajiških muzeja VII, Banjaluka 1982.

Banjalučki šahovski klub osnovan je na osnivačkoj skupštini 14. januara 1934. godine. U upravu su izabrani Nikola Pavlić i Vilko Vinterhalter, a aktivni članovi su bili i komunisti Tone Filanović, Mladen Paternoster, Stjepan Pavlić, Velimir Stojnić i drugi. Klub je pretežno okupljao omladinu, pa je to bila pogodna prilika za vršenje političkog uticja na mlade.[341] "U neposrednoj blizini moje kuće stanovala je i porodica Vese Masleše, koji je tada bio student prava. Kad je bio u Banjaluci često me sa svog prozora zvao na partiju šaha." – pošto je šah u našim ljevičarskim krugovima bio vrlo popularan, kaže Ivica Makor.

U to vrijeme Partija je preko skojevske organizacije obezbjeđivala uticaj i na rad skauta.[342] Društvo Skauta u Banjaluci bilo je pod jakim političkim uticajem SKOJ-a pošto su u skautskoj organizaciji kao članovi djelovali Veljko Đorđević, Mladen Paternoster,Tankerdi Sola, Vilko Vinterhalter i drugi. Izdavalo je i svoj časopis "Krin".[343]

Isto tako i u Srednjoj tehničkoj školi u Literarnom udruženju "Tehničar", čija uprava je bila u rukama komunističke omladine, vršn je snažan uticaj na mlade.[344]

Pored Radničkog nogometnog kluba "Borac" pod uticajem revolucionarnog pokreta bili su i Banjalučki nogometni potsavez, Đački nogometni klub "Balkan", Radnički sportski klub "Olimp" i Planinarsko društvo "Romanija".[345]

Pored navedenog djelovanja članova SKOJ-a i KPJ u pojedinim oblicima masovnopolitičkog rada oni su, o čemu je takođe naprijed bilo riječi, politički djelovali i na trezvenu mladež i djelimično na "Soko". Vremenom, progresivne snage su sve više ostvarivale pozitivan uticaj u organizaciji "Soko" u cijeloj zemlji, kao i u Banjaluci. Mnogi banjalučki članovi SKOJ-a na sletovima organizacije "Soko" imali su u sportskim nadmetanjima veoma zapažene rezultate. Kad je Milan Stojadinović, u svojstvu predsjednika vlade Jugoslavije 1938. godine najavio da će njegova partija ostvariti puni uticaj u ovoj najmasovnijoj organizaciji, koja je tada brojala 350.000 članova, pokazalo se da ta nastojanja nisu urodila plodom. Kulturnoprosvjetno društvo "Budučnost" u Gornjem Šeheru okupljalo je, po pravilu, uvjek više od 200 pretezno omladine.[346]Zatim, SKOJ je godinama vršio snažan uticaj na Ferijalni savez i dr.

Omasovljavanje rada pod uticajem KPJ i SKOJ-a, okupljanjem radnika, a posebno omladine grada Banjaluke i u okolnim selima, napravljen je odlučan zaokret

---

[341] Banjaluka u radničkom pokretu, knj.2 Uvod, fusnota br. 101, str. 35.
[342] Banjaluka u radmičkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 321
[343] Ibid., fusnota br.321, str. 396.
[344] Sadik Đumrukčić, *SKOJ u banjalučkoj Srenjoj tehničkoj školi,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1. str. 100.
[345] Milan Vukmanoviš, *Neki sadržaji političke aktivnosti omladine Bosanske krajine 1934-1936. godine,* Zbornik krajiških muzeja VII, Banjaluka 1982, str. 179-198.
[346] Dubravka Škarica, *Internacionala omladine – centralni organ IK KIM-a o omladinskom pokretu u Jugoslaviji,* Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936-1945, Zbornik radova naučnog skupa, Bihać 25-26.IX 1969, str. 105-113.

poslije Mjesne partijske konferencije održne 1934. i uskoro i Mjesne skojevske konferencije u Banjaluci, prevaziđen je raniji sektaški stav zatvaranja u uske grupe članova KPJ i SKOJ-a sa izvjesnim brojem simpatizera, čega je posljedica bila ozbiljna stagnacija u radu. Putem masovnopolitičkog djelovanja kroz mnogobrojne oblike rada, došlo je do značajnijeg uspona u političkom uticaju na mase mladih. I bez naglašavanja, podrazumjeva se da su i u "Borcu" i u "Pelagiću", i u KAB-u, i u RTD "Prijatelji prirode", a posebno u literarnim udruženjima banjalučkih škola i dr. bili najmasovnije uključeni mladi ljudi. Posebno KAB i "Pelagić", "Mladost", odnosno "Mlada Jugoslavija" su bili marksističke škole za pripremanje banjalučke omladine za predstojeće revolucionarne dane u oružanoj borbi, koji su se približavali s obzirom na početak Drugoig svjetskog rata ma svjetskoj sceni I uskoro i dolaska okupatora u našu zemlju, kada će se revolucionarna omladina Banjaluke najmasovnije uključiti, u raznim vidovima borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika za oslobođenje svoje zemlje.

Iz datog presjeka djelovanja članova i rukovodilaca SKOJ-a u organizacijama masovnog okupljanja mladih vidi se da su i Pavo Radan i Akif Šeremet (dok je politički djelovao u Banjaluci), već od 1923. godine, zajedno sa svojim političkim učenicima, usmjeravali KPJ i SKOJ-a da preko legalnih oblika rada djeluju na mase mladih, iako je u pojedinim fazama razvoja naprednog omladinskog pokreta i u Banjaluci bilo u vezi sa ovim većih ili manjih oscilacija u zavisnosti od pritiska režima. Pod njihovim uticajem, odnosno uticajem njihovih političkih učenika i slijedbenika, koji su kontrinuirano stasavali kao i kasnije stasalih revolucionarno opredjeljenih kadrova, stvoren je širok krug pristalica politike KPJ, SKOJ-a i naprednih sindikata. Od 1931. godine započinje plima banjalučkih organizacija KPJ i SKOJ-a. Među đacima djeluju profesori-komunisti Jelena Vučinić i Milan Jovanović, zatim honorarni nastavnik dr Miloš Aranicki i simpatizer Slaviša Vajner.

Glava IV

Uspon u radu SKOJ-a u Banjaluci u periodu do 1939. godine

13. *Formiranje Privremenog rukovodstva SKOJ-a (1933) i napredni omladinski pokret u Banjaluci*

Na proširenoj sjednici CK KPJ, održanoj u drugoj polovini 1933. godine, zauzet je odlučan stav u vezi sa ulogom SKOJ-a i njegovom obnovom kao samostalne centralizovane organizacije. Između nekoliko podnijetih referata (o političkoj i ekonomskoj situaciji – V. Čopić, organizacionom styanju– M. Gorkić, radu u sindikatima – B. Parović) na ovoj sjednici podnijet je i referat o omladiunskom pitanju, a podnio ga je Eduard Edo Kunštek (kao što je već rečeno Banjalučanin, primljen u SKOJ u Banjaluci1926. godine). U referatu E. Kunšteka dat je kratak prikaz stanja SKOJ-a i ocjena njegovog dotadašnjeg rada. Iznijeto je i nekoliko najvažnijih slabosti: kopiranje organizacione strukture i metoda rada KPJ, sektaštvo u prijemu novih članova SKOJ-a, slaba organizovanost i slaba povezanost sa omladinskim masama i kao ozbiljan nedostatak u radu SKOJ-a njegovo glasilo i nedovoljno propagandnog materijala. Diskusija je pokazala da SKOJ-u nije pružana odgovarajuća podrška od KPJ na svim nivoima organizovanaja. Posebno je upućena kritika KOI što je SKOJ tako dugo ostavila bez centralnog rukovodstva i što mu je ozbiljno smanjila srdstva. Na kraju osnovana je komisija za izradu rezolucije u koju su ušli: M. Gorkić, E. Kunštek i R. Vujović koja je dobila zadatak da predlog teksta rezolucije podnese na odobrenje CK KPJ. Kao jedan od najvažnijih zadataka u rezoluciji istaknuto je: da se SKOJ organizaciono poveže kao samostalna centralizovana organizacija. Donijet je zaključak da se odmah formira cerntralno rukovodstvo SKOJ-a i da se izdaje njegov organ *Mladi boljševik.* Sprovodeći svoje zaključke sa proširene sjednice CK KPJ o omladinskom pitanju, CK KPJ na svom sastanku održanom 5. novembra 1933. godine, osnovao je Privremeno rukovodstvo SKOJ-a u koje su ušli: Karlo Hudomil (Oskar), Edo Kunštek (Hamer) i Karlo Luter (Ervin). Za sekretara i predstavnika CK KPJ u tom rukovodstvu određen je Karlo Hudomil.

Privremeno rukovodstvo SKOJ-a je 22. novembra 1933. usvojilo šestomjesečni plan rada. Kao najvažnije predviđena je obnova organizacija, prije svega u najvećim gradovima, zatim osnivanje pokrajinskih komiteta SKOJ-a sa posebnim tehničkim aparatom i stvaranje skojevskih ćelija, prije svega u preduzećima. Privremeno rukovodstvo SKOJ-a se i dalje nalazilo van zemlje, u Beču, ali je počelo slati direktivna pisma svim organizacijama u zemlji. Pored toga počelo se sa objavljivanjem *Mladog boljševika.* U januaru 1934. u *Mladom boljševiku* objavljen je proglas Svjetskog omladinskog kongresa "Omladini cijelog svijeta".[347] Polazeći od toga da je značajna neposredna pomoć na terenu, na svojoj prvoj sjednici Privremeno rukovodstvo je odlučilo da njegovi članovi dolaze iz Beča u zemlju kako bi se neposredno angažovali u obnavljanju organizacija. Tako je K. Luter došao u Zagreb. Zatekao je takvo stanje da uopšte nije postojala organizacija SKOJ-a u gradu, izuzev Komunističke studentske omladine na Sveučilištu. Ali, pored toga, sreo i sa krajnje sektaškim stavom partijske organizacije i njenog rukovodstva u odnosu na prijem novih članova SKOJ-a, odnosno obnovu SKOJ-a u toj sredini. Krajem decembra 1933. godine K. Luter se morao vratiti u Beč zbog

[347] M. Vasić, *Revolucionarni omladinski pokre u Jugoslaviji 1929-1941,* str. 170.

opasnopsti od hapšenja, a E. Kunštek je zbog sukoba sa pojedinim članovima u CK KPJ udaljen iz Privremenog rukovodstva SKOJ-a.[348]

a) Zaokret u Banjaluci u odnosu na sektašenje u prijemu u SKOJ do 1934. godine

Kada je u maju 1934. godine Privremeno rukovodstvo SKOJ-a za Jugoslaviju uputilo pismo skojevskom rukovodstvu u Zagrebu da treba da se pomogne u osnivanju novih skojevskih organizacija slanjem skojevskih instruktora u Osjek, Karlovac, Sl. Brod, Sušak,Varaždin, Bjelovar itd. ne spominje se Banjaluka, mada je u to vrijeme organizaciono bila povezana za Zagreb. U Banjaluci tada djeluje MK SKOJ-a čiji sekretar je Nikola Pavlić, a članovi Idriz Maslo i Vilko Vinterhalter.[349] Do 1934. godine aktivnost SKOJ-a u gradu Banjaluci odvijala se na prikupljanju crvene pomoći i organizovanju mnogih akcija. Tih godina bili su posebno oštri sukobi sa pripadnicima križarske organizacije, kojoj je na čelu bio Feliks Neđelski, koji je na čelu te organizacije ostati do 1941, odnosno do kraja života (kada je streljan kao ratni zločinac poslije pslpbođenja u Banjaluci), a nešto docnije isticali su se u ovoj organizaciji i Safet Silajdžić i Salko Mešinović, koji su imali određen uticaj na omladinu, kako u školama, tako i u preduzećima. U to vrijeme, 1934. MK SKOJ-a u Banjaluci, posredstvom Nikole Pavlića, sekretara MK SKOJ-a, imao je direktne veze sa MK SKOJ-a u Zagrebu i njegovim sekretarom Ivanom Korskim.[350]

U 1934. godini, iako su progoni i hapšenja pripadnika revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta i dalje sprovođeni od strane režima, i pored toga ova godina označva zaokret u odnosu na dotadašnje sektašenje u vezi sa prijemom mladih, provjerenih i pokretu odanih ljudi u Savez komunističke omladine Jugoslavije. I u Banjaluci traju i dalje progoni, pa i u takvim uslovima održana je Mjesna partiska konferencija u junu 1934. godine banjalučke partijske organizacije. KPJ i SKOJ u 1934. ponovo ulaze u organizacionu nadležnost[351] PK PKJ, odnosno PK SKOJ-a Hrvatske. Predstavnici iz Banjaluke su birani u rukovodstva u Zagrebu, a pored toga su upućivani kao instruktori i u druge sredine.

Krajem godine, 30.XII 1934, u kući Kasima Hadžića održana je Mjesna konferencija SKOJ-a u prisustvu devet ili deset delegata. U novi MK SKOJ-a izabrani su Slobodan Kokanović, za sekretara, zatim Kasim Hadžić, Stojan Kovačević i Nikica Pavlić, koji je bio sekretar MK SKOJ-a do ove Mjesne

---

[348] Dr Miroljub Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941,* str, 171.

[349] To je bilo zbog toga što je poslije provale u BiH SKOJ ostao da djeluje samo u Tuzli i Banjaluci. (Dr Miroljub Vasić *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941,* Beograd, 1997, str. 166).

[350] Milan Vukmanović, *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 90, str. 34. Organizaciona povezanost banjalučkih organizxacija KPJ i SKOJ-a sa Pokrajinskim rukovodstvom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno kasnije sa CK KPJ Hrvatske, postojala je 1923-1929. i od juna 1934-1938, sa izuzetkom izvjesnog razdoblja poslije provale u Zagrebu krajem 1935. godine.

[351] Organizaciona povezanost MK KPJ i MK SKOJ-a sa PK KPJ, odnosno PK SKOJ-a Hrvatske bila je od 1923-1929. i od juna 1934-1938. godine (Banjaluka u radn. pokr., knj. 2, fusnota br. 90, str. 34).

konferencije. Slobodan Kokanović je bio sekretar sve do odlaska u Moskvu na kongres Komunističke omladinske internacionale (KOI), septembra 1935. godine, kada je dužnost sekretara MK SKOJ-a Banjaluke preuzeo Kasim Hadžić. Na ovoj Mjesnoj konferenciji SKOJ-a veća pažnja posvećena je političkom radu na području regiona Banjaluke.

b) *Angažovanje MK SKOJ-a Banjaluke na području regiona Banjaluke*

U 1934. godini ćelije SKOJ-a bile su osnovane među drvodjeljskim i pilanskim radnicima u Bočcu, Drvaru i Maslovarama, ali su veze s njima već u 1935. godini bile prekinute.[352] U istoj, 1935. godini, organizacije SKOJ-a djelovale su u Bihaću, Kostajnici i na području Bosanskog Novog. Na području Bosanskog djelovale su tri ćelije SKOJ-a sa devet članova i Mjesni komitete SKOJ-a sa dva člana.[353]

U ljeto 1934. godine, kao i kasnije, djelujući na širem regionalnom području, prije svega preko članova SKOJ-a koji su bili ranije u školama Banjaluke, ili koji su se tada školovali u Banjaluci, osnovane su ćelije SKOJ-a na području Bosanske Dubice, Bosanskog Novog, Bosanske Kostajnice, Bosanske krupe,Bugojna, Donjeg Vakufa, Lijevča, prvo u Klašnicama, a nešto kasnije u Čardačanima. Mjesna organizacija SKOJ-a u Bihaću nije imala ćeliju ili grupe, a radila je kao jedna organizacija na čelu sa MK SKOJ-a.[354]

Na području Bosanske i Hrvatske Kostajnice, u ljeto 1934, a na osnovu dogovora Danila Rauševića, delegata PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, Josipa Zmazeka i Nikice Pavlića, obavljenog u Banjaluci, sutradan po održanoj Mjesnoj konferenciji KPJ za Banjaluku, 1934. godine, Slobodan Kokanović i Nikica Pavlić politički su djelovali u Bosanskoj i Hrvatskoj Kostajnici. U jesen 1934. osnovana je partijske ćelija, koja je organizaciono bila povezana sa MK KPJ u Banjaluci do proljeća 1935. U Banjaluku su zato dosta često dolazili Nikola Marković, student Josip Zmazek i Josip Minulić. Kako im je u proljeće 1935. poslato pismo iz Banjaluke sa instrukcijama da ubuduće treba da se direktno povežu za PK KPJ u Zagrebu, kad je dobijena javka u Zagreb je uskoro otišao Josip Zmazek, sekretar MK KPJ za Hrvatsku Kostajnicu. Sa predstavnikom PK KPJ u Zagrebu dogovoreno je da se Mjesna partijska konferencija održi u Zagrebu i izabere rukovodstvo i ona je održana u stanu Ružice Per. Delegat PK KPJ je istakao potrebu da da se osnuje OK KPJ u Kostajnici I da se osnuju partijske šelije u svim selima, pa je donijet zaključak da MK KPJ za Kostajnicu vrši funkciju Okružnog komiteta KPJ za područje Kostajnice i Dubice. U okviru podjele zadataka predviđeno je i osnivanje Saveza radne omladine grada i sela.[355] U to vrijeme i u Banjaluci je osnovan Inicijativni odbor Saveza radne omladine grada i sela od 9 članova: četiri

---

[352] Arhiv CK SKJ, Fond KOI-1935/31

[353] Miroljub Vasić, *Problem "reorganizacije" SKOJ-a u periodu poleta revolucionarnog omladinskog pokreta u Jugoslaviji*, Zbornik radova, knj. IV, Beograd 1967, str. 206-207.

[354] Arhiv CK SKJ, KI-1936-/122; Arhiv CK SK BiH, Sarajevo, Sudski procesi.

[355] Ibid.

zemljoradnika, po dva radnika i studenta, i jedan srednjoškolac.[356] Programom rada MK SKJOJ-a za 1935. godinu predviđene su aktivnosti u masovnim društvima i udruženjima, a posebno u okviru Ženskog pokreta u Banjaluci, zatim u "Pelagiću" , RTD "Prijatelji prirode",
Zaim popunjavanje i osnivanje novih sekcija za okupljanje omladine u raznim oblicima kulturnoprosvjetnog, sportskog i drugog rada, kao i posebnog djelovanja na selu. "Razvijati smisao zajednice među seoskim masama. Pokretanje ovih društava na selu u rad. Slikanje prilika na selu… Rad među hrvatskim masama, pozivanje na zajedničke priredbe… Potpisi za amnestiju, borba protiv fašizacije… Feminističko društvo: sloboda žena, traženje prava za ženu, isticanje jedankog stava muškarca i žene radnice. Potreba zajedničke borbe."[357]

S obzirom na razmah djelovanja i KPJ I SKOJ-a u Banjaluci u ovo vrijeme, to su nastojali da spriječe i velikosrpski i velikohrvatski nacionalisti. Da bi se spriječili napadi njihovih grupa na priredbe, predavanja i razne druge oblike djelovanja među omladinom, kao i radničkog sindikalnog pokretakrajem, koje su organizovali MK KPJ i MK SKOJ-a Banjaluke, u proljeća 1935. Organizovane su borbene grupe proleterske omladine. One su bile sastavljene od članova SKOJ-a i simpatizera komunističkog pokreta. Mjesni komitete SKOJ-a postavljao je samo rukovodioce ovih grupa, a oni su okupljali članove. I broj i sastav ovih grupa često se mjenjao. Njihov zadatak je bio da vrše: zaštitu radničkih priredbi, konferencije i sastanke, politička predavanja, radničke kuhinje, posebno za vrijeme štrajkova, pojedine viđenije napredne ličnosti koje su dolazile da drže predavanja na predavačkoj tribini KAB-a i sl. Posebno su imali zadataka da obezbjeđuju organizovane izlete od strane "Prijatelja prirode", zatim priredbe koje je davao "Pelagić" i van Banjaluke i sl.[358]

Ove omladinske borbene grupe djelovale su u Banjaluci do aprilskog rata, kada su osnovane diverzantske grupe sa proširenom namjenom s obzirom da je došlo do okupacije zemlje. Grupe su naročito bile aktivne od 1938. godine, kada su se suprostavljale napadima grupa batinaša Ljotičevog "Zbora", koje su predvodili Nikola i Mladen Vučković. U jednoj takvoj grupi bili su Nazim-Did Džabić, Sulejman-Suljica Halalkić, Mustafa- Mujica Kušmić, Drago Mažar i dr., a popularno je nazvana "Ćorava partija" pošto je veoma borbeno i precizno izvršavala i najteže zadatke. Bilo je i fizičkih obračunavanja sa policijom i agentima za vrijeme demonstracija.[359]

U izvještaju PK KPJ u Zagrebu br. 4 od 18 marta 1935. godine ocjenjeno je da napredne snage vrše sve bolji uticaj i da im raste autoritet kod radnika i seljaka.[360] Istaknuto je da su komunisti ostvarili snažan uticaj u prosvjetnim, kulturnim i

---

[356] Arhiv CK SKJ,KOI-1935/31
[357] Ibid.
[358] Ibid.
[359] Ibid.
[360] Arhiv CK SKJ, KI-6935/130

sportskim društvima, da se rukovodstva nalaze u njihovim rukama i da su političke veze proširene na još dva sela i nekia manja mjesta.[361]

c)Djelovanje Privremenog rukovodstva SKOJ-a i značajnije akcoje SKOJ-a u Banjaluci

Direktene veze sa Privremenim rukovodstvom SKOJ-a u Zagrebu održavao je Nikica Pavlić, a posebno sa Ivanom Korskim, tada sekretarom MK SKOJ-a za Zagreb. U to vrijeme su postojali posebni komiteti za studentsku i srednjoškolsku omladinu pri MK SKOJ-a. Slobodan Kokanović je bio zadužen za studentsku omladinu, a Stojan Kovačević za srednjoškolsu, dok je Kasim Hadžić bio zadužen za radničku omladinu i Agitprop u kojem su bili Nedžib Demirović, Milorad Gajić i Stjepan-Pipo Pavlić. Agitprop je imao dosta propagandnog materijala, a ujedno je rukovodio bibliotekom i tehnikom MK SKOJ-a. U Srednjoškolskom komitetu su bili članovi Velimir Stojnić, Boško Šiljegović[362] i dr. Aktivnost među omladinom je oživjela. Pored KAB-a i "Pelagić" postaje značajna tribina za političko i idejno djelovanje. U januaru 1935. revolucionarne snage su osvojile Upravu KAB-a, u kojoj je do tada bilo samo tridesetak radnika, a sada je povećan broj članova na 246, pa je tako poveđan i broj radnika. Tokom 1934. otvorene su nove čitaonice i knjižnice. Korisnici biblioteke bili su kvalifikovani radnici 70 odsto, o čemu očigledno govori briga MK SKOJ-a da se posvećuje posebna pažnja radnicima i u ovom domenu. Tada je u upravi "Pelagića" bilo devet članova KPJ i jedan član SKOJ-a. Emil Zrelec je bio predsjednik, Mustafa Bahtijarević, potpredsjednik, Dušan Balaban, blagajnik, zatim članovi Abduselam Blekić Šandor, Kasim HadžIć, Edhem-Leda Karabegović, Ilija Lipovac, Muharem Musić, Ivan Sigler, Jago Radišć, Eva Šmit i Vladimir Zrelec.[363]

"Zbog posljedica hapšenja u Bosni i Hercegovini je 1934. aktivna organizacija SKOJ-a postojala samo u Banjluci. Aktivnost njenih članova tesno je povezana sa radom Kulturnoumetničkog društva "Pelagić", Sportskog kluba "Borac", a osobito Kluba akademičara (KAB) koji su napredni studenti osnovali 16. avgusta 1934. Ovaj Klub je osnovan i počeo raditi u vreme kada se borbom morao izvojevati svaki javni nastup. Klub je za kratko vreme uspeo da okupi i aktivira većinu studenata u kulturnom i društvenom životu grada…"[364]

U rano proljeće 1935. godine u Banjaluci je održana Mjesna konferencija KPJ u Suturliji uz prisustvo 20 delegata; održana je sa statusom oblasne. Između ostalog kritikovan je izvještaj o radu u sindikatima i rad partijskog rukovodstva. I ova konferencija donosi zaključke o djelovanju na širem regionalnom području. Pored

---

[361] Arhiv CK SKJ, KOI-1935/31.
[362] Milan Vukmanović, *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931 – 1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Zbornik sjećanja, knj. 2 str. 36. i 37.
[363] Ibid,
[364] Dr Miroljub Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941.* (Citirani tekst je autor preuzeo iz Zapisnika Kluba akademičara Banje Luke, odnosno iz rada D. Škarice, 1965, str. 109-136.), str. 221.

toga značajna je po tome što je utvrdila politički kurs Fronta narodne slobode.[365] Prisustvovao je i delegat PK KPJ iz Zagreba. U novi MK KPJ u Banjaluci izabrani su: Idriz Maslo za sekretara, Asim AlihodžIć, Safet Filipović i Franjo Lemajić.[366] Poslije ove konferencije nastala su velika neslaganja oko principijelnih pitanja: da li učestvovati u oblicima masovnog političkog rada ili se zatvarati u samo svoje redove u političkom radu. Grupa oko Asima AlihodžIća je potcjenjivala rad u društvima, klubovima i sindikatima, nazivajući ga "tamburaški socijalizam", dok je mlađa grupa članova KPJ i cijeli MK SKOJ-a smatrala da Partija kroz oblike masovnog rada ostvaruje politički autoritet i kod radničke klase i kod naroda. Ispravnost stava ove druge grupe potvrdila je i Pokrajinska konferencija SKOJ-a u Zagrebu, kojoj je prisustvovao i delegat iz Banjaluke. Tada je novi Pokrajinski komitet SKOJ-a Hrvatske donio odluku da se zbog obezbjeđivanja rada u masovnim oblicima političkog rada osnuju organizacije Saveza radne omladine grada i sela. U Banjaluci je osnovan Inicijativni odbor Saveza radne omladine grada i sela od 9 članova.[367]

U ljeto 1935. u Banjaluku je došao Ivan Sabolek[368] koji je razgovarao sa članovima rukovodstva SKOJ-a o nekim organizacionim pitanjima, a prije svega o međusobnim odnosima sa s partijskim rukovodstvom. Između ostalog, u to vrijeme se mnogo sektašilo u prijemu mladih za članove KPJ, pa su tako banjalučki članovi SKOJ-a, odmah po dolasku na iniverzitete, primani za članove KPJ, iako su svojim radom to bili zaslužili još u srednjoj školi.

CK KPJ u svojoj okružnici br. 30. od 2. jula 1935. oštro je kritikovao sva partijska rukovodstva što se sektaški odnose prema prijemu u KPJ aktivnih i provjerenih mladih ljudi. Zatim su partijska rukovodstva dobila obavezu da pružaju pomoć rukovodstvima i organizacijama SKOJ-a. A to se dešava upravo u vrijeme kada je u MK KPJ bila jača struja oko Asima Alihodžića, koji se negativno odnosio prema takvom pristrupu.

Za politički rad među srednjoškolskom omladinom korišćeno je kao osnova i pismo CK KPJ od 11. juna 1935. u kojem su data uputstva za stvaranje širokog antifašističkog fronta, koja su obuhvatala pitanja: Srednjoškolska komunistička omladina i buržoaska škola; Stanje među srednjoškolskom omladinom i komunistička srednjoškolska omladina; Komunistička omladina i rat; Srednjoškolska komunistička omladina i vojno-fašistička diktatura; Srednjoškolska komunistička omladina i buržoasko-oportunističke partije; Srednjoškolska komunistička omladina i radnička klasa; Srednjoškolska komunistička omladina i

[365] Milan Vukmanović, *Uvod*, fusnota br. 124. Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2. "Ova konferencija je mogla biti održana najranije u aprilu 1935. jer je 25-26. marta 1935. donesena rezolucija CK KPJ o potrebi da se obrazuje antifašistički Front narodne slobode."
[366] ABK – Oblasni komitet KPJ u Banjaluci, neprotokolisan izvještaj o djelovanju banjalučke partijske organizacije između dva rata.
[367] Ariv CK SKJ, KOI-1935/31
[368] Ivan Sabolek je i od jeseni 1935. dolazio u Banjaluku nekoliko puta. Na IV zemaljskoj konferenciji SKOJ-a izabran je za organizacionog sekretara SKOJ-a . Usljed njegove neopreznosti provaljena je partijska tehnika, a kasnije je zbog slabog držanja pred klasnim neprijateljom isključen je iz KPJ.

SSSR.[369] Imajući u vidu ova uputstva MK SKOJ-a u Banjaluci donio je zaključak da se mladi komunisti učlanjuju i u organizacije hrvatske omladine, koje su bile pod uticajem HSS, pa su uskoro preuzeli upravu Hrvatskog prosvjetnog društva "Napredak". Sve ovo sproveo je Srednjoškolski komitet SKOJ-a u Banjaluci.[370]

Sredinom 1935. godine Privremeno rukovodstvo SKOJ-a obavjestilo je organizacije da je Izvršni komitet Komunističke omladinske internacionale odredilo zadatke "boljševičke reorganizacije cjelokupnog sistema, formi i metoda rada SKOJ-a u smislu masovne djelatnosti među radničkom i seoskom omladinom, na osnovu njenih svakodnevnih i djelimičnih zahtjeva i potreba." Članovi SKOJ-a su zaduženi da uporno rade na okupljanju omladine i da se angažuju u društvima, klubovima, sindikatim i svim organizacijama gdje se može politički djelovati na mlade. Imajući u vidu unutrašnju organizaciju PK SKOJ-a Hrvatske, u banjalučkom MK SKOJ-a je napravljena podjela na zaduženja kako slijedi: a) rad sa radničkom i seoskom omladinom u Savezu radne omladine grada i sela; b) rad sa srednjoškolskom i studentskom omladinom i udruženjima mladih; c) rad u sindikatu i Crvenoj pomoćI; d) Agitprop, tehnika i knjižnica. Najznačajniji akcenat u ovoj podjeli bio je na organizacionom osposobljavanju Saveza radne omladine grada i sela. Grupa studenata agronomije je zadužena za organizacione pripreme rada sa seoskom omladinom, s tim da zvaničan nosilac aktivnolsti bude KAB. Tako je prva radna kolona studenata počela da radi 25. jula 1935. u selu Čardačanima, selu blizu Banjaluke, ali dalje aktivnosti na sprovođenju ovog zadatka ubrzo su vlasti zabranile.[371]

O osnivanju Saveza radne omladine grada i sela govori i dr M. Vasić u svojoj knjizi "Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941", pa kaže: "Iako u manjem obimu, akcija za stvaranje Saveza omladine grada i sela organizovana je i u nekim mestima izvan Hrvatske i Slavonije. Tako je tokom septembra 1935. godine organizacija SKOJ-a u Banjoj Luci formirala inicijativni odbor od 9 članova i povela kampanju za stvaranje Saveza. Pripreme za stvaranje Saveza vršene su u jesen 1935. u Sarajevu , Splitu i Beogradu, ali o tome nema detaljnijih podataka. Poznato je, takođe, da su osnovani odbori Saveza radne omladine garda i sela i u nekim mestima u Crnoj Gori, ali do osnivanja Saveza kao političke organizacije nije došlo."[372]

U 1935. godini PK SKOJ-a Hrvatske povezao se sa organizacijama u Banjaluci, Bihaću i još nekim. "…Ukupan broj članova ima partija 21, SKOJ 20, jedinica imaju tri u preduzećima, a ostale ulične i u sindikatima."[373] U ovaj broj članova KPJ i SKOJ-a nije uključeno 26 studenata u Beogradu i Zagrebu, jedan radnik na robiji i šestorica u vojsci. Postojale su dvije seoske ćelije sa devet članova. Podjela

---

[369] Arhiv CK SKJ – fond CK SKOJ-a, 1935/5). Uputstva su imala opšti uvod i na kraju zaključak.
[370] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, M. Vukmanović, Uvod, str. 44.
[371] M. Vukmanović, *Uvod*,Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 42-44.
[372] Dr M. Vasić, n. d., str. 344.
[373] Arhiv CK SKJ, KI-1935/130, izvještaj br. 4 PK KPJ u Zagrebu.

na članove KPJ i SKOJ-a u nekim slučajevima bila je uslovna; tako su na primjer članovi KPJ bili uključeni u rad ćelije SKOJ-a u Fabrici duvana na mjesec ili dva prije obrazovanja partijske ćelije. Članovi KPJ bili su u mnogim slučajevima na fakultetima uključeni u ćelije SKOJ-a, i obratno. Praksa je nametala da se komunisti prema potrebama političkog rada upućuju tamo gdje su bili najpotrebniji. Kad su pojedinci prelazili na rad u partijsku tehniku (Brana Perović, Tomaš Perović, Stjepan Pavlić, Ruža Oljača, Milorad Gajić i drugi), oni su po pravilu morali prekinuti rad u ranijoj partijskoj ili skojevskoj ćeliji."[374]

U Banjaluku dolazi Karlo Luter, što se vidi iz njegovog izvještaja od 28. aprila 1935, u kome se navodi da je organizacija SKOJ-a u Banjaluci uspjela da prodre u reakcionarnu velikosrpsku organizaciju Narodne odbrane. Prema jednom ranijem izvještaju ova organizacija je imala oko 400 članova, ali zahvaljujući navedenom aktivnom djelovanju SKOJ-a u Banjaluci ona se uskoro raspala.[375]

U cirkularu CK SKOJ-a br. 1 iz 1935. godine kaže se: "Svim komitetima i jedinicama srednjoškolske organizacije. Omasovljenje naše organizacije..."[376] iz čega se vidi ukazivanje na potrebu masovnog rada među srednjoškolskom omladinom, objašnjavaju se forme i metode rada i sl. U istoj godini CK SKOJ-a je uputio proglas srednjoškolskoj omladini u ime Saveza komunističke omladine Jugoslavije, pozivajući je na borbu protiv kapitalizma, za prava srednjoškolske omladine i sl.[377] I u "Direktivama srednjoškolskog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije"[378] poziva se srednjoškolska omladina na aktivnu borbu protiv postojećeg sistema. "Bilo bi ludo vjerovati da će kapitalizam pasti sam od sebe ...", kaže se u navedenom dokumentu. Ovaj dokument, kao i mnoga drugi, ukazuje da je bitka CK SKOJ-a za srednjoškolsku omladinu bila veoma oštra, pa se to reflektovalo i na rad Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci, odnosno na aktivnost srednjoškolske omladine u Banjaluci, koja je, sa razvojem grada kao jednog od većih školskih centara, tada imala srazmjerno najviše srednjoškolske omladine - u odnosu na radničku i ostalu omladinu u gradu.

Privremeno rukovodstvo SKOJ-a je jula 1934. izradilo program idejno-političkog rada za cjelokupno članstvo SKOJ-a i u formi direktivnog pisma uputilo ga svim organizacijama SKOJ-a. Shvatajući važnost i značaj ovog aspekta u radu organizacije, taj program je obuhvatao slijedeće teme: 1. Partija i Savez komunističke omladine Jugoslavije; 2. Organizacioni principi SKOJ-a; 3. Rad u masovnim organizacijama; 4. Konspiracija i borba protiv provokatora; 5. Rad u preduzećima; 6. Rad u vojsci; 7. Rad na selu; 8. Rad po nacionalnom pitranju; 9. O stvaranju antiratnih u antifašističkih komiteta, kao organa jedinstvenog fronta u borbi protiv rata i fašizma i 10. Literatura.[379] U cijeloj zemlji se počelo sa

[374] Milan Vukmanović, *Uvod*, Banjaluka u radničkom pokretu… ,knj. 2, , str. 41
[375] Ibid.
[376] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1935/3, Cirkular br. 1.
[377] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1935/4.
[378] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1935/5.
[379] Dr M. Vasić, n. d., fusnota br. 251, str. 221.

organizovanjem raznovrsnih oblika ideološko-političkog uzdizanja. Pored radnih u osnovnim organizacijama održavani su posebni teoretski sastanci.

14. Pripreme i održavanje IV zemaljske konferencvije SKOJ-a (1935) i njen značaj za rad SKOJ-a u Banjaluci

U pripremama za IV zemaljsku konferenciju SKOJ-a posebno mjesto ima Splitski plenum CK KPJ, odžan 9. i 10. juna 1935. godine. U referatu Blagoja Parovića "O frontu narodne slobode" istaknuto je da je dotadašnji rad sa omladinom bio nezadovoljavajući te da SKOJ ne sme više da bude "kopija Partije", dodatak njenom tehničkom aparatu za sprovođenje njenih raznih ilegalnih zadataka, već da 90% njegove djelatnosti treba da se sprovodi kroz legalne forme rada.[380] Osudu sektaškog rada sa mladima i novu orijentaciju u radu sa njima srećemo u dokumentima poslije Splitskog plenuma KPJ. U Okružnici br. 30 od 2. juna 1935. CK KPJ upućuje oštru kritiku organizacijama i rukovodstvima KPJ zbog sektaškog odnosa prema učešću članova SKOJ-a u radu legalnih formi rada, te da se pruži politička pomoć SKOJ-u. Već 6. jula CK KPJ šalje direktivno pismo Privremenom rukovodstvu SKOJ-a, svim komunistima i članovima SKOJ-a u kome odlučno zahtijeva da se napravi zaokret u odnosu na dosadašnji rad u vezi sa korišćenjem legalnih formi rada. Pri tom je postavljen zadatak da se osnuje "Omladinski front slobode", kako bi se obuhvatila sva rodoljubiva omladina u borbu protiv fašizma, za slobodu i mir sa težnjom na učešću u legalnim formama rada.[381]

Već sredinom 1935. godine održava se Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, prva poslije 1929. godine. U radu te konferencije, održane 29. juna ispod Sljemena u blizini Medvedgrada, učestvuju i delegati iz Bosne, odnosno iz Banjaluke i Bihaća. Najznačajnija odluka ove konferencije bila je da se cjelokupna aktivnost SKOJ-a postavi na najšire osnove i da se koriste odgovarajuće legalne forme rada.

U vrijeme priprema za IV zemaljsku konferenciju SKOJ-a i u Bosni i Hercegovini došlo je do obnove SKOJ-a. Polovinom 1935. u Sarajevu je osnovan MK SKOJ-a i pristupilo se osnivanju ćelija SKOJ-a tako da je ubrzo osnovano 7 ćelija sa 23 člana SKOJ-a.

"Najjača organizacija SKOJ-a u ovoj pokrajini bila je i dalje u Banjoj Luci. Ona je avgusta 1935. imala Mesni komitet i 18 ćelija sa 56 članova. Povezan sa PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, od koga je primao instrukcije za rad i propagandni materijal, Mesni komitet je radio na formiranju ćelija SKOJ-a u Donjem Vakufu i Bugojnu. Organizacija je, sredinom avgusta, povodom hapšenja studenata Fikreta Dedića i Milorada Gajića, zbog rasturanja ilegalne brošure kojom

[380] Dr M. Vasić, n. d., str. 320 i fusnota 481 na istoj strani.
[381] Ibid., str. 321.

se tražila amnestija političkih osuđenika, organizovala preko Kluba akademičara Banjaluke masovne demonstracije omladine protiv režima.

Mesni komitet SKOJ-a (Nikola Pavlić, Kasim Hadžić, Slobodan Kokanović i Borivoje Ilić) vršio je, takođe, pripreme za zemaljsku konferenciju i tim povodom, krajem jula, održao mesnu konferenciju kojoj su, pored članova MK SKOJ-a, prisustvovali delegati ćelija i predstavnik mesnog partijskog rukovodstva. Konferencija je, koliko je poznato, razmatrala rad SKOJ-a u masovnim organizacijama, a verovatno i odredila svog delegata za Zemaljsku konferenciju SKOJ-a."[382] Navedeni podaci koji su ovdje citirani iz monografije dr Miroljuba Vasića "Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941." rječito govore o aktivnostima banjalučke organizacije SKOJ-a u tom periodu, a posebno o pripremama za IV zemaljsku konferenciju SKOJ-a.

Neposredne pripreme za održavanje IV zemaljske konferencije SKOJ-a preuzeo je Boris Kidrič, koji se ilegalno nastanio u Zagrebu i krajem maja 1935. godine preuzeo dužnost sekretara PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Tokom avgusta pripremljeni su referati i rezolucije za Zemaljsku konferenciju i to je zajedno sa predlogom Borisa Kidriča za sastav Plenuma i Biroa CK SKOJ-a poslano na odobrenje CK KPJ u Beč. U tom Kidričevom predlogu bilo je predviđeno da u Plenum CK SKOJ-a uđu i sekretari oprganizacija SKOJ-a iz Banjaluke i Kumanova.[383]

Četvrta zemaljska konferencija SKOJ-a održana je vjerovatno 30. i 31. avgusta 1935. godine na periferiji Zagreba.[384] Prisustvovalo je 14 delegata. Dnevni red je bio:1. Referat o radu i zadacima SKOJ-a s posebnim osvrtom na Narodni front slobode – Boris Kidrić; 2. Rad SKOJ-a među radničkom omladinom – Pavle Dursanović; 3. Rad SKOJ-a među seljačkom omladinom – Ivan Sabolek; 4. Rad SKOJ-a među studentskom i đačkom omladinom – Boris Kidrič; 5. Rad SKOJ-a na marksističko-lenjinističkom vaspitanju – Franc Čepelnik.

Dr Miroljub Vasić kaže[385] da su pored delegata iz tadašnjih pokrajina bili prisutni još neki delegati. Između ostalih prisustvovao je i Slobodan Kokanović, tadašnji sekretar MK SKOJ-a u Banjualuci, ali registrovan kao delegat iz Hrvatske s obzirom na tadašnju organizacionu vezu između organizacija SKOJ-a dijela Bosne i PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Inače, delegati iz Bosne i Hercegovine i Makedonije nisu prisustvovali ovoj konferenciji.

---

[382] Ibid., str. 328.
[383] Dr M. Vasić, n. d., fusnota br. 509, str. 331.
[384] Dr. M. Vasić, n. d., fusnota br. 511. Datum održavanja konferencije u arhivskim dokumentima nije zabilježen. Poznato je jedino da je održana prije 29.VIII 1935.nedaleko od Tuškanca u Zagrebu i da je trajala dva dana i jednu noć.
[385] Dr M. Vasić, n. d., fusnota br. 512, str. 333.

I u drugom izvoru[386] Milan Vukmanović kaže da je Slobodan Kokanović, sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci i član PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju prisustvovao IV zemaljskoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu. Poslije završetka ove konferencije Kokanović je otputovao u Moskvu gdje je prisustvovao kongresu Komunističke omladinske internacionale od 25. septembra do 10. oktobra 1935. godine.

Od četiri usvojene rezolucije na IV zemaljskoj konferenciji SKOJ-a sačuvane su samo dvije (*Rezolucija o radu i zadacima SKOJ-a s posebnim obzirom na Narodni front slobode i mira* i *Rezolucija o radu među seljačkom omladinom)* i na osnovu njih, kao i drugih dokumenata, može se zaključiti da su dvije najznačanije odluke na Konferenciji bile o osnivanju Omladinskog narodnog fronta slobode i mira i Saveza radne omladine grada i sela, te uključivanje članova SKOJ-a u rad masovnih organizacija.[387]

Odmah po završetku IV zemaljske konferencije SKOJ-a, u Banjaluci se prišlo osnivanju Inicijativnog odbora Saveza radne omladine grada i sela od devet članova: četiri zemljoradnici, dva radnika, dva studenta i jedan srednjoškolac.[388] Započeto je popisivanje članova u gradu i selima, ali se umješala policija i to spriječavala. Ipak, za vrijeme školskog raspusta popis, odnosno upis u Savez nastavili su đaci i studenti za vrijeme školskog raspusta. U gradu je upis u Savez vršen u RTD "Prijatelji prirode" i RKUD "Pelagić". Sva šegrtska omladina pristupila je ovom Savezu, a nosilac cjelokupne aktivnosti ovog Saveza bio je Kasim Hadžić, član MK SKOJ-a u Banjaluci. Jer, već do tada banjalučka omladina je bila povezana po klasnim opredjeljenjima. Od vremena kada je u Banjaluci djelovao Akif Šeremet uspostavljene su veze između radničke, srednjoškolske i studentske
omladine. Ta druženja padala su u oči policiji, pa ih je sprečavala. Kako su srednjoškolci dolazili u "Pelagić' i radnička omladina na predavačku tribinu KAB-a, policija je to zabranila, pa je na sjednici Poslovodnog odbora KAB-a od 20. novembra 1935. odlučeno da se Upravi policije uputi protest zbog te zabrane.[389]

Sprovođenje zadatka IV konferencije SKOJ-a u vezi sa *Omladinskim narodnim frontom slobode i mira* u Banjaluci se odvijalo u okviru i oko ranije osnovane Lige za mir i slobodu. Između nekoliko značajnijih djelatnosti sa političkim obilježjem spomenućemo demonstracije protiv Olimpijade u Berlinu, zatim osnivanje Krajiškog pripremnog odbora za Svjetski omladinski kongres za mir u Ženevi i okupljanje progresivnih ljudi, posebno omladine Banjaluke i Bosanske krajine oko Lige za mir i slobodu. Objavljen je letak protiv Olimpijade u Berlinu, koji je dijeljen po gradu, kao i u regionu Bosanske krajine.[390] Za vrijeme

---

[386] Milan Vukmanović, *Uvod,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, On kaže "U okvirima priprema za Zemaljsku konferenciju SKOJ-a u ljeto 1935, u Banjaluci je održana Mjesna konferencija SKOJ-a kojoj je prisustvovao i predstavnik MK KPJ."
[387] Dr M. Vasić, n. d. str.334-335.
[388] Arhiv CK SKJ, KOI-1935/31.
[389] Arhiv BK – zapisnik KAB-a od 20. novembra 1935. godine.
[390] Arhiv CK SKJ, KI-1936/411.

demonstracija protiv Olimpijade bio je oštar sukob sa policijom i došlo je do hapšenja demonstranata. Od građana je režim tražio da 14. juna 1936. podrže Olimpijadu u Belinu, što bi istovremeno značilo podrška Predsjedniku vlade Milanu Stojadinoviću. U *Vrbaskim novinama*je objavljen je poziv građanima gdje je, između ostalog, pisalo za ovu Olimpijadu da je to "sportska izložba najsposobnije rase ljudske na svijetu".

Za Svjetski omladinski kongres za mir u Ženevi, osnovan je Krajiški pripremni odbor, 5. jula 1936. godine.[391] Već 8. jula održana je Pripremna konferencija u čijem radu su učestvovali omladinski predstavnici iz: Bihaća, Bos. Krupe, Bos. Novog, Bos. Koastajnice, Bugojna, Jajca i drugih mjesta. Nakon dva dana u velikoj sali hotela "Bosna" održana je zajedno konferencija Krajiškog pripremnog odbora i Inicijativnog odbora Lige za mir i slobodu. Zatim, Inicijativni odbor Lige za mir i slobodu objavio je letak "Svim prijateljima mira, bratstva i slobode, svim drugovima, nekadašnjim i sadašnjim borcima za slobodu naše Bosanske krajine i čitave zemlje."[392] I Krajiški pripremni odbor u svom pozivu za 10. juli naglasio je da se radi o zajedničkoj konferenciji "predstavnika svih omladinskih organizacija i grupacija Bosne i Hercegovine".[393] Oba odbora Krajiški pripremni i Inicijativni odbor Lige za mir su ukazali povjerenje Miri Vinterhalter da Konferenciju otvori. Predsjedavajući, student Stanko Tomić, prisutne je upoznao sa rezultatima Međunarodne konferencije omladine za mir,[394] održane u Briselu gdje je omladinu Jugoslavije predstavljao Ivo Lola Ribar. Sadržaj štampanog poziva za ovu Konferenciju bio je slijedećI: "Pozivamo SVU banjalučku omladinu da prisustvuje radu ove konferencije, na kojoj će prvi put u historiji doći do ostvarenja jedinstva sve demokratski raspoložene omladine Bosne i Hercegovine u borbi za održavanje mira i bratstva među narodima." A iza ovog teksta slijedila je misaao Anri Barbisa, u čijem znaku je i Kongres održan "Ostvarimo jedinstvo živih da ne bismo u zajedničkim rakama ostvarili jedinstvo mrtvih."[395]

Na ovoj Konferenciji su govorili predsjednici značajnijih političkih partija.[396] Kako je pripremana Zemaljaska konferencija pripremnih odbora, koja je održana u Zagrebu 29. jula 1936, na ovoj Konferenciji su za nju izabrani delegati. Na kraju rada Konferencije usvojen je proglas koji se završio sa rječima "Živjela jedinstvena omladina Bosne i Hercegovine u odbrani mira i prava na život."[397]

---

[391] Omladinski pokret Jugoslavije 1919-1969, "Mladost", Beograd, 1969, str. 108.
[392] Arhiv CK SKJ, KI-1936/269.
[393] Ibid., KI-1936/412; *Vrbaske novine,* 1034/36
[394] Međunarodna konferencija omladine za mir održana je u Briselu 29. februara 1936. u prisustvu oko 300 delegata iz 22 države. Omladinu Jugoslavije je predstavljao Ivo Lola Ribar koji je izabran u Prezidijum Koordinacionog odbora za pripremu Svjetskog omladinskog kongresa za mir u Ženevi. Ova Konferencija je radila od 29.II do 3.III 1936. Izjasnila se za mir i slobodu, digla je glas protiv fašizma i rata i uputila poziv omladini cijelog svijeta da se organizovano i energično bori za odbranu mira i slobode.
[395] Omladinski pokret Jugoslavije 1919-1969, str. 109.
[396] Milan Vukmanović, *Uvod* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str.53. Govorili su: Dušan Kecmanović, Kosta Majkić, Mihajlo Gajić, a pozdravno pismo dr Branka Čubrilovića je zbog njegovog otsustva iz Banjaluke pročitano na Konferenciji.
[397] Ibid., fusnota br. 163.

Glavni organizator Konferencije u Banjaluci bio je MK SKOJ-a Banjaluke sa Srednjoškolskim i Studentskim komitetom i KAB-om. Na čelu svih priprema bio je Nikola Pavlić, sekretar MK SKOJ-a, koji je, između ostalog, ubijedio predsjednike političkih partija da učestvuju na Konferenciji, kako bi se kod policije lakše dobilo odobrenje za rad ove Konferencije. Ban Bogoljub KujundžIć, tek po uključivanju predsjednika političkih partija u rad konferencije, naredio je Upravi policije da se da dozvola za rad i Pripremnom odboru i Inicijativnom odboru Lige za mir i slobodu.

Na Zemaljskoj konferenciji pripremnih odbora u Zagrebu, podnijet je referat banjalučkjog Pripremnog odbora, koji je ujedno zastupao omladinu Bosne i Hercegovine na toj Konferenciji.

Prije održavanja Svjetskog omladinskog kongresa za mir u Ženevi, u Banjaluci je održana Konferencija studentske omladine Bosne i Hercegovine, od 31. avgusta do 6. septembra 1936. godine.[398] Pripreme za ovu konferenciju studenata[399] obavili su: Klub banjalučkih akademičara zajedno sa klubovima akademičara Bihaća i Bos. Kostajnice. I ova Konferencija je dala podršku predstojećem Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi.[400] Kao što se vidi, u Banjaluci je održano u kontinuitetu nekoliko skupova revolucionarne sadržine i značaja.

U slijedu navedenih zbivanja u radu banjalučke omladine, po završetku Svjetskog omladinskog Kongresa za mir, održanog u Ženevi, Krajiški pripremni odbor je u Banjaluci 10. septembra održao omladinsku konferencioju na kojoj su razmotreni zaključci i poruke Kongresa. A odmah poslije toga, u istom slijedu događanja, MK SKOJ-a u Banjaluci organizovano je obilježavanje jubileja krajiškog tribuna Petra Kočića. U ime MK SKOJ-a sve poslove je legalno vodio KAB. Kada je 9. avgusta u hotelu "Palas" počela Konferencija za obilježavanje 20-godišnjeg jubileja krajiškog i jugoslovenskog književnika Petra Kočića, narodnog tribuna, Konferencija je odmah napadnuta od policije kao manifestacija komunističkog karaktera.[401]

Dušanka Kovačević, poslije provale 1936. godine, u vezi sa nastalom situacijom, kaže: "Socijaldemokrati iz Radničke komore nastojali su da iskoriste udarac koji je režim zadao banjalučkoj partijskoj organizaciji. Oni ponovo ulaze u rukovodstvo 'Pelagića', a isto tako nastoje da ometaju rad sindikata pod uticajem komunista. U

---

[398] *Vrbaske novine,* br. 1062 od 12. avgusta 1936.

[399] U Banjaluci je bila značajna akcija 59 studenata koji su sredinom aprila 1936. objavili letak protiv fašističkog nasilja nad studentima koji se bore za demokratska prava i slobode. Banjalučki studenti su zahtijevali da napredni profesori Beogradskog univerziteta budu solidarni s borbom studenata i da se sa Univerziteta udalje svi profesori koji su svojim "protustudentskim a time i protunarodnim radom kompromitovali našu najveću naučnu instituciju pred našom i svijetskom kulturnom javnošću." (M. Vasić, isto, knj. 4, str. 310); Milan Vukmanović, *Uvod*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 54.

[400] Prvi svjetski omladinski kongres za mir održan je uz prisustvo 450 delkegata iz 35 zemalja, 70 predstavnika međunarodnih organizacija i oko 150 posmatrača. Jugoslovensku omladinsku delegaciju od 9 članova predvodio je Ivo Lola Ribar; on je izabran u Predsjedništvo i Administrativni savjet Kongresa.

[401] "*Vrbaske novine",* br. 1062 od 12. avgusta 1936.

samoj partijskoj organizacviji, kao vid demoralizacije pojedinaca, pojavljuje se grupštvo jednog broja članova koji ispoljavaju nevjericu u dotadašnji rad na omasovljenju pokreta kroz široki kulturno-politički rad i na taj način još više produbljavaju nastale teškoće."[402] Zatim, ona se poziva na objavljeni rad Uglješe Danilovića, koji u vezi sa tadašnjom situacijom u banjalučkoj partiskoj organizacioji kaže: "Poslije provale 1936. godine u Banjaluci je ostalo malo članova Partije koji nisu bili otkriveni i koji su nastavili da rade. U jednoj grupi ovih drugova bili su uglavnom radnici. Oni su tražili konkretan rad, angažovali se u sindikatu i u radničkim društvima. U drugoj grupi, međutim, bili su neki intelektualci koji su htjeli da vode "visoku politiku". Samo su frazirali o političkom radu, a u stvari su napadali one koji su htjeli da se bore. Najistaknutuji predstavnik ove grupe bio je Asim Alihodžić, zvani Efendija. U ovaj sukob umješali su se i neki ljudi koji su došli sa robije, ali isto tako na grupaškoj osnovi."[403] Dušanka, dalje kaže, da je tada zaista bilo problema u banjalučkoj partiskoj organizaciji "…jer su, uslijed hapšenja članova Partije, koji su održavali veze sa PK Hrvatske, te veze prekinute, a Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu još nije bio preuzeo banjalučku partijsku organizaciju, a i u njegovom radu nastale su krupne teškoće zbog dosta obimne provale partijske organizacije u Sarajevu… Do odluke o raspuštanju organizacije je vjerovatno došlo uslijed slabih i nepovoljnih veza sa PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, zbog čega je uvid Pokrajinskog komiteta u stanje banjalučke organizacije bio slab, pa je takvo stanje dovelo do odluke PK o raspuštanju partijske organizacije. Uostalom, do provođenja te odluke nije ni došlo."[404] O istom pitanju pisao je, više puta, Milan Vukmanović. Navešćemo najsvežije podatke: "Banjaluka je poznata po razvijenosti omladinskog, ženskog, sindikalnog i komunističkog pokreta između dva rata. Banjalučka organizacija Komunističke partije Jugoslavije spada među one rijetke u zemlji koje nisu prekidale rad kroz cijeli međuratni period ilegalnog djelovanja… U dvadesetim godinama banjalučke organizacije KPJ i Saveza komunističke omladine bile su povezane sa pokrajinskim rukovodstvima za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu. Organizaciono vezivanje za pokrajinska rukovodstva u Bosni i Hercegovini uslijedilo je 1939. godine."[405] Treba napomenuti da je i u knjizi Dr Miroljuba Vasića "Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941" navedeno da je "… odlukom PK KPJ za Hrvatsku krajem 1935, za vrijeme velike provale raspuštena organizacija SKOJ-a u Banjoj Luci, a članovi MK SKOJ-a, Nikica Pavlić i Kasim Hadžić primljeni u KPJ i uključeni u rad MK KPJ…",[406] što ne odgovara istini, ali do ove tvrdnje je došlo pošto je tako navedeno u korišćenom izvoru u kome navodeni podaci nisu tačni.

U 1936. godini, s obzirom na stav koji je Mjesni komitet KPJ Banjaluka imao prema SKOJ-u, sekretar MK KPJ Banjaluka Asim Alihodžić angažovao je Miloša

---

[402] Dušanka Kovačević *Iz rada organizacije KPJ u Banjoj Luci 1935-1941,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 398-422.
[403] *Četrdeset godina,* knjiga treća, str. 54.
[404] D. Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 410.
[405] Milan Vukmanović *Između dva rata,*Banjaluka, Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1990, str. 77-109.
[406] Dr M. Vasić, n. d., str. 393.

Popovića da se pokuša staviti na čelo omladinskih masa, kako bi izolovao tadašnje skojevsko rukovodstvo u Banjaluci. U jesen iste godine, kada je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu dobio direktivu od KPJ Hrvatske (za koju je i tada MK KPJ i MK SKOJ-a u Banjaluci bio organizaciono povezan)[407], da se raspusti organizacija SKOJ-a, to nije izvršeno. Mjesno rukovodstva SKOJ-a nije htjelo da realizuje tu direktivu pošto je smatralo da je ona došla kao rezultat nekih netrpeljivosti. Uskoro, 1937. godine, dolazi do intervencije iz Sarajeva, pošto se i u PK SKOJ-a smatralo da je organizacija SKOJ-a u Banjaluci raspuštena. Rato Dugonjić dolazi u Banjaluku i održava konferenciju svih članova SKOJ-a grada Banjaluke (na Trešnjiku) na kojoj je razmatran dotadašnji rad SKOJ-a i utvrđeni su novi zadaci.[408]

Kulturno-umjetničko društvo "Budučnost" u Gornjem Šeheru, čiji je prvi predsjednik bio Idriz Maslo[409], 1936. godine, imalo je okupljeno 350 omladine. Te godine samo u Gornjem Šeheru bilo je 60 članova SKOJ-a. Tada su u MK SKOJ-a Banjaluke bili članovi Dedo Gazić, Niko Jurinčić, Osman Karabegović i dr.

15. Provala 1935. i 1936.godine; skojevski rukovodioci i članstvo pred osudom režima; robijanje u Glavnjači i Sremskoj Mitrovici

Od prvih početaka djelovanja revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta u Jugoslaviji, od 1919. godine, režim se obračunavao sa naprednim snagama i mnogi pripadnici ovih pokreta malazili su se kraće ili duže po zatvorima, a jedan broj je suđen i na desetak godina da robijaju u po zlu poznatim robijašnicama tadašnje Jugoslavije. Ali, ovde ćemo govoriti o dvije provale od kojih je jedna poznata kao provala u skojevskoj organizaciji, a druga je provala u kojoj je, pored KPJ u Banjaluci, provaljena i skojevska organizacija.

a) *Provala u skojevskoj organizaciji*

Oktobra 1935. godine došlo je do provale skojevse ćelije u kojoj su bili Nedžib Demirović, Munib Maglajlić i Alija Verem. Ova provala nije bila većih razmjera i bila je bez većih posljedica za politički rad u Banjaluci, ali se neposredno odrazila na pokušaje da se osnuju SKOJ-evske ćelije u regiji oko Banjaluke. Kako je Alija Verem bio iz Donjeg Vakufa sva trojica navedenih, u dogovoru sa MK SKOJ-a u Banjaluci, pristupili su osnivanju SKOJ-evske ćelije u Donjem Vakufu. Stoga su se u D. Vakufu povezali sa Toni Kučerom i Vladimirom Markovićem, a posrednim putem i sa Ahmetom Šahdan i Vladom Lozić[410]. Ovo povezivanje trajalo je nekoliko mjeseci, pošto je već 10 oktobra uhapšen Alija Verem u Banjaluci, a

---

[407] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1936/2, Mapa organizacione strukture SKOJ-a, koju je izradio Maks Baće.
[408] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, str. 3.
[409] Idriz Maslo je u svom revolucionarnom radu u Banjaluci bio sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a od 1929-1930. godine. Prema nekim izvorima bio je jedno vrijeme sekretar MK SKOJ-a i 1938.
[410] Arhiv CK SKJ, Fond KOI-1935/682 i Fond DT-2299/35.Nedžib Demirović primljen je u SKOJ u Banjluci 1933. godine. Naredne godine postao je pročelnik jedne SKOJ-evsje ćelije i član Agitpropa MK SKOJ-a. Kao delegat prisustvovao je Mjesnoj konferenciji SKOJ-a u Banjaluci 31. decembra 1934.

uskoro i Kučera, Šahdan i Lozić u Donjem Vakufu po nalogu Sreske ispostave u D. Vakufu. Ali, uskoro je došlo do pretresa stana Muniba Maglajlića u Banjaluci, koji je po nalogu policije stražarno sproveden u Bugojno radi vođenja daljeg postupka. Iz policijskoh spisa se zna da Maglajlić nije nikoga odao policiji.[411]

Čim su Verem i Maglajlić uhapšeni, MK SKOJ-a u Banjaluci preduzeo je mjere da se privremeno sklone osobe koje su na bilo koji način bile povezane sa ljudima u D. Vakufu i Bugojnu. Tako se Nedžib Demirović 13. oktobra sklanja u Zagreb, gdje mu Ekrem Maglajlić[412] pomaže da uspostavi vezu sa partijskim rukovodstvom u Zagrebu i u novembru emigrira u Beč.[413] I Milorad Gajić, koji je zajedno sa Demirovićem bio u Agitpropu MK SKOJ-a Banjaluke, kome je na vezu po partijski materijala dolazio Mahmut Bušatlija iz Bugojna, upozoren je da treba da se u vrijeme ovih hapšenja skloni, a uopzorio ga je Teofik Kadenić Cinkara.[414]

U Banjaluci je Uprava policije pojačala nadzor nad kretanjem svih lica za koja se pretpostavljalo da su komunisti. U novembru 1935. Leposava-Lepa Perović je osumnjičena kao pristalica komunističkog pokreta.[415] U ovo vrijeme Banovinska uprava daje nalog sreskim načelstvima i ispostavama da se naprave spiskovi svih komunista i socijalista da bi se lakše pratila njihova kretanja. Banjalučani-studenti, posebno članovi KPJ i SKOJ-a, politički su djelovali na univerzitetima, a istovremeno su bili i na udaru režima i policije u Beogradu i Zagrebu. Tako je Tomaš Perović, student u Zagrebu, koji je radio u u tehnici PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, kad je bila velika provala 1934. godine i kad su uhapšeni svi članovi PK i MK SKOJ-a u Zagrebu, i on uhapšen. Cijela ova grupa je izvedena pred Državni sud za zaštitu države.[416]

Banjalučki studenti-komunisti Mladen Paternoster, Tankerdi-Edi Sola, Fikret Dedić i dr. često su bili hapšeni i protjerivani u mjesto rođenja po čl. 12 Zakona o zaštiti države. Mladen Paternoster bio je u prvoj grupi studenata koja je 20. januara 1935. godine dovedena u koncentracioni logor u Višegrad. U grupi koja je dovedena 2. februara bio je Fikret Dedić. Mladen Paternoster pisao je poznato pismo o nečovječnim postupcima u logoru. Pisano je po nalogu partijske organizacije, na adresu partijskog funkcionera u Beogradu u koverti adresiranoj na

---

[411] Milan Vukmanović: *Partijska i SKOJ-evska organizacija Banjaluke na udaru režima 1935 – 1936. godine*, Banjaluka u novijoj istoriji, str.439; U odgovoru na akt Pov. J.B.br.557/35. od 17. oktobra, Uprava policije obavještava Komandu vrbaskog žandarmetijskog puka … da Maglajlić nije nikoga htio odati… ,

[412] Dr Ekrem Maglajlić je primljen u SKOJ 1927, a u KPJ 1929. Osnivač je prve marksističke grupe na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu 1930. Ta grupa je djelovala u okviru KOSTUFRE. Za vrijeme Drugog svjetskog rata u Zagrebu je radio ilegalno, a potom 1942. godine odlazi u partizane. (Vojo Rajčević, Sudentski pokret na Zagrebačkom sveučilištu 1918-1941, Mladost, Zagreb, 1959, str. 140-141. i dr D. Lukač ,ibid., str. 216.

[413] Arhiv CK SKJ, Fond KI-1935/682.

[414] Milan Vukmanović: *Partijska I SKOJ-evska organizacija na udaru režima 1935-1936. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji, fusnota 9, str. 440.

[415] Milan Vukmanović, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, fusnota 11, str. 440.

[416] V. Raičević, *Studentski pokret na Zagrebačkom sveučilištu 1918-1941*, Mladost, Zagreb 1959, str. 181.

Milicu Pavlović. O cjelom sadržaju ovoga pisma upoznat je CK KPJ u izvještaju od 29. marta 1935.[417]

Ranije se smatralo da je provala u Donjem Vakufu bila u vezi sa provalom u Hrvatskoj, ali one su bile samo vremenski podudarne. Poslije završetka sudskog isleđivanja, svi uhapšeni u D. Vakufu izvedeni su pred Sreski sud u Bugojnu. Oslobođeni su krivice Ahmet Šahadan i Vlado Lozić. Maglajlić, Verem, Marković i Kučera su prebačeni u zatvor u Travnik gdje je održano suđenje u proljeće 1936. godine, a glavni optuženio bio je Verem. Optužen je za komunističku propagandu kojom se bavio, kako je rečeno od 1934. Toni Kučera i Vlado Marković, kao pripadnici skojevske ćelije, optuženi su da su širili komunističke ideje među radnicima. Iz zaplijenjenjenog ilegalnog materijala, porijeklom od Agitpropa MK SKOJ-a u Banjaluci, vidjelo se da je sve pisano popularno, kako bi bilo podesno za agitaciono-politički rad. Iako su organi koji su vodili istragu nastojali da sve povežu sa Banjalukom nisu u tome uspjeli, pošto je najveći dio krivice na sebe preuzeo Alija Verem.[418]

b) Provala u partijskoj organizaciji

Provala u prtijskoj organizaciji započela je u Bosanskoj Kostajnici i bila je širih razmjera i po prostoru na kome se odvijala i po broju uhapšenih i odrazila se i na Banjaluku, a prva hapšenja uslijedila su jula 1936. Prvo su u Petrinji uhapšeni Josip Zmazek i Nikola-Nina Marković. U ovo vrijeme se i policija u Banjaluci modernizovala uvođenjem policijske radio-stanice, trehnički identične sa takvim stanicama u policiji Zagreba i Sarajeva.[419] Zatim u Kostajnici u porovali su uhapšeni: Bajalica Dimitrije, Bajalica Miloš, Bajalica Milja, Bajalica Tomo, Bakalović Abdulah, Bakalović Salih, Bižić Jovo, Božić Milan i još 37 pripadnika ilegalnog pokreta.[420]

Iz izvještaja Vrbaskog žandarmerijskog puka se vidi da je za ilegalnu komunističku aktivnost optuženo 35 ljudi, među kojim su bili Dušan Misirača, redov-đak XV pješadijskog puka u Travniku; Ljubomir Zlokapa, podnarednik u 44. pješadiskom puku u Otočcu i dr. "Partijske veze između Kostajnice i Banjaluke i ranije su postojale. Spominje se i postojanje Okružnog komiteta za Baniju i Knežpolje u kome su bili Josip Zmazek, Nikola Marković, Rudolf Rončević i Tomo Bajalica. Sasvim je sigurno da je postojalo više ćelija i da se njihova politička aktivnost nije svela samo na rasturanje letaka, jer je cijelo to područje u ekonmskom i socijalnom smislu bilo politički zahvalan teren za partijsko-politički rad."[421]

---

[417] Milica Damjanović, *Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta,* Nolit, Beograd,1974, knj. II, str. 164-165).
[418] Milan Vukmanović, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 442.
[419] U avgustu 1936. obavljeni su završni radovi u Banjaluci na montiranju uređaja policijske radio-stanice, "Vrbaske novine", Banjaluka, br. 1054 od 2. avgusta 1936.
[420] M. Vukmanović, ibid., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 443-444.
[421] Ibid., str. 445.

Poslije provale u Petrinji, 1935. godine, došlo je do provale i u organizaciji Banjaluke. Kada su uhapšeni Nikola Marković i Josip Zmazek, s kojim je iz Banjaluke najviše sarađivao Nikola Pavlić – provala je prenijeta i u Banjaluku. Zato je MK KPJ upozorio određene ličnosti da budu oprezni, a neke i da se sklone iz Banjaluke. Zato je Nikola Pavlić odmah otišao u Beograd, pod izgovorom da će se tamo zaposliti, a kad je policija prilikom pretresa njegove kuće pronašla negovu beogradsklu adresu, on je odmah uhapšen u Beogradu.

U međuvremenu u Banjaluku su stigli u gornjim procesima poznati isljednici Vlado Šoprek i Branko Cividini,[422] koji preuzimaju cjelokupnu istragu. Uhapšeni su odmah članovi MK KPJ u Banjaluci: Idriz Maslo, Safet-Fric Filipović i Veljko Đorđević. Zatim, uhapšeni su: Ivica i Josip-Šoša Mažar, Kasim Hadžić, Edhem-Leda Karabegović, Ranko Šipka, Nikola[423] i Stjepan-Pipo Pavlić, Miloš Popović, Franjo Sarafin, Ivan Tukerić, Franjo Lemajić i Ivica Sigler.[424] Svi ovi politički zatvorenici smješteni su u dvije veće sobe, a u samice: Veljko Đorđević, Nikola Pavlić i Josip Zmazek. Agenti su za vrijeme istrage mučili uhapšene, a naročito Idriza Maslu, Nikolu Pavlića, Veljka Đorđevića i Kasima Hadžića, ali i pored mučenja nisu dobili nikakva priznanja zbog čega su bili veoma nezadovoljni. Najviše su mučili Nikolu Pavlića. "Po posebnom izričitom naređenju Šopreka morao je stalno imati ruke vezane lancima na leđima. Tako je s lancima na rukama spavao samo u košulji na betonskom podu, jer Šoprek nije dozvoljavao da se koristi kaputem ni ćebetom."[425]

U zatvoru su se komunisti sporazumjevali kucanjem na zid,[426] posebno da se uzajamno informišu o dotadašnjoj istrazi, kao i da se spriječi dalja provala.

Partijska organizacija u gradu preduzimala je mjere da se javnost u Banjaluci, kao i šire, obavjesti o mučenjima zatvorenih drugova, pa se povezala i sa Udruženom opozicijom i prvacima pojedinih građanskih partija sa kojim je ranije već ostvarivala saradnju, nastojeći da okupi demokratske krugove i prisili Bansku

---

[422] Vlado Cividini i Branko Šoprek su zloglasni agenti antikomunističkog odjeljenja Uprave policije u Zagrebu. Oni su uhapsili Đuru Đakovića i Nikolu Hećimovića na Ribnjaku u Zagrebu, 20. aprila 1928. godine (Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 434, str. 412).

[423] Agenti su prvo uhapsili Katarinu, majku Nikole i Stepana Pavlića, a kad su Nikolu, poslije hapšenja u Beogradu 2. septembra, doveli u Banjaluku, majku su pustili iz zatvora.

[424] Šoprek i Cividini bili su na zlu glasu po metodama isljeđivanja u zagrebačkoj policiji, posebno po primjeni mučenja. Šoprek je specijaliziovao u Berlinu kako se sprovode političke istrage, pa je od 1936. došao na čelo odjeljenja za borbu protiv komunista u Upravi policije u Zagrebu.

[425] Milan Vukmanović, n. d., Banjaluka u novijoj istorij, str.448. U fusnoti br. 38. na istoj strani stoji: "U toku svog dežurstva Milan Banjac skidao je lance Pavliću i davao mu svoju stražarsku bundu za pokrivanje. Zatvorenicima je krišom davao hranu koju je sam kupovao. Dok je on stražario, zatvorenici su se mogli kucanjem na zid sporazumjevati. U jednoj prilici spriječio je jednu podlu zamisao Šopreka s podmetnutom ceduljom. Zbog toga je bio kažnjen. Za njegove usluge komunistima u zatvoru doznali su banjalučki skojevci koji su ga na ulici počeli pozdravljati. Tako ponašanje ne samo nepoznatih omladinaca nego i onih koji su u policiji evidentirani kao komunisti i simpatizeri, uplašilo je Banjca. Zbog toga je zamolio Pavlića i Đorđevića da intervenišu, jer su takvo pozdravljanje mogli primjetiti agenti i policajci. Poslije dobivanja cedulje da je odnese na rečenu adresu, pozdravljanja su prestala. (ABK-209-MG-V/160, ABK-209-MG/169)."

[426] Da bi se obezbjedilo da svi znaju abecedu sporazumjevanja kucanjem na utvrđeno mjesto u klozetu na listiću papira napisana je ta abeceda, koju su pročitali svi kojim je bilo namjenjena. (ABK-209-MG-V/160).

upravu da se, kao najmanje, uhapšeni politički zatvorenici bolje tretiraju u zatvoru. Najbolje je reagovao predsjednik HSS-a Čondrić. Tek kad su informacije o tretiranju političkih zatvorenika u zatvora "Crna kuća" u Banjaluci dospjele do Ministarstva pravde u Beograd, Banska uprava je tražila od Uprave policije izvještaj, iz koga ćemo navesti samo jedan manji dio:

"Prilikom vođenja istrage nad navedenom grupom komunističke organizacije nije vršeno nikakvo nasilje, niti je i jedan od tih pritvorenika u zatvoru od ove uprave bio zlostavljan, što se je lično uvjerio načelnik Upravnog odjeljenja Banske uprave g. Nadbantić prilikom provjere po istoj stvari, a na tužbu rodbine uhapšenih. Od strane ove uprave ni jednome od njih nije govoreno da će ići u Zagreb, niti je iko od te grupe u Zagreb upućivan, jer to nije imalo nikakve potrebe, već su svi po završenoj istrazi optuženi Drž. tužiocu i ostali u ovdaš. Zatvoru do daljne odredbe Drž. suda kad su po njegovoj naredbi i predani ovd. Okružnom sudu 14/10.1936."[427] U ovom izvještaju se tvrdi da niko od banjalučke Uprave policije nije mučio uhapšene komuniste, ali niko nije rekao da su Šoprek i Cividini primjeljivali najperfidnije načine mučenja zatvorenika.

Kad su poslani u Beograd, uhapšeni komunisti iz Banjaluke smješteni su u zatvor na Adi Ciganliji. Zatvor je bio pun komunista, među kojima je bio i Veselin Masleša. Nove političke zatvorenike u dvorištu zatvora dočekao je komunistički zatvorenički pozdrav sa stisnutom pesnicom. U ovom zatvoru ostali su i za vrijeme suđenja sve do donošenja presude.

c) *Suđenje i presude*

Partijska proganizacija iz Banjaluke u saradnji sa MK KPJ Beograda, kao i rodbina uhapšenih preduzeli su mjere da se obezbjede dobri advokati za odgovarajuću odbranu zatvorenih. Advokati su veoma uspješno branili optužene. Presude su donijete poslije trodnevnog suđenja. "Tako je Idriza Maslu branio advokat Boro Prodanović, Nikolu Pavlić advokat Rajko Đermanović, Kasima HadžIća advokat Dragoljub Jovanović, Safeta-Frica Filipovića i Jakoba Šmita advokat Dragomir Isaković, Veljka Đorđevića advokat Ninko Petrović, a Edhema-Ledu Karabegovića i Ivicu Tukerića advokat Selimir Jeftić. Neki od spomenutih advokata branili su optužene 'gratis', odnosno iz uvjerenja."[428] Poslije trodnevnog suđenja Idriz Maslo je osuđen na 18, Nikola Pavlić i Safet Filipović na na po 12, Veljko Đorđević na 10, a Jakob Šmit na na 8 mjeseci strogog zatvora."[429] Presuda je donijeta 3. marta 1937. godine. Pušteni su na slobodu Kasim Hadžić, Edhem-Leda Karabegović i Ivan Tukerić, pošto se nije moglo dokazati ono što ih je teretilo u optužnici. Poslije presude samo je Jakob Šmit svoju kaznu proveo u Glavnjači, a svi drugi su sprovedeni u Kazneni zavod u Sremsku Mitrovicu.

---

[427] ABK-RP-1936/434 I ABK-UPBL-2116/1936.
[428] M. Vukmanović, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 454.
[429] Ibid.

Osman Karabegović[430] u svojoj knjizi ”Krajina na putevima revolucije” u dijelu “Suđenje grupi banjalučkih komunista”, o suđenju Banjalučanima u Beogradu, između ostalog, kaže: ”Na sam dan suđenja, 3. marta 1937, nekako sam dobio propusnicu i našao se u sudskoj sali. Atmosfera u sudu je bila sumorna i teška. Gledao sam svoje bliske drugove kako sjede jedan kraj drugoga, prekrštenih ruku na prsima, mirni i dostojanstveni. Pomislio sam: oni su u rukama klasnog neprijatelja i to onog najbeskrupuloznijeg a ja, eto, slobodan. Pomalo mi je zbog toga bilo neugodno. Državni sud za zaštitu države obrazovao je vijeće sastavljeno od sudija kasacionih i apelacionih sudova iz Beograda, Zagreba, Ljubljane i još nekih drugih gradova. Kada su se sudije pojavile u crnim togama izgledale su mi sablasno, valjda zbog toga što sam o njima slušao samo najgore. Odista su se nadmeno i arogantno ponašali prema uhapšenicima i prema advokatima…Najveći broj drugova iz knežpoljske, odnosno kostajničke grupe bio je oslobođen, osim Tome Bajalice (osuđen je na godinu i po), Miloša Bajalice (osuđen je na godinu), i još dva druga koji su osuđeni, jedan na osam a drugi na šest mjeseci. Na sudu u Banjaluci pojavio se i svjedok Nina Marković i još nekoliko drugova. Nina je dokazivao sudu da su drugovi iz knežpoljske grupe nevini. Oni koji su teže optuženi oslobođeni su u Petrinji. Ove svjedoke organizovao je i doveo na sud advokat Branko Pribičević koji je branio obe grupe.”[431]

d) Iz sjećanja osuđenih komunista i drugih

Iz sjećanja nekoliko aktera događaja u vezi sa provalom u 1936. godini navešćemo samo nekoliko isjećaka. Veljko Đorđević, između ostalog, kaže: “U Banjaluku sam se vratio septembra 1936. poslije dvomjesečnog staža rezervnih oficira. Banjalučka partijska organizacija bila je provaljena, pa su bili uhapšeni Nikica Pavlić, Idriz Maslo i Safet Filipović. Pošto smo doznali za provalu, to sam u dogovoru sa Vesom Maslešom ili Asimom AlihodžIćem pobjegao u selo Viječani, jer smo I drugovi i ja smatrali da će i mene uhapsiti. Čuo sam da je provala izvršena u Hrvatskoj Kostajnici, pa sam odmah pretpostavio da je provalu izvršio Josip Zmazek. Pošto je bio u mojoj kući vjerovao sam da će policija dovesti u Banjaluku i vodati, da bi prepoznao članove KPJ koje je upoznao u Banjaluci. Računao sam da moj stan neće uspjeti da nađe zato što je bio doveden na ulaz iz jedne ulice, a izveden na drugu ulicu. Osim toga, pošto je u mom stanu bio samo jednom, i to na razgovoru sa Šojkom, smatrao sam da neće moći da prepozna moju kuću. Međutim, pogriješio sam jer je Zmazek i nju pronašao. Istragu u Kostajnici su najpre vodili žandarmi, ali je ubrzo cjelokupan istražni postupak preuzela

---

[430] Osman Karabegović je rođen 7.IX 1911. U Banjaluci je pohađao gimnaziju i bio veoma aktivan u Đačkom društvu ”Mlada Jugoslavija”, pa je zbog zapaženog djelovanja izbačen iz 8 razreda. Kad je u Sarajevu završio maturu počeo je studije medicini u Zagrebu. Kao student uključuje se u revolucionarni studentski pokret i zbog njegovog djelovanja 1934. izbačen je sa Zagrebačkog sveučilišta, pa prelazi u Beograd. U 1936. izabran je za člana UK KPJ na Univerzitetu u Beogradu. U 1940. g. izabran je za člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, a u junu 1941. je na čelu Oblasnog vojnog rukovodstva za dizanje ustanka u Bosanskoj krajini. Na Oblasnom partijskom savjetovanju u Skender Vakufu, 1942. g. izabran je za političkog komesara Operativnog štaba za Bosansku krajinu. U toku NOR-a, kao i poslije rata bio je među najistaknutijim rukovodiocima u Bosni i Hercegovini.

[431] Osmen Karabegović, *Krajina na putevima revolucije,* Glas, Beograd 1978, str. 35-36.

zagrebačka policija, koja je inače bila poznata po tome što je pri ispitivanju uhapšenika izdašno upotrebljavala nasilne metode. Zlostavljanje je bilo sastavni dio njihove prakse, posebno kad je riječ o uhapšenim komunistima. Zmazeka su prisilili da izvrši provalu, a zatim su ga Šoprek i Cividini doveli u Banjaluku… Iste večeri su me odveli na prvo suočenje sa Zmazekom… U pauzi između udaraca obečavali su da će me pustiti ukoliko progovorim i kažem sve što znam. Čvrsto sam odlučio da ne progovorim, a batine su i dalje pljuštale… Kad sam sutradan ujutro izveden u klozet našao sam tekst za sporazumjevanje uhapšenika. Po povratku u ćeliju vidio sam da je šifra ista kao i ranije koju sam naučio iz ilegalne literature… Uz pomoć zagrebačke policije željeli su da jednim udarcem unište partijsku organizaciju u Banjaluci, za koju su inače znali da stoji iza svih političkih akcija… Kucanjem sam uspostavio vezu sa susjednom ćelijom u kojoj se nalazio Zmazek… Obavjestio me je o svemu što je priznao agentima, a to je bilo sve što je znao… Bio sam veoma ljut na Zmazeka što je sve priznao, jer mogao je štogod i slagati; nisam nalazio opravdanje za njega, iako sam znao da je strahovito mučen. O svemu sam dugo razmišljao i konačno odlučio da sve odričem i pored Zmazekovog priznanja. Treba da napomenem da nam je u vezama pomagao policijski stražar milan Banjac, koji nam je bio naklonjen."

"Slijedećeg dana čuo sam kucanje iz Nikičine ćelije. Javio mi je da je upravo doveden sa saslušanja, da su ga strahovito mučili i da ne može više podnijeti sva ta mrcvarenja. Pošto ima parče stakla prerezaće vene na rukama…." Veljko je alarmirao stražu da idu u Nikičinu ćeliju, kako bi se preduhitrile njegove namjere. Straža je kasno stigla, ali pošto je Nikica hitno prebačen u zatvrsku bolnicu spašen mu je život … Najznačajniju ulogu u povezivanju partijskiuh redova u toku i poslije hapšenja imao je Pavo Radan. Držanje banjalučke javnosti bilo je dragocjeno za nas zato što je pridonijelo da ne budemo odvedeni u Zagreb. .. Poslije izrečene presude nismo vraćeni na Adu Ciganliju nego smo upućeni u Glavnjaču, u kojoj smo čekali uput za Sremsku Mitrovicu… Dovedeni smo u strahovite uslove boravka u Glavnjači; ugurali su nas u strašno zagušljivu ćeliju, prepunu isparavanja tijela i disanja zatvorenika zbijenih u stojećem položaju. Za upravu kaznione nismo više bili opasni da bi nas razdvajali, nego su nas samo ugurali u prostoriju koja i prije našeg dolaska bila prtetrpana."[432]

Safet Filipović u svojim sjećanjima na tamnovanje u Kaznioni Sremske Mitrovice, između ostalog, kaže: " Provala u banjalučkoj partijskoj organizaciji nastala je u septembru 1936, ali izvana kao posljedica provale u Petrinji i Kostajnici. Odmah po provali u Banjaluku su stigli poznati zagrebački agenti Šoprek i Cividini, a istraga je trajala oko dva mjeseca. Uhapšeno je 15 članova partijske organizacije; jedan broj je pušten tokom istrage, a drugi sa Suda za zaštitu države uslijed nedostatka dokaza, tako da je samo pet članova Partije, odnosno Mjesnog komiteta, bilo osuđeno na 8 do 18 mjeseci zatvora zbog komunističke propagande: Idriz Maslo, Nikica Pavlić, Veljko Đorđević, Safet Filipović i Jakob Šmit… Svoju

[432] Veljko Đorđević, *Pred sudom za zaštitu države,*Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 359-383.

nemoć da u potpunosti uništi banjalučku partijsku organizaciju, policija je ispoljila u aktu Kraljevske banske uprave Vrbaske banovine, Upravno odjeljenje Pov. br. 1441/36 od 30. septembra 1936, koji je upućen Ministarstvu unutrašnjih Poslova – Odjeljenju za državnu zaštitu u Beogradu, u kome je navedeno da tehnički aparat i veza s Pokrajinskim komitetom u Zagrebu nisu otkriveni, a da će istraga i dalje biti najenergičnije vođena u tom pravcu… Poslije ove provale kojom partijska organizacija nije bila u cjelini uništena, režim je preko policije organizovao tzv. nacionaliste, u stvari fašističke organizacije kao što je Ljotićev zbor.[433] To isto je učinio i katolički kler uz blagonaklonost režima, pa je osnovao klerofašističke organizacije. Svi oni su se našli na istoj liniji u borbi protiv naprednog pokreta, ne samo u ideološkom pogledu nego i s policijom, kako bi prijetnjama poslije provale i hapšenja onemogučili dalji razmah radničkog i naprednog pokreta u Banjaluci. Međutim, desilo se suprotno; banjalučka partijska organizacioja se u takvim okolnostima ponovo snašla, sredila svoje redove, još više ojačala i smjelo krenula u izvršavanje svojih zadataka."[434]

Branko Đukić[435] u svojim sjećanjima evocirao je uspomene na brige drugova u gradu Banjanjaluci kako da se pomogne uhapšenim drugovima. "Kad su drugovi premješteni u sudski zatvor u Crnoj kući dogovoreno je da im se pomogne boljom ishranom. Ja sam tada radio u radionici Banjalučke opštine. Slučaj nam je išao na ruku; naime, obratio nam se čuvar iz Crne kuće da im ustupimo pumpu za ispitivanje instalacija za grijanje zatvorskih prostorija. Kako sam tada radio s Brankom Pajićem, s kojim sam bio i partijski povezan, odlučili smo da se pronađe način kako bismo nas dvojica otišli da provjerimo te instalacije. Odmah sam krenuo sa čuvarem u crnu kuću kod upravnika, koji mi je rekao da su instalacije neispravne, ali da nemaju nikakvih materijalnih sredstava za njihovu opravku. Ja sam mu obečao materijal i alat s tim da oni daju svoje radnike, a uzgred sam napomenuo da je kod njih zatvoren i Ivica Tukerić koji je stručnjak za te poslove…"[436] Tako su Branko Đukić i Branko Pajić, drugovi po partijskoj pripadnosti, imali prilike da posjećuju u zatvoru svoje uhapšene drugove i to zajedno sa Ivicom Tukerić, koji je takođe bio zatvorenik, ali posredstvom svojih drugova uključen je u ekipu zbog popravljanja grejnih instalacija, a, u stvari, što je bilo za njih najvažnije, svojim drugovima su donosili hranu, pisma, cigarete… Kako se u gradu znalo šta za uhapšene komuniste rade Branko Đukić i Branko Pajić, rodbina uhapšenih i prijatelji organizovano su slali hranu i drugo. Jednog

---

[433] Režim je sprovopdio akciju obrazovanja antikomunističkih komiteta u opštinama, srezovima i banovinama, a naročito u školama. Raspirivanje antikomunističke histerije koristio je Dimitrije Ljotić za stvaranje svojih organizacija. Omladinske organmizacije Zbora organizovane u grupe batinaša napadale su na radničke manifestacije. Zbog toga su se morale ojačati zaštitne grupe napredne omladine.

[434] Safet Filipović, *Provala partijske organizacije 1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu, knj. 2, str. 355-358.

[435] Branko Đukić, *Pomoć uhapšenim komunistima,* Banjaluka u radničkom pokretu, *fusnota br. 1, str. 384,* str. 384-386. Branko Đukić, (1907-1976), ortopedski mehaničar i šofer, član KPJ od 1936, bio zaposlen u Vodovodnoj radionici Gradske opštine u Banjaluci.

[436] Ibid., str. 384-385.

dana Branku je prišla Stana Đurić[437] i rekla mu da je pripremila urmašice za zatvorenike. U njenoj radnji su ona i Branko Đukić napravili pakete i napisali imena onih kojima su bili upućeni, pa su ih Branko Đukić i Branko Pajić odnijeli u zatvor.

Zanimljiva su sjećanja i Milana Banjca, stražara u banjalučkom zatvoru, čija pomoć je bila dragocjena uhapšenim komunistima. Kad je 1936. godine uhapšena grupa komunista, Banjac je bio mlad neiskusan policajac, tek stupio u tu službu. On je bio dodjeljen da u hodnicima stalno bude na stražI gdje su samice. Tako se i lično upoznao sa Đorđevićem, Pavlićem i Zmazekom.

O sebi Banjac, između ostalog, kaže: "Da budem iskren, lično sam volio kralja i bio sam mu odan; za drugu politiku nisam znao. Sada sam prvi put imao priliku da vidim komuniste… Posmatrao sam uhapšene komuniste i vidio da su to većinom mladi ljudi. Nisam vjerovao da ne vole kralja. Ubrzo sam se uvjerio da se ničim ne razliukuju od ostalih, da nisu zlikovci nego čestiti i skromni mladići, iskreni i privrženi drugovi, pošteni, srdačni i dobri kao ljudi. Počeo sam ih sažaljevati zbog uslova u kojima su tamnovali. Gledao sam kad ih odvode na ispitivanje i znao da ih Šoprek i Cividini, isljednici koji su specijalno dovedeni iz Zagreba, muče i zlostavljaju na razne načine,a za to su koristili kancelarije političkog odjeljenja na spratu Uprave policije. Ostali policijski službenici nisu mogli da smisle ovu dvojicu, a posebo Šopreka. Neprimjetno su ih izolirali i nalazili su svakojake razloge da im ne budu pri ruci. Svi su zaista jedva čekali da se oni vrate onamo odakle su i došli. Inače su najčešće sami odvodili uhapšenenike iz ćelije u sobu za istragu. Ukoliko bi zatražili od ključara ili stražara da im privedu uhapšene, onda bi im naredili da se potom udalje iz hodnika. Vrata isljedničkih soba nisu bila tapacirana, pa smo uprkos tome što su nas udaljavali iz hodnika mogli da čujemo kako zlostavljaju uhapšene komuniste da bi im iznudili priznanja. Zatvorenici koji su dovođeni sa saslušanja, a posebno Nikica Pavlić, jedva su se kretali pošto su bili izmrcvareni do krajnjih granica. Zbog vlastite sigurnosti i opreza, malo sam razgovarao s Veljkom Đorđevićem, a posebno sa Nikicom Pavlić. Nikica mi je postao veoma drag, pa sam ga zavolio kao prijatelja i druga i nastojao da mu pomognem onoliko koliko je to bilo u mojoj moći. Njega su strašno mučili, više nego Idriza Maslu. Po specijalnom naređenju isljednika, Nikica je morao stalno imati lance na rukama i to vezane iza leđa. Jedino smo mu ih skidali kad je išao u nužnik ili jeo. I sam takav položaj bio je mučenje i poniženje za uhapšenika. Za vrijeme mog dežurstva olabljavao sam Nikici lance tako da ih je mogao skinuti s ruku i ponovo staviti ukoliko bi neko došao u ćeliju. Đorđeviću i Zmnazeku su ruke bile vezane naprijed, pa je njihov položaj bio nešto lakši. Primjetio sam da se zatvorenici sporazumjevaju kucanjem u zid… Sporazumjevali su se kao nekom telegrafskom abecedom, ali sam se pravio da ništa ne vidim i ne čujem. Jedino sam ih upozoravao da ne kucaju kad neko naiđe jer bih i ja bio pozvan na odgovornost.

[437] Stana Đurić, majka Dušana-Duška Đurića, pripadnika komunističkog pokreta. Inače je bila mesarski obrtnik za sveže meso. Davala je novčane priloge za Nardonu pomoć, slala pakete zatvorenicima i logorašima i pružala novčanu i materijalnu pomoć u vrijeme radničkih štrajkova.

Kako sam se približio Nikici? Zapravo se on meni prvi obratio jer je u meni vidio naivno i pošteno seljačko dijete, što mi je i sam rekao… Razgovarali smo kao drugovi, a ne kao stražar i zatvorenik. Nikica je kroz te razgovore i uticao na mene da proširim svoje saznanje. Tako sam ga i zavolio i želio da ga što prije oslobode, a posebno sam ga sažaljevao zbog mučenja kojima je bio stalno izložen. Nastojao sam da mu stalno budem na usluzi i često sam mu kupovao hranu i donosio u ćeliju. Jednom prilikom kad sam mu donio sendvič, on mi je nakon objeda rekao : "Znaš li ti koga si nahranio?" Ja sam mu odgovorio: "Mog poštenog druga." Na to mi je on rekao: "Jeste to. Ali da znaš da si komunistu nahranio, komunistu koji mrzi kralja", na šta sam ja kazao: "Nije tačno, više ti voliš kralja nego ja", jer sam i dalje naivno smatrao da i komunisti ipak na neki način vole mladog kralja. Nikica se samo nasmijao i potapšao me po ramenu. Nikicu su inače po pravilu saslušavali tokom noći. O tome kako su ga mučili pričao mi je sam. Šoprek i Cividini su ga satima držali u zgrčenom položaju, tako da bi mu utrnilo cijelo telo. Zatim su ga tukli i mrcvarili na razne načine, a kad bi od bolova pao u nesvjest polijevali su ga vodom i nastavljali mučenje. Tako izmrcvarenog dovodili su ga u ćeliju i potpuno mokrog bacali na pod, ne dajući mu ništa da se pokruje ili da se presvuče, iako su noći bile hladne. Kad sam ja dežurao, krišom sam donosio bundu i njome ga pokrivao. Isljednici su posebno zabranili da se zatvorenicima donosi hrana od kuće…"[438]- zabilježio je u svojim sjećanjima Milan Banjac.

Da bi se dao opšti osvrt na provalu u banjalučkoj partijskoj organizaciji, mora se reći da su KPJ i SKOJ u Banjaluci radili i u posebnim uslovima i na poseban način. Isto tako i djelovanje MK KPJ, kao i mnogih članova odvijalo se na poseban način zato što se raspostiralo na širem regionalnom području. U vezi sa provalama 1935. i 1936. godine, treba istaći sljedeće:

1) provala 1936. godine bila je samo dio najmasovnije provale u istoriji KPJ koja je zahvatila cijelu državu;
2) mada je uhapšena većina od 16 komunista i gotovo cijeli MK KPJ, politički režim nije uspio da spriječi dalje djelovanje mjesne partijske organizacije;
3) u toku i poslije provale režim je pooštrio mjere političkog nadzora i dalje je napadao organizacije klasno organizovanih radnika;
4) banjalučka javnost je oštro reagovala na nedopustive metode prilikom isljeđivanja uhapšenih, što se odrazilo na jačanje ugleda KPJ i SKOJ-a, a o tome svjedoči i ispraćaj zatvorenika kada su otpremani za Beograd;
5) provale nisu imale genezu u Banjaluci, već su bile samo nastavak provala do kojih je došlo u drugim mjestima;
6) partijska i SKOJ-evska organizacija sve je učinila da se zatvorenicima maksimalno pomogne;
7) policijski metodi primjenjeni u istrazi uhapšenih komunista još više su razotkrili izopačenost režima, koji je i u svojim ranijim nasrtajima na sve što je napredno, dovoljno pokazao svoj pravi karakter.

---

[438] Milan Banjac *Bio sam stražar istražnog zatvora,* Banjaluka u radničkom pokretu… , knj. 2, str. 404-410.

8) Svi uhapšeni Banjalučani, članovi SKOJ-a i Partije, su se odlično držali pred klasnim neprijateljem u toku svih faza sudske istrage, kao i kasnije u toku izdržavanja kazne, pa su uživali kod napredne banjalučke javnosi veliki ugled i podršku.[439]

16. *Revolucionarna banjalučka omladina u studentskom pokretu na univerzitetima u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani*

Agresivno jačanje fašizma na svjetskoj sceni i otvoreno vezivanje režima Jugoslavije za fašističke zemlje upozoravalo je progresivne snage u zemlji da se moraju okupiti i pravilno usmjeriti najprogresivnije rodoljubive snage u interesu spasavanja zemlje i očuvanja naroda. Za društveni položaj omladine tada su bile vrlo značajne odluke KI i KOI sa novom orijentacijom da se ostvari jedinstvo omladine u Jugoslaviji, pošto se samo ujedinjenim snagama mogla povesti borba za revolucionarno mjenjanje postojećih društvenih odnosa. "Veliku ulogu u prihvatanju ideje o potrebi jedinstva omladinskog pokreta i njegovog sazrevanja odigrali su studentski pokreti u borbi protiv režima diktature u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, koji su ispoljili ne samo borbenost i čvrstinu, već i pokazali naročitu širinu u okupljanju studenata na veoma širokoj platformi."[440] Takvi procesi u naprednom studentskom pokretu značajno su dopronijeli da se i u drugim omladinskim sredinama ukaže na pravi put stvaranja jedinstvenog omladinskoh pokreta u zemlji.

U 1936, a naročito 1937. i 1938. godini u radu naprednih studenata na Univerzitetu u Beogradu, učestvovao je veliki broj studenata iz Banjaluke. Tih godina skojevci Banjaluke, pred polazak kući, redovno su održavali sastanke SKOJ-a u okviru Univerziteta u Beogradu, kao i u Zagrebu i Ljubljani, i prihvatali su zadatke za rad sa omladinom u svojim krajevima za vrijeme raspusta. Oni su bili inicijatori za stvaranje kulturnih i sportskih omladinskih društava u svojim sredinama. To je neposredno uticalo na još veću aktivnost KAB-a u gradu Banjaluci, a posebno na aktivno djelovanje u njenoj bližoj i široj okolini. Tada su stvarane i nove organizacije SKOJ-a po selima oko Banjaluke, a u samom gradu Banjaluci su učvršćene organizacije koje su postojale od ranije[441], zatim one osnovane u 1937. i 1938. godini.

U radu Milice Damjanović "Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta", između ostalog, govori se i o značajnijim akterima događanja na Beogradskom univerzitetu u pojedinim periodima razvoja. Tako, u prvoj knjizi, posebno govori o doprinosu Veselina Masleše i Fadila Maglajlića, banjalučkih skojevaca dvadesetih godina, odnosno članova KPJ, pošto su obadvojica primljeni u KPJ prije polaganja mature u Banjaluci. O Veselinu Masleši se govori kao o mladom novinaru,

---

[439] M. Vukmanović, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji… , str. 462-463.
[440] Dr M. Vasić, n. d., str. 395-396.
[441] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-3/5, Zapisnik sa sastanka održanog u CK SKOJ-a, 13.X.1948. godine, st. 1 i 2, diskusija Miće Rakića.

predavaču na jako afirmisanoj tribini "Progres" na Beogradskom univerzitetu, na kojoj su predavanja držali veoma ugledne ličnosti. Tako se kaže: "…U tim živim dijalozima isticali su se pojedini studenti, a istaknutu ulogu su imali: Rajko Jovanović, koji je nastupao kao advokat, Sima Marković, kao profesor, Veselin Masleša, kao novinar, Otokar Keršovani, kao publicista…"[442] U diskusijama na spomenutoj tribini isticali su se pojedini studenti marksisti kao, Dragoslav Sandić, Moma Đorđević, Ivan Milutinović, Miloš Pantić, Fadil Maglajlić.[443]

Fadil Maglajlić, banjalučki student prava, izabran je u upravu "Pobratinstva", a bio je na listi marksista. Prema pravilniku birani su studenti sa slijedećih lista – radikalske 5 kandidata, samostalnih demokrata 7 i liste marksista 4. Izabrani su svih četvero sa liste marksista.[444] U jesen 1927. Fadil je izabran i za zamjenika člana Centralnog vijeća studenata-marksista Beogradskog univerziteta, zajedno sa Blagojem Neškovićem, studentom medicine i dr.[445]

Koliko je poslije rata utvrđeno članovi KOSTUFRA (Komunistička studentska frakcija) bili su: Ivan Milutinović, Milovan Četković, Fadil Maglajlić, Bane Andrejev… Među naprednim studentima iz Banjaluke, odnosno iz njene okoline, među aktivnijim spominje se Ljubo Babić, na Pravnom fakultetu, član KPJ od 1941. godine, zatim Dušan Misirača, Ilija Došen, Rudi Kolak, Esad MidžIć i dr. Na Filozofskom fakultetu bila je među aktivnijim Zagorka Blažić, na Medicinskom fakultetu Filip Macura, Osman Karabegović i dr. Zagorka Blažić bila je član Akcionog odbora stručnog studentskog udruženja, a Dragica Mrkonjić član Časništva toga Akcionog odbora.[446]

U zaključnom razmatranju Milica Damjanović kaže da su svjetle stranice ovog studentskog pokreta ispisali svojom predanošću i samoprijegorom mnogi njegovi aktivisti, počev od Vladimira Čopića, koji je već u prvim danima razvoja revolucionarnog radničkog pokreta u našoj zemlji bio funkcioner najvišeg rukovodstva KPJ, pa preko Milana Mijalkovića, Vlade Nešića, Mustafe Golubića, Gojka Samardžića, Ivana Milutinovića, do Veselina Masleše, Fadila Maglajlića i mnogih drugih – svi su se oni na razne načine, do kraja svoga života, nalazili u redovima boraca radničke klase, i ideale iz studentskih dana prenosili su na šire krugove, a i oni sami predavali su se u većoj ili manjoj mjeri neposrednom revolucionarnom radu.[447]

Studenti komunisti su pokušali da preuzmu upravu na skupštini Studentskog udruženja "Petar Kočić, održanoj 24.XI 1935. godine, koje je okupljalo najvećim

---

[442] Milica Damjanović *Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta,* Beograd, knj. 1, str. 112-113.
[443] U fusnoti br. 324 u navedenom djelu se daju biografski podaci za Fadila Maglajlića:Rođen 1905. godine u Banjaluci. Student prava od 1925-1930. Član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Međutim, tačno je da je primljen u KPJ 1925. godine, prije maturiranja, zajedno sa Veselinom Maslešom.
[444] Milica Damjanović, n. d., knj. 1, str. 129.
[445] Ibid., knj. 1, str. 136.
[446] Ibid., knj. 2, str. 328.
[447] Ibid., knj. 1, str.163.

dijelom studente iz Bosne i Hercegovine. Ali, tek naredne, 1936. godine to su uspjeli, pa su u novu upravu, između ostalih, ušla i dva banjalučka studenta, komunisti, Bogdan Jerković i Osman Karabegović, kao i još trojica maturanata banjalučke gimnazije, brucoši Mahmut Bušatlija, Uglješa Danilović i Grujo Novaković.[448]

Osman Karabegović je na Medicinski fakultet u Beograd došao u školskoj 1936/37. godini, pošto je zbog revolucionarnog djelovanja izbačen sa svoga fakulteta u Zagrebu. Uskoro po dolasku na studije u Beograd postao je član Univerzitetskog komiteta SKOJ-a, a bio je i član studentskog Akcionog odbora. "Studentski pokret u Beogradu u to vrijeme bio je najsnažniji. Postao je krupan moralni i politički činilac u cijeloj zemlji. U stalnim borbama s režimom, energičnim političkim akcijama koje je vodio, pravovremenim reagovanjem na sve značajnije događaje u zemlji i svijetu, ovaj pokret je bio demokratska savjest zemlje i vijesnik borbe koja dolazi."[449]
Narodni studenti – kako su se zvali lijevo orijentisani studenti- komunisti, u okviru Revolucionarnog pokreta Beogradskog univerziteta (RPBU), bili su veoma popularni i okupljali su oko sebe većinu studenata, - kaže Osman. Često su vođene borbe i organizovani štrajkovi protiv nastojanja reakcionarnih profesora da se ukine univerzitetska autonomija, da se na Univerzitetu uvede policija i sl. Prilikom dolaska u Beograd predsjednika Čehoslovačke Republike Beneša (april 1937), na dočeku Osman je nosio njegovu veliku sliku. I tada je došlo do velikog hapšenja studenata koji su pohapšeni i sprovedeni u Glavnjaču gdje ih je saslušavao zloglasni Vujković. Za vrijeme manifestacije solidarnosti sa Francuskom, a protiv Njemačke, odnosno pronjemačke politike Stojadinovićeve vlade, došlo je do veoma oštrog okršaja. Osman kaže: "Mene su pred poslanstvom premlatili. Petorica policajaca gazili su me nogama. Rijetko kad sam dobio takve batine na ulici od policije. Tada je bilo premlaćeno i uhapšeno dosta studenata." U 1938. godini izbile su demonstracije protiv sporazuma između Vatikana i vlade Stojadinovića oko položaja i raznih privilegija katoličke crkve (poznatom kao Konkordat). Prije toga o ovom pitanju održavane su propovijedi po crkvama. I na te propovjedi uključili su se revolucionarni studenti. A kada je organizovana povorka u Beogradu na njeno čelo su stali revolucionarni studenti. S obzirom na povod ove manifestacije i napadanje aktuelne vlade, umješala se policija i napala učesnike kod *Ruskog cara.* Policija je jednako tukla i studente i građane i sveštenike. Bilo je i kamilavki po ulicama. Pretučene su tada i neke ugledne ličnosti iz redova Udružene opozicije. Tribine za predavanja, izleti u prirodu, organizovanje horova (za dva hora horovođa je bio dr Vojislav Vučković), dramske i druge sekcije, okupljali su revolucionarnu mladost Beogradskog univerziteta i svaka prilika osmišljavana je za ispoljavanje protesta protiv nenarodnog režima, za bolje sutra mladih.

---

[448] Dr M. Vasić, n. d., str. 397.
[449] Osman Karabegović, *Krajina na putevima revolucije,* Glas, Beograd, 1978,, str. 66.

Naročito su uspjele turneje po unutrašnjosti kulturnoprosvjetnog društva bosanskohercegovačkih studenata "Petar Kočić". Takva jedna posjeta Banjaluci pretvorila se u snažnu zajedničku manifestaciju progresivne omladine i radnika Banjaluke. I pored zabrane policije, dobrodošlicu su Banjalučani izrazili jednim govorom i pjevanjem revolucionarnih pjesama koje je otpjevao hor "Pelagić", na samoj željezničkoj stanici. I sutradan, u Prijedoru, sve se slično ponovilo na dočeku, ali tom prilikom uhapšen je Ljubo Babić, koji je održao pozdravni govor.

U decembru 1937. godine studenti Bosne i Hercegovine obratili su se otvorenim pismom "svim političkim i javnim radnicima, kao i cijeloj poštenoj janvosti, povodom uspostavljanja narodnog sporazuma, postignutog i potpisanog u FarkašIću 8. oktobra 1937. godine između Seljačke demokratske koalicije i srpskog dijela opozicionih stranaka (Zemljoradničke, Demokratske i Radikalne stranke). U ovom pismu koje je potpisalo pet stotina devet studenata Zagrebačkog i Beogradskog univerziteta, Srba, Hrvata i Muslimana, kaže se:

"Sporazumom hrvatsko seljaštvo u našoj pokrajini krenut će rame uz rame sa demokratskim narodnim pokretom Srba i Muslimana, da bi se ostvarila vlada naroda, vlada rada, slobode, mira i sloge. U toj borbi za narodne slobode svijesno radništvo, koje se uvijek suprostavljhalo nasilju i nepravdi i nije žalilo žrtava za ostvarenje narodne vladavine, bit će čvrsto povezano sa seljaštvom i poštenim građanstvom.

Uspješna borba za sporazum u Bosni i Hercegovini može se voditi samo ako najširi narodni slojevi odbace nacionalnu i vjersku netrpeljivost i mržnju, koju su do sada redovno iskorištavali neprijatelji naroda i slobode. Srpsko seljaštvo u Bosni i Hercegovini i Muslimani uviđaju da je borba hrvatskog naroda za nacionalnu slobodu opravdana i oni će je potpomoći da bi sami došli do svojih prava. Samo tako, udruženim snagama, Bosna i Hercegovina zauzet će mjesto koje joj, po posebnom položaju, i pripada…"[450]

Ovo pismo govori o političkoj zrelosti studentske omladine, koja se nije bavila isključivo studentskim problemima, nego je odslikavala politička previranja svoga vremena, zahtjeve radnih ljudi za demokratiju, bolji život i za demokratsko uređenje države, zasnovano na slobodi i ravnopravnom položaju svih naroda Jugoslavije. Nešto kasnije, studenti Bosne i Hercegovine objavili su još dva proglasa – prvi, za autonomiju Bosne i Hercegovine, protiv rata i pojačane fašitičke opasnosti i, drugi, za nezavisnost zemlje. Potpisnici ovih pisama bili su i banjaljučki studenti.[451] Oni su godinu dana ranije, sproveli jednu značajnu akciju kad je 59 banjalučkih studenata, sredinom aprila 1936, objavilo letak protiv fašističkog nasilja nad studentima pobornicima za demokratska prava i slobode. Zahtjevali su da napredni profesori Beogradskog univerziteta budu solidarni s borbom studenata i da se sa Univerziteta udalje svi profesori koji su svojim "protustudentskim a time i protunarodnim radom kompromitovali našu najveću naučnu instituciju pred našom i svjetskom kulturnom javnošću".[452]

---

[450] Arhiv Instituta za radnički pokret, Sarajevo, Zbirka RP-II/175
[451] Osman Karabegović, n. d., str. 73-74.
[452] Miroljub Vasić, *Omladsinski pokret Jugoslavije 1919-1969*, "Mladost", knj. 4, str. 310.

U izgradnji nogometnog igrališta Radničkog sportskog kluba "Borac", koja je počela 6. juna 1936, a završena u kasnu jesen iste godine, sva napradna omladina i radnička klasa Banjaluke svakodnevno je učrstvovala u ovoj, za Banjaluku, prvoj organizovanoj radnoj akciji. Najveći značaj učešća u ovoj akciji nije bio toliko u materijalnim rezultatima, iako i oni nisu zanemarljivi, koliko u političkom i idejnom efektu, pošto je to bila smotra i oblik poveziovanja studentske i srednjoškolske sa radničkom omladinom.[453]

Na Beogradskom univerzitetu među studentima bio je jedan istaknuti nacionalista iz Banjaluke. To je Milovan Popović, koji se još u Banjaluci isticao u aktivnostima nacionalista. On je bio odgovorni urednik glasila *Studentske novine,* koje je "zastupalo fašističku ideologiju i pozivalo na borbu protiv komunističke opasnosti. Ovaj list je napadao ne samo revolucionarni studentski pokret, vršeći ulogu provokatora i potkazivača, već i univerzitetske vlasti, optužujući ih da tolerišu komunističke aktivnosti na Univerzitetu."[454]

Studenti Bosne i Hercegovine osnovali su juna 1936. svoje udruženje pod imenom "Brazda", koje je već u jesen iste godine imalo oko 250. članova i bilo najveće pokrajinsko udruženje na Zagrebačkom sveučilištu.[455] Naime, "Inicijativom KAB-a iz Banjaluke drži se konferencija studenata Bosne i Hercegovine u Zagrebu i donosi se odluka o formiranju pokrajinskog udruženja studenata Bosne i Hercegovine "Brazda", a nekoliko članova KAB-a koji su studirali u Pragu pokreću inicijativu za osnivanje tamošnjeg bosansko-hercegovačkog kluba." – kaže Dubravka Škarica u svom radu "Djelatnost Kluba akademičara Banjaluke pred II svjetski rat".[456]

U vrijeme pokreta za autonomiju Univerziteta KAB se uključuje u opštu studentsku akciju za izmjenu Uredbe o univerzitetima "koja je od studenata načinila pandure i pogazila sve slobode studenta-čovjeka". Članovi KAB-a na II skupštini KAB-a donose rezoluciju, koja je upućena Univerzitetskom senatu i ministru prosvjete u Beograd, a koja je, pored ostalog, tražila:
"1. Da se u *Opštoj uredbi o univerzitetima* izmjene svi paragrafi koji su okrnjili autonomiju univerziteta;
2. Da se zabrani samozvano predstavljanje studenata Jugoslavije raznim jugofašističkim klubovima koji sa upravama pravih studentskih udruženja nemaju nikakve veze;
3. Da se studentima, aktivnim policijskim agentima, zabrani upis na univerzitet ako ne napuste zanimanje nedostojno studenta-akademskog građanina;

---

[453] Milan Vukmanović, *Uvod,*Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str.54.
[454] Miroljub Vasić, n. d., str. 398; *Studentske novine,* 21. maj 1936.
[455] M.Vasić. n. d., str. 401.
[456] Dubravka Škarica, n. d., Sarajevo, Prilozi, Institut za savremenu istoriju radničkog pokreta Sarajevo, god. I, Sarajevo 1965, br. 1, str. 127.

4. Da se svi studenti zatvoreni i osuđeni radi svojih političkih ubjeđenja puste na slobodu, a protjerani vrate na studeije;
5. Da se onemoguči jugofašistički i policijski teror na univerzitetu i dopusti puna sloboda zbora i dogovora u univerzitetskoj zgradi za sve studente."[457]

Pored ove rezolucije, na Skupštini je donesena i rezolucija u kojoj su istaknuti zahtjevi za poboljšanje ekonomskog položaja studenata na teritoriji Vrbaske banovine, kao i posebnu rezoluciju o potrebi stroge istrage povodom zlostavljanja studenata i policijskog terora nad banjalučkim studentima, prilikom demonstracija za puštanje na slobodu uhapšenih studenata.[458]

KAB je čvrsto sarađivao sa studentskim kulturnoprosvjetnim društvom "Petar Kočić". Jer, ovo društvo je uskoro poslije osnivanja postalo veoma dobar organizator mnogih političkih i kulturnih akcija i to ne samo na Univerzitetu već i u Bosni i Hercegovini. A to je veoma dobro odgovaralo i programskoj orijentaciji u radu i KAB-a i "Brazde" u kojima su nosioci mnogih aktivnosti bili banjalučki studenti.

Na Univerzitetu u Ljubljani stanje je bilo drugačije u odnosu na Beogradski univerzitet i Zagrebačko sveučilište. Zapaženiju pozitivnu ulogu imali su Klub nezavisnih akademičara "Mladi Triglav" i Akademski agrarni klub "Njiva", dok je dominirajuće mjesto imala Akademska akcija kao centralna studentska organizacija na Univerzitetu u Ljubljani, a nalazila se sve do 1939. u rukama klerikalaca, koji su odbijali saradnju sa naperdnim studentima. Kasnije, kad su obe spomenute napredne studentske organizacije bile zabranjene, osnovan je "Slovenski klub", pa su stvoreni uslovi za širi politički rad. Tako su i u Ljubljani pokrenute inicijative slične inicijativama KAB-a u Banjaluci u vezi sa spomenutom Opštom uredbom o univerzitetima, a nije isključeno da je uspostavljena bar lična komunikacija između rukovodilaca studentskih udruženja u Banjaluci i u Ljubljani, što bi bilo zanimljivo istražiti.[459]

U knjizi dr Miroljuba Vasića *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941.",* (objavljenoj doktorskoj disertaciji), dosta se govori o revolucionarnim zbivanjima među studentskom omladinom iz Banjaluke, kako na univerzitetima gdje su studirali, tako i u samoj Banjaluci, pošto su često bili podstaknuti događajima na svom univerzitetu, pa su to prenosili u Banjaluku.

Kada je održan zbor, 31. januara 1936. godine, za čije održavanje predhodno nije dobijeno traženo odobrenje, a povodom godišnjice ubistva Mirka Srzentića, Akcioni odbor na Beogradskom univerzitetu u cilju izvjesnog prevazilaženja nastale situacije je 25. februara, pored ostalog, pristupio sakupljanju potpisa da se uputi zahtjev Univerzitetskom senatu. Tako je skupljeno 2.000 potpisa studenata,

[457] Ibid.
[458] Ibid., str. 128.
[459] M. Vasić, n. d., str. 401-402.

te potpisa najuglednijih ličnosti kulturnog i javnog života: u Beogradu 40, u Nišu 107 i u Banjaluci oko 100 potpisa.[460]

Pošto univerzitetske vlasti u Beogradu nisu odobrile održavanje opštestudentskog zbora, Akcioni odbor je organizovao zborove ili konferencije po fakultetima (izuzev bogoslovskog) i za rukovođenje štrajkom izabran je štrajkački odbor u koji su ušli: Đoko Kovačević, Vlado Popović, Osman Karabegovi i drugi. Uspostavljen je kontakt sa naprednim studentima na Zagrebačkom sveučilištu i na Univerzitetu u Ljubljani. Ali, reagovanjem snaga regresa na oba ova univerziteta štrajk je obustavljen. Tako se u centru javnosti našao studentski štrajk u Beogradu. Počele su stizati podrške beogradskim studentima putem telegrama i pisama, a među prvim je stigla, u znak protesta protiv ubistva studenta Ž. Marinovića, podrška štrajkačima od studenata iz Banjaluke i okoline, koji su održali komemorativno veće posvećeno ubijenom studentu Ž. Marinoviću. Takođe su uputili otvoreno pismo profesorima Beogradskog univerziteta protestvujući protiv "fašističkog nasilja koje se vrši od strane ORNAS-a" i zhatjevali su od profesora da se solidarišu sa studentima.[461] Beogradski studenti pobjedili su u štrajku, stalno su dobijali pisma podrške, kako iz zemljae tako i izvan granica Jugoslavije – iz Francuske, Čehoslovačke, Bugarske i drugih zemalja, kao i Svjetskog pokreta studenata za mir, slobodu i kulturu iz Pariza. Za ova veoma značajna zbivanja na Beogradskom univerzitetu Ivo Lola Ribar je rekao da označavaju "kraj jedne epohe nastajanja studentskog pokreta kao takvog, kraj onih spontanih studentskih istupa, kraj borbe studentske avangarde i početak borbe svih studenata".[462] Banjalučki studenti toga vremena mogu biti ponosni što su u svim ovim značajnim previranjima u revolucionarnom studentskom pokretu i oni dali svoj ne mali doprinos.

U pokretu omladine Jugoslavije za odbranu mira u periodu 1936-1938. godine i banjalučki studenti imali su značajno mjesto. Za vrijeme ljeta 1936, na inicijativu studenata, koji su studirali u Beogradu i Zagrebu, održavane su konferencije studenata u mjestu rođenja. Tako je, poslije Međunarodne konferencije omladine, održane u Briselu 29. februara i 1. marta 1936, u Banjaluci održana studentska konferencija za odbranu mira, 10. jula 1936. godine. Na ovoj konferenciji je biran Pripremni odbor za organizovanje akcija za odbranu mira. U Bosni i Hercegovini održane su slične konferencije – u Bijeljini, Tuzli, Brčkom, Bihaću i Tuzli (u Sarajevu je pokušano da se organizuje omladinska konferencija, ali je policija to onemogučila). Ove konferencije su imale cilj da sve slojeve omladine - studentsku, srednjoškolsku i radničku masovno okupe i zainteresuju za međunarodna zbivanja i okupe je u pokret za odbranu mira. "Najznačajnije takve konferencije, koje su okupile po nekoliko stotina omladine, organizovali su Banjalučki pripremni odbor

[460] Ibid., str. 407.
[461] Ibid., str. 412; ARP, f. KI, br. 237/V.
[462] Ibid., str. 414.

tzv. Krajiški pripremni odbor 10. jula u Banjaluci i Mostarsko odbor 26. jula u Mostaru…"[463]

Predstavnicima tadašnje vlasti bilo je jasno da iza mirovnog pokreta omladine stoje komunisti, pa su nastojali da onemoguče mnoge aktivnosti. Njima su se pridružile mnoge nacionalističke organizacije i katolički kler. I u Banjaluci je povedena oštra propaganda protiv održavanja Prvog svjetskog omladinskog kongresa za mir u Ženevi i mirovnog pokreta, kao i u drugim krajevima Jugoslavije, a vodio ju je Savez jugoslovenskih akademskih organizacija, koji je u Zagrebu održao sastanak i zaključio da "predstavnici nacionalnih studenata" ne mogu učestvovati na Ženevskom kongresu, pošto on "ostvaruje ciljeve marksističke revolucije". Isti stav zauzela je i tzv. nacionalna omladina u Banjaluci, čiji je ideolog bio Bogoljub Jeftić.[464]

U jednom dokumentu koji govori o radu CK SKOJ-a, između ostalog se kaže: "Omladinski pokret u zemljama Jugoslavije razvio se tek u zadnje vrijeme i mogu se zabilježiti prve pozitivne promjene u tom pravcu, oslanjajući se, uglavnom na studentsku omladinu."[465] To je svojevrstan indikator i za određene aktivnosti u omladinskom komunističkom pokretu u Banjaluci. U istom dokumentu se naročito ukazuje na potrebu korišćenja legalnih formi rada u masovnim organizacijama, bez stvaranja sektaških nelegalnih kružoka i čelija starog tipa, što se negativno odražavalo na šire okupljanje omladine u napredni omladinski pokret.

Prema jednom izvještaju Rodoljuba Čolakovića, instruktora CK KPJ, od janura 1938, u drugoj polovini 1937. godine na Beogradskom univerzitetu je postojala jaka organizacija SKOJ-a i KPJ tako da je predstavljala "pravu antifašističku tvrđavu"[466]. U jesen 1937. godine na Beogradskom univerzitetu održana je partijska konferencija na kojoj su analizirani rezultati rada i zaključeno je da se posveti posebna pažnja aktivnostima van Univerziteta, ali da se ne zanemaruje rad na Univerzitetu. Izabran je novi Univerzitretski komitet u koji su ušli: Rifat Burdžević, sekretar, Petar Stambolić, Puniša Perović, Vojo Nikolić, Vojo Kovačević i Osman Karabegović. Ovaj komitet u istom sastavu rukovodio je studentskim pokretom sve do 1939. kada je zbog odlaska svih njegovih članova na nove partijske zadatke, izabran novi Univerzitetski komitet na čelu sa Vladom Popović.[467]Jedan od značajnijih uspjeha organizacija SKOJ-a i KPJ, kao i novoizabranog komiteta na spomenutoj partijskoj konferenciji bilo je ujedinjavanje svih političkih studentskih grupa na Univerzitetu, izuzev ortodoksnih nacionalista, u jedinstvenu organizaciju koja se zvala Ujedinjena studentska omladina.[468]

---

[463] Ibid., str. 421.
[464] Ibid., str. 424-426.
[465] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1939/1
[466] ARP, f. KI br. 3/1938, Izvještaj Mitra (Rodoljub Čolaković) od januara 1938.
[467] Dr M. Vasić, n. d., str. 471; M. Damjanović, n. d., str. 377-379.
[468] Dr. M. Vasić, n. d., str.471-472.

Autor dr M. Vasić u njegovom citiranom delu ističe da se nešto sporije nego u drugim krajevima, uz posebno velike teškoće, odvijao rad u Bosni i Hercegovini. Stoga su u BiH upućeni na rad tri studenta Uglješa Danilović, Cvijetin Mijatović i Hasan Brkić, koji su početkom 1938. počeli rad na obnovi KPJ i SKOJ-a u BiH. U njihovim sećanjima oni govore o obnovi KPJ i SKOJ-a, pominjući pri tom i Banjaluku. Tako autor kaže slijedeće: "Zahvaljujući pojačanoj aktivnosti organizacija KPJ i činjenici da je već bilo došlo do političkog buđenja omladine kroz akcije za odbranu mira, u prvoj polovini 1938. se počeo osećati sve veći uticaj komunista među srednjoškolskom, radničkom i studentskom omladinom u Sarajevu, Banjaluci i Mostaru, gde su osnovani i prvi aktivi SKOJ-a i simpatizerske grupe." [469]– kaže dr Miroljub Vasić, oslanjajući se na više izvora. Međutim, u Banjaluci ni poslije provale, 1936. godine nisu prestale postojati i djelovati organizacije KPJ i SKOJ-a, odnosno KPJ i SKOJ nisu raspušteni.[470]

Povodom potpisivanja Minhenskog sporazuma koji je ugrozio nezavisnost Čehoslovačke, u Banjaluci je održan miting mladih.[471] O istoj aktivnosti piše i Dušanka Kovačević.[472] U nastojanju da daju svoj doprinos za razvijanje borbenog duha kod građanstva, posebno mladih, Studentsko udruženje "Petar Kočić" organizovalo je turneju po Bosanskoj krajini i dalo nekoliko priredbi pod krilaticom "Branićemo zemlju", pa su posjetili i Banjaluku.[473] Kada su studenti Bosne i Hercegovine uputili svoje treće otvoreno pismo u vezi sa narodnom autonomijom Bosne i Hercegovine, 1. decembra 1939. godine, iz Banjaluke je bilo 65 potpisnika-studenata, a 162 iz Bosanske krajine. Na sadržaj ovog otvorenog pisma u Banjaluci je reagovalo Udruženje nacionalne omladine (UNA), desničarska studentska organizacija, čijii članovi su podrugljivo nazivani "nacionalni stipendisti kraljevske banske uprave u Banja Luci". Vlasti su vršile pritisak na roditelje potpisnika otvorenog pisma s prijetnjom da će ostati bez zaposljenja, a studentima-potpisnicima koji su imali stipendije da će im ih oduzeti.[474] I dr M. Vasić govori o tom otvorenom pismu bosansko-herecgovačke omladine, čiji naslov je "Protiv rata! Za slobodu, demokratiju i ravnopravnost naroda! Za autonomiju Bosne i Hercegovine!" On kaže da je vlada bila vrlo osjetljiva na ovo pitanje što pokazuje uputstvo Centralnog Presbiroa od 20. XI 1939. da se u sredstva informisanja "ne sme pustiti ni jedna reč o autonomiji BiH", a da se u "slučaju potrebe novine plene".[475]

---

[469] Dr M. Vasić, n. d., str.478. Autor u fusnoti 177, na istoj strani navodi izvor H. Brkić *Obnavljanje partijske organizacije u Sarajevu posle 1936. godione, Zbornik sećanja 3,* Beograd 1960, 91-95; ARP, MG-II-2b/44, Rato Dugonjić, Sećanja; ARP, f. MG-II-2b/70. Podaci o radu skojevske organizacije u Banjoj Luci; *IV kongres SKOJ-a*, Beograd, 1949, 210-211.

[470] Dušanka Kovačević *Iz rada organizacije KPJ u Banjoj Luci 1935-1941,* Banjaluka u novijoj istoriji,, str. 411; Dr Ivan Jelić *O vezama komunista Banja Luke i Zagreba 1934-1941.*str. 423-436. Na str. 432, fusnota br. 28 se kaže: "Situacioja je bila utoliko komplikovanija što su postojale dvostruke veze banjolučke partijske organizacije s višim partijskim rukovodstvom: preko nas u Sarajevui i s drugovima u Zagrebu…"

[471] Dr Miroljub Vasić, n. d., str. 517.

[472]Dušanka Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 411.

[473] Dr M. Vasić, n. d., str. 538.

[474] D. Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj ikstoriji, str. 414.

[475] Dr M. Vasić, n. d., fusnota br. 355, str. 558-559.

"Posebnu su ulogu banjalučki studenti odigrali u okupljanju i organizovanju bosanskohercegovačkih studenata i srednjoškolaca u Zagrebu. Upravo je na inicijativu KAB-a, odnosno banjalučkih studenata u Zagrebu, došlo do konferencije bosanskohercegovačkih studenata, na kojoj je donesena odluka o osnivanju pokrajinskog udruženja studenata, odnosno bosanskohercegovačkih studenata na Zagrebačkom sveučilištu. Tako je u junu 1936. došlo do osnivanja "Brazde" koja se ubrzo razvila u najbrojnije pokrajinsko udruženje.[476] Zatim autor dalje govori o tome da je od "Brazde" potekla ona značajna inicijativa da se poveže svih pet pokrajinskih studentskih udruženja u Zagrebu, kao novi oblik političkog rada, a to su: "Triglav" – udruženje slovenačkih studenata, "Vardar" makedonskih, "Mihajlo Polit-Desančić vojvođanskih i "Lovčen" crnogorskih studenata. Sve ovo organizovano je zalaganjem naprednih studenata i SKOJ-a. Organizovana je i veoma uspješna turneja predstavnika svih udruženja po Bosni i Hercegovini. "Turneja je imala vidljiv politički karakter, jer se radilo o susretima sa naprednom omladinom u pojedinim mjestima i pružanju pomoći u njenom političkom organizovanju. Prva, upravo veličanstvena, priredba na toj turneji bila je u Banjoj Luci, gdje su doček gostima priredili u ime banjalučke omladine Ivica i Josip Mažar, Osman Karabegović i Nikica Pavlić. Zagrebačke studente dočekalo je nekoliko tusuća banjolučkih omladinaca, radnika i seljaka koji su došli iz okolnih sela."[477]

Dr Ivan Jelić posebno naglašava doprinos banjalučkih studenata, koji su studirali u Zagrebu, razvoju i radu KPJ i SKOJ-a u Zagrebu. On ističe da su mnogi od njih učestvovali u "prvim redovima naprednog studentskog pokreta na Zagrebačkom sveučilištu. Tako su se u širokoj i uspješnoj akciji, koja je vidljivije započeta od 1932. sa ciljem da se na Zagrebačkom sveučilištu osnivaju komunističke grupe, istakli Ekrem Maglajlić i Osman Karabegović, studenti Veterinarskog fakulteta.[478] Student Pravnog fakulteta Vilko Vinterhalter razvio je živ rad u komunističkoj grupi i u studentskom udruženju na Pravnom fakultetu, a svoje sposobnosti vrsnog publiciste pokazao je u tadašnjim lijevim zagrebačkim časopisima u kojima je aktivan suradnik ("Kritika", "Literatura", "Signali").[479] Na Pravnom je fakultetu osobito aktivan bio Nikica Pavlić, a nešto kasnije Željo Barić. Student Tomaš Perović radio je u "tehničkom aparatu" Pokrajinskog komiteta SKOJ-a u Zagrebu.[480] U djelatnosti partijske organizxacije na Zagrebačkom sveučilištu osobito su se istakli tadašnji studenti Ekonomsko-komercijakne visoke škole Ivica Mažar i Ranko Šipka.[481]

Prema tome, pored doprinosa koje su navedeni revolucionari davali u Banjaluci, njihov doprionos se potvrđivao i u značajnom doprinosu u aktivnostima

---

[476] Dr Ivan Jelić, n. d., str. 435.
[477] Ibid., str. 435; IHRPH, MG 37/X, 19. Izjava R. Radujkova. Usp. V. Rajčević, n. d. 274.
[478] V. Rajčević, n. dj,, 140-141.
[479] Dr D. Lukač, n. dj. str. 29-30; M. Iveković (i suradnici), *Hrvatska lijeva inteligencija 1918-1945;,* Zagreb 1970, *I, 104,196, 222, 245.*
[480] V. Rajčević, n. dj., str.181.
[481] Ibid., 270.

zagrebačkog proletarijata. Taj doprinos je rastao sve više sa najezdom fašizma na našu zemlju u godinama pred Drugi svjetski rat i propast Kraljevine Jugoslavije.

Napominjemo da je o djelovanju studenata-revolucionara iz Banjaluke u revolucionarnom studentskom pokretu na univerzitetima gdje su studirali, kao i u Banjaluci, posebno u okviru KAB-a, ovdje dat samo kratak presjek kako bi se istaklo da su banjalučki napredni studenti davali svoj doprinos ne samo u Banjaluci i regionalnom području oko Banjaluke, već i na univerzitetima gdje su banjalučki svršeni maturanti-komunisti otišli da studiraju, a ujedno su prenosili iskustva i revolucionarni zanos naprednog studentskog pokreta i u svoju sredinu.

17. Organizacija SKOJ-a u Banjaluci nije bila raspuštena krajem 1935. godine

U arhivskoj građi nalazi se podaak da je skojevska organizacija u Banjaluci bila raspuštana krajem 1935. godine.

Prvo, da na osnovu istraživanja rasvijetlimo da skojevska organizacija u Banjaluci karjem 1935. godine nije bila raspuštena. To se vidi iz slijedećeg:

"U oktobru 1935. godine uslijedila je (u Banjaluci – napomena autora) provala skojevske ćelije u kojoj su bili Nedžib Demirović, Munib Maglajlić i Alija Verem. Provala nije dobila šire razmjere i bila je bez većih posljedica za politički rad u Banjoj Luci, ali je zato imala odraza na širinu i intenzitet u pokušajima obrazovanja skojevskih ćelija u drugim mjestima. Budući da je Alija Verem bio iz Donjeg Vakufa , u dogovoru sa MK SKOJ-a Banjaluka sva trojica su zajednički pristupili realizaciji dobivenog zadatka. U D. Vakufu se povezuju…[482] Ova skojevska provala nije bila u vezi s provalom na području Hrvatske, mada su u to vrijeme ove provale dovođene u vezu. Njihova vremenska podudarnost u ovom slučaju nije imala isti povod…[483] Cijela provala bila je lokalizovana. Premda su isljedni organi u D. Vakufu, Bugojnu i Travniku naročito nastojali da utvrde veze sa Banja Lukom, u tome nisu uspjeli. Najveći dio krivice preuzeo je na sebe Verem, zbog čega je i bio kažnjen strogim zatvorom u trajanju od godinu dana."[484]

Da zaključimo:

---

[482] Milan Vukmanović, Partijska *i skojevska organizacija Banje Luke na udaru režima 1935-1936. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 437-463.

[483] Izvještaj partijskog instruktora Frica upućen CK KPJ decembra 1935. godine objašnjava uzroke provale u Hrvatskoj. Provala je započela u Sisku u toku priprema za zbor Saveza radne omladine. Na sjednici oko 20. oktobra uhapšeni su članovi Inicijativnog komiteta i sprovedeni u Zagreb. Policija je zadržala samo sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a koji je istovremeno bio i član PK SKOJ-a i delegat na Pokrajinskoj konferenciji Hrvatske. Ovaj je izvršio provalu koja se dalje širila.
Izvještaj iza toga konstatuje: " Uskoro posle hapšenja u Sisku bila je provala u Banjaluci, Karlovcu i Dugom Selu, a uzrok tih provala je isti kao i provala u Sisku." U nastavku teksta data je ocjena da je greška CK KPJ što nije ispitao provale u Banjoj Luci, Karlovcu i Dugom Selu. (Arhiv CK SKJ, Fond KI-1936/138)
Sudski materijal iz procesa pred Okružnim sudom u Travniku jasno i razgovjetno dokazuje razlike u odnosu na provale na području Hrvatske. (Fond DT-2299/35).

[484] Milan Vukmanović, n. d., str. 442.

1. "Tvrdnja da je po nalogu PK KPJ za Hrvatsku krajem 1935. godine raspuštena skojevska organizacija u Banjoj Luci nije tačna, jer skojevska organizacija djeluje i u 1936. godini."[485]

2. Za aktivnost SKOJ-a u toj, 1936. Godini, navešćemo samo nekoliko primjera. Rudi Kolak, budući istaknuti akter događaja u skojevskom pokretu Banjaluke i Bosanske krajine primljen je u SKOJ u 1936. godini. (Dr D. Lukač, n. d. str.72); takođe dva istaknuta aktera skojevske organizacije u Banjaluci, pošto su zbog revolucionarnog rada izbačeni sa studija, u 1936. godini su u Banjaluci i aktivno djeluju u SKOJ-u. To je Osman Karabegović, koji je 1934. izbačen sa Zagrebačkog sveučilišta i sve do jeseni 1936. aktivno radi u SKOJ-u, KPJ, KAB-u, "Pelagiću" i dr. u Banjaluci, kada odlazi na studije na Beogradski univerzitet (naravno, održavajućI konrakt sa revolucionarnim pokretom u Banjaluci u kontinuitetu). Drugi je Josip Šoša Mažar. U 1935. godini zbog revolucionarnog rada u Pomorskoj akademiji u Bakru zabranjeno mu je da polaže oficirski ispit, izbačen je iz ove akademije i vraća se u Banjaluku gdje nastavlja "sa još aktivnijim revolucionarnim radom. Uskoro je primljen za člana KPJ. Zajedno sa mlađim bratom Ivicom, studentom, aktivno radi u Klubu akademičara Banjaluke…"(Dr D. Lukač, n. d. str. 299). "Krajem 1936. Ivica Mažar je zajedno sa Nikom JurinčIć I mlađim bratom Dragom formirao omladinsku ilegalnu tehniku Na običnu pisaću mašinu prepisivani su razni materijali kojima se služila napredna omladina." (Dr D. Lukač, n. d. str.69). "U periodu 1933-1936. Niko JurinčIć istakao se u radu sa omladinom …". (Dr D. Lukač. D. str.str. 81). U ovom radu je dosta rečeno o brojnim aktivnostima SKOJ-a u 1936. godini. Između ostalog bilo je riječi o Krtajiškom pripremnom odboru za Svjetski omladinski kongres za mir u Ženevi, koji je osnovan 5. jula 1936, 16. Avdusta je održana Konferencija studentske omladine Bosne i Hercegovine u Banjaluci, a nosilac aktivnosti bili su MK SKOJ-a i KAB itd. itd., sve do provale KPJ u Banjaluci, a i o tome je rečeno kako je nastavljen rad poslije provale.

3. Instruktor CK KPJ Fric je u vezi sa provalom koja je počela od skojevske organizacije u Sisku, pa se poslije znatno proširila, krivo povezao da se ta provala prenijela i u Banjaluku, pošto je u to isto vrijeme bila provala jedne skojevske ćelije u Banjaluci, ali kao što je naprijed objašnjeno između ove dvije provale ne postoji nikakva veza, izuzev same vremenske podudarnosti, a u Banjaluci je bila provala u samo toj jednoj skojevskoj ćeliji, koja je spomenuta. ;

3. U periodu 1934-1935. godine u Bosni i Hercegovini bila je najaktivnija partijska organizacija u Banjaluci."[486] Isto je i sa SKOJ-em u Banjaluci. To se vidi i iz

---

[485] Milan Vukmanović *Partijska i SKOJ-evska organizacija Banja Luke na udaru režima 1935-1936. godine*, Banjaluka u novijoj istoriji, str. 461, Fusnota br. 75, *Kazivanje Velimira Stojnića autoru o aktivnosti Srednjoškolskog komiteta SKOJ-a i kazivanje Milorada Gajića.* Ova fusnota br. 75 je pod tim brojem u tekstu M. Vukmanovića, koji je obavio razgovore sa Velimirom Stojnić i Miloradom Gajić., koji su u vrijeme o kojem govorimo bili u Srednjoškolskom komitetu pri MK SKOJ-a i to njihovo kazivanje je na osnovu ličnog saznanja da SKOJ u Banjaluci krajem 1935. godine nije prestajao sa radom.

[486] Pregled Istorije Saveza komunista Jugoslavije, str. 216 (latinično izdanje).;

slijedećeg: "Što se tiče Bosne i Hercegovine, gdje osim u Sarajevu i Banjaluci, jače organizacije SKOJ-a krajem 1935. nisu ni postojale…"[487]
4. "Na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a, koja je održana 30. decembra 1934. godine u kući Kasima Hadžića pažnja je posvećena političkom radu na regionalnom području. Izravne veze sa Mjesnim rukovodstvom SKOJ-a u Zagrebu održavao je Nikica Pavlić, tadašnji sekretar MK SKOJ-a. U novi MK SKOJ-a izabrani su: Kasim Hadžić, Slobodan Kokanović, Nikola Pavlić i Stojan Kovačević. Slobodan Kokanović je bio sekretar MK SKOJ-a od 30 decembra 1934. do septembra 1935, kada je otišao na Kongres KOI u Moskvu. Dužnost sekretara je preuzeo Kasim Hadžić."[488] Pored navedenih kazivanja Velimira Velje Stojnića i Milorada Gajića Milanu Vukmanoviću (kako smo naveli u fusnoti), ističemo da su u to vrijeme o kojem govorimo pri MK SKOJ-a u Banjaluci postojali Srednjoškolski i Studentski komitet I s obzirom na to Stojan Kovačević je bio delegat MK SKOJ-a u Srednjoškolskom komitetu, Slobodan Kokanović u Studentskom, a Kasim HadžIć je bio zadužen za radničku omladinu i Agitpro SKOJ-a u kojem su bili Nedžib Demirović, Milorad Gajić i Stjepan-Pipo Pavlić. Agitprop je raspolagao sa većom količinom propagandnog materijala, rukovodio je bibliotekom SKOJ-a i tehnikom MK SKOJ-a. U Srednjoškolskom komitetu bili su Velimir Stojnić, Boško Šiljegović i još jedan član, a od 1935 ukupno pet.[489]
5. S obzirom da se u arhivskoj građi nalazi spomenuti podatak da je krajem 1935. SKOJ u Banjaluci raspušten, mi ga srećemo u pojedinim studijama. Na primjer u jednoj se kaže: "Što se tiče Bosne i Hercegovine, gdje osim u Sarajevu i Banjoj Luci jače organizacije SKOJ-a krajem 1935. nisu ni postojale, nedostaju podaci o tome da li su materijali CK KPJ i CK SKOJ-a o reorganizaciji SKOJ-a uopšte dobijeni. Poznato je jedino da je posle hapšenja članova MK SKOJ-a u Sarajevu, početkom 1936, privremeno prestala da postoji skojevska organizacija i da je odlukom PK KPJ za Hrvatsku krajem 1935, za vreme velike provale, raspuštena organizacija SKOJ-a u Banjoj Luci, a članovi MK SKOJ-a, Nikola Pavlić i Kasim Hadžić primljeni u KPJ i uključeni u rad MK KPJ, ali ta odluka nije bila vezana za reorganizaciju SKOJ-a."[490]
6. Zanimljivo je što je u datoj formulaciji rečeno "Što se tiče Bosne i Hercegovine osim u Sarajevu i Banjaluci, jače organizacije SKOJ-a krajem 1935. nisu ni postojale…", a na kraju istog pasusa se kaže ""…da je odlukom PK KPJ za Hrvatsku krajem 1935, za vrijeme velike provale, raspuštena organizacija SKOJ-a ui Banjaluci…". Tačno je da u arhivskoj građi postoje oba navedena podatka, ali se ne mogu preuzimati nekritički, a pogotovo u istom pasusu gdje sadržaji jedan drugi isključuju. Jer, može biti tačno jedno ili drugo, a ne oboje istovremeno. U istoj studiji u slijedećoji formulaciji se kaže "U oktobru 1935. godine, uslijedila je provala skojevske ćelije u kojoj su bili Nedžib Demirović, Munib Maglajlić i Alija Verem. Provala nije dobila šire razmjere i bila je bez većih posljedica za politički

[487] Dr Miroljub Vasić, n. d. str. 393.
[488] Milan Vukmanović, *Neki sadržaji političke aktivnosti komunističke omladine Bosanske krajine 1934-1936. godine,* Zbornik krajiških muzeja, VII, Banjaluka 1982, str. 179-198.
[489] Milan Vukmanović, *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 36-37.
[490] Dr M. Vasić, n. d. str. 393.

rad u Banjoj Luci, ali je zato imala odraza na širinu i intenzitet rada u pokušajima obrazovanja skojevskih ćelija u drugim mjestima…[491] Ova formulacija je sasvim tačna, ali ona nije dovedena u vezu sa sadržajem koji smo naveli.

7. Konačno, u radu *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* koji je, u stvari, Uvod zborniku *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB*, knjiga druga, autor Milan Vukmanović ukazuje na potpuni kontinuitet u radu KPJ, SKOJ-a i klasnog sindikalnog pokreta u periodu 1931-1936. godina, dakle i kritična 1935. godina, kada je navodno SKOJ u Banjaluci bio raspušten je rasvjetljena, kako u formulaciji koja slijedi, tako i u samom radu. Ta formulacija glasi: "Cijelo razdoblje 1931-36. u Banjaluci bilo je u znaku razvoja sindikalnog i komunističkjog pokreta i revolucionarnih sadržaja u djelatnodtima radničke klase i omladine. Kao jedna od najvažnijih odrednica, masovnost u oblicima i sadržajima ekonomske, političke i idejne borbe dala je bogate rezultate u revolucionarnim godinama koje su slijedile."[492]

Bilo je tvrdnji da je i partijska organizacija Banjaluke uslijed provale bila raspuštena. Dušanka Kovačević, poslije provale 1936. godine, u vezi sa nastalom situacijom u partiskoj organizaciji Banjaluke kaže: "Socijaldemokrati iz Radničke komore nastojali su da iskoriste udarac koji je režim zadao banjalučkoj partijskoj organizaciji. Oni ponovo ulaze u rukovodstvo 'Pelagića', a isto tako nastoje da ometaju rad sindikata pod uticajem komunista. U samoj partijskoj organizacviji, kao vid demoralizacije pojedinaca, pojavljuje se grupštvo jednog broja članova koji ispoljavaju nevjericu u dotadašnji rad na omasovljenju pokreta kroz široki kulturno-politički rad i na taj način još više produbljavaju nastale teškoće."[493]

Zatim, Dušanka ukazuje na objavljeni rad Uglješe Danilovića, koji u vezi sa tadašnjom situacijom u banjalučkoj partiskoj organizacioji kaže: "Poslije provale 1936. godine u Banjaluci je ostalo malo članova Partije koji nisu bili otkriveni pa su nastavili da rade. U jednoj grupi ovih drugova bili su uglavnom radnici. Oni su tražili konkretan rad, angažovali se u sindikatu i u radničkim društvima. U drugoj grupi, međutim, bili su neki intelektualci koji su htjeli da vode "visoku politiku". Samo su frazirali o političkom radu, a u stvari su napadali one koji su htjeli da se bore. Najistaknutuji predstavnik ove grupe bio je Asim Alihodžić, zvani Efendija. U ovaj sukob umješali su se i neki ljudi koji su došli sa robije, ali isto tako na grupaškoj osnovi."[494] Dušanka, dalje kaže, da je tada, zaista, bilo problema u banjalučkoj partiskoj organizaciji "…jer su, uslijed hapšenja članova Partije, koji su održavali veze sa PK Hrvatske, te veze prekinute, a Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu još nije bio preuzeo banjalučku partijsku organizaciju, a i u njegovom radu nastale su krupne teškoće zbog dosta obimne provale partijske

---

[491] Ibid., str. 439.
[492] Milan Vukmanovioć, *Sindikalni i komunistički pokret u banjaluci 1931-1936. godine, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. str. 55.*
[493] Dušanka Kovačević *Iz rada organizacije KPJ u Banjoj Luci 1935-1941,* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 398-422.
[494] *Četrdeset godina,* knjiga treća, str. 54.

organizacije u Sarajevu… Do odluke o raspuštanju organizacije je vjerovatno došlo uslijed slabih i nepovoljnih veza sa PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, zbog čega je uvid Pokrajinskog komiteta u stanje banjalučke organizacije bio slab, pa je takvo stanje dovelo do odluke PK o raspuštanju partijske organizacije. Uostalom, do provođenja te odluke nije ni došlo."[495]

O istom pitanju pisao je, više puta, Milan Vukmanović. Navešćemo najsvežije podatke: "Banjaluka je poznata po razvijenosti omladinskog, ženskog, sindikalnog i komunističkog pokreta između dva rata. Banjalučka organizacija Komunističke partije Jugoslavije spada među one rijetke u zemlji koje nisu prekidale rad kroz cijeli međuratni period ilegalnog djelovanja… U dvadesetim godinama banjalučke organizacije KPJ i Savez komunističke omladine bile su povezane sa pokrajinskim rukovodstvima za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu. Organizaciono vezivanje za pokrajinska rukovodstva u Bosni i Hercegovini uslijedilo je 1939. godine."[496]

U 1936. godini, s obzirom na stav koji je tadašnji Mjesni komitet KPJ Banjaluka imao prema SKOJ-u, sekretar MK KPJ Banjaluka Asim Alihodžić angažovao je Miloša Popovića da se pokuša staviti na čelo omladinskih masa, kako bi izolovao tadašnje skojevsko rukovodstvo u Banjaluci. U jesen iste godine, kada je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu dobio direktivu od KPJ Hrvatske (za koju je i tada MK KPJ i MK SKOJ-a u Banjaluci bio organizaciono povezan)[497], da se raspusti organizacija SKOJ-a, to nije izvršeno. Mjesno rukovodstva SKOJ-a nije htjelo da realizuje tu direktivu pošto je smatralo da je ona došla kao rezultat nekih netrpeljivosti. Uskoro, 1937. godine, dolazi do intervencije iz Sarajeva, pošto se i u PK SKOJ-a Bosne i Hercegovine smatralo da je organizacija SKOJ-a u Banjaluci raspuštena. Rato Dugonjić dolazi u Banjaluku i održava konferenciju svih članova SKOJ-a grada Banjaluke (na Trešnjiku) na kojoj je razmatran dotadašnji rad SKOJ-a i utvrđeni su novi zadaci.[498]

Kulturno-umjetničko društvo "Budučnost" u Gornjem Šeheru, čiji je prvi predsjednik bio Idriz Maslo[499], 1936. godine, imalo je okupljeno 350 omladine. Te godine samo u Gornjem Šeheru bilo je 60 članova SKOJ-a. Tada su u MK SKOJ-a Banjaluke bili članovi Dedo Gazić, Niko Jurinčić, Osman Karabegović i dr.

Dušanka Kovačević nastavlja: "Da je Mjesno rukovodstvo i u ono vrijeme postojalo i da se rad partijske organizacije polagano konsolidivao, govore i akcije koje su komunisti Banjaluke vodili.

- Početkom 1937. godine vodili su uspješan štrajk pekarski radnici a u junu 137. štrajkovalo je 800 pilanskih radnika zbog toga što je direkcija

[495] D. Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 410.
[496] Milan Vukmanović *Između dva rata,*Banjaluka, Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1990, str. 77-109.
[497] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1936/2, Mapa organizacione strukture SKOJ-a, koju je izradio Maks Baće.
[498] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, str. 3.
[499] Idriz Maslo je u svom revolucionarnom radu u Banjaluci bio sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a od 1929-1930. godine. Prema nekim izvorima bio je jedno vrijeme sekretar MK SKOJ-a i 1938.

preduzeća "Bosna-Boa" bila otpustila oko 700, a zadržala na radu svega 131 radnika. Na apel štrajkačkog odbora upućen građanima Banjaluke za pomoć, odazvao se veliki broj građana.

- U julu 1938. godine komunisti ponovo osvajaju pozicije u "Pelagiću" uprkos otporu komoraša i smetnjama koje su činile vlasti…
- U julu 1938. godine komunisti rukovode velikim štrajkom 450 građevinskih radnika. Radnici su štrajkovali tražeći uvođenje 9-časovnog radnog vremena, povišenje minimalnih nadnica…
- U jesen 1938. godine povodom potpisivanja Minhenskog sporazuma koji je ugrozio nezavisnost Čehoslovačke, organizacija KPJ organizuje antifašističke demonstracije u kojima je učestvovalo 4.000 građana. Policija nije bila u stanju da ih rasturi.
- Od početka španskog građanskog rata nije bilo u Banjoj Luci nijedne akcije napraednih snaga, od kulturnih manifestacija do demonstracija i sukoba s policijom, koje se nisu povezivale s borbom španskog naroda. Bilo je mnogo omladinaca koji su željeli da postanu dobrovoljci španske republikanske armije. 1937. krenulo je 11 mladih Banjolučana, među kojima Ivo Tukerić, Marjan Podgornik, Duško Košćica, Muharem Fazlić i drugi, da se kao dobrovoljci prijave u španski republikansku armiju. Odjela za put sašio im je krojač Ferid HasanbašIć, komunista, a put je finansirao Dušan Ivezić, trgovac, inače poznati antifašista i simpatizer KPJ. Međutim, u Ljubljani, gdje je trebalo da ih čeka veza izvršena je provala, pa je njihov put bio onemogućen.
- Na utakmicama "Borca" s drugim klubovima navijanje za ovaj radnički klub korišteno je i za manifestacije solidarnosti s borbom španskog naroda, demonstracije protiv fašizma itd. uprkos intervenciji policije.
- Za sve vrijeme španskog građanskog rata u gradu su sakupljani prilozi za španske borce; KAB, "Pelagić i "Borac" su od prihoda sa priredbi, predavanja i utakmica davali također znatna sredstva za pomoć Špancima. U akciji Lige za mir sakupljeno je preko dvije hiljade potpisa građana. U gradu su prodavane markice o Španiji koje je izradio slikar Đorđe Andrejević – Kun, španski borac.
- Nakon poraza španske republikanske armije prikupljanje pomoći nastavilo se pomaganjem španskim borcima koji su bili zatvoreni u logorima u Francuskoj, među kojima je bio veliki broj Jugoslovena. Prikupljan je novac, odjeća, lijekovi, hrana, knjige i časopisi, organizovana je izrada falsifikovanih pasoša da bi se naši ljudi mogli, uprkos zabrane vlasti, vratiti u zemlju.
- Crvena, odnosno narodna pomoć sakupljana je također za političke osuđenike u zemlji, za rad partijske tehnike i druge potrebe Partije."[500]

Iznijećemo još nekoliko bitnih tvrdnji D. Kovačević koje još bolje potkrepljuju naprijed iznijeto.

- "U to vrijeme partijska organizacija Banje Luke bila je povezana s Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku. Ovakvo organizaciono rješenje

[500] Dušanka Kovačević *Iz rada organizacije KPJ u Banjoj Luci 1935-1941,*Banjaluka u novijoj istoriji, str. 398-422.

proizišlo je iz dotašnjeg stava CK KPJ. U Pismu Centralnog komiteta KPJ od 5. februara 1935. godine upućenom Pokrajinskom komitetu za Hrvatsku i Dalmaciju kaže se da će 'u buduću KP Hrvatske uči partijske organizacije sa teritorije Bosne i Hercegovine Banja Luka, Livno, Duvno, desna obala Hercegovine (Neretve – pr. D. K.) isključujući Mostar, tj. zapadne oblasti Bosne i Hercegovine naseljene hrvatskim stanovništvom koje graniči sa Dalmacijom.' Banjolučka partijska organizacija je bila povezana sa PK, odnosno, CK KP Hrvatske sve do 1939. godine. Dakle, u vrijeme navedenog raspuštanja partijske organizacije u Banjaluci od strane PK KPJ BiH, banjalučkoj partijskoj organizaciji bio je nadležan PK KPJ za Hrvatsku i Dalmaciju, odnosno CK KP Hrvatske, po odluci CK KPJ."[501]

- "U periodu 1934-1935. godine u Bosni i Hercegovini bila je najaktivnija partijska organizacija u Banjoj Luci…[502] Zbog toga se u instruktivnom pismu CK KPJ, upućenom Mjesnom komitetu KPJ Banje Luke od 22. februara 1935, naglašava 'veliki značaj vaše organizacije' (tj. banjolučke – pr. D. K.), zatim CK KPJ se interesuje za veze s 'jednim od najvećih centara drvne industrije u Drvaru', kao i veze sa Jajcem. U pismu se daje direktiva za uspostavljanje veza s komunistima u tim gradovima i naglašava da im se ukaže 'maksimalna pomoć u stvaranju partijske organizacije odnosno njenoj obnovi'. 'Važnost vašeg mjesta – kaže se dalje u ovom pismu – nalaže potrebu partijskog rada ne samo u Banjoj Luci već i u cijeloj okolini, uključujući Drvar i Jajce i zato mora Mjesni komitet faktično postati okružnim komitetom.' "[503]

- "Polovinom 1938. godine KPJ pokreće u Banjoj Luci osnivanje Stranke radnog naroda. U prisustvu predstavnika Zemaljskom inicijativnog odbora Božidara Adžije i Veselina Masleše formiran je gradski inicijativni odbor stranke čiji članovi su bili Pavo Radan, Kasim Hadžić, Srevo NešIć, Edhem Karabegović, Abduselam Blekić-Šandor, Muhamed Kazaz, Mato Jurić i Safet Filipović.[504]

U sklopu mobilizacije širokih narodnih masa protiv fašizma KPJ i SKOJ, rukovodeći omladinskim masama, uspješno su izvedene akcije bojkota koje su kroz organizaciju "Soko" vršene za berlinsku olimpijadu. Tako je u toj akciji raspršena povorka koju su organizovali profašistički elementi. U to vrijeme u Banjaluci je dolazilo do krvavih obračuna između napredne omladine, predvođene članovima KPJ i SKOJ-a, posebno u demonstracijama protiv okupacije Čehoslovačke.

Ukoliko bismo pokušali dati opštu ocjenu za provalu u banjalučkoj partijskoj i skojevskoj prganizaciji, najkraće rečeno, mogli bismo konstatovati da su KPJ i

[501] Ibid., str. 400.
[502] Pregled istorije Saveza komunista, str. 214 (latinično izdanje).
[503] Ibid., str. 401.
[504] Ibid., str. 412.

SKOJ u Banjoj Luci radili ne samo u specifičnim uslovima nego i na specifičan način. Na osoben način djeluje i MK KPJ i MK SKOJ-a jer se njihova aktivnost, kao i aktivnost pojedinih članova, raspostire na širem regionalnom području.

Što se tiče navodnog raspuštanja skojevske organizacije u Banjaluci, krajem 1935. godine, dali smo naprijed zaključna razmatranja. A što se tiče raspuštanja partijske organizacije u vezi s provalama u 1935. i 1936. godini, možemo zaključiti;

- mada je uhapšena većina od 16 komunista i gotovo cijeli MK KPJ, politički režim nije uspio da spriječi dalje djelovanje mjesne partijske organizacije;
- reagiranje banjalučke javnosti na nastalu provalu najbolje svjedoči o političkoj klimi građana; provala je još snažnije uticala na jačanje autoriteta KPJ i SKOJ-a, o čemu svjedoči ispraćaj uhapšenih komunista;
  …
- Politički rad Partije i SKOJ-a u 1935-1936. godini u Banjaluci stvarao je osnove za dalje razvijanje i unapređivanje kako KPJ tako i SKOJ-a za sprovođenje najaktuelnijih zadataka u godinama koje su dolazile

Kako je polovinom 1937. godine osnovana Centralna omladinska komisija pri CK KPJ u sastavu Ivo Lola Ribar, Leo Mates i Boris Krajger, koja je sredinom 1938. godine prerasla u CK SKOJ-a, učinjen je značajan korak na prevazilaženju nekih slabosti u radu. Tome je doprinijeo i članak Josipa Broza "SKOJ na novom putu", objavljen maja 1937. godine u kome su date osnovne smjernice i ukazano je na potrebu uključivanja članstva SKOJ-a u organizacije koje masovno okupljaju omladinu. Kao osnovne zadatke SKOJ-a Broz je postavio: 1. Rad na razvoju I učvršćenjusvih demokratskih, naprednih I kulturnih organizacija; 2. Djelatnost u korist saradnje svih naprednih omladinskih organizacija; 3. Odgoj omladine u duhu borbe protiv fašizma, a za demokratiju, napredak i mir i: 4. Čuvanje legalnosti omladinskih organizacija."[505]

Djelovanje u ovom periodu, od 1937. godine pa sve do okupacije naše zemlje, krunisan je značajnim uspjesima u djelovanju skojevske organizacije. Iako su pojedini članovi Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci i dalje kritikovali učešće članova SKOJ-a u oblicima masovno-političkog rada sa mladima, kao i u radu KAB-a, ta kritika nije uticala na uključivanje članova SKOJ-a u rad masovnih organizacija. Naprotiv, sve više su korišćene sve forme rada da bi se ostvarilo jedinstvo naprednih snaga u ostvarivanju aktuelnih političkih zadataka revolucionarnog omladinskog pokreta toga vremena, čemu je veliki prilog baš dala aktivnost KAB-a, ali i drugi oblici legalnog djelovanja gdje su komunisti - članovi KPJ i SKOJ-a ostvarivali vodeću ulogu, kao što je već naprijed istaknuto.

18. Osnivanje komiteta za antimarksističku akciju i u Banjaluci

[505] *Ploreter,* br. 5, maj 1937, str.16.

Programska orijentacija i praksa KPJ i SKOJ-a na što širu legalnu aktivnost podstakla je Ministarstvo unutrašnjih poslova Jugoslavije da raznolikim oštrim mjerama spriječi porast uticaja SKOJ-a na široke mase mladih. Kao prva mjera bila je da su kraljevske banske uprave 1937. i 1938. godine počele sprovoditi sasvim konkretne anti-komunističke mjere, pa su zabranile rad radničkih turističkih društava "Prijatelji prirode", stavljene su pod kontrolu skautske organizacije, zbog značajnog uticaja komunista u njima, da se spriječi pozdravljanje stisnutom pesnicom "jer predstavlja opasnu i štetnu komunističku propagandu", da se obrati veća pažnja na istupanja srednjoškolskih i studentskih recitativnih horova, pošto šire komunističke ideje i sl. Zatim, Ministarstvo unutrašnjih poslova, još u januaru 1937, donijelo je odluku da se odmah osnuju banski i mjesni komiteti koji bi, uz pomoć državnih vlasti, vodili borbu protiv komunističke akcije. Pri tom je sreskim načelnicima dato do znanja da će biti uklonjeni kao nesposobni ukoliko se ne ne istaknu u sprovođenju ovih zadataka.

Poslije osnivanja Jugoslovenskog antikomunističkog komiteta, angažovanjem nacionalističkih organizacija i udruženja u borbi protiv komunista, korištenjem štampe za antikomunističke aktivnosti, policija i sreska načelstva su nastojala da pored raznih pritisaka i na druge načine onemoguče uticaj komunista na mase građana. U Banjaluci su prvo "Vrbaske novine" – zvanični organ Banske uprave, korišćene za antikomunističku propagandu. Donosile su brojne članke protiv Sovjetskog saveza, zatim su sa simpatijama pisali o Frankovim mjerama u Španiji, pripajanju Austrije Njemačkoj. Zatim u nekoliko brojeva ovih novina je pisano o pokretnoj izložbi Jugoslovenskog antikomunističkog komiteta, koja je prikazana u 40 gradova, pa je tako 2. januara 1938. otvorena u Banjaluci. Neposredni organizator ove izložbe u Banjaluci bila je UNA (Ujedinjeni nacionalni akadeničari). Već spominjani ideolog desnice u Banjaluci Milovan Popović održao je prigodno predavanje u vezi sa ovom izložbom, a "Vrbaske novine" su zabilježile da je ovaj predavač "pokazao svu zakulisnost borbe komunističkih agitatora." ("Vrbaske novine", januar 1938). U 1938. godini iste novine prenose iz Ljotićevog lista "Vihor", koji je izlazio u Splitu, članak "Šta je KAB?" - u kome se kaže da je 'u omladinu Vrbaske banovine prvi ubacio marksizam Akif Šeremet. Kao srednjoškolski profesor Šeremet je pred svojim učenicima sistematski rušio sve školske autoritete i onda ubacio misao o revolucionarnim socijalnim reformama. Njegovi pitomci nastavili su njegov rad i kad su postali studenti osnovali su Klub akademičara Banja Luke.' Dalje su nabrajane druge aktivnosti KAB-a (povezivanje sa radničkim kulturnim i sportskim društvima, rad na selu, KAB-ov Narodni univerzitet i dr. i sve to dovedeno je u vezu sa tajnim marksističkim organizacvijama).

"Još 1934. obrazuje se u Banjaluci Organizacija nacionalnih studenata (ORNAS), a u toku 1935. godine pristupilo se stvaranju antimarksističkog komiteta, dok je u toku 1936. osnovano Udruženje nacionalnih akademičara (UNA) čiji je glavni zadatak bio da oslabi i po mogučnosti spriječi dalji uspješan rad KAB-a. Sve ove

organizacije zajedno sa UNA postavile su sebi zadatak suzbijanje komunističkog uticaja u Banjoj Luci. UNA je, pored drugih sekcija, obrazovala i antimarksističku sekciju. Osnivanje Udruženja izvršeno je uz svesrdnu pomoć i podršku vlasti. Inicijativa za osnivanje Udruženja nacionalnih studenata pozdravljena je i u "Vrbaskim novinama" s uvjerenjem da će ono efikasno doprinijeti uspjehu u borbi "sa destruktivnim marksističko-komunističkim filokomunističkim elementima". A na svojoj osnivačkoj skupštini UNA je istakla da će joj biti glavni zadatak '…žestoka borba protiv omladinaca-marksista začlanjenih u klub akademičara, koji je do sada u toku svog rada dao mnogo markantnih primjera da je on samo filijala treće internacionale.'"[506] Antimarksistička sekcija Udruženja nacionalniih akademičara, djelujući u duhu instrukcija Ministarstva unutrašnjih poslova, nastojala je u akciju "na suzbijanju komunizma" uvući roditelje studentske i srednjoškolske omladine U vezi s tim objavljen je jedan poziv roditeljima da se staraju da se njihova djeca "… ne druže sa onima koji su već propali", te da od njih čuvaju djecu.[507]

U vrijeme kad je KPJ osnivala proleterske akcione čete (PAČ, 1922) u Banjaluci su osnivane borbene grupe za zaštitu radničkih organizacija. One su uvek bile spremne da djeluju kada su bile demonstracije, štrajkovi, izleti u organizaciji "Prijatelja prirode", priredbe KAB-a, posebno predavačka tribina KAB-a, kada su gostovali viđeniji predavači van Banjaluke, nastupe "Pelagića" pošto je uvjek bilo pokušaja ometanja, zatim sportske skupove "Borca" itd. U jednoj takvoj borbenoj grupi (od 1936-1941) sa Dragom Mažar na čelu, članovi grupe bili Sulejman Suljica Halalkić, Mustafa Dule Kušmić i dr.[508]

Pored navedenog, kao i drugih preduzetih aktivnosti od strane vlasti u Banjaluci, kako se vidi, ona je dosljedno sprovodila uglavnom sve predviđane mjere Ministarstva unutrašnjih poslova,[509] ali za kraće ili duže vrijeme članovi SKOJ-a i KPJ u Banjaluci su uskoro osvajali većinu u rukovodstvima literarnih družina po školama, zatim u "Pelagiću" i "Borcu". Ponovo je dozvoljen rad Radničkom turističkom društvu "Prijatelji prirode" i sl. Tako je Ministarstvo unutrašnjih poslova 30. novembra 1937. godine priznalo da su postignuti rezultati zanemarljivi uključiv i rad posebnih referenata po sreskim načelstvima za borbu protiv marksista, što je, takođe, početkom 1937. godine bilo uvedeno.[510]

Glava V

Revolucionarna omladina Banjauke uoči i u početku Drugog svjetskog rata od. 1939. do 1941. godine

---

[506] Dr Nusret Šehić, *Mjere režma na suzbijanju djelatnosti Kluba akademičara banje Luke (KAB-a),* Banjaluka u novijoj istoriji, str. 527-528; "Vrbaske novine" br. 1079 od 3. septembra 1936.
[507] "Vrbaske novine" br. 1105 od 4. oktobra 1936.
[508] Banjaluka u radničkom iI NOB, knj. 2, fusnota br. 1, str. 328 I fusnota br. 1 na str. 319.
[509] Dušanka Kovačević, n. d., Banjaluka u novijoj istoriji, str. 407.
[510] Dr M. Vasić, n. d., str. 481.

Period pred Drugi svjetski rat karakterišu bruna zbivanja , kako na svjetskoj, tako i na domaćoj političkoj sceni. U revolucionarnom omladinskom pokretu u tom periodu bile su veoma žive aktivnosti. U ovom periodu održane su V i VI zemaljska konferencija SKOJ-a, u vremenskom rastojanju od samo jedne godine pa i to govori u uzvavrelim političkim zbivanjima toga vremena. Daćemo kraći presjek značaja održavanja ovih dviju konferencija, kao i neka značajnija događanja u revolucionarnom omladinskom pokretu u Banjaluci u tom periodu.

19. Puna konsplidacija revolucionarnog omladinskog pokreta Banjaluke i pripreme za odbranu zemlje

a) *V zemaljaska konerencija SKOJ-a (juli 1939) i aktivnosti SKOJ-au Banjaluci*

Naprijed iznijete represivne mjere vlasti bile su, između ostalog, i zbog značajnih aktivnosti koje je sprovodio SKOJ u cijeloj zemlji. Mjere CK KPJ za reorganizaciju SKOJ-a i njegovo još šire djelovanje, pozitvno se odrazilo u javnosti, pa je policija, marta 1937. godine, preduzela svoje kontra-mjere. Poslije brojnih represija, CK KPJ donosi svoju rezoluciju, decembra 1938. godine, u kojoj raskrinkava politiku zemlje i na unutarnjem i na spoljnom planu i ukazuje na zadatke u odbrani zemlje, ističući naprednu omladinu kao značajan faktor nacionalne nezavisnosti i odbrane zemlje, pa u tom kontekstu ističe da KPJ "treba da smatra kao jednu od najvažnijih zadaća svestrano i aktivno podupiranje omladinskog pokreta".

Da bi se razvoju i radu SKOJ-a pružila ozbiljnija podrška i pomoć CK KPJ je maja 1939. godine objavio u *Proleteru* direktivni članak *Rad Partije među omladinom.* U ovom članku je ocjenjeno da je jedan od najbitnijih problema cijelog revolucionarnog pokreta "problem razvitka i preobražaja SKOJ-a u jedinstvenu revolucionarnu organizaciju radne omladine Jugoslavije, problem borbe za ujedinjenje mlade generacije u borbi za njena prava, za odbranu nezavisnosti zemlje pred fašističkim zavojevačima…" CK KPJ je postavio nove zadatke pred sve partijske organizacije, a prvenstveno pred nacionalne CK, pokrajinske i oblasne forume. "Oni su se sastojali u sledećem: da pružaju pomoć u formiranju i osposobljavanju omladinskih rukovodstava; da redovno proučavaju materijale CK SKOJ-a; da obrate posebnu pažnju na razvoj i vaspitanje komunističkih omladinaca i na vreme ih primaju u KPJ, ostavljajući ih na omladinskom radu; da pružaju pomoć omladinskim forumima pri izradi planova marksističko-lenjinističkog vaspitanja komunističke omladine i da obezbede pružanje stalne i organizovane pomoćI SKOJ--u ne krnjeći njegovu samoinicijativu i nezavisnost u radu."[511]

[511] Dr M. Vasić, n. d., str. 482.

CK SKOJ-a je u istom broju *Proletera*[512] objavio svoje pismo *Mladim komunistima* koje je odigralo značajnu ulogu u razvitku SKOJ-a i omladinskog pokreta. Osnovni zadaci u pismu su bili u vezi sa opasnošću od fašizma u Evropi i s tim u vezi potrebu objedinjavanja svih omladinskih snaga u pripremama za odbranu Jugoslavije od fašizma. I ovom prilikom je ukazano da pošto je glavni oslonac u radu napredni studentski pokret, potrebno je da se studentske organizacije što više povezuju sa srednjoškolskom i radničkom omladinom, pa je istaknut konkretan zadatak da se pristupi širem osnivanju aktiva SKOJ-a, prije svega, među radničkom i srednjoškolskom omladinom. Tako se odmah pristupilo povezivanju sa radničkom omladinom preko URS-ovih sindikata u kome su uskoro osnovane sindikalne omladinske sekcije.

Navedena rezolucija CK KPJ u kojoj je ukazano "da je jedna od najvažnijih zadaća podupiranje omladinskog pokreta", te oba navedena napisa u *Proleteru* predhodili su održavanju V zemaljske konferencije SKOJ-a. U nastojanjima da se SKOJ što bolje konsoliduje, zbog njegove akcione sposobnosti i daljeg razvitka revolucionarnog omladinskog pokreta, održana je V zemaljska konferencija SKOJ-a jula 1939. godine na Velikoj planini kod Kamnika u Sloveniji.[513] U radu je učestvovalo 20 delegata, a radom je rukovodio Ivo Lola Ribar. Predstavnik CK KPJ bio je Franc Leskošek. Na osnovu prikupljenih podataka pouzdano je utvrđeno da su konferenciji prisustvovali: Ivo Lola Ribar, Leo Mates, Boris Krajger (članovi CK SKOJ-a), Lidija Šentjurc (Slovenija), Dušan Mamula, Marjan Cvetković, Joža Vlahović (Hrvatska), Mihajlo Švabić, Ratko Mitrović, Dobrivoje Radisavljević, a možda i Ljubinka Milosavljević (Srbija), Budo Tomović (Crna Gora) i Mileva Vuković (Kosovo i Metohija).[514]
Kao što se vidi nisu učestvovali predstavnici iz Bosne i Hercegovine i Makedonije. U nekoliko podnijetih referata na konferenciji je analiziran i ocjenjen dotadašnji rad na obnovi i konsolidaciji SKOJ-a. Podnijeta su slijedeća tri referata: O organizacionim pitanjima i zadacima SKOJ-a (Lola Ribar); O radničkoj omladini (D. Mamula); O ulozi omladine u odbrani zemlje (vjerovatno R. Mitrović). Cjelokupan rad konferencije je pokazao da je SKOJ osposobljen za aktuelne zadatke u duhu odluka VI kongresa KOI i da je na putu da se organizaciono učvrsti za svoju predstojeću ulogu. Prihvaćena je rezolucija "O jedinstvu radničke i radne omladine i organizacionim pitanjima našeg Saveza". Pored datog presjeka o razvoju SKOJ-a od 1937. godine, postavljeni su zadaci da se ostvari akciono jedinstvo radničke omladine, da se da veći značaj pokretu seoske omladine, učvrsti jedinstvo antifašista studenata i ostvari jedinstvo tih studenata na sva tri univerziteta, pomagati pokret srednjoškolske omladine, podsticati ženske omladinske sekcije u naprednom Ženskom pokretu i integrisati ih u opšti omladinski pokret i osigurati rukovodstvo komunista u legalnim omladinskim

---

[512] *Proleter,* 1, maj, 1939.
[513] Sa ove konferencije sačuvana je samo jedan dokumenat - Rezolucija, pa se nije mogao rekonstruisati njen rad. Konferencija je održana u jednoj pojati (kolibi) i trajala je od jutra do večeri, a delegati su došli u obučeni kao planinari. CK KP Slovenije pružio je pomoć CK SKOJ-a u tehničkim pripremama.
[514] Dr M. Vasić, n. d., str. 483.

organizacijama, a u radu sa omladinom posebno isticati značaj borbe protiv fašizma i imperijalističkog rata. Uz sve to isticana je potreba izgrađivanja vizije socijalističkog društvenog uređenja.[515]

V zemaljaska konferencija SKOJ-a izabrala je CK SKOJ-a: Ivo Lola Ribar, sekretar, Dušan Mamula, Leo Mates, Dobrivoje Radosavljević, Veljko Vlahović, Stanko Bobnar i još jedan predstavnik Slovenije čije ime nije utvrđeno.[516] Ova zemaljska konferencija SKOJ-a u razvoju SKOJ-a zauzima značajno mjesto, prije svega zato što se potvrdilo da je SKOJ uspješno odolio mnogim naletima režima, obnovio svoje organizacije i započeo sve uspješnije da se povezuje s najširim slojevima omladine. Ujedno, konferencija je označila početak jednog novog razdoblja "u kome je SKOJ bržim tempom krenuo napred ka svom preobražaju u masovnu revolucionarnu organizaciju novog tipa radničke, seljačke i druge omladine svih naroda Jugoslavije".[517]

Na uzavreloj političkoj sceni i prije i neposredno poslije održavanja V zemaljske konferencije SKOJ-a, revolucionarna omladina je ispoljavala revolt protiv sve otvorenijeg nasrtaja fašizma u svijetu, kao i u Kraljevini Jugoslaviji. Tako se širom zemlje, pa tako i u Bosni i Hercegovini - u Banjaluci, Mostaru, Tuzli i Sarajevu održavaju mitinzi koji daju moralnu i političku podršku Čehoslovačkoj, pod parolom "Vernost za vernost" aprila i maja 1938. godine.[518] U ovo vrijeme na tribini KAB-a, pošto je Klub banjalučkih akademičara uspio da pridobije za saradnju najnaprednije i najistaknutije naučne, kulturne, javne i političke radnike iz mnogih centara Jugoslavije, a najviše iz Beograda,[519] održavaju se predavanja o najaktuelnijim političkim temama, a među predavačima su i aktuelni političari demokartske orijentacije koji su sarađivali sa komunistima Kosta Majkić, dr Branko Čubrilović, zatim komunisti dr Mladen Stojanović,Safet Krupić, filozof i književnik, istaknuti teoretičar marksističke orijentacije i mnogi drugi. Navešćemo samo nekoliko predavanja iz toga perioda: "Prijatelji mira i prijatelji rata", Međunarodna uloga i značaj Male antante", "Narodna demokratija i današnja politička stvarnost", "Ruzveltova Amerika", "Kako će izgledati budući rat" i sl. Trebalo je mnogo truda da se pronađu odgovarajući predavači, od kojih su mnogi dolazili u Banjaluku pod policijskom prismotrom kao sumnjivi režimu. Zatim na svim predavanjima je većini predavanja prisustvovao predstavnik policije. Za vrijeme predavanja bilo je mnogo neprijatnih incidenata od kao slučajnog prekida struje do bacanja kamenica kroz prozor, uz razbijanje staklenih okna na njima i povređivanje posjetioca predavanja. Bilo je čak nekolicina ozbiljnije povrijeđenih. Ali, sve prepreke radu tribine KAB-a "rušila je revolucionarna mladost u prvom redu studenata komunista".[520]

---

[515] Dr M. Vasić, n. d., str. 484-485.
[516] ARP, f. CK SKOJ-a, br. 38-1939.
[517] Dr M. Vasić, n. d.., str. 485; I. L. Ribar, n. d., 218.
[518] Dr M. Vasić, n. d., str. 517.
[519] Dr Vaso Butozan *Djelovanje Kluba akademičara,*Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 200.
[520] Ibid., str. 201.

Za vrijeme održavanja posljednog, 19. Kongresa Jugoslovenskog učiteljskog udruženja (JUU) u Banjaluci, 1939. godine, skoro svi učesnici su uključeni u lokalne demonstracije protiv fašizma. Za vrijeme dvadestogodišnjeg postojanja ovo udruženje se raslojavalo tako da su u njemu bile tri grupe. Prva, staleška, građansko-demokratski orijentisana, druga grupa, bila je izrazito fašistički orijentisana od šestojanuarske diktature, a u periodu održavanja ovog kongresa, podržavala je režim Petra Živkovića i Bogoljuba Jeftića. I, treća grupa, bila je izrazito komunistički orijentisana. "Predstavnici ove grupe, članovi KP, pre polaska u Banjaluku dobili su posredstvom Žarka Zrenjanina, koji je kao bivši učitelj, a tada profesionalni revolucionar, u to vrijeme bio zadužen od CK KPJ za rad sa učiteljima, vezu sa Mesnim komitetom KP u Banjoj Luci…[521] Komunisti, prtedstavnici treće grupe, čim su došli u Banjaluku dogovorili su se s Mjesnim komitetom da se posljednjeg dana održe demonstracije. Te večeri, po završetku kongresa, pred zgradom zvanom Banski dvori napredni učitelji bili su postrojeni po osam u jednom redu, na čelu sa učiteljicama, koje su se držale ispod ruku, i kada je povorka krenula zapjevale su poznatu pjesmu revolucionara "Lanci nam se kuju kleti…" Potom su se pjevale i druge revolucionarne i patriotske pjesme, u cilju manifestovanja spremnosi da se brani ugrožena sloboda svoje zemlje. Uzvikivane su parole protiv rata i fašizma, za odbranu zemlje, za uspostavljanje saradnje sa Sovjetskim Savezom. Ubrzo je došla policija na konjima i pješadija sa pendrecima. Policija se nemilosrdno obračunavala sa golorukim učiteljima. Za rukovodstvo revolucionarnog pokreta radnika, studenata, radničke i srednjoškolske omladine i svih naprednih i demokratski orijentisanih građana, ovaj značajan politički događaj bio je značajan pored ostalog i zato što je označavao podršku njihovoj borbi od naprednih ljudi iz svih krajeva Jugoslavije, koji su zajedno s njima učestvovali u ovim demonsracijama.

U okviru nastalih političkih previranja i među srednjoškolskom omladinom bilo je oštrih reagovanja na aktuelna politička zbivanja. To se vidi i po mjerama policije koje je ona preduzimala protiv aktivnosti omladine u srednjim školama u Banjaluci, počev još 1936. godine, što se vidi iz akta upućenog Kraljevskoj banskoj upravi Vrbaske banovine, odnosno Upravi policije Banja Luka.[522] Kao i u drugim pokrajinama i u Bosni i Hercegovini se odvijaju identične aktivnosti – suprostavljanje fašizmu. Tako se i u Banjaluci omasovljavaju aktivi SKOJ-a po školama. "Skojevska organizacija u Srednjoj tehničkoj školi u Banjaluci naročito intenzivno je radila od 1939. godine. Bila je podjeljena na nekoliko grupa. Sastanke smo održavali redovno dva do tri puta mjesečno, a po potrebi i češće, obično u stanu Rifata Kararića Lotara ili Jusufa Selmana Crnog ili u mom stanu…Sastancima je uvjek prisustvovao neko od starijih drugova: Rudi Kolak, Hajro Kapetanović, Ivica Mažar, Rade Ličina, Milan Nikolić Koljka. U našoj školi

[521] Dimitrije Bajalica, *Kongers učitelja u Banjoj Luci 1939. godine,*Banjaluka u novijoj istoriji, str. 536-547.
[522] A-IIRP, RP II/153-9505, Akt Kraljevske banske uprave Vrbaske banovine pov. br. 4975 od 17. X 1936; Upravi policije Banja Luka, svim sreskim načelstvima…; A-IIRP, RP II/165-9501, Akt Kraljevske banske uprave Vrbaske banovine pov. br. 226 od 21. I 1937; Upravi policije Banja Luka …

smo imali i svoje literarno udruženja "Tehničar", čija uprava je bila u našim rukama, što nam je olakšavalo rad i vršenje političkog uticaja na naše drugove.

Članovi SKOJ-a u banjalučkoj Srednjoj tehničkoj školi bili su: Ivo Odić, Osman Malkić Maga, Bursać, Muharem Karabegović Četvrtica, Sola Tulio, Selman Jusuf Crni, Đorđe Jovetić, Mujo Beširević, Vladimir Rebac, Haso Jusufhodži ć, Dušan Lenardić, Nikola Durbić, Rifat Kararić Lotar, Augustin Nikić Gusti, Kasim Osmančević, Kasim Čorčaušević, Fadil Dedić, Milorad Radić Braco, Ankica Cijan, Rena Atijas i Milica Nikolić…"[523]

U banjalučkoj gimnaziji još od ranih dvadesetih godina uvjek je postojala manja ili veća grupa napredne, revolucionarne omladine, oba pola, pošto je gimnazija bila mješovita. Kada se ratna opasnost počela nadvijati i nad Jugoslavijom gimazijsku omladinu pozvao je Srednjoškolski komitet da prisustvuje većem političkom zboru na kojem je govorio Svetislav Hođera. Pošto je napredna omladina i došla da doprinese razbijanju ovog zbora to je i postigla, ali došlo je do komplikacija pošto su školske vlasti reagovale isključenjem iz škole. Nastavničko vijeće je odlučilo da se iz škole isključe Milan Radman, Dušanka Kovačević, Duško Džepina, Slobodan Gajić i Dušan Drča. Osim Džepine svi su nastavili školovanje u Sisku. Prije nego

b) *Učešće Banjalučana na Kursu SKOJ-a u Bugojnu (avgusta 1940. godine)*

Prije održavanja VI zemaljske konferencije SKOJ-a, u Bosnni i Hercegovini jedna od najznačajnijih aktivnosti bio je seminar za najaktivnije članove SKOJ-a u BiH, a seminarom su rukovodili Avdo Humo, Rato Dugonjić, Pavle Goranin i Mahmut Bušatlija.[524] Domaćin kursa bio je Mahmut Bušatlija. Kurs je održan u šumi Pršljani (kod Vesele), 12 km udaljena od Bugojna, polovinom avgusta 1940. godine. Kurs je kod vlasti prijavljen kao "Studentsko logorovanje". U stvari, to je bio 7-dnevni skojevski kurs koji su organizovali PK KPJ i PK SKOJ-a Bosne i Hercegovine, na kome je bilo 66 učesnika. Nacionalnom sastav učesnika, uključujući i rukovodstvo, bio je slijedeći 29 Srba, 10 Hrvata, 22 muslimana i 5 Jevreja, a socijalni sastav bio je 25 radnika, 38 intelektualaca (9 đaka, 22 studenta i 7 sa završenim fakultetom).[525]

Po sjećanju Hajre Kapetanovića, učenika kursa, a koji je svoja sjećanja provjerio kod više učesnika istog kursa, bilo je 7 tema i to: 1. "O političkoj situaciji i stanju u zemlji i svijetu"; 2. "Borba za jedinstvo naroda Bosne i Hercegovine na čelu sa radničkom klasom", referat je napisao Avdo Humo; 3. "Borba antifašističke omladine za jedinstvo I nezavisnost zemlje", referat napisao Avdo Humo; 4. "O organizacionim pitanjima SKOJ-a u novonastaloj situaciji"; 5. "O istoriji radničkog pokreta i sindikata"; 6. "Žena i socijalizam", referat pripremila Zaga

[523] Sadik Đumrukčić, *SKOJ u banjalučkoj Srednjoj tehničkoj školi,* Srednja Bosna u NOB, knj. I,str. 99-100.
[524] Dr M. Vasić, n. d., str. 675.
[525] Hajro Kapetanović, *Kurs SKOJ-a u Bugojnu 1940. godine, Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936-1945,* Zbornik radova naučnog skupa Bihać 25-26.9.1969, str. 176-178.

Blažić i 7. "Mjesto i zadaci bosansko-hercegovačke muslimanske omladine u radničkom i omladinskom pokretu". Kao što se vidi nisu navedeni predavačI za sve teme, ali Kapetanović kaže da ima indicija da je jedno od predavanja napisao Rodoljub Čolaković, koji nije bio na kursu, a tada je živio u Bijeljini.

Kako su bile određene grupe po većim centrima oko organizovanja i pripreme učesnika za kurs iz Banjaluke su bili zaduženi: Niko Jurinčić, Rudi Kolak, Šefket Maglajlić i Radomir Skakić. Iz Bosanske krajine učestvovalo je na kursa 9 i to: Jusuf Filipović, Jajce; Čedo Gavrilović, Bihać; Hajro Kapetanović, Bosanski Novi; Slobodan Marjanović, Prijedor; Salih Mušanović,Bihać; Dušan Obradović Rogo, Bihać; Ilija Stojanović, Prijedor; Salih Topić, Bosanska Gradiška i Boško Šiljegović, Bosanska Dubica.
U radu seminara iz Banjaluke je bilo 7 učesnika i to: Muhamed Hasanbašić, Anto Jakić, Niko Jurinčić, Rudi Kolak, Dušanka Kovačević, Jusuf Selman i Jela Višnjić Miketa. Bio je određen i Osman Karabegović ali kako mu je otac umro nije mogao doći na kurs.[526] Osman Karabegović je bio zadužen za referat "Mjesto i zadaci bosansko-hercegovačke muslimanske omladine u radničkom i omladinskom pokretu". Na ovom referatu su radili zajedno Nikica Pavlić, Osman Karabegović i Muhamed Hasanbašć.[527]
Ispod fotografije snimljene na ovom kursu nalaze se slijedeća imena: Milan Obradović Rogo, Boško šiljegović, Muhamed Hasanbašić, Salih Mušanović, Slobodan Marjanović, Anto Jakić, Hajro Kapetanović, Pavle Goranin i Asim Lošić. Ima još učesnika kursa na fotografiji, ali likovi nisu prepoznatljivi.[528]

Kurs je počeo proleterskom himnom "Internacionala". Dnevni program rada seminara odvijao se kao da je logorovanje studenata iz Beograda. Poslije jutarnje fiskulture, zatim doručka, održavana su predavanja, a poslije se radilo po grupama. Uveče su se okupljali oko logorske vatre. Na kraju rada kursa došla je policija iz Bugijna s nalogom da se "logorovanje" raspusti, ali na uspješno pregovaranje dozvoljen je rad još 24 časa, tako da su, sutradan, svi učenici kursa u četverostroju marširali Bugojnom u prije podne, pjevajući revolucionarne pjesme: "Bilećanku", "Budi se istok i zapad" i druge, na opštu zadivljenost građana koji su se zatekli na ulici i zbunjenost policije koja nije stigla da interveniše, pošto kad je policija izašla na ulicu, učesnici kursa su već bili u vozu.[529]

c) *VI zemaljasksa konferencija SKOJ-a (8. i 9.IX 1940) i djelovanje SKOJ-a u Banjaluci u to vrijeme*

VI zemaljska konferencija SKOJ-a održana je 8. i 9. septembra 1940. godine u Zagrebu. Prisustvovalo je oko 30. delegata iz svih krajeva Jugoslavije, među kojim je bilo najviše radnika (55 odsto radnika, 36 odsto intelektualaca i 9 odsto

---

[527] Ibid.,
[528] Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.159
[529] Asim Lošić, "Studentsko logorovanje", Sredbja Bosna u NOB, knj. I, str. 141-146.

zemljoradnika).[530] U pripremama za ovu konferenciju održane su konferencije SKOJ-a u svih osam pokrajinskih organizacija (Srbija, Vojvodina, Hrvatska, Dalmacija, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora). U toku priprema VI zemaljske konferencije SKOJ-a u Jugoslaviji je održano 48 mjesnih, četiri pokrajinske konferencije i dva pokrajinska savjetovanja u čijem radu je učestvovalo oko 1.500 delegata. U istom periodu održano je i osam pokrajinskih partijskih konferencija KPJ na kojim je takođe razmatran rad SKOJ-a i doneseni su odgovarajući zaključci. Kako 1940. godina označava porast broja članova SKOJ-a kao i simpatizera u svim pokrajinama to se posebno odnosi na Bosnu i Hercegovinu. Jer, "Početkom 1940. godine organizacije SKOJ-a u Bosni i Hercegovini, osim u Sarajevu, Mostaru, Banjaluci i Tuzli, nisu postojale. Zato je PK SKOJ-a BiH nastojao da preko partijskih organizacija i studenata-komunista ubrza njihovo stvaranje. Značajan korak u tom pravcu bilo je stvaranje Oblasnog komiteta SKOJ-a za Hercegovinu i Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu u Banjoj Luci u proleće 1940."[531] Sredinom 1940. održana je pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu koja je za rad SKOJ-a bila veoma značajna, s obzirom da je posebno razmatran značaj osnivanja novih organizacija SKOJ-a, pa predstavlja snažan podsticaj za šire aktivnosti u radu sa mladima. Na ovoj konferenciji Rato Dugonjić, sekretar PK SKOJ-a, podnio je referat o SKOJ-u. Usvojen je zaključak da se rad sa omladinom "mora smatrati kao važan sektor partijskog rada". Svim partijskim rukovodstvima i organizacijama dat je zadatak da se više angažuju u radu SKOJ-a šire u radu sa mladima. Rukovodstva SKOJ-a su upozorena da rad sa mladima ne smiju "svesti na uzak krug komunističkih omladinaca", već da se na širem planu omladina uključuje "u borbu za njene specifične zahteve".[532]

Kad je VI zemaljaska konferencija počela sa dvodnevnim radom, 8. i 9. septembra 1940. u Zagrebu, prisustvovalo je oko 30 učesnika. U ime CK KPJ prisustvovali su Josip Broz Tito i Ivan Milutinović. Dnevni red je bio: a) Izvještaj o radu Centralnog komiteta, o organizacionim pitanjima i zadacima SKOJ-a (Ivo Lola Ribar); Referat o zadacima SKOJ-a u borbi za mir (Leo Mates) i c) Referat o položaju i borbi za bolji život i prava omladine (Dušan Mamula).[533]

Iz izlaganja Ive Lole Ribara na V zemaljskoj konferenciji KPJ, održanoj mjesec dana klasnije (19-23. X 1940), vidi se da u svih osam pokrajina postoje i djeluju Pokrajiunski komiteti SKOJ-a, djeluje 70 mjesnih organizacija SKOJ-a i nekoliko stotina političkih odbora (taj vid okupljanja omladine u Banjaluci se zvao grupe simpatizera i u to vrijeme okupljale su 45 aktivista – napomena autora); u to vrijeme u Jugoslaviji je bilo 17.800 članova SKOJ-a,[534] što je predstavljalo najvišI

[530] Dr M. Vasić, n. d., str. 659-660.
[531] Dr M. Vasić. n. d., str. 582; "Na padinama Starčevice održana je u ljeto 1940. oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu kojoj je prisustvovalo 90 delegata…Šehitluci 1941, Oblasna partijska savjetovanja, zbornik radova, izdavač Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1981, fusnota br. 16, str. 43.
[532] Dr M. Vasić, n. d. str. 656.
[533] Dr M. Vasić, n. d., str. 660.
[534] Dr M. Vasić., n. d., str. 660.

domet od osnivanja SKOJ-a. U drugom izvoru se navodi da su poslije VI zemaljske konferencije održane četiri pokrajinske konferencije, dva pokrajinska savjetovanja i 48 mjesnih konferencija SKOJ-a. Na navedenoj Zemaljskoj konferenciji SKOJ-a iznijeto je da u Jugoslaviji ima 85 mjesnih organizacija SKOJ-a sa ukupno 18.000 članova. Među njima bila je i gradska organizacija Banjaluke. Na ovoj konferenciji je jednoglasno izabran CK SKOJ-a. U Biro nije niko izabran iz Bosne, već samo u Plenum jedan "... Bosanac, student iz Bosne, iz proleterske porodice, 25. godina star - od toga dvije godine u Partiji; odličan rukovodilac na terenu u radu sa seljačkom omladinom."[535] Oba izvora ukazuju na približno iste podatke koji govore da je poslije VI zemaljske konferencije SKOJ-a aktivnost SKOJ-a širom Jugoslavije bila veoma razvijena.

Na kraju rada Konferencije izabran je CK SKOJ-a od 14 članova i 3 kandidata. U Biro CK SKOJ-a izabrano je 7 članova, a Ivo Lola Ribar ponovo je izabran za sekretara. Iz Bosne i Hercegovine u Biro niko nije izabran. I u Plenum je izabrano 7 članova. Rato Dugonjić je izabran iz Bosne i Hercegovine u Plenum CK SKOJ-a. Na Konferenciji je usvojena Rezolucija koja je pred SKOJ postavila najaktuelnije zadatke. Pomenućemo samo neke:

- "da vodi neumornu političku agitaciju među najširim slojevima omladine; podiže njenu političku i borbenu svest i suzbija štetan uticaj građanskih partija i socijalističke partije u njenim redovima;
- da suzbija sektaštvo u sopstvenim redovima, koje se manifestuje u precjenjivanju vlastitih snaga i isticanju zvučnih, nerealnih parola
- da posveti posebnu pažnju sitnim, svakodnevnim akcijama radne omladine koje predstavljaju jedini put za ostvarivanje čvrstog omladinskog jedinstva odozdo…" U narednih još desetak zadataka detaljno se govori o svim aspektima političke borbe mladih u tim presudnim danima za očuvanje nezavisnosti zemlje. Interesantno je pomenuti kako se posebno traži da se "otklone slabosti u radu sa ženskom omladinom", pošto se do tada rukovodstvo SKOJ-a skoro I nije bavilo tim aspekotm svoje aktivnosti, a možda bi neko posebno istraživanje i potvrdilo da se uopšte nije bavilo i ovim značajnim pitanjem. Rezolucija VI zemaljske konferencije, posmatrano u cjelini predstavlja "akciono-politički program SKOJ-a i putokaz za aktivnost mladih komunista i cjelokupne demokratske omladine u narednim, po zemlju sudbonosnim, danima."[536]

d) *Oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu, održana u Banjaluci* (15.IX 1940)

Neposredno poslije VI zemaljske konferencije SKOJ-a, u Banjaluci je, "na padinama Starčevice, održana Prva oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu, u ljeto 1940, kojoj je prisustvovalo oko 90 delegata. Referat o političkoj situaciji podnio je Niko JurinčIć, a izvještaj o radu SKOJ-a dao je Ivica Mažar. Za

[535] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1940/2
[536] Dr M. Vasić, n. d. str. 662.

vrijeme konferencije naišla je policijska patrola. Skup je prikazan kao omladinski izlet, ali je policija zahtijevala da se raziđu, pa je konferencija nastavila rad na Borčevom igralištru, a potom u kući Ferida Sačića Rozmana, gdje je izabrala i Oblasni komitet SKOJ-a na čelu sa Ivicom Mažar."[537] Prema drugom izvoru, ova Oblasna konferencija SKOJ-a održana je 15. septembra 1940. godine. Hajro Kapetanović kaže da je on bio učesnik Oblasne konferencije SKOJ-a, održane 15. septembra 1940. godine, "a 16. septembra primio me je konačno za člana KPJ Osman Karabegović." I dalje kaže: "Zajko Dizdarević išao je u Banjaluku dva puta. Prvi put na Oblasnu konferenciju SKOJ-a za Bosansku krajinu 15. septembra 1940. godine. Drugi put sredinom jula 1941. godine odveo je Zagu Umičević u Banjaluku u kuću policajca Atifa Hegića. Za ovog policajca bila je udata Ferida Dedić, sestra Šefika i Ferida Dedića. Hegić je rodom iz Bosanskog Novog i bio je spreman da nam čini pojedine usluge." [538]

Neposredno poslije VI zemaljske konferencije SKOJ-a, u Banjaluci je, "na padinama Starčevice, održana Prva oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu, u ljeto 1940, kojoj je prisustvovalo oko 90 delegata. Referat o političkoj situaciji podnio je Niko JurinčIć, a izvještaj o radu SKOJ-a dao je Ivica Mažar. Za vrijeme konferencije naišla je policijska patrola. Skup je prikazan kao omladinski izlet, ali je policija zahtijevala da se raziđu, pa je konferencija nastavila rad na Borčevom igralištru, a potom u kući Ferida Sačića Rozmana, gdje je izabrala i Oblasni komitet SKOJ-a na čelu sa Ivicom Mažar."[539] Prema drugom izvoru, ova Oblasna konferencija SKOJ-a održana je 15. septembra 1940. godine. Hajro Kapetanović kaže da je on bio učesnik Oblasne konferencije SKOJ-a, održane 15. septembra 1940. godine, "a 16. septembra primio me je konačno za člana KPJ Osman Karabegović." I dalje kaže: "Zajko Dizdarević išao je u Banjaluku dva puta. Prvi put na Oblasnu konferenciju SKOJ-a za Bosansku krajinu 15. septembra 1940. godine. Drugi put, sredinom jula 1941. godine odveo je Zagu Umičević u Banjaluku u kuću policajca Atifa Hegića. Za ovog policajca bila je udata Ferida Dedić, sestra Šefika i Ferida Dedića. Hegić je rodom iz Bosanskog Novog i bio je spreman da nam čini pojedine usluge." [540]

U radu Hajre Kapetanović[541] o ovoj Oblasnoj konferenciji za Bosansku krajinu se kaže, već u nazivu rada, da je održana 15. septembra. Bilo je oko 90 učesnika, a iz Banjaluke je utvrđeno za 15 i to: Ivica Mažar, Dušanka Kovačević, Osman Karabegović, Rudi Kolak, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Jusuf Selman, Ahmed Hadžihalilović, Zdravko i Brane Lastrić, Drago Lang, Živo Preradović, Niko JurinčIć, Zvonko Dragomanović, Rade Ličina i drugi. Zatim, učesnici iz Bosanske krajine, za koje je utvrđeno da su bili, su: Boško Šiljegović, Fadil Šerić

---

[537] šehitluci '41, Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima u junu i julu 1941., Izdavač Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka 1981, fusnota br. 16, str. 43.

[538] Hajro Kapetanović, Šehitluci '41, n. d., str. 273. i 274.

[539] Hare Beganović, *Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima u junu i julu 1941.*, Šehitluci '41, Izdavač Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka 1981, fusnota br. 16, str. 43.

[540] Hajro Kapetanović, *Diskusija*, Šehitluci '41, n. d., str. 273. i 274.

[541] Hajro Kapetanović, *Oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu (u Banjaluci, 15. Septembra 1940. godine),* Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 193601945, Zbornik radova naučnog skupa, Bihać 25-26.9.1969, str. 73-78.

iMilan Pilipović iz Bosanske Dubice; Ilija Došen iz Bosanskog Petrovca; Božo NarančIć iz Suvaje kod Bosanske Krupe; Slobodan Marjanović i Ilija Stojanović iz Prijedora; Salih Topić iz Bosanske Gradiške, Veljo Stojnić u ime drvarske partijske organizacije, Hajro Kapetanović, Zaga Umičević i Žarko Zgonjanin iz Bosanskog Novog i drugi. Rad konferencije je počeo sa referatom o spoljnoj I unutarnjoj političkoj situaciji, a referent je bio student Ivica Mažar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U diskusiji zapažena su izlaganja Osmana Karabegovića, Nike JurnčIć, Muhameda Kazaz, Dušanke Kovačević…[542] U toku rada naišla su 4 policijska agenta.Pošto su poznavali većinu naprednih Banjalučana, učesnika konferencije, obratili su se Ivici Mažar s pitanjem "Da, da, opet ti, Ivice!" Posle izvesne prepirke sa policijom izuzetnu napetost tih trenutaka svojom upadicom, smirenim glasom, razrješio je Osman Karabegović rekavši policajcima "Vi sumnjičite Banjalučane. Čim iz grada, iz sparine I prašine čovjek izađe, vi odmah mislite evo ih, nešto se politički dogovaraju. Nema to smisla šta se radi." Za ovakav iznenadni upad policije organizatori skupa imali su precizan dogovor i po njemu je i postupljeno, pošto je policija naredila da se moraju razići. Tek uveće u 19. časova u jedno privatnoj kući konferencija je nastavljena trajala je do 1 sat poslije ponoći. S obzirom na promjenu mjesta održavanja konferencije organizatori su našli rješenje da dobar broj delegata iz grada Banjaluke ne dođe na taj večernji rad pošto 90-ak ljudi ne može stati I skučeni prostor privatne kuće.

U vezi sa djelovanjem SKOJ-a u Banjaluci istaknuto da su najbolji rezultati postignuti u radu sa đačkom i studentskom omladinom, kao i da se sve veći broj radničke omladine okuplja oko SKOJ-a. Zatim, da se ostvaruje uspješno političko djelovanje u značajnim masovnim organizacijama kao što su: "Pelagić", SK "Borac", Klub Akademičara Banjaluka, "Fadilet" i dr. Iz svih srezova su prisutni podnosili izvještaje. Naročito je podvučeno da stalno treba raskrinkavati "vladu Cvetković-Maček, koja sve više zaoštrava odnose prema svim antifašističkim i istinski demokratskim snagama." "Ova Oblasna konferencija na kojoj su se našli svi rukovodioci SKOJ-a I veliki broj partijskih rukovodilaca iz cijele Bosanske krajine – bila je veoma impozantna. Samim tim da je konferencija održana usred bijela dana u Banjaluci I da je, i pored nezgoda koje su se u toku konferencije desile, završila uspješno rad, potvrđivalo je snagu organizacije I našu odlučnost."[543]

Oblasni komitet SKOJ-a za Banjaluku vodi živu aktivnost na Oblasti Banjaluka. Ivica Mažar, sekretar, krajem 1940. dva puta dolazi u Bosanski Novi. Prvi put kad je došao sastaje se sa Mjesnim komitetom SKOJ-a u kući Hajre Kapetanovića (decembra, na Bajram) 1940, a drugi put imao je sastanak samo sa Hajrom Kapetanović, u šetnji. "Drugi put održan je sastanak samo samnom. Šetali smo po gradu i navratili u moju kuću. Razgovarali smo samo o omladinskim i skojevskim pitanjima."[544]

---

[542] Ibid, str. 74-75.
[543] Ibid., str. 77.
[544] Hajro Kapetanović, Šehitluci '41, n. d., 225-275. Navedeni citat nalazi se na str. 271.

Već koncem 1940. godine na području Bosanske krajine bilo je devet mjesnih, odnosno sreskih komiteta SKOJ-a I Oblasni komitet SKOJ-a koji je bio povezan sa tim rukovodstvima.

Početkom 1941. godine održana je Druga oblasna konferencija SKOJ-a u Banjaluci, u najužem centru grada, u Gospodskoj ulici. SudećI po usmenom isvještaju Brane Todić, sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a za Bosanski Novi i člana Mjesnog komiteta SKOJ-a za Bosanski Novi, ova konferencija je pokazala da su ispunjena očekivanja u vezi sa sprovođenjem zadataka sa Prve Oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu. Uočeno je da su se i na selu počele sprovoditi pojedine akcije među seoskom omladinom, što je bio krupan napredak. Poslije nepunu godinu dana od održavanja Prve i Druge oblasne konferencije SKOJ-a za Bosansku krajinu, poslije aprilskog rata i okupacije naše zemlje, uslijedili su takvi događaji da su svi učesnici ova dva značajna skupa mladih komunista pozvani da se uključe u borbu i sa oružjem u ruci. Svi su se uključili u prve redove borbe, prema dobijenim zadacima, spremni da i život daju za ideale svojih komunističkih stremljenja. Najveći dio je pao u borbi, ne dočekavši slobodu i ostvarivanje ideala svoje mladosti.

20. *Revolucionarni omladinski pokret u Banjaluci i odbrana zemlje*

Kako je fašizam sve otvorenije nastupao, a jugoslovenska vlada vodila sve otvoreniju profašističku politiku, KPJ, SKOJ i demokratske snage u zemlji okupljali su i pokretali narod, a posebnu mladu generaciju, neprekidnim objašnjavanjem kako unutarnje, tako i spoljne situacije i otkrivali su pravu suštinu događanja u vođenju politike na jugoslovenskoj sceni, pošto je vladala zabrinutost za sudbinu zemlje. U svim tim revolucionarnim previranjima najagilniji realizator politike KPJ i SKOJ-a bila je napredna, antifašistička omladina. Početkom 1938. godine opasnost za Jugoslaviju je porasla s obzirom na priključenje Austrije Njemačkoj, tako da je fašistička Njemačka došla na samu granicu na sjeveru zemlje. Posebno zato je još više zaoštrena aktuelnost odbrane zemlje i sam opstanak Jugoslavije, utoliko prije što je Milan Stojadinović, tadašnji predsjednik jugoslovenske Vlade na sastancima parlamentarnih klubova i šire u javnosti istupao propagiranjem oslanjanja Jugoslavije na Njemačku i Italiju.[545]

Zastupanjem istinskih interesa naroda, KPJ je objavila svoj proglas: "Narodi Jugoslavije, svi, kojima je draga sloboda i demokratija, svi oni, koji vole svoju zemlju i svoj narod, svi rodoljubivi građani koji nećete da robujete fašističkim osvajačima: svi na okup![546]

---

[545] Aprilski rat 1941, *Zbornik dokumenata,* 1, Beograd 1969, str. 17-20; Šefovi klubova opozicije prokomentarisali su izjavu predsjednika vlade, pored ostalog, riječima: "Zaista Hitler i ostali neprijatelji naše zemlje, naše samostalnosti države, boljeg advokata nisu mogli najmiti, jer niko sramnije ne bi govorio protivu očitih interesa svoje zemlje nego što je to učinio dr Stojadinović u ovoj svojoj dekleraciji."

[546] Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963, str. 300

U objašnjavanju opasnosti za Jugoslaviju pripadnici KPJ i SKOJ-a ukazivali su, između ostalog, da anšlus Austrije, u stvari, omogučava lakši prodor Njemačke u osvajačkoj politici prema Balkanu.

Dan ujedinjenja, 1. decembar 1938. u Beogradu i šire je proslavljen, svečanije nego prije zato što su određene aktivnosti preduzele KPJ, SKOJ i Ujedinjena studentska omladina (USO). U brojnim manifestacijama klicalo se "Branićemo Jugoslaviju", "Hoćemo mir u časti i dostojavnstvu" i sl._Slično je proslavljena i dvadesetogodišnjica Jugoslavije, posebno u beogradskim krugovima srednjoškolske omladine.[547] U 1939. godini u mjesecu maju, CK SKOJ-a je, u cilju što adekvatnijeg uključivanja ove organizacije u svim sredinama na sprovođenje aktuelnih zadataka, uputio svoje pismo, objavljujući ga u *Proletru*: "Pismo mladim komunistima". U njemu je upozorio da se najgori neprijatelj čovjećanstva nalazi na samoj granici Jugoslavije i istakao da je najznačajniji zadatak komunističke i antifašističke omladine: "Ujediniti sve snage mlade generacije, sve nefašističke organizacije, ujediniti omladinu svih radnih slojeva i svih narodnosti u našoj zemlji – u borbi za odbranu državne nezavisnosti od opasnosti fašističke agresije Njemačke i Italije i potčinjavanja Jugoslavije njihovin ciljevima."[548] Rukovodstvo SKOJ-a je na isti problem ukazalo i u majskom broju svoga legalnog časopisa *Mladost.*

Želeći da doprinese povečavanju borbenosti kod naroda i većem okupljanju omladine u jedinstven front za odbranu zemlje, u junu 1939. godine, Studentsko udruženje "Petar Kočić" organizovalo je već spomenutu turneju po Bosanskoj krajini i održalo je priredbe pod lozinkom "Branićemo zemlju" u nekoliko gradova Bosanske krajine, uključiv i Banjaluku, a druga grupa (70 studenata) posjetila je Doboj, Teslić, Derventu, Tuzlu i Bijeljinu.[549] U 1939. godini održano je i Pokrajinsko savjetovanje SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu. Iz Banjaluke su učestvovali: Osman Karabegović, Rudi Kolak i Dedo Gazić. Rudi Kolak je tada uspjeo da donese u Sarajevo pun kofer propagandnog materijala.[550]

Potpisivanje pakta o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemake, 23. avgusta 1939. godine i potpisivanje Sporazuma Cvetković-Maček, 26. avgusta 1939, kojim je obrazovana banovina Hrvatska u kojoj je vođstvo preuzeo HSS, su događaji koji su bitno uticali na političke prilike u zemlji i neposredno su predhodili početku Drugog svjetskog rata, koji je počeo 1. septembra 1939. godine napadom Njemačke na Poljsku. Tada se još više nadvila opasnost nad Jugoslavijom, pa je i revolucionarni radnički i omladinski pokret u Jugoslaviji uskladio svoju aktivnost sa tom novonastalom situacijom.

---

[547] Dr M. Vasić, n. d., str.523.
[548] *Proleter,* 1, za maj 1939, str. 11-12.
[549] Dr M. Vasić, n. d., str. 538.

[550] Arhiv CK SKJ,Fond CK SKOJ-a, 1941/1, 2, 8 i 10, Ia-1/11,str. 6 i 7.

"I u borbi za jedinstvo demokratskih elemenata među Srbima, Muslimanima i Hrvatima na osnovi borbe protiv fašizma i rata, opet su bili glavna okosnica klasno svijesni radnici Banjaluke. Čitava ova borba odražavala se i na teritoriji srednje Bosne, a naročito na teritorijama istočno od Vrbasa, koja su ekonomski i politički gravitirala Banjaluci. Radom Mjesnog komiteta u Banjaluci, koji je po nalogu CK KPJ, privremeno vršio i funkciju Okružnog komiteta, na selu, a posebno među omladinom, pripremana je široka osnova za savez radnika i seljaka. Veliki udio u toj akciji imali su studenti i srednjoškolci. Klub akademičara Banjaluke (KAB), s preko stotinu aktivista, odigrao je veliku ulogu u stvaranju antifašističkog pokreta u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni, pa se takav pokret oko Skender Vakufa, Kotor-Varoša i Prnjavora može smatrati njegovim organskim dijelom. Usmena i pismena propaganda komunizma i antifašizma ili je predhodila ili je bila rezultat velikog organizacionog pregnuća banjalučke partijske i skojevske organizacije.[551] U svim tim aktivnostima, pored KAB-a, "Pelagić", "Borac", "Prijatelji prirode", skauti i dr., svako u svom domenu, davali su svoj doprinos. "Ovaj uticaj banjalučke partijske i skojevske organizacije na svrstavanje svih demokratskih, antirežimskih i antifašističkih snaga u srednjoj Bosni ne bi bio potpun ako ne bismo, bar u najkraćim crtama, spomenuli veliki politički rad komunista u redovima lijevih krila drugih političkih stranaka i njihovih pomoćnih organizacija. Intelektualci, studenti, srednjoškolci i radnička i seljačka omladina radili su po direktivama banjalučkih komunista protiv sijanja vjerskog i nacionalnog razdora od strane reakcionarnih elemenata u Hrvatskoj seljačkoj stranci, frankovaca i klerofašista. Jak uticaj je imala KPJ iz banjalučkog centra i na omladinu u srpskim selima prnjavorskog, derventskog i njima susjednih srezova putem lijevog krila Zemljoradničke stranke i Samostalne demokratske stranke, odnosno putem kulturno-prosvjetnog društva Seljačko kolo, zadružnog pokreta i t. sl."[552]

Pored KPJ, i rukovodstvo SKOJ-a je oktobra 1939. dalo svoje ocjene o Drugom svjetskom ratu u dokumentu *Odluke CK SKOJ-a – teze o položaju,* prihvativši stav da on predstavlja "imperijalistički sukob radi nove podjele svijeta". Ivo Lola Ribar napisao je tri članka: *Mlada generacija u borbi protiv imperijalističkog rata; Jedinstvo u borbi protiv rata! Jedinstveno u borbu za prava mladih* i *Rat je krvava stvarnost,* koji su legalno objavljeni (dva u *Mladosti,* septembra, a treći u *Našem studentu,* oktobra 1939). Slično je Ivo Lola Ribar pisao i u *Proleteru* za april-maj 1940. godine u članku *Komunistička omladina u borbi protiv imperijalističkog rata.* I ova aktivnost, pored drugih, odražavala je nastojanje da Jugoslavija ostane što duže van ratnih opasnosti i sukoba, odnosno odslikavala je nastojanje da Jugoslavija ne bude uvučena na stranu jednog od tabora, već da ostane nezavisna zemlja sa osloncem na SSSR.[553]

---

[551] Milan Gavrić, *Klasnoborbene i narodnooslobodilačke tradicije srednje Bosne,* Srednja Bosna u NOB, knj. I, str. 13-79.
[552] Ibid., str.75.
[553] Dr M. Vasić, n. d., str. 549.

U svim krajevima Jugoslavije vođene su brojne aktivnosti protiv rata, posebno protiv određenih aktivnosti profašističkog karaktera. Zatim, na Beogradskom univerzitetu bila su protestna okupljanja protiv kapitulantskog držanja Francuske 1. septembra 1939, kao i protiv držanja u svojim koncentracionim logorima u Francuskoj jugoslovenskih boraca za slobodu španskog naroda, zatim oduzimanja već već stečenih nekih prava na pojedunim univerzitetima. Ujedinjena studentska omladina (USO) na Beogradskom univerzitetu bila je prinuđena da upozna studente i demokratsku javnost sa rušilačkim ponašanjem desničarskih organizacija "Sveti Sava" i "Slovenski jug", pa su joj počela pristizati pisma podrške. Između brojnih pisama podrške upućenih USO, iz Banjaluke stiže pismo koje je uputio 5. decembra 1939. Klub akademičara Banjaluke Univerzitetskom senatu u Beogradu u kome se u ime "studenata slobodarske Kočićeve Krajine" protestuje zbog obustave nastave i zabrane održavanja priredbi. Ujedno, istog dana KAB se obratio i studentima Beogradskog univerziteta da istraju u "borbi za odbranu mira, kulture i slobodne misli".[554] Povodom napada frankovaca na studente-ljevičare na Zagrebačkom sveučilištu studenti-ljevičari su uputili Otvoreno pismo čitavoj hrvatskoj javnosti. U njemu je osuđen napad frankovaca i njihov letak od 26. oktobra u kome je krivica za nerede bačena na studente-ljevičare, na "komuniste raznih nacionalnosti", a prije svega na Srbe i Židove koji su označeni kao potstrekači napada. Studenti-ljevičari su i za vrijeme ferija produžili svoje aktivnosti. Tako su za vrijeme ljeta 1940. organizovali logorovanje na Plitvičkim jezerima i turneju po Bosni i Hercegovini, održavanjem uspješnih i dobro posjećenih priredbi političkog i kulturno-prosvjetnog karaktera, a prvo su posjetili Banjaluku.[555] u septembru 1940. Na Zagrebačkom sveučilištu ukinuta je autonomija Sveučilišta, što je za studente-ljevičare postao novi, veoma jak razlog za revolucionarne aktivnosti na Sveučilištu, pored ostalog i zbog zavođenja suda za kažnjavanje studenata, na čelu sa sudijom, a studentske ustanove – domovi i menza stavljeni su pod nadležnost Ureda za socijalnu zaštitu, koji je bio potčinjen Banu.[556]

Sredinom 1940. godine u Banjaluci se KPJ i SKOJ organizaciono učvršćavaju. Tako u avgustu iz Maribora dolazi Branko Babić Slovenac, povezuje se sa MK KPJ i odmah je kooptiran za člana u MK KPJ. Tako je do oktobra 1940. godine MK KPJ bio u slijedećem sastavu: Mirko Višnjić, sekretar, a članovi Ivica Mažar, Kasim HadžIć, Safet Filipović, Osman Karabegović i Branko Babić Slovenac. Tada je u Banjaluci politički djelovao Đuro Pucar Stari u svojstvu delegata PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, na formiranju, povezivanju i stvaranju partijskih organizacija u Bosanskoj krajini, a Mjesni komitet Banjaluka imao je status oblasnog partijskog rukovodstva. Branko Babić Slovenac se sjeća da je u to vrijeme često putovao po partijskim zadacima u Dobrljin, Bosanski Novi, Drvar, Bosansku Krupu, Drvar, Prijedor, Ljubiju, na Kozaru…[557] "Jedne noći, krajem

[554] Dr M. Vasić, n. d., str. 557-558.
[555] Dr M. Vasić, n. d., str. 575-576.
[556] Dr M. Vasić, n. d., str. 576-577.
[557] Branko Babić Slovenac, *U banjalučkom Mjesnom komitetu,* Srednja Bosna u NOB, knj. I, str. 82.

1940. godine održana je u Banjaluci, u radionici jednog našeg druga, partijska konferencija za Bosansku krajinu, na kojoj je, u prisustvu 30 delegata, izabran Oblasni komitet za Bosansku krajinu; Đuro Pucar postao je tada politički sekretar, a ja organizacioni sekretar tog komiteta."[558] Krajem 1940. godine zabranjeni su ne samo klasne sindikalne organizacije već i sva progresivna radnička i druga sportska i kulturnoprosvjetna društva. Tada su u Banjaluci, pored klasnih sindikalnih organizacija, zabranjeni "Pelagić", "Borac" i "Klub akademičara Banjaluke".[559] "Da bi radnici Banjaluke, unatoč zabrane njihovih organizacija i društava, mogli nastaviti organizovanu borbu, već nekoliko dana poslije zabrane klasnih sindikata i navedenih društava, na inicijativu KPJ organizovani su u radničkim kolektivima akcioni odbori radnika. Ovi odbori su formirani u kolektivima Tvornica duhana, Rudnik uglja na Laušu, Pilana, Jelšingrad i još nekim. Ovi događaju su bili neposredan povod za održavanje oblasnog savjetovanja KPJ..."[560] Na ovom savjetovanju, održanom1 11. i 12. januara 1941. godine, u kući Ferida i Muhameda Hasanbašića, razmatran je i rad SKOJ-a na Oblasti Banjaluka, pa je savjetovanju prisustvovao i dao svoj doprinos Ivica Mažar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu i Jusuf Selman, član toga rukovodstva. Pored toga, članovi SKOJ-a bili su angažovani da drže stražu dok je savjetovanje održavano i da dovode i odvode delegate.[561]

U okviru nastalih političkih previranja i među srednjoškolskom omladinom bilo je oštrih reagovanja na aktuelna politička zbivanja. To se vidi i po mjerama policije koje je ona preduzimala protiv aktivnosti omladine u srednjim školama u Banjaluci, počev još 1936. godine, što se vidi iz akta upućenog Kraljevskoj banskoj upravi Vrbaske banovine, odnosno Upravi policije Banja Luka.[562] Kao i u drugim pokrajinama i u Bosni i Hercegovini se odvijale identične aktivnosti – suprostavljanje fašizmu. Tako se i u Banjaluci omasovljavaju aktivi SKOJ-a po školama. "Skojevska organizacija u Srednjoj tehničkoj školi u Banjaluci naročito intenzivno je radila od 1939. godine. Bila je podjeljena na nekoliko grupa. Sastanke smo održavali redovno dva do tri puta mjesečno, a po potrebi i češće, obično u stanu Rifata Karića Lotara ili Jusufa Selmana Crnog ili u mom stanu…Sastancima je uvjek prisustvovao neko od starijih drugova: Rudi Kolak, Hajro Kapetanović, Ivica Mažar, Rade Ličina, Milan Nikolić Koljka. U našoj školi smo imali i svoje literarno udruženja "Tehničar", čija uprava je bila u našim rukama, što nam je olakšavalo rad i vršenje političkog uticaja na naše drugove.

---

[558] Ibid., str. 82-83;

[559] Šefket Maglajlić *, Banjalučka partijska organizacija,*Srednja Bosna u NOB, knj. I, *str.85;* Fusnota br. 3. ovoga rada iz koje se vidi da je zabranjen rada Kluba akademičara Banjaluke-KAB-a, glasi: "Klub akademičara Banjaluke-KAB" zabranjen je u prvoj polovini 1940. godine. Na skupštini Udruženja studenata Tehničkog fakulteta u Zagrebu, održanoj 18.V 1940, Slavko Odić je zatražio od skupštine da se Mačeku uputi protest protiv zabrane rada Kluba akademičara Banjaluke i zahtjev za raspuštanje koncentracionih logora,…, (Vojo Rajčević, Studentski pokret na Zagrebačkom sveučilištu 1918-1941, 1959, str. 273).

[560] Ibid., str. 85.

[561] Šefket Maglajlić, *Banjalučka partijska organizacija,* Srednja Bosna u NOB, knj. I, Beograd 1976, , str, 85-86.

[562] A-IIRP, RP II/153-9505, Akt Kraljevske banske uprave Vrbaske banovine pov. br. 4975 od 17. X 1936; Upravi policije Banja Luka, svim sreskim načelstvima…; A-IIRP, RP II/165-9501, Akt Kraljevske banske uprave Vrbaske banovine pov. br. 226 od 21. I 1937; Upravi policije Banja Luka …

Članovi SKOJ-a u banjalučkoj Srednjoj tehničkoj školi bili su: Ivo Odić, Osman Malkić Maga, Bursać, Muharem Karabegović Četvrtica, Sola Tulio, Selman Jusuf Crni, Đorđe Jovetić, Mujo Beširević, Vladimir Rebac, Haso Jusufhodžić, Dušan Lenardić, Nikola Durbić, Rifat Karari Lotar, Augustin Nikić Gusti, Kasim Osmančević, Kasim Čorčaušević, Fadil Dedić, Milorad Radić Braco, Ankica Cijan, Rena Atijas i Milica Nikolić…"[563]

U banjalučkoj gimnaziji još od ranih dvadesetih godina uvjek je postojala manja ili veća grupa napredne, revolucionarne omladine, oba pola, pošto je gimnazija bila mješovita. Kada se ratna opasnost počela nadvijati i nad Jugoslavijom gimazijsku omladinu pozvao je Srednjoškolski komitet da prisustvuje većem političkom zboru na kojem je govorio Svetislav Hođera. Pošto je napredna omladina i pozvana da dođe na ovaj zbor zato da doprinese njegovom razbijanju, to je i postigla, ali došlo je do komplikacija pošto su školske vlasti reagovale isključenjem iz škole. Nastavničko vijeće je odlučilo da se iz škole isključe Milan Radman, Dušanka Kovačević, Duško Džepina, Slobodan Gajić i Dušan Drča. Osim Džepine svi su nastavili školovanje u Sisku. Prije nego što su krenuli vozom ispratio ih je veliki broj Banjalučana – radnici, studenti, srednjoškolska omladina, a prigodan govor za srećno školovanje izvan Banjaluke održao je Veljko Đorđević. Poslije izbacivanja ove grupe đaka iz banjalučke gimnazije, i dalje su se zaoštravali odnosi između školskih vlasti i napredne omladine. Školske vlasti su nastavile sa izbacivanjem banjalučkih đaka. Banjalučki srednjoškolci mogli su se naći po cijeloj zemlji "od Krke do Prizrena", kako kaže Drago Radovanović, jedan od izbačenih đaka iz banjalučke gimnazije. Tako su se, na primjer, na početku školske godine u Bihaću, u VIII razredu gimnazije, upisali Branko Morača, Atif Topić, Radomir Miličević, Momir Kapor i Drago Radovanović, a iste godine, takođe u Bihaću, u VII razred, upisali su se Ljubo Babić i Ratko Perić.[564] O rasturanju letaka i proglasa KPJ povodom skupštinskih izbora 1938, ometanju i razbijanju zborova Ljotića i Hođere, učestvovanju u protivratnim demonstracijama 1940. i u Banjaluci govori i dr M. Vasić u spomenutoj monografiji.[565]

Kad je Vojin Hadžistević, banjalučki član SKOJ-a, u jesen 1940. godine pošao na studije u Beograd, Biblioteku pri MK SKOJ-a, za koju je on bio zadužen od 1938-1940. godine, predao je Miroslavu Demirović. Za ovu Biblioteku do 1935. godine bio je zadužen Ivica Mažar, pošto je te godine on pošao na studije. U biblioteci su bile dvije vrste knjiga. U prvoj naučna i popularna marksistička literatura. Od izvornih djela bila su: "Manifest komunističke partije", "Anti-Diring", "Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma", "Osamnaesti brimer Luja Bonoparte", "Nadnica, cena I profit" (izdanje 1912) i dr., a od popularnijihj "Žena i socijalizam" od Bebela, "Politička ekonomija " od segala, "Dijalektički

[563] Sadik Đumrukčić, *SKOJ u banjalučkoj Srednjoj tehničkoj školi,* Srednja Bosna u NOB, knj. I, str. 99-100.
[564] Drago Radovanović, *Rad napredne omladine banjalučke gimnazije,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,knj, knj. 2, str.231-234.
[565] Dr M. Vasić, n. d., str. 618.

materijhalizam" od Talhajmera i dr. U drugoj vrsti bile su dvije knjige, u to vrijeme (kao i neposredno poslije oslobođenja zemlje1945) nezaobilazne za mlade komuniste "Mati" od Maksima Gorkog i "Kako se kalio Čelik" od Ostrovskog. Pored ove dvije "obavezne" knjige za sticanje prvih predstava o teškim uslovima života radničke klase, o eksploataciji ljudi, o nepravdi koju bogatiji nanose siromašnim, o viziji bolje sutrašnjice i sl., u biblioteci su bile i slijedeće knjige: "Petrolej" od Aptona Sinklera, "Gvozdena peta" Džeka Londona, "Pariški pokolj" Žan Kasua, "Raj-Ameriku" E. E.Kiša, "Rat" L. Rena, "Na zapadu ništa novo" E. M. Remarka, "Reda mora da bude" Jovana Popovića i dr. Bilo je dosta brošura, mahom o petoljetkama, industrijalizaciji i kolektivizaciji u SSSR-u,[566] zemlji-uzoru toga vremena, za razvijanje ideja o promjenama koje, kad dođe vrijeme, treba da uslijede u Jugoslaviji.

Sačinjen je spisak članova SKOJ-a koji su se 1940. konkretnije angažovali u aktivnostima oko MK SKOJ-a Banjaluka, pa ćemo taj spisak i mi prezentovati, pošto on govori o naprednom omladinskom pokretu – ljudima i vremenu neposredno pred Drugi svjetski rat:

"Adem Bajagilović, Branimir i Želimir-Željko Barić, Mustafa Baručija, Rade Bašić, Mirko Boban, braća Bukić, Boro i Brane Cvjetković, Ljubinka Čekrlija, Nada Čižski, Zumra Čejvan, Dušanka Ćumura, Nevenka Ćurulija, braća Delić, Danilo Drča, braća Džabić, Rušid Džehverović, Muharem Džindić, Danilo Đidara, Zubejda Đumrukčić, Nebojša Đurica, Safet Fejzić, Hamzalija, Šemsa i Ziba Galijašević, Čedo i Đoko Glumac, Slobodan Glumac, Ahmet Hadžialilović, Vojin Hadžistević, Muhamed Hasanbašić, Fadil Imamović, Sida Jelić, Kaćuna Jović, Mira Jotanović, Mileva Ljubotina, Rahmija Kadenić, Ismet Kapetanović, Mara i Vlado Kapor, Hikmet Karahasanović, Slavko Komarica, Zdrava Korda, Duško Košćica, Adem Kovačević, Gordana Kovačević, Mirko i Zora Kovačević, Vladimir Kozomora, Mile Kresić, Ilija Krupić, Mujo Kušmić, Drago Lang, Branko Lastrić, Avram Levi, Nenad Ličina, Slobodan Macura, Nedžib i Osman Maglajlić, Fahro Mahić, Osman Malkić, Đorđe Maran, Nada Mažar, Marinko Milojević, Jozo Nemec, Koljka Nikolić, Kazimir Obradović, Ivica i Zvonko Odić, Dane Pavlić, Boro Pavlović, Ljubica Pejčinović, Brana i Duša Perović, Nada i Olga Petković, Edhem Pobrić, Braco Potkonjak, Mićo Radaković, Božo Radman, Havka i Ibro Sarač, Jusuf Selman, Drago Slunjski, Lutvija Smajilagić Lutka, Slobodan Stojnić, Bosa i Desa Stupar, Mićo Šurlan, Velo Šuput, Vojo Tišma, Nada ValenčIć, Ante Varunek, Dragoljub Vidović, Lazo Vidović, Adam i Vladimir Vitjuk, Ljubica Vojnović, Mirko Vranić, Kamenko Vujović, Radovan Vulin, Milutin i Predoje Predo Zubović, Bosa Živkoviuć, kao i drugi čijih se imena nažalost ne mogu sjetiti. Neki od ovih drugova su iz Prijedora, Bosanskog Novog, Bihaća, Sanskog Mosta, Doboja, Gračanice, Teslića, Tešnja i drugih mjesta. Oni su u Banjaluci išli u razne škole i tu su postali skojevci ili su nastavljali svoju već ranije započetu skojevsku aktivnost. U odlučnom trenutku skoro svi

[566] Vojin Hadžistević, *Skojevska biblioteka, "zablude" zbog konspiracije, umnožavanje Istorije SKP(b), Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.103-104.*

navedeni drugovi i drugarice pokazali su da su zaista komunisti. Pošli su u šume ili su učestvovali u organizovanom ilegalnom radu u gradu, a velik broj ih je izginuo ili izgubio život u ustaškim zatvorima i logorima. Dok su jedni iz ove grupe krajem tog posljednjeg predratnog perioda tek stupili u SKOJ, drugi su dotad postali i članovi Partije. No to tada nismo mogli znati, kao što nismo mogli biti uvjek sigurni ni da li je neko, ko se kretao u našoj sredini, bio u tome času samo simpatizer ili već i organizovan. Tako je Mirko Boban jednom prilikom 1941. godine predložio Zagi Umičević (sekretaru MK SKOJ-a u Banjaluci od polovine jula 1941. – napomena autora) da se Rahmija Kadenić primi u SKOJ, a kada ga je ovaj poslije nekoliko dana sreo na ulici, Rahmija mu je saopštio: "Mirko, od danas si kandidat za člana Partije!"Rahmija je tada bio član Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku!"[567]

U organizaciji SKOJ-a u Banjaluci pristupilo se prijemu u SKOJ većeg broja novih članova u odnosu na raniji period. "Na inicijativu Ivice Odića, Muharema Karabegovića i Jusufa Selmana postavili smo na zid dasku od stola za ping-pong i pretvorili je u tablu za zidne novine, koje su sadržavale naše radove, izvode iz djela klasika marksizma, sovjetskih i drugih maprednih pisaca i razne fotografije o SSSR-u… U oktobru 1940. godine Ivica (Mažar – napomena autora) je saopćio Rifatu Karariću i meni da smo primljeni u SKOJ. Nešto kasnije, u prisustvu nas dvojice, Ivica je to saopštio i Mustafi Ramiću, Ifetu Ibrahimkadiću i Miroslavu Mršiću. Pošto je Niko Durbić već bio skojevac – primljen je u SKOJ u Zanatskoj školi – nas petorica sačinjavali smo ilegalni aktiv SKOJ-a. Taj aktiv je djelovao pod rukovodstvom Ivice Mažara i Mirka Kovačevića…mi smo uspjeli ostvariti rukovodeću ulogu u đačkim organizacijama Zanatske škole, a istovremeno smo u školi formirali ilegalnu biblioteku…Putem te biblkioteke smo rasturali i "Radnički tjednik" i druge napredne časopise i listove. U vezi sa tim poslom sam bio neposredno povezan sa Slobodanom Kokanovićem, Teofikom Kadenićem Cinkaron i Elmasom Sarajlićem."[568]

U 1940 godiniu banjalučkoj gimnaziji izdaje se list "Iskra" koji uređuje Mirko Kovačević.[569]

General Lazo Vidović u Svojim sjećanjima ističe da "rad postaje intenzivniji, pridobijamo nove simpatizere, redovno smo obezbjeđeni štampom, kao "Radnički tjednik", "Naše novine", "Glas bosanskohercegovačke omladine", itd. Dobijamo proglase i letke Centralnog komiteta KPJ, zatim partijsku štampu – "Vjesnik", "Proleter", "Srp i čekić. Istovremeno je rad na okupljanju i čvršćem povezivanju omladine postajao sve intenzivniji, formiraju se aktivi SKOJ-a, radimo s omladinom, koju mi do tada nismo ni zapažali. Trebalo je biti bitku za te omladince da ih što više dođe u skojevsku organizaciju. Osim sastanaka na Banjalučkom polju, na plažama Vrbasa i Vrbanje smo proučavali pretežno ilegalne

[567] Vojin Hadžistević, n. d. str. 110.
[568] Augustin Gusti Nikić, *Crveni "han",* Srednja Bosna u NOB, knj. I,str. 97-99.
[569] Dr D. Lukač, n. d., str.73.

partijske materijale… O omasovljenju omladinske organizacije Karlo (Rojc-napomena autora) me povezuje s Rudijem Kolakom 1940. godine (prva polovina 1940). On rukovodi s nama i na taj se način vežemo za njega, bio je zadužen za SKOJ u Banjaluci. Putem kontakata, materijale koje sada dobijamo s više strana, i od druga Kolaka, kao i njegovo veliko iskustvo pomaže nam da se osposobimo za naredne teške zadatke, koji predstoje nakon okupacije Jugoslavije… Prikupljanje pomoći u materijalu i novcu za narodnooslobodilački fond postaje još aktuelnije i rezultati veći. Rijetka je bila kuća gdje nismo mogli ući i zatražiti pomoć. Uz puške obezbjedili smo jedan mitraljez; municiju smo i dalje vadili iz Vrbasa. U julu počinjemo prebacivati drugovima, koji su se povukli u ilegalsnost na ušću Vrbanje, sve ono do čega smo došli i što bi moglo da posluži već tada u začetku ustanka za partizanski pokret…"[570]

Pred napad Njemačke na Jugoslaviju, sve revolucionarne snage u Banjaluci stajale su čvrsto na poziciji Centralnog komiteta KPJ i Centralnog komiteta SKOJ-a za odbranu zemlje. Na sastancima partijskih i skojevskih organizacija, određeno je da se komunisti odazivaju na mobilizaciju, koji su bili pozvani, a ostali da se javljaju dobrovoljno. Tada je Mjesni komitet KPJ, čiji je vršilac dužnosti bio Kasim Hadžić, umjesto Branka Babića Slovenca, po prelsku neprijateljskih snaga preko granice u Jugoslaviju, osnovao Komitet za odbranu zemlje u koji su ušli Pavo Radan, Osman Karabegović, Ljubo Babić, Ranko Šipka i Šefket Maglajlić. Oni su pokušali da zainteresuju pojedine građanske političare za odbranu zemlje, ali do toga nije došlo pošto ih je u tome sprječila policija. Tada je banjalučka partijska organizacija imala više od osamdeset članova,[571] Mjesni komitet KPJ na čelu sa Brankom Babičem i široko razgranatu mrežu aktiva SKOJ-a na čijem je čelu bio Mjesni komitet s bogatim revolucionarnim iskustvom. Postojao je i djelovao Oblasni komitet KPJ, na čelu sa Đurom Pucarom, koji je neposredno pred početak rata obavio značajne organizacione i političke poslove, paralelno radeći na

---

[570] Lazo Vidović, Šehitluci '41, str. 143-150.

[571] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok I zaključci šehitlučkih savjetovanja*, Šehitluci '41, str. 33-56. Na str. 35-36. Nalazi se slijedećI tekst: "Broj članova KPJ pred rat rekonstruisan je na osnovu brojnih sjećanja istaknutih članova KPJ Banjaluke iz tog razdoblja. Spisak su naknadno pregledali Šefket Maglajlić, Niko JurinčIć, Dedo Gazić, Mujica Kušmić, Milan Vukmanović i drugi koji su se saglasili sa njim. Prema tom rekonstruisanom spisku, članovi KPJ u Banjaluci neporedno pred rat bili su: Muharem Alibegović, Branko Babič, Adem Bajagilović, Dragica Banušić Žuta, Habija Bećirbašić, Abduselam Blekić, Vaso Butozan, Munib Ćerimić, Sveto Dakić, Fahret Dedić, Fikret Dedić, Ilija Durbić, Veljko Đorđević, Branko Đukić, Smajo Fazlić, Safet Fejzić, Kata Filipović, Safet Filipović, Gojko Gajić, Derviš-Dedo Gazić, Rizo Golalić, Jerko Grgičević, Abduselam Gvožđar, Irfan Gvožđar, Kasim Hadžić, Ferid Hasanbašić, Muhamed-Muša Hasanbašić, Hazim Hadžialilović, Jusuf Terzo, Imamović, Ante Jakić, Husein Jašarević, Bogdan Jerković, Natalija Jović, Niko JurinčIć, Rahmija Kadenić, Teufik Kadenić Cinkara, Edhem Leda Karabegović, Muhamed Kazaz, Slobodan Kokanović, Rudi Kolak, Dušanka Kovačević, Mirko Kovačević, Stojan-Stole Kovačević, Drago Lang, Rade Ličina, Filip Macura, Ekrem Maglajlić, Veselin-Veso Masleša, Munib Maglajlić, Muniba Maglajlić, Dževad Maglajlić, Šefket Maglajlić, Vahida Maglajlić, Miron Mandrović, Idriz Maslo, Tvrrtko Matijević, Ivica Mažar, Josip-Šoša Mažar, Huse Mašinović, Mehmedalija Mašinović, Danko Mitrov, Jela-Miketa Višnjić, Veljko Mlađenović, Viktor Mlečnik, Stevo Nešić, Ivica Odić, Husein Osmančević, Branko Pajić, Faik Pašalić, Stjepan-Pipo Pavlić, Nikola-Nikica Pavlić, Jela Perović, Lepa Perović, Tomaš Perović, Đoko Petrocki, Adolf Podgornik, Marjan Podgornik,Nada Podgornik, Živo Preradović, Đuro Pucar Stari, Pavo Radan, Mićo Radaković, Milan Radman, Mašo Redžić, Karlo Rojc, Mustafa Đapo Sabitović, Ibro Sarač, Elmaz Juko Sarajlić, Ahmet Sitnica, Hasan Seferović, Radomir Skakić, Mišo Stupar, Ranko Šipka, Albert Trinki, Ivica Tukerić, Slobodan Uzelac, Vilko Vinterhalter, Rada Vranješević, Zaim Hadžiisaković, Zdravko Lastrić, Rifat Muftić, Huso Muftić, Ruža Oljača, Jusuf Selman i Idriz Hadžiisaković."

osposobljavanju partijskih i skojevskih organizacija u Bosanskoj krajini I Oblasni komitet SKOJ-a na čelu sa Ivicom Mažar.

Za vrijeme Vlade Cvetković-Maček, vladajući krugovi su 15. decembra 1939. objavili nardbu o internaciji po kojoj policija ima pravo da političke protivnike režima hapsi i šalje u koncentracione logore i već 17. decembra pohapšeni su mnogi komunisti. Pristupilo se formiranju koncentracionih logora, prvo u Višegradu, 1939, a već u prvoj grupi koja je upućena u ovaj logor bio je član SKOJ-a iz Banjaluke, student na Beogradskom univerzitetu Mladen Paternoster. Krajem 1940. osnovani su koncentracioni logori i u Bileći i Ivanjici. Iz Banjaluke su, koncem 1940, upućeni u koncentracioni logor u Međurečje kodIvanjicu banjalučki komunisti Kasim Hadžić, Idriz Maslo, Ivica Tukerić, Slobodan Kokanović, Irfan Karabegović, Drago Mažar i Ante Jurinčić.[572]

Kratkotrajni aprilski rat nije obeshrabrio revolucionarne snage u Banjaluci. Pogotovo, nije značio kraj borbe protiv okupatora zemlje. Naprotiv. Pripreme za borbu protiv okupatora, kao i njihovih pomagača započele su znatno prije dolaska okupatora. Odmazda se očekivala odmah po njihovom dolasku, kako od okupatora, prije svega Njemaca, tako i od nove ustaške vlasti, ali u prvo vrijeme okupator se nije okomio na komuniste. Ipak je dvoje poznatih komunista odmah po dolasku okupatora uhapšeno. To su Veljko Đorđević i Rade Ličina. Mada je ustaška policija preuzela policijske kartone komunista i simpatizera i mada su neki policijski agenti produžili da i dalje rade u ustaškom redarstvu, nepreduzimanje akcija prema komunistima je doprinijelo da su se malo smjelije kretali, dok su mjere represije protiv srpskog i jevrejskog stanovništva odmah preduzimali. Ipak, uskoro je došlo do hapšenja komunista, tih prvih dana, pa su uhapšeni Pavo Radan, Rahmija i Teufik Kadenić, Adolf Podgornik, Miron Mandrović, Dušanka Kovačević, Šefket Maglajlić, Ljubica Mrkonjić, Slobodan Uzelac, Munib Ćerimić, Stjepan Pavlić, Osman Karabegović, Ivica Tukerić, Irfan Gvožđar, Rizo Golalić, Hilmija Todorovac, Savo Pucar, Jefto Malinović, Drago Lang, Nijaz Todorovac, Mara Gogić, Faik Pašalić, Fatma Pašić, Dragica Barušić, Tonka Barušić i drugi.[573]

I u Banjaluci su 27. marta 1941. godine organizovane velike demonstracije protiv Trojnog pakta u kojima su najmasovnije učestvovali omladina i radnici. Demonstracije su počele u četiri časa poslije podne i u njima je učestvovalo nekoliko hiljada Banjalučana. Demonstrantima je pred restoranom "Central" na mitingu govorio poznati revolucionar naprednog radničkog pokreta, član Oblasnog komiteta KPJ, Muhamed Kazaz, obučarski radnik i Dušan Branković, zemljoradnički poslanik. Na inicijativu KPJ u Banjaluci, kao i u drugim mjestima, osnovan je Odbor za odbranu zemlje u koji su ušli prota Kecmanović, šef samostalaca, Kosta Majkić, vođa radikala, Nikola LjubičIć, lider HSS, Dušan Branković, predstavnik zemljoradničke stranke i još neki viđeniji građani, pošto je

[572] Hare Beganović, n. d. str. 51.
[573] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici tok i zaključci šchitlučkih savjetovanja,* Šchitluci '41, Banjaluka1981., str. 33-56.

razgovarano s njima, prihvatili su da budu u ovom odboru, odajućI priznanje komunistima i njihovoj akciji za odbranu zemlje.[574] Neposredno pred aprilski rat, 1941. godine, u Banjaluci je revolucionarni rad sa omladinom, pod rukovodstvom KPJ i SKOJ-a, bio veoma razvijen. Tada je Banjaluci bilo oko 80 članova SKOJ-a. U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Branko Babić-Slovenac, sekretar i članovi Komiteta: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak, koji je ujedno bio i sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a.[575] Pored Rudija, kao sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a član MK SKOJ-a je bila i Rada Vranješević.[576]

Revolucionarni omladinski pokret Banjaluke, a prije svega članovi SKOJ-a, zajedno sa radničkom klasom, na čelu sa KPJ, dočekao je aprilski rat i okupaciju zemlje dovoljno spremn da se uhvati u koštac sa nastupajućim događajima, posebno stoga što su bili svijesni koliko masovan uticaj imaju na omladinu, a što će se višestruko potvrditi tokom prvih dana u okupiranoj Banjaluci, tokom četverogodišnje borbe u jedinicama NOV i POJ, kao i borbe u ilegalnim uslovima u svom okupiranom, ali nepokorenom gradu Banjaluci.

DRUGI DIO

OTPOR ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE PROTIV OKUPATORA I DOMAĆIH IZDAJNIKA U OKUPIRANOJ ALI NEPOKORENOJ BANJALUCI (1941-1945)

Banjaluka kao značajan centar Bosanske krajine i u razdoblju 1878. do 1945. godine, kao sjedište okruga, i u razdoblju 1929. do 1941. kao je sjedište Vrbaske banovine, skoro sedamdeset godina, bila je najveće gradsko naselje u cijeloj zapadnoj Bosni.[577] Pošto je od davnina bila krupan administrativni i strateški centar, ona je i za okupatora i ustaše bila značajan vojnostrateški i politički centar i poznata i kao komunikaciona raskrsnica. Zato su okupator i ustaška vlast u periodu od 1941. do 1945. i zbog toga držali jak garnizon u gradu, a posebno kada su se pojavile vojne akcije prvih partizanskih jedinica.

---

[574] Šefket Maglajlić, *Banjalučka partijska organizacija*, Srednja Bosna u NOB, knj. I, str. 86-87.

[575] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupieranoj Banjaluci,* Banjaluka u noviojoj istoriji, str. 585.

[576] Rada Vranješević je od maja, tj. dolaska iz Beograda u Banjaluku do jula 1941. godine bila član MK SKOJ-a u Banjaluci, a od jula do septembra iste godine tj. do odlaska na slobodnu teritoriju bila je član MK KPJ Banjaluka.(Dr D. Lukač, n. d., str. 118-119.)

[577] Dr Nikola Babić, *Banja Luka u središtu društveno-političkih zbivanja zapadne Bosne,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Sarajevo 1978, Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18 – 20. novembra 1976. godine, str. 14.

U gradu Banjaluci, kao poznatom slobodarskom centru, okupatorska vlast, zajedno sa domaćim slugama koji su ostvarivali vlast tzv. Nezavisne države Hrvatske i to na najdrastičniji način, progonili su kao prvo članove KPJ, SKOJ-a i njihove simpatizere, zatim Srbe i Jevreje, kao i sve slobodoljubive i demokratski orijentisane građane. To je trajalo od 15. aprila 1941, kada je ta nova vlast počela da djeluje, pa sve do 22. aprila 1945. kada su snage NOV i POJ oslobodile Banjaluku od okupatora i raznih kvislinga, koji su mu služili, obavljajući za okupacione snage najprljavije poslove. Sve to trajalo je duge četiri godine. Od početka svoga djelovanja ta vlast je raspolagala izvjesnim podacima u policijskoj kartoteci o banjalučkim komunistima, što je predstavljalo stalnu opasnost za njihovo hapšenje.

Glava I

Borba članova SKOJ-a i antifašistčke omladine u okupiranom gradu; djelovanje SKOJ-a u partizanskim jedinicama i na terenu

1. Okupacija Banjaluke, hapšenje komunista, antifašista, Srba i Jevreja; pripreme ustanka

Organizacija KPJ i SKOJ-a Banjaluke početak rata i okupaciju dočekali su spremni, kako u organizacionom pogledu tako i po masovnosti uticaja na mase stanovništva grada koje je u velikom broju bilo patriotski orijentisano i spremno da se angažuje u borbi protiv okupatora i domaćih sluga i isčekivalo se koje snage će biti inicijator i pokretač te borbe. Kako je organizacija SKOJ-a i KPJ u Banjaluci imala snažan uticaj na mase duži period, posebno od 1939 – 1941. godine, navešćemo samo nekoliko podataka, sa sastavom članstva, koji to mogu ilustrovati. U navedenom periodu u Bojića Hanu sekretar organizacije SKOJ-a bio je Milan Radman[578], a kasnije Lazo Vidović, a članovi Božo Radman, Nanut Franjo, David Ivica, Drago Huseinović, Ivica Duić, Đuro Motl, Vlado Vučuk i drugi; u Tvornici duhana sekretar SKOJ-a je bila Muhiba Maglajlić, a članovi Anto Jakić, Adolf Podgornik, Kata Filipović i drugi; u Gornjem Šeheru Dedo Gazić, sekretar, članovi Dževad Karajlić, Nijaz Gazić, Zulkif Duraković i drugi, a i u drugim djelovima grada, odnosno fabrikama postojale su organizacije SKOJ-a. Isto tako navodimo sastave nekoliko tadašnjih ćelija KPJ: Ljubo Babić, sekretar, Josip Mažar Šoša, Teofik Kadenić Cinkara, Ahmet Sitnica, Edhem Karabegović Leda, Dedo Gazić, Drago Lang i drugi. Ova partijska ćelija se podjelila, tako da je u Gornjem Šeheru osnovana posebna organizacija KPJ u sastavu: Muhamed Kazaz, sekretar, Ahmet Sitnica, Edhem Karabegović Leda, Adem Bajagilović, Hasan Seferović, Dedo Gazić i drugi; Tvornica duhana: Kasim HadžIć, sekretar Šefket Maglajlić, Adolf Pogornik, Munib Maglajlić, Veljko Mlađenović, Anto Jakić, Miron Mandrović, Ilija Durbić, Husein Osmančević i drugi; za djelovanje u društvu "Fadilet" Ibro Srač, sekretar, Muhamed Hasanbašić, Husnija Jašarević i

[578] Drago Karasijević, *Ilegalni rad I borba u Banjaluci, U skojevskom aktivu Milana Radmana – pripreme za odlučueuće događaje,* Ratna sećanja iz NOB 1941-1942, Beograd 1981, str.502 – 503.

drugi; ćelija KPJ pri Činovničkoj menzi: Vaso Butozan, sekretar, Jerko Grgičević, Nata Jović, Ruško Džehverović, Osman Malkić Maga, itd.[579]

Na poziv KPJ svo organizovano članstvo se odazvalo, ali i znatno širi krug mladih ljudi, simpatizera i patriota. Jer, kako je u cijeloj Jugoslaviji u predratnom periodu bilo sektašenja u vezi sa prijemom u SKOJ, odnosno u KPJ, tako je bilo i u Banjaluci, pa je prvih dana poslije okupacije primanje novih članova u SKOJ i KPJ vršeno nešto odlučnije, a posebno po dolasku prvih boraca iz grada u prve partizanske jedinice.

"U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Branko Babič-Slovenac, sekretar i članovi Komiteta KPJ: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak. Članova Partije bilo je oko 40, a članova SKOJ-a oko 80. Od aprilskog rata do početka ustanka organizacija KPJ u Bosanskoj krajini povećala se sa 180 na 250 članova. U tom periodu na Banjaluku se odnosilo oko 20 novoprimljenih komunista. U isto vrijeme moglo se računati s nekoliko puta većim brojem simpatizera KPJ, aktivnih pripadnika revolucionarnog pokreta koji su učestvovali u nizu borbenih akcija koje je prije rata organizovala KPJ. Hiljade rodoljubivih građana i antifašista koji su na razne načine učestvovali u predratnom antifašističkom i revolucionarno-demokratskom pokretu, predstavljali su masovnu bazu za razvitak narodnooslobodolačkog pokreta."[580] – kažu Dušanka Kovačević i Zaga Umičević pozivajući se pri tom na izjavu Branka Babiča Slovenca.

U Proglasu CK KPJ[581] od 15. aprila 1941. godine, koji je pozvao ne samo komuniste nego i sve narode Jugoslavije, naglašeno je da će komunisti i radnička klasa "ustrajati do konačne pobjede u prvim redovima narodne borbe protiv osvajača" i da će se u toj borbi "rađati novi svijet", te da će se stvoriti "na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije, slobodna, bratska zajednica." Slično je CK KPJ ponovio u svom prvomajskom proglasu, podvlačeći pri tom da će KPJ "još upornije organizovati i voditi borbu naroda protiv okupatora i njegovih slugu u zemlji, protiv raspirivanja nacionalne mržnje a za bratstvo naroda Jugoslavije i svih naroda Balkana." Napad nacističke Njemačke na Sovjetski savez, 22.IV 1941. godine, kao veoma važan spoljnopolitički događaj, za KPJ bio je, takođe, povod da CK KPJ uputi najširoj progresivnoj javnosti svoj Proglas.[582] Toga dana održan je sastanak Oblasnog komiteta KPJ za Banjaluku u Sitarima ispod Šehitluka.

Djelovanje Ustaškog stožera u Banjaluci počelo je prije formalnog povratka Viktora Gutića. Glavni stožer Hrvatskog ustaškog nadzora, 13. aprila 1941,

---

[579] V. I. I., Arhiv NOR-a, k. 2000, reg. br. 1
[580] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjoj Luci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 585.
[581] Proglas CK KPJ od 15. aprila 1941, Vojnoistorijski glasnik, 2, 1980, str. 333
[582] Proglas CK KPJ povodom napada fašističke Njemačke na Sovjetski savez, Zbronik NOR-a, T-I/1

postavio je Banjalučanina dr Feliksa Neđelskog[583] za ustaškog povjerenika za grad Banjaluku i cijelu teritoriju bivše Vrbaske banovine, pa mu je naređeno da na cijeloj ovoj teritoriji organizuje cjelokupnu državnu vlast, kako građansku, tako i vojničku. "Postavljene službenike imade zakleti prisegom vjernosti Hrvatskoj državi i poglavniku dr Anti Paveliću. Istu prisegu imadu položiti na njegove ruke svi organi državne vlasti i svi namještenici bez razlike, osim onih, koji iz stanovitih razloga imadu biti otpušteni ili dapače uhapšeni…"[584] Po dolasku Viktora Gutića u Banjaluku, 17. aprila 1941, on je zajedno sa svojim zamjenicima Feliksom Neđelski i Rudolfom Ertl, započeo sprovođenje ustaškog terora u znaku velikohrvatskog nacionalizma. Već 24. aprila izdao je naredbu da u roku od pet dana napuste teritoriju NDH "sva lica rodom i porijeklom iz krajeva bivše Srbije i Crne Gore bez obzira da li su u javnoj ili privatnoj službi ili stekli zavičajnost na teritoriji Države Hrvatske."[585] Naknadna prolongiranja važenja ove naredbe za par dana, te izuzimanje ovog ili onog pojedinca u biti nije ništa promijenilo. Nakazno djelovanje ustaške vlasti, uključiv i razaranje tadašnje privrede i u javnom posjedu i privatne, samo je bio uvod u sve ono što je tek dolazilo – nacionaliostička divljanja i režim terora.[586]

"Aprilski slom nije pokolebao banjalučke komuniste, niti je značio kraj borbe. Bio je to početak borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje. Poslije kratkotrajnog aprilskog rata i sloma Jugoslavije, banjalučki komunisti su se u prvi mah povukli u dublju ilegalnost. Očekivali su odmazdu okupatora i nove, ustaške vlasti, ali se njemački okupator nije u prvo vrijeme okomio na komuniste, niti je vršio veće progone. U Banjaluci su tih prvih dana, među uhapšenim Srbima bili, kao Srbi, uhapšeni i komunisti Veljko Đorđević i Rade Ličina…."[587]

U to vrijeme nije bilo neobično da se pojedini intelektualci, a posebno profesori, progresivni radnici i rodoljubivi građani, kada je došlo do rasula vojske Kraljevine Jugoslavije, kada se ljudi uopšte nisu mogli orijentisati u predviđanju narednih događaja, obraćaju osobama za koje se znalo da pripadaju revolucionarno-demokratskom pokretu, da se kod njih interesuju o tome šta se, u stvari, događa, da li će se nešto preduzimati. Posebno su profesori pitali svoje bivše đake za koje su pouzdano znali da su osobe lijeve orijentacije, a možda i članovi SKOJ-a, da ih pitaju, kao prave, adekvate ličnosti, o političkoj situaciji u toj novonastaloj situaciji. A mnogi od tih ljudi tada nisu ni znali da nisu i formalno članovi KPJ ili SKOJ-a. Jer, po aktivnostima u kojim su učestvovali oni su vjerovali da su već organizovani, odnosno primljeni ili u KPJ ili u SKOJ.

---

[583] U ovom radu je već spomenuto da je Feliks Neđelski bio vođa mjesne organizacije križara u Banjaluci od 22. juna 1933; imao je legitimaciju Velikog križarskog bratstva u Zagrebu br. 741. U godinama uoči rata postao je ustaša i član križarskog rukovodstva. Pred kraj rata bio je predsjednik Velikog križarskog bratstva i zapovjednik Ustaške mladeži NDH. Osuđen je na smrt kao ratni zločinac, a presuda je izvršena 20. februara 1947. godine.

[584] Milan Vukmanović, *Okupacija i uspostavljanje ustaške vlasti na području Bosanske krajine i srednje Bosne u prvim mjesecima 1941. godine,* Šehitluci 41, str. 65-66.

[585] ABK-FD-br. 2605/41 od 26. aprila, original naredbe; Hrvatska krajina, br. 4/1941, Milan Vukmanović, n. d., Šehitluci 41, str. 73.

[586] Milan Vukmanović, n. d.,

[587] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok i zaključci šehitlučkih savjetovanja,* Šehitluci 41, str.36.

"Prva hapšenja su se desila već u aprilu: tako su po naređenju Sudbenog stola od 26. aprila bili uhapšeni proto Dušan Subotić, Mihajlo Erceg i Miodrag Popović. Vjerovatno je istog dana uhapšen i vladika Platon, pošto je Kabinet Ustaškog stožera objavio da se umjesto vladike Platona postavlja Dušan Mačkić za povjerenika Banjalučke eparhije. Zatim je uslijedio nov talas hapšenja."[588] Uskoro je uhapšeno petnaestak banjalučkih većih trgovaca za taoce i još 32 građana, a u Kastelu je već bilo zatvorteno oko 200 zemljoradnika iz sela oko Banjaluke.[589] U jednom njemačkom dokumentu navedeno je da je ubistvo vladike Platona bilo znak za nova ubistva. "Vladiku Platona i protu Subotića ustaše su noću automobilom odvezli iz banjalučkog zatvora prema selu Vrbanji, nedaleko od Banjaluke, ubili ih i bacili u rijeku Vrbanju. Voda je nakon izvjesnog vremena izbacila njihove unakažene leševe."[590] "Prema njemačkim podacima, pored leševa vladike Platona i poslanika Dušana Subotića, zadnjih dana maja iz Vrbasa i Vrbanje izvučeno je još 58 leševa pobijenih Srba."[591]

Majsko savjetovanje CK KPJ, održano u Zagrebu,[592] predhodilo je održavanju nekoliko savjetovanja na Šehitlucima. "Pod šehitlučkim savjetovanjima podrazumjeva se više dogovora krajiških i banjalučkih komunista ideološkopolitičkog sadržaja, održanih na ovom brdu u junu i julu 1941. s ciljem da se naši narodi i narodnosti na širem području Bosanske krajine organizuju u jedinstven front snaga za pružanje otpora okupatoru i njegovim slugama, uključujući prije svega oružanu borbu…"[593]

Najznačajnije je Šehitlučko savjetovanje, održano 8. juna 1941, prvo po redu oldržavanja u čijem radu je učestvovao i Đuro Pucar Stari, koji je ovo savjetovanje i otvorio. Tada su razmotreni zadaci koji su stajali pred komunistima Bosanske krajine, poslije aprilskog sloma Jugoslavije u vezi sa politikom ustaške vlasti o uništenju i istrebljenju srpskog i jevrejskog stanovništva; utvrđen je program neposrednih aktivnosti u sprovođenju zadataka Majskog savjetovanja, posebno o pripremama za oružani otpor okupatoru i njegovim slugama. Ukazano je da se treba usredsrediti u gradovima na okupljanje udarnih diverzantskih grupa koje će biti spremne da izvršavaju konkretetne akcije na svaki poziv, djelujući iz duboke ilegalnosti. Takođe je ukazano da po selima treba osnivati oružane odrede da se zaštiti srpsko stanovništvo od ustaškog divljanja. Vojni komitet koji je osnovan na ovom savjetovanju pri Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu u sastavu: Kasim Hadžić, predsjednik Josip-Šoša Mažar, zamjenik predsjednika, Osman Karabegović i Branko Babič Slovenac, članovi, sprovodio je pripreme za oružanu

---

[588] Milan Vukmanović, n. d., str. 85-86.
[589] Milan Vukmanović, n. d., str. 85-86. Autor navodi da su u noći 4/5. maja 1941. zaklani episkop Platon i prota Dušan Subotić.
[590] Slavko Odić, *Junski dani u Banjaluci,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.394.
[591] Ibid., str. 395.
[592] Savjetovanje KPJ održano u Zagrebu maja 1941. godine "Proleter", organ Centralnog komiteta KPJ, mart-april-maj 1941, 3-4-5.
[593] Hare Beganović, n. d., 33

borbu u cijeloj Bosanskoj krajini.[594] Obezbjeđenje ovog savjetovanja Oblasni komitet povjerio je Anti Jakiću koji je odredio skojevski aktiv Mejdana da obavi taj zadatak i to po sistemu kakav je bio na skojevskom kursu u Bugojnu 1940. godine. Naime, aktiv SKOJ-a je postavio dva kruga – jedan koji je bio na samom podnožju Šehitluka, a drugi u neposrednoj blizini šumareve kućice gdje se savjetovanje održavalo.[595]

Poslije ovog savjetovanja, nakon desetak dana, održano je novo savjetovanje na kome je Mahmut Bušatlija, koji je bio član vojnog rukovodstva pri Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, a isto tako i član vojnog rukovodstva pri CK KPJ, govorio članovima Oblasnog vojnog rukovodstva za Bosansku krajinu o aktuelnim pitanjima vojnog karaktera, a između drugih veoma značajnih pitanja i o obuci omladine u rukovanju oružjem.[596]

Bilo je i drugih sastanaka i dogovaranja u ovim odsudnim danima i za život građanstva i za zemlju…[597]

Majsko savjetovanje CK KPJ bilo je neposredan povod održavanju i šireg sastanka banjalučkih rukovodećih komunista, koji je organizovao Mjesni komitet KPJ Banjaluka, a održan je u Činovničkoj menzi. Razmotreno je stanje u okupiranoj Banjaluci i svi učesnici su prihvatili opredjeljenje za oružani otpor protiv okupatora i njegovih sluga. Na sastanku je zaključeno:

"- da se prikuplja i sakriva oružje i municija, kao i ostala vojna oprema zaostala iza stare Jugoslavije;
- da se evidentira sve sposobno stanovništvo spremno da se sa oružjem odupre okupatoru;
- da se na svakom mjestu razobličava politika okupatora na razbijanju bratstva i jedinstva i guranja naših naroda u bratoubilački rat."[598]

Iako su banjalučki članovi KPJ i SKOJ-a bili obavješteni da ustaše mogu sprovesti neku akciju brzog hapšenja, ipak svi nisu bili dovoljno budni, tako da su u prvom naletu uhapšeni mnogi poznati komunisti, a među njima i članovi SKOJ-a.

U jednom pismu Ustaškog redarstva, poslanom pod povjerljivim brojem, krajem juna 1941, zahtjevano je od Redarstvenog ravnateljstva u Banjaluci da se uhapsi 15 "komunističkih prvaka iz Banja Luke i njezine okoline", kako je u pismu navedeno. S obzirom da u spisku svi navedeni komunisti imaju značajne zasluge

---

[594] Hare Beganović, n.d.,46-47.
[595] Ibid., str. 42.
[596] Dr Zdravko Antonić, *Šehitlučki dogovori u sklopu opštih priprema za ustanak u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji 1941. godine,* Šehitluci 41, Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima u junu i julu 1941 u razvoju ustanka u Bosanskoj krajini, zbornik radova sa "Okruglog stola", održanog 25. IX 1981, Banjaluka 1981, str. 16.
[597] Održani su sastanci partijskih ćelija, obrazovane su udarne grupe u Gornjem Šeheru, na Hisetama, Mejdanu i Bojića Hanu, koje su započele prikupljati oružje i municiju. (Hare Beganović, n. d., str. 38).
[598] Drago Mažar, *Dva kurira,* Banjaluka,1972, str. 11.

za revolucionarni omladinski pokret, a između nih šest ličnosti koje su između dva svjetska rata bili sekretari Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci, od 1927 – 1936. godine, i to po slijedećem redoslijedu: Veljko Đorđević, Idriz Maslo, Vilko Vinterhalter, Nikola Pavlić, Slobodan Kokanović i Kasim Hadžić, a petero i sekretari MK KPJ (po redoslijedu Veljko Đorđević, Idriz Maslo, Nikica Pavlić, Kasim Hadžić i Dušanka Kovačević), pa je ovaj dokument - pismo po svom sadržaju posebno značajan za izučavanje revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta Banjaluke.

"NDH
Ustaško redarstvo
Pov. br. 3. 1941 Banja Luka, 27. lipnja 1941

Redarstvenom ravnateljstvu

Umoljava se cijenjeni naslov da u interesu najviše stvari uhapsi dolje navedene komunističke prvake iz Banja Luke i njezine okoline:

Veljko Đorđević, Nikola Pavlić, Kasim Hadžić - radnik iz Tvornice duhana, Rade Ličina, student, Safet Filipović, novinar, Idriz Maslo - bravar, Šefket Maglajlić – radnik Tvornice duhana, Ivica Tukerić – bravar, Slobodan Kokanović - pekar, Osman Karabegović, Edhem Karabegović – obućar, Muhamed Kazaz – obućar, Vilko Vinterhalter, Fadil Maglajlić, Dušanka Kovačević.

Ozren Kvaternik
ravnatelj Ustaškog redarstva"[599]

NOP Banjaluke je imao u policiji dvije osobe preko kojih su dobijani traženi podaci, kao i za zaštitu aktivista NOP-a. To su Josip Šolc zvani Puba, koji je u junu primljen za agenta redarstvenog ravnateljstva, i policajac Hasan Sferagić. Za izradu lažnih legtimacija bili su određeni Fahrudin Džin i Smajo Bećirbašić. Oni su se koristili evidencijom izdatih legitimacija i štambiljem gradskog poglavarstva, a potpis ovlašćenog lica su falsifikovali.[600]

Između brojnih dokumenata koji odslikavaju stravično stanje u tek osnovanoj tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj, odnosno u Banjaluci koja je bila u njenim granicama, masovno su hapšeni Jevreji i Srbi. Između mnogih sličnih, dajemo samo slijedeći dokumenat, kao ilustraciju stravičnosti toga režima, iz koga se to vidi:

"NDH

[599] Vojnoistorijski instit (V. I. I.), ARHIV NOR-a, kutija 168, reg. broj 1 - kopiju navedenog dokumenta dao je Slavko Odić autoru na korišćenje.
[600] Drago Karasijević, *Banjalučka partijska organizacija u ustanku,* U svedočenjima učesnika NOB 1941-1942, Beograd 1975, knj. 2, str. 216.

Ustaško redarstvo
Broj 265/1941 Banja Luka, 24. srpnja 1941

Redarstvenom ravnateljstvu, na ruke ravnatelja g. Rubinića

Gospić

Po nalogu ravnatelja, tajnik Anton Rebac upućuje po 11-rici ustaša slijedeće Židove i Srbe komuniste:

Štajner Andro Samuela
Sotinger Moric Ignaca
Maestro David Mojsije
Levi Salamon Leonov
Baruh Salon Jozefa
Levi Rafael Zadikov
Mosko Salon Abrahama
Papo Samuel Santin
Steinlaut Izrael Haimov
Levi Abraham Majerov
Montijas Mošo Haimov
Montijas Salamon Avramov
Montijas Jozef Avramov
Salamon Levi Haimov
Atijas David Avramov
Altarac Izak Sadikov
Levi Albert Leonov
Atijas Samuel Jozefa
Rozenrauh Adolf Mihajla
Haim Nahmijas Jozefov
Elias Izidor Abrahama
Levi Mihael Mojsije
Montijas David Avrama
ltarac Izak Samuela
Atijas Šimun Isakov
Sadik Levi + Todorosa
Montijas Samuel Haimov
Polak Pavao Franje
Altarac Salamon Kalmoj
Teodor Weiss Konasa
Sarafić Josef Izidor

Srbi komunisti:

Ljubanić Stevo
Strajić Bogdan
Ševo Lazo
Morača Dušan
Sabljić Dušan
Bilbija Ljubo
Košćica Jovo
Đukić Maksim."[601]

"NDH
Ravnateljstvo za javni red i sigurnost
Velike župe Gacke i Like
Gospić

potvrđuje 25. srpnja predaju gore navedenih Židova i Srba sprovedenih iz Banjaluke."[602]

Gutić je išao po uputstva kod Pavelića od 20. do 24. maja 1941. kada ga je Pavelić odredio kao jednog od svojih najpouzdanijih ljudi koji će Banjaluku očistiti od "inorodnih elemenata", pa je on sam sebe nazvao "gvozdenom metlom". U listu "Hrvatska krajina, od 25. maja 1941. Gutić govori o upustvima koja je primio od Pavelića: "… Sada imam da pristupim grandioznom djelu čišćenja Hrvatske bosanske krajine od nepoželjnih elemenata, naročito Banjaluke, jer ona postaje glavni grad Hrvatske. Ono što sam do sada poduzeo tek je sirnica, pa onda možete zamisliti šta sve čeka neprijatelje Nezavisne države Hrvatske…" U Banjaluci , na zboru održanom 27. maja ponovio je slične prijetnje, a sutradan, 28. Maja u Sanskom Mostu na zboru pred 4.000 ljudi najavio je pljačku i uništelje srpskog stanovništva: "… Uskoro, drumovi će poželjeti Srbalja, al' Srbalja više neće biti. Izdao sam drastične naredbe za njihovo potpuno ekonomsko uništenje, a sljeduju nove za potpuno istrebljenje…"[603] U Kotor Varošu, u rudniku Maslovare, Gutić je 31. maja izdao naređbu o prinudnom prevođenju pravoslavaca u katoličku vjeru, s prijetnjom da će biti poubijani ili protjrrani, a imovina im konfiskovana, ako se ne pokrste. U isto vrijeme naredio je da se ruše parvoslavne crkve ili da ih uzmu u svoj posjed ustaške vlasti.

U Banjaluci je juna mjeseca otvoren Ured za iseljavanje Srba. Masovno iseljavanje Srba sprovođeno je tako što su srpske porodice sakupljane putem racija. Odmah su cijele porodice odvođene iz svojih domova, sa zavežljajima u kojim su bile samo najpotrebnije stvari, odvođene u logor na Banjalučko polje ili u pojedine zatvore u gradu i odatle su, preko Capraga, otpremani u Srbiju. Od 7.800 Srba, koliko ih je bilo prije rata u Banjaluci, oko 4.800 je iseljeno u Srbiju ili ubijeno. Od preostalih 3.000 Srba, pod represivnim djelovanjem režima, oko polovina je primila katoličku

[601] V. I. I., ARHIV NOR-a, kutija 168, reg broj 7.
[602] Ibid., reg broj 7/1.
[603] "Hrvatska krajina", br. 19, od 29. maja 1941.

vjeru.[604] I ove mjere protiv Srba izazivale su zaprepašćenje cjelokupnog stanovništva u Banjaluci svih konfesija, pošto je u Banjaluci bila snažna tradicija zajedničkog života pripadnika svih vjeroispovjesti, odnosno nacija, a posebno pod uticajem klasnog radničkog pokreta. Ustaše nisuu 1941. uništili Jevreje u Banjaluci, već su im samo oduzeli imovinu, zatim su morali nositi oznaku na rukavu da se zna da su Jevrejii trpili su razna ponižavanja. Ali, u julu 1942, po Himlerovom nalogu, svo Jevreji su otjerani u logor Staru Gradišku i poubijani.[605]

Poslije sastanka Politbiroa CK KPJ, održanog 4. jula 1941. u Beogradu, na kome su sagledani postignuti rezultati u vezi sa dotadašnjim pripremama za borbu donijeta je odluka da se sinhronizuje oružana borba protiv okupatora i njegovih pomagača. Tada je pripremljen novi proglas CK KPJ kojim su pozvani narodi Jugoslavije da se dignu "…svi kao jedan…" u borbi protiv okupatora i njegovih sluga, a komunisti su pozvani da hitno osnivaju partizanske odrede i njima rukovode.[606]

Kada je ustaška vlast uputila poziv omladini da stupa u ustašku vojsku od pozvanih 500 mladića na smotru ustaške mladeži, prijavilo se 170, uglavnom srednjoškolaca, mada je pripadnost organizaciji ustaške mladeži bila obavezna. U to vrijeme đaci se nisu mogli upisati u školu, odnosno naredni razred, bez potvrde organizacije ustaške mladeži o dobrom vladanju i izvršenim svim obavezama prema toj organizaciji.[607]

U vrijeme priprema za ustanak. 1941. godine osnovane su diverzantske grupe od mladih, hrabrih ljudi. "Odrđeni su bili rukovodioci diverzantskih grupa u Banjaluci i to Karlo Rojc, Niko Jurinčić, Ranko Šipka, Milan Radman, Fadil Alagić, Drago Mažar, Rudi Kolak i drugi. U početku je glavni zadatak ovih grupa bio bio da prikupljaju oružje, sanitetski i drugi materijal, da popišu vojne i privredne objekte u svome djelu grada i da uspostavljaju veze sa simpatizerima u neprijateljskoj vojsci…"[608] "Po zaduženju MK KPJ rukovodilac svih ilegalnih diverzantskih grupa bio Karlo Rojc."[609] O osnivanju diverzantskih grupa nalazimo podatke u još jednom izvoru. "Diverzantska grupa Karla Rojca i Milana Radmana. U sjevernom dijelu grada Karlo Rojc, Milan Radman i Lazo Vidović organizovali su aktiviste da prikupljaju ratni materijal i da ga donose na određena mjesta. Franjo Nanut Braco, skojevac, pronašao je radio-stanicu bivše jugoslovenske vojske u pilani svoga strica Draga Nanuta. Odlučivši se da je prebaci u selo Budžak, on ju je stavio u široki džak, podigao na bicikl i odvezao u svoj stan. O tome je izvjestio Milana Radmana i Karla Rojca… Karlo Rojc, Milan Radman i nekoliko drugova neopaženo su upali u državnu pilanu, gdje je ostalo dosta ratnog

---

[604] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941 -1945, Banjaluka 1968., str. 99-100.*
[605] Arhiv V.I.I., k. 170, rg. br. 19/7 UD arhiva.
[606] Proglas CK KPJ od 12. jula 1941. godine, Zbornik NOR-a, tom I, knj. 1.
[607] "Ustaški glas" od 15. jula 1942. godine
[608] Muharem Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok i zaključci šehitlučkih savjetovanja,* Šehitluci 41., Banjaluka 1981, str. 49.
[609] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 11, str. 260.

materijala bivše jugoslovenske vojske. Nijemci su zaplijenili sav taj materijal i obezbjeđivali ga stražom. Rojcu i Radmanu, bez obzira na opasnost, njemački stražar nije bio prepreka… neopaženo su ušli i uzeli dva pištolja, sanduk puščane municije i dosta topografskih karata…”[610] U još jednom izvoru govori se diverzanstkim grupama u Banjaluci.“U vezi sa pripremama za ustanak, 1941. godine, osnovane su diverzantske grupe u koje su uključeni najodvažniji komunisti: grupa Drage Mažara u kojoj su bili Suljo Halalkić, Drago Slunjski, Mujo Kušmić, Jovica Savinović, Osman Malkić i drugi; grupa na terenu Budžaka i okolnih djelova grada, koju su sačinjavali: Ranko Šipka, Rudi Kolak i drugi, I još neke grupe za koje nismo uspjeli utvrditi osnovni sastav.”[611]

U Banjaluci su započele pripreme za organizovanje oružane borbe protiv okupatora. Sva aktivnost u vezi s tim koordinirana je sa najvišim rukovodstvima KPJ – CK KPJ i PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Neposredne pripreme za organizovanje borbe u Bosni i Hercegovini vezane su za sjednicu Pokrajinskog komiteta KPJ, koja je održana 7. jula 1941. godine. Ali, ima podjeljenih mišljenja o datumu održavanju ove sjednice, u kojim se tvrdi da je ova sjednica održana 13. jula 1941. godine. Kako je ovaj datum bitan u vezi sa organizacijom prvih partizanskih jednica u Bosni i Hercegovini, odnosno Bosanskoj krajini, dajemo određene podatke o tome. S tim u vezi Svetozar Vukmanović Tempo, koji je u Politbirou CK KPJ, u 1941. godini, bio zadužen za organizovanje borbe 1941. u Bosni i Hercegovini, u vezi s tim kaže: “Ja tvrdim da sam održao u Sarajevu sastanak sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Bosnu 7. jula 1941. godine. Neki istoričari iz ove republike, opet tvrde da je to bilo 13. jula, dakle sedam dana kasnije. Poslije istorijske sjednice na Dedinju, u Ribnikarevoj vili, Politbiro CK KPJ je mene poslao da organizujem oružanu borbu. Sledećeg dana, 5. jula, ja sam Ivanu Milutinoviću predao svu partijsku tehniku. Sutradan, dakle 6. jula, putovao sam u Sarajevo gdje sam stigao 7. jula i odmah održao sastanak sa PK KPJ za Bosnu, prenevši im naređenje Tita i Politbiroa da ustanak mora početi…”[612] Isto tvrdi i Zorka Đurović, saradnica Svetozara Vukmanovića, koja je po zadatku u istom vozu putovala u Sarajevo, ali iz konspirativnih razloga u susjednom kupeu, noseći partijski materijal, koji je po dolasku u Sarajevo predala Vukmanoviću. U istom časopisu ona daje izjavu u kraćem članku pod naslovom “Kada je Tempo putovao u Sarajevo” i, između ostalog, izjavljuje “… Po dolasku u Sarajevo sledećeg dana, 7. jula, drug Vukmanović je otišao u grad a mi smo ga čekali na železničkoj stanici. Brzo se vratio, uzeo od mene materijal i otišao. Mi smo sačekali voz i otputovali za Nikšić. – Zorka Đurović, učesnik NOR-a od 1941. godine, Titograd.”[613] Dakle, iz ovih podataka se vidi da je sjednica Pokrajinskog komiteta KPJ Bosne i Hercegovine u vezi sa organizovanjem ustanka 1941. godine u Bosni i Hercegovini, održana 7. jula 1941, a neki istoričari, kao i pojedini akteri

[610] Drago Karasijević, *Komunisti Banjaluke u uslovima okupacije do početka ustanka,* U svedočenjima učesnika NOB 1941-1942, knj. 1, Beograd 1975, str. 250-251.
[611] Dr D. Lukač, n. d., str. 115.
[612] Stevan Zec, *Svetozar Vukmanović Tempo u Biblioteci “Petar Kočić”*, “Ilustrovana politika” br. 1202 od 17.XI 1987, str. 27-30.
[613] Zorka Đurović, *Kada je Tempo putovao u Sarajevo,* “Ilustrovana politika” br. 1202, od 17.XI 1987, str. 5.

događaja, iz njima znanih razloga, insistirali su na drugom datumu, tj. 13. julu 1941, osporavajući Tempu da je navedena sjednica PK KPJ BiH održana 7. jula 1941. godine.

Međutim, veoma povoljna okolnost za Bosansku krajinu u to vrijeme bila je i u tome što je Đuro Pucar bio istovremeno i član CK KPJ i član PK KPJ BiH, pa su, iako neredovne, komunikacije sa CK KPJ održavane po oba osnova, što je, takođe, doprinijelo da su se određene direktive dobijale ranije, potpunije i direktnije. Tako, oko 6. jula 1941, opet u Banjaluku dolazi Mahmut Bušatlija s novim uputstvima za oružanu borbu. Kad je održao sastanak sa Oblasnim komitetom otišao je na Šehitluke i tamo održao sastanak sa grupom komunista iz Banjaluke. Kako je ovaj sastanak bio predhodno zakazan, došli su komunisti iz Banjaluke, ali i sa Ponira i Starčevice, tj. iz grupa komunista koji su tu već bili izašli iz Banjaluke. "Sastanku su prisustvovali Miljenko Cvitković, Kasim Hadžić, Danko Mitrov, Šefket Maglajlić, Vaso Butozan, Albert Trinki, Slavko Odić, Ivica Odić, Edhem Leda Karabegović, Osman Karabegović, Idriz Maslo, Teufik Kadenić Cinkara, Muhamed Kazaz, Rade Ličina, Duško Košćica, Braco Potkonjak, Smajo Fazlić, Veljko Mlađenović, Habija Bećirbašić, Vaso Kukrika, Drago Lang, Milenko Miladinović, Mašo Redžić, Kane Bektašević, Suljica Halalkić, Josip-Šoša Mažar, Drago Mažar i drugi… Bušatlija je iznio primjere već započete borbe u Hercegovini i drugim krajevima naše zemlje. Upoznao je prisutne da svi koji ne mogu ostati u gradu treba da izađu u obližnje šume oko Banjaluke."[614]Obezbjeđenje ovog sastanka organizovali su Ante Jakić i Dedo Gazić.[615]

"Pred nas komuniste Bušatlija je postavio slijedeći zadatak: od komunista koji su kompromitovani i ne mogu ostati u gradu jer im prijeti opasnost da budu uhapšeni, treba formirati brojčano male partizanske odrede, koji se neće dulje zadržavati na jednom mjestu, već će se brzo prebacivati s jednoga terena na drugi i izvoditi diverzije i sabotaže… S obzirom na zadatke partijske organizacije u Banjaluci, zauzet je stav da u gradu ostanu svi drugovi koji nisu kompromitovani i koji imaju mogućnost za rad. Na osnovu tog stava iste večeri su vraćeni na rad u grad Ivo Odić i Suljo Halalkić."[616]

"Kako vidimo, banjalučkoj partijskoj organizaciji su odluke CK KPJ od 4. jula prenesene prije sjednice Pokrajinskog komiteta KPJ BiH, što nameće zaključak da je Bušatlija došao u Banjaluku direktno iz Beograda."[617]

S obzirom na mjesto i ulogu partijske organizacije Banjaluke u odnosu na Bosansku krajinu, na ovom sastanku su data konkretna zaduženja u vezi sa

---

[614] Hare Beganović, n. d., str. 52.
[615] Derviš-Dedo Gazić, *Deset partizanskih dana pred ustanak,* ABK – 209-009-032.
[616] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizxanskog odreda,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 545.
[617] Slavko Odić, *Od prvih oružanih grupa do Četvrtog krajiškog NOP odreda,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 605.

dizanjem ustanka. Tako su Josip-Šoša Mažar i Osman Karabegović odmah krenuli u Ključ, Bos. Petrovac i Prijedor, Kasim Hadžić i Drago Mažar u Mrkonjić-Grad i Jajce, a Rade Ličina i Slavko Odić u Kotor-Varoš. Zatim, odlučeno je da u neposrednoj blizini Banjaluke djeluju Šefket Maglajlić i Branko Babič, a na Manjači Muhamed Kazaz i Leda Karabegović. Na ilegalni rad u Banjaluku vraćeni su Ivica Odić, Suljica Halalkić i Dedo Gazić.[618] Za petnaestak dana dobijene direktive su sprovedene, izvršene su neposredne pripreme za organizovanje borbe, a u mnogim mjestima osnovani su štabovi umjesto postavljanja povjerenika, obrazovani su odredi po nekim selima, organizovana je vojna obuka omladine koja nije bila u vojsci.[619]

U nizu među održanim, vojno-političko savjetovanje u Orlovcima, održano 25. jula 1941, po vremenu kada je održano, bilo je posljednje savjetovanje u tom periodu, a po sadržini rada i učesnicima bilo je oblasno, pošto su se usvojeni zaključci odnosili na cijelu Bosansku krajinu. Ovom savjetovanju prisustvovao je Đuro Pucar, koji je i rukovodio njegovim radom. Po završetku rada ovog savjetovanja svi učesnici su krenuli na izvršavanje dobijenih zadataka.[620]

2. *Članovi SKOJ-a Banjaluke u prvim redovima otpora okupatoru 1941.*

Iz objavljenih dokumenata, odnosno memoarske građe, može se zaključiti da je banjalučka partijska organizacija aprilski rat i okupaciju zemlje dočekala spremna. To se vidi i iz slijedećeg: "Organizacija KPJ Banjaluke je aprilski rat i okupaciju zemlje i u organizacionom pogledu i u pogledu masovnosti uticaja na građane dočekala dovoljno spremna za zadatke koji su se u toj situaciji postavili pred Komunističku partiju Jugoslavije. U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak."[621] Rudi Kolak[622] tada je bio sekretar Mjesnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) u Banjaluci i ostao je na toj dužnosti do izlaska na Šehitluke gdje su se vršile pripreme za formiranje banjalučkog partizanskog odreda.

Djelovanje toga Mjesnog komiteta SKOJ-a pada u vrijeme pune konsolidacije revolucionarnog omladinskog pokreta i SKOJ-a, kao i revolucionarnog radničkog pokreta na čelu sa KPJ u Banjaluci, te priprema za odbranu zemlje u periodu 1939-1941. godine. To je period kada su održane V i VI zemaljska konferencija SKOJ-a, u rastojanju od samo jedne godine, pa i to govori o revolucionarnom raspoloženju i objektivno revolucionarnom stanju u tim godinama neposredno pred Drugi svjetski rat. To je vrijeme kada su u ćelijama SKOJ-a i KPJ izučavana dva direktivna

---

[618] Hare Beganović, n. d., str. 53.
[619] Ibid., str.53.
[620] Ibid., str. 54.
[621] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 1978, str. 585.
[622] Na osnovu kazivanja Rudija Kolaka autoru on je postavljen na dužnost sekretara MK SKOJ-a krajem 1939. godine. U MK SKOJ-a je bio Slobodan Uzelac i drugi.

članka, objavljena u istom broju *Proletera*[623]. Prvi direktivni članak bio je *Rad Partije među omladinom,* a drugi je bio neposredno obraćanje mladima - *Mladim komunistima.* U to vrijeme vršene su pripreme za učešće i predstavnika Banjaluke na skojevskom kursu za Bosnu i Hercegovinu, koji je održan u Bugojnu, avgusta 1940. godine. U pripremama za odašiljanje Banjalučana posebno su se angažovali: Niko Jurinčić, Rudi Kolak, Šefket Maglajlić i Radomir Skakić. U radu samoga kursa učestvovalo je sedmero aktivnijih učesnika omladinskog pokreta u Banjaluci: Muhamed Hasanbašić, Anto Jakić, Niko Jurinčić, Rudi Kolak, Dušanka Kovačević, Jusuf Selman i Jela Višnjić Miketa. Centri okupljanja napredne omladine u tom periodu – napredna đačka društva po školama, KAB, posebno njegova tribina za predavanja, "Pelagić", "Prijatelji prirode", "Borac", "Budućnost" i dr. predstavljali su uzavrelu političku scenu tadašnjeg života mladih ljudi u Banjaluci.

Pored brojnih aktivnosti koje je organizovao Mjesni komitet SKOJ-a u Banjaluci, sa Rudijem Kolakom na čelu, predstavnici Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluke, zajedno sa predstavnicima Oblasnog komiteta SKOJ-a na čelu sa sekretarom Ivicom Mažar, u tom periodu značajno su unaprijedili organizovanje i razvoj SKOJ-a u Bosanskoj krajini. Već koncem 1940. godine u Bosanskoj krajini bilo je devet mjesnih, odnosno sreskih komiteta SKOJ-a. Održana je Oblasna konferencija SKOJ-a za Bosansku krajinu, 15.IX 1940. godine u Banjaluci, kada je Ivica Mažar izabran za sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a. Održana je i Druga oblasna konferencija SKOJ-a, poslije aprilskog rata, kako bi se sagledala nova situacija i utvrdili najaktuelniji zadaci u tim novim uslovima.

U gradu Banjaluci u proljeđe 1941. godine posebno je razvijena aktivnost u kvartovima o čemu je već nešto rečeno u dijelu o revolucionarnom omladinskom pokretu i odbrani zemlje. Prisjećajući se tih dana, Zvonko Odić, koji je tada bio član SKOJ-a, u svom članku *Kraj bezbrižne mladosti,* između ostalog, kaže: "Omladina je tako reći preko noći sazrijevala za teška iskušenja koja su je očekivala i razmišljala o akcijama koje stoje pred njom u slučaju napada neprijatelja na našu zemlju. Ona je bez nekih većih iznenađenja dočekala i napad Njemačke na našu zemlju… Četrnaestog aprila, poslije podne, stigla je veća grupa njemačkih tenkova i postrojila se duž glavne ulice, kod gradskog parka. Od toga dana osjetila se "nova vlast". Nastupili su dani okupacije i ustaške vladavine. Na ulicama su se mogle vidjeti, pored njemačkih patrola, i patrole civila koji su sebe nazivali ustašama. Nosili su od uniforme samo ustašku kapu, bili naoružani puškama i uglavnom se interesovali da li u njima ima netko tko je bio u jugoslovenskoj vojsci i da li je ostavio oružje kod kuće."[624]

"Đacima banjalučke gimnazije saopšteno je 1. aprila 1941. godine da se uslijed događaja koji su nastupili i opasnosti koja prijeti zemlji – škola raspušta. Istog dana poslije podne vidio sam oca Sabita odjevenog u vojničku uniformu. Nije znao

[623] Proleter, 1 maj, 1939.
[624] Zvonko Odić, *Kraj bezbrižne mladosti,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 205

kuda će poći. Rekao mi je kratko "Ti i brat – što prije kući!"[625] Raspuštene su i ostale škole.

"Ali, već prvih dana jula mi smo već počeli organizovanije da radimo. Ja sam držao vezu sa grupom drugova koji su se sklonili na Starčevicu, Rebrovac i Ponir, a u mojoj grupi su bili Hazim Omerbašić, Dalko Dervišić, Nedžib Maglajlić i Ankica Cijan. S Augustinom Gustijem Nikićem sam se također češće viđao, ali je on pripadao skojevskoj grupi u Stupnici, u kojoj su, pored njega, bili još i Jusuf Selman Crni, Muharem Karabegović Četvrtica, Rifat Kararić Lotar, Nada Čižski i drugi omladinci i omladinke tog kvarta.

I u centru i drugim dijelovima grada su organizovano radile skojevske grupe, ali meni njihova aktivnost nije poznata, jer sam rijetko napuštao svoj kvart. Uglavnom sam se kretao na desnoj obali Vrbasa, u Mejdanu, jer su me na opreznost upozoravali i drugovi koji su se sklonili iz grada… Izuzev nekolicine, koji su odmah prišli ustaškoj omladini i kao takvi se javno deklarisali, mi svi ostali smo ostali dobri drugovi kao i do rata. I ne samo to! Svaki od njih je uvjek bio spreman da izvrši svaki zadatak koji bi mu se dao. Bili su to sve odlični drugovi, koji su se već prvih dana svrstali u redove ilegalnoga narodnooslobodilačkog pokreta. Iz te moje generacije samo nekoliko ih je živih. Ostali su svi izginuli!

Slijedećeg dana, 28. juna, došao je do naše kuće Simo Sumonja, također naš stari poznanik, i donio mi poruku braće da dođem do njih. Simo je došao s osamarenim konjem i ja sam radio-stanicu, koju mi je još ranije dao njemački vojnik Karl Kirbs, strpao u bisage i prebacio sa Simom do njegove kuće na Poniru, gdje su se nalazila moja braća i Drago Mažar. Drugom prilikom sam zatekao Dragu na štali Sime Sumonje kako pokušava na toj radi-stanici da uhvati neku stanicu… Jednom drugom prilikom Drago Mažar mi je rekao da je u njegovom podrumu, iznad ulaznih vrata, zazidano dvadeset puščanih metaka, te zatražio da ih prvom prilikom donesem. Po povratku s tog sastanka u Banjaluku, navratio sam se istog dana kod Ragiba Hadžića, koji mi je ranije obećao nabaviti pištolj. Dao mi je pištolj kalibra 6,35 mm i 13 metaka i uputio me u jednu kuću u Vilsonovoj ulici, nedaleko od kuće Osmana Malkića, po drugi pištolj… Ne znam tko je u toj kući stanovao, ali kada sam ženi koja se pojavila rekao da me šalje Ragib, ona mi je dala vojno-državni pištolj. Kasnije sam otišao i do Mažarovih, otkopao tamo sakrivene metke i sve to odnio jednoga dana grupi drugova koji su bili na Rebrovcu, u kući Veljka Mlađenovića… Događaji iz ovog perioda opisani su onako kako sam ih ja doživljavao u to vrijrme i koliko su mi ostali u sjećanju, a predstavljaju sitne aktivnosti, od kojih svaka pojedinačno nema naročiti značaj. Međutim, te sitne aktivnosti ilustruju djelatnost stotina banjalučkih skojevaca, omladinaca i omladinki, danas najčešće već davno zaboravljenih i neznanih, aktivnosti koje su ih slijevale u bujicu antifašističkog pokreta Banjaluke i okoline, pokreta što je predstavljao snagu pred kojom su ustaše i okupator bili nemoćni, ne uspjevši

[625] Advan Hozić, *Škole su raspuštene,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 207.

nikada u toku četverogodišnjeg narodnooslobodilačkog rata da mu se uspješnije suprostave."[626]

U opštoj dezorijentaciji - propadanja države i rasula vojske, u Banjaluci su jedino KPJ i SKOJ znali tačno šta treba činiti kako bi se, oslanjanjem na patriotsko i rodoljubivo raspoloženje omladine i rodoljubivih građana, okupljale sve snage za borbu protiv okupatora i domaćih sluga. Na osnovu direktiva CK KPJ, a nešto kasnije i PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, na šehitlučkim savjetovanjima je razrađena strategija i taktika organizovanja i razvoja oružane borbe protiv okupatora i domaćih sluga.

3. Savjetovanje SKOJ-a održano u Banjaluci između 18. i 20 juna 1941. godine

U junu 1941. godine i skojevci Banjaluke održali su svoj skup – dogovor o najprioritetnijim zadacima u okupiranoj Banjaluci.O ovom skojevskom savjetovanju Jusuf Selman je govorio na Okruglom stolu na temu "Oblasna partijska savjetovanja", održanom 25. septembra 1981. godine u Banjaluci, pa pošto je njegovo izlaganje objavljeno u zborniku radova, a veoma je informativno, navodimo ga u cjelini.

"Iako se po okupaciji zemlje cjelokupna skojevska organizacija Banjaluke veoma brzo konsolidovala, ipak je nešto snažniji preokret rada uslijedio nakon skojevskog savjetovanja, koje je održano u drugoj polovini juna između 18. i 20. juna 1941. godine u podnožju potoka Đurđevac, odnosno brda zvanog Bunjevac blizu tzv. Tekije. Bila je nedelja dopodne kada su ustaše i vlasti održavale misu ili sličan skup.

Naime, ovo savjetovanje skojevaca Banjaluke održano je u okupiranoj Banjaluci kada je bila zvanično organizovana "Ustaška mladež" (tada podjeljena u tri kategorije i to: dječaci od 7-11 godina nazvana "ustaška uzdanica"; dječaci od 11-15 godiona nazvani "ustaški junak" i mladići od 15-25 godina nazvani Starčevićeva ustaška mladež", dok su tzv. sveučilištarci (studenti) bili podjeljeni u tri posebne grupe, kao i odvojena "ženska ustaška mladež" itd. itd.

Tih dana Mjesni komitet KPJ i SKOJ-a u Banjaluci, donio je odluku (ne samo radi pariranja organizovanju ustaške mladeži) da shodno majskim odlukama CK KPJ i CK SKOJ-a, izvrši mobilizaciju i aktiviranje svih naprednih snaga, a posebno omladine u borbi s okupatorskim i kvislinškim vlastima, što je i bio cilj ovog skupa mladih komunista Banjaluke.

Ovaj sastanak (u odsutnosti sekretara MK SKOJ-a sazvao je sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu drug Ivica Mažar, na koji su pozvani članovi MK SKOJ-a, sekretari ćelija i aktiva SKOJ-a, te mladi članovi KPJ kao što su:

[626] Zvonko Odić, *Dole, Ponir, Šehitluci,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 498 – 503.

Barić Željo, Bukić Omer, Dervišić Mehmedalija "Heberica", Dragomanović Zvonko, Đumrukčić Sadik, Đurica Nebojša, Filipović Ifet "Čipka", Galijašević Ziba i Šemsa, Hadžihalilović Ahmet, Hercegovac Kasim, Ivanović Vlado, Kovačević Mirko, Korda Zdrava, Lang Drago, Lastrić Brane, Malkić Osman "Maga", Milojević Marinko, Nikolić Milan "Koljka", Odić Ivica "Ića", Pavlić Dane, Potkonjak Aleksandar "Braco", Sarajlić Elmaz "Juko", Stupar Branko "Mišo", Selman Jusuf "Crni", Vajs Mirko, Živković Zora i drugi, ali je sastanku prisustvovalo nešto više od polovine pozvanih drugova i drugarica. Sastanku je prisustvovao i član MK KPJ.

Poslije neposrednog dogovora oko obezbjeđenja (sastanka) prešlo se na rad. U diskusiji su, pored sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a, Ivice Mažara, učestvovali Nikolić Milan, Hadžihalilović Ahmet, Sarajlić Elmaz, Lang Drago, Filipović Ifet, Stupar Branko, Odić Ivica i drugi.

U uvodnom izlaganju Ivica Mažar je govorio o političkoj situaciji u zemlji i svijetu, a potom nešto opširnije (konkretnije) o političko-ekonomskoj situaciji u samoj Banjaluci.

Tako su u diskusiji iznesene konkretne represivne mjere i već izvršeni zločini i pljačke od strane ustaša u gradu, te u vezi s tim aktivnost ranijih križara-frankovaca (tada već uniformisanih ustaša) u gradu, te njihov rad na okupljanju i pridobijanju omladine za ustašku mladež, na čemu su tada od ustaških funkcionera najviše radili frankovac, profesor Rudolf Stubnija, prof. ing Ripkin, zatim prijedorski križar Dodigović, koji je postao stožernik ustaške mladeži za tzv. Veliku župu Sanu i Luku sa sjedištem u Banjaluci. Osim toga vrlo je uočljiva bila angažovanost u ustaškom pokretu i bivših ljotićevaca kao što su Bekir Karabegović, novopostvaljeni Ustaški tabornik u Banjaluci, suludi Memaga i niz drugih ličnosti, koje se do tada nisu eksponirale kao ustaše u Banjaluci.

Skojevskoj organizaciji u Banjaluci bilo je poznato kako se ko deklarisao prije i u toku okupacije, pa je na ovom sastanku skoro svaki od učesnika iznosio poimenično lica koja su se priklonila ustaškom pokretu ili su podržavali njemačku okupaciju (kulturbundovci).

Ono što je zbunjivalo jedan broj mladih komunista jeste pojedinačni odziv omladinaca – Muslimana u akcijama ustaške mladeži, jer do rata nije bio poznat nijedan Musliman-križar, odnosno frankovac u Banjaluci. Nakon uvodnih izlaganja izvršena je analiza stanja aktivnosti rada SKOJ-a i uopšte naprednog omladinskog pokreta u Banjaluci u uslovima okupacije zemlje (grada). Tada su već bile rasturene i zabranjene sve ranije političke, kulturne, socijalne (staleške), sportske i druge organizacije i društva, kojih je bilo registrovano oko 100 u Banjaluci, što je bio razlog da se u datoj situaciji u osnovi izmjene dosadašnji načini i forme rada uz naglašena upozorenja na konspirativnost rada KPJ i SKOJ-a, imajući na umu da su frankovci, križari i ljotićevci u Banjaluci pozvali veći broj aktivista naprednog radničkog pokreta u gradu. Nakon ovih kratkih izlaganja i

upozorenja za svo članstvo, pristupilo se donošenju zaključaka i preciziranja neposrednih predstojećih zadataka SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta u Banjaluci što se ogledalo u slijedećem:

a) Da se odmah pristupi uvećanju (proširenju) već postojećih skojevskih ćelija aktiva, a uporedo s tim formiranje i organizovanje novih aktiva po kvartovima (naseljima) u gradu.
b) Neposredno približavanje i okupljanje svih antifašistički orijentisanih omladinaca, ako ne u SKOJ, onda u Narodni front, uz obavezno odvraćanje upisa mladih u tzv. ustašku radnu mladež.
c) Da sekretari aktiva SKOJ-a sačine pregled-uvid (bez popisa) kako članova SKOJ-a tako i ostalih naprednih omladinaca (antifašista) svoga naselja i da se pristupi oformljenju:
OMLADINSKIH UDARNIH GRUPA i tzv. VOJNIH DESETINA u koje se mogu uključivati (nečlanovi KPJ i SKOJ-a) svi oni koji su odslužili vojsku ili su na drugi način bili osposobljeni u rukovanju oružjem (oruđem) i sl.
d) Da se odmah uspostavi stalna međusobna i neposredna (kurirska i slična) veza i svakodnevna obavještavanja o stanju na terenu (po mjestu stanovanja i mjestu rada-školovanja) a naročito o aktivnosti redarstva (policije), ustaša i njihovih simpatizera.
e) Da se na sastancima aktiva SKOJ-a uporedo s proradom partijsko-skojevske literature (donesene i na ovaj skup) intenzivno priprema napredna i rodoljubiva omladina oko organizovanja i izvođenja socijalističke revolucije i predstojećih borbi (dizanje ustanka i izvođenje revolucije koje priprema KPJ).
f) Da se izvrši obuhvat mlađih omladinaca (za pionirsku organizaciju) za predstojeće akcije SKOJ-a u gradu i sl.

U vezi sa ovim neposrednim zadacima (uz poznati rad akltiva SKOJ-a) od nekolicine učesnika postavljena su pitanja i tražena objašnjenja naročito o formiranju (organizovanju) omladinskih udarnih grupa i vojnih desetina, pa su uslijedili slijedeći odgovori sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a I. Mažara:

- Da se omladinske udarne grupe formiraju po potrebi (neovisno od kvarta) i to od najboljih (najaktivnijih) članova SKOJ-a, kojima rukovode mladi članovi Partije ili sekretar aktiva SKOJ-a, a koji će po zadatku Partije izvršavati raznovrsne akcije kao što su: rasturanje letaka, onesposobljavanje privrednih i drugih objekata okupatora i kvislinga u gradu; učestvovanje u oslobađanju uhapšenih komunista i rodoljuba, kao i skrivanje svih onih koje vlasti progone; pripremanje upada u neprijateljska nadleštva, ustanove i druge vojne objekte s preciznim zadacima KPJ i SKOJ-a; odvraćanje od odlaska progonjenih Srba, Jevreja i Roma i neposlušnost režimu; protumjere okupatorsko-kvislinškoj propagandi (cijepanje, kidanje ili mazanje raznih oglasa, proglasa i sličnih naredbi sa javnih mjesta) i sve ono što stvara nesigurnost opstanka okupatorsko-kvislinškog režima itd.
- Da se organizuju vojne desetine, po mogućnosti od omladinaca koji su odslužili vojni rok ili od onih koji znaju da rukuju oružjem. Pri izboru imati u

vidu da oni ne moraju biti članovi KPJ ili SKOJ-a, ali ne mogu biti skloni režimu. Vojne desetine (ili pojednici) imaju zadatak da prikupljaju oružje, municiju i drugu vojnu opremu nađenu poslije kapitulacije bivše jugoslovenske vojske ili ako do nje dođu na drugi način. Dužnost članova vojnih desetina bila je da aktivistima ukazuju i na sva ona lica (ovlaštena i neovlaštena) koja drže oružje i sličan materijal, a posebno da utvrde gdje se sve nalaze tj. gdje su locirana vojna skladišta osim onih u vojnim kasarnama. Isto tako članovi vojnih desetina vodili su brigu o čuvanju i održavanju već pribavljenog (skrivenog) oružja i o njegovom privremenom "uskladišćenju" pa i u korištenju pri obučavanju aktivista u rukovanju u toku obuke na kursevima prve pomoći. Članovi ovih vojnih desetina korišteni su i pri obezbjeđivanju partijsko-skojevskih skupova ili kompromitovanih drugova i obezbjeđenja oružjem i municijom za ličnu sigurnost onih koje vlasti progone. Na kraju, članovi ovih vojnih desetina uspostavljali su kontakt s mobilisanim licima u neprijateljskim vojnim formacijama i sličnim ustanovama, te odvraćanje ovih lica da odlaze na front i borbu za račun okupatora i kvislinga.

Na ovom skupu rukovodilaca SKOJ-a Banjaluke navedeno je (imenovano) više lica koja dolaze u obzir za rad u ovim vojnim desetinama za potrebe KPJ. Bilo je i niz drugih neposrednih zaduženja, ali su svi ovi zadaci i primljene obaveze s oduševljenjem prihvaćeni. Dati su i konkretni prijedlozi, koji sve pojedinci (omladinci od 15-25 godina) i iz kojih kvartova i naselja dolaze u obzir za sve ove prestojeće akcije SKOJ-a u Banjaluci. U svemu ovome učestvovao je i Mjesni komitet SKOJ-a kao i cjelokupna partijska organizacija u gradu.

Na ovom sastanku (savjetovanju) nije bilo govora o odlasku komunista (aktivista) iz Banjaluke u sela, pa i onih koje ustaše progone (Srbe, Jevreje) nego naprotiv, da se svi aktiviraju po gradskim četvrtima (naseljima), a također i na svim objektima (ustanovama i nadleštvima) NDH. Eventualna hapšenja izbjegavati uz obavještavanje ostalih komunista o akciji policije, ustaša i vojnih vlasti u gradu. Međutim, 22. juna fašistička Njemačka izvršila je napad na SSSR, pa je odluka o odlasku banjalučkih komunista u sela poprimila obrnuti smisao i neophodnost odlaska iz grada, jer je uslijedilo masovno hapšenje komunista u gradu i nemogućnost prikrivanja velikog broja aktivista, pošto su ustaše u saradnji s Nijemcima, hapsili ne samo članove KPJ i SKOJ-a, nego i sve one koji su bili članovi URS-ovog sindikata, radničkih društava "Pelagić" i "Borac" i drugih.

Ovo savjetovanje (dogovor) bilo je od velikog značaja za omladinski pokret u Banjaluci, jer je neosporna činjenica da je više od 70% učesnika NOB-e ovog grada uzelo aktivnog učešća u NOV i POJ i da su od učesnika ovog skupa većina bili rukovodioci u partijsko-skojevskim organizacijama na terenu Banjaluke i Bosanske krajine, a najveći broj i poginuo u NOR-u."[627]

[627] Jusuf A. Selman Crni, *Diskusija na Okruglom stolu* "Oblasna partijska savjetovanja na Šehitlucima u junu i julu 1941. u razvoju ustanka u Bosanskoj krajini", Zbornik radova s "Okruglog stola" koji je održan 25.IX 1981, u Banjaluci, Banjaluka 1981, str.274-253.

O ovom savjetovanju SKOJ-a grada Banjaluke, održanom između 18. i 20.VI 1941. godine, govorio je i Hare Beganović, podnosilac jednog uvodnog referata na već spomenutom Okruglom stolu. On kaže: "Riječ je o širem skojevskom savjetovanju na Tekiji. Mada je predmet naše današnje rasprave djelatnost Partije i partijska savjetovanja, ipak se ne bi smjela zaobići ni aktivnost SKOJ-a, koji je doprinosio ukupnim naporima KPJ u pripremama i rukovođenju akcijama pred ustanak u Bosanskoj krajini."[628]

Zanimljivo je razmišljanje o mjestu i ulozi SKOJ-a i u izlaganju Branka Bokana na spomenutom Okruglom stolu, koji kaže: "Istina, i veoma snažna aktivnost skojevaca neposredno pred rat a, naročito, prvih mjeseci okupacije, do ustanka, često je brisala granicu između članova KPJ i članova SKOJ-a, pa je danas teško utvrditi za neke drugove da li su bili skojevci ili članovi KPJ. A tako je bilo i sa brojnim tzv. simpatizerima KPJ, kako do ustanka tako i u ustanku, već samo po tome što im niko nije rekao da su članovi KPJ."[629] To se, svakako odnosi i na grupe simpatizera u omladinskom pokretu, kojih je u Banjaluci u 1940. godini bilo 47.

Kako u prvim partizanskim jedinicama, tako i u toku cijele narodnooslobodilačke borbe, omladina je sačinjavala 75 % boračkog sastava. To je imalo uticaja i na djelovanje KPJ i SKOJ-a u političkom radu sa omladinom, kako u vojsci tako i na terenu na oslobođenoj teritoriji.

4. *Ustanak, mladost Banjaluke u partizanskim jedinicama i prve oružane akcije*

"Ustanak je izbio žestinom vulkana. Nedovoljno naoružane ustaničke mase sručile su se kao lava najprije na Drvar, 27. jula 1941, a potom širom Bosanske krajinine. Partija je bila spremna: dobro pripremljena i organizovana, tačno usmjerena kroz mnoga savjetovanja i sastanke na Šehitlucima, ona je bila kadra da se stavi na čelo ustaničkih masa i da ih usmjeri u željenom pravcu. Vojno-politička savjetovanja na Šehitlucima i regionalna savjetovanja koja su uslijedila poslije njih imala su presudnu ulogu u organizovanju, širenju i usmjeravnju ustanka u Bosanskoj krajini. Na tim savjetovanjima su komunisti Bosanske krajine, sprovodeći u život zaključke Majskog savjetovanja CK KPJ, usvojene u Zagrebu, zauzeli čvrst stav da se pruži oružani otpor okupatoru i njegovim slugama. U tom cilju su izvršili obimne pripreme, i u svojim redovima i u širokim narodnim slojevima na okupljanju i osposobljavanju za borbu svih naprednih snaga. Pripreme za savjetovanje obavio je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, na čelu sa Đurom Pucarom Starim i banjalučka partrijska organizacija. Savjetovanje 8. juna 1941. predstavlja neposredan nastavak djelovanja i izvršavanja zaključaka i zadataka Majskog savjetovanja KPJ i odluke Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu da se širi narodni slojevi usmjere na oružanu borbu."[630] Dakle, kao

[628] Hare Beganović, *Uvodno izlaganje*, Šehitluci 41, str. 134.
[629] Branko Bokan, *Diskusija,* Šehitluci 41, str.211.
[630] Hare Beganović, n. d., str. 55-56.

što se vidi, banjalučka partiska i skojevska organizacija imala je veoma izraženu ulogu u organizaciji i dizanju ustanka u Bosanskoj krajini, isto tako kao što je duži period između dva svjetska rata imala naglašenu ulogu u vezi sa osnivanjem, djelovanjem i širenjem partiske organizacije u Bosanskoj krajini. Kao logičan kontinuitet predhodne aktivnosti, u Bosanskoj krajini nastavljena je puna aktivnosti banjalučke partijske organizacije i u periodu priprema i dizanja ustanka 1941. godine.

Poslije savjetovanja u Orlovcima, Đuro Pucar dolazi u Banjaluku i 29. jula ide na Šehitluke. Tu je osnovao banjalučki partizanski odred. Slavko Odić, borac toga odreda, sjećajući se tih dana kaže: "Banjalučki partizanski odred[631] su pretežno sačinjavali banjalučki komunisti, uglavnom partijci i skojevci, pored kojih je bilo i nešto ljudi s terena, iz sela na desnoj obali Vrbasa, u neposrednoj blizini Banjaluke. Prije polaska u akciju na Krupu na Vrbasu, odred je, kako mi je ostalo u sjećanju, imao šezdeset ljudi. Bili su to: Branko Babič Slovenac, Boško Bajić, Vehab Habija Bećirbašić, Tedo Branković, Vaso Butozan, Stevo Ćurvlija, Jovan Dančić, Mile Davidović, Rajko Davidović, Mujo Delić, Miloš Dujić, Petar Gajić, Mirko Galić, Dušan Duško Grozdanić, Kasim Hadžić, Ahmet Hadžihalilović,Avdo Hercegovac Brzac, Niko Jurinčić, Edhem Leda Karabegović, Irfan Karabegović, Slobodan Kokanović, Rudi Kolak, Duško Košćica, Mirko Kovačević, Stojan Stole Kovačević, Vaso Kukrika, Drago Lang, Branko Lastrić, Rade Ličina, Šefket Maglajlić, Drago Mažar, Ivica Mažar, Veljko Vele Miletić, Danko Mitrov, Veljko Mlađenović, Simeon Obradović, Ivica Odić, Slavko Odić, Mlađen Popović, Stevan Popović, Aleksandar Braco Potkonjak, Mašo Redžić, Brane Šinik, Risto Škorić, Tode Škorić, Mile Trkulja, Stevo Višekruna i Simeun Žutić.[632]

Pošto su Banjalučani većinom bili radnici, đaci i studenti – omladinci, koji nisu služili vojsku, Danko je puške podijelio onima koji su služili vojsku, a to su bili uglavnom težaci s terena na kojem se odred nalazio, a koji su nam se priključili bez oružja. Osim Kasima Hadžića i Slobodana Kokanovića, možda su još najviše dvojica-trojica Banjalučana imali puške. Ostali su uglavnom bili bez oružja, a tek poneki je imao vojnodržavni pištolj ili pištolj marke fromer, valter, brauning ili gaser-kolutaš, najčešće s dva-tri metka, a rijetko koji s punim šaržerom.[633]

Banjalučani su, obično na biciklima, išli u mjesta i sela u okolini Banjaluke u vezi sa organizacijom ustanka. Tako su u relativno kratkom vremenskom rastojanju u selo Slatinu kod Trive Lunića dolazili Marjan Podgornik[634], Niko Jurinčić i Rudi

---

[631] Za sve vrijeme postojanja ovaj partizanski odred u okolini Banjaluke nije imao posebno ime. Kako je tada bio jedini ime nije ni dobio da bi se na taj način identifikovao.(fusnota br. 17. u radu S. Odića, str. 555)

[632] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizanskog odreda,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 555. Autor navodi da Mirko Galić, Stevan Popović, Risto i Tode Škorić, Simeun Žutić i Simeun Obradović su se priključili odredu na OsmačI, ali prije napada na Krupu na Vrbasu. Zatim, autor kaže da osim dvojice Škorića u jednom ustaškom dokumentu je navedeno da se partizanima priključio iz Ljubačeva i Mirko Galić (Zbornik, tom IV, svezak 1, str. 616).

[633] Slavko Odić, n. d. str. 555

[634] Marjan Podgornik, djelovao u "Mladoj Jugoslaviji" i KAB-u. U SKOJ primljen u gimnaziji, a u KPJ 1934. ili 1935. Politički djelovao na Sveučilištu u Zagrebu, a radio je u ilegalnom centru za slanje jugoslovenskih

Kolak. Marjan je čekao Lunića u šumici pored sela Slatine, a poznavali su se iz zajedničkog rada u Banjaluci. Marjan je Trivu obavjestio da treba sakupljati oružje, municiju i vojnu opremu koje će uskoro biti potrebno ustanicima. Trivo je odmah u nekoliko sela posjetio povjerljive ljude. Uskoro je došao Niko Jurinčić, s kojim se Lunić, takođe, poznavao, pošto ga je Niko, kao banjalučkog đaka, povezao sa Srednjoškolskim komitetom SKOJ-a kojim je tada rukovodio Stole Kovačević, 1934. godine. Kad je Niko čuo da je Marjan dolazio iznenadio se i rekao Trivi da on "ne zna za takav zadatak… ali da zna da je Marjan ranije kritikovan da naginje trockizmu, ali ako ti je rekao to što si mi ispričao onda je dobar." Tri dana poslije Nikinog dolaska Trivi je došao Rudi Kolak, s kojim se Trivo poznavao iz škole. Zajedno su posjetili ličnosti od povjerenja u nekoliko sela.[635]

Najveći broj banjalučkih komunista i drugih pripadnika NOP-a na vrijeme su uspjeli izbjeći hapšenje i izašli su na slobodnu teritoriju da se bore. Već prvih dana, neki od njih morali su se vratiti na rad u okupiranom gradu. To su Derviš Dedo Gazić, Ivica Odić… Ali, nije mali broj onih koji je morao ostati u okupiranom gradu da bi, pod veoma teškim uslovima , nastavili borbu. Zato što su bili aktivni, a i od ranije kod policije bili evidentirani kao pripadnici ili simpatizeri komunističkog pokreta, prije ili kasnije, od policije su otkriveni.

Obavještajni oficir njemačke 718. divizije kapetan Masner i ustaška policija napravili su plan hapšenja. Svakako su znali da jednovremeno ne mogu pohapsiti sve članove KPJ i SKOJ-a. "Iako je imala dodre podatke o komunistima Banjaluke, ustaška policija se nije snašla… Dobivši naređenje za hapšenje 26. juna 1941. godine ona je istog dana pokušala da pohapsi nekoliko poznatih banjalučkih komuinista, među kojim braću Odić, Slavka i Ivana, braću Mažar, Ivana, Josipa, Dragu, Osmana Karabegovića, Niku Jurinčića i Dušanku Kovačević… U stvari, pokušaj policije da uhapsi pojedine komuniste mobilisao ih je da pređu u ilegalnost, odnosno da napuste Banjaluku. Policija je ispoljila ne samo svoje namjere već i svoju nesposobnost."[636]

Kako nije uspjelo da izvrši prva hapšenja Ustaško redarstvo se odmah obratilo redarstvenom ravnateljstvu sa zahtjevom da se 27. juna, sutradan po neuspjelom hapšenju predhodnog dana, preduzmu sve mjere kako bi se komunisti sa spiska koji slijedi pohapsili, uz napomenu i ostali koji se identifikuju i uhvate:

---

dobrovoljaca u Španiju, odnosno falsifikovanju pasoša za njih. Ovim centrom rukovodio je bivšI robijaš Trilnik, koji je postao policijski agent i tako je došlo do hapšenja. Marjan se na robiji razbolio na plućima i po izlasku se liječio u sanatoriju u Sloveniji. Kad je došlo do okupacije skrivao se u Banjaluci od policije ali je 5. oktobra 1941. bio uhapšen (Arhiv VII, K 168, reg. br. 57/1-1 u 57/1-2). Po izlasku iz zatvora, pošto mu je život i dalje bio ugrožen otišao je u Sloveniju radi liječenja. Talijani su otkrili njegovu djelatnost, uhapsili ga i strijeljali. Sahranjen je u Ljubljani."

[635] Trivo Lunić, *Moramo se tući,* Srednja Bopsna u NOB, knj. 1, str. 424-427; Trivo Lunić, *Predustanički dani Slatine,* Lična arhiva Slavka Odića.

[636] Drago Karasijević, *Komunisti Banjaluke u uslovima okupacije do početka ustanka,* U svedočenjima učesnika NOB 1941-1942, Beograd 1975, knj. 1, str. 255.

"Radan Pavo, zidar, djelokrug Banjaluka i banjalučki okrug; Veljko Đorđević, prije student, vođa svih banjalučkih poslova i okoline; Nikola Pavlić, student, bivši rukovodilac svih poslova, sad radi poslove malo povučen; Kasim Hadžić, sada radnik u Tvornici duhana – ekspert za industrijske radnike; Rade Ličina, student, agitator među studentima i srednjoškolskom omladinom, Safet Filipović, novinar, veliki ljubimac radničke omladine, Idriz Maslo, bravar; Slobodan Kokanović, pekar, djeluje preko Vrbasa, Osman Karabegović, student, propagator među Muslimanima i omladinom; Edhem Karabegović, obućar; Muhamed Kazaz, obućar, ekspert za legalna pitanja, Vilko Vinterhalter, marksistički ekonomista, surađivao u mnogim časopisima, i izgleda da je bio u Centralnom komitetu za Jugoslaviji; Fadil Maglajlić, beogradski vođa; Dušanka Kovačević, student, ekspert za žene. Navede osobe ne smiju se pustiti ni na čiju intervenciju bez dozvole ustaškog redarstva.

Ravnatelj ustaškog redarstva
Ozren Kvaternik."[637]

I pored preduzetih mjera, da tako kažemo sa obe strane, ipak su uhapšeni: Žarko Vranješević[638] Simo Kokanović, Uroš Malogajski, Rade Ličina, Mirko Jovetić, Radojica Kovačević, Maks Rozenhek, Šefket Maglajlić, Jefto Malinić, Savo Pucarević, Simo Mihajlović, Ivan Tukerić, Munib Ćerimić, Dušanka Kovačević i Slobodan Kokanović. U izvještaju je rečeno "Ostali komunisti iz vašeg dopisa br. 3 nisu pronađeni pa se za njima traga. Blaž Gutić"[639]

Nezadovoljni rezultatima hapšenja, na prijedlog Blaža Gutića, odlučeno je da se, u cilju prikrivanja stvarnih namjera ustaških vlasti, iz zatvora puste određeni komunisti (ali da ih stalno prate)– da izgleda da oni nemaju ništa protiv njih i tako su poslije dva dana pušteni: Uroš Malogajski, Maks Rozenhek, Šefket Maglajlić, Ivan Tukerić, Pero Grbić, Nenad Ličina, Avdo Hercegovac, Žarko Vranješević.[640]

Poslije ovih prvih hapšenja cijelo vrijeme rata vršena su masovna hapšenja, mučenja i ubijanja po zatvorima, otprema zatvorenika u logore… Već narednog mjeseca, među prvima, 14. jula 1941, uhapšeni su: Pavo Radman, Milan Radman, Suljo Halalkić, Irfan Gvožđar, Nazim Džabić, Fahrudin Džin, Ljubica Mrkonjić i drugi.[641]

"Tako su, krajem 1941, prema spisku ustaškog redarstva, koji nije potpun, u zatvoru bili ovi komunisti i pripadnici NOP-a:

---

[637] Arhiv V. I. I., k. 168, reg. br. 1/1 UD arhiva.
[638] Bio je na spisku za hapšenje, sačinjenom 23. juna. 1941. "kao opasan komunista" (Arhiv V. I. I., k. 169, reg. br.1/15 UD arhiva).
[639] Drago Karasijević, n. d., str. 256.
[640] Ibid., str. 257.
[641] V. I. I., Arhiv NOR-a, k. 2000, reg. br. 1. U narednom dokumentu sa spiskom uhapšenih vidi se da je troje sa ovog spiska uhapšenih opet navedeno. Ili su navedene osobe dva puta hapšene u tom intervalu ili je evidencija ustaške službe slaba.

Ime	Godina starosti	Mjesto rođenja	Dan hapšenja
1. Filipović Kata, radnica	33	Banjaluka	15.VII 1941.
2. Mrkonjić Ljubica, student,	23	“	15.VII 1941.
3. Kremenović Slavica, činovnica,	31	“	15.VII 1941.
4. Banušić Dragica, radnica	21	“	15.VII 1941.
5. Banušić Antonija, radnica,	21	“	15.VII 1941.
6. Vinterhalter Mira, činovnica,	28	“	31.VII 1941.
7. Cijan Ankica, student,	20	“	14.VII 1941.
8. Cijan Vida, student,	22	“	14.VII 1941.
9. Džabić Nazif, trg. pomočnik,	27	“	15.VII 1941.
10. Gvožđar Irfan, tehničar,	27	“	15.VII 1941.
11. Sačić Ferid, cipelar,	31	“	15.VII 1941.
12. Radan Pavao, zidar,	53	“	25.VII 1941.
13. Maglajlić Osman, trg. pomočnik,	22	“	21.VII 1941.
14. Kadenić Muhamed(Rahmija- nap. autora)”			21.VII 1941.
15. Radaković Milorad, tipograf,	22	Udbina	23.VII 1941.
16. Čekrlija Ljubiša,		Visoko	26.VII 1941.
17. Maglajlić Džavid, tehničar,	31	Banjaluka	17.X 1941.
18. Pečenica Rifat, brijač,	26	“	13.XI 1941.
19. Gazić Derviš, obučar,	35	Banjaluka	14.XI 1941.
20. HasanbačIć Muhamed, student,	25	“	14.XI 1941.
21. Demirović Kasim, brijač,	22	“	14.XI 1941.
22. Dedić Hasim, brijač,	32	“	28.XI 1941.
23. Odić Zdravko, đak,	20	“	28.XI 1941.
24. Jurinčić Anto, mesar,	25	“	28.XI 1941.
25. Dedžić Huso, radnik,	27	Bos. Petrovac	28.XI 1941.
26. Jungić Pejana, domaćica,	56	Opsječko	28.XI 1941.
27. Jungić Stana, domaćica,	45	“	16.XII 1941.
28. Radman Božo, đak,	19	Banjaluka	22.XII 1941.
29. Markovec Ružica, učiteljica,	28	Visoko	24.XII 1941.
30. Čirski Nada, đak,	17	Banjaluka	24.XII 1941.
31. Sarač Hafka, činovnica,	20	“	24.XII 1941.
32. Selman Jusuf, privatnik,	20	“	24.XII 1941.
33. Perović Vasa, posjednik,	54	Bos. Gradiška	24.XII 1941.
34. Kararić Rifat, đak,	20	“	24.XII 1941.
35. Jovetić Đorđe, đak,	20	Kruševo (?Brdo)	24.XII 1941.
36. Hamula Ibrahim, krojač,	28	Banjaluka	24.XII 1941.
37. Bešić Ibrahim, obućar,	19	Bos. Gradiška	24 XII 1941.
38. Milašinović Milutin, krojač,	21	“	24.XII 1941.
39. Sitnica Smail, krojač,	21	“	24.XII 1941.
40. Maretić Josip, krojač,	20	“	24.XII 1941.
41. Karabegović Muharem, učenik,	20	Banjaluka	24.XII 1941.
42. Pejčinović Ljubica, student,	23	“	31.XII 1941.
43. Tomić Gordana, đak,	15	“	10.I 1941.

Grupa uhapšenih od rednog broja 29. do 41 uvedena je u evidenciju Crne kuće 24. decembra. Oni su do tada bili u istražnom zatvoru, pa kada je izvršen pokušaj paljenja zgrade ustaškog redarstva, 22/23. decembra, prebačeni su u Crnu kuću."[642]

Među uhapšene policija je ubacila provokatore Ratomira Paternostera i Zijada Hodžća, ali nisu imali nikakvog uspjeha.[643] Ali i NOP je imao svoje pristalice u njihovim redovima, najčešće koji su djelovali samoinicijativno, pored onih koji su bili direktna veza NOP-a. Na primjer, Ratomir Paternoster javlja da je saznao da "Redarstveni detektiv Ivica Čokanović prilikom uhićenja Jelene ud. Višnjić (Mirka – nap. autora) istu odveo na ručak kući i rekao joj da bježi, a obavjestio i Avdu Đumrukčića da bježi jer će biti uhićen i ovaj je pobjegao."[644]

Iz navedenog spiska se vidi da među uhapšenim ima dosta omladine, od kojih je više od trećine staro 15 – 22. godine. Mnogi od uhapšenih izdržali su sva mučenja ne odavši ništa. U zapisniku sa saslušanja Slavice Kremenović policijski isljednik Hajdarević, poznati sadista i zvjer-čovjek, požalio se da pored svih nastojanja nije mogao ništa saznati. Zbog toga je bio ogorčen, pa je napisao: "Veoma izgrađena komunistkinja, koja kod svakog pitanja stane i dobro razmisli da ne bi kojeg od Partije ili simpatizera Kom. Partije izdala. Navodi uvjek samo one koji su u šumi, ili su mrtvi."[645] Uslovi u zatvoru tada, kao i u periodu cijelog rata, bili su nepodnošljivi. U prostor predviđen za 150 zatvorenika, bilo je, jedno vrijeme smješteno 276. Zatvorenika, a nekad i više, o čemu je podnio svoj izvještaj zatvorski liječnik dr Šime Fabijančić[646] (koji će kasnije postati predsjednik ilegalnog Narodnooslobodilačkog odbora (NOO) u gradu Banjaluci).

U ovo vrijeme odvija se intenzivan politički rad koji ostvaruju ilegalci. Na primjer tada su tokom svakoga dana tri značajna aktera u tom radu, tri ilegalke, krečući se po gradu u zarevima, bile tri člana MK KPJ Dušanka Kovačević, Rada Vranješević i Zaga Umičević. Dušanka Kovačević i Rada Vranješević duže vrijeme ilegalno su stanovale u kući kadije Maglajlić, uglednog Banjalučanina. Interesantno je vidjeti sa kakvim je informacijama u vezi sa ovim raspolagao neprijatelj:

"Josip Knopp, član URR

Banja Luka, 29. rujna[647] 1941.

Ravnatelju ustaškog redarstva

---

[642] Drago Karasijević, *Banjalučka partijska organizacija u ustanku,* U svedočenjima učesnika NOB 1941-1942, knj. 2, Beograd 1975, str.225.,

[643] V. I. I., Arhiv narodnooslobodilačkog rata, kutija 2000, reg. br. 1.

[644] Arhiv V. I. I., Arhiv NOR-a, k. 2000, reg br. 36.

[645] Arhiv V.I.I., k.171-a, rg. br. 31/11, UD arhiva.

[646] Drago Karasijević, n. d., str. 226.

[647] Rujan je septembar. U prvoj polovini septembra Dušanka i Rada, u zarevima, krenuli su vozom preko Prijedora na slobodnu teritoriju. Pratili su ih Šandor Blekić, koji je Radu predstavljao kao svoju sestru i umjesto nje pokazivao je ustaškoj policiji njenu legitimaciju (lažnu), pošto je policija nekoliko puta vršila neke provjere svih putnika u vozu toga dana, a Muharem Alibegović predstavljao je Dušanku kao svoju ženui i pokazivao je njenu lažnu legitimaciju.

U kući kadije Maglajlića dolaze sumnjive osobe. Predpostavlja se da je to jedan od centara za prikupljanje oslobodilačke pomoći ili za izdavanje komunističke pomoći porodicama uhićenih filokomunista… Vahida Maglajlić aktivno učestvuje u sabiranju oslobodilačke pomoći… Tako je rad na oslobodilačkoj pomoći čisto ženski sektor rada… sumnja da Vahida drži vezu i da je nabavila zareve Dušanki Kovačević i Radi Vranješević…"[648]

Poslije odlaska većeg broja komunista, posebno rukovodećeg kadra, s jedne, i pohapšenih kadrova u Banjaluci, s druge strane, i partijska i skojevska organizacija u gradu su bile brojčano oslabljene, što se vidi i iz jednog izvještaja Đure Pucara, upućenog Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, 12. avgusta 1941. godine: "Što se tiče P. o. (partijske organizacije – napom. autora) u mjestu – ona je jako oslabila. Svakodnevno moramo nekog skloniti iz grada tako da su oni najbolji i najaktivniji otišli. Rukovodstvo se sastoji od tri mlada, ali požrtvovana druga. Grupe su popunjene i reorganizovane."[649]

Brojni Banjalučani su poslije osnivanja tzv. NDH izašli iz Banjaluke iz dva razloga: da se sklone od prvog naleta ustaškog terora i, da sa ljudima, gdje su od ranije imali određeni oslonac, počnu pripreme za ustanak. Tako su, na primjer, Momir Kapor i Brane Morača, koji su i ranije privatno, a i sa KAB-om, dolazili u Maslovare (Momir je imao u Maslovarama brata Vasu, čija supruga je bila Viktorija, kćerka Vase Petrić), negdje u julu stigli u Maslovare i uskoro prešli u ilegalnost, kako se to kaže, a u stvari smjestili su se na tavan sušane za sušenje šljiva Vase Petrić, udaljenu od Vasine kuće oko 150 metara. Uskoro su stigli Vlado Kapor, brat Momirov i Milan Morača, brat Branin. Noću su po selima održavani sastanci, išlo se u pojedine zaseoke skupljati oružje, a to sve je rađeno po direktivama koje je slao Nikica Pavlić iz Banjaluke preko veze Viktorije Petrić, udate Kapor. Početkom avgusta iz Maslovara u Osmaču krenula su šestorica partizana: braća Kapor, braća Morača i braća Milan i Dragan Bubić, Maslovarčani. Kad su stigli zatekli su desetak partizana. Momir je zapitao Slavka Odića – gdje je vojska? _- Mi smo vojska, odgovorio je Odić. Momir nije dalje ništa komentarisao, ali uskoro je došlo novih boraca iz Banjaluke, kao i iz okolnih sela i prve akcije protiv žandara, domobrana, ustaša i Nijemaca su započele.[650]

Na Šehitlucima se nalazio i Štab za Bosansku krajinu. Banjalučki partizanski odred, kao što se vidi bio je osnovan najvećim dijelom od omladine koja nije služila vojsku. Zadatk odreda je bio da razvija aktivnosti na komunikaciji Banjaluka-Jajce.

---

[648] V. I. I., Arhiv NOR-a, k. 2000, reg. br. 35. Iz prve rečenice ovog dokumenta se vidi da je ova kuća duže vrijeme posmatrana od strane policije. U tom periodu (juli mjesec 1941) Rada je bila sekretar MK SKOJ-a, a od samog kraja jula do polovine oktobra sekretar MK SKOJ-a bila je Zaga Umičević.

[649] Arhiv Saveza komunista BiH, tom III, knj. druga, str. 19.

[650] Momir Kapor, *Mi smo vojska,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 573-574.

"Iz izvještaja Đure Pucara Svetozaru Vukmanoviću Tempu od 4. septembra, u čijem se uvodnom dijelu govori o 'radu na reorganizaciji', vidi se da je u Bosanskoj krajini, po prvobitnoj zamisli, trebalo formirati tri čete, koje bi pokrile slijedeća područja: 1. četa – Drvar, 2. četa – Kozara, 3. četa – Jajce…Tom prilikom formiran jei Štab 1. čete za Bosansku krajinu sa zaštitnicom i za komandira čete postavljen je Drago Mažar, a za političkog komesara Kasim Hadžić… Rasformiran je postojeći odred i od njegovog ljudstva su formirana dva s podjednakim brojem boraca: Prvi partizanski odred – komandir Dušan Duško Košćica, politički delegat Šefket Maglajlić – i Drugi partizanski odred – komandir Dragan Bubić, politički delegat Rade Ličina. Prvi partizanski odred Prve čete za Bosansku krajinu je postavljen na komunikaciju Banjaluka – Jajce, s osloncem na Osmaču, Tisovac i Čemernicu, a Drugi partizanski odred Prve čete za Bosansku krajinu na komunikaciju Banja Luka – Kotor-Varoš - Maslovare – Teslić s osloncem na Uzlomac i Borje."[651]

Kako je raspoloženje masa za borbu protiv okupatora bilo veoma dobro, pa tako i na lijevoj obali Vrbasa, 26. avgusta je odlučeno da se osnuje Treći partizanski odred Prve čete Bosanske krajine i za komandira postavi Edhem Leda Karabegović, a za političkog delegata Muhamed Kazaz. Borjanski odred sa logorom na Jelavci u blizini Liplja, 23. i 24. avgusta 1941, već je bio osnovan, pa je tada samo stavljen pod komandu Prve čete za Bosansku krajinu kao Treći partizanski odred, a dotadašnji komandir Ratko Broćeta i politički delegat Vojin Mitrov ostali su i dalje na svojim dužnostima. Kako je Borjanski odred već tada imao vrlo ozbiljne razmirice sa četnicima u Čečavi i Pribiniću, i pored podrške koju je uživao među stanovništvom, kada je uspostavio vezu sa partizanskim snagama na Tisovcu, prebacio se na Tisovac. Tako je u okviru tekuće reorganizacije, ovaj odred postao Četvrti partizanski odred Prve čete Bosanske krajine i upućen je na komunikaciju Banja Luka – Klašnice – Prnjavor, ali se on s obzirom na okolnosti prebacio u Liplje i uglavnom se zadržavao na Borju. Pored ova četiri odreda, osnovan je i Vod za vezu, u kojem je za komandira postavljen Aleksandar Braco Potkonjak, a za političkog delegata Slavko Odić. Vod za vezu bio je neposredno potčinjen Štabu Prve čete za Bosansku krajinu, a bio je smješten u neposrednoj blizini Banjaluke u selu Jagarama. Taj vod je imao veoma značajne zadatke: da održava vezu između Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci i partijskog rukovodstva na slobodnoj teritoriji, odnosno Štaba Prve čete, kako bi prihvatao sve pošiljke od Mjesnog komiteta KPJ iz Banjaluke i drugove koji, donoseći sa sobom karakteristike od MK KPJ s potpisom "Mala" dolaze iz grada u partizanske jedinice. Zatim, osnovana je i Centrala preko koje se odvijala cjelokupna komunikacija sva četiri odreda i Voda za vezu. Ona je imala "ulogu neke vrste revolucionarnog odbora za operativno područje Prve čete za Bosansku krajinu, tj. centralnog organa vlasti na slobodnoj teritoriji, jer joj je partijsko rukovodstvo stavilo u zadatak da održava vezu sa svim seoskim revolucionarnim odborima, koje politički delegati odreda organizuju i da organizuje politički rad u okolnim

[651] Slavko Odić, *Od prvih oružanih grupa do Četvrtog krajiškog NOP odreda,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 607-608.

selima. Izdavane su radio-vijesti i partijski list, organizovana je vojna obuka omladine koja nije služila vojsku, osnovana je sanitetska služba Prve čete za Bosansku krajinu, intendatura i drugo. S obzirom na dosta gustu mrežu partizanskih jedinica u okolini Banjaluke ustaše su teže mogle da vršljaju, pa su organizovali svoju mrežu doušnika. Tako je 16. septembra osnovan Narodni revolucionarni sud u koji su ušli troje komunista i dva seljaka s terena "sa zadatkom da vodi istragu i sudi izdajicama i neprijateljskim slugama i špijunima".[652]

Uplašen zbog prvih oružanih partizanskih akcija, neprijatelj u gradu Banjaluci je brzo reagovao, već sutradan, poslije napada na Drvar, što se vidi i iz slijedećeg dokumenta:

"Ravnatelj – otvorena zapovjed

28.7.1941

Josip Turkelj i Ivica Makar - članovi ustaškog redarstva u Banja Luci "naređuje vam se da pođete na teren na kojem se vode borbe sa pobuđenim Srbima. Sve novosti kao i promjene situacije, imate dostavljati brzoglasno tri puta dnevno ovome Ravnateljstvu."[653]

Partizanske akcije postale su sve brojnije. Partizanski odredi rastu. Narodnoslobodilački pokret je u usponu. Kada je od Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih bosansko-hercegovačkih partizanskih odreda stiglo pismo o reorganizaciji vojnih jedinica, partijsko rukovodstvo je 16. septembra održalo sastanak. Uskoro Štab bosansko-hercegovačke brigade Narodno-oslobodilačke partizanske vojske izdaje naređenje o organizovanju štabova bataljona i komandi četa, te njihovoj formaciji. Miljenko Cvitković, zamjenik komandanta partizanskih odreda za Bosansku krajinu dobio je pismo od štaba NOPO za BiH u kojem se govori o organizovanju triju bataljona i 8 četa. Nešto kasnije Miljenko Cvitković je izdao naredbu o formiranju štaba brigade (koja je dobila ime "Vrbas") i bataljona, (prema sjećanju Alberta Trinkija koji je ovu naredbu kucao na mašini), a prema kojoj je štab brigade imao slijedeći sastav: Danko Mitrov, komandant, Uroš Drenović, zamjenik, Vaso Butozan, politički komesar. Za komandanta jednog bataljona je postavljen Drago Mažar, a Niko Jurinčić za komesara, a za drugi bataljon za komandanta je postavljen Ratko Broćeta, dok ime komesara nije utvrđeno. Partizanski pokret je i dalje bio u usponu. Pošto su postojale dvije brigade – u Drvaru (1. brigada NOPO) i Brigada "Vrbas", štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu je promjenio svoj naziv u Štab Krajiške divizije.[654] Mora se istaći da je u relativno kratkom vremenskom periodu bilo dosta organizacionih

---

[652] Ibid, str. 608-610. Tekst poslije fusnote br. 40 napisan je na osnovu podataka preuzetih iz navedenog rada S. Odić.

[653] V. I. I.,, Arhiv NOR-a, kutija 168, reg. broj8/1.

[654] Slavko Odić, *Od prvih oružanih grupa do Četvrtog krajiškog NOP odreda,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 613-614.

promjena u vojnom organizovanju partizanskih jedinica, što je bilo posljedica djelovanja više faktora. Iznećemo neke. "Slabiji uticaj pokrajinskog rukovodstva nesumnjivo je bio jedan od faktora koji je pojačavao specifičosti u razvitku NOP-a u pojedinim oblastima BiH, pa svakako i one onako vidne razlike u tom razvitku, uprkos približno istim uslovima. Tu je svakako imao udjela i subjektivni faktor, a sem toga jače su dolazili do izražaja i uticaji ostalih faktora, među kojima nesumnjivo i uticaj centralnog, jugoslovenskog rukovodstva. Iako smo uvjek do sada osnovano isticali pozitivan uticaj CK i VŠ, možda bi ipak dublja istraživanja istakla i neke elemente koji nisu imali samo takve posljedice i koji bi, možda, bili eliminisani da se već u početnim etapama rata snažnije afirmisalo pokrajinsko rukovodstvo."[655]

Ali, poslije Savjetovanja u Stolicama rasformirani su Štab krajiške divizije i štabovi brigada i, u duhu odluka donesenih u Stolicama, formirani su partizanski odredi. Partizanske jedinice u srednjoj Bosni i na lijevoj obali Vrbasa objedinio je štab 3. krajiškog NOPO u sastavu Danko Mitrov, komandant, Miljenko Cvitković, zamjenik komandanta, Vaso Butozan, politički komesar i Rade Marjanac, načelnik štaba. Dužnost zamjenika političkog komesara privremeno je obavljao Nemanja Vlatkovikć. U sastav odreda je ušlo šest bataljona. Prva četiri bataljona su bila na lijevoj obali Vrbasa, a 5. i 6. bataljon u srednjoj Bosni. Uslijed daljeg narastanja partizanskih jedinica 3. krajiški NOPO, februara 1942. godine, podjeljen je na 3. i 4. krajiški NOPO.[656] O značaju savjetovanja u Stolicama navodimo i slijedeće mišljenje: "Novi impuls u tom pravcu dale su odluke Savjetovanja u Stolicama. Ako uporedimo ono što je u tom pogledu karakteristično za većinu naših zemalja i pokrajina baš u ovom periodu, vidjećemo da je ono što se javlja u procesu razvitka u BiH znatnim dijelom specifično u negativnom smislu…"[657]

Paralelno sa osnivanjem partizanskih jedinica, od samog početka, u vidokrugu rada najodgovornijih političkih ličnosti partizanskog pokreta, bio je politički rad sa narodom, a posebno sa omladinom. Spomenuta "Centrala" imala je zadatak da organizuje politički rad u "svima okolnim selima", što istovremeno upućuje na zaključak da su "politički delegati osim zadataka da rade na organizovanju revolucionarnih seljačkih odbora, trebalo da budu i nosioci političkog rada na svom terenu, što se, između ostaloga, vidi i iz zaključka da oni treba da čitaju i radio-vijesti ne samo u odredu nego i po selima."[658]

Kanali i veze NOP-a iz Banjaluke sa partizanskim jedinicama u okruženju

Poslije okupacije, s obzirom da su brojni Banjalučani izašli iz grada u novoosnovane partizanske jedinice, i zbog toga teških prilika u organizovanju

---

[655] Pero Morača, *Problemi rukovođenja ustanka u BiH u 1941. godini,* Lična arhiva Slavka Odića.
[656] Slavko Odić, *Od prvih oružanih grupa do Četvrtog krajiškog NOP odreda,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 612-615. (Svi podaci u ovom dijelu preuzeti su iz četiri naveden stranice n. d. S. Odića).
[657] Pero Morača, n. d., Lična arhiva Slavka Odića.
[658] Slavko Odić, n. d., str. 610-611.

ilegalnog rada u okupiranoj Banjaluci, preduzimane su mjere da se organizacije povezuju, da se uspostave potrebni kontakti, a prije svega da se članovi KPJ, SKOJ-a i antifašisti zaštite od provale, pošto su policijski agenti nove vlasti bili veoma agresivni u nastojanju da u korjenu sasjeku svaki otpor. Ali, i pored teških uslova za djelovanje, aktivisti su ostvarivali nevjerovatno složene zadatke, pogotovo gledano iz današnje perspektive. O tome govori i slijedeći sadržaj: "Nakon nekoliko dana stupio sam u vezu s drugom Đurom Pucarom, koji me je povezao s Dušanom Boleom, Slovencem… Tim sastancima su pored Staroga, kako kada, prisustvovali Adem Bajagilović, omladinac, i Sitnica Ahmet iz grada, a s terena Danko Mitrov, Kasim Hadžić, Vele Miletić i neki drugi čijih se imena više ne sjećam. Težište rada je bilo u sakupljanju i otpremanju oružja, municije, sanitetskog i drugog materijala potrebnog partizanima. Na prikupljanju materijala radila je cjelokupna banjalučka partijska organizacija i stotine Banjalučana, antifašista i rodoljuba, a sve to mnogobrojnim ilegalnim vezama i putevima slijevalo se u sabirne punktove, iz kojih je otpremano na oslobođenu teritoriju partizanskim jedinicama. Jedan sabirni punkt je bio u Novoseliji, u kući mog oca Hamida Gazića, odakle je kanal vodio u zaselak Brdo, do kuće Gavre Miletića, i dalje – preko Ponira na slobodnu teritoriju; drugi sabirni punkt je bila radnja Abduselama Blekića Šandora. Matrijal je iz njegove radnje prebacivan do kuće Dalke Halimića, odakle je otpreman dalje, na slobodnu teritoriju; treći sabirni punkt je bila kuća braće i sestara Bukić, iz koje je materijal otpreman preko kuće Bajića na Starčevicu i porodice Kukrika na slobodnu teritoriju. Bilo je još sabirnih punktova i kanala prema slobodnoj partizanskoj teritoriji srednje Bosne u rejonu Rebrovca, ali meni nisu poznati, jer sam bio angažovan samo na ova tri, koja sam naveo."[659]

Drago Karasijević u jednom svom radu koncizno je obradio banjalučke kanale sa slobodnom teritorijom, pa ćemo to navesti u cjelini:

"*Kanal br. 1*: grad – Desna Novoselija – selo Brda. Za kanal je bio odgovoran Dedo Gazić. S njim je radilo 10 pripadnika NOP-a. Ovaj kanal bio je određen za prebacivanje materijala i ljudstva do partizanskih odreda. U Selu Brda su se spuštali prema potrebi borci Voda za vezu (nalazio se na planini Ponir i u selu Jagarama) 1. čete za Bosansku krajinu (kasnije 3. Krajiški NOP odred). Komandir voda bio je Braco Potkonjak, a komesar Slavko Odić. Vele Miletić je bio veza između voda i ljudi u selu Brdima. Na osnovu njegovih obavještenja o prikupljenom materijalu, borci su s tovarnim konjima dolazili noću da ga peruzmu.

Kanal br. 2: grad – kuća Danka Halimića u Sitarima – selo Brda. Na ovom kanalu radio je Danko Halimić sa 8 aktivista NOP-a.

[659] Derviš Dedo Gazić, *Do Šehitluka i nazad,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 504-505.

Kanal br. 3: Kuća Muharema Alibegovića, odakle su išle partijske veze sekretara Oblasnog komiteta sa Sarajevom i ustanicima u Bosanskoj krajini. (Ovaj kanal je radio dok je Đuro Pucar boravio u Banjaluci).

Kanal br. 4: grad - Čorkovac (kuća Bukića), gdje su partizani dolazili na vezu radi primanja materijala i odvođenja novih boraca iz grada.

Kanal br. 5: grad – Lijeva novoselija – Han Kola, na kome je radio Mustafa Baručija, sa svojim ocem Omerom, koji je iako je imao 54 godine prevozio materijal iz grada.[660]

Kanal br. 6: Za razliku od pomenutih kanala, koji su povezivali grad s jugom i jugozapadom, ovaj je išao od grada do sela Trna (kuća Edvarda Colje), prema sjeveru, tj. prema srednjoj Bosni, Bosanskoj Gradiški i Kozari. Od kuće Edvarda Colje kanal se nastavljao čamcem preko Vrbasa, na desnu obalu, do kuće Đurđa Babića, koji je prihvatao ljude i materijal. Dalje je produžavao desnom obalom Vrbasa, do sela Miloševci (porodica Pejčinović). (Na ovaj način zaobilaženo je mjesto Klašnice gdje se nalazila jaka ustaško-žandarmeriska posada). U Miloševcima u prvo vrijeme je na vezi bio Jovan Pejčinović, koji je prevozio ljude i materijal ponovo na na lijevu obalu Vrbasa u Laktaše. Tu ih je prihvatao član KPJ Branko Surčić, koji je daljhe organizovao i opsiguravao stalnu vezu preko Seferovaca, sela Mašića i Grbavaca s partizanskim jedinicama na Kozari…

Veze Mjesnog komiteta s partizanskim jedinicama održavali su Rušid Džehverović, Zijad Ibrahimbegović, Rifat Plivac i Muharem Alibegović.

Vezu između punktova NOP-a u gradu, za međuisobna obavještenja i dogovore aktivista NOP-a, posebno među rukovodiocima NOP-a održavale su, uglavnom omladinke, članovi SKOJ-a, koje su se kretale u zaru (muslimanskoj ženskoj odjeći). One su u isto vrijeme prenosile materijale na određene punktove, kada se za to ukazala potreba. Isto tako, odvodile su aktiviste NOP-a, kojima je prijetilo hapšenje, u ilegalne stanove, gdje su se zadržavali dok im se ne obezbjedi prebacivanje na slobodnu teritoriju.

Veza rukovodstva partijske organizacije sa Pokrajinskim komitetom KP Bosne i Hercegovine u Sarajevu i partijskim organizacijama Tuzle i Zagreba bila je izdvojena i za nju su odgovarali sekretari Mjesnog komiteta. Prva veza je radila pod šifrom i glasila je: "Banja Luka – Mustafa Kazaragić, krojač, Čauševića ulica br. 35." Kad se uđe pita se: "Je li tu majstor?" Ako se on pojavi pita se: Da li bi mogli napraviti dva sportska odijela od 5 metara štofa, i to za dva dana?" On je odgovarao: "Pokušat ću. Dođite u… časova." (dolazilo se u 8-12 i 15-17 časova)…

[660] Stvari su prebacivane kolima iz Banjaluke i u Bočac. To je radio jedan od braće Delić sa Mejdana. Poginuo je kao puškomitraljezac. Grupa koja je radila sa Čajevcem, kamionima je prevozila materijal (sjećanja Slavka Odića).

Odlaskom Vase Butozana, upravnika činovničke menze, na oslobođenu teritoriju, Safet Fejzić, član Mjesnog komiteta, postavljen je za upravnika, a ujedno za sekretara partijske orgasnizacije u menzi. Članovi ove organizacije su bili Osman Malkić Maga i Rušid Džehverović, koji je povezivao Mjesni komitet sa oslobođenom teritorijom.

Menza je bila centar kurirskih veza. Sva obavještenja primao je Safet Fejzić koji je održavao vezu sa sekretarom Oblasnog komiteta. Menza je u to vrijeme služila i za vezu Pokrajinskog sa Oblasnim komitetom KPJ Bosanske krajine. Ustaško redarstvo je otkrilo njenu ulogu u oktobru 1941. godine. Poslije hapšenja Jovanke Čović u menzi i hapšenjem Safeta Fejzića, ona je prestala da radi.[661]

Kurirske veze za potrebe MK KPJ obavljale i dvije omladinke. Za Sarajevo Bosa Kapor, a za Prijedor i Bihać Nafa Harambašić.[662]

Veze i kanali između NOP-a u gradu Banjaluci i partizanskih jedinica veoma dobro su funkcionisale cijelo vrijeme rata, izuzev u periodu četničkih pučeva od aprilla do novembra 1942. godine, kada je bilo ozbiljnih teškoća u održavanju veza.

5. Lament nad dobrim čovjekom, svjesnim borcem, komunistom - ubistvo Ivice Mažara, prvog sekretara SKOJ-a Bosanske krajine

"NDH
Ustaško redarstvo
broj 372/41
7. kolovoza 1941. godine
Banjaluka

Prijekom sudu

Banja Luka

Mažar Ivan + Nikole i Marije, rođen u Derventi 1915, student EKVŠ

Čosić Marko, zemljoradnik iz Rebrovca – bio u vezi sa odmetnicima komunistima koji se skrivaju na mjestu zvanom "Šib" i 29.7. odnijeo im i ofanzivnu bombu, kutiju municije za revolver, čakšire, dva kruha po 3 kg i 1 ovcu – sve ovo dobio od Vase Jovanovića, koji je opet bio u vezi sa Ivicom Mažar od koga je ovaj paket primio 29.7. da bi ga preko Čosića predao komunistima.

Ivica od nepoznatog lica ovo nabavio. Ivo se sve do 5.8. nalazio u šumi, a 6.8. uhvaćen u Jajcu i tom prilikom kod njega nađen pištolj Brauning 6,35 mm. sa 5 naboja. Nije priznao ništa u vezi liferovanja oružja preko Vase."[663]

---

[661] Drago Karasijević, n. d., str. 216-218.
[662] V. I. I., ARHIV NOR-a, k. 2000, reg. br. 1.
[663] V. I. I., ARHIV NOR-a, kutija 168, reg. broj 9.

Nada Mažar-Jurinčić, sestra Ivice Mažara, o hapšenju i streljanju Ivice Mažara kaže: "… Za vrijeme boravka kod Ždere saznala sam od njega za Ivino hapšenje i odmah otišla do Mileve Ljubotine da se raspitam. Od nje sam se vraćala pokraj kuće jer sam bila u zaru. U dvorištu sam vidjela ustaše. Igrali su se loptom, brali džanarike i jeli ih. Mama i Nena su bile na prozoru. Njima nisu dozvoljavali da izađu iz kuće. Po Banjaluci se pričalo kako sam na Vrbasu izmakla ustašama i oni su osam dana bili kod naše kuće i danju i noću, misleći da ću ja navratiti do kuće pa da me uhvate. Mamu su maltretirali na razne načine, između ostaloga i prijetnjom da će me objesiti na verandu pred njenim nosem kad me uhvate.

Od Mileve Ljubotine nisam mogla ništa podrobnije saznati za Ivu, izuzev da je uhapšen u Jajcu. Od nje se više nisam ni vraćala Žderi već sam se prebacila do Ljerke Pšibik, djevojke Ivice Mažar, i jedno vrijeme se krila kod nje na tavanu a da njeni roditelji to nisu ni znali.

Ivo je već krajem jula tražio iz šume da mu pošaljemo crno odijelo, bijelu košulju i crne naočale, ali se ne sjećam da smo mu to poslali. Uglavnom, kada je bio uhapšen nije bio tako obučen. Iz Jajca su ga prebacili autobusom. Mama se slučajno zatekla pred hotelom "Palas" kad je taj autobus stigao. Ivo je bio uvezan konopcima oko tijela. Kada ga je ugledala, mama je pala oko njegovih nogu, govoreći:

- Moj sine, zar dušmanima pade u ruke!

Išla je za njim do jedne kuće gdje su Ivu zatvorili. Tu je pala poluonesvješćena: plašila se da će Ivu objesiti.

Nakon kraćeg vremena Ivo je bio prebačen u neku zgradu u ulici gdje je bila Ženska stručna škola. Mislim da je tu bilo ustaško redarstvo. Držali su ga u improvizovanom zatvoru, pod stepeništem, u mraku. Mami su dozvolili da mu donosi hranu, a on joj je vraćao kruh.

_ Ostavi to za gice! – govorio joj bi, vraćajući kruh. Tek nakon nekoliko dana mama je shvatila Ivino ponavljanje da ne baca kruh, već da ga da krmcima. Naime, on se koristio marginama ustaških novina, pisao na njima i takve ceduljice skrivao u kruh. Mami je rekao da se poveže s drugovima i da mu donese pištolj. Mama je obavjestila drugove ali pištolj niko nije dao. Njega je jedan od ustaša, njegov nekadašnji školski drug iz Trgovačke akademije, izvodio naveće iz zatvora ispod stepeništa u dvorište, gdje bi mu davao gitaru da svira. Ivo je namjeravao da takvu priliku iskoristi i pobjegne. Na jednoj od ceduljica koje je poslao pisalo je:

- Želim da znam istinu. Kakva je moja situacija? Da li mi prijeti smrt?

Nemojte me zavaravati!

Neki Banjalučani, Hrvati i Muslimani, išli su da intervenišu za Ivu, a i mama je pokušavala na sve strane da učini što je mogla. Ivica je u Banjaluci ostao do pred kraj avgusta, kada je prebačen u Glinu, gdje je suđen. Mama je išla i tamo, do predsjednika suda, i on ju je primio.

- Hoću da znam sudbinu svoga djeteta! – rekla je mama predsjedniku suda.

- Sudbina mu je smrt! odgovorio je on.

Gostioničaru kod kojega je odsjela, a kod njega su odsjeli i članovi prijekog suda, mama je pričala o svemu, pa i o razgovoru s predsjednikom ustaškog prijekog suda. On joj je rekao da je Hrvat, ali da ustaška klanja ne može trpjeti. Kada je mama čula da je Ivo osuđen na smrt, pala je u nesvjest. Ovaj gostioničar joj je kasnije kupio kartu i odveo je na voz.

Ivo je strijeljan 5. septembra 1941. godine. Ovaj gostioničar je to javio mami otvorenom kartom, po prilici slijedećim riječima:

'Poštovana gospođo Mažar. Primite moje saučešće. Vaš sin je u utorak strijeljan javno pred sudskom zgradom sa svojim drugovima i koleginicama sa fakulteta.'

Kasnije sam od nekoga saznala, više se ne sjećam od koga, da su s Ivom strijeljani i neki studenti i sestre Levi iz Banjaluke."[664]

"Cinkara i Osman su istoga dana bili uhapšeni i Šefket. Sve sam ih znao… Njih 5-7 je bilo pohapšeno, ali sam siguran za Cinkaru i Osmana. Tog dana kada su bili pohapšeni, oko 14 sati sreo sam se sa Brankom Babičem na ćošku prema Crnoj kući od glavne ulice. - Šta sada činiti i preduzeti, pitao je on. Nekoliko sastanaka je imala naša trojka Zaga, ja (Rahmija Kadenić, napomena autora) i Bole. Na tim sastancima smo diskutovali i o tome kako sada postaviti organizaciju, nastaviti prekinuti kontinuitet jer je dotadšnji Mjesni komitet KPJ otišao. Đuro (Pucar, napomena autora) nije nikada dolazio na ovaj naš sastanak – ove trojke. Mislim da je individualno održavao veze, sa svakim posebno. To predpostavljam. Ja sam s njim imao nekoliko sastanaka ali nikada niko treći nije bio… Ova naša trojka je djelovala i nije proširivana. Ta naša grupa je raspravljala i o tome kako osloboditi Ivicu Mažara. S Ivicom smo mi imali kontakt preko nekog dječka. Ivica nam je na margini *Hrvatskog naroda* crvenom olovkom napisao kako vode istragu nad njim i na kojoj osnovi se brani. Trebalo je prvo saznati gdje je uhapšen, gdje leži i govoreno je o tri mjesta tako da nismo mogli ustanoviti tačno gdje je (tamo gdje Bogojevski, u banci između Banovine i Banske palate i, treće kod policije kod Vahide ali smo to isključili). Nismo mogli sa sigurnošću ustanoviti gdje leži, tačno mjesto. Ne sjećam se kako smo saznali za njegovo hapšenje, ali smo saznali da je u Jajcu uhapšen i sproveden u Banjaluku. Moja sadašnja pretpostavka je da je to Djurin stav bio da se oslobodi i da smo mi to imali kao zadatak. Nismo mogli saznati mjesto gdje je zatvoren. A i ta cedulja – sve su to bili sumnjivi kanali. Plašili smo se mi i provokacija, ubacivanja.

Dvadest i prvog avgusta predveče trebalo je da se sastanem sa Starim kod Tvornice duhana. Međutim idući u tom pravcu zaustavila su me trojica ustaških agenata kod

---

[664] Nada Mažar-Jurinčić, *Kad su braća otišla,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 655-657. U vezi sa datumom strijeljanja Ivice, napominjemo da je kasnijom provjerom utvrđeno da tada utorak nije bio 5. već 2. ili 9. septembar, pa tako nije pouzdan podatak da je Ivica streljan 5. septembra.

Hotel "Palasa" i odveli u Ustaško redarstvo, gdje me je predratni poznanik Bogojevski dočekao riječima: "O, to je ta ptičica! Znamo se mi odavno…"[665]

Jusuf Selman Crni o hapšenju Ivice Mažar kaže: "… Približio sam se već kraju aleje, gdje se završava park u kojem je spomenik Petra Kočića, kad se autobus na liniji Jajce-Banjaluka zaustavio u blizini Uzelčeve knjižare. Ne bih na to ni obraćao pažnju da mi se u vidnom polju nije pojavila slika koja mi je zaustavila dah i korak. Iz autobusa je izašao Ivica Mažar. Ruke su mu bile ukrštene i vezane, a zatim tako vezane ponovno konopcima uvezane uz tijelo. Naprosto je sav bio u konopcima. Desetak dana ranije bio je kod mene u bašči u svom uobičajenom odijelu. Sad je na sebi imao bijelu seljačku košulju, crne hlače i prsluk. Zastao sam u aleji da vidim kuda će ga odvesti. Kada su ustaše prešle s njim prvu poprečnu ulicu, koja je vodila pokraj parka prema Gradskoj bolnici, i prešla u aleju, bilo mi je jasno da ga ne vode u Ustaško redarstvo. Jer, u tom bi slučaju skrenuli u ulicu prema bolnici i zatim prvom poprečnom lijevo, u kom se pravcu nalazilo Ustaško redarstvo. Ivica i ja smo se na izvjesnom odstojanju suočili pogledima. Tada sam se okrenuo i kao šetač krenuo ispred njega i njegovih sprovodnika nazad u pravcu hotela "Bosna", da bih vidio gdje će ga odvesti.

Sve to skupa nije dugo trajalo. Mimoišli su Kastelov ćošak i željezničku stanicu i skrenuli prema zgradi u kojoj se nalazila ustaška vojnica i Ustaški tabor. Između te zgrade i hotela "Bosne" bila je još samo jedna kuća. Oko zgrade u koju su ga uveli bilo je prostrano dvorište u kojem se ustaška vojnica postrojavala. Zgrada je bila na sprat, a s njene strane prema željezničkoj pruzi oko dva metra visoki zid. Prostor ispod stepenica je bio zagrađen i u taj mračnjak su zatvorili Ivicu. Tu je on ležao čitavo vrijeme dok se nalazio u zgradi Ustaškog tabora. Kad sam vidio gdje su Ivicu zatvorili krenuo sam nazad. U Stupnici sam sreo Aišu Karabegović u zaru i s pečom na licu. Ispričao sam joj sve što sam vidio i doživio. U prvi mah nije mogla da vjeruje. Znao sam da je drug Đuro Pucar Stari otišao nekuda iz Banjaluke i pitao sam Aišu za njega, ali ni ona nije znala da li se vratio. Rekla je da će to vidjeti i sutra navratiti do mene. Tada sam otišao do Ivičine majke, obavijestio je da je Ivica uhapšen i gdje je zatvoren, i rekao joj da mu pokuša odnijeti hranu i odijelo.

Sutradan je Aiša navratila do mene i rekla mi je da je bila sa Starim. Trebalo je da se nađem s njim u centru grada, u aleji ispred slastičarne Idriza Muhsinovića. Kad sam se u ugovoreno vrijeme tamo našao, ugledao sam Staroga na suprotnoj strani ulice. Dolazio je od Prosperove gostionice. Pošao sam mu u susret. Imao sam kod sebe i nešto skupljenog novca koji sam namjeravao da mu predam. Kada sam ga sustigao, rekao mi je da pođem sa njim, ne osvrćući se prema meni. Išli smo uporedo kao dva prolaznika bez međusobne veze i tako smo prešli i u aleju, pred slastičarnu. Rekao sam mu što sam saznao o Ivičinom slučaju. Bio je ljut i grdio je. Za novac mi je rekao da ga predam Zagi.

---

[665] Rahmija Kadenić, *To je ta ptičica*, Kazivanje Slavku Odiću 29. avgusta 1975. godine, Lična arhiva Slavka Odića.

Stara Mažarka je uspostavila vezu s Ivicom i nosila mu hranu. Preko nje je Ivica tražio da mu pomognemo pobjeći. Meni je Mažarka prenijela tu njegovu poruku. Ja sam Ivicu vidio još jednom. Bilo je to trećeg dana nakon njegovog dovođenja iz Jajca. Vodili su ga dvojica ustaša s mašinkama u rukama ulicom iza parka, na saslušanje u Ustaško redarstvo. Ivica je tada imao lisice na rukama.

Čini mi se da nam je Ivica javio da je u krugu zgrade, u Ustaškom taboru ili vojnici, vidio Miru Jurišić, te da pokušamo nešto i preko njega. Rušid Ruška Džehverović je stanovao u Mejdanu, u blizini Jurišića, i odlučili smo da on razgovara s Mirom Jurišićem o Ivici, i pokuša ga pridobiti da nam pomogne organizovati njegov bijeg iz zatvora. Na razgovor s Jurišićem odlučili smo se zbog toga jer se on do rata kretao u društvu naprednih omladinaca nogometaša (Drago Jurinčić, Aćo Kobašlić, Zijad Bukić), a poznavao se i sa braćom Mažar koji su stanovali također u Mejdanu. Ruška je razgovarao s Mirom, ali ga je Miro saslušao ćutke, ne rekavši ni jedne jedine riječi. Niti je na šta pristao niti je odbio. Naprosto je ćutao i tako su se i rastali. Međutim, Miro u vezi s tim razgovorom nije prijavio Rušku, tako da je ipak sve prošlo bez loših posljedica.

Ne dobivši od Mire Jurišića nikakav odgovor u vezi s organizovanjem bjekstva Ivice, naša grupa, u kojoj su bili Rušid Ruška Džehverović, Muharem Karabegović, Husein Alagić, ja i još jedan drug kojem se ne mogu sjetiti imena, planirala je akciju, u kojoj smo računali da će učestvovati i Ivica Odić, koji se, poslije sastanka na Trešnji, na kojem je bio Mahmut Bušatlija, vratio po zadatku na ilegalni rad u Banjaluci i u ovo vrijeme se još uvjek nalazio u gradu i skrivao kod mene u Stupnici.

Husein Alagić je u to vrijeme radio na željeznici kao otpravnik vozova i kretao se u željezničkoj uniformi. Dogovorili smo se da on Ivici nabavi željezničarsku uniformu i jednu kartu bjelicu (besplatna, blanko željeznička karta), a nama merdevine. Ivicu su naveče izvodili u dvorišni vojnički zahod i mi smo planirali da tom prilikom spustimo merdevine s unutrašnje strane, dvorišne strane, uza zid. Zidna ograda je bila odmah do željezničkog perona i kolosjeka. To je bio jedini moguć i pravac bježanja. Prilikom sprovođenja trebalo je da Ivica dotrči do merdevina, prebaci se preko zida i odmah krene s Huseinom na skrovito mjesto, gdje bi obukao željezničku uniformu, ukrcao se u voz, prebacio prema Ivanjskoj i odatle na Kozaru. Nakon prebacivanja merdevina i Ivičinog bjekstva, u slučaju da ustaše to primjete i organizuju potjeru, Alagić je trebalo da skloni Ivicu u jednu od željezničkih staničnih zgrada ili u neki službeni vagon, a naša grupa je trebalo da navuče potjeru na sebe i tako omogući Ivici da pobjegne.

U međuvremenu, dok smo mi radili na pripremama za realizaciju ovog plana, ustaše su Ivicu prebacili iz zatvora Ustaškog tabora u zatvor Ustaškog redarstva. Tako je naš plan propao. Krajem avgusta ili početkom septembra iz Zagreba je

došla u Banjaluku jedna ustaška jurišna bojna, koja je odvela desetak uhapšenih drugova i drugarica. Među njima su bili i Ivica Mažar i dvije sestre Levi."[666]

Slavko Odić u jednom svom radu sa sjetom se sjeća druga i prijatelja Ivice Mažara. On, između ostalog, kaže: "Napustivši Šehitluke, banjalučki partizanski odred se prebacio u šumu Osmaču i zalogorovao nedaleko od sela Ljubačeva. Pošto je odlučeno da odred napadne žandarmerijsku stanicu u Krupi na Vrbasu, prišlo se prikupljanju podataka o tom uporištu… Na Osmači smo se rastali s Ivicom Mažarom i ne sluteći da se s njim više nikada nećemo vidjeti. Dobio je zadatak da ode u Jajce, poveže se s tamošnjom partijskom organizacijom i izvrši pripreme akcija za uništenje Tvornice karbida u Jajcu i pilane u Donjem Vakufu. Onog dana kada je pošao na zadatak, stajali smo nas dvojica pod krošnjatim bukvama i razgovarali o njegovom predstojećem putu. S obzirom na to da je do Jajca trebalo da se kreće terenom, podalje od komunikacija, da bi izgledao manje čaršinlijski, dao sam mu svoju svečanu seosku košulju, bogato izvezenu oko rukava, po prsima i oko vrata, koju sam dobio od Petre, supruge Veljka Mlađenovića. Rastali smo se bez riječi, ne pomišljajući uopće na opasnosti s kojima su tadašnji zadaci bili povezani, a pogotovo njegov odlazak u Jajce, jer je on bio mnogim ljudima poznat, a uz svoju korpulentnost i spoljni izgled teško se mogao kretati a da ne bude uočen i da ne privuče na sebe pažnju i nepoznatih ljudi.

Tih nekoliko dana zajedno prvedenih na Šehitlucima i Osmači Ivica je najčešće pjevušio sevdalinku:

Razboli se divna Grivna,
divna grivna mamina,
razboli se hoće da umre.[667]

Da li su ti stihovi nešto govorili, i ako jesu, šta su govorili? Šta je osjećao i na šta je mislio pjevušeći ih pod bukvama Osmače? Mada je bio krupan i snažan, Ivica je imao golubiju dušu. Znao je da voli i volio je. Bio je škrt na riječima, ali je dušu otvarao u pjesmi i svirci. A malo je bilo instrumenata kojima se on nije služio Kada smo kasnije saznali da je u Jajcu 6. avgusta prije podne pao ustašama u ruke, često sam mislio na njega i pjesmu o divnoj Grivni maminoj. I o tome kako smo znali biti međusobno bliski, spremni da jedan za drugog poginemo, koliko smo imali zajedničkog u životu, a kako smo ipak jako malo poznavali jedan drugog. I s koliko smo upornosti sve intimno zadržavali duboko u sebi zapretano…"[668]

---

[666] Jusuf Selman Crni, *Tražio je da mu pomognemo,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 657-659.
[667] Prema kazivanju Perice Diklića, Ivica je prije rata, na studijama u Zagrebu, uvježbavao kvartet: Ratko Delorko (prvi tenor), Braco Stojanović (drugi tenor), Ivica Mažar (bas-bariton) i Perica Diklić (drugi bas); nastupali su na zagrebačkoj radio-stanici s programom u kojem je bila i pjesma "Razboli se divna Grivna…"(Slavko Odić, fusnota br. 4, napomenutog Slavkovog rada, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 641).
[668] Slavko Odić, *Akcije Banjalučkog partizanskog odreda u avgustu 1941. godine,* Srednja Bosna u NOB, knj.1, str. 640-642.

Biografski podaci o Ivici Mažaru, sekretaru Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu

Ivica Mažar, rođen 29. marta 1915, student Ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu. U SKOJ je primljen školske 1933/34. godine kao đak Trgovačke akademije, gdje je rukovodio radom grupe ilegalno organizovanih srednjoškolaca. Od 1934. godine rukovodi Bibliotekom MK SKOJ-a, preuzevši je od Nikice Pavlić. Za člana KPJ primljen je 1935. i istovremeno je tada rukovodio srednjoškolskom omladinom u Banjaluci. Bio je aktivan u Tehnici MK SKOJ-a, koju je uz pomoć braće i svojih drugova on i osnovao. Godine 1936. optužen je Sudu za zaštitu države, ali je pušten na slobodu uslijed nedostatka dokaza.[669] Politički je djelovao i u Banjaluci i u Zagrebu. U 1938. godini primljen je za člana Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci. Bio je aktivan u Klubu akademičara, posebno u sekciji za kulturno-prosvjetni rad, kao i u Radničkom turističkom društvu "Prijatelji prirode". U 1940-1941. godini učestvovao je u organizovanju dviju oblasnih konferencija SKOJ-a. Na prvoj je izabran za sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U 1940.[670] i 1941. godini bio je i član MK KPJ Banjaluka.[671] U prvim danima okupacije sklonio se u Bos. Petrovac kod udate sestre Nikice Pavlića, Marije. Učestvovao je na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu na Šehitlucima početkom juna 1941. i na savjetovanju sa Mahmutom Bušatlijom početkom jula 1941. Provaljen je i uhapšen u Jajcu 6. avgusta 1941. gdje je, prvih dana avgusta, ilegalno došao po zadatku Oblasmog komiteta KPJ. U zatvoru u Jajcu sreo se sa, takođe uhapšenim, sekretarom partijske organizacije Jajca, starim članom KPJ Jusufom Filipovićem i uz njegovu pomoć uspio je na odgovarajuću adresu u Jajcu poslati precizne direktive da se sprovedu zadaci zbog kojih je on u Jajce došao. Partijska organizacija u Jajcu je pokušala da ga oslobodi. Ustaše su ga iz Jajca sprovele u Banjaluku, zatim u Glinu i Gospić. Ubile su ga septembra 1941. (u rješenju Ministarstva unutrašnjih poslova br. 43.307/1947. stoji da je ubijen 10. septembra 1941, Knjiga umrlih Opštine Banjaluka, br. 906/47, str. 593). Proglašen je za narodnog heroja 27. jula 1953. godine.

U svojin sjećanjima o Ivici, Niko Jurinčić, između ostalog, kaže: "Ovaj divni drug, uzor revolucionara, primjeran komunist i borac zaslužuje da kažem nekoliko riječi o njegovom velikom djelu koje do danas nije ni izbliza istraženo. Još kao đak prvog razreda Trgovačke akademije u Banjaluci 1931, izvanredno duboko je doživljavao socijalne, političke i ostale nepravde koje je narod trpio. Kao i mnogi njegovi vršnjaci, pretežno djeca siromašnih porodica, i sam je osjećao svu težinu takvog stanja. Veoma rano je poč!eo spoznavati klasnu suštinu i uzroke društvenih nepravdi, pa se bez rezerve uključio u revolucionarnu borbu protiv buržoaskog

---

[669] Arhiv CK SK BiH, RP-II/213, UPBL- str. pov. 74/1939.

[670] Ivica Mažar je član MK KPJ krajem avgusta 1940. godine (to navodi Branko Babić u *Srednja Bosna u NOB,* knj. 1 str. 82 da je Ivicu zatekao da je već član MK KPJ).

[671] Dio navedenih biografskih podataka preuzet je iz *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,* knj. 1, fusnota br. 483, str. 419 i iz *Narodni heroji Jugoslavije,* knj. 1,Beograd 1982, sdtr.525-526.

režima. Izuzetno inteligentan i svestrano nadaren, sa izvanredno razvijenim osjećanjem da uočI i shavti zbivanja oko sebe. Ivica je veoma brzo i u školi i u gradu postao zapažena politička ličnost. Kroz literarnu, muzičku i druge sekcije u školi je aktivno djelovao i razvijao obiman politički i kulturni rad. U to vrijeme je u školi došlo do osnivanja marksističkih omladinskih grupa.[672] Ta kativnost je veoma brzo izbacila na političku scenu više istaknutih đaka boraca kao što su Zdravko Čelar, Ranko Šipka, Rada Vranješević, Milan Ličina, Ismet Kapetanović, Ivica Mažar, Ljubica Gerovac i drugi.[673] Zbog izrazitog smisla za široko političko djelovanje, Ivica Mažar nije ograničio aktivnost samo na školu nego je radio u brojnim organizacijama preko kojih je KPJ vršila politički uticaj. Član KPJ postao je 1935. i već je tada bio afirmisan kao politička ličnost ne samo kod omladine već osobito kod radnika i radničkog podmlatka. Po završetku Trgovačke akademije upisao se na Ekonomski fakultet u Zagrebu i veoma brzo se povezao s partijskom organizacijom na fakultetu. Razvio je široku političku aktivnost i u Zagrebu, ali nije prekidao vezu ni sa Banjalukom, ali nije prekidao vezu ni sa Banjalukom; naprotiv, svoj politički rad u rodnom gradu je još više pojačao. Kao sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a[674] za Banjaluku, a kasnije i sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu, Ivica je svoju polirtičku djelatnost prenio na široko područje koje je docnije u godinama NOB-e dalo izvanredan doprinos pobjedi naše revolucije. Bio je izuzetno voljen čovjek. Njegova osobina da brzo, lako i neposredno i narodnog tribuna. Volio je muziku i svirao na nekoliko instrumenata, komponovao je i rukovodio pjevačkim horovima, bavio se sportom, učio jezike i neumorno čitao Njegova kuća je bila stjecište mladih ljudi U objašnjavanju političkih događaja i zadataka bio je neposredan, jenostavan, jednostavan i jasan. Čitava njegova ličnost bila je prožeta humanizmom, vjerom u ljude i poštovanjem ljudi. Takav je bio Ivica Mažar…"[675]

Biografski podaci o Ivici Mažaru, sekretaru Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu

Ivica Mažar, rođen 29. marta 1915, student Ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu. U SKOJ je primljen školske 1933/34. godine kao đak Trgovačke akademije, gdje je rukovodio radom grupe ilegalno organizovanih srednjoškolaca. Od 1934. godine rukovodi Bibliotekom MK SKOJ-a, preuzevši je od Nikice Pavlić. Za člana KPJ primljen je 1935. i istovremeno je tada rukovodio srednjoškolskom omladinom u Banjaluci. Bio je aktivan u Tehnici MK SKOJ-a, koju je uz pomoć braće i svojih drugova on i osnovao. Godine 1936. optužen je Sudu za zaštitu države, ali je pušten na slobodu uslijed nedostatka dokaza.[676]

---

[672] Omladinske grupe za organizovani politički rad obrazovane su od 1934. godine.

[673] Lista istaknutih đaka veoma je velika jer je i politizacija omladine bila velika, ne samo među srednjoškolcima, negoiI među šegrtima. Povezivcanje I zajedničko druženje srednjoškolaca i šegrta bilo je izvanredan politički I idejni kvalitet.

[674] Biografski podaci o Ivici Mažar kao sekretaru MK SKOJ-a u Banjaluci su u IV dijelu ove knjige, podnaslov: *Sekretari MK SKOJ-a Banjaluka od osnivanja do ukidanja SKOJ-a (10.X 1919. do 16.XII 1949).*

[675] Niko Jurinčić, *Partija u borbi za unutrašnje jedinstvo,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 103-104.

[676] Arhiv CK SK BiH, RP-II/213, UPBL- str. pov. 74/1939.

Politički je djelovao i u Banjaluci i u Zagrebu. U 1938. godini primljen je za člana Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci. Bio je aktivan u Klubu akademičara, posebno u sekciji za kulturno-prosvjetni rad, kao i u Radničkom turističkom društvu "Prijatelji prirode". U 1940-1941. godini učestvovao je u organizovanju dviju oblasnih konferencija SKOJ-a. Na prvoj je izabran za sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U 1940.[677] i 1941. godini bio je i član MK KPJ Banjaluka.[678] U prvim danima okupacije sklonio se u Bos. Petrovac kod udate sestre Nikice Pavlića, Marije. Učestvovao je na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu na Šehitlucima početkom juna 1941. i na savjetovanju sa Mahmutom Bušatlijom početkom jula 1941. Provaljen je i uhapšen u Jajcu 6. avgusta 1941. gdje je, prvih dana avgusta, ilegalno došao po zadatku Oblasmog komiteta KPJ. U zatvoru u Jajcu sreo se sa, takođe uhapšenim, sekretarom partijske organizacije Jajca, starim članom KPJ Jusufom Filipovićem i uz njegovu pomoć uspio je na odgovarajuću adresu u Jajcu poslati precizne direktive da se sprovedu zadaci zbog kojih je on u Jajce došao. Partijska organizacija u Jajcu je pokušala da ga oslobodi. Ustaše su ga iz Jajca sprovele u Banjaluku, zatim u Glinu i Gospić. Ubile su ga septembra 1941. (u rješenju Ministarstva unutrašnjih poslova br. 43.307/1947. stoji da je ubijen 10. septembra 1941, Knjiga umrlih Opštine Banjaluka, br. 906/47, str. 593). Proglašen je za narodnog heroja 27. jula 1953. godine.[679]

Još nekoliko podataka o Ivici Mažar, uzetih iz samo jedne knjige zbornika, koji govore o svestranosti njegove ličnosti

"Desetak dana po dolasku u Banjaluku uspostavio sam partijsku vezu i odmah bio kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ. Bilo je to krajem avgusta 1940. godine.
Sekretar MK KPJ Banjaluka bio je Mirko Višnjić, koji je poslije nekoliko mjeseci umro, a članovi: Ivica Mažar, Kasim Hadžić, Safet Filipović, Osman Karabegović i ja…" – kaže Branko Babič.[680]

"Ubrzo se u "hanu" oko Ivice (Mažar, napom. autora) počeo okupljati veći broj omladinaca i omladinki, uglavnom učenika Srednje tehničke škole, Zanatske škole i Trgovačke akademije. Skoro svakodnevno su ovde dolazili: Nada Mažar, Nada Čižski, Milica Nikolić, Ankica Cijan, Rena Atijas, Kasim Čorčaušević, Kasim Osmančević, Mustafa Džanić, Muharem Karabegović, Jusuf Selman, Zvonko Odić, Adem Rizvanović, Rifat Karić, Hasan Jusufhodžić, Ifet Ibrahimkadić, Mustafa Radić, Niko Durbić, Đorđe Jovetić, Jovo Pudar, Žarko Santica, Sadik Đumrukčić i drugi… U oktobru 1940. godine Ivica je saopćio Rifatu Karariću i meni da smo primljeni u SKOJ. Nešto kasnije, u prisustvu nas dvojice, Ivica je saopćio i Mustafi Ramiću, Ifetu Ibrahimkadiću i Miroslavu Mršiću. Pošto je Niko

[677] Ivica Mažar je član MK KPJ krajem avgusta 1940. godine (to navodi Branko Babić u *Srednja Bosna u NOB,* knj. 1 str. 82 da je Ivicu zatekao da je već član MK KPJ, a podatak kad je postao nije pronađen).
[678] Dio navedenih biografskih podataka preuzet je iz *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,* knj. 1, fusnota br. 483, str. 419 i iz *Narodni heroji Jugoslavije,* knj. 1,Beograd 1982, sdtr.525-526.
[679] Narodni heroji Jugoslavije, knj. 1, Beograd 1982, str. 525-526.
[680] Branko Babič Slovenac, *U Banjalučkom mjesnom komitetu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 82.

Durbić već bio skojevac – primljen u SKOJ u Zanatskoj školi, koju je pohađao – nas šestorica smo formirali ilegalni aktiv SKOJ-a. Taj aktiv je djelovao pod rukovodstvom Ivice Mažara i Mirka Kovačevića… "[681]

"S većom sigurnošću se može reći da ju je (misli se na biblioteku MK SKOJ-a Banjaluke, napomena autora) od toga vremena , pa do Treće gradske partijske konferencije, održane u ljeto 1934, vodio Nikica Pavlić, a nakon toga- već sasvim izvjesno – Ivica Mažar. Naime, prema podacima koje je prikupio Mensur Seferović, "Nikica Pavlić je iste noći (kad je održana treća konferencija) upoznao s novim zadacima Ivicu Mažara, omladinskog rukovodioca u Trgovačkoj akademiji. Tada mu je predao dvadesetak knjiga, koje su bile začetak skojevske ilegalne biblioteke."[682]

"Ovi događaji su bili neposredan povod za održavanje oblasnog savjetovanja KPJ. Rukovodeći komunisti iz Banjaluke i Bosanske krajine dogovorili su se da se savjetovanje održi u noći između 11. i 12. januara 1941. godine, u kući Ferida i Muhameda Hasanbašića. Savjetovanju je prisustvovalo oko petnaestak drugova iz organizacija KPJ Bosanske krajine i drugovi koji su radili u Oblasnom komitetu KPJ za Bosanski krajinu.

Ostalo mi je u sjećanju da su savjetovanju prisustvovali Đuro Pucar, član PK KPJ za Bosnu i Hrecgovinu, Branko Babič, vršilac dužnosti sekretara Oblasnog komiteta KPJ, članovi Oblasnog komiteta Stojan Kovačević, Ivica Mažar i ja (Šefket Maglajlić, napomena autora), te koliko se sjećam, slijedeći delegati organizacija na terenu: Boško Šiljegović iz Bosanske Dubice, Ilija Stojanović iz Prijedora, Drago Lukić iz Ljubije, Mićo Šurlan iz Bosanskog Novog i Nemanja Vlatković kao delegat Jajca i Mrkonjić-Grada. Kasim Hadžić iz banjalučke partijske organizacije i Ilija Došen, delegat organizacije Bosanskog Petrovca, nisu prisustvovali savjetovanju jer su se u to vrijeme nalazili u koncentracionom logoru… Kako su na savjetovanju bila razmatrana i pitanja SKOJ-a i Narodne pomoći, njemu je prisustvovao i Muhamed Hasanbašić, tada zadužen za Narodnu pomoć, a pored Ivice Mažara, sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a i Jusuf Selman, član tog rukovodstva. Neki drugovi, uglavnom skojevci, bili su angažovani na straži i dovođenju i odvođenju delegata…"[683]

"U drugoj polovini maja Milorad Gajić je otišao iz Klašnica u Banjaluku da bi se povezao s drugovima i informisao o situaciji i zadacima. Do tada smo vezu održavali s Nikicom Pavlićem i Ivicom Mažarom…"[684]

"Kad se Veljko (Mlađenović, napomena autora) vratio iz tvornice, reče mi s vrata: - Petro, podigao sam obračun i razveo se s tvornicom! Povratka više nema! Otišao je u štalu Kasimu (Hadžiću, napomena autora) i Radi (Ličini, napomena autora) i odveo ih u našu šumu, zvanu Do, i oni su se tamo smjestili. Između bukava su napravili nadstrešnicu da se mogu skloniti od nevremena. Nakon nekoliko dana stigao je i Slavko Odić, s čijim smo se roditeljima i braćom ja i Veljko dobro poznavali. Veljko je i njemu dao svoju košulju i odveo ga do Kasima i Rade. Poslije Slavka stigli su Drago (Mažar, napomena autora) i Ivica (Mažar, napomena

[681] Augustin Gusti Nikić, *Crveni "han",* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.98.
[682] Mensur Seferović, *Šoša,* Narodna armija, Beograd, 1072, str. 14.
[683] Šefket Maglajić, *Banjalučka partijska organizacija,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 85-86.
[684] Bogdan Jerković, *Nova veza i novi zadaci,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 429.

autora), a dolazili su i mnogi drugi. Manje-više svi su oni nosili seljačka odijela, jer su se morali kretati po selima i pripremati narod na ustanak. Osim Veljka i braća Vaso i Pajo Kukrika, Boško i Dušan Bajić, te Petar Popović Pepin i još neki ljudi dali su svoja odijela drugovima koji su izašli iz Banjaluke. Mnogi od ovih drugova su radili s nama na njivama, obučeni u seljačka odijela. Kosili su, kupili sijeno, želi i slično. Nakon petnaestak dana svi su otišli prema Šehitlucima, a s njima i moj Veljko."[685]

"Među prvima je u moju bajtu u Lipovim dolinama stigao Ivica Mažar. Drago Mažar je znao za mene, a Ivicu mislim da je doveo Milan Bajić. Drago se kratko zadržao i nekuda se izgubio, a Ivica je ostao pa smo skupa noćivali u mom naslonu. Iako je to bio moj prvi susret s Ivicom, brzo smo se sprijateljili; on je na mene izvršio snažan uticaj i vezao me za borbu. Noću smo odlazili i održavali sastanke s Jagarčanima. Nekoliko sastanaka smo održali kod kuće Pavla Stanetića. Nakon toga me je Ivica jedne noći ponovo poslao u Jagare da organizujem odbor. Ja sam sakupio desetak viđenijih domaćina niže Krčmarevih kuća, u šumi Brce, i formirao odbor, u koji su ušli Mlađen Krčmar, Niko Danilović, student Ljupko Stanarević, Simo Kajkut, Dušan Banović i, možda, neko od Vranješa. Bilo ih je više, ali se samo ovih sjećam poimenice…"[686]

"Majci Boji i ženi rekoh da nam spreme ručak, a mladić i ja krenusmo prema našoj štali. Kod nje smo sjeli i tada mi nepoznati reče da se zove Ivica Mažar, da je iz Banjaluke i da je izbjegao iz grada jer ga ustaše traže da ga uhapse. Kad sam mu rekao da je i kod nas na selu situacija veoma nejasna i da ljudi ne znaju šta će biti s njima, on se nasmješio, rekavši mi: - Ovdje će druže Ratko, ubrzo da zapuca. Bio sam znatiželjan i pitao sam ga o svemu šta me je interesovalo, a on mi je odgovarao. Nešto kasnije smo otišli do kuće, ručali i odmah se vratili štali, da ga ne bi primjetio neko od seljana.

Ponovo smo poveli razgovor o borbi, za koju se, kako mi je Ivica rekao, vrše pripreme, i ja sam mu povjerio da imam pušku i pištolj. On mi je pokazao svoj pištolj kalibra 6.35 mm. Pošto je imao malo metaka, obećao sam mu da ću mu ih nabaviti i sutradan sam mu donio četiri metka, koja sam dobio od Branka Kneževića iz susjednog sela Šolaje... Kad je Nenad ušao u štalu i ugledao Ivicu, prijateljski su se zagrlili i odmah počeli pričati o zbivanjima u Banjaluci i drugdje. Ivica je rekao da se mora što prije prebaciti u Jajce i da je zato došao do nas da mu pomognemo, jer poznajemo teren i ljude…"[687]
"Kad se vraćao iz Skendera, izašao je preda me brat Ratko i rekao mi da me na štali čeka jedan moj školski drug. Ušavši u štalu, ugledao sam Ivicu Mažar. Izljubili smo se i pozdravili. Bili smo školski drugovi od 1927. do 1931. godine kad smo se rastali. On je otišao na dalje školovanje, a ja sam se vratio u selo… Ivica je odmah počeo razgovor sa mnom i Ratkom o zbivanjima u zemlji po

[685] Petra Mlađenović, *Kasime, šta je s tobom?* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 489-490.
[686] Veljko Vele Miletić, *Prvi partizanski logor,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 494.
[687] Ratko Obradović, *Vaš prijatelj je i moj prijatelj,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 560.

dolasku okupatora o ustaša. Govorio je otvoreno o pripremanju oružane borbe. Kad sam primjetio i nama prijeti opasnost, Ivica mi je rekao:

- Ubrzo će, Nenade, i ovde zapucati. Uskoro će doći oružani odredi od

Banjaluke, koje će trebati ovdje prihvatiti.. Prikupljajte oružje, sačinjavajte spiskove ljudi koji imaju skrivenog oružja i municije i objašnjavajte narodu šta predstoji.

- Ama, Ivice, Švabo je snaga! – rekoh mu ja.
- Tačno je da je snaga, ali će ga slomiti Crvena armija.

Tada je Ivica ispričao meni i Ratku da ide u Jajce i zamolio me da mu pomognem da se tamo prebaci terenom, izvan puteva… Ukazao sam mu i na to da se košulja kakvu je imao na sebi, ne nosi u okolini Jajca i da će i po tome pasti u oči ustašama i njihovim agentima.

- Tačno je to, Nenade – rekao mi je Ivica. – Ali za mnom je raspisana potjera iz

Banjaluke i ustaški agenti sigurno imaju moju fotografiju u građanskom odijelu. Ovako ću lakše da prođem. Neće obratiti pažnju na mene u seljačkom odijelu… Krenuli smo obadvojica u šumu i ja sam ga upoznao sa Ivicom. Kad su se pozdravili, Đuro[688] se obrati Ivici s pitanjem:

- Je li to, Ivice, srpski ustanak?
- Narodni, narodni, Đuro! – odgovori mu Ivica i poče objašnjavati da se radi o

narodnom otporu protiv okupatora i ustaša, da u redovima narodnog ustanka treba da se nađu i Hrvati i Srbi i muslimani i svi pošteni ljudi u našoj zemlji…”[689]

“Dok mi je Nenad govorio, u sebi sam razmišljao: Kako Hrvat da diže ustanak protiv hrvatske države? Pa to je njegova država! Da to nije neka varka da me namame i ubiju kao srpskog dobrovoljca? Dok ja tako razmišljam, Nenad nastavlja da govori:

- Njega progone gore nego ma kog Srbina!

Kad to Nenad reče, meni se u glavi sve promjeni. Otpade svaka sumnja da bi se moglo raditi o ma kakvom rđavom poslu. Pušim ja, držim politru i slušam. Nenad završi. Ja mu, kao zapeta puška odgovorih:

- Kada je pošao da diže ustanak protiv ovih gadova, vodiću ga pa makar se ja ne vratio živ kući.

Poslije toga sam se, u šumi iznad kuće, sastao s Ivicom Mažarom. Pošto smo se upoznali i pozdravili, ja zapodjenem razgovor, zapitkujući ga ovo i ono, sve u želji da saznam od njega što više. Šta sam ga sve više pitao, ne sjećam se, ali dobro pamtim njegove riječi da treba organizovati ustanak kako bi se spriječilo klanje srpskoga življa i kako on mora u Jajce baš u vezi s ustankom koji se priprema…”[690]

---

[688] Đuro Ćetković Beg je srpski dobrovoljac, odlikovan je Karadžođevom zvijezdom s mačevima, medaljom Obilića i ruskim odlikovanjem Krstom sv. Đorđa.

[689] Nenad Obradović, *S Ivicom do Bregova,* Dsrednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 561-562.

[690] Đuro Ćetković Beg, *Rastali smo se na Kočinoj Vodi,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 563-564.

"Jednog dana, početkom avgusta 1941. godine, bila je srijeda – pazarni dan, svijeta je bilo veoma mnogo u gradu, pa i u našoj radnji. Moglo je biti oko pola osam ujutro kada je u radnju učao mladić i seljačkoj nošnji. Bio je lijep i koliko se sjećam imao je zlatni zub. Upitao me je gdje je Beli i šta sam ja Belom. - Ja sam mu sestra – odgovorila sa. Odmah je otišao u separe i sjeo iza vrata. U to vrijeme u toj sobici nije bilo nikoga. Ubrzo je došao moj brat Kerim i ja sam mu rekla da ga u separeu čeka mladić. Kerim je otišao do njega, ali se nije zadržao ni dva minuta. Izašao je i rekao mi: - Posluži mladića, ja ću brzo doći…. Ušle su i tri djevojke, Jajčanke: Lunčika, Grgićka i još jedna kojoj ne znam ni ime ni prezime. Tek što su ušle u separe gdje je sjedio mladić, Grgićka se povratila iz njega i prišla jednom ustaši. Mislim da je on bio iz Kozluka kod Jajca. Nešto mu je šapnula i on je odmah izašao. Grgićka je naručila kolače. Brzo ih je pojela, platile su i napustile separe… mladić je izašao iz separea i pošao k vratima. Čim je stupio nogom k vratima, dvojica ustaša su ga uhvatila za ruke i jelek. On se istrgao izvukavši ruke i jelek je ostao u njihovim rukama. Potrčao je prema Školskoj ulici, u kojoj se nalazi gimnazija, a dvojica ustaša za njim. Nastala je vika i galama. Ulica je bila puna svijeta. Mladić je trčao i naglo skrenuo u ćorsokak, koji se gubi pod Gradinom. Dalje nije mogao. Ustaše su ga sustigli pred kućom mujezina Mustafe Bubrića i savladali…"[691]

"Bio je to jako naporan pokret. Ostalo mi je u sjećanju da smo logorovali na Ugru i da je tu odlučeno da Branko Babič Slovenac ode u Jajce i utvrtdi šta je s Ivicom Mažarom, koji je, prije naše akcije na Krupu, s Ljubačeva otišao u Jajce i o kojem od tada nismo ništa znali.

S Ugra, ispod same Čemernice, krenuli smo Branko i ja prema Jajcu. Logor smo napustili poslije podne i idući desnom obalom Vrbasa ujutro rano stigli u okolinu Jajca. Branko je mene tu ostavio, s tim da će se vratiti do četiri sata poslije podne, a ako se ne vrati, da je to znak da je pao neprijatelju u ruke i da se tada ja ubacim u Jajce i pokušam da doznam šta je bilo s Ivicom. Međutim, Branko se na vrijeme vratio saznavši da je Ivica uhvaćen i odveden u Banjaluku. Odmah smo krenuli nazad i sutradan došli u odred koji nas je čekao na istom mjestu, kod izvora. Tu smo se odmarali. Uspostavljane su veze sa seljacima i pripreman je napad na Skender-Vakuf…"[692]

"U avgustovskim danima ustaška policija uhapsila je jednog od najpopularnijih omladinaca Banjaluke, sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu – Ivicu Mažara. Njega su uhapsili u Jajcu kad je došao da se poveže s tamošnjim komunistima. Uhapšen je u seljačkom odijelu. Sproveden je u Banjaluku, a zatim odveden u Glinu, gdje je, pred prijekim sudom, osuđen na smrt. Suđenje Ivici u Banjaluci ustaše su izbjegle namjerno, jer su se bojale partizanske akcije za njegovo oslobođenje, a i zbog negodovanja koje bi izazvali kod građana. Ko zna kakav je dijalog vođen u tamnim noćima između Ivice Mažara, mladog komuniste,

[691] Razija Đeladinović Čatak, *Posljednje posluženje,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 565-566.
[692] Mujo Delić, *Borac i kurir,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.577-578.

svijesnog svog hrvatskog imena i porijekla, i ustaških zločinaca. A možda i nije bilo dijaloga među njima. Od Ivice su, vjerovatnije, doživjeli šutnju i prezir. Možda je čuo iz daljine prve mitraljeske rafale svoje braće – Josipa Šoše, crnoputog ljepotana tamnih očiju i oštrog pogleda, koji je postajao simbol ustanka srpske Kozare, i najmlađeg od braće – neobuzdanog banjalučkog radnika i skojevca Drage, mitraljesca i komunističkog agitatora, romantičara koji u slobodnom vremenu svira gitaru i harmoniku i svoje socijalističke snove i težnje izlijeva u melodičnim arijama revolucionarne ruske pjesme, naučene s radio-talasa iz sprave koju su, umjesto radio-aparata, sami konstruisali. I ta porodica, porodica komšija, dobrih prijatelja i drugova ostala je na jednom članu – hrabroj majci – udovici, kojoj su njeni nemirni sinovi i jedina kćerka, skojevka, bili u svemu prvi bez obzira šta o njima mislili, kako ih sudili režimi i bez obzira kakvu joj sudbinu nosi njihovo vojnikovanje u stroju revolucije. A sve se to zbivalo godinu dana iza ljeta 1940. godine, koje smo, kao zadnje proveli makar u relativnom miru. Tog ljeta postao je običaj da se povremeno sastajemo, vraćajući se s plaže, u dvorištu Mažarevih. Nekad nas je bilo po desetak mladića i djevojaka, gladnih nakon popodneva provedenog na vrbaskim plažama. Mala bašta bila je puna luka, krastavaca, paradajza. Ivica je u velikoj vangli pravio salatu od tog povrća, znalački sjeckao i začinjavao ogromne količine povrća, svjestan našeg apetita, a nedostatak hljeba, koga nije bilo u dovoljnim količinama u kući za toliko iznenadnih gostiju, nadoknađivali smo, zavisno od naše ekonomske situacije, solidarno. A sada je ta bašta, kao i mnoge bašte gdje smo nalazili svoje večernje radosti ispunjene diskusijama i tihim pjevanjem borbenih pjesama, bila puna zrelih plodova, a mi rasijani po nemirnom svijetu rata, u ilegali, po zatvorima, na teškom zadatku ujedinjenja naroda u zajedničkoj borbi protiv okupatora i izdajnika, u ratnom zarobljeništvu i koncentracionim logorima, na vješalima i drugim stratištima jedne generacije koja je mogla živjeti ujedinjujući se u borbi na život i smrt…”[693]

6. Djelovanje osam sekretara MK SKOJ-a od 1941. do 28.IX 1944. godine i tri člana MK KPJ Banjaluka zadužena za rad SKOJ-a

Na osnovu rezultata istraživanja utvrđeno je: od proljeća 1941. do 28. septembraa 1944. u Banjaluci je djelovalo osam sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a. To su:

1. Rudi Kolak od kraja 1939. do druge polovine juna 1941. kada je otišao u oružanu borbu;
2. Mujo Delić u junu 1941, veoma kratko, do odlaska u oružanu borbu;
3. Rada Vranješević od kraja juni do kraja jula 1941;
4. Zaga Umičević od kraja jula do polovine oktobra 1941;
5. Zumra Ćejvan, od 24. maja do jula 1942;
6. Nevenka Dadasović u periodu od jula do avgusta 1942. ali samo kraće vrijeme (kad je u MK KPJ Banjaluka bila zadužena za rad SKOJ-a i omladine);

[693] Dušanka Kovačević, *Ilegalka u svom gradu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 668-669.

7. Mehmedalija-Dalko Dervišić od avgusta do novembra 1942. - do hapšenja, kada je poslan u logor u Staru Gradsišku, a potom u Jasenovac;
8. Alija Maglajlić od novembra 1943. do 28.IX 1944, kada se poslije drugog napada snaga NOV i POJ na Banjaluku povukao na slobodnu teritoriju.

U MK KPJ Banjaluka bili su zaduženi za rad SKOJ-a i omladine:
1. Nevenka Dadasović od juna do avgusta 1942;
2. Munir Kadić od 1943. do maja 1944. godine;
3. Ishak Maglajlić od kraja maja do 28. septembra 1944. godine.

Kraći izvori koji potvrđuju u koje vrijeme su navedene ličnosti bile sekretari MK SKOJ-a u Banjaluci

Rudi Kolak[694] bio je sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci od kraja 1939. godine do druge polovine juna 1941. O njegovom izboru za sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci i djelovanju nalaze se i pisani izvori.[695] Na istoj dužnosti je i kada je počeo aprilski rat, što se, između ostalog, vidi i iz slijedećeg sadržaja: "Organizacija KPJ Banjaluke dočekala je aprilski rat i okupaciju zemlje i u organizacionom pogledu i u pogledu masovnosti uticaja na građane, dovoljno spremna za zadatke koji su se u toj situaciji postavili pred Komunističku partiju Jugoslavije. U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak."[696]

Mujo Delić[697] je sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u junu, 1941. godine. Podatak da je Mujo Delić bio sekretar MK SKOJ-a naveden je u dva zabilježena sjećanja. U sjećanju Zumre Ćejvan, se kaže: "Drago Lang mi je rekao da tu više ne dolazim, jer oni kreću dalje (tj. iz ilegalstva odlaze u partizane)… da se povežem sa Mujom Delić, jer je Mujo bio sekretar MK SKOJ-a. Ja sam to odmah uradila. Tada su osnovana tri aktiva SKOJ-a i to: u Podbrđu u kom su članovi bili Nevenka Ćuruvija, Đorđe (ne znam mu prezime) i dr.; drugi aktiv je takođe bio u Podbrđu. Članovi su bili: Nura Hadžiselimović, Džana Mandžuka i dr. Treći aktiv je bio na Hisetama, a članovi su bili: Ruža Kuzenkijević, Lutka Smailagić, Halim Halimić, Grozda Bilanović, Kemo Džuzel, Esma Buca dr. Ta tri aktiva su bila na terenu. Za

---

[694] Kazivanje Rudija Kolaka autoru: "Na sastanku kome su prisustvovali Niko Jurinčić, Dedo Gazić i Osman Karabegović, održanom krajem 1939. godine, postavljen sam za sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci. Tom sastanku prisustvovao je i Ivica Mažar, koji je tada, ili nešto kasnije, bio sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a Bosanske krajine. U MK SKOJ-a sa mnom je bio Slobodan Uzelac i drugi." (Danas se može pretpostaviti da je sa Rudijem i Slobodanom bio i Rade Ličina - " Rade Ličina je primljen u SKOJ 1935, u KPJ 1936, a član MK SKOJ-a postao je 1939. godine u Mjesnom komitetu SKOJ-a koji je formiran u drugoj polovini te godine. " *Narodni heroji Jugoslavije – Rade Nikole Ličina,* Beograd 1982, str. 456 - napomena autora).

[695] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji,* Banjaluka 1968, fusnota br. 115, str. 72-73; Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 11, str. 165;

[696] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str.585

[697] Pronađena su dva izvora da je Mujo Delić jedno kraće vrijeme bio sekretar MK SKOJ-a, možda samo petnaestak do dvadesetak dana, pa smo ih oba naveli.

njih sam ja bila zadužena…"[698] U objavljenom sjećanju Augustina Gustija Nikića govori se da je Mujo Delić radio na osnivanju novih aktiva SKOJ-a, skojevskih udarnih grupa i sl., što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Početkom jula održan je sastanak u Ćorkovcu, kojem smo prisustvovali Nada Čižski, Asim Bukić, Kasim Hercegovac, Danilo Drča, Zvonko Odić, Fadil Dedić, ja, a možda i još neki drugovi. Direktive za rad dao nam je Mujo Delić. On nam je tom prilikom rekao da od tog dana sačinjavamo skojevsku udarnu grupu, a pored ostalog zadužio nas je za prikupljanje pomoći za potrebe drugova koji su već bili otišli u šumu."[699]

Rada Vranješević[700] je sekretar MK SKOJ-a od kraja juna do kraja jula 1941. na osnovu kazivanja Zage Umičević i Rudija Kolaka autoru. O tome da je bila sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci postoje i pisani izvori koje ćemo navesti. Od dolaska u Beograd, maja 1941. Rada je odmah postala član MK SKOJ-a i tu dužnost obavlja kraja juna, kada postaje član MK KPJ u Banjaluci i preuzima dužnost sekretara MK SKOJ-a. To se vidi iz sljedećeg sadržaja: "Poslije izlaska starog Mjesnog komiteta bio je koncem juna, prema kazivanju Šefketa Maglajlića, formiran novi u sastavu Karlo Rojc, (sekretar), Rada Vranješević, (sekretar SKOJ-a), Duško Bole i Dušanka Kovačević…"[701] – kaže Rahmija Kadenić. Iz podataka se vidi da je Rada sve do ulaska u MK KPJ, dok je bila partijski povezana u partijskoj čeliji na teritorijalnom principu, od maja 1941, bila u istoj ćeliji sa Brankom Mišom Stupar[702], članom MK SKOJ-a, Radom Ličinom (ranijem članu MK SKOJ-a), Mujom Delić.[703] U jednom članku Rahmije Kadenić se kaže isto:"… Našao sam se tada u ćeliji koju su sačinjavali Rada Vranješević, Mujo Delić Haile, Mišo Stupar i Rade Ličina."[704] Dakle, Rada je od maja do jula 1941. godine bila član Mjesnog komiteta SKOJ-a, a sekretar MK SKOJ-a je postala krajem juna iste godine kad je postala i član MK KPJ Banjaluka i taj posao je obavljala do kraja jula 1941. godine. O tadašnjem djelovanju mjesnih komiteta Partije i SKOJ-a, s obzirom na česte promjene sastava komiteta zbog odlaska članova tih komiteta u partizane (ili u ustaški zatvor), Dušanka Kovačević, nešto kasnije, kada je Karlo Rojc, dotadašnji sekretar MK KPJ, otišao u partizane, kaže: "Nakon odlaska većine drugova koji su do tada rukovodili organizacijom, formiran je novi Mjesni komnitet KPJ za Banjaluku, a nešto kasnije i Mjesni komitet SKOJ-a. Formiranje komiteta izvršio je Đuro Pucar Stari saopštavajući nam pojedinačno

---

[698] Zumra Ćejvan, *Sjećanja data u Sarajevu na dane18.i 19 IX 1979. godine, Institut za istoriju Sarajevo, str. 8. i 9,* Kopija navedenog s kojom se autor ovog rada služio nalazi se u posjedu Grozde Bilanović u Banjaluci.

[699] Augustin Gusti Nikić, *Skojevci Mejdana*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 543.

[700] Na osnovu kazivanja Rudija Kolaka i Zage Umičević autoru Rada Vranješević je bila sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci u vrijeme pred dolazak Zage Umičević u Banjaluku, koja je na tu dužnosu postavljena krajem jula 1941. godine. Pored ovoga ima i jedan pisani izvor, koji navodimo.

[701] Rahmija Kadenić, *Revolucionarni pokret u Banjoj Luci pred rat i u prvoj ratnoj godini,* Ratna sećanja iz NOB, 1941-1942, Beograd, 1981, str. 38.

[702] Branko Mišo Stupar, rođen 1918, član "Mlade Jugoslavije" i KAB-a, student Agronomskog fakulteta u Beogradu. U maju 1941. bio je u ćeliji KPJ sa Mujom Delićem, Rahmijom Kadenićem, Radomirom Ličinom. Kao član MK SKOJ-a od jula 1941. godine organizovao je razne sadržaje ilegalnog rada. Kad je pošao u partizane ranjen je i uhapšen 28. avgusta Njegove mlađe sestre Bosa i Desa ilegalno su radile kao članovi SKOJ-a. Po izlaska iz zatvora i izlaska na slobodnu teritoriju bio je politički komesar Skendervakufske čete. Kao bolesnik od tifusa zarobljen je na Kozari početkom jula 1942. i odveden u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

[703] Nije isključeno da je ovo bila partijska ćelija u kojoj su tada bili samo tzv. omladinski radnici.

[704] Rahmija Kadenić, *To je ta ptičica,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 385.

da smo članovi Komiteta. Za sekretara je postavljen Duško Bole, porijeklom iz slovenačkog dijela Istre… Članovi Komiteta bili smo Rahmija Kadenić, Rada Vranješević i ja… Članovi Mjesnog komiteta SKOJ-a bili su Zumra Ćejvan i Mišo Stupar…"[705] Iz ovog sastava MK KPJ se vidi da je Rada Vranješević i dalje član MK KPJ, pa da i dalje do kraja jula obavlja dužnost sekretara MK SKOJ-a.

Zaga Umičević je sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od kraja jula do polovine oktobra 1941. godine. Đuro Pucar Stari pozvao je Zagu Umičević iz Bosanskog Novog da dođe da bude sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci. Ona je na toj dužnosti bila od kraja jula do sredine oktobra 1941, kada je postavljena za sekretara MK KPJ Banjaluke.[706] Zaga Umičević o svom dolasku na ilegalni rad u Banjaluku kaže: "Poslije nekoliko dana Zajko Dizdarević, koji je kao član Partije još ostao u Bosanskom Novom i s nama održavao vezu, saopštio mi je da po direktivi druga Pucara treba da idem na ilegalni partijski rad u Banjaluku… preobučena u zar, u pratnji Zajka Dizdarevića, vozom sam otputovala u Banjaluku, gdje smo se obadvoje istoga dana javili drugu Starom. Odmah sam se povezala s Dušankom Kovačević i Radom Vranješević, koje su se kretale u zarevima. Pod zarom i pečom, simbolima vjekovne potlačenosti žene, obavljale smo zadatke Partije za potpuno oslobođenje čovjeka. Nas tri, zatim Rahmija Kadenić i Duško Bole, kao sekretar, sačinjavali smo tada Mjesni komitet KPJ u Banjaluci. Istovremeno sam vršila dužnost sekretara MK SKOJ-a… U okupiranoj Banjaluci provela sam deset mjeseci, od kraja jula do maja 1942. godine…"[707]

Zumra Ćejvan je sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od kraja maja do jula 1942. godine. "Dušanka Kovačević i Rada Vranješević su u to vrijeme radile ilegalno i kretale se u zaru. Krile su se kod Hikmeta Karahasanovića, Vahide Maglajlić i Ismete Demirović. (str. 11). "Jednog dana mojoj kući je došla Dušanka Kovačević. To je bilo krajem jula 1941. g. i rekla mi da dođem na sastanak kod Bebe Roter (krojačice)… Kad saam došla na sastanak u sobi je sjedio drug Stari, zatim Vahida Maglajliđ, Rahmija Kadenić i Dušanka. Dušanka mi je tada rekla da sam primljena u Partiju. (str. 11) Kada je riječ o radu skojevske organizacije prvo moram naglasiti aktivnost sestara Zibe i Šemse Galijašević. Ziba je bila učenica Gimnazije, a Šemsa Trgovačke akademije. Više puta sam se sastajala sa Brankom Bjelčić, profesoricom, u vezi sa aktivnošću omladine u školama. Poznavala sam i Jelu Perović s kojom sam se više puta sretala…Pored skojevaca koje sam spomenula sjećam se Vojina Hadžistevića, Marka i Mirka Bobana, Mensura, Mesuda i Besima Ibrahimpašića. Na Hisetama sam naročito često sarađivala sa Lutkom Smailagić (str. 30). "Kada je Zaga odlazila rekla mi je da se povežem sa Fahretom Dedić… da je sada Fahret Dedić sekretar MK KPJ… Ibro Sarač mi je saopštio da sam sekretar MK SKOJ-a…Fahret mi je jednom prilikom, (s obzirom na moju novu dužnost sekretara MK SKOJ-a), dao imena 4-5 drugova, koji bi trebalo da uđu u

[705] Dušanka Kovačević, *Ilegalka u svom gradu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 670-671.
[706] U to vrijeme u gradu je djelovalo samo 11 članova KPJ, dok ih je 23 bilo u zatvoru. (Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1940/1).
[707] Zaga Umičević, *Na ilegalnom radu u Banjaluci,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 677-678.

Mjesni komitet SKOJ-a… Znam samo da sam te ljude tražila, ali nisu bili kod kuće… S obzirom da sam najviše radila na organizaciji SKOJ-a i omladine… bila sam u vezi sa školskom omladinom, a isto tako i sa ostalom omladinom u gradu."

Pored kontakta sa Fahretom Dedić, sekretarom MK KPJ, Zumra je stalno bila u vezi sa Nevenkom Dadasović, koja joj je, između ostalog, pomagala da pronađe smeštaj kod građanskih porodica koje kod policije nisu bile u evidenciji da pomažu NOP. Tada je morala da pređe u ilegalstvo i stalno je mjenjala stanove. Jednom je slučajno srela Grozdu Bilanović[708], sekretara aktiva SKOJ-a u Trgovačkoj akademiji, koja ju je odvela svojoj kući, iako je Grozda već tada bila u evidenciji policije.

Iz svega proizilazi da je Zumra postavljena na dužnost sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci 24. maja 1942. godine, kada je Zaga otišla iz Banjaluke. Iz objektivnih razloga, zbog izuzetno velike represije u to vrijeme, nije došlo do namjeravanog popunjavanja MK SKOJ-a, ali je Zumra nastavila raditi, koliko se moglo u tadašnjim okolnostima, u postojećem sastavu MK SKOJ-a.

Nevenka Dadasović je bila sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci jedno kraće vrijeme, poslije izbora za člana MK KPJ u Banjaluci, u kom svojstvu je djelovala u periodu od jula do avgusta 1942. godine. To se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Napominjem da smo odlaskom Zage Umičević i hapšenjem Fahreta Dedića, formirali novi komitet Partije u kojem su bili Ibro Sarač - sekretar, Zvonko Dragomanović, Nevenka Dadasović, đak 7 raz. gimanije i ja… Po uspostavljanju veze, na Kozaru je prebačeno nekoliko drugova i drugarica koji su bili skriveni u gradu, kao Slavko Trenk, Zumra Ćejvan, Zaim Hadžiisaković."[709] Iz ovog sadržaja se vidi da je Nevenka Dadasović, u periodu od osnivanja Mjesnog komiteta KPJ, pod rukovodstvom Ibre Sarača, od jula do avgusta 1942. godine, bila član MK KPJ u Banjaluci, zadužena za rad SKOJ-a i omladine, a na osnovu ličnog saznanja autora ovog rada Nevenka Dadasović, u navedenom periodu, kraće vrijeme je bila i sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci i to kada se Zumra morala povući u najdublju ilegalnost. Iz spomenutog sjećanja Zumre Ćejvan vidi se da su ona i Nevenka blisko sarađivale, ali nije utvrđen podatak da je Nevenka zajedno sa Zumrom , prije nego što je postala član MK KPJ, zadužena za SKOJ i Omladinu, bila i u MK SKOJ-a.

---

[708] Grozda Bilanović, rođena u Zenici 1926. Pohađala je Trgovačku akademiju do izlaska na slobodnu teritoriju. Za vrijeme okupacije od prvih dana veoma aktivno sarađivala sa NOP-om. U 1942. bila sekretar aktiva SKOJ-a.Ustaška policija je hapsi krajem 1942. Puštena je iz zatvora na insistiranje velikog župana Hadrovića, koji je, takođe, oslobodio grupu članova SKOJ-a srednjoškolaca, koji su bili na prijekom sudu zbog saradnje sa NOP-om. Zbog ovog angažovanja ustaše su ga ubile podmetanjem eksploziva. Grozda krajem 1943. stupa u 3. krajišku proletersku brigadu, koja je tada oslobodila iz Crne kuše oko 200 zxarvorenika, a među njima I Grozdu. Član MK SKOJ-a Banjaluke od 1947. kada prelazi u ZO USAOJ-a BiH. Diplomirala na Pravnom fakultetu. Dugo je radila u sudstvu. Odlazi u penziju sa dužnosti predsjednika Privrednog suda Sdarajeva.

[709] Mustafa Kušmić, *Diskusija 20.XI 1976. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji 1878-1945), Zbornik s naučnog skupa *Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945),* održanig u Banjaluci od 18. do 20. novcenbra 1976. godine, str. 769.

Mehmedalija Dalko Dervišić bio je sekretar MK SKOJ-a od avgusta 1942. do hapšenja, krajem 1942. godine. To se vidi is slijedećeg sadržaja: "U toku prve polovine avgusta, na zakazanu vezu stigla je ilegalno u Banja Luku iz Sarajeva Zagorka Blažić, pod imenom Zehra Avdagić, kao delegat Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH sa zadatkom da pomogne rad partijske organizacije i ilegalnog pokreta u gradu. Odmah po njenom upoznavanju sa stanjem u partijskoj organizaciji u gradu, održan je na periferiji Banja Luke, u bašti Himzage Ćejvan, sastanak Mjesnog komiteta KPJ u Banjoj Luci… Bilo je odlučeno da se formira i mjesno rukovodstvo SKOJ-a sa sekretarom Dalkom Dervišićem…[710] O već spomenutoj sjednici Mjesnog komiteta KPJ, kad je stigla Zaga Blažić, na kojoj je odlučeno da se formira mjesno rukovodstvo SKOJ-a govore Ibro Sarač[711] i Mustafa Mujo Kušmić[712]u svojim objavljenim sjećanjima, koja se odnose na vrijeme kada je Dalko postvljen za sekretara MK SKOJ-a. Na osnovu kazivanja Grozde Bilanović autoru, 2. aprila 2000. godine, Mehmedalija Dalko Dervišić je uhapšen krajem 1942. godine. Početkom 1943. je odveden u logor u Staru Gradišku. "Dalko Dervišić je kasnije dospio u ustaške logore Staru Gradišku i Jasenovac, gdje je, prilikom pobune logoraša 1945. godine, u proboju poginuo."[713]

Alija Maglajlić[714] je sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od novembra 1943. godine na osnovu njegovog kazivanja. U istraživanju, do sada, dva podatka govore da je Alija Maglajlić sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od marta 1944, što se vidi iz slijedećeg sadržaja u knjizi dr D. Lukača: "Alija Mehmeda Maglajlić, rođen 1926. u Banjoj Luci uključio se u ilegalni NOP… Početkom 1944. godine, postavljen je za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci… "[715] Munir Kadić, član MK KPJ zadužen za rad SKOJ-a i omladine kaže: "O radu SKOJ-a u toku 1943. i 1944. godine iznosim sljedeće: odmah po izboru Mjesnog komiteta (odnosi se na izbor MK KPJ Banjaluka, februara ili marta 1943. godine, napomena autora) zaduženi su pojedini članovi Partije da se povežu s grupama skojevaca po kvartovima i školama i da im pomognu u radu na okupljanju omladine u svoje redove… To je tako trajalo sve do marta 1944. godine kada je oformljen Mjesni komitet SKOJ-a na čelu sa sekretarom Alijom Maglajlić, koji se sada nalazi u Sarajevu. Treba istaći da su članovi SKOJ-a u 1943. i 1944. godini bili u žiži borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika u Banjaluci. Svijest o potrebi borbe među omladinom je bila tako živa i jaka da su cijeli razredi po školama tražili da idu u partizane. U maju mjesecu u Mjesni komitet (KPJ, 1944. godine, napomena autora) bio je kooptiran drug Ishak Maglajlić sa zadatkom održavanja stalnih veza s Komitetom SKOJ-

---

[710] Dr Dušan Lukač, *Banja Luka i okolica u ratu i revoluciji 1941-1945, str.271-272.*

[711] Ibro Sarač, *Rad partijske organizacije za vrijeme okupacije u gradu Banja Luci, Arhiv MBK, Banjaluka, 78/3, str. 1-3.*

[712] Mujo Kušmić, *Sjećanja o borbi naprednih snaga u Banjoj Luci pred rat i u toku rata,* Arhiv MBK, Banja Luka, 73/3, str. 6.

[713] Zvonko Odić, Ibid., fusnota br. 2, str. 499;

[714] Na osnovu kazivanja Alije Maglajlić autoru (posredno preko Zage Umičević), 20.VI 2000, Alija je sekretar MK SKOJ-a Banjaluka od novembra 1943. godine.

[715] Dr Dušan Lukač, n. d., navedeni tekst je u okviru fusnote br. 120, u kojoj se govori o više članova porodice Maglajlić, str. 217.

a."[716] Iz još jednog izvora se vidi vrijeme osnivanja MK SKOJ-a u Banjaluci, u proljeće 1944. godine: "Opširan izvještaj o partijskom radu i stanju u SKOJ-u podnio je Mandžuka i naglasio da je obuhvaćen rad u ćelijama i da su one okupile mnoge saradnike koji rade na ispomoći NOP-u. U pogledu SKOJ-a rekao je da je za njega zadužen Munir Kadić, da je u ovom mjesecu osnovao i Mjesni komitet SKOJ-a i da je za njegovog sekretara postavljen Alija Maglajlić…"[717]

"…Komitet je zadužio Ishaka Maglajlića da ojača rad Mjesnog komiteta SKOJ-a. Mada je Munir Kadić radio u proljeće na tome i obrazovao Mjesni komitet na čelu sa Alijom Maglajlić, ipak je bilo potrebno da se djelovanje SKOJ-a prema pristiglim upustvima od PK SKOJ-a postavi na šire osnove. Ishak Maglajlić je krajem maja sazvao sastranak na Starčevici kome su prisustvovali Alija Maglajlić, Kemal Đuzel, Subha Abdurahmanović, Šefket Ekić Šokara i Antonija Banušić Žuta. Na sastanku je utvrđen sastav Mjesnog komiteta SKOJ-a od prisutnih sa sekretarom Alijom Maglajlićem, utvrđeni su zadaci koji su se uglavnom odnosili na stvaranje omladinskih grupa, njihovo naoružavanje i pripremanje za diverzantske akcije… Komitetu je stavljeno u zadatak da odmah pristupi i stvaranju odbora USAOJ-a…"[718]

Kao što je već navedeno Nevenka Dadasović, Munir Kadić i Ishak Maglajlić su bili članovi MK KPJ zaduženi za rad SKOJ-a i omladine. Za Ishaka Maglajlić dodajemo izvor iz koga se vidi da je izabran za člana MK KPJ: "Na sjednici koja je održana u kući Omera Ahmetaševića, krajem maja 1944, utvrđen je sastav novog komiteta KP za Banjaluku u koji su ušli Anđa Knežević, kao sekretar, Suljo Mandžuka, Matko Galić, Midhat Topić i Ishak Maglajlić, zadužen za SKOJ…"[719]

Ima osnova za pretpostavku da su u vremenu od proljeća 1941. do kraja septembra 1944. godine dužnost sekretara MK SKOJ-a obavljale, možda, još neke osobe i to u slijedećim periodima:

1. od polovine oktobra 1941. do 24. maja 1942. godine, ukoliko tu dužnost nije obavljala Zaga Umičević istovremeno sa novom, kad je postala sekretar MK KPJ, polovinom oktobra 1941. godine. (Kako je utvrđeno da je u ovom periodu MK SKOJ-a veoma dobro djelovao ima osnova za takvu pretpostavku, utoliko prije što su tada u MK SKOJ-a djelovala dva izraslija člana MK SKOJ-a – Branko Mišo Stupar i Zumra Ćejvan, a uskoro je MK SKOJ-a proširen, takođe

---

[716] Munir Kadić, *Diskusija na dan 20. novembar 1976. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 1978, str. 776.

[717] Muharem Hare Beganović, *Djelatnost Partije i NOP-a u okupiranoj Banjaluci između dva partizanska napada,* Banjaluka 44, str.116. Iz ovog izvora se vidi da je Hajro Kapetanović krajem aprila 1944. obavjestio R. Kolaka da je Anđa prebačena u Banjaluku domobranskim kamionom. Odmah sljedećeg dana zakazala je sastanak MK KPJ na kome Mandžuka izvještava da je M. Kadić "…u ovom mjesecu osnovao i Mjesni komitet SKOJ-a i da je za njegovog sekretara postavljen Alija Maglajlić." (str. 116) Iz ovoga proizilazi da je Alija u aprilu postavljen za sekretara MK SKOJ-a, što je manje vjerovatno, s obzirom da dva predhodna izvora ukazuju na mart kao datum osnivanja MK SKOJ-a Banjaluka.

[718] Ibid., str. 117-118. Kao što se vidi, ovaj sastanak kada Isak Maglajlić prisustvuje u svojstvu člana MK KPJ održan je krajem maja 1944. godine.

[719] Ibid., str. 117-118.

sa izraslijim ličnostima u radu SKOJ-a, Zdravom Kordom[720], Jelom i Dušom Perović, Jusufom Selman i Muharemom Karabegović;

2. od novembra 1942. kada je sekretar MK SKOJ-a Dalko Dervišić uhapšen do novembra 1943. godine i
3. od 28. septembra 1944, kada su se povukle snage NOVJ poslije drugog napada na neprijateljske snage u Banjaluci, do 22. aprila 1945, kada je Banjaluka oslobođena, pošto je i u tom periodu u Banjaluci NOP djelovao, a u okviru njega i omladina.

7. Osnivanje Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije - USAOJ; Prvi kongres USAOJ-a (Bihać, 27-29.XII 1942) i učešće delegata iz okupirane Banjaluke; Drugi kongres USAOJ-a (Drvar, 2-4.V 1944).

Uspon koji je NOP postigao i na vojnom i na političkom planu do kraja 1942. godine omogućio je osnivanje jedinstvene antifašističke omladinske organizacije za cijelu Jugoslaviju. U drugoj polovioni septembra 1942, na Mliništima, vođeni su razgovori predstavnika omladinskog pokreta Jugoslavije sa Josipom Broz Titom i drugim članovima CK KPJ, o daljem razvoju omladinskog pokreta.[721] Rukovodstvo SKOJ-a stiglo je u oktobru 1942. u Bosanski Petrovac i tada su počele pripreme za održavanje Prvog kongresa omladine. Tada se, prvi put u ratnim uslovima, u punom sastavu sastao CK SKOJ-a: Ivo Lola Ribar, Rato Dugonjić, Mihajlo Švabić, Slavko Komar i Ljubinka Milosavljević.

Osnivanje USAOJ-a; učešće delegata okupirane Banjaluke na Prvom kongresu USAOJ-a

U Sazivačkom odboru Prvog kongresa USAOJ-a, sastavljenpm od 52 istaknutih omladinki i omladinaca iz cijele Jugoslavije, bilo je 11 iz Bosne i Hercegovine i to: Rato Dugonjić, Ranko Šipka, Pero Kosorić, Rade Bašić, Avdo Humo, Branko Ćopić, Dušanka Kovačević, Stojan Bjelajac, Rudi Kolak, Dževad Midžić, Mira Morača, a među njima istaknuti pripadnici revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta Banjaluke Dušanka Kovačević i Rudi Kolak. zatim istaknuti aktivisti srednjoškolskog revolucionarnog pokreta u Banjaluci Ranko šipka, Rade Bašić i Dževad Midžić. Sazivački odbor Prvog antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije uputio je apel mladoj generaciji Jugoslavije da se putem takmićenja priprema za svoj kongres: "… Spremajte se za ovu, najveću manifestaciju omladine svih južnoslovenskih naroda pred licem naše zemlje i celog sveta. Pripremajte se za vaš I kongres, organizujte i proučavajte pitanja koja će se na njemu raspravljati, spremajte izbor svojih delegata.! Priređujte svuda na frontovima i u pozadini, pretkongresna udarnička takmičenja, u uništavanju neprijatelja i radu za front i pobedu! Naš I kongres mora biti najveća manifestacija svesti i jedinstva sve slobodoljubive omladine Jugoslavije, mora biti krupan prilog pobedi naše pravedne stvari".[722]

---

[720] Zdrava Korda je član SKOJ-a od 1939. Kao maturant gimnazije u "Mladoj Jugoslaviji" je održala predavanje "Seljak Bosanske krajine u životu i djelima Petra Kočića". U 1940. dobila je prvu banovinsku srednjoškolsku nagradu za teme "Književni lik Petra Kočića" i "Nacionalni i politički rad Petra Kočića". U prvoj godini okupacije djelovala je kao ilegalac i član MK SKOJ-a. Uhapšena je krajem maja 1942. U zatvoru je strahovito mučena prije svega od agenta i ključara Tomislava Haubriha. Navodno su je Haubrih i zloglasni Rudolf Vajs našli obješenu 18. septembra 1942, ali su nalazi kazivali da je predhodno ubijena u istoj prostoriji Ustaškog redarstva pod upraviteljstvom Franje Miletića.(Banjaluka u radničkom pokrretu i NOB, knj 2, fudnota br. 5, str. 259).

[721] Petar Kačavenda, *Omladina u revoluciji, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije 1942-1945,* ***Beograd, 1985, Osnivanje Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije – USAOJ, str. 105.***

[722] DOP, T-I, Prvi i Drugi kongres USAOJ-a, Beograd, 1953, str. 11-12.

U vrijeme kada je ovaj kongres održavan vodile su se odlučujuće bitke protiv fašističke koalicije i u Sovjetskom savezu kod Staljingrada i u sjevernoj Africi, a okupator je u u Jugoslaviji morao imati oko pola miliona vojnika, iako su im tada bili veoma potrebni na istočnom frontu i u sjevernoj Africi gdje su se borile britanske i američke trupe. U isto to vrijeme NOP je: a) stvorio regularnu armiju NOVJ koja je tada imala 150.000 vojnika; b) osnovano je Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije AVNOJ opštejugoslovensko političko i predstavničko tijelo, narodnooslobodilački odbori postali su stalni organi nove, revolucvionarne vlasti; c) osnovan je Antifašistički front žena; d) istina o oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i izdaji izbjegličke vlade u Londonu je prodrla i u svijetsku javnost; e) na jugoslovenskim prostorima u to vrijeme bilo je oko 100 omladinskih partizanskih četa, nekoliko omladinskih udarnih bataljona, a u jedinicama NOV i partizanskih odreda Jugoslavije omladina je predstavljala preko tri četvrtine boračkog sastava. Više od 100.000 mladih borilo se u jedinicama NOVJ; e) više od 200.000 omladinki i omladinaca bilo je obuhvaćeno omladinskim organizacijama ili nekim aktivnostima u korist NOP-a na oslobođenoj i okupiranoj teritoriji; f) u svim pokrajinama Jugoslavije tada su bili osnovani omladinski savezi: Srpski narodnooslobodilački omladinski savez – SNOS, Crnogorska narodna omladina – CNO, Mladinska osvobodilna fronta, Narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine – NOSOBiH, Savez mlade generacije (u Hrvatskoj); Pokrajinski omladinski odbor Makedonije i dr. bili su dobra osnova za osnivanje Ujedinjeg saveza antifašističke omladine Jugoslavije. To je i ostvareno na Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije, održanom u Bihaću od 27 – 29.XII 1942. godine.

Na kongresu je bilo 365 delegata. Iz vojske 123, a iz pozadine i iz okupiranih gradova 242 delegata. Iz okupiranih gradova bili su po jedan delegat iz Zagreba, Sušaka i Mostara, a iz Crne Gore i Banjaluke po dva delegata. Delegati iz Slovenije nisu prisustvovali pošto nisu na vrijeme primili poziv, a iz Makedonije zbog teškog stanja u antifašističkom omladinskom pokretu Makedonije.[723]

Ibro Sarač i Mustafa Kušmić bili su delegati iz Banjaluke koji su učestvovali u radu Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije. Ibro Sarač, po profesiji pravnik, do izlaska na slobodnu teritoriju, novembra 1942. godine, bio je sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, a Mujo Kušmić, po zanimanju radnik, bio je član Mjesnog komiteta KPJ. "Kako je koncem decembra trebalo da se održi Prvi kongres antifašističke omladine jugoslavije, drug Stari (Đuro Pucar, napomena autora), nas je poslao u Bihać, da Kongresu prisustvujemo… Zatim smo otišli u CK SKOJ-a u koji nas je uputila Dušanka Kovačević. Tamo su nam Lola i Rato Dugonjić dali zadatak da jedan od nas dvojice uzme riječ na Kongresu i govori o životu i radu omladine u okupiranoj Banjaluci. Ibro je htjeo da se ja kao radnik prihvatim ovog zadatka, ali… konačno ovog zadatka se prihvatio Ibro…"[724]

Banjalučke delegate sreo je Vladimir Dedijer i, 27.XII 1942, za vrijeme održavanja kongresa, izašao je članak u "Borbi" br. 32 "Iz porobljenog grada – Banjaluka čeka slobodu". Pored toga sretali su Banjalučane, koji su se u to vrijeme nalazili na ranim dužnostima. Tako su sreli Slavka i Ivicu Odića, koji su i Banjalučani i Bišćani, pošto im je otac "službovao" u oba grada – Slavko je radio u Komadi bihaćkog područja, a Ivica u Komandi mjesta Bihaća. Zatim su se sreli sa Josipom Mažarom Šošom, koji je bio gost na kongresu, sa Vesom Maslešom, Slobodanom Uzelac (koji je na kongres došao iz Like),Vidom Cijan-Karabegović (koja je došla

[723] Petar Kačavenda, n. d., str.105-109.
[724] Mustafa Mujo Kušmić, *Sjećanje – Preko trnja do slobode,* Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1990, str.124.

iz Žumberka), Rankom Šipkom, Vahidom Maglajlić, Nikicom Pavlić, Zumrom Ćejvan, Irfanom Karabegović i drugim.

Svečanim dijelom kongresa prdesjedavao je Ivo Lola Ribar, a prvi govornik je bio Vrhovni komandant NOVJ Josip Broz Tito, koji je, između ostalog rekao: "Ovaj Kongres ima ogromni značaj za našu mladu generaciju: On je manifestacija snage naše omladine, on je smotra vaših snaga. Ovim Kongresom treba još više da se učvrsti jedinstvo koje je iskovano u procvesu naše divovske borbe, jedinstvo svih mladih sinova i kćeri naših porobljenioh naroda. Ovim Kongresom treba da se još više učvrsti bratstvo između svih naroda Jugoslavije, jer je Komunistička partyija oduvjek gledala u omladini nosioca tog bratstva i jedinstva – i nije se prevarila. Pred nama, mladi drugovi, stoje još velike, stoje još velike i teške zadaće. Mi još uvjek imamo mnogo neprijatelja. Ali naša borba ide pravcem koji jasno pokazuje da će konačna pobeda biti naša i naših saveznika."[725] U daljem izlaganju Tito je istakao da je omladina svojim masovnim učešćem u NOP i u oružanoj borbi u kojoj je u sastavu partizanskih jedinica bilo od 70 do 75 odsto mladih, bila najšire i najpostojanije uporište KPJ u dotadašnjoj realizaciji njene oslobodilačke i revolucionarne politike i strategije.

"Dvadeset sedmi decembar 1942. je jedan dan koji pamte svi učesnici Kongresa. U lijepo ukrašenoj sali zgrade časnih sestara preko 350 delegata iz cijele zemlje, među kojima i nas dvojica, s uzbuđenjem smo očekivali dolazak druga Tita, posebno mi koji ga do tada nismo vidjeli. Titov dolazak u salu bio je pozdravljen dugim aplauzom.

Još i danas kao da gledam na govornici pored druga Tita, Lole i ostalih rukovodilaca, omladinca i dječaka, borca bombaša Boška Buhu, koji je bez uzbuđenja, dječaćki govorio o napadu njegove Druge proleterske brigade na neprijateljski garnizon Jajce, o bacanju bombi na bunkere. On priča: 'Mrkla noć, podvlačim se bunkeru na tvrđavi kod kojeg neprijateljski vojnik pjevuši pjesmu *Bela mi, bela mi*, vadim bombu, ošrafljujem i u sebi govorim: Sad će tebi biti *Bela mi* i frljacim je. Nasta strašna eksplozija, a neprijateljski vojnik presta da pjevuši. Tu noć smo zauzeli Jajce.' U sali aplauz, prilazi mu drug Tito, zagrljaj, poljubac…"[726]

Kongres je usvojio Organizacionu Rezoluciju Prvog antifašističkog kongresa i uputio proglas – Omladini svih naroda Jugoslavije, Omladini porobljene Evrope i pozdrave omladini Sovjetskog saveza, Engleske i Amerike, i omladini jugoslovenskih iseljenika u Americi i svim organizacijama i institucijama NOP-a Jugoslavije.[727]

---

[725] Petar Kačavenda, n. d., preuzet citat sa str. 109.
[726] Mustafa Mujo Kušmić, n. d., str.127-128.
[727] Petar Kačavenda, n. d., str. 111.

U prvoj tački Rezolucije sadržana je odluka o osnivanju USAOJ-a, koja glasi: "Da bi se već ostavrenom jedinstvu mladog naraštaja na oslobođenoj teritoriji naše zemlje, kao i sve širem ujedinjavanju omladine na neoslobođenim delovima Jugoslavije dao čvrst I stabilan organizacioni oblik, osniva se današnjim danom Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije…".[728] Osnovni cilj i zadatak USAOJ-a je bio da ujedini i okupi sve snage mlade generacije u službi oslobodilačkog rata, koji su narodi i narodnosti Jugoslavije vodili protiv okupatora i domaćih izdajnika.

U Zemaljski odbor USAOJ-a među ukupno 29 izabranih, iz Bosne i Hercegovine izabrano je 12 i to: Stojan Bjelajac,seljak sa Grmeča; Rato Dugonjić, diplomirani pravnik iz Sarajeva; Pero Kosorić, student s Romanije, zamjenik komandanta 6. Bosanske brigade; Ajša Miličević, partizanka sa Kozare; Dževad MidžIć, đak iz Prijedora i Banjaluke, Salko Pezo, đak iz Mostara, borac 3. Bataljona Hercegovačke brigade; Mile Perković, metalski radnik iz Sarajeva; Zora Popović, seljanka iz Martin Broda, Savo Pređa, partizan s Romanije; Betika Romano, student iz Sarajeva, Risto Tošović, đak iz Foče, politički komesar čete u 5. crnogorskoj brigadi; Ranko Šipka, zamjenik komandanta 5. krajiške NOU brigade.[729] Kao što se vidi od aktivista revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci između dva rata u Zemaljski odbor USAOJ-a na Prvom kongresu USAOJ-a izabran je samo Ranko Šipka i Dževad Midžić.

Drugi kongres USAOJ-a

Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije održan je od 2-4.V 1944. godine u Drvaru. Kako je USAOJ u sebi sjedinio patriotski i revolucionarni zanos mladih spremnih da se bore ne samo za nacionalno oslobođenje već i za društvenopolitički preobražaj. Kako se mislilo da se približava konačno oslobođenje zemlje bilo je predviđeno da se Drugi kongres USAOJ-a održi 27.XII 1943. godine. Kako je Ivo Lola Ribar, dugogodišnji rukovodilac revolucionarnog omladinskog pokreta Jugoslavije određen za prvog šefa vojne misije u Egiptu, za vršioca dužnosti sekretara CK SKOJ-a određen je Rato Dugonjić. Zbog ratnih prilika i ofanziva u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni, došlo je do odlaganja održavanja Drugog kongresa USAOJ-a tri puta. U tom međuvremenu, 27.XI 1943. na Glamočkom polju, kada je trebalo avion da poleti za Egipat, došlo je do tragedije kada gine Ivo Lola Ribar. To je bio veliki udarac omladini Jugosl;avije. O Loli su još ranije bile spjevane pjesme, pa se ni sa njegovom smrću omladina nije lako pomirila. Tada je nastala pjesma: "Druže Ivo, vođo našeg SKOJ-a, Tebe voli omladina Tvoja." Ivu Lolu Ribara ljudi su volili. Stalno je bio u pokretu – u okupiranim gradovima obavljao je posebne zadatke, osnivao je partizanske odrede, obilazio vojne jedinice, uređivao "Omladinsku borbu"…

[728] Ibid.
[729] Ibid., str.112-113. Podaci za izabrane preuzeti su iz originala.

Od Prvog do Drugog kongresa USAOJ-a više od 100.000 omladinaca i omladinki stupilo je u jedinice NOV i PO Jugoslavije. U vrijeme održavanja Drugog kongresa USAOJ-a oko 200.000 mladih se borilo u redovima NOVJ, a organizovano u USAOJ-u bilo je oko 500.000 omladine. Omladina Drvara, kao domaćin Kongresa osposobila je spaljenu fabričku halu za održavanje Kongresa. Likovni umjetnici Đorđe Kun i Janda Kaurić su salu dekorisali, a prigodno je osposobljena i mala električna centrala, tako da su bili stvoreni uslovi za rad.

Drugi kongres USAOJ-a održan je od 2-4.V 1944, a zbog bezbjednosnih razloga radio je samo noću, a u ranim jutarnjim časovima kada je kongres završavao rad delegati su odlazili u okolna sela u koja su bili smješteni na spavanje i hranu. U radu je učestvovalo 816 delegata – 582 mladića i 234 djevojke.[730] Vojsku je zastupalo 388, a organizacije s terena 428 delegata. Uslijed velike udaljenosti i vremenskih nepogoda jedino Makedonski delegati nisu stigli na Kongres. Dolazak delegata dugo je trajao. Bosanskohercegovačkoj grupi delegata pridružili su se delegati Vojvodine, kada je osnovan bataljon od delegata, sa ukupnim unutarnjim ustrojstvom vojne jedinice. Komandant toga bataljona bio je drug Šico, a komesar Mićo Rakić. Samo jedan kraći dio puta ova jedinica je putovala partizanskim vozom. Iznenada je došao neprijateljski avion i od bombardovanja poginuo je jedan delegat a nekoliko je ranjeno.[731]

Josip Broz Tito bio je prvi govornik. On je, između ostalog, rekao: "Prošla je godina i po dana otkako je održan vaš Prvi kongres. Od tada smo proživjeli mnogo teških iskušenja, bilo je mnogo ofanziva, mnogo teških i krvavih borbi u kojima ste vi, omladina Jugoslavije, još jedanput osvjetlali lice našim narodima, osvjetlali ga pred čitavim svijetom. Naši narodi mogu da budu ponosni što imaju takvu omladinu, jer narod koji ima rtakvu omladinu, ne treba da se boji za svoju budućnost…. Ovaj vaš kongres nije samo mobilizacija mlade generacije za posljedne odlučne bojeve. On će, ujedno, mobilisati našu mladu generaciju i za izgradnju jedne nove, srećnije, slobodne, ljepše budućnosti naše države, u kojoj će svi narodi imati svoja prava, a omladina i sve mogućnosti da se posveti onome čemu teži…"

Nisu pronađeni podaci da je neko iz okupirane Banjaluke prisustvovao Drugom kongresu USAOJ-a. U Banjaluci je tada djelovao Mjesni komitet SKOJ-a u gradu, čiji sekretar je bio Alija Maglajlić i nekoliko aktiva SKOJ-a. Aktivnost je postala znatno veća od druge polovine maja i trajala je sve do 28. septembra iste godine, odnosno do povlačenja snaga NOVJ iz grada, poslije drugog napada na Banjaluku.

---

[730] Nacionalni sastav delegata bio je sljedećI: Srba 398, Hrvata 218, Slovenaca 98, muslimana 47, Makedonaca 2, Italijana iz italijanskih jedinica u sastavu NOVJ 13, Jevreja 4, Čeha 2, Slovaka 1, Poljaka 1, Rusa 1. Socijalni sastav delegata: seljaka 350, radnika 216, intelektualacaii đaka 239 i drugih profesija 11.

[731] Delegati su u momentu bombardovanja bili u partizanskom vozu na Oštrelju, na putu za Drvar. Autor ovog rada ovo navodi na osnovu vlastitog sjećanja, pošto sam, kao jedan od delegata, bila u spomenutom vozu, odnosno bataljonu koji je bio sastavljen od delegata za Drugi kongres USAOJ-a.

Na kraju trodnevnog rada usvojena je organizaciona rezolucija kojom su pred omladinu Jugoslavije postavljeni zadaci: dalja mobilizacija omladine u NOV, pružanje podrške AVNOJ-u, Nacionalnom komitetu, NOO, uključivanje u NOP i one omladine koja je još po strani, posebno koja je na neoslobođenim teritorijama. Kongres je odlučio da osnovna organizaciona forma rada budu široki odbori sa sekretarijatom od tri člana – predsjednik, sekretar i blagajnik, koji bi okupljali svu omladinu jednog mjesta i angažovali je na sprovođenje najaktuelnijih zadataka. USAOJ je bio dio Narodnooslobodilačkog fronta (NOF) naroda Jugoslavije, kao njegov kolektivni član. Predstavnici USAOJ-a obavezno su imali svoje predstavnike u odborima NOF-a.[732]

Kongres je izabrao Centralni odbor USAOJ-a od 51 člana. Iz Bosne i Hercegovine izabrani su: Stojan Bjelajac, Oskar Danon, Nijaz Dizdarević, Rato Dugonjić, Fikret Ibrić, Brana Perović, Vlado Ivković, Pero Kosorić, Dževad Midžić, Hamdija Pozderac, Mile Perković, Betika Romano i Rade Herceg. U Sekretarijat Centralnog odbora USAOJ-a ušli su: Rato Dugonjić, sekretar CK SKOJ-a, Stane Kavčić, dotadašnji predsjednik Zemaljskog odbora USAOJ-a, zatim Slavko Komar, Milijan Neoričić, Mihajlo Švabić, Brana Perović, Neda Marović, Grozdana Belić, Ljiljana Čalovska, Stojan Bjelajac, Veljko Milatović, Dževad Midžić i Gabrijel Gašparčić. Za predsjednika Centralnog odbora USAOJ-a izabran je Stane Kavčić.[733] Kako je Brana Perović neko vrijeme u Banjaluci stanovalaa i bila uključena u revolucionarni omladinski pokret u srednjoj školi, a isto tako Dževad Midžić se školovao u višim razredima gimnazije u Banjaluci, može se reći da su predstavnici iz Banjaluke u Sekretarijatu Centralnog odbora USAOJ-a bili veoma dobro zastupljeni.

Upućen je proglas omladini Jugoslavije i slobodoljubivoj omladini svih zemalja.
Za Drugi kongres USAOJ-a može se reći da je bio još jedan veliki doprinos afirmaciji omladinskog pokreta i oslobodilačke borbe naroda i omladine Jugoslavije. O njemu su čuli mladi ne samo u Evropi, već i šire. U svijetu se saznalo o hrabroj ratnoj generaciji mladih Jugoslovena, koji su tokom oslobodilačke borbe, ne štedeći svoje živote, davali svoj doprinos pobjedi antifašističkih snaga u svijetu.[734]

8. Ustaška zvjerstva u okolini Banjaluke; poljuljana ustaška vlast (februara 1942)

Nešto malo prije otvorenog političkog previranja u vezi sa pojavom četništva u okruženju Banjaluke i šire, u neposrednoj okolini Banjaluke izvršen je strašan pokolj Srba.

---

[732] Petar Kačavenda, n. d., str.201-202.
[733] Ibid., str. 202-203.
[734] Ibid., 204-205.

Viktor Gutić, na položaju velikog župana pri vladi tzv. NDH, nastojao je svim sredstvima da dalje raspiruje mržnju između hrvatskog, muslimanskog i srpskog stanovništva u Banjaluci i okolini. Polovinom januara doveo je iz Zagreba bojnu poglavnikovog Tjelesnog zdruga, sastavljenu pretežno od koljača-emigranata iz hercegovačkih krajeva.[735] Braća Gutić, Viktor i Blaž, odmah po preuzimanju ustaške vlasti, pripremali su istrebljivačku aktivnost protiv Srba. Bojna dovedena iz Zagreba, imajući podršku braće Gutić, harala je i pljačkala po Banjaluci, izbacivala porodice iz stanova, premlaćivala i ubijala ljude, ne obzirući se na neke zamjerke lokalne vlasti.

Početkom februara Viktor Gutić i Vjekoslav Filipović-Majstorović predvodili su pripreme za pokolj Srba u okolini Banjaluke. U zoru 7. februara 1942. između 3 i 4 časa ujutro opkolili su sela Motike, Šargovac i Drakulić i sve živo pobili, kao i 60 rudara Srba u rudniku Rakovica, koji su prvi pobijeni. Ubijanje Srba izvršeno je samo hladnim oružjem – krampovi, sjekire ili noževi, da ne bi upozorili komšije u susjednim zaseocima da pobjegnu od koljača. Pokolj srpskog naroda trajao je do podne istog dana. Bio je veliki snijeg, pa se vrlo mali broj ljudi spasio, samo nekoliko desetina ranjenih. Marko Lipovac, Hrvat, pripadnik NOP-a, rizikujući život svoje porodice i svoj, prihvatio je nekoliko Srba, mahom ranjenih, koji su izbjegli pokolj.[736] Banjalučki biskup fra Jozo Garić branio je fratra Miroslava Filipović-Majstorović koji je prvi u Drakuliću zaklao dijete Đure Glamočanin, rekavši pri tom ”Ustaše, ovo ja u ime boga pokrštavam ove izrode i vi slijedite moj put. Ja prvi primam sav grijeh na svoju dušu, a vas ću ispovjediti i riješiti svih grijeha,” dodavši “da je on išao da ispovjedi ranjenike… da donese ranjenicima posljednju vjersku utjehu.”[737] Prema izvršenom popisu i tadašnjim izvještajima, zajedno sa rudarima, tog dana u sva tri sela pobijeno je oko 1.100 pripadnika srpskog naroda – muškaraca, žena i djece. Jedan od preživjelih – Mile Todorinović, koga je spasio Jozo Lipovac, a kome je poklana cijela porodica, priča: “Došao sam u kuću, a ona pusta, samo u štali krave riču. Kad sam izašao iz kuće čuo sam kako nešto krči, prišao sam bliže i našao oko 100 metara od moje kuće gomilu tjelesa – oko 70 ljudi, djece, žena. Jedan od njih je sjedio i ječao. Priđem mu i zovem ga, a on me ne razumije. Bio je posječen po malom mozgu, prepoznam ga – Sredić Stojan. Na jednoj nozi cipela, a druga bosa. Od jednog malog lješa učini mi se da je moja najmlađa kći i onda sam pao u nesvjest. Nakon određenog vremena sam ustao i krenuo. I dalje su ječali i zvali. Snijeg crven naokolo, na petnmaestak metara. Krenuo sam, jer su ustaše dolazile pjevajući svoju pjesmu.[738]

U toku 7. i 8. februara ustaška bojna Pavelićevog tjelesnog zdruga, uz asistenciju domaćih ustaša, opljačkala je svu imovinu u selima gdje je izvršen pokolj. Ovaj

---

[735] Izvještaj 3. Oružnič. pukovnije od 12. i 29. I i 28. II 1942., Arhiv VII, kutija 70, 8-1-1; kutija 144, 44/2-1.
[736] Izjave preživjelih Srba iz sela Drakulić, Arhiv BK Banjaluka.
[737] Izvještaj talijanskog vicekonzula u Banjaluci od 4.III ž942, Arhiv VII, kutija 153a, 13/5-277-279
[738] Izvještaj Komande Banjalučkog vojnog područja br. 187 od 25.VIII 1945, Arhiv BK Banjaluka, ONO Banjaluka 1/1.

pokolj je poslužio i kao način da se kriza u hrani ublaži, posebno za izbjeglice, što se vidi iz jednog izvještaja lokalne vlasti.[739]

Vijest o strašnoj tragediji Srba u navedena tri sela pročula se u Banjaluci i naišla je na revolt poštenog hrvatskog i muslimanskog stanovništva, kao i kod dijela službenika u ustanovama grada, odnosno izvršeni pokolj, predvođen braćom Gutić, proizveo je utisak suprotan očekivanom. Naime, Viktoru Gutiću umjesto predviđenog uspjeha ili uspona donio je nevolje. Veliki župan Sane i Luke Ladislav vitez Aleman, ustaški pukovnik, zbog pokolja Srba oštro je osudio Viktora Gutića, a u želji da pridobije građane, tražio je da Gutić bude povućen iz Banjaluke. Ali, kako je svojim zahtjevom on, u stvari, udario na sam sistem NDH na čelu sa poglavnikom i njegovim doglavnicima, već 13. marta, bez ikakvog obrazloženja, poglavnikovom naredbom Ladislav vitez Aleman je smjenjen naredbom pod brojem 7946/42. i stavljen je na raspoloženje Ministarstva hrvatskog domobranstva.[740] Za velikog župana imenovan je dr Petar Gvozdić, ali već 5. jula je povučen a postavlja se novi dr Dragan Hadrović, koga su uskoro određene snage likvidirale, podmetanjem eksploziva, kako bi ga sklonile sa vlasti, pošto im on, nastojeći da djeluje u granicama makar kakve pravde, nije odgovarao. Ustaški režim ovih dana je znatno oslabio, naročito s obzirom na činjenic da se u blizini Banjaluke nalaze jake partizanske snage. Ali, u to vrijeme već ozbiljno poljuljanoj ustaškoj vlasti u Banjaluci, podršku daje četnički pokret, koji izlazeći na političku scenu izdajom, paktira sa ustašama.

Počeo se zaoštravati konflikt, koji je nastao neposredno poslije osnivanja tzv. NDH, između muslimana koji su ušli u organe ustaške vlasti ili s njom sarađivali, i ustaških vlastodržaca, posebno dijela ustaške emigracije i katoličkog klera. Spor je postojao zbog diobe vlasti, zastupljenisti muslimana u njoj, i posljedica po položaj muslimana u NDH zbog genocidne politike NDH u vezi sa istrebljenjem Srba. U takvim uslovima grupa banjalučkih muslimana napisala je pismo, poznato kao rezolucija, koju je potpisalo 75 muslimana – građana Banjaluke, a upućena je Kulenoviću, potpredsjedniku i Hilmiji Bešlagiću, ministru prometa u ustaškoj vladi – predstavnicima muslimana u njoj. Između 75 potpisnika rezolucije 15 su bili pripadnici NOP-a, a mnogi su tokom vremena evoluirali u simpatizere ili učesnike NOP-a. Kako vlasti nisu javno reagovale na ovu rezoluciju, priliku je iskoristio katolički kler optuživši muslimane za progone, pljačke i ubistva Srba u Bihaću, Sanskom Mostu, Cazinu, Bosanskoj Krupi i dr.

9. *Uspon u razvitku NOP-a u Banjaluci i osnivanje narodne vlasti u okolini Banjaluke od kraja 1941. do proljeća 1942. godine*

[739] U Izvještaj Kotarske oblasti Banjaluka od 24.IV 1942 se kaže: "Stanje prehrane po općinama i selima za sada je povoljno. Na očišćenom području nalaze se veće količine žita, kukuruza, kao i stoke, te se izbjeglicama, kao i siromašnom narodu koji nema dovoljno hrane za prehranu, daje od onoga što se sakupi iz napuštenih domova" Arhiv VII, kutija 162, 41/2-1.

[740] Izvještaj talijanskog konzula od 21.III 1942, Arhiv BK Banja Luka,VŽSL., br. 3771.

"Veliki oslonac i kadrovska rezerva partijske organizacije bila je skojevska organizacija iz koje su primani članovi u KPJ na mjesto onih koji su morali napuštati Banjaluku i ići u partizane. Podmlađena partijska organizacija u Banjaluci, vođena od veoma snalažljivih sekretara (Duška Bole u vrijeme podizanja ustanka, Jovanke Čović-Žute od avgusta do oktobra i Zage Umičević od oktobra 1941. do proljeća 1942) uspjela je da izbjegne sve ustaške pokušaje da prodru u Partiju i da je razbiju. Komunisti su, i pored nevjerovatno teških uslova rada, jačali svoj uticaj, prodirali u razne institucije, dobijali saradnike u njima, a u Uredu za kolonizaciju uspjeli su čak da osnuju novu partijsku ćeliju. Tako je banjalučka organizacija i u ovim najtežim uslovima nastavila da igra ulogu centra djelovanja KPJ i rasadnika partijskih kadrova za Bosansku krajinu."[741]

Krajem 1941. i početkom 1942. manje partizanske jedinice dolaze u Gornji Šeher i unose strah u banjalučkom garnizonu, a ponekad su patrole ulazile i na periferiju grada i kažnjavale pojedine ustaše ili njihove saradnike za njihove zločine.[742] Krajem 1941. godine osnovana je četa sa vodovima u tri kvarta, u kojoj je bilo 80 boraca, koja je imala zadatak da kada napadnu partizani pruža podršku iznutra.[743] U ovo vrijeme posebno su se isticali među aktivistima Adem Bajagilović, Zdrava Korda, Zumra Ćejvan, Nebojša Đurica, Bosa i Mara Kapor, Mara Opačić, Osman Malkić, Havka Sarač, Mahmut Duraković, Mahmut Hadžihalilović, Mileva Ljubotina, Nada Čirska, Dušanka Perović, Rušid Džehverović, Fahira Fejzagić, Grozda Bilanović, Pegan Anton, Muhamed Hadžihalilović, Željo Barić, Dane Pavlić, Ante Jakić, Nevenka Ćuruvija, Nevenka Dadasović, Gordana Kovačević, Omer Bukić, Rifat Karalić, Jusuf Selman, Adem Rizvanović, Husnija Ibrahimpašić, Ilija Stojanović, Savo Dardić, Savetozar Stević, Ifet Ibrahimkadić, Zijad Šešivarević, Sead Kapetanović i još neke omladinke i skojevke.[744]

Partizanski pokret u okolini Banjaluke, krajem 1941. i početkom 1942. godine je u stalnom usponu. U usponu je bio i NOP u gradu Banjaluci, a cjelokupnom aktivnošću je rukovodio Mjesni komitet KPJ. Veoma značajan faktor za masovnopolitičko djelovanje bilo je široko obavještavanje o najvažnijim događajima. U tehnici Mjesnog komiteta KPJ su radile Zumra Ćejvan i Havka Sarač, koje su na nekom starom geštetneru štampale i distribuirale na hiljade vijesti. Tako se značajno doprinosilo podizanju borbenog duha aktivista. Tada je naročito popularno bilo usmeno prenošenje vijesti preko za to posebno zaduženih građana. Zatim, rasturane su radio-vijesti po poštanskim pretincima po nadleštvima, kao i po stanbenim zgradama.[745] U ovom periodu najviše se sakupljaju lijekovi, municija, oružje, odjeća i prehranbeni artikli (nešto od ovoga je i kupovano sa novcem od predhodno prikupljenih dobrovoljnih priloga za tu svrhu

---

[741] Dr Dušan Lukač, *Razvoj, organizaciono ustrojstvo i unutarpartijski rad KPJ u Bosanskoj krajini od ustanka do Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, str. 144.
[742] Izvještaj MUP-a od 18.XII 1941, Arhiv VII, kutija 153a, 33/3-1; Izvještaj VŽ Sana i Luka od 25.II 1942, BK Banja Luka br. 3541; Izvještaj MUP-a od 2.III 1942, Arhiv VII, kutija 153a, 18-1.
[743] Izvještaj Zage Umičević na Skendervakufskoj konferenciji
[744] Magnetofonski snimak sjećanja Zage Umičević i Jovanke Čović, Arhiv BK Banja Luka.
[745] Izvještaj Ustaškog redarstva Banja Luka od 2. XII 1941., Arhiv VII, N – 160, 40/1 – 2.

od antifašista, koji su, i pored oskudnih sredstava za život, pomagali obilato i novcem). Ilegalni pokret Banjaluke organizovao je poznato bježanje iz zatvora Milana Radmana i Vahide Maglajlić. Izvođenje iz Banjaluke tri ljekara: dr Klajnhapla, u fijakeru, u čijoj pratnji je bila Hatidža Maslo, zatim dr Ishaka Zukanović i dr Gertrude Štern, bile su značajnijie akcije ilegalnog NOP-a u Banjaluci. U stvari, početkom 1942. godine, u partizane je otišlo pet ljekara iz banjalučke državne bolnice i iznijet je kompletan pribor za hiruške intervencije. Potpuno je propao pokušaj ustaša da osnuju "Dobrovoljački odred narodnog ustanka" za borbu protiv partizana. Iako je pozvano više od 400 lica, odazvalo se samo dvadesetak osoba.[746] Istovremeno iz krugova organizovanih komunista i simpatizera ljudi su opsjedali pojedine članove MK KPJ, posebno sekretara Zagu Umičević, kao i MK SKOJ-a, da bi došli do propusnice za izlazak iz grada u partizane. Ali, izlazak se dozvoljavao samo onima koji su bili izrazito kompromitovani ili osobama koje su izričito od rukovodstva Odreda ili Voda za vezu sa Ponira tražene da budu poslane iz grada, zbog nekih posebnih zadataka. U skoro svim ustanovama u Banjaluci nalazili su se pripadnici NOP-a. U Higijenskom zavodu, Uredu za kolonizaciju, Direkciji šuma, u pojedinim odjeljenjima Velike župe, čak u zatvorima, a naročito u svim školama, bilo je više osoba koje su radile za NOP. U toku svih ratnih godina među domobranima i njihovim oficirima bilo je dosta pristalica NOP-a, od kojih su mnogi, i uz veoma veliki rizik, dali veliki doprinos NOP-u. Neke trgovačke i zanatske radnje bile su stalni punktovi za sakupljanje odgovarajuće robe (odjeće, obuće, soli, duvana lampi, baterija i sl.) i hrane za otpremu partizanskim jedinicama. U cjelokupnoj ovoj aktivnosti omladina je imala naglašenu ulogu.

Partizanske akcije u samom okruženju Banjaluke postaju sve dinamičnije. "Formiranjem Banjalučke partizanske čete, 28. avgusta 1941, otpočela je intenzivnija diverzantska aktivnost u neposrednoj okolini Banjaluke. Grad je bio opkoljen sa tri strane i jedino je ostalo bezbjedno područje prema Bosanskoj Gradišci koje je branilo oko 1.000 njemačkih vojnika zajedno sa kvislinškim snagama. Uz pomoć stanovništva prekopavane su ceste, kidane telefonsko-telegrafske veze, te je većina garnizona i posada bila odsjećena od Banjaluke i otežano im snabdjevanje i transportovanje vojske. Samo na liniji Gornji Šeher – Ljubačevo prema Skender Vakufu posječeno je i uništeno, početkom septembra 1941, oko 7 km telefonsko-telegrafskih stubova i žice. Rušenjem vodovoda u Subotici, noću 7/8 septembra 1941, grad je tri dana ostao bez vode."[747] Komandant njemačke 718 divizije u Banjaluci general Fortner, povodom rušenja banjalučkog vodovoda izdao je proglas: "Taoci koje sam ja odredio platit će smrću taj napadaj. Ako bude potrebno uzet će se drugi taoci i kuće stanovnika biće

[746] Izvještaj Vrhovnog oružničkog zapovjedništva za razdoblje od 15. do 31. maja 1942., Arhiv BK Banja Luka, Mf II – 14.

[747] AVII, fond NDH, reg. br. 40/173, k. 61, Izvještaj Stožera vrbaskog diviziskog područja od 21. septembra 1941; reg. br. 27/4-1, k. 86; Izvještaj 3. Oružničke pukovnije od 8. septembra 1941; reg. br.13/5-5-113, k. 153a. Izvještaj vicekonzula u Banja Luci od 31. avgusta 1941; reg. br.53/7-1, k. 85; Izvještaj Ministarstva prometa i javnih radova od 20. septembra 1941.

zapaljene… a protivmjere koje su objavljene ovim proglasom biće primjenjivane najvećom strogošću."[748]

"Iako se prije nekoliko sedmica još moglo vjerovati u akcije pojedinih pobunjenjeničkih grupa, sada teško da se može poreći jedinstvo u duhovnom i tehničkom rukovođenju. Razrijeđene njemačke trupe iz dana u dan sve teže izlaze na kraj sa često jedva uhvatljivim, neustrašivim i preduzimljivim protivnikom, pošto se žarišta ustanka množe."[749] – govori u svom izvještaju od 13. septembra opunomoćeni njemački general u Zagrebu. "Komunistička akcija vrši se na raznim tačkama ovog kotara u sve većoj mjeri, ali uslijed prekida prometa ova kotarska oblast ne može dobiti podrobnija izvješća. Promet prema Jajcu, Kotorišću, Prnjavoru i Prijedoru do danas je obustavljen." – kaže se u izvještaju kotarske oblasti Banjluke od 18. decembra 1941. godine. "Ovako se osjećamo kao osuđenici na smrt, jer smo potpuno opkoljeni, a nitko se ne brine jesmo li živi i da li smo u opasnosti."[750] - kaže se u izvještaju posade Bronzanog Majdana. "Sada je momentalno najugroženiji dio pukovske teritorije područje krila Banjaluka… pobunjenici sada svim silama nastoje obruč oko Banja Luke stegnuti i presjeći glavnu i jedinu komunikaciju, koju još ima Banjaluka na raspoloženju, cestu Banja Luka – Gradiška." navedeno je u izvještaju 3. oružničke pukovnije od 28. februara 1942. godine.[751]

Prvih ustaničkih dana omladina je bila angažovana i u kurirskim poslovima. Razni punktovi u srednjoj Bosni imali su veze sa Banjalukom. Tako, na primjer, trinaestogodišnja Vuka Jotanović preuzima poruke za punkt NOP-a u Čečavi. Milenko Janković, takođe trinaestogodišnjak u Potočanima, takođe preuzima poruke. Jovica Trkulja i Strahinja Crnomarković obavljaju veoma složene kurirske zadatke u Skender Vakufu. Vojislav Petrić, trinaestogodišnjak, i Nevenka Petrić, stara četrnaest godina, juna i jula 1941. godine preuzimaju poruke Nikice Pavlića, poslane preko kanala za organizatore ustanka u Maslovarama među kojim su bili uključeni i Vaso Petrić, Viktorija i Vaso Kapor, a preko njih za Idriza Maslu, komesara Borjanske čete kad je on stigao u ovaj kraj i druge.[752]

"Kakvo je masovno angažovanje građana u raznim akcijama NOP-a, govori podatak da je broj zatvorenika u toku rata u Banjoj Luci iznosio stalno 700 – 800 ljudi. Među njima je bilo i dosta talaca. Najveći broj uhapšenih iz grada bili su

---

[748] AVII, fond NDH, reg.br. 44/7-1, k. 143 A.,

[749] Izvještaj njemačkog generala u Zagrebu od 13. septembra 1941. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku o vojnopolitičkoj situaciji u NDH (AVII.NAV – T-312.r. 469. S. 8059180-90). U diverzantskim akcijama na komunikacije. sve češće su uzimali učešća i mještani iz pojedinih sela. Zapovjednik oružničkog krila Banja Luka izvjestio je, 4. Avgusta 1941, da je u rušenju željezničke pruge Banja Luka – Prijedor učestvovalo 20 seljaka iz sela Niševića (AVII, fond NDH, reg. br.48/6, k. 145). Zapovjednik oružničke postaje Kadina Voda izvjestio je da su, u noći 16/17. Oktobra 1941, u sječi telefonskih stubova na cesti od sela Ratkova prema Sitnici učestvovali i mještani (AVII, fond NDH, reg. br. 29/17-1, k. 152).

[750] AVII, fond NDH, reg. br. 44/7-1, k.143 A; 6/12-1,k. 113; 9/23-1, k. 152.

[751] AVII, fond NDH, reg. br. 44/2-1, k. 144.

[752] Nevenka Petrić, *SKOJ i omladinski pokret centralne Bosne prije i neposredno poslije Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu,* Skendervakufska konferencija '42, str. 334.

Muslimani i Hrvati. Velika hapšenja vršena su naročito u toku novembra i decembra. Samo u zatvoru u Crnoj kući nalazila su se 64 aktivna pripadnika NOP-a. U toku druge polovine jula i angusta-a, uhapšeno je 30 aktivista NOP-a, najviše komunista, skojevaca i simpatizera. U novembru je uhapšeno 1.300 građana Banjaluke i okolice, među kojima je, pored aktivista NOP bio veliki broj talaca, naročito članova porodica istaknutih komunista i aktivista narodnooslobodilačkog pokreta."[753]

10. *Banjalučani u komitetima SKOJ-a nosioci političke aktivnosti u radu sa omladinom u srednjoj Bosni i šire; tri značajna događaja u radu SKOJ-a srednje Bosne*

"Direktivno pismo CK SKOJ-a od kraja avgusta 1941, upućeno svim pokrajinskim komitetima SKOJ-a, s pozivom da na delu ostvare jedinstveni narodnooslobodilački front mlade generacije, počelo je da se realizuje na terenu BiH početkom 1942. Do tog vremena na oslobođenim teritorijama BiH SKOJ sa terena i iz partizanskih jedinica delovao je među omladinom u selima, okupljajući je i organizujući na izvršavanju raznovrsnih zadataka, koji su proizilazili iz potreba vojnih jedinica (prenos hrane na položaje, kururska služba, itd.) i uspešnog vođenja oslobodilačke borbe. Tako je inicijativa za okupljanje omladine i prje zvanične direktive PK SKOJ-a za BiH o stvaranju omladinskih saveza data na Kozari na savetovanjima u Knežici, 15. avgusta, i na Lesini 10. septembra 1941. godine. U toku septembra i kasnije pristupilo se organizovanju omladinskih grupa po mestima veličine od 10 do 30 omladinaca i omladinki. Najbolji omladinci iz tih grupa, od kraja 1941. i u 1942. godini, primani su u SKOJ i na taj način stvarani su aktivi SKOJ-a."[754]

U radu na sprovođenju spomenute direktive CK SKOJ-a na području srednje Bosne angažovali su se, prvih dana u ustanku, na dužnosti članova Okružnog, sreskih i opštinskih komiteta SKOJ-a slijedeći Banjalučani: Želimir-Željo Barić,[755] Safet Fejzić, Lazo Vidović, Dane Pavlić, Drago Lang, Osman Malkić Maga, Marinko Milojević, Vlado Ivanović, Mira Jotanović, Ziba Galijašević, Stanko Vukašinović, Davorin-Koko Zekić, Živo Preradović, Nada Mažar, Slavica Grubor, Jozo Nemec, Jusuf Skorup i drugi. Takođe su se posebno angažovali Đorđe-Đoko Perović, koji je tada imao ilegalno ime Đorđe Ranković Crnogorac, zagrebačkiki student, Branko-Mišo Stupar, koji je dugo bio član MK SKOJ-a u Banjaluci, a u Skender Vakufu je djelovao politički kao komesar Skendervakufske čete i na terenu, Vahida Maglajlić, koja je u Skender Vakufu radila sa ženama, ali i sa

---

[753] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, n. d. str.595-596.

[754] Petar Kačavenda, *Omladina u revoluciji, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije 1942-1945,*Institut za savremenu istoriju, Beograd 1985, str.70-71.

[755] Želimir-Željo Barić,. Gimnaziju završio u Banjaluci. "Svoje prvo komunističko iskustvo sticali su u 'Mladoj Jugoslaviji' Želimir Barić, Bosiljka i Savka Basta… " (Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 19). Po završetku gimnazije u Banjaluci studirao je u Zagrebu. Među prvim komunistima koji su izašli iz Banjaluke 1941. godine bio je i Željko. Kad su osnivane prve čete Željo je zajedno sa Mirom Jotanović bio zadužen za organizovanje SKOJ-a u Čečavskoj, Vlajićkoj, Buletićkoj, Vrućićkoj i Blatničkoj četi. Učestvovao je u pripremama i u radu prve i druge okružne konferencije SKOJ-a srednje Bosne. Prva je održana u selu Karač u januaru 1942., kada je izabran Okružni komitet SKOJ-a čiji član je bio i Željo. Druga okružna konferenciji SKOJ-a, održana je u Branešcima 17. i 18. marta 1942. godine, gdje je Željo bio u radnom predsjedništvu i ponovo je izabran u OK SKOJ-a. Želju Barića ubili su četnici 1. aprila 1942. godine u šumi na Ravnoj gori kod sela Skatavice, Tada je Željo bio član Okružnog komiteta KPJ i sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Istovremeno četnici su ubili i Rajka Bosnića, sekretara OK KPJ za srednju Bosnu, a u blizini i Edhema Ledu Karabegovića.

omladinom, Idriz Maslo, komesar čete na Borju, odnosno u Maslovarama angažovao se i na prijemu omladine u SKOJ i organizovanju omladine na terenu, Adil Alagić u Šipragama i dr. Najveći broj navedenih isticali su se kao pregaoci revolucionarnog omladinskog pokreta još dok su djelovali u Banjaluci, a po izlasku na slobodnu teritoriju raspoređeni su u srednju Bosnu na rukovodeće poslove u radu sa omladinom, na svim nivoima organizovanja - opština, srez, okrug.

Počelo se sa osnivanjem prvih organa vlasti. "Tako već krajem septembra i početkom oktobra mjeseca bili su izabrani seoski NOO-i u selima: Ponir, Jagare, Lipovac, Kablovi, Javorani, Zaselje, Vagani, Bogatići, Balte, Ljubačevo, Agino Selo, Krmine, Bočac, Skatavica, Liplje i Maslovare."[756] "Narodnooslobodilački odbori, prvi začeci narodne vlasti, osnivani su u avgustu, a docnije, 1941. godine, utjecali su na još organizovaniji i uspšješniji rad omladine. Njene aktivnosti dobijale su sve organizovaniji karakter. Omladina je sakupljala hranu i duvan za partizanske jedinice, a omladinke su izrađivale odjevne predmete i izrezivale crvene petokrake od čoje, ponekad krijući to i od roditelja. U oktobru 1941. godine naglo narasta broj seoskih narodnooslobodilačkih odborta,[757] kao rezultat primjene odluke Vrhovnog štaba u Stolicama, a ponegdje i opštinskih[758] narodnooslobodilačkih odbora koji su bili u najtješnjoj vezi sa partizanskim jedinicama, jer im je glavni zadatak i bio da partizanskim jedinicama obezbjede snabdjevanje. Narastanjem sve većeg broja organa narodne vlasti, stvaraju se nove mogučnosti šireg angažovanja omladine u izvršavanju brojnih zadataka. Ponegdje su omladinci bili birani u te odbore. Najčešće su se omladinci, bilo pojedinačno, bilo grupno, ali organizovano, uključivali u konkretne zadatke, kao što su: sakupljanje hrane u seoskim domaćinstvima i prevoz ili prenos do partizanskih baza i logora. Vremenom ovi zadaci postaju sve složeniji i više povezani sa ratnim zadacima partizanskih jedinica, kao na primjer, rušenje željezničkih pruga,[759] izgradnja baraka za bolnice, sječa drva za čete i bolnice i sl."[760]

Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, već u jesen 1941. godine, preduzeo je mjere da se paralelno sa osnivanjem Okružnih komiteta KPJ osnivaju i Okružni komiteti SKOJ-a sa zadatkom da povežu rad postojećih aktiva SKOJ-a i da osnivaju nove. Pored toga u prvom broju *Biltena,* organa KPJ za Bosnu i Hercegovinu, objavljen je 18. decembra 1941. godine, direktivni članak "Stvorimo bosansko-hercegovački narodnooslobodilački omladinski savez". U njemu se o karakteru i programu Saveza kaže: "Bosansko-hercegovački narodnooslobodilački omladinski savez ima zadatak da ujedini sve napore srpske, hrvatske i muslimanske omladine u Bosni i Hercegovini, da mobiliše njihove mlade snage u borbi protiv okupatora i njihovih ustaških slugu, da gaji kroz zajedničku borbu

---

[756] Dr Milorad Borovčanin, *Nastanak i razvoj narodne vlasti u Bosanskoj krajini 1941. i u prvoj polovini 1942. godine,*Skendervakufska klonferencija '42, str.154.
[757] Izvještaj OK KPJ Jajce, Zbornik NOR-a, IV/3, str. 103.
[758] Dr Nevenka Petrić, n. d., str. 333-334.
[759] Izvještaj Zapovjedništva 3. oružničke pukovnije Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, Ariv VII, k. 143, dok. br. 41/4-1.
[760] Nevenka Petrić, n. d., str.333.

uzajamnu ljubav i osjećanje bratske solidarnosti srpske, muslimanske i hrvatske omladine.[761]

U decembru mjesecu u srednjoj Bosni se počelo osnivati odbore ovog Saveza pod imenom Narodnooslobodilački savez omladine Bosne i Hercegovine – NOSOBiH. "Decembra 1941. godine osnovani su prvi odbori NOSOBiH-a i aktivi SKOJ-a."[762]

Upravo u vrijeme četničkih pučeva bila su tri značajna događaja u vezi sa omladinskim pokretom. Naime, dosta razvijene aktivnosti među omladinom u prvim ustaničkim danima i kasnije, u srednjoj Bosni i šire u okruženju Banjaluke, velikim dijelom zasluga je banjalučkih članova KPJ i SKOJ-a koji su politički djelovali na terenu srednje Bosne, kako iz partizanskih jedinica, tako djelujući i u komitetima KPJ i SKOJ-a.

Banjalučani, mlađi članovi KPJ ili članovi SKOJ-a, iskusni organizatori političkog rada sa masama iz vremena kada su djelovali u Banjaluci u ilegalnim uslovima, uz široku podršku i zalaganje domaćih kadrova na terenu srednje Bosne, imali su značajnu ulogu da se, uz izuzetan entizijazam, kako rukovodećeg kadra, tako i omladine, izvrše pripreme za održavanje dvije okružne konferencije SKOJ-a za srednju Bosnu i Smotre kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, u veoma složenim uslovima, pošto su se četničke harange i slabljenje partizanskog pokreta iznutra već uveliko odvijali.

a) Prva okružna konferencija SKOJ-a srednje Bosne (januar 1942)

Paralelno sa osnivanjem narodnooslobodilačkih odbora (NOO) osnivani su i rtevolucionarni odbori omladine, što se vidi iz Izvještaja komesara 1. čete za Bosansku krajinu, Kasima Hadžića koji je napisan 17. septembra 1941. godine. U tom izvještaju, između ostalog, stoji: "Uporedo sa stvaranjem rev./olucionarnih/ odbora stvaraju se i rev./olucionarni/ odbori omladine sa zadacima da u zajednici sa rev/olucionarnim selj./ačkim/ odborima sprovode sve zadatke koji se danas postavljaju. Na svim pol./itičkim/ konf./erencijama/ pol./itički/ delegat govori i po omladinskim pitanjima."[763] Kao što se iz ovog izvještaja vidi dosta široko se odvijao rad sa omladinom. U takvim uslovima šire političke osnove za rad sa omladinom održava se Prva okružna konferencija SKOJ-a srednje Bosne, januara 1942. godine u selu Karač, pod Uzlomcem, kao rezultat djelovanja iskusnih banjalučkih skojevaca, omladinskih rukovodilaca na terenu srednje Bosne, odnosno mladih članova Partije, kao i djelovanja političkih radnika iz patizanskih jedinica koji su imali zaduženje da rade i na terenu. U radu konferencije učestvoivao je Mile Perković, sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a BiH, koji je učestvovao u neposrednim pripremama ove konferencije i rukovodio je njenim radom. Pored njega, od vodećih ličnosti prisustvovali su: Rade Ličina, komesar

[761] Petar Kačavenda, n. d., str. 71.
[762] Dr Nevenka Petrić, n. d., str. 333-336.
[763] Kasim HadžIć, *Izvještaj pol./itičkog/ komesara 1. čete,* Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str.58.

Bataljona 4. krajiškog odreda, Ratko Broćeta, komandant Petog bataljona, Rade Radić, kulturno-vojni savjetnik i Duško Košćica, komesar Jošavačke čete. Zatim učestvovali su u radu konferencije: Safet Fejzić, sekretar partijske organizacije Jošavačke čete, Željo Barić, sekretar partijske organizacije Vitkovačke čete, Mira-Seka Jotanović, omladinski rukovodilac Čečavske čete,[764] Milorad Braco Radić, rukovodilac SKOJ-a Jošavačke čete, Đoko Perović i Dušanka Petrić sa maslovarskog područja,[765] Živo Preradović, rukovodilac SKOJ-a Motajićke partizanske jedinice, Vlado Ivanović, sa područja Skender Vakufa, Lazo Vidović sa derventsko-dobojskog područja, Stanko Vukašinović sa prnjavorskog područja i drugi.

Na ovoj konferenciji prvo su učesnici upoznati sa uspjesima NOB-e, zatim je iznijet rad omladine u srednjoj Bosni, zatim su razmatrani aktuelni zadaci, a kao najurgentniji zadatak postavljeno je osnivanje Narnooslobodilačkog saveza omladine Bosne i Hercegovine – NOSOBiH-a. Izabran je Okružni komitet SKOJ-a u koji su ušli: Safet Fejzić[766], sekretar, Željo Barić, Vlado Ivanović, Mira Jotanović, Đorđe Đoko Perović, Stanko Vukašinović i Lazo Vidović. Dakle, u ovaj Okružni komitet ušli su pretežno Banjalučani: Safet Fejzić, Željo Barić, Vlado Ivanović, Mira Jotanović (banjalučki đak) i Lazo Vidović. Postavljeni su sekretari opštinskih komiteta SKOJ-a kako slijedi: Jovanka Bojić – za Dragović, Ziba Galijašević – za Lišnju, Osman Malkić Maga – za Crni Vrh, Dane Pavlić – za Jošavku, Dušanka Petrić – za Maslovare i Živko Stojanović – za Slatinu.[767]Od navedenih sekretara opštinskih komiteta četnici su ubili: Zibu Galijašević, Osmana Malkića Magu, Danu Pavlić (u 1942) i Dušanku Petrić (u 1944).

b) *Druga okružna konferencija SKOJ-a srednje Bosne (17. i 18. marta 1942)*

Druga okružna konferencija SKOJ-a srednje Bosne održana je 17. i 18. marta 1942. godine u Branešcima u osnovnoj školi. U radu konferencije učestvovalo je oko 100 članova SKOJ-a sa terena i iz partizanskih jedinica. Konferenciju je pripremio OK SKOJ-a za srednju Bosnu. Kao gosti konferencije prisustvovali su: Danko Mitrov, komandant 4. krajiškog partizanskog odreda, Lepa Perović, član PK KPJ BiH, Rajko Bosnić, sekretar OK KPJ za srednju Bosnu, Zdravko Čelar, komandir Grmečke proleterske čete (još bataljon nije bio formiran), Milan Radman, član OK KPJ srednje Bosne; kao gosti: Edhem Ledo Karabegopvić,

---

[764] Safet Fejzić, *Sjećanje na djelovanje u ilegalnom pokretu Banjaluke 1940. i 1941. godine, te sudjelovanje u revoluciji do 1943. godine,* Arhiv BK,, Banjaluka, br. 209-146-7/199, str. 8.

[765] Safet Fejzić u svom sjećanju naveo je omaškom da je učestvovala Nevenka Petrić, a učestvovala je Dušanka Petrić (Nevenkina starija sestra), pa je to u ovom radu ispravljeno (napomena autora).

[766] Safet Fejzić, rođen u Banjaluci 1922, student EKVŠ u Beogradu. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1940. U 1941. pred rat bio član MK KPJ Banjaluka I upravnik Činovničke menze, značajnog mjesta za okupljanje komunista Banjaluke. Uhapšen početkom oktobra 1941, a po izlasku iz zatvora odlazi u pratizane u srednju Bosnu. U ratu bio sekretar OK SKOJ-a srednje Bosne, komesar bataljona, sekretar SK KPJ Kotor Varoš, rukovodilac SKOJ-a 1. proleterskog bataljona i dr. Nosilac "Partizanske spomenice 1941".

[767] DrNevenka Petrić, *Omladinski pokret centralne Bosne u toku NOB-e,* Revolucionarni omladinski pokret u BiH, knj.1, Republička konferencija SSOBiH i NIŠRO "Oslobođenje", Sarajevo 1984, str. 177.

Zdravko Lastrić "Jegor", Novak Pivašević, komandant 3. bataljona 4. krajiškog partizanskog odreda, Mara i Lazo Mitrov i dr.

Dnevni red je bio: 1) Učešće omladine u NOB-i, i 2) Zadaci omladine u NOB-i. U radno predsjedništvo izabrani su: Stanko Vukašinović, Željko Barić, Dane Pavlić, Mira Jotanović i Safet Fejzić. Po prvoj tačci dnevnog reda izlaganje je podnijeo Safet Fejzić, a po drugoj Željo Barić. Učesnike konferencije pozdravili su: Lepa Perović u ime PK KPJ za BiH, Danko Mitrov, ispred boraca 4. KNOPO i Zdravko Čelar u ime omladine Bosanske krajine i Grmečke proleterske čete.

Zatim su za govornicu izlazili omladinci i omladinke, sekretari aktiva ili opštinskih komiteta SKOJ-a i odbora NOSOBiH-a i diskutovali kako rade u jedinicama i na terenu. Izabran je Okružni komitet SKOJ-a u sastavu: Safet Fejzić, sekretar, a članovi Željo Barić, Stanko Vukašinović, Đoko Perović, Dane Pavlić, Mira Jotanović, Vlado Ivanović i Lazo Vidović. U ovaj OK SKOJ-a izabrano je 6 Banjalučana (Stanko je iz okoline Prnjavora i Đorđe je Crnogorac, zagrebački student). Uveče po završetku rada bilo je narodno veselje. Naime, omladinske grupe iz pojedinih opština spremile su kulturni program i tako su delegati proveli tri dana u Branešcima. Poslije radnog dijela izvodio se kulturni program, a potom se igralo, plesalo, veselilo. Učesnici Konferencije su se međusobno dobro upoznali i na rastanku je bilo grlenja i ljubljenja. Mladi ljudi su se opraštali ne sluteći da će veliki broj ubrzo stradati od četničke kame.

U još jednom izvoru, knjizi dr Petra Kačavende "Omladina u revoluciji USAOJ 1942-1945", govori se o obe okružne konferencije SKOJ-a u srednjoj Bosni, pa se kaže: "Na terenu srednje Bosne krajem 1941. SKOJ je, iako malobrojan, razvio živu aktivnost u okupljanju omladine i njenom uključivanju u aktivnost NOP-a. Prve organizacije omladine stvorene su decembra 1941. Neke od njih, kao u selu Imljani, brojale su i oko 100 omladinaca i omladinki. Januara 1942. održana je Prva okružna konferencija SKOJ-a za srednju Bosnu u selu Karač, a Druga u Branešcima u zgradi osnovne škole, uz prisustvo 80-100 delegata, 17. i 18. marta 1942. Druga okružna konferencija održana je nepun mjesec dana poslije Skendervakufske oblasne partijske konferencije za Bosansku krajinu i izvršila je razradu stavova partijske konferencije o omladinskom pokretu i analizi stanja na terenu, a posebno u vezi sa opasnostima od četnika, koji su postajali sve agresivniji.[768] Četnički pučevi krajem marta i u aprilu 1942. i zločini koje su počinili nad pripadnicima NOP-a u kojima je nastradao i jedan broj istaknutih omladinskih rukovodilaca, za izvesno vreme onemogućili su rad i dalji razvitak omladinskih organizacija. Od toga vremena pa do novembra 1942. do dolaska

[768] Dr Petar Kačavenda, *Omladina u revoluciji – Ujedinjeni savez antifašističke om ladine Jugoslavije,* str. 77 (U fusnoti br. 87 na ovoj stranici autor se poziva na rad: Dr Nevenka Petrić, *Neke aktivnosti SKOJ-a i omladinskog pokreta centralne Bosne prije održavanja Oblasne konferencije KPJ za Bosansku krajinu 21-23. februara 1942. godine i neposredno poslije održavanja,* saopštenje na naučnom skupu održanopm od 21. – 23. februara 1982. u Skender Vakufu (rukopis), s. 6, 11, 16, 17).

proleterskih jedinica u ovaj kraj, omladinski pokret je djelovao u ilegalnim uslovima…"[769]

Po završetku Druge okružne konferencije SKOJ-a za srednju Bosnu (17.i 18. marta 1942) i odlasku učesnika iz Branešaca, OK SKOJ-a je održao sastanak pošto je dobio zahtjev od OK KPJ srednje Bosne da Safet Fejzić, tek postavljen-izabran za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu, treba da ide za rukovodioca SKOJ-a u Prvi proleterski bataljon. Tada je za sekretara OK SKOJ-a izabran Željo Barić.[770]

Naime, Đuro Pucar Stari[771] došao je u srednju Bosnu zato što je bila na pomolu velika opasnost: pojava neprijatelja u redovima ustanika - četništvo. Operativni štab za Bosansku krajinu[772], pristupio je osnivanju dva udarna protivčetnička bataljona- prvog s terena V drvarskog i podgrmečkog odreda i, drugog s terena Kozarskog odreda.

Jedan od navedena dva udarna protivčetnička bataljona bio je *Proleterski bataljon Bosanske krajine*, osnovan je 25. marta 1942. godine u Čelincu, a bio je sastavljen od boraca sa terena V drvarskog i podgrmečkog odreda. Formiranju ovog bataljona prisustvovali su najviši rukovodioci narodnosolobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini Đuro Pucar Stari, Osman Karabegović, Kosta Nađ, Lepa Perović[773], zatim Danko Mitrov[774], komandant i Rade Ličina, komesar 4. krajiškog partizanskog odreda, Novak Pivašević, komandant 3. bataljona 4. odreda i drugi vojni i politički rukovodioci sa ovog terena. Za komandanta bataljona je imenovan Zdravko Čelar[775], a za komesara Esad Midžić[776]. Na dan formiranja Proleterskog bataljona u Čelincu je održan narodni zbor na kome je učestvovao i narod

---

[769] Dr Petar Kačavenda, n. d., str. 77.

[770] Podaci za Prvi i Drugu okružnu konferenciju SKOJ-a uzeti iz slijedećih radova: Safet Fejzić: *Djelatnost SKOJ-a i Partije na području Bosanske krajine, ABK, Banjaluka, 209-146 – 11/79;* Safet Fejzić, *Sjećanje na djelovanje u ilegalnom pokretu Banjaluke 1940-1942, te sudjelovanje u revoluciji do 1943, ABK, br.206-146-7/199*; Nevenke Petrić: *Omladinski pokret centralne Bosne u toku NOB-e,* Revolucionarni omladinski pokret omladine BiH, knj. 1; *Skoj i omladinski pokret centralne Bosne prije i neposredno poslije Oblasne konfgerencije KPJ za Bosansku krajinu,* Skendervakufska konferencija '42.(Pored navedenog autor je neposredno učestvovala u radu Druge konferencije.)

[771] Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

[772] Sve do Oblasne konferencije Bosanske krajine, održane 21-23.II 1942. u Skender Vakufu, sastav Operativnog štaba Bosanske krajine bio je: Mladem Stojanović, komandant, Slavko Rodić zamjenik, Obrad Stišović komesar i Osman Karabegović, zamjenik komesara Operativnog štaba Bosanske krajine. Od 24..II 1942. za komandanta je postavljen Kosta Nađ.

[773] Lepa Perović je tada bila član Pokrajinskog komiteta KPJ Bosne i Hercegovine.

[774] Danko Mitrov je rođen 14.III 1919. (pravo ime Slobodan). Kao 16-ogodišnjak 1936. odlazi u Grčku, a potom Bugarsku, Rumuniju, Mađarsku, Austriju, Švajcarsku, Francusku i konačni stiže u Španiju da se u republikanskoj armiji bori protiv fašizma. Poslije dugotrajnog ubjeđivanja da je sposoban za borbu prihvaćen je i u 19. godini postao je borac i rukovodilac. Tri puta je ranjavan. Postao je major republikanske armije. Po povratku kući dospjeo je u francuske zatvore gdje je obolio. Poginuo je kao komandant IV krajiškog partizanskog odreda – ubili su ga četnici 10/11 juna 1942 u selu Sređevići kod Prnjavora. Proglašen je za narodnog heroja.

[775] Zdravko Čelar, rođen 1917 u Rašnovcu, Bos. Petrovac. U NOB-i od 1941. Formirao Grmečku poroletersku četu. Imenovan za komandanta Proleterskog bataljona Bosanske krajine 25.II 1942. Ubili ga četnici 10. VI 1942. Proglašen je za narodog heroja.

[776] Esad Midžić je rođen 1917. u Prijedoru, student, u NOB-i od 1941. Komesar Kozaračke proleterske čete, kasnije i komesar Proleterskog bataljona Bosanske krajine. Učesnik je i u Banjaluci u revolucionarnom omladinskom pokretu. Ustaše ga streljale 1942. godine.

susjednih sela, a posebno omladina. Govorili su Đuro Pucar, Kosta Nađ i Esad Midžić, koji je govorio o omladinskoj organizaciji, naročito o zadacima omladine u partizanskim jedinicama.[777] Na dan formiranja bataljona u njemu je bilo 239 naoružanih boraca. Zanimljivo je istaći da su i u ovom bataljonu bili, uglavnom, mladi borci, što je inače karakterisalo cijelu NOV i POJ. Od ukupno 315 boraca, koliko je za vrijeme rata prošlo kroz bataljon, 262 borca bilo jestaro od 17-26 godina, a 43 od 26-35 godina.[778] U bataljonu je bilo 15 Banjalučana, zabilježeno je u knjizi Vase Trikić, Dušana Repajić *Proleterski bataljon Bosanske krajine.*

U drugom od navedena dva protivčetnička bataljona *Udarnom protivčetničkom bataljonu* bio je jedan vod Banjalučana. Nauiem, od ostataka 1. Bataljona 4. KNOP Odreda maja 1942. godine osnovana je jedna četa u čijem okviru je bio vod, sastavljen od Banjalučana. Taj Treći vod, nazvan Banjalučkim, izginuo je skoro do posljednjeg borca u proboju na Ravnom Gaju u Kozari ¾ jula 1942, na čelu sa svojim komandirom Suljicom Halalkić[779], prekaljenim borcem još iz bitaka klasno svijesnih radnika, organizovanih u borbene grupe za zaštitu radničkih organizacija i istaknuti učesnik u svim demonstracijama u Banjaluci u godinama pred Drugi svjetski rat.

Treba istaći da su i u 4. krajiškom NO partizanskom odredu, osnovanom 6. II 1942. bili brojni Banjalučani, a na najodgovornijim političkim funkcijama su dominirali: komandant i komesar 4. odreda Danko Mitrov i Rade Ličina, dok su bili u Banjaluci bili su istaknuti skojevski, odnosno partijski aktivisti. Politički komesari od ukupno četiri bataljona u tri su bili Banjalučani: Muhamed Kazaz u prvom, Niko Jurinčić u drugom (u trećem Adem Hercegovac iz Teslića) i Živojin Preradović u četvrtom bataljonu. Bili su izrazito aktivni u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu u Banjaluci (Živojin je kao srednjoškolac svoje prve političke aktivnosti ostvario u Banjaluci, posebno pod uticajem dva ujaka Veljka i Svete Đođević, ali je i poslije bio aktivan u Banjaluci. Inače, rođen je u okolini Prnjavora).

Proleterski bataljon je uskoro po osnivanju upućen u Pribinić sa zadatkom da razbije novoformirani četnički bataljon, nazvan "Petar Mrkonjić", kao i da podrži partizansku jedinicu u Blatnici u kojoj je došlo do političkog raslojavanja, s obzirom na izrazito jak četnički uticaj u tom kraju. "U Maslovarama su Proleterski bataljon dočekali borci Maslovarske partizansea čete, na čelu sa komesarom Idrizom Maslom, potom omladina i narod okolnih sela. Svi su bili veseli i radovali se dolasku proletera. Naredne noći borci su se dobro odmorili. Predhodno im je pripremljena obilna hrana i udoban smještaj u radničkim barakama i obližnjim kućama. Sutradan je održan zbor na kome su govorili Đuro Pucar i Idriz Maslo.

---

[777] Savo Trikić, Dušan Repajić, *Proleterski bataljon Bosanske krajine,* Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982, str.48.
[778] Savo Trikić,Dušan Repajić, n. d., str.261-262.(Starosna struktura od ukupno 315 boraca, koliko je prošlo kroz bataljon, bila je: od 17-19 g. 34, od 19-23 g. 136, od 23-26 g. 92, od 26-31 g. 31 i od 31-35 g. 12 boraca. Za 10 nije utvrđena starosna dob).
[779] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. fusnota br. 11, str. 328.

Pucar je govorio o vojnopolitičkoj situaciji. Posebno se osvrnuo na buduće zadatke koji stoje pred Proleterskim bataljonom i jedinicama 4. krajiškog odreda… Maslo je na početku istakao radost boraca njegove čete i naroda toga kraja, zbog dolaska Proleterskog bataljona i ukazao na opasnosti četničke propagande u okolini Maslovara. Naveče je održna priredba u omladinskom domu, kojoj su prisustvovali mještani, omladina susjednih sela, borci bataljona i Maslovarske čete i rukovodstvo omladinske organizacije. Poslije jednodnevnog odmora slijedećeg dana, u prvi sumrak, bataljon je krenuo preko planine Borje za Pribinić…"[780]

Na ovoj priredbi u maslovarskom omladinskom domu, u stvari, izveden je kuturni program koji je duže vrijeme pripreman za Smotru kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne. U to vrijeme, sprovodeći zaključke Druge okružne konferencije SKOJ-a srednje Bosne, omladina u srednjoj Bosni, pa tako i u Maslovarama, užurbano se pripremala za Smotru kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, predviđenu za početak aprila 1942. godine u Skender Vakufu.

c) *Smotra kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne (5, 6. i 7. IV 1942.)*

Krajem marta 1942. godine, u svim oslobođenim varošicama srednje Bosne u kojim su bile partizanske jedinice (Šiprage, Maslovare, Skender-Vakuf, Čelinac, Viječani i dr.) pored očite opasnosti koja je dolazila od najezde četništva, i dalje su se živo odvijale aktivnosti u omladinskoj organizaciji - NOSOBiH-u. Na primjer, u Maslovarama (a slično je bilo u svim navedenim i drugim varošicama u srednjoj Bosni) svake se večeri skupljala omladina, ne samo iz mjesta, već je dolazila iz skoro svih okolnih sela. U zgradi osnovne škole-omladinskom domu radilo je nekoliko sekcija iz oblasti kulture (pjevački hor - dirigent je bio Đoko Perović, zatim dramska sekcija, recitativni hor). Istovremeno je stalno održavana vojna obuka (sa drvenim puškama) za omladince koji nisu služili vojsku. Štab Borjanske čete, u kojoj je politički komesar bio Idriz Maslo, bila je smještena u zgradi direkcije rudnika, ali nekoliko prostorija je korišćeno za rad sa omladinom. Svaku veće, uz karbidne lampe, u školi su se održavali skupovi. Čim se uhvate na radiju nove vijesti sve je prekidano da bi se pročitale prisutnim. A, kao nezaobilazno, dvoje iz pjevačkog hora je pjevalo tzv. "Vrabac", tj. na duhovit način sastavljane su dogodovštine iz dnevnih zbivanja u Maslovarskoj četi i u tzv. pozadinskom radu, ponekad i malo na potsmješljiv način, ali drugarski, o prisutnim pojedincima, da bi se nešto reklo što će izazvati smjeh u publici. Tako su, na primjer, u Maslovarama prolazili dani pripremanja omladine za učešće na Smotri kulturnoprosvjetnog rada omladine srednje Bosne, pripremanoj za 5, 6. i 7. april 1942. Određena grupa omladine (oko 25) iz Maslovara i okoline, stigla je 4 aprila kasno uveče u Skender Vakuf i razmještena je po kućama na spavanje.

[780] Savo Trikić, Dušan Repajić, n. d., str. 59-60.

Smotra je bila kombinovana sa izlaganjima određenih ličnosti. Tako, prvi govornik je bio Branko-Mišo Stupar, komesar Skendervakufske čete, ranijen banjalučki član MK SKOJ-a. Zatim je govorio Dujko Komljenoivić, komandir iste čete. Govorili su, tokom tri dana trajanja smotre, omladinski rukovodioci o više tema: NOSOBiH-u, analfabetskim tečajevima, kulturnoprosvjetnom radu i sl. Svake večeri davane su tada popularne priredbe. Horovi su pjevali dobro uvježbane pjesme, izvođeni su skečevi, recitovalo se… Predstavnici omladine srednje Bosne, uz učešće boraca Skendervakufske čete i rukovodećih kadrova koji su tada bili u Skender Vakufu provodili su večeri u izuzetnom raspoloženju.

Po završetku Smotre maslovarska grupa, rano ujutro 8. aprila, vraćala se preko brda, poprećnim putevima. Četnici su je presreli sa puškama na gotovs u selu Orahovi, na lijevoj obali Vrbanje, blizu sela Obodnika. Seoske omladince su odmah pustili kućama, a jednu grupu (Sestre Koviljku i Nevenku Petković, Dušanku i Nevenku Petrić, Đoku Bubić, Dragu Racu i dr.) sproveli su u komandu Borjanske četničke čete u Maslovare… Dok je omladina bila na Smotri, noću između 7. i 8. aprila i u Maslovarama je izvršen četnički puč. Ubijen je Idriz Maslo, komesar Borjanske čete i još tri osobe, a svi ostali su, bar privremeno, bacili petokrake zvijezde, simbol partizanske borbe i stavili na kape četničke kokarde. Nastao je mračni period ubijanja partizanskih boraca, proganjanja partizanskih porodica, držanja pristalica NOP-a u kućnom pritvoru, odnosno zatvoru. Vršena su hapšenja, proganjanja, suđenja… Kako su četnici paktirali sa ustašama i Nijemcima, određen broj stanovnika nije strahovao samo od četnika, već istovremeno i od ustaša i Nijemaca…

Glava II

Pojava četništva i stagnacija u razvoju NOP-a u Banjaluci i okolici

Od prvih dana partizanske borbe bilo je pojedinaca ili manjih grupa pročetnički raspoloženo, posebno u onim sredinama gdje su neki pojedine osobe još u predratnom periodu bili i formalno članovi nekih četničkih organizacija. Počev od ustaničkih dana oni su se predstavljali kao borci protiv ustaša i njihovih zlodjela, ali ne istovremeno i protiv okupatora. Neki od njih imali su visoke rukovodeće položaje u štabovima prtizanskih jedinica, kao na primjer Rade Radić[781] u Jošavci i

[781] Rade Radić je početkom NOR-a bio u partizanskom pokretu. "Poslije odvajanja od Četvrtog partizanskog odreda Rade Radić je na širem području Jošavke formirao Jošavačku četu pod svojopm komandom, ali se nakon izvjesnog vremena ponovo vratio u sastav partizanskih snaga i, poslije formiranja 6. bataljona 3. krajiškog NOP odreda, postao član štaba tog bataljona." (Napomena Redakcije, Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 278), Imao je dva sina od kojih je stariji, iz prvog braka, 1941. strpan u ustaški logor, gdje je ubijen, a mlađi Milorad Braco prije rata završio je Srednju tehničku školu u Banjaluci, gdje je bio pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta, Braco je član KPJ postao 1941. i bio je pripadnik naprednog studentskog pokreta. U 1941.bio je rukovodilac SKOJ-a u Jošavačkoj četi, a krajem decembra postavljen je za komesara u istoj četi., Poginuo je 19. februara 1942 u napadu na Kotor-Varoš. Prije početka Drugog svjetskog rata Rade Radić je bio član četničkog udruženja "Sloboda ili smrt", a između dva svjetska rata politički je sarađivao sa dr Stevanom Moljevićem, banjalučkim advokatom, poznatom po velikosrpskom nacionalzmu kome je pripadao, Svoje izdajničko lice otkrio je stravične noći između 31. marta i 1 aprila 1942, u četnićkom puču kada su pobijeni ranjenici u partizanskoj bolnici u Jošavci, borci iz zaštitnice ove bolnice i rukovodeći kadrovi partizanskog pokreta koje su četnici te noći uhvatili i pobili u Jošavci. Pod

šire, Uroš Drenović[782] u okolini Mrkonjić-Grada i dr. Istovremeno od Draže Mihajlovića su stizali agitatori četničkog pokreta, obično oficiri bivše Jugoslavije. S obzirom na položaj koji Banjaluka ima u zapadnoj Bosni od davnina, ona je i za četnike, s obzirom na oslonac na Nijemce i organe vlasti tzv. NDH s kojim su paktirali, postala mjesto odakle se širila četnička propaganda, zatim u njoj su se obavljali obavještajni poslovi, razvijala dalja saradnja s njemačkim predstavnicima i predstavnicima ustaške vlasti.

11. Četnička zvjerstva, izdaja; četnici ustašama i Nijemcima otkrivaju saradnike NOP-a u Banjaluci

Poslije samo 13 dana od završetka Druge skojevske konferencije uslijedio je stravični, tragični događaj u Jošavci. Noću, između 31. marta i 1. aprila, izvršen je četnički puč u Jošavačkoj četi. Pobijeni su ranjenici u partizanskoj bolnici. Ubijen je i dr Mladen Stojanović, slavni komandant 2. partizanskog (kozaračkog) odreda, koji je bio smješten u susjedstvu. Ubijen je Rajko Bosnić, sekretar Okružnog komiteta KPJ srednje Bosne, zaštitnica bolnice, rukovodeći kadar čete i članovi okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a, koji su se tada zatekli u Jošavci. Već je spomenuto da je Željo Barić, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a srednje Bosne te noći ubijen, zatim Dane Pavlić, član Okružnog komiteta SKOJ-a. Ali, kako su tada bile jako slabe veze za komunikaciju (gledano iz današnje persapektive nepojmljivo slabe), vijest o ovoj tragičnoj izgibiji partizanskih junaka, koje su pobili četnici u jeku ofanzivnih partizanskih napada na Njemce i ustaše, nije se dovoljno pročula. Simpatizeri četništva strogo su je čuvali, kako bi takva stravična ubistva četnici mogli sprovoditi i u ostalim partizanskim bolnicama i četama. Tako, u mnogim partizanskim četama ta tužna vijest nije stigla. Na primjer, u Borjanskoj četi (ili Maslovarskoj, kako se tada popularno zvala) o toj tragediji ništa se nije znalo.

"Odmah po završetku Skendervakufske partijske konferencije, na terenu Bosanske krajine poduzeto je niz političkih i vojnih mera da se onemogući i suzbije neprijateljska četnička propaganda, kao i druge neprijateljske delatnosti. Na terenima centralne Bosne i Manjače, neposredno iza konferencije, situacija se još više komplikovala i pogoršavala. Četnici su uspeli da razbiju veći broj partizanskih četa, naročito u centralnoj Bosni, teren IV partizanskog odreda, da pobiju jedan

---

rukovodstvom Rade Radića Jošavačka četa je pobila sve ranjenike u partiz. bolnici u Čečavi, 16.IV 1942, kada se Proleterski bataljon povukao iz Čečave. U aprilu 1942. Radić se sastaje s Dragišom Vasić, starim poznanikom iz Srpskog kulturnog kluba. Istina, poslije puča, partizankama Zorici Mitrov, svojoj snahi sa dijetetom (unučetom), njenoj majci Mari Mitrov i Nadi Mažar Rade Radić spasio je život od četnika i brinuo je o njima dok nisu došle u vezu s partizanima. Radić odlazi na Goliju kod D. Mihajlovića, sa kojim se sastaje 21. maja 1942. Moljević i Vasić postaju glavne ličnosti četničkog Centralnog nacionalnog komiteta, obrazovanog 1942, a član ovog komiteta postaje i Radić. U 1945, poslije totalnog rasula četnika, Radić se predao snagama bezbjednosti. Osuđen je na smrt kada i D. Mihajlović. (Banjaluka u rad. pokr. i NOB, knj. 1, fusnota br. 437, str. 412; S. Fejzić, *Odlazak u Proleterski bataljon* i drugi izvori).

[782] Učitelj iz Gerzova, (Mrkonjić-Grad). Bio je prije rata član četničke organizacije u Mrkonjić-Gradu. Prije odvajanja od partizana, kraće vrijeme 1941. bio je zamjenik Danka Mitrova, komandanta 4. krajiškog odreda.

broj partizanskih i političkih rukovodilaca i da čete stave pod svoju komandu, mada neke samo formalno."[783]

"U zimu 1941 - 1942. godine četnički raspoloženi komandanti sve više sabotiraju borbu protiv oružanih formacija NDH i okupatora, da bi u proleće 1942. pokazali pravu izdajničku ulogu i poveli otvorenu borbu, zajedno sa okupatorom i kvislinškim formacijama, protiv partizanskih jedinica."[784]

Rade Radić je imao najjači uticaj u ustaničkim jedinicama kod onih elemenata koji su željeli da pljačkaju i terorišu narod, a ne da se bore protiv okupatora i njegovih sluga. To je bio osnov njegovog uticaja na bivšu Jošavačku četu i nije mu bilo teško, kad je za to došlo vrijeme, da im se nametne na čelo za komandanta. On je sa svojim istomišljenicima izvršio puč u Jošavačkoj četi, na najzvjerskiji način. Pri tom je veoma važno istaći da su i u pripremanju i u izvršenju puča sa Radićem i njegovim saradnicima, učestvovali i njemački i ustaški agenti, s kojima je Radić još od ranije sarađivao. Između ostalog, prije ovog puča, on im je otkrivao simpatizere i pripadnike NOP-a u Banjaluci, što je bio "nož u leđa" – kako se to kaže, NOP-u Banjaluke.[785]

Već je istaknuto da je Operativni štab za Bosansku krajinu osnovao dva udarna protivčetnička bataljona i to jedan sa terena V drvarskog i podgrmečkog odreda, a drugi sa terena II krajiškog (kozarskog) odreda. Zadatak je bio čišćenje terena od četniških snaga, stavljenih u službu okupatora, koje su već do tada izvršile veći broj zločina. Osnivanje ovih bataljona uslijedilo je u vrijeme četničkoh zlodjela od kojih je najveći bio napad na Štab IV karjiškog odreda i Bolnicu, noću između 31. marta i 1. aprila 1942. godine. Tom prilikom u Jošavci u partizanskoj bolnici je ubijeno 25 ranjenika, među kojim i Mladen Stojanović. Zarobljen je i ubijen i Rajko Bosnić, sekretar Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu, zatim Dane Pavlić, već spomenuti član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Pobijeni su i svi borci koji su štitili štab i Bolnicu. Pored ove bolnice četnici su poubijali

---

[783] Obren-Obrad Stišović, *Formiranje udarnog protivčetničkog kozarskog bataljona poslije Skendervakufske partijske konferencije, aprila 1942. godine,* Skendervakufska konferencija '42, Zbornik radova s naučnog skupa "Oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu 21-23. februara 1982. godine u Skender-Vakufa, Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1982, str. 563.

[784] Branko Latas, potpukovnik, *O organizaciji četništva na području Banja Luke 1941 – 1945 (u svjetlu dokumenata),* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 694.

[785] "U izjavi Viktorije Kapor (rođene Petrić, napomena autora), date 1946. godine povodom suđenja Radiću, pored ostalog,se kaže: da je u martu 1942. godine Proleterski bataljon zarobio ženu koja se predstavila kao supruga Petra Rigera i da je ona prilikom saslušanja izjavila, pored ostalog, slijedeće: "Zajedno sa svojim mužem Rigerom bila sam u službi Gestapoa i od istog dobila zadatak da dođem na oslobođenu teritoriju kod partizana s tim da otkrijemo pojedine rukovodioce, a specijalno Mladena Stojanovića, da izazovemo razdor u partizanskim jedinicama i da organizujemo puč u odredima. Njihovi rukovodioci uputili su nas na Radu Radića i rekli da preko njega i pomoću njega ostvarimo sve ovo.". Izjavila je dalje da se Radić prihvatio ovoga i da je s njim stvoren plan kako treba sve to da se ostvari. "…Znam i to da je izvođenje puča ostvareno baš po ovom planu." – kako je iznela žena koju smo saslušavali. Dalje se govori o vezama Radića i Franje Rape, kojemu je Radić odavao pristalice i simpatizere NOP-a u Banjoj Luci (AVII, reg. br. 43/1. k. 260). U svojim sećanjima, na str. 55, Žarko Lastrić piše kako se 1944. u jednoj kafani u Banjoj Luci sreo s Radom Radićem, i kad ga je upitao zašto mu je ubio brata Zdravka Lastrića, Radić je odgovorio da, navodno, nije kriv za Zdravkovu smrt, jer "njemački hauptman, koji je rukovodio pučem, nije dozvolio da se on poštedi." (Arhiv Bosanske krajine u Banjoj Luci).

mnoge ranjenike i bolesnike, te uništili partizanske bolnice u Čemernici, Borju, Čečavi i druge.[786]

U gradu Banjaluci u ovom periodu najviše su za partizanske jedinice sakupljani lijekovi, municija, oružje, odjeća i prehrambeni artikli (nešto od ovoga je i kupovano od predhodno prikupljenog novca). Ilegalni pokret Banjaluke organizovao je poznati bijeg iz zatvora Milana Radmana, Vahide Maglajlić i Danice Marić. Ili, potpuno je propao pokušaj ustaša da osnuju "Dobrovoljački odred narodnog ustanka" za borbu protiv partizana. Iako je pozvano više od 400 lica, odazvalo se samo dvadesetak osoba.[787] Istovremeno iz krugova organizovanih komunista i simpatizera ljudi su opsjedali pojedine članove MK KPJ, posebno sekretara Zagu Umičević, kao i MK SKOJ-a, da bi došli do propusnice da izađu iz grada u partizane. Ali, izlazak se dozvoljavao samo onima koji su bili izrazito kompromitovani ili osobama koje su izričito od rukovodstva Odreda ili Voda za vezu tražene da budu poslane iz grada zbog nekih posebnih zadataka.

Konferencija komandnog kadra četničkih jedinica, zbog izbora jedinstvenog rukovodstva, održana je 1. jula 1942, na kojoj je Rade Radić izabran za komandanta Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda, ostavši u isto vrijeme na dužnosti komandanta odreda "Borje", a sedište Glavnog štaba bilo je u okolini Jošavke u selu Srpska Grapska.[788] Oko održavanja ove konferencije ostvarena je saradnja između četničke i ustaške vlasti, odnosno između Ivana Brozovića, komandanta Banjalučkog zdruga, koji je 26. juna dao propusnice Vukašinu Marčetiću i Jovanu Mišiću za odlazak na navedenu konferenciju i Rade Radića koji je 27. jula 1942. godine odgovorio županu župe Sana i Luka na dopis od 24. jula, u kome župu obavještava da su "odmah po obrazovanju Glavnog štaba Bosanskih četničkih odreda obavještene o tome hrvatske vojne vlasti preko zapovjednika Banjalučkog zdruga g. Brozovića" smatrajući da su tako obavješteni i ostali zainteresovani organi NDH.[789] Mnoga događanja četničkog pokreta BiH odigravaju se u neposrednoj okolini Banjaluke. Na narednoj međuodredskoj četničkoj konferenciji (1.XII.1942) Radić je ponovo izabran i ostao je i dalje komandant Komande bosanskih četničkih odreda (pošto je u međuvremenu Glavni štab promjenio naziv). "Kada je (Slavoljub) Vranješević preuzeo komandu nad četničkim jedinicama (zapadne Bosne), Rade Radić je postao član Centralnog nacionalnog komiteta. U stvari Radić je i dalje imao puni uticaj na četničke jedinice, zadržavši u svojim rukama poslove odnosa sa Nijemcima i NDH."[790]

12. *Dolazak Prve proleterske divizije i masovno stupanje omladine u NOV; razbijanje glavnih četničkih snaga u srednjoj Bosni 1942. godine*

---

[786] Obren - Obrad Stišević, *Formiranje udarnog protivčetničkog Kozarskog bataljona poslije Skendervakufske konferencije aprila 1942,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. .563.
[787] Izvještaj Vrhovnog oružničkog zapovjedništva za razdoblje od 15. do 31. maja 1942., Arhiv BK Banja Luka, Mf II – 14.
[788] Branko Latas, n. d., str. 695; AVII, reg. br. 4/6. K. 294: zapisnik sa konferencije održane 1. jula u Srpskoj Grapskoj.
[789] Ibid., str. 696; AVII, reg. br. 15/8, k. 233; reg br. 44/2, k. 234.
[790] Ibid., str. 697.

"Saradnja četničkih komandanata i četničkog rukovodstva s Njemcima bila je veoma široka i mnogostruka, a četnički komandanti bili su povezani s ustašama i domobranima, odnosno vlastima NDH.[791] "Svi četnički odredi na teritoriji zapadne Bosne imali su do prve polovine 1942. sporazume s predstavnicima NDH o uzajamnoj saradnji i pomaganju u borbi protiv partizanskih jedinica, uz priznavanje poretka NDH od strane četničkih komandanata. Odred "Kočić" je sklopio sporazum 27. aprila, "puk Manjača" 15. maja, odred "Obilić" 27. maja, a odred "Borja" 9. juna 1942."[792] Radić je potpisao ugovor koji obavezuje četničke komandante na bezuslovno i dosljedno izvršavanje naređenja njemačkih komandanata, kao i da četnici Nijemcima moraju izručiti sve zarobljene pripadnike NOP-a.[793]

Dolaskom Prve proleterske divizije u srednju Bosnu, novembra 1942. godine, glavne četničke snage na ovom terenu su razbijene (Rade Radića i Laze Tešanovića), tako da su stvoreni uslovi za oživljavanje NOB-e, a time i omladinskog pokreta. Odmah po dolasku Prve proleterske divizije u njene redove i druge jedinice stupilo je dosta omladine. U izvještaju Mirka (Šefketa Maglajlića), sekretara Povjereništva OK KPJ za srednju od 14. januara 1943. se kaže: "Do sada se javilo dobrovoljno u NOV, što u brigade, što u ove dvije novoformirane čete, oko 350 boraca. Pošto ima još omladinaca koji će se javiti dobrovoljno u NOV, zaključili smo da održimo vojno-politički kurs, koji će prema našim zaključcima otpočeti 25. Januara. Prema našem mišljenju i predviđanju na ovaj kurs javikće se oko 100 omladineca."[794]

Jedinice Prve proleterske divizije organizovale su intenzivan politički rad na terenu u cilju objašnjavanja četničke izdaje, ciljeve NOB-e i potrebe osnivanja NOO-a, tamo gdje su bili prestali sa radom, što se vidi iz izvještaja Politodjela 3. krajiške brigade od 11.I 1943, poslanog CK KPJ iz koga se vidi da je u srednjoj Bosni održana 61 konferencija na terenu, što se bitno odrazilo i na stupanje omladine u jedinice i izvještaja Štaba Prve proleterske divizije od 14.I 1943,[795] kao i brojnih sadržaja iz sličnih dokumenata.

13. Četnici i dalje paktiraju sa ustašama i Nijemcima; četničke trojke "Z"

---

[791] Ibid., 700.
[792] Ibid., fusnota br.34, str. 700.
[793] Ibid., str. 703. Osamnaestog marta (1942) Vurianek, njemački kapetan piše Radiću, da "…osobe za koje se sumnja da su partizani" imaju izručiti njemačkoj komandi u Banjoj Luci, odjeljenju "1C', navodeći da su četnici zarobili jednog partizana kojega odmah treba izručiti (AVII,reg. br. 10/5, k. 235). U dopisu kapetana Vurianeka od 14. aprila 1943. godine Jovanu Mišiću, pod tačkom četiri, piše: "Prilikom dogovora, koji se tada, dne 5.3.1943. god. održao, gospodin se Rade Radić, u ime sviju četničkih vođa, među ostalim, obavezao i na sljedeće:
a) Četnička komanda će sve osobe za koje njemačka komanda traži da se izruče, predati njemačkoj komandi u Banja Luci." (AVII, reg. br. 48/4, k. 234).
[794] Izvještaj Mirka (Šefketa Maglajlića) od 14.I 1943, IPIRP Sarajevo, stara sign. 28/1049.
[795] Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 9, dokument br. 49 i Zbornik NOR-a tom IV, knj. 9, dokument br. 42 i 58.

Uz materijalnu, političku i moralnu podršku Nijemaca, četnici su krajem 1943. dobili da zaposjednu i kontrolišu teritoriju cijelog donjeg toka Vrbasa uz obje obale. Kad je otišla oružnička stanica iz Razboja, oružništvo u NDH je bilo potpuno potisnuto, pa je cijela ta teritorija došla pod nadzor četnika. Ovaj četničko-njemački dogovor iritirao je Državno tužilaštvo Pokretnog prijekog suda u Banjaluci o čemu su ovi obavijestili 9. juna 1943. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja.[796] Tada započeti sukobi organa NDH i četnika na području Bosanske Gradiške nisu okončani do kraja rata. Inače, cestu Banjaluka – Gradiška, kao veoma značajnu komunikacionu arteriju, često su zajednički čuvali Nijemci, četnici i vojska NDH.

Da bi se obezbjedilo što bolje funkcionisanje četničko-njemačke saradnje, Nijemci su na terenima gde su se nalazile četniččke jedinice, bliže ili dalje od Banjaluke, postavili radio-stanice sa svojim posadama i kuririma. Bile su smještene u Karanovcu, Čelincu, Han Kolima, Klašnicama i drugim mjestima, u četničkim odredima gdje su se nalazili njemački instruktori. Tako su se Nijemci obezbjedili, između ostalog, i za brzo dobijanje podataka o dejstvima i pokretima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), zatim ovim putem izdavali su svoje naredbe četnicima za otklanjanje iznenadnih napada NOVJ na Banjaluku i drugo.[797] O karakteru i razmjerama četničko-njemačke saradnje dao je ocjenu i četnički major Vranješević, istakavši da "ima i takvih komandanata koji su svoje jedinice prosto predali pod komandu Njemaca", napomenuvši da "saradanja i potčinjavanje nije jedno te isto".[798]

U svojoj propagandi vođstvo četničkih oprganizacija deklarisalo se za liniju "iskorišćavanja" okupatora u borbi protiv NOVJ, smatrajući je neprijateljem broj jedan. Ali, "taktiziranje" prema okupatoru i njegovo "iskorišćavanje" svelo se u praksi na iskorišćavanje četnika od strane okupatora i kvislinga.

Od svoje pojave, u ratnim danima i kasnije, četništvo u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni bilo je naglašeno podložno kriznim stanjima, čega se nisu mogli osloboditi do samog kraja svoga postojanja. Pojedinačni i grupni sukobi četničkih vojnih starješina, koji zbog ličnih ambicija i interesa nisu nikad prestajali, uticali su na već veoma poljuljani ugled četničkih komandi. Postojala je netrpeljivost između domaćih četnika i onih koji su dolazili od Draže Mihajlovića. Rade Radić i njegove pristalice postepeno su potiskivani sa čelnih položaja u Glavnom štabu bosanskih četničkih odreda, a sve više su dolazili do izražaja ljudi koje je slao Draža Mihajlović, kako bi u ovim djelovima Jugoslavije ostvarivao što više svoj neposredni uticaj.

Od same pojave četništva do kraja rata četničke vođe su glorifikovale svoj negativan stav prema narodnooslobodilačkoj borbi,vođenoj protiv okupatora i

[796] Arhiv Hrvatske, Zagreb, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kut. 9, taj. 804/43.
[797] Ibid., str. 704.
[798] Ibid., VII, reg. br. 17/7-5, k. 204; zapisnik sa međuodredske konferencije održane 1. decembra 1942. godine.

domaćih sluga, pod plaštom humanosti, govoreći pri tom: "Dužnosat nam je glavna da sačuvamo do konca rata ovo srpskog naroda što se živo nalazi, a poslije konca rata kako mu da bog i sudbina."[799] Navodno, cilj im je bio da čuvaju srpski narod od stradanja, a u praksi srpski narod je do krajnosti fizički istrebljivan (Kozara, sela oko Banjaluke, Sanski Most, Jasenovac, logor smrti…), a četnici su sve više i više tonuli u izdaju srpskog naroda i svih slobodoljubivih građana, bez obzira na nacionalnu ili konfesionalnu pripardost.

Četnička nasilja su sprovođena i u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni. Jedna od prvih naredbi novoobrazovane komande zapadne Bosne bila je prenošenje naređenja Draže Mihajlovića o ubijanju komunista, saradnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta. U preambuli svoje naredbe Slavoljub Vranješević je istakao da je takvo naređenje dobio od Draže i načelnika štaba vrhovne komande: "Imaju se staviti pod slovo "Z" (zaklati, prim autora) svi simpatizeri komune i oni koji se vraćaju iz partizanskih redova u kojima su bili sa ili bez oružja. Bolje je to učiniti nego da se docnije ima još posla sa takvim tipovima. Jednom trebamo biti načisto, da sve ono što je bilo u komuni više od mesec dana to se više ne može nikada izlečiti."[800]

"U organizovanju grupa za ubijanje, svaki komandant četničke brigade bio je obavezan da odabere tri najpovjerljivija četnika i od njih tajno sačini patrolu "Z", nazvanu četnička trojka, koja je izvršavala naređenja samo komandanta brigade. Obrazovanje i imena članova patrole za ubijanje, komandant je morao držati u najvećoj tajnosti, tako da nikako 'ne sme dozvoliti da se imena tih četnika doznaju i postanu javna tajna.' Za djelatnost je rečeno: 'Patrola "Z" upotrebljava se za likvidaciju simpatizera komune i onih partizana koji su u borbi zarobljeni ili su se iz bilo kojih razloga predali sa ili bez oružja. Pravo upotrebe ovih patrola dato je izričito komandantu brigade Rad patrola bio je tajan i one su prema uputstvima išle na izvršenje zadataka pretežno noću. Vranješević je skrenuo pažnju svim komandantima korpusa i brigada da su obavezni da izvrše ovo naređenje. Ukoliko pojedine četničke jedinice, odnosno njihovi komandanti, nisu primile ovu strogo povjerljivu naredbu, komandanti korpusa su bili obavezni da im je dostave. Iako je u naredbi stajalo da patrole "Z" izvršavaju naređenja svojih komandanata, bilo je izvjesno da su one radile i na svoju ruku, što se posebno odnosilo na ubijanje domobrana. Malo je vjerovatno da je to činjeno sa znanjem četničkih komandanata pošto su pojedine četničke starješine imale neprilika kod Nijemaca zbog takvih slučajeva. Govorilo se da će se zbog toga nastaviti pokolj Srba. Naredba o osnivanju patrola "Z" prenošena je usmeno. Naredbu je na području Zmijanja prenio Joco Mihajlović, a nosilac cjelokupne organizacije na području zapadne i srednje Bosne bio je kapetan Boro Mitrović, koji je u ime Vrhovne komande kontrolisao izvršenje. Joco Ceranić je u januaru 1944. izdao okružnicu četničkih

[799] Arhiva RSUP-a BiH, zapisnik u Vršanima od 5. novembra 1941.
[800] ABK-Inv. 1456, faksimil naredbe str. pov. 6, BH-V-9688.

opština da mu dostave popise lica koja se nalaze u partizanima i spisak lica koja su naklonjena komunizmu."[801]

Za pojavu četništva, njegovo djelovanje i, na kraju, silazak sa istorijske pozornice u 1945. godini, istorijska istraživanja su dala svoje ocjene. Mi samo želimo da istaknemo da taj retrogradni pokret, iako je trajao nepune četiri godine, i to je bilo predugo za sve, posebno za mlade, koji su već zbog svoga uzrasta, po ratnim pravilma, ko god nije uspjeo da to izbjegne, imali obavezu da služe i ovakvu "vojsku".

Kako su dolaskom četničke vlasti stradali Željo Barić, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu i Dane Pavlić, član toga komiteta (četnici ih zaklali za vrijeme održavanja omladinske konferencije u zgradi osnovne škole u Brezičanima), dio članova ovog komiteta otišao na druge poslove, Okružni komitet SKOJ-a kraće vrijeme nije imao uslova da djeluje. Uskoro, 2. maja 1942. godine, održana je sjednica Okružnog komiteta KPJ za srednju Bosnu[802] (na kojoj je reorganizovan dotadašnji komitet). Tada je Đorđe Đoko Perović, u svojstvu člana OK KPJ zadužen za rad SKOJ-a i postavljen je za sekretara OK SKOJ-a. S njim su u OK SKOJ-a za članove postavljeni Mira Jotanović i Vlado Ivanović. Tako je u teškim uslovima političkog rada među omladinom u srednjoj Bosni za vrijeme četničke vlasti, djelovao ovaj Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu, osnovan 2. maja 1942. godine.

Dolaskom proleterskih brigada u srednju Bosnu, novembra 1942. godine, opet je u srednjoj Bosni oživio rad sa omladinom. Uskoro, početkom decembra, osnovan je prvi Sreski inicijativni odbor NOSOBIH-a za Kotor-Varoš, na čijem čelu je bio Pepi Tvrz, a članovi Dušanka i Nevenka Petrić, Nada Mažar i Lazo Gajić, a istovremeno su bili i Sreski komitet SKOJ-a. Kako se na sastancima NOSOBiH-a govorilo o pripremama za Prvi kongres USAOJ-a za delegate su određeni Vlado Ivanović, Dušanka Petrić i još jedan drug (nije utvrđeno njegovo ime). Međutim, zbog vremenskih nepogoda (velika zima) delegati nisu otišli na Kongres. Početkom januara 1943. za sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a Kotor Varoš postavljen je Vlado Ivanović, a i dalje su ostali članovi Dušanka i Nevenka Petrić, Nada Mažar, Rajko Dukić i Lazo Gajić. Već tokom januara za sekretara ovog komiteta dolazi Vlado Kecman.[803] Međutim, vidi se da Banjalučani i dalje djeluju i u ovim novoosnovanim rukovodstvima omladine. To će naročito doći do izražaja od 2.II 1943. godine, kada je formiran Četvrti krajiški odred.

Četvrti krajiški odred formiran je, bolje reći obnovljen je 2.II 1943. godine sa ukupno 416 naoružanih boraca.[804] Bila su dva bataljona Prvi (Banjalučki) i drugi

---

[801] Milan Vukmanović, *Četnički vojni i pozadinski organi u srednjoj i zapadnoj Bosni 1944. godine,* Banjaluka 44, str.189-190; AVII-219-11/10.
[802] Arhiv VII, mikrofilm JPP, BiH, 1/632.
[803] Nevenka Petrić, n. d. Skendervakufska konferencija '42.str. 180.
[804] Safet Fejzić, *Partijsko-politički rad u srednjoj Bosni,* Ličnma arhiva Slavka Odića, dosije "Safet Fejzić, str. 1.

(Prnjavosrski). U Banjalučkom bataljonu bilo je dosta Banjalučana – politički komesar Momir Kapor, zamjenik političkog komesara Safet Fejzić. Bogdan Skočajić, intendant su Banjalučani. U tri čete, u skojevskom radu i dr. bilo je takođe dosta Banjalučana[805]

Glava III

Djelovanje SKOJ-a u Banjaluci od 1942 – 28.IX 1944. godine

14. Uspostavljanje veza između Oblasnog komiteta KPJ Bosanske krajine i Centralne partijske ćelije u Banjaluci; rad SKOJ-a i mladih antifašista (1942 – 1944)

Od aprila do novembra 1942. godine bilo je dosta teškoća oko uspostavljanja veze između ilegalnog pokreta u Banjaluci i Oblasnog komiteta KPJ i partizanskih jedinica oko Banjaluke zbog četničkog okruženja (centralna Bosna i Manjača), kao i zbog neprijateljske ofenzive na Kozari.

Poslije provale partijske organizacije, novembra 1942. godine, Mjesni komitet KPJ na čelu sa Ibrom Sarač se morao povući na slobodnu teritoriju. Pošto je provala obuhvatila uže partijsko rukovodstvo i manji broj članova Partije, u gradu je ostao priličan broj članova KPJ, skojevaca i ilegalnih radnika, simpatizera, saradnika i drugih.

Najorganizovanija je ostala partijska ćelija Mejdana (preko Vrbasa). Zatim, ostali su aktivni partijski punktovi na Hisetama, Podbrđu, Laušu, u Bojića Hanu, te u domobranskom garnizonu. U preduzećima nisu postojale partijske ćelije, a u nekim ustanovama (bolnica, Higijenski zavod, gradske komunalne službe, opština, škole) djelovale su ilegalne grupe, grupe skojevaca, a ponegdje i aktivi SKOJ-a i članovi Partije. Na ove puktove ostavrivali su uticaj skojevci i komunisti iz teritorijalnih partijskih ćelija i aktiva SKOJ-a.[806]

S obzirom da su u to vrijeme, kao i docnije, bile slabe veze Oblasnog komiteta Bosanske krajine i okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a za Banjaluku i za Kozaru sa Centralnom partijskom ćelijom u Banjaluci, izražena je i sumnja u ispravan rad Centralne partijske ćelije, a posebno njenog sekretara Sulje Mandžuke, dok su primljene informacije o samom djelovanju NOP-a i opredjeljenju građana za NOP u Banjalucu ocjenjeni pozitivno.

---

[805] O omladini u Prvom bataljonu (borci su ga zvali Banjaluč), a kasnije u Banjalučkom odredu i djelovanju Banjalučana u njima, biće više riječi u knjizi autora ovog rada *SLOBODI – revolucionarni omladinski pokret u srednjoj Bosni 1941-1945.* Knjiga u pripremi za štampu).

[806] Muharem Hare Beganović, *Djelatnost Partije i NOP-a u okupiranom gradu između dva partizanska napada,* Banjaluka 44. – Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju (28.IX 1944), Zbornik radova, Institut za istoriju u Banjluci, Banjaluka 1985, str. 103.

U drugoj polovini 1943. godine Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu i Okružni komitet KPJ za Kozaru, a malo kasnije i Okružni komitet KPJ i Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku počeli su raditi na sređivanju prilika u banjalučkoj partijskoj organizaciji u drugoj polovini 1943. godine. Banjalučka partijska organizacija tokom 1943. godine bila je vezana za rad navedena dva Okružna komiteta KPJ. U okviru sređivanja prilika u partijskoj organizaciji Banjaluke iskristalisao se kao centalni problem: legitimitet Centralne partijske ćelije kao rukovodstva ilegalnog pokreta u Banjaluci.

Kako je Centralna Partijska ćelija, poslije provale novembra 1942. pokazala najviše vitalnosti u daljem djelovanju, ona je samoinicijativno preuzela prerogative Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci. S obzirom da je, poslije odlaska Ibre Sarača i drugova, novembra 1942, partijska organizacija Mejdana ostala najorganizovaniji partijski punkt, samim tim, u svom praktičnom djelovanju, postala je centar događanja u ileganom radu Banjaluke. Paralelno sa djelovanjem ovog partijskog punkta postojali su i drugi u gradu, koji su se, po obavještajnoj liniji, direktno povezivali sa operativnim partizanskim jedinicama. Preko tih svojih veza osporavali su legitimitet Centalne partiske ćelije u Mejdanu sa prerogativima Mjesnog komiteta. Tako je do Oblasnoig komiteta KPJ došla neobjektivna slika o radu Centralne partijske ćelije.

Osnov za samostalnije djelovanje Centralne partijske ćelije bilo je zajedničko pismo Osmana Karabegović i Šefketa Maglajlića "Drugovima Banjaluke" u kome su banjalučki komunisti pozvani da srede prilike u banjalučkoj partijskoj organizaciji, a posebno im je dat zadatak da se onemogući jerusalimski muftija El Husein da mobiliše muslimansku omladinu u njemačke SS-divizije. Poslije prijema ovog pisma rukovodstvo Centralne partijske ćelije pristupilo sređivanju prilika u partijskoj organizaciji Banjaluke. U prvoj polovini 1943. godine već je dosta urađeno, posebno na okupljanju skojevaca ili naprednih omalinaca da organizovano djeluju pri Centralnoj partijskoj ćeliji:

a) u Mejdanu partijsku ćeliju su sačinjavali Munib Ćerimić, sekretar, Fahrudin Džin, Avdo Mešinović, Smajo Bišćević, Zajim Ibrahimbegović, Smajo Hodžić; oko ćelije okupila se grupa aktivista, pretežno skojevaca, a među njima bili su najaktivniji Zijad Šašivarević, Mehmed Berberović, Mujo Dervišić, Idriz Poturović, Ibrahim Vele Velagić, Abaz Halimić, Zijad i Ferid Ibrahimbegović, Munib Drobić, Teufik Maglajlić, Edhem Dervišić;
b) u Gornjem Šeheru i Hisetama ćeliju su sačinjavali Husein Osmančević, sekretar, Huso Mašinović, Ibro Karabegović, Ruža Kuzenkijević, Halim Halimić, Grozda Bilanović, a saradnici su bili Smajo Džindić, Teofik Kobašlić, Nedžib Demirović, Alija Osmančević i drugi;
c) na Laušu i u Bojića Hanu ćeliju su sačinjavali Matko Galić, sekretar, Josip Klih, Branko Grbčić Ico, Franjo Lemajić, Alija Buzaljko, Anton Martinčić, a saradnici su bili Tomo Nikolić, Ivica Stanić, Josip Kivač, Baković, Žarko Lastrić, Branka Bijelić i drugi;

d) Pod Pećinama ćeliju su sačinjavali Ferid Hasanbašić, sekretar, Havka Sarač, Ćerim Ćejvan i Smail Jusufović.[807]

Centralna partijska ćelija nije u početku obuhvatila sve partijske punktove, a s nekim nikad nije ni uspjela da uspostavi kontakt. Na primjer djelovao je neko pod pseudonimom Vilko Malek Bomba. Sve do 1985. akteri događanja iz toga perioda još nisu bili otkrili ko je djelovao pod tim pseudonimom (autor ne raspolaže informacijom da li je kasnije utvrđeno). Pod pseudonimom DID djelovali su Vito i Slavko Lastrić i Dušan Marković. Među doseljenim Slovencima postojala je ćelija čiji sekretar je bio Saša Bole sa još 3 člana,takođe i Osvobodilni front, a povezala se s Mjesnim komitetom tek u ljeto 1944.

Kao što je već rečeno, veza na Poniru, uslijed toga što nije bila obavještena o stvarnom stanju, nije dala pravu informaciju o djelovanju Centralne partijske ćelije u Banjaluci. S tim u vezi Muharem Hare Beganović u uvodnom referatu na naučnom skupu na temu "Organizovani odlazak građana na oslobođenu teritoriju, kao dio borbe protiv okupatora i njegovih pomagača, sa posebnim osvrtom na masovni izlazak Banjalučana u septembru 1944. godine" kaže:

"Očito je da su obavještenja o radu Centralne partijske ćelije u Banjaluci bila netačna i pogrešna. O tome svjedoči izvještaj Viktorije Glavaš,[808] koju je Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, u drugoj polovini 1943. poslao u Banjaluku gdje je ilegalno boravila šest mjeseci. Ona je imala najneposredniji uvid u rad Centralne partijske ćelije, a posebno njenog sekretara Sulje Mandžuke s kojim se povezala odmah po dolasku u Banjaluku; ona je ovu ćeliju čak nazivala Mjesnim komitetom KP za Banjaluku: 'U toku boravka i rada u Banjaluci stekla sam puni uvid u rad Mjesnog komiteta. Drug Mandžuka je sabirao materijale o neprijatelju, njegovim namjerama i kretanja jedinica i to je preko mojih veza slato do partizanskih jedinica u centralnoj Bosni. Komitet koji je drug Mandžuka vodio, uspješno je organizovao novčane i materijalne pomoći porodicama boraca i interniraca. Znam da su neke porodice primale stalnu i obimnu pomoć. Isto tako znam, jer sam imala uvid u njegov rad i aktivnosti kao sekretara Komiteta, da je ljudstvo i materijale za NOV organizovano otpremao i to uglavnom na Kozaru. Inače Mjesna organizacija je tada imala stalniju i čvršću vezu s Kozarom… Poznato mi je da je preko tog komiteta i druga Mandžuke otpremana pošta koju sam ja ranije iz centralne Bosne slala pod šifrom "žuta i plava" za druga Starog i rukovodstvo u Krajini. Drug Mandžuka me je potkraj 1943. godine obavjestio da policija traga za "plavom".

---

[807] Muharem Hare Beganović, n. d., str. 105-106; Suljo Madžuka i drugi, *Sjećanje na rad Mjesne organizacije KPJ Banjaluka u toku rata,* Narodni muzej Banjaluka, br.87/3, Banjaluka 1957.

[808] Viktorijino prezime po rođenju je Petrić. Ona je kćerka Natalije i Vase Petrić iz Maslovara, opština Kotor Varoš. Nosilac je "Spomenice 1941". Pripada porodici koja je cijela učestvovala u NOR-u: Vaso, otac, Natalija, majka, bila predsjednica Okružnog odbora Antifašističkog frona žena za okrug Banjaluka, kčerke Viktorija, Radojka, Dušanka, Nevenka, sin Vojislav i kčerkaSmilja. Kako se udala prije rata uzela je suprugovo prezime Kapor. U Banjaluci na zadatku, 1943. godine, prezivala se Kapor, a i stanovala je kod svekra i svekrve Kapor. Znatno kasnije je promjenila prezime, pošto se , kako je u ratu ostala udovica, kada se ponovo udala uzela prezime novog supruga Glavaš, pa se tako sada preziva.

Kako se to odnosilo na mene, jedno vrijeme sam se krila, a kasnije po odobrenju prebacila na oslobođenu teritoriju.'[809]

Veze preko Ponira postale su učestalije, a za njih je Okružni komitet KP Banjaluka zadužio Galiba Fazlića. On je u Banjaluku poslao Paškadu Karaselimović koja je došla u vezu s Munirom Kadić, članom najužeg rukovodstva Centralne partijske ćelije; on je pismom obavjestio Komitet o stanju u banjalučkoj partijskoj organizaciji. Ova veza je postala stalna, pa su pored Paškade Karaselimović dolazili i drugi kuriri Muniru Kadiću; to su bili Ragib Zule Mehmedagić i izvjesna Mara iz Baštine, a neke veze su postojale i iz Prnjavora. Preko ovih kurira su pretežno upućivani podaci vojne prirode, o sistemu neprijateljske odbrane u Banjoj Luci, kretanju neprijatelja i njegovim namjerama, o njegovim snagama, naoružanju i slično. Obnovljen je i kanal preko Rebrovca i Ponira preko koga su prebacivani razni materijali (oružje, municija, sanitetska oprema, hrana, odjeća, obuća i slično.)"[810]

O istom pitanju govori se u još jednom izvoru, pa se kaže: "Nekako kratko vrijeme poslije izbora Mjesnog komiteta Partije, s oslobođene teritorije od strane OK KPJ za centralnu Bosnu bila je upućena u Banjaluku Viktorija Kapor, koja je poslije uvida u rad partijske organizacije, podnijela izvještaj Okružnom komitetu."[811]

Okružni komitet za Kozaru stupio je, takođe, u kontakt sa centralnom partijskom ćelijom u Banjaluci. Za organizovanje svih veza sa Banjalukom bio je odgovoran Branko Surčić (član KPJ od 1941), član Sreskog komiteta KPJ za Bos. Gradišku. Pretežno je boravio na neoslobođenoj teritoriji. S njim je stalno bila grupa kurira; Uroš Dević, koji je bio i sekretar partiske ćelije, Dušan Surčić, Jovo Savanović i Momčilo Surčić. Svi kuriri su imali specijalne objave, propusnice, automatsko oružje, bombe. Ovaj punkt imao je tri redovna kanala za vezu: partijski, ekonomski i vojno-obavještajni. Sve ove veze su išle preko Vladimira, odnosno Branka Surčića. U Okružni komitet na Kozaru iz Banjaluke dolazi Đorđe, odnosno Avdo Đumrukčić. Nešto kasnije dolazi Munir Kadić i drugi, tako da se veza između Centralne partijhske ćelije i OK KPJ za Kozaru počela življe održavati i na ovaj način.[812]

15. Djelovanje SKOJ-a i mladih antifašista u drugoj polovini 1943. godine; osnivanje Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci početkom 1944. godine

U drugoj polovini 1943. godine veze sa ilegalnim pokretom u Banjaluci su bile sve češće i sadržajnije. OK KPJ Banjaluka preko Ponira je ojačao veze s Centralnom partijskom ćelijom i one postaju redovne. Kako je u to vrijeme na Poniru dugo bio

---

[809] ABK-015-065, Viktorija. Glavaš, *Izjava o radu Sulje Mandžuke, 1962.*

[810] Muharem Beganović, Djelatnost Partije i NOP-a u okupiranoj Banjaluci između dva partizanska napada, Banjaluka 44, izdavač Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1985, str.107.

[811] Munir Kadić, *Diskusija,* Banjaluka u novijoj istoriji (1978-1945), str. 775.

[812] Hajro Kapetanović, *Djelatnost OK KPJ za Kozaru od decembra 1943. Do jula 1944. godine i veze s partijskom organizacijom Banjaluke,* Banjaluka 44, str. 96-97 (i druge – cjeli rad je objavljen na str.75-102).

dio snaga Banjalučkog odreda to je posebno omogućavalo redovnije veze, a u neposrednu saradnju uključuje se Pepi Tvrz, obavještajac odreda, kao i Momir Kapor, politički komesdar i Safet Fejzić, zamjenik političkog komesara ovog Odreda. Tu vezu iz Banjaluke prvo je održavao Abduselam Gvožđar, a potom na Ponir češće dolazi sekretar Centralne partijske ćelije Suljo Mandžuka, zatim Munir Kadić i dr.[813] U to vrijeme, avgusta 1943. godine, preko određenog kanala izlaze Banjalučani iz grada i stupaju u partizanske jedinice ili na druge poslove. Tako u avgustu 1943. izlazi veća grupa, preko tridesetak Banjalučana, među kojim su bili Dedo Gazić, predratni član KPJ, koji je odmah raspoređen za člana Biroa Sreskog komiteta KPJ Travnik, zatim Lepa Jovanović sa troje djece, Verom i dva odrasla sina i drugi.[814]

Tek u decembru 1943. godine promjenio se stav partijskih rukovodstava prema Centralnoj partijskoj ćeliji i ona je prihvaćena kao rukovodeće tijelo ilegalnog pokreta u Banjaluci. Ipak, treba istaći da se Centralna partijske ćelija u Banjaluci, odnosno njeno rukovodstvo ni u jednom dokumentu ne spominje kao mjesni komitet. To rukovodsto, uz manje izmjene, postaće Mjesni komitet KPJ za Banjaluku tek kada dođe Anđa Knežević za njegovog sekretara, aprila 1944. godine.

Veze sa ilegalnim pokretom u Banjaluci su postale razvijenije pred novogodišnji napad partizanskih jedinica na Banjaluku, 31.XII 1943. godine. Tada u Banjaluci postoji nekoliko centara za prikupljanje povjerljivih vojnoobavještajnih podataka (broj vojnih jedinica, razmještaj bunkera, moral vojske, naoružanje), a posebno dobro bila je razvijena saradnja sa domobranima – simpartizerima NOP-a, od kojih su i pribavljani ovi i drugi podaci.Tada na vojnoobavještajnim podacima u ilegalnom pokretu grada rade: Suljo Mandžuka, Munib Ćermić, Munir Kadić, DID, Žarko Lastrić, Saša Bole i Branko Grbičić Ico, koji je u vanrednim prilikama koristio i radio-vezu sa Štabom V korpusa. Kao rezultat veoma dobre saradnje partizanskih snaga i snaga pokreta iznutra, između ostalog predalo se bez borbe preko hiljadu domobranskih vojnika, podoficira i oficira. Prilikom povlačenja partizanskih jedinica iz Banjaluke, poslije ovog prvog napada na grad, izašlo je na slobodnu teritoriju i pedesetak članova KPJ i SKOJ-a, koji su se eksponirali u otkrivanju i hvatanju vodećih ustaških ličnosti, zatim kao vodiči partizanskih jedinica i sl., pa su iz bezbjednosnih razloga napustili grad.[815]

Sa koliko je radosti omladina Banjaluke dočekala partizanske jedinice i koliko je radosti bilo kada su oslobođeni svi zatvorenici iz Crne kuće i iz ustaškog zatvora vidjećemo iz slijedećih redova: "Još da napomenem jedan moj doživljaj. Brigada u kojoj sam bio napadala je s pravca Gornjeg Šehera i Lauša i oslobodila zatvorenike u Crnoj kući i zatvorenike ustaškog zatvora. U tom prvom napadu od građana, a

[813] Suljo Mandžuka i drugi, navedeno sjećanje; Muharem Hare Beganović, n. d., str.109.
[814] Kazivanje generalpukovnika u penziji Mile Trkulje autoru. Tada je Mile Trkulja bio komandant bataljona u Banjalučkom odredu, koji je ovu grupu dočekao.
[815] Muharem Hare Beganović, n. d. , str. 109.

posebno od omladine, doživio sam prijatna iznenađenja. Jedno nevjerovatno raspoloženje. U susretu s našim jedinicama, bez straha od neprijatelja. Pitao sam se otkud takvo raspoloženje s obzirom na tolike neprijateljske snage, na sve moguće obavještajne službe, na takav pritisak u okupiranom gradu – i to raspoloženje nije bilo samo kod omladine nego i kod ostalih. Omladina je na cesti, ispred Fabrike obuće, iza našeg protivkolskog topa, uhvatila kolo i uz jednu harmoniku pjevala partizanske pjesme i igrala kozaračko kolo. Svi moji pokušaji da ih uklonim sa ceste, jer neprijateljski tenk od Ferhadije tuče iz mitraljeza prema našem topu i meci padaju oko omladine, bili su beuspješni U tom mom razmišljanju prišao mi je Edhem Džabić Kampo i rekao mi da je član KPJ, čini mi se isekretar jedne ćelije. U međuvremenu stigoše i zatočenici iz ustaškog zatvora, među kojima i Grozda Bilanović, koja mi reče da je uhapšena kao skojevka. Tada mi bi jasno otkud toliko raspoloženje naroda, a posebno omladine prema našim jedinicama. Sjećam se i jedne drugarice koja mi je prišla, u čijoj kući je bio smješten vod jedne čete kao rezerva, tu u blizini Crne kuće i rekla mi je: "Slušaj druže, svašta oni pričaju o vašim drugaricama koje su s vama, a ja sam noćas gledala kroz ključaonicu u sobu u kojoj su spavale djevojke i mladići kao braća i sestre." Očito je da je bila propaganda neprijatelja koji su pričali razne gadosti o našim jedinicama i odnosima između partizanki i partizana, pa su neki u to i povjerovali, a neki sumnjali, pa ova žena htela se i neposredno uvjeriti šta je to tačno…"[816]

Odmah poslije povlačenja partizanskih jedinica, kao i u predstojećem periodu, građani Banjaluke preživljavali su teške dane koji spadaju u najteže u istoriji Banjaluke. Uslijed velikog terora i malobrojnosti partijskog kadra obnavljanje rada partijskih ćelija i skojevskih aktiva odvijalo se teško i sporo.[817]

U to vrijeme upućeno je cirkularno pismo svim organizacijama SKOJ-a na neoslobođenoj teritoriji u kome se ukazuje na potrebu još veće aktivnosti.[818] Jer, tada je sva srednjoškolska omladina morala da bude u tzv. ustaškoj mladeži, naravno izuzev onih koji su joj sami pristupili sa entuzijazmom, pa za te nije bilo prisile. Fašistički režim nastojao je da ideološki utiče na mlade ljude. To im je samo djelimično uspjelo, dok je kod najvećeg broja mladih preovladao slobodarski duh.

U novembru 1942. godine tadašnji sekretar MK SKOJ-a, zbog pritiska ustaške policije, morao se povući u ilegalu. Tada je uhapšeno rukovodstvo SKOJ-a grada Banjaluke. Sasvim je prekinuta veza sa OK SKOJ-a Banjaluka i Oblasnim komitetom SKOJ-a za Bosansku krajinu.[819]

---

[816] Simo Tadić, *Diskusija* (od 20 novembra), Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str.764.
[817] Muharem Hare Beganović, n. d., str. 111.
[818] U okupiranoj Banjaluci, prvih dana, bilo je teško organizovati aktivnosti SKOJ-a. Tih dana, pod neposrednim rukovodstvom MK KPJ Banjaluka, radilo je samo nekoliko aktiva SKOJ-a i to u: Trgovačkoj akademiji, Muškoj i Ženskoj gimnaziji, Učiteljskoj i Srednjotehničkoj školi.
[819] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11. str. 8. U ovom izvoru ne nalazi se ime sekretara MK SKOJ-a. Ovo se, možda, odnosi na Mehmedaliju Dalka Dervišića, ako tada već nije bio uhapšen, a ako jest onda se odnosi na nekog drugog, čije ime, do sada, nije utvrđeno.

Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku - Kotor-Varoš (tako se jedno kraće vrijeme zvao), tokom cjele 1942. godine, veoma je teško uspostavljao veze sa skojevskom organizacijom u gradu Banjaluci zbog objektivno teške situacije, a iz istih razloga ni u 1943. godini sve do druge polovine. Na Oblasnoj konferenciji USAOJ-a Bosanske krajine, održanoj 19. i 20. IX 1943. godine, Zumra Ćejvan je izabrana u Oblasni odbor USAOJ-a Bosanske krajine,[820] a taj izbor je došao kao svojevrsno lično priznanje drugarici Zumri za njen veoma značajan doprinos u ilegalnim uslovima rada u Banjaluci, ali ovim izborom Zumre kao predstavnika Banjaluke, to je, prije svega, istovremeno bilo i priznanje antifašističkoj omladini Banjaluke za njen veoma značajan doprinos u borbi protiv fašizma u izrazito teškim ilegalnim uslovima rada.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja u 1943. i do aprila 1944. godine ne postoiji Mjesni komitet SKOJ-a u Banjaluci. Ali se u radu SKOJ-a i antifašističke omladine osjećala velika živost. Pored entuzijazma koji je u SKOJ-u uvjek bio prisutan, unutar rukovodstva Centralne partijske ćelije u Banjaluci bila je izvršena podjela rada sa individulanim zaduženjem članova užeg rukovodtsva Centralne partijske ćelije, tako da je i to stimulirajuće djelovalo na širenje aktivnosti. To se vidi i iz izlaganja Munira Kadića na naučnom simpozijumu, održanom u Banjaluci 1885[821], gdje kaže: "O radu SKOJ-a u toku 1943. i 1944. godine iznosim slijedeće: odmah po izboru Mjesnog komiteta (autor misli na MK KPJ, napom. autora) zaduženi su pojedini članovi Partije da se povežu s grupama skojevaca po kvartovima i školama i da im pomogne u radu i okupljanju omladine u svoje redove. Tako je, na primjer u radu sa SKOJ-em na terenu V kvarta bio ispred Mjesnog komiteta zadužen Hamdija Buca, za teren Gornjeg šehera i Hiseta Midhat Topić, za škole i Centar Munir Kadić. Svi podaci o radu SKOJ-a slivali su se prema Mjesnom komitetu i poslije sjednica Komiteta davana su daljnja uputstva i direktive. Osnovna je stvar bila da se omladina upućuje u naše jedinice, a jedan dio ostavlja u gradu radi svakodnevnih zadataka. Tako je Suljo Mandžuka bio povezan sa Šemsom Galijašević i jedan dio poslova obavljao njenim posredovanjem, a Munir Kadić s Vladom Rebac i Lelom Filipović. To je tako trajalo sve do marta[822] 1944. godine kada je oformljen Mjesni komitet SKOJ-a na čelu sa Alijom Maglajlić. Treba istaći da su članovi SKOJ-a, u 1943. i 1944. godini, bili u žiži borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika u Banjaluci. Svijest o potrebi borbe među omladinom je bila tako živa da su cijeli razredi po školama tražili da idu u partizane. U maju mjesecu u Mjesni komitet (KPJ, napomena autora) bio je kooptiran drug Ishak Maglajlić sa zadatakom održavanja stalnih veza s Komitetom SKOJ-a."[823]

---

[820] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1943/37

[821] Banjaluka 44, Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju, Banjaluka 1985.

[822] Munir Kadić na sastanku, kad je reoprganizovan MK KPJ uz prisustvo Anđe Knežević kaže da je MK SKOJ-a osnovan u aprilu (1944).

[823] Munir Kadić, *Diskusija na dan 20. novembra 1976. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str.774-775.

Dakle, iz navedenog izlaganja Munira Kadića, člana užeg rukovodstva Centralne partijske ćelije, saznajemo; prvo, da je u cijeloj 1943. i do aprila u 1944. godini, ne samo postojala, već je i aktivno djelovala organizacija SKOJ-a u Banjaluci; drugo, u martu (ili aprilu) 1944. godine osnovan je Mjesni komitet SKOJ-a u Banjaluci na čelu sa sekretarom Alijom Maglajlić; treće, do osnivanja MK SKOJ-a uže rukovodstvo Centralne partijske ćelije davalo je konkretna zaduženja svojim članovima i u vezi sa djelovanjem SKOJ-a u gradu, tako da je ovaj način rada užeg rukovodstva Centralne partijske ćelije, u to vrijeme, bilo svojevrsna zamjena za djelovanje MK SKOJ-a;[824] četvrto, rad svih aktiva SKOJ-a, do marta 1944. godine, odvijao se pod neposrednim rukovodstvom Centralne partijske ćelije Banjaluke, pošto tada , na osnovu istražene istorijske građe, nije postojao MK SKOJ-a, ali to ne znači da se daljim istraživanjima neće doći do novih, potpunijih saznanja.

U aprilu 1944. godine, kada je za sekretara MK KPJ Banjaluke došla Anđa Knežević i za člana MK KPJ postavljen Ishak Maglajlić zadužen za rad SKOJ-a i omladine, on je dobio zadatak da ojača rad na terenu, posebno zato što su bila stigla nova upustva od PK SKOJ-a Bosne i Hercegovine da se rad sa mladima postavi na znatno šire osnove. Tada je i dalje sekretar MK SKOJ-a Alija Mnaglajlić, a u MK SKOJ-a Banjaluke ulaze: Subha Abdurahmanović, Tasim Mešinović i dr.

Uskoro, iste godine u proleće, u MK SKOJ-a Banjaluke na čelu sa Alijom Maglajlić, ulaze novi članovi: Kemal Đuzel, Šefket Ekić Šokara i Antonija Banušić Žuta. Komitetu je stavljeno u zadatak da proširi skojevsku organizaciju, a posebno omasovi rad USAOJ-a. Pod najtežim uslovima omladina je okupljana na šire sastanke, a, na primjer, na Hisetama tada su organizovane i tzv. usmene novine, bolničarski kursevi, analfabetski tečajevi i sl. Sa slobodne teritorije pristizao je propagandni materijal za rad sa omladinom. Rezultat je bio i masovniji odlazak u partizane, kao na primjer, iz Srednje tehničke i Učiteljske škole. U 1944. godini obnavlja se rad aktiva SKOJ-a u Mejdanu, u kome za sekretara dolazi Smajo Hođić, a članovi su Zijad Šešivarević i dr. Najpoznatija grupa SKOJ-a tada je bila sastavljena od: Muharema Karabegovića, Rifata Pečenice, Zekije Muhedinović, Jusufa Selmana, Dalka Dervišića i dr., ali Nada Čižski, kada je bila uhapšena, izdala ih je i svi su pohapšeni. Imali su odlično držanje u zatvoru.

Zanimljiv je jedan dokument iz arhive neprijatelja, pronađen u Vojnoistorijskom institutu, u kome se govori o nekoliko istih imena članova SKOJ-a, koji se spominju u predhodnom pasusu. Dokument glasi:

---

[824] Istina, u ovom izlaganju ima i sporno pitanje, pošto Kadić govori o djelovanju Mjesnog komiteta KPJ u to vrijeme. To dolazi otuda što je Centralna partijska ćelija, u tom periodu, sama sebi dala prerogative Mjesnog komiteta KPJ, ali nakon desetak godina poslije ovog izlaganja to je raspravljeno na novom naučnom simpozijumu u Banjaluci ("Banjaluka 44"). Međutim, to pitanje za ovaj rad nije presudno, pa u ovoj prilici nema potrebe da se tim bavimo.

"Organizacija SKOJ-a u Banja Luci dijeli se na kvartove. U svakom ima od 3 pa naviše aktiva (ćelija), u svakom 6 članova.

Na čelu kvarta tzv. nadglednik kvarta, koji je ujedno i sekretar rejonskog komiteta. Na čelu aktiva vođe aktiva.

Vođa ćelije od Vrbaskog mosta s lijeve strane: Zijad Šešivarević
2.aktiv preko Vrbasa s lijeve strane Kotorvaroške ulice – Darko Dervišić
3.aktiv preko Vrbasa prema Gornjem Šeheru – Hazim Umerbašić
4.aktiv preko Vrbasa s desne strane, istovremeno kurir ka Laktašima - Emir Rizvanbegović
5.Mejdan – Izet Šehić
6.kurir sa Emirom Rizvanbegovićem je Kapetanović Sejat.
Ostali članovi SKOJ-a:
Rifet Dervišić
Dalko DervišIć
Vlado Rebac
Vlado Stehlik
Murko Pličanić
Enes Ekić
Đuro Grozdarević
Boško Grozdarević
Ekrem Smajović
Niko Milić
Esad Cerić
Feret Kapetanović
Cico Krešić
Mina Delić
Sofija Milovanović
Pličanić Nurko
Esad Ekić
Vlado Jurić
Taki Dubrežić
Milić Niko"[825]

U Banjaluku je vraćeno nekoliko Banjalučana sa slobodne teritorije zbog boljeg organizovanja ilegalnog rada u Banjaluci. To su Munir Kadić, Munib Ćerimić, Avdo Đumrukčić, Havka Sarač, Žarko Lastrić, odlično snabdjeveni sa potrebnim instrukcijama. Sa njihovim povratkom opet je rad bolje oživio u ilegalnom pokretu Banjaluke. Opet je proradila Tehnika, pod rukovodstvom Havke Sarač.

[825] V. I. I., Arhiv NOR-a, k. 168, reg. br. 19/7 Dokument je prepisan sa greškama kakve su u originalu. Između ostalog na dva mjesta stoji ime Nike Milić. Sudeći po svemu izgleda da je ovaj dokument nastao na bazi potkazivanja nekoga ko je imao bar djelimični uvid u rad SKOJ-a u Banjaluci u to vrijeme.

Preko ove tehnike prihvatani su i ilegalni materijali OK KPJ[826] i OK SKOJ-a Banjaluka.[827]

"Partija je duboko prodrla i u domobranske jedinice i stvorila ilegalne punktove koji su radili na zadacima NOP-a. S domobranskim jedinicama radili su direktno: Suljo Mandžuka, Munib Ćerimić, dr Šime Fabijančić (krajem 1943. pretsjednik Narodnooslobodilačkog odbora u Banjaluci, Branko Grbčić Ico i drugi. Obavještajni centar Štaba V korpusa vratio je sa slobodne teritorije Žarka Lastrića, početkom februara 1944. u Banjaluku, da bi se uspostavila veza sa ilegalnim pokretom. Žarku je bilo potrebno da prevaziđe mnoge probleme u koje je zapao pri povratku, ali sve je to postigao i uskoro je, preko opet uspostavljenih veza redovno slao Štabu V korpusa obavještajne izvještaje. Veza za prihvatanje pošte i sa Kozare i sa Ponira, koja je počela redovnije stizati, išla je preko Nune Filipović, koja je radila kao blagajnica u jednoj radnji u Gospodskoj ulici, a od nje je daljom vezom sve išlo Sulji Mandžuki, sekretaru Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci."[828]

U okupljanju omladine u ovom periodu postiglo se mnogo. Tako, na primjer, u udarne grupe, samo na području Mejdan, bilo je uključeno oko 300 omladinaca, koje su prilikom drugog napada naših snaga na Banjaluku, od 18 - 28.IX 1944. godine sarađivale sa našim jedinicama. Tada se, na primjer, isticala grupa na čelu sa Hasanom Jot, koja je pripremila tri kamiona oružja i municije da preda našim snagama kada stignu u grad, a najodgovorniji članovi SKOJ-a u tim grupama bili su zaduženi, kad se sretnu s partizanima, prilikom njihovog napada na Banjaluku, da im budu vodiči po gradu.[829]

Februara 1944. u Banjaluci je bilo manjih oružanih akcija, kao na primjer, bacanje bombe pred hotel "Bosnu", bacanje bombi pred oružane postaje sl., što je u gradu stvorilo paniku. Župski nadzornik od pretpostavljenih tražio je hitan premještaj u sigurnije mjesto, pošto su mu živci potpuno popustili.[830]

Obavještajac Branko Grbčić Ico je krajem aprila prebacio Anđu Knežević iz Glamočana u Banjaluku, u zatvorenom domobranskom kamionu. Na ugovorenom mjestu sačekala ju je Havka Sarač i odvela u kuću Drenke i Živka Bujić. Odmah sutradan je održana sjednica kojoj su prisustvovali Suljo Mandžuka, Mithat Topić, Munib Ćerimić, Matko Galić i Havka Sarač. Opširan izvještaj o stanju u Partiji i SKOJ-u podnio je Mandžuka. "U pogledu SKOJ-a rekao je da je za njega zadužen

---

[826] Arhiv CK SK BiH, f. OK KP Bos. krajine, br. 458 – pismo Dušanke Kovačević sekretara OK KPJ Banjaluka upućeno Oblasnom komitetu KPJ Bosanske krajine.

[827] Materijali Okružnog komiteta SKOJ-a Banjaluka su, takođe slati ilegalnom pokretu u Banjaluci – po ličnom saznanju Nevenke Petrić, koja je, u to vrijeme bila član toga komiteta i učestvovala je u slanju toga materijala.

[828] ABK-209-MG-III/427, M. Tatić, *Veze Banjaluke sa oslobođenom teritorijom, 1975; Muharem Hare Beganović, n. d., str.113.*

[829] Muharem Hare Beganović, n. d., Banjaluka 44, Banjaluka 1985, str. 118 (cijeli rad od 103-130). Na sastanku MK SKOJ-a Banjaluka, održanom krajem maja 1944, na kome učestvuju Alija Maglajlić, Kemal Đuzel, Subha Abdurahmanović, Šefket Ekić Šokara i Antonija Banušić Žuta, uz prisystvo Ishaka Maglajlića, člana MK KPJ, Hasan Jot je određen za naoružavanje udarnih grupa omladine.

[830] Arhiv SR Hrvatske u Zagrebu, DR GNRS, fasc. 105, taj. br. 170/44.

Munir Kadić, da je u ovom mjesecu osnovao Mjesni komitet SKOJ-a i da je za njegovog sekretara postavljen Alija Maglajlić… Anđa ih je izvjestila da od toga dana preuzima rukovodstvo cjelokupnim ilegalnim radom u Banjaluci i izjavila je da je imenovana u Mjesni komitet KPJ za Banjaluku."[831]

O sastavu i sekretaru MK SKOJ-a početkom 1944. godine, rečeno je i u jednom od uvodnih referata na naučnom simpozijumu u Banjaluci, 1985. godine, slijedeće: "Na sjednici koja je održana u kući Omera Ahmetaševića, krajem maja 1944. godine, utvrđen je sastav novog komiteta KP za Banjaluku u koji su ušli: Anđa Knežević kao sekretar, Suljo Mandžuka, Matko Galić, Midhat Topić i Ishak Maglajlić, zadužen za SKOJ… Komitet je zadužio Ishaka Maglajlića da ojača rad Mjesnog komiteta SKOJ-a. Mada je Munir Kadić radio u proljeće na tome i obrazovao Mjesni komitet SKOJ-a na čelu sa Alijom Maglajlić, ipak je bilo potrebno da se djelovanje SKOJ-a, prema pristiglim uputstvima od PK SKOJ-a, postavi na šire osnove. Ishak Maglajlić je krajem maja sazvao sastanak na Starčevici kome su prisustvovali Alija Maglajlić, Kemal Đuzel, Subha Abdurahmanović, Šefket Ekić Šokara i Antonija Banušić Žuta. Na sastanku je utvrđen sastav Mjesnog komiteta SKOJ-a od prisutnih sa sekretarom Alijom Maglajlićem. Utvrđeni su zadaci koji su se uglavnom odnosili na stvaranje omladinskih grupa, njihovo naoružavanje i pripremanje za diverzantske akcije. Za naoružavanje je bio zadužen Hasan Hot. Komitetu je stavljeno u zadatak da odmah pristupi proširenju skojevske organizacije i stvaranju odbora USAOJ-a. Zadatak u vezi sa naoružavanjem je u potpunosti izvršen; samo na području Mejdana stvorene su udarne grupe koje su pred napad na Banjaluku, 18. septembra 1944, brojale 300 omladinaca, a slične udarne grupe su formirane i u drugim krajevima grada."[832]

Preko utvrđenih kanala omladinci i omladinke – članovi SKOJ-a i antifašisti sada imaju bolje uslove za odlazak u partizanske jedinice. Izvode se razne akcije. Tako, na primjer, kada je uslijed bombardovanja razrušen magazin pun vune, skojevski aktiv na Hisetama pokupio je i sklonio svu vunu koja je podjeljena određenim porodicama da se pletu potrebni odjevni predmeti za partizanske jedinice. Povodom ove akcije u SKOJ su primljene Natalija Vogrin, Rada Mičević i Vera Podgornik. Sada MK KPJ ima mogućnost da koristi četiri radio-stanice: jedna u kući Drenke i Živka Bujić (gdje je najviše boravila Anđa Knežević), druga na aerodromu u Zalužanima, treća na tavanu sadašnjeg Doma kulture (banske palate) u kome je bila smještema njemačka Ortskomandatura, a četvrta u ulici Braće Pavlić (koja se tako zvala do devedestih godina). Cjelokupnom aktivnošću u vezi sa radio-stanicama rukovodio je Branko Grbčić Ico.[833]

U vezi sa radom SKOJ-a stigla su nova uputstva. Oblasni komitet je uočio da se u Banjaluci nisu iskoristile sve mogućnosti za okupljanje omladine, pa je predloženo

[831] Muhare Hare Beganović, n. d., str, 116.
[832] Ibid., n. d., str. 117-118.
[833] Ibid., str. 118-119.

da se osnuju Gradski i kvartovski odbori USAOJ-a, da se omladina okuplja po tzv. terotorijalnom principu, zatim za radničku omladinu po mjestu rada. Zatim se kaže da najmanje jedan član MK SKOJ-a treba da bude u Gradskom odboru USAOJ-a i sl. Ali, prema ovim uputstvima, i dalje je najznačajniji zadatak mobilizacija mladih u redove NOV, stvaranje borbenih grupa, prikupljanje materijalne pomoći i sl. Pored navedenog, traženo je da se 2-3 omladinca pošalje na konferenciju USAOJ-a.[834]

Tokom 1944. godine formirani su aktivi SKOJ-a po svim kvartovima i u školama, otpremana je omladina u partizanske jedinice, a preostali dio omladine pripremao se, takođe, da pođe u partizanske jedinice, kad se za to ukaže povoljan trenutak.
Od krupnijih akcija, u ljeto 1944. godine, do 18. septembra, kada je bio drugi napad partizanskih jedinica na Banjaluku, navodimo slijedeće: preko kvartovskih povjerenika za vrlo kratko vrijeme prikupljeno je 500 omladinaca u udarne grupe. S obzirom da su saveznički avioni stalno bombardovali, uspaničene ustaške vlasti su skoro istjerane iz grada, tako da su ilegalci, u po bijela dana završavali svoje poslove u gradu. U velikom broju su skupljane slamarice, sanduci hartije za novine, vreće soli, radio-aparati, geštetneri i drugo – sve je to domobranskim kamionima iznosito na slobodnu teritoriju.[835]

U 1944. godini nije uopšte bilo provale. Uhapšena su tri člana SKOJ-a Zijo Rizvanbegović, Hamka Kuduzović i Enver Lađarević, ali i pored strahovitog mučenja nikog nisu odali. Mučki su streljani pred sam napad na Banjaluku, 17. septembra 1944. godine. Na zahtjev Štaba V korpusa ilegalna grupa je otkrila bunker njemačke komande za srednju Bosnu na prostoru Petrićevca. Naime, pošto su obavještajci već saznali gde se taj bunker nalazi, organizovali su sirene za lažnu najavu bombardovanja, pa kad su svi Nijemci pobjegli u bunkere onda su Saša Bole i Branko Grbčić Ico detaljno sve snimili i ucrtali na mapu i potom poslali Štabu V korpusa. Uz ovo su poslani i podaci gdje je bio smješten njemački general Fon Devic, raspored III gorskog zdruga sa svim njegovim jedinicama itd.
Kako se među vodećim ilegalcima znalo da će uslijediti napad na grad, vršene su užurbane pripreme u porodicama koje su se radovale oslobodiocima. Šile su se partizanske oznake, zastave, odjevni predmeti za partizanske vojnike, prikupljane namirnice. Omladinske udarne grupe su se često sastajale.[836]

Održani su sastanci MK SKOJ-a i aktiva SKOJ-a. Skojevci su određeni na kojim ulazima u grad treba da budu raspoređeni da budu vodiči. Posebna grupa omladine prikupljala je podatke gdje stanuju i gdje se kriju izdajnici i ustaški doušnici. Kemo Đuzel, član MK SKOJ-a, dobio je zadatak da popiše sve ustaške doušnike za područje Hiseta, Pobrđa i Lauša. Zajedno sa dva skojevca to je završeno. I u ostalim kvartovima to je završeno za ta dva dana.[837]

---

[834] Arhiv CK SK BiH, f. OK KP za Bosansku krajinu, br. 836.
[835] Arhiv CK SK BiH, f. OK KP za Bosansku krajinu br. 34.
[836] Kemal Đuzel, *Rad SKOJ-a u okupiranoj Banjaluci,* Institut za istoriju Banjaluka, k.1, br. 23,
[837] Ibid., str.

Domobranske satnije su se kompletne predavale na pojedinim punktovima; među domobranimima u pojedim satnijama pronalaženi su mrtvi samo satnici, ukoliko su se bili odlučili da se sa cijelom satnijom predaju snagama NOVJ, pa se poslije pokolebali da predaju satnije. Na Laušu je Anđa Knežević predvodila tri tenka koji su otvarili vatru na ustaške rovove.

Članovi KPJ i SKOJ-a, svi banjalučki antifašisti, omladinske udarne grupe, veoma mladi oficiri OZN-e, koji su sve do detalja isplanirali i ucrtali u mape za odsudnu bitku oslobađanja svoga grada, cjelokupno rodoljubivo stanovništvo Banjaluke – svi su od srca pomagali jedinicama V korpusa NOVJ da se njihov grad oslobodi. Ali, od 18 – 28. septembra 1944. godine, kad je narod već uživao u 10-dnevnoj slobodi, donijeta je odluka o povlačenju. U tvrđavi Kastel ukopala se odbrana, pa bi bio strašan rizik izgibije velikog broja boraca ako bi jedinice NOVJ jurišale preko brisanog prostora. Sa povlačenjem vojske povukao se i narod. Podaci govore od pet do desetak hiljada ljudi.

16.Kazivanje Alije Maglajlića, sekretara MK SKOJ-a i Ishaka Maglajlića, člana MK KPJ u Banjaluci, zaduženog za rad SKOJ-a o radu u Banjaluci u ilegalnim uslovima

Ilegalni organizovani rad u NOP-u u Banjaluci odvijao se bez prekida za sve vrijeme NOR-a, sa različitim intenzitetom u pojedinim periodima, već zavisno od okolnosti, prvenstveno od toka i razvoja NOP-a u cjelini. Po svojim kvalitetima, ilegalni rad u NOP-u bio je "po svojoj širini i doprinosu ravan učešću u oružanoj borbi" (Dušanka-Zaga). Takav rad se mogao odvijati zahvaljujući snazi i velikom uticaju koji je KPJ imala do rata. Ona je također u ilegalnim uslovima razvijala svijest kod radničke klase i okupljala hiljade građana, pripremajući ih za događaje koji su slijedili. Posebno intenzivna aktivnost u ilegalnom radu ispoljavana je 1941. godine, kad su vršene pripreme za ustanak i kad je znatno proširena kadrovska baza u KPJ i SKOJ-u, te stvoren širok krug njihovih simpatizera. Poslije odlaska najistaknutijih kadrova Partije i SKOJ-a u redove NOV-e i partizanskih odreda u toku 1941-42, nosioci ilegalnog pokreta u Banjaluci popunjavani su iz redova mlađih kadrova, idejno opredjeljenjih prema NOB-i i NOP-u. Tako je ilegalni pokret u Banjaluci u 1943. i 1944. dobio široke razmjere organizovanog djelovanja. Pored partijske organizacije, znatno je omasovljen SKOJ i formiran NOF s neposrednim konkretnim zadacima da šire i upoznavaju što veći krug građana s ciljevima NOB-e. To je vršeno preko raznih biltena, novina i letaka, a materijal je pretežno dostavljan sa oslobođene teritorije ustaljenim kanalima, pa zatim umnožavan u samom gradu i rasturan preko organizacije SKOJ-a u sve sredine na teritoriji grada. Naročito su mnogo korišćeni materijali koji su govorili o uspjesima NOV-e i partizanskih odreda, a isto tako su širene i vijesti o uspjesima savezničkih armija.

Veoma je značajna aktivnost ilegalne organizacije u prikupljanju raznih vrsta materijala. Mnogobrojni zahtjevi sa oslobođene teritorije su vrlo brzo i uspješno izvršavani, a to je bilo mogućno stoga što je organizacija u gradu stvorila svojevrsne punktove gdje su sabrani takvi materijali. Punktovi su se nalazili po kućama, radnjama i magacinima nekompromitovanih saradnika, a jedan od najznačajnijih bio je u prostorijama hotela "Palas". Lepeza materijala koji je upućivan i kancelarijskog materijala, crvenog i drugog platna, muzičkih instrumenata, poljoprivrednog i drugog alata, soli, raznih boja itd. Posebno zaslužuje da se istakne stalna briga gradske ilegalne organizacije za porodice onih čiji su hranitelji ili članovi bili u redovima NOV-e. Ta pomoć je pružana u novcu, hrani, ogrjevu i drugim potrebama.

Velike količine raznog materijala i oružja izvučene su preko naših saradnika iz domobranskih magacina. Potrebno je još jednom istaknuti da je u jednoj takvoj akciji u ljeto 1944. izvučeno oko 10.000 kg brašna koje je smješteno u nekoliko punktova, odakle je potom dalje dijeljeno partizanskim porodicama. Cijela akcija je izvedena tako da je neprijatelj nije zapazio iako je u njoj učestvovalo oko 100 ljudi. Ova i druge akcije nedvojbeno potvrđuju snagu organizacije koja je, što je vrlo značajno, uspjela prodrijeti u redove neprijatelja, a naročito domobrana, angažujući one domobrane koji su bili na takvim dužnostima da su mogli izvršavati zadatke koje je organizacija pred njih postavljala. Potrebno je takođe istaknuti i nastojanja gradske ilegalne organizacije da se izvrši uticaj na široke mase građana i omladine kako bi se neprijatelj spriječio da mobiliše omladinu u redove svoje vojske. Organizacija se posebno trudila da iznađe i održava što veći broj ilegalnih kanala preko kojih su, a najčešće domobranskim zatvorenim kamionima, otpremani mladići i djevojke i ostali rodoljubi na oslobođenu teritoriju u redove Narodnooslobodilačke vojske. Gotovo za svakog upućenog slate su karakteristike kako bi se onemogućilo eventualno ubacivanje neprijatelja u naše jedinice.

Organizacija SKOJ-a je doslovno izvršavala sve ono što je komitet Partije zaključio i odlučio, što znači da je učestvovala u realizaciji akcije i zadataka koji su bili preneseni od komiteta Partije na komitet SKOJ-a. Želim naglasiti da su sve akcije i zadaci izvršavani pod veoma opasnim i u krajnje teškim uslovima. Poznato je da je Banjaluka poslije Zagreba bila valjda najgušće pokrivena mrežom ustaške i njemačke policije. U obračunu sa saradnicima NOP-a bili su, zaista, nemilosrdni, o čemu svjedoči velik broj uhapšenih i bez suđenja deportovanih u logore ili streljanih rodoljuba. Posebnu teškoću predstavljalo je omasovljenje organizacije SKOJ-a i kasnije USAOJ-a. Bilo je potrebno detaljno provjeravati svakog omladinca ponaosob, a to je postizavano razgovorima i postepenim uključivanjem u rad svakog pojedinca prema njegovim sklonostima i mogućnostima.

Kad su Komanda V korpusa i ostali faktori donijeli odluku da se izvrši septembarski napad na Banjaluku, ilegalna organizacija u gradu bila je u najvećem zamahu, spremna i osposobljena da prihvati i izvrši sve zadatke koji su bili u vezi

sa oslobođenjem grada i okoline. Tako su na primjer, znatno prije napada prikupljeni detaljni podaci o brojnom stanju, naoružanju i rasporedu neprijateljskih snaga. Napravljene su tačne skice rasporeda bunkera minskih polja, žičanih prepreka i posebno utvrđenih objekata, o broju aviona, položaju i broju artiljerije i tenkova, itd. Svi ovi podaci sa odgovarajućim skicama prikupljeni su preko komandi domobranskih jedinica, objedinjavani u komitetu i dostavljeni Komandi V korpusa.

Formiranjem udarnih grupa koje su bile sastavljene od članova SKOJ-a i USAOJ-a izvršena je obuka u rukovanju oružjem, sa zadacima da ove grupe aktivno učestvuju u akcijama prilikom napada na grad. O formiranju ovih grupa omladinaca, njihovoj opremljenosti i obučenosti bila je blagovremeno obavještena Komanda V korpusa.

Kao rezultat toga uslijedila je naredba svim jedinicama NOV-e koje su učestvovale u napadu na grad da se oslanjaju na ove grupe i posebno ih koriste pri prolazu kroz minska polja, žičane prepreke i pri uništavanju bunkera i drugih neprijateljskih uporišta u gradu. Udarne grupe su prije napada uspjele ovladati i kontrolisati cijelo područje od Gornjeg Šehera do Rebovačkog mosta a kod gradskog mosta likvidirana policijska stanica i tom prilikom je zarobljeno 17 policajaca. Pojedini skojevci su u toku borbi za grad također učestvovali u hapšenju neprijatelja i njihovih saradnika po ranije sastavljenim spiskovima. Prilikom povlaćenja iz grada, ove grupe su imale zadatak da pomognu građanima pri izlasku na oslobođenu teritoriju, da bi se nakon toga uključili u jedinice NOV-e.

Među zadacima ilegalne organizacije prije napada na grad bila je i važna akcija da se istaknutim izdajnicima onemogući da pobjegnu i tako izbjegnu odgovornost za učinjene zločine. Između mnogih zadržan je i kompletan ustaški prijeki sud na čelu sa predsjednikom Marićem, čime je i omogućeno njihovo izvođenje pred narodni sud. Potrebno je posebno istaknuti akciju u kojoj je zadržan i uhapšen poznati izdajnik Namik Tetarić. Organizacija je bila obavještena o njegovom dolasku u Banjaluku u rano proljeće 1944. i njegovom saslušanju u Gestapou. On je kratko vrijeme iza toga pušten, o čemu je upućen poseban izvještaj V korpusu. Tetarić je nastojao da se poveže sa ilegalnim organizacijama u gradu i tražio da mu se omogućI odlazak na oslobođenu teritoriju. Svoj dolazak u grad sa oslobođene teritorije, Tetarić je objasnio time da su ga zarobili Nijemci i da je sticajem okolnosti imao kod sebe njemački letak kojim se partizani pozivaju na predaju. Pored poznatog zadatka zbog kojeg je došao u grad, Tetarić je dobio od Nijemaca i zadatak da pokuša otkriti ilegalnu organizaciju. Organizacija je tobože prihvatila njegovo traženje tako da mu je održavala nadu da će biti povezan sa rukovodstvom, čime je omogućeno da bude uhapšen uoči samog napada na grad. Potrebno je također istaknuti neke manifestacije i ponašanja Banjalučana koji govore o visokoj svijesti i antifašističkom raspoloženju širokih masa građana. Jedna od vidnih manifestacija svijesti i opredjeljenosti građana bilo je svakodnevno bojkotovanje okupatora prilikom ceremonije dizanja i spuštanja

njemačke zastave na današnjem Trgu palih boraca. Poznato je da su svi koji bi se u to vrijeme tu zatekli na trgu morali ovaj ceremonijal pozdraviti na fašistički način dizanjem ruke. Međutim, svakodnevno se ponavljala ista slika čim bi se pojavile njemačke počasne čete, svi koji bi se zatekli tu napuštali bi taj prostor i sklanjali se u sporedne ulice, da bi nakon završetka ceremonije ponovo nastavili šetnju glavnom ulicom. Slično se dogodilo prilikom streljanja dra Zukanovića koji je bio zarobljen. Njegovo strijeljanje je toliko uzbudilo građane da je jedna delegacija zatražila od Nijemaca da joj izruče njegovo tijelo pod izgovorom da želi obaviti sahranu po vjerskim propisima, što su Nijemci odobrili. Potom je priređena sahrana kojoj je prisustvovao iznenađujuće veliki broj građana, a to je također bio izraz solidarnosti sa strijeljanim partizanima i dokaz antifašističkog raspoloženja.

Isto tako je prilikom poznatog masovnog hapšenja najuglednijih građana Banjaluke i njihovog deportovanja u logor Stara Gradiška vršen je veliki pritisak građana na ustaške vlasti da bi uhapšeni bili pušteni. Jedna od značajnih demonstracija bio je masovan skup žena pred Velikom župom sa zahtjevom da se oslobode uhapšeni taoci. Kad su oni najzad pušteni iz logora, građani su ih dočekali sa izrazima radosti i masovnim posjetama njihovim kućama.

Ovakvo raspoloženje i masovno opredjeljenje građana Banjaluke za NOP bilo je neiscrpno izvorište kadrova za Narodnooslobodilačku vojsku, ilegalnu borbu i NOB-u u cjelini, što je sve, ukupno uzevši, rezultiralo masovnim povlačenjem sa jedinicama NOV-e i izlaskom na oslobođenu teritoriju više od 5.000 građana Banjaluke."[838]

17. I poslije izlaska Banjalučana na oslobođenu teritorijui i Banjalučani u gradu su nastavili da se bore do oslobođenja (22.IV 1945)

Jedinice V korpusa NOVJ povukle su se iz Banjaluke 28. septembra po ocjeni vojnih starješina iz dva razloga: prvi, u tvrđavi Kastel bile su utvrđene snage neprijatelja. Iako nisu bile velike problem je bio brisani prostor do tvrđave, pa je bio veliki rizik da strada mnogo ljudstva u toj odsudnoj preostaloj operaciji; i, drugo, iz više pravaca krenula su pojačanja neprijateljskih snaga da pomognu svojoj opkoljnoj grupaciji u banjalučkom garnizonu.

"Poznato je da su obe operacije na Banjaluku do sada dobro obradili i analizirali i pojedinci i vojne institucije. U oba napada isticala se tvrđava Kastel kao prepreka potpunom zauzeću grada pošto se neprijatelj zabarikadirao u tvrđavi… Zauzeće grada bilo je i prvi put, a posebno drugi put, nadomak naše ruke i nije ga spriječila tvrđava Kastel, mada je bilo takvih mišljenja (u njoj su uostalom bile srazmjerno male snage koje su se našom jačom blokadom mogle natjerati na predaju), nego intervencije neprijatelja koje su uslijedile i u Prvom i u Drugom napadu sa raznih

[838] Alija i Ishak Maglajlić, *Prilog diskusiji,* Naučni skup "Organizovani odlazak građana na oslobođenu teritoriju, kao dio borbe protiv okupatora i njegovih pomagača, sa posebnim osvrtom na masovni izlazak Banjalučana u septembru 1944. godine", Banjaluka 44, str. 291 – 295.

strana i sa snažnim jedinicama po broju i po naoružanju. U Banjaluci je u Prvom napadu bio napola razbijen neprijateljski garnizon, a u Drugom tokom dva dana potpuno razbijen, uništen i zarobljen. Oba puta su vođene veoma jake borbe i to na širokom prostoru u gradu i oko njega sve do Bosanske Gradiške… Za vrijeme napada neprijatelj je čvrsto držao savski most u Bos. Gradišci i most preko Vrbasa u Klašnicama, što mu je omogućavalo da pošalje tenkovske i motorizovane jedinice prema Banjaluci. Iako smo se svim snagama zalagali da oslobodimo grad, ipak je bilo najvažnije to što smo u oba napada, a posebno u Drugom uspjeli da uništimo i zarobimo neprijateljsku živu silu i zaplijenimo velike količine naoružanja. Neprijateljski garnizon nije, dakle, u oba slučaja mogao da odoli našim snagama, nego su dovlačene snage sa strane, a to je uostalom bio naš cilj… Banjalučke operacije su bile snažan sudar s neprijateljskim snagama pošto je sa obe strane učestvovalo više od 20.000 vojnika…”[839]

Aleksandar Ranković u svom izvještaju upućenom Vrhovnom komandantu Maršalu Titu kaže: “Banjaluku je branilo 8.000 Njemaca, ustaša, SS policije i Pavelića legionara. U pomoć napadnutom gradu bila je upućena pomoć sa sektora Bosanska Dubica od 500 vojnika. Oslobođena je Banjaluka. Rezultat: ubijeno i ranjeno 3000 vojnika i oficira, zarobljeno 4000 vojnika i oficira i jedan general švapski. Zaplijenjeno: 30 aviona od kojih 7 ispravnih, 25 topova, 50 teških bacaća, preko 300 mitraljeza, nekoliko hiljada pušaka, 60 motornih vozila, 20 vagona municije, 50 vagona avionskih bombi, 500.000 litara benzina, 90 vagona namirnica, 8 lokomotiva i 80 željezničkih vagona i mnogo drugog materijala.”[840]

“Mi smo, također, imali znatne gubitke: ukupno je poginulo 219 naših boraca i oficira, a 440 je ranjeno…”[841]

Banjalučani su deset septembarskih dana živjeli u slobodi, od 18 – 28. septembra 1944. godine. Sa povlačenjem jedinica V korpusa NOVJ povuklo se mnogo Banjalučana na slobodnu teritoriju. Sjećanje učesnika u ovim događajima daje različite podatke o broju ljudi koji su izašli na slobodnu teritoriju – daju se cifre između 3 do 5 hiljada, oko 5 hiljada, oko 6 hiljada, čak i između 7 i 8 i više hiljada građana.[842] U svakom slučaju vidi se da je hiljade Banjalučana izašlo na slobodnu teritoriju. Izašle su i brojne kompletne porodice. Prema rezultatima štabova i stručnih timova, osnovanih da usmjeravaju i prate kretanje građana Banjaluke do slobodne teritorije, odnosno do predviđenih mjesta odredišta za predhodno uglavnom razvrstane grupe, zatim usmjeravanja stručnjaka na stručne poslove i

---

[839] Osman Karabegović, *Prilog diskusiji,* Zbornik radova s Naučnog skupa “ Organizovani odlazak građana na oslobođenu teritoriju, kao dio borbe protiv okupatora i njegovih pomgača, sa posebnim osvrtom na masovni izlazak Banjalučana u septembru 1944. godine”, str. 271 – 273.

[840] Ariv CK SK BiH, f. CK KPJ, br. 312.

[841] Osman Karabegović, *Prilog diskusiji, Zbornik radova s Naučnog skupa “Organizovani odlazak…,* str. 273.

[842] Prema izvještaju Lepe Perović, izašlo je oko 3 hiljade građana. Dr Dušan Lukač govori o 5 hiljada. Kemal Đuzel tvrdi da je izašlo 5 hiljada. Mujo Kušmić govori da je izašlo između 7 i 8 hiljada građana Grupno sjećanje Sulejmana Mandžuke, Muniba Ćerimića, Munira Kadića, Midhata Topića i Matka Galića govori o broju od oko 6 hiljada lica (Muzej Bosanske kreajine Banjaluke, inv. br.87/3).

svih građana u određene aktivnosti, vidi se da su svi ti ljudi, kako je ko znao i umio davali svoj doprinos NOB-i za brže oslobođenje zemlje.[843]

Odmah po oslobođenju Banjaluke osnovan je Mjesni komitet KPJ u sastavu: Dušanka Kovačević, sekretar i članovi Anđa Knežević, sekretar dotadašnjeg Mjesnog komiteta KPJ Banjaluka i Vojo Savić, sekretar Okružnog komiteta KPJ Banjaluka - Kotor-Varoš. Ovaj Mjesni komitet, kao i Oblasni komitet KPJ i SKOJ-a za Bosansku krajinu, vojne jedinice i drugi odgovarajući faktori od prvog dana su organizovali život u gradu. "Svaki svojom linijom učinili su da je u Banjaluci zavladala neobična živost: mladići i djevojke masovno su se javljali u naše jedinice, formirani su organi vlasti, održavani su politički skupovi i sastanci na sve strane, formirani su organizacije i aktivi Partije, omladine, žena, građani su se natjecali u iskazivanju svoje radosti što su stigli partizani i svoje privrženosti NOP-u. Svi naši aktivisti, do tada ilegalci, članovi Partije i SKOJ-a i drugi saradnici i simpatizeri, izašli su iz ilegalnosti… iz priloga druga Ibrišagića o prilikama u Banjaluci poslije napuštanja grada u septembru 1944, dakle za onih sedam mjeseci do konačnog oslobođenja, podaci o ilegalnom radu su veoma šturi, prosto se osjeća da nema mnogo šta da se kaže. Zašto? Zato… jer su izišli gotovo svi oni koji su bili nosioci ilegalnog rada do septembra 1944. godine…"[844]

"Građani koji su ostali u Banjaluci bili su nekoliko preostalih mjeseci rata (od početka oktobra 1944. do 22. aprila 1945) izvrgnuti najgrubljem nasilju i proginima što su ih vršile zastrašene, pa stoga još okrutnije ustaške i okupatorske vlasti."[845] U gradu je vladao zlokobna tišina i strah. Građani nekoliko dana nisu izlazili na ulice, pritajili su se u svojim kućama. Kad su ušle okupatorske oklopne jedinice u ustaške formacije Banjaluka postaje poprište divljanja ustaških i njemačkih razularenih vojnika, koji su nad bespomoćnim stanovništvom iskaljivali svoj bijes zbog nemoći da zaustave propast fašističke koalicije i njene pomagače. Grad je "opasan" bodljikavom žicom, na prilazima u grad preko mostova zavedena je rigorozna kontrola. Život u gradu, u jesen i zimu 1944, podsjećao je na koncentracioni logor smrti. "Nakon desetak dana kada sam prvi put izašao u grad na ulicama skoro nikog nema. Ja sam bio sudski prpravnik, pa su me pozvali da dođem u sud. Od kuće do suda me je zaustavilo 7 ustaških patrola….Od prvog simraka je bio zaveden policijski čas. Noću se stalno čula pucnjava…"[846]

Poslije drugog napada na Banjaluku, 18 - 28.IX 1944. godine, posebno masovno je izašla ona omladina koja je bila prisiljavana da ide u domobranske i ustaške formacije, iskoristivš tu priliku da stupi u partizane.

Masovni izlazak omladine Banjaluke na slobodnu teritoriju bio je izraz slobodarskog raspoloženja, s jedne, i dugog i upornog djelovanja KPJ i SKOJ-a u

---

[843] Banjaluka 44. – skoro svi radovi od str. 193 – 299.
[844] Vojo Savić, *Prilog diskusiji,* Zbrnok radova, Banjaluka 44, str. 275 – 278.
[845] Ibro Ibrišagić, *Prilike u gradu poslije izlaska Banjalučana na oslobođenu teritoriju,* Banjaluka 44, str.216.
[846] Kemal Gušić, *Sjećanja,* Institut za istoriju Banjaluka.

Banjaluci između dva svjetska rata, kao i u toku ustanka 1941. godine i u periodu od tada, pa sve do ovog povlačenja, s druge strane.

Za vrijeme Drugog napada partizanskih jedinica na Banjaluku, oformljeni su novi aktivi SKOJ-a. Oni su osnivani još dok se vodila borba u gradu, pod salvama topovskih granata i uprkos žestokom puškaranju. Ti aktivi održali su se u okupiranoj Banjaluci, poslije povlačenja naših snaga, a na čelu odbora USAOJ-a u kvartovima i školama, obavezno su bili članovi SKOJ-a.[847] Ovakva aktivnost mladih u Banjaluci odvijala se sve do oslobođenja Banjaluke, 22. IV 1945. godine. Njemačke oklopne i motorizovane jedinice napustile su Banjaluku 4. oktobra 1944, popalivši sve svoje objekte, rezerve benzina i sl., a s njima i građani njemačke narodnosti, također predhodno spalivši svoje kuće. Građanstvo je teško preživjelo zimu u ratom opustošenoj Banjaluci. Ipak, bilo je pokušaja da se organizuje ilegalna aktivnost za NOP. Grupa rodoljuba okupljena oko Huseina Ključe sakupljala je vojno-obavještajne podatke i, pronašavši kanal slala partizanskim jedinicama. Uskoro su rodoljubi koji su na tome radili Husein Ključo, Refik Jašarević, Abaz Halimić, Mladen Jorgić i Muhamed Novkinić otkriveni, poslani u logor i ubijeni.

Ustaše su bile u paničnom strahu od novog partizanskog napada na Banjaluku cijeli period od septembra 1944. do 22. aprila 1945. godine. O tome postoje mnoga svjedočenja.[848]

Na kraju ovog dijela treba istaći slijedeće:

Za Banjaluku je karakteristično da su cijele porodice bile vezane za NOP, odnosno mnogo ranije za revolucionarni radnički i omladinski pokret. To su slijedeće porodice: Blekić, Bukić, Đurić, Delić, Gvožđar, Filipović, Hadžić, Jurinčić, Kadenić, Kapor, Karabegović, Kolak, Košćica, Kovačević, Lastrić, Ljuboja, Maglajlić, Mažar, Muftić, Odić, Osmančević, Pavlić, Perović, Plivac, Podgornik, Rojc, Rolih, Sarafin, Smit i mnoge druge.

Za divljenje je koliko su rizikovali oni Banjalučani, koji su bili organizovani, primanjem ilegalaca u svoju kuću: odlazak u zatvor ili logor, strahovita mučenja i gubitak svoga života, stradanje svoje porodice, oduzimanje imovine; isti rizik su imale i osobe koje nisu organizovane, a one su najčešće i korišćene za smještaj ilegalaca u njihove stanove, odnosno kuće, zbog većeg stepena sigurnosti upravo zato što nisu bili organizovani, pa nisu ni bili u dosijeima policije. U periodu 1941-1945. bilo je više ilegalaca u Banjaluci, koje su ljudi prihvatali, iako su znali koliko rizikuju štiteći ih, hraneći i izlazeći im u susret sa raznim uslugama u vezi sa prenošenjem poruka i sl. Na primjer, u 1941. godini Đuro Pucar je nekoliko mjeseci proveo u Banjaluci pod takvim uslovima. Isto tako Miljenko Cvitković. Kasnije Zaga Umičević deset mjeseci, Zaga Blažić, Anđa Knežević pet mjeseci i

[847] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a , Ia-1/11, str. 10.
[848] ABK, 775 od 3. februara 1945.

mnoge druge ličnosti, koje su obično bile poznate kao pripadnici revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta između dva svjetska rata, odnosno kao pripadnici NOP-a. Dakle, kad je riječ o ovom doprinosu, ove usluge obično nisu ni mogle vršiti poznate partizanske porodice, već upravo suprotno – one porodice, koje ni po čemu do tada nisu skretale na sebe pažnju javnosti.

”Rad u ilegalnom NOP-u u Banjoj Luci bio je po svojoj širini i doprinosu ravan učešću u oružanoj borbi. Njegova masovnost odraz je dugogodišnjeg rada KPJ na razvijanju svijesti i jedinstva radničke klase i okupljanju građana u borbi za ravopravnost naroda, protiv fašizma i izdaje vlastodržaca. Pod rukovodstvom KPJ u oslobodilačkoj borbi i revoluciji građani Banjaluke ostali su vjerni slobodarskoj tradiciji grada. O tome svjedoči podatak da je Banjaluka dala 3.016 aktivnih boraca u NOV, od čega je 933 poginulo, da je oko 2.700 građana stradalo u logorima i zatvorima. Banjaluka je dočekala oslobođenje opustošena. U gradu je uništeno 583, a oštećeno 1.782 zgrade (stambene, privredne i druge). Snage za njenu obnovu i izgradnju bili su njeni građani, provjereni u najtežim okršajima u toku četverogodišnje borbe i revolucije.” [849]

Između banjalučkih boraca proglašen je 21 narodni heroj. To su: Rudi Čajevac, Kasim Hadžić, Ante Jakić, Osman Karabegović, Boško Karalić, Franjo Kluz, Dragutin Lang, Rade Ličina, Šefket Maglajlić, Vahiva Maglajlić, Veselin Masleša, Drago Mažar, Ivica Mažar, Josip Mažar Danko Mitrov, Stjepan Pavlić, Branko Popović, Karlo Rojc, Ranko Šipka, Milorad Umljenović i Rada Vranješević.[850] Od ukupnog broja dvije su žene i devtnaest muškaraca, a 17 nije dočekalo oslobođenje zemlje. Najmlađi od poginulih imao je 21. godinu (Drago Lang), a najstariji 38. godina (Kasim Hadžić).[851] Ali, svi oni su mladost Banjaluke koja se u prvim redovima borila za oslobođenje svoje zemlje protiv fašističkih okupatora i domaćih sluga i za bolje, pravednije sutra.

Nastojali smo da ovaj rad pokaže, kao što je bilo karakteristično za jedinice NOV i za narodnooslobodilački pokret u cjelini, da u svojim redovima ima mnogo mladića i djevojaka, čak 75 %, kao što je to već davno rečeno, da je to karakterisalo i ilegalni narodnooslobodilački pokret Banjaluke. Ali, među ovim banjalučkim omladinkama i omladincima mnogi su bili još mlađi, gotovo djeca. Bili su mali za vojnike, a veliki za junake. O tim velikim junacima mališanima, borcima protiv fašizma – okupatora i njihovih sluga, niko još nije napisao knjigu. A treba. Da im se i na taj način poklonimo! I da se ne zaboravi.

---

[849] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 603.

[850] *Narodni heroji Jugoslavije,* Istitut za savremenu istoriju Beograd, Beograd 1982, knj. 1. i 2.

[851] Starosna struktura poginulih narodnih heroja je: Rudi P. Čajevac (1.IV 1911– 4.VII 1942); Kasim Hadžić (9.VII 1904 – 6.V 1942); Ante Jure Jakić (11.VII 1914 - proljeće 1942) Franjo Valentina Kluz (18.IX 1812 - 14.IX 1944); Drago Andrije Lang (5.X 1921 - 6.V 1942); Rade Nikole Ličina (21.IV1912 - krajem 1942); Veselin Aleksandra Masleša (20.IV 1906 - 14.VI 1943); Ivica Nikole Mažar (29.III 1915 - 10.IX 1941); Josip Nikole Mažar Šoša (18.IX 1912 - X 1944); Danko (Slobodan) Laze Mitrov (11.III 1919 - kraj jula 1942); Stjepan Danila Pavlić Pipo (16.IV 1916 - sredina 1943); Branko Svetozara Popović (1917 - VII 1944); Karlo Rudolfa Rojc (11.X 1917 - kraj 1942); Ranko Šipka (12.XI 1917 - 7.XI 1944); Milorad Stojana Umljenović (1920 - 4.XII1943) i Rada Đorđa Vranješević (25.V1918 - 25.V 1944). Prosečna starosna dob poginulih narodnih heroja je oko 29 godina, a pojedinačno kako slijedi: 21 g. – 1; 23 g. – 1; 25 g. –1; 26 g. - 3; 27 g. – 3; 28 g. – 1; 29 g. – 1; 31 g. – 1; 32 g. – 2; 36 g. – 1; 37 g. – 1 i 38 g. – 1.

17. Pokušaji prevrednovanja istorije

U zaključku dijela - *Otpor napredne omladine protiv okupatora i domaćih izdajnika u okupiranoj ali nepokorenoj Banjaluci (1941-1945)),* pokušali smo, inspirisani i sadržinom i aktuelnošću veoma zapažene knjige dr Slavoljuba Cvetkovića *Jugoslavija 1939-1941*[852], a posebno studijom *Pokušaj prevrednovanja istorijskih ocena o Drugom svetskom ratu*[853], da što reljefnije obradimo djelovanje SKOJ-a i antifašističke omladine, integralnom dijelu NOR-a u ratnim godinama Banjaluke od 1941. do 1945. godine, kao autentičnoj antifašističkoj borbi u našoj zemlji i u tom periodu, što se, počev od osamdesetih godina, nastoji osporiti od strane jednog broja autora, te da tako dodamo još jedan kamenčić bogatom mozaiku narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije, kao značajnoj antifašističkoj borbi u svjetskim razmjerama toga vremena, kao i sada, i u okviru nje borbi slobodarske Banjaluke.

"Preispitivanje karaktera Drugog svetskog rata i posebno uloge nemačke države u njemu naročito je potencirano u vreme konstituisanja i sprovođenja ideja novog svetskog poretka. Pored istoričara koji su na osnovu nove raspoložive dokumentacije dolazili do naučne istine i korigovali svoja ili saznanja drugih naučnika pojavila su se i istoriografska dela koja su po svemu sudeći bila u funkciji dnevne politike ili strateškog opredeljenja velikih sila u globalnoj blokovskoj podeli sveta."[854]

"Ideologizirana interpretacija istorije Drugog svetskog rata", - kako kaže dr Cvetković, postoji već od kraja četrdesetih godina[855] i na Istoku i na Zapadu. Polemika koja je započela u Njemačkoj "posredno je uticala i na preispitivanje istorijskih činjenica o Drugom svetkom ratu u Jugoslaviji. Rasprave o istorijskim tabuima, 'belim mrljama', ulozi kvislinga, kolaboracionista, ustaša i četnika, kao i postavljanje dileme s kraja osamdesetih i početkom devedesetih godina o oslobodilačkom, antifašističkom, građanskom ratu ili revoluciji u Jugoslaviji 1941-1945. delom su bili izraz novih istorijskih saznanja ali i ideoloških i političkih potreba naročito u vezi s nabujalim nacionalizmom, seperatističkim težnjama i razbijanjem Jugoslavije kao države. Crno-bela šema koja je dominirala u jugoslovenskoj istoriografiji o Drugom svetskom ratu do osamdesetih godina razbijanjem socijalističke Jugoslavije sve više je postajala crna. Antifašistička i narodnooslobodilačka borba se sa nacionalističkih i političkih opredeljenja predstavlja kao pogibeljna za biološki opstanak naroda. Rehabiltuju se kvislinzi, kolaboracionisti, a ravnogorski pokret generala Draže Mihajlovića uzdiže se na nivo paralelnog antifašističkog pokreta u Jugoslaviji. Stvorena je 'nova istoriografija' koja ne percipira naučne rezultate jugoslovenskih istoričara već odabrane podatke, po emotivnom ili političkom opredeljenju, uzdiže na nivo istorijske činjenice i neprikosnovene istine."[856]

Dr Cvetković, na kraju svoje knjige kaže da je "Vreme pokazalo … da se Drugi svetski rat nije odvijao ni po želji Hitlera, ni po predviđanjima Staljina, niti pak po nadanjima Velike Britanije i Francuske. Prestankom hladnog rata, tranzicijom socijalističkih država i nastajanjem novog svetskog poretka prestaće i ideološke i političke potrebe da se sa Drugim svetskim ratom i događajima oko njega politički

---

[852] Dr Slavoljub Cvetković *Jugoslavija 1939-1941,* Institut za savremenu istoriju, Beograd 1999. godine.
[853] Dr S. Cvetković, n. d., str. 301 – 313.
[854] Dr Slavoljub Cvetković, n. d., str. 301.
[855] Vid.: H. Seraphin, *Die Deutsch-Russischen Bezichungen, 1939-1941,* Hamburg, 1949; *Der Hitler-Stalin pakt, 1939-1941, Darnstadt, 1962, 1962;* A. Hillgruber, *Hitlers Strategie,* Franfurkt, i *Deutschland Rolle in der Vorgesschichte beiden Wetkriege, Gotingen, 1967.* – fusnota br. 1 u n. d. dr S. Cvetkovića, str. 3401.
[856] Domaći i strani autori objavljuju knjige o Ravnogorskom pokretu često bez korišćenja literature i kritike izvora. U Narodnoj biblioteci u Beogradu registrovano je 509 publikacija i tempo njihovog publikovanja istraživači teško mogu da prate. – fusnota br. 29 u n. d. dr S. Cvetkovića, str. 311.

manipuliše. Posle šezdeset godina vreme je i da se sva sačuvana dokumentacija učini dostupnom za naučna istraživanja i istoričarima prepusti da otkrivaju nove podatke, dolaze do istorijskih činjenica i upotpunjavaju istorijska saznanja o Drugom svetskom ratu."[857]

Potpuno podržavajući i rukovodeći se stavovima izraženim u prethodnom citiranom pasusu, pokušali smo da svoj istraživački rad stavimo upravo u navedeni kontekst, a koliko se u tome uspjelo to ćemo znati poslije prezentovanja javnosti rezultata ovog istarživanja.

DRUGI DEO

SKOJ U BANJALUCI POSLIJE OSLOBO ENJA

Uvod

Prve godine poslije oslobođenja Banjaluke, 22.04.1945, karakteriše osnivanje i utvrđivanje nove, narodne vlasti i njenih organa.

U prvom Gradskom narodnooslobodilačkom odboru bili su: Zaim Ibrahimbegović, predsjednik, Dušan Duško Đurić, sekretar, Radomir Skakić, šef unutrašnjih poslova, zatim Pavao Baković, Smajo Džinđić, Naim Čejvan, Ljubomir Trivić, Aleksa Ivić, Marjan Pašalić i Rudolf Rojc. Na sjednici Gradskog narodnooslobodilačkog odbora, održanog 02.05.1945,[858] između ostalog razmatrani su zadaci na organizovanju stanovništva za njihovo angažovanje na najaktuelnijim zadacima. To je bilo rasčisćavanju ruševina od bombardovanja i drugih ratnih razaranja. U svemu ovome i omladina je masovno učestvovala.

Uskoro je za predsjednika Gradskog narodnog odbora došao Momir Kapor, koji je istovremeno bio i sekretar MK KPJ Banjaluka. Treba istaći da je i sa Gradskim narodnooslobodilačkim odborom i sa MK KPJ, od prvih dana poslije oslobođenja, ostvarena veoma dobra saradnja. U svim aktivnostima koje su vođene, zahvaljujući i toj saradnji i podršci koja je pružana MK SKOJ-a i Mjesnom odboru USAOJ-a od MK KPJ i organa vlasti, u gradu Banjaluci ostvarivani su veoma zapaženi rezultati. To će pokazati I naredne stranice ovoga rada.

Odmah po oslobo enju Banjaluke, pri{lo se osnivanju prvih aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a u kvartovima i preduze ima, a ne{to docnije i u {kolama, kada su po ele sa radom. U tada{njim aktivima SKOJ-a prete no su bili lanovi SKOJ-a

[857] Dr S. Cvetković, n. d., str. 313.

1 Zapisnici sa sjednica GNO Banjaluka od 02.05.1945-06.11.1947, Arhiv Bosanske krajine (ABK) – GNO.

koji su se vratili iz JNA i sa slobodne teritorije, na koju se povukao ve i broj omladine, prilkom povla enja na{ih snaga iz Banjaluke, 28. 09. 1944. godine.

Dogovor za formiranje Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluke obavljen je jo{ 1944. godine, {to se vidi iz radnog notesa Zage Umi evi , organizacionog sekretara Pokrajinskog komiteta SKOJ-a BiH-e.[859] Iz pregleda svih okru nih, sreskih i gradskih komiteta SKOJ-a vidi se da je za MK SKOJ-a Banjaluka, poslije oslobo enja bio predvi en slede i sastav: Dušan Dule Vidovi , sekretar, zatim komesar ete iz 14. brigade (nije navedeno njegovo ime) i Jovo uki , sekretar Bigadnog komiteta SKOJ-a 14. Srednjobosanske brigade.

Na prvom sastanku Okružnog komiteta SKOJ-a Banjaluka,[860] odr anom 5.04.1945. godine u Prijedoru, raspravljalo se i o formiranju MK SKOJ-a Banjaluka, koja je tada bila pred neposrednim oslobo enjem. Zaklju eno je da u MK SKOJ-a Banjaluka u e Dušan Dule Vidovi za sekretara, a posle du e diskusije dogovoreno je da se imaju u vidu za lanove Nura Ha iselimovi (da se ona tra i od Opunommo stva OZNE Doboj), Du{anka Savi i Aco Hoti .

MK SKOJ-a Banjaluka u navedena dva predvi ena sastava nikada nije osnovan, pa se stoga nisu mogli ni sastati.

Odmah poslije oslobo enja Dule Vidovi u svojstvu lana OK SKOJ-a Banjaluka bio je zadu en za rad u Banjaluci sa grupom aktivista, a uz puno anga ovanje i evada MidžIća, sekretara OK SKOJ-a Banjaluka. Da nije do{lo do formiranja MK SKOJ-a Banjaluka od navedena dva predvi ena sastava, vidi se iz odgovora u dva kadrovska upitnika za omladinske rukovodioce[861], koji je Dule Vidovi popunio 14.10.1947. godine, kada je bio na radu u PK SKOJ-a BiH, u kome me u svim svojim dotada{njim funkcijama ne spominje MK SKOJ-a Banjaluka, pošto je tada u Banjaluci radio u svojstvu člana OK SKOJ-a Banjaluka.

Prve dvije sedmice poslije oslobo enja Banja Luke (od 23.04 - 5.05.1945. godine), pored rada na osnivanju prvih aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a, radilo se na pripremama za I kongres USAOBiH-a, koji je odr an od 6-9.05.1945. godine u Sarajevu. Odmah po zavr{enom kongresu, 10.05.1945. godine, za rad na poslovima SKOJ-a u Banjaluci dodeljena je i Nevenka Petri . Tih dana Dule Vidovi , Nevenka Petri , Aco Hoti i dr., u naju oj saradnji sa evadom Midžićem, sekretarom OK SKOJ-a Banjaluka, Svetkom Brki em, lanom OK SKOJ-a, zadu enim za srednjo{kolsku omladinu i dr., anga ovali su se na brojnim zadacima toga perioda, ali nema podataka da se MK SKOJ-a i fromalno

---

[859] Arhiv CK SKBiH, Fond OK SKOJ-a Banjaluka, 1944, Sign. 15/2

[860] Ibid., 1945, 16/2

[861] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Iva-1/134, (Upitnik Dule Vidovi a, ispunjen 14.10.1947/Iva-17102; Upitnik Nevenke Petri , ispunjen 26.11.1947, u kome je navedeno da je sekretar MK SKOJ-a od 30. maja 1945. godine, a na radu u Banja Luci je od 10.05.1945. godine).

konstituisao prije 30.05.1945. godine, po{to se is ekivalo da stignu i neki drugi predvi eni lanovi za MK SKOJ-a.

Rad SKOJ-a u 1945. godini

Nepun mjesec dana poslije oslobo enja Banjaluke, oko 20.05.1945. godine, na sastanku svih sekretara aktiva SKOJ-a (izuzev sekretara iz Petog kvarta), u okviru prve ta ke dnevnog reda utvrđeno je da ima ukupno 58 članova SKOJ-a. Podneseni su izve{taji o radu i utvr eno je slijede e organizaciono stanje:

- Aktiv SKOJ-a Centra grada 13. alnova (8 aka, 4 slu benika i 1 radnik);
- Aktiv SKOJ-a Boji a Han 12 lanova (2 radnika i 10 aka);
- Aktiv SKOJ-a Predgra e 6 lanove (svi aci);
- Aktiv SKOJ-a Gornji [eher 6 lanova (4 radnika i 2 aka);
- Aktiv SKOJ-a Hiseti 10 lanova (6 aka, 1 slu benik, 1 radni, 2 ostalo);
- Aktiv SKOJ-a Preko Vrbasa 11 lanova (4 radnika, 7 aka).

Na ovom sastanku zaklju eno je, izme u ostalog, da se do 28. maja dostave podaci o: radni koj omladini (broj, da li je uklju ena u rad sindikata, koliko je {egrta u privatnom sektoru, a koliko je u preduze ima; koliko je omladine dalo dobrovoljno krv i navesti njihova imena; u e{ u omladine u lokalnim radnim akcijama na ras i{ avanju ru{evina i istaknutim pojedincima i o rasturanju omladinske {tampe.

Dva dana poslije ovoga sastanka osnovan je aktiv SKOJ-a pri Gradskom Narodno-oslobodila kom odboru, nakon etiri dana i pri Mjesnom komitetu KPJ, iji sekretar je bio Seid.

Prvi sastanak MK SKOJ-a

Iz dana u dan organizaciono stanje SKOJ-a u Banjaluci se mjenjalo. Osnivani su novi aktivi SKOJ-a u kojim se odvijao veoma dinami a rad, s obzirom na polet i entuzijazam, koji je tih dana vladao u svim sredinama. Neposredno pred prvi sastanak MK SKOJ-a, Dule Vidovi je predao Nevenki Petri list hartije, ispisan olovkom (koji se nalazi u li noj arhivi Nevenke Petri , u daljem tekstu: Li na arhiva N. P.), u kome su navedeni slijede i podaci:

- Po{ta, aktiv SKOJ-a sa 4 lana (3 mumu{ki i 1 enski);
- Gornji [eher, aktiv SKOJ-a sa 6 lanova (5 mu{ki i 1 ensko);
- Boji a Han, aktiv SKOJ-a sa 15 lanova (7 mu{kih i 8 enskih, od toga dvije radnice i 13 ece u dobi izme u 12 i 13. godina);
- Gradski NOO, aktiv SKOJ-a 5 lanova (5 enskih);
- Preko Vrbasa, aktiv SKOJ-a 17 lanova;
- Predgra e, aktiv SKOJ-a 6 lanova;
- Pri MK KPJ, aktiv SKOJ-a 3 lana;
- Pri Okru nom NOO, aktiv SKOJ-a 5 lanova;

- Gimnazija - 8 razred, aktiv SKOJ-a 6 lanova;
- U iteljska {kola, aktiv SKOJ 10 lanova;
- Centar Grada, aktiv SKOJ-a 13. lanova.

Iz navedenih podataka se vidi da je 30. maja 1945. godine bilo ukupno 103 (u originalu oma{kom navedeno 100) lana SKOJ-a. Predstojalo je osnivanje aktiva SKOJ-a u jo{ nekim razredima Gimnazije i U iteljstke {kole, zatim u Tvornici duvana i dr.

Prvi sastanak MK SKOJ-a odr an je 30.05.1945. godine. Tako je navedeno u radnom notesu Nevenke Petri , kojoj je Dule Vidovi prije sastanka saop{tio da e biti sekretar MK SKOJ-a, a kako joj je ujedno tada saop{tio da joj je poginuo brat Vojislav u borbi protiv etnika, 30.05.1945. godine, to je navedeni datum prve sjednice MK SKOJ-a Banjaluke pouzdano taccan (pošto je datum pogibije Vojislava zabilježen).

Dnevni red ovoga sastanka bio je: 1) Formiranje MK SKOJ-a i 2) Sastav komiteta. O formiranju MK SKOJ-a govorio je Dušan Vidović i pri tom je rekao da će Nevenka Petrić voditi političke i organizacione poslove, Kemal Halilović agitaciju i propagandu, Aco Hotić srednjoškolsku omladinu i Nura Hađiselimović i Marko Savinović će raditi sa pionirima.

O sastavu komiteta navedeno je slijede e: Nevenka Petri , politički sekretar, članovi: Kemo Halilovi , Aco Hoti , Nura Ha iselimovi (nije prisustvovala sastanku, po{to jo{ nije bila stigla u Banjaluku), Marko Savinovi (tako e jo{ nije bio stigao u Banjaluku) i Selman (nije prisustvovao ovom sastanku niti se docnije ikada pojavio u MK SKOJ-a Banjaluka). (Nura se uskoro udala i oti{la iz Banjaluke, pa je Marko sam ostao za rad sa pionirima).

Na ovom sastanku je, između ostalog, razgovarano o potrebi da se iz srednjih {kola izbace svi koji nisu dostojni da ostanu u novoj {koli, po{to su se kompromitovali sara uju i sa okupatorom. Tako e je dogovoreno da lanovi MK SKOJ-a ne e biti povezani sa partijskim elijama po mjestu stanovanja.

Utvrđeno je da je u radnim jedinicama bilo okupljeno 346 omladine i to: Boji a Han 22, Predgra e 24, Centar grada 50, Preko Vrbasa 110 i u Gornjem [eheru 140.

U USAOJ-u je bilo oko 100 omladine, koja je dolazila na konferencije i anga ovala se na raznim zadacima. Bilo je aktuelno da se po ne sa izgradnjom omladinskog doma. U Savezu pionira bilo je preko 1.100 ece. Kod radni ke omladine trebalo je osnivati aktive USAOJ-a. Tako, na primjer, stvoreni su uslovi da se u Tvronici duvana osnuje osnuje aktiv USAOJ-a sa 25 lanova i dr.

<u>Drugi sastanak MK SKOJ-a</u>

Drugi sastanak odr an je 11.06.1945. godine sa slijede im dnevnim redom: 1) Pregled organizacije SKOJ-a; 2) Reorganizacija USAOJ-a; 3) Fiskultura i kulturni rad; 4) Zadaci a) mjesna konferencija USAOJ-a i b) pioniri; 5) Razno. Na ovom sastanku, izme u ostalog, konstatovano je da SKOJ-evska organizacija prete no treba da eluje, prije svega, na politi kim zadacima, a svakako i na svim ostalim aktuelnim zadacima obnove i izgradnje. Uo eno je da se nije dovoljno ozbiljno pri{lo okupljanju hrvatske i radni ke omladine. zatim, zaklju eno je da se osnuje {kolsko rukovodstvo SKOJ-a Gimnazije u sastavu:

1. Savo Markovi , sekretar aktiva SKOJ-a u VIII razredu (mu{kom) Gimnazije;
2. Biba Haramba{i , sekretar aktiva SKOJ-a u VIII razredu (enskom) Gimnazije;
3. Rodoljub Pe ari - Pe o, sekretar aktiva SKOJ-a u VII razredu (mu{kom) Gimnazije;
4. Branimir Braco Ljubi i , sekretar aktiva SKOJ-a u VI razredu (mu{kom) Gimnazije;
5. Muhamed Tunjo Filipovi , sekretar aktiva SKOJ-a u V razredu (mu{kom) Gimnazije.

Dogovoreno je da se ima u vidu osnivanje aktiva SKOJ-a u IV razredu, iji lanovi bi bili Rada Mi evi i dr, a sekretar da bude Hata Osm. (nije navedeno puno prezime). Posebno je dogovoreno da Braco Ljubi i i Tunjo Filipovi osnuju pionirske odrede u I, II i III. razredu Gimnazije.

I za druge {kole donijeto je nekoliko zaklju aka, kao na primjer, da Dobrila Popovi bude sekretar zajedničkog aktiva SKOJ-a za III i IV razred u Trgova koj akademiji, ivko uri sekretar aktiva SKOJ-a u Srednje-tehni koj {koli, te da se u aktiv SKOJ-a iste {kole uklju i i Aco (nije navedeno prezime), zatim da sekretar aktiva SKOJ-a u U iteljskoj {koli bude Ibro Gu{i , a da se pove e u odgovaraju i aktiv SKOJ-a drugarica Aj{a. Drugarice umura i Vera Sinkijevi da se pove u u aktiv SKOJ-a u enskoj stru noj {koli, a da sekretar toga aktiva bude Fahrija Smailagi , a aktiva SKOJ-a u Tvornici duvana Tonka Banu{i uta. Dogovoreno je da sekretar aktiva SKOJ-a bude: Kemal Gale{i za Gornji [eher, I kvart, a da se prime u SKOJ Kemo (?) i (?) Demirovi , Beho (?)) u aktiv SKOJ-a Hisete, II kvart, te da se prime Behija Sobo i Dunja [trbac u aktiv SKOJ-a, III kvart. lanovi SKOJ-a Ivan Latin, Mira Milo{evi , Vito Ru i i Stojanka urica da se pove u u aktiv SKOJ-a Centar, IV kvart, a Mito Ahmeta{evi u aktiv SKOJ-a Preko Vrbasa, V kvart. Tako er je odlu eno da sekretar aktiva SKOJ-a pri OK SKOJ-a Banjaluka bude Aco Simi , a lanovi Rikard ic i Veso Trnini . Utvr eno je i rukovodstvo SKOJ-a u Bolnici u sastavu: Hamzalija Galija{evi , sekretar, a lanovi (?) Mr a za interno o eljenje i bolni ku etu; Seka Gavrilovi , Savo Mihajlovi , Branko Ivi i Svetko Ma ar, sekretari aktiva SKOJ-a na hiru{kom o eljenju i Milica Kova i sa grudnog o eljenja i Ljubo Vika{inovi sa internog o eljenja. U bolnici je bilo ukupno 111 lanova SKOJ-a. Ukazano je da u bolnici ima jo{ lanova SKOJ-akoji nisu povezani, odnosno ima mladih ljudi koji su borci od 1941. i 1942. godine, a

nisu primljeni ni u SKOJ i u KPJ. Istaknuto je da je u ovoj organizaciji pove an teoretski rad.

U okviru rasprave o radu USAOJ-a razmatrano je vi{e pitanja. U vezi sa pripremama mjesne konferencije radni ke omladine dogovoreno je da se treba povezati sa gradskim odborima Saveza sindikata i NOF-a, da Marko Savinovi napi{e referat, da se napi{u pozdravne depe{e J. B. Titu, gradskim odborima Saveza Sindikata i NOF-a i dr. U okviru rasprave o fiskulturi dogovoreno je da se izvr{e pripreme za mjesnu konferenciju fiskulturnika, te da se u vezi s tim osnuje odgovaraju i inicijativni odbor, da se obnovi rad fudbalskog kluba "Borac", da se razmotri mogu nost osnivanja novih fiskulturnih dru{tava.

Sutradan, poslije druge sjednice MK SKOJ-a, osnovano je rukovodstvo SKOJ-a u Gimnaziji, 12.06.1945. godine. Dnevni red bio je: 1) Formiranje rukovodstva; 2) Politi ko stanje u Gimnaziji; 3) Zadaci u vezi sa Rezolucijom o {kolskoj omladini i 4) Razno. U rukovodstvo su u{li: Savo Markovi , sekretar, Biba Haramba{i zadužena za kulturno-prosvjetni rad, Branimir Ljubi i za USAOJ, Muhamed Filipovi za fiskulturu, Enisa Rizvanbegovi za pionire. Zaklju eno je da se za izvjesno vrijeme odgodi prijem u ovo rukovodstvo Tankosave Seke urice i Rodoljuba Pe ari a Pe e. Na ovom sastanku, isme u ostalog, razmatrani su zadaci u vezi sa: teoretskim radom, boljim rezultatima u u enju, pisanjem sadr ajnijih zidnih novina i dr. Uo eno je da u VI razredu ima 5-6 klerikalno nastrojenih učenika, zatim i biv{ih kri ara. Raspravljano je o nekim poku{ajima biv{ih pripadnika "Mladih muslimana", "Ljoti evog zbora", "Ravnogorske omladine" i dr. Zaklju eno je da se prema svim sli nim pojavama veoma o{tro reaguje. Istoga dana, 12.06. 1945. godine, formirana su dva aktiva SKOJ-a u IV razredu Gimnazije, poseban za razred enske, poseban za razred muške omladine. U prvi su u{le Milka Petrovi , sekretar, Rada Mi evi , Ankica Laban, Branka Raki , Husnija Kuduzovi , Maida Jusufagi i Hata Omerbegovi , a u drugi su u{li Rade [ukalovi , Marko Tali i dr.

Aktiv SKOJ-a u Hisetama-II kvart, ponovo je osnovan 12.06.1945. godine. Za sekretara je izabran Behija Sobo, a lanovi su bili: Zehra [panja, Pa{a ejvan i Milenko Paji . Nakon sedam dana u ovom aktivu SKOJ-a razmatra se omasovljenje organizacije SKOJ-a, kao i druga aktuelna pitanja, a po demobilizaciji iz JNA u ovaj aktiv SKOJ-a za sekretara dolazi Grozda Bilanovi . U to vrijeme lanovi ovoga aktiva su: Zehra [panja, Mehmed Mujagi , dvije sestre Muhasinovi , Fahrudin Ku{mi i Esma au{.

Na savjetovanju koje je organizovao MK KPJ Banja Luka, 13.06.1945. godine, sa svim sekretarima partijskih elija, razmatrano je, izme u ostalog, preciznije razgrani enje granica izme u kvartova i utvr eno je da I kvart pokriva Gornji [eher, II Hisete, III od rije ice Crkvena pa cijela lijeva strana gradskog {etali{ta do Petri evca, IV cijela desna strana od gradskog {etali{ta i V kvart sve preko

Vrbasa. Ova podjela primjenjena je na sve dru{tvene organizacije, pa se odnosila i na omladinsku organizaciju.[862]

Tre i sastanak MK SKOJ-a

Tre i sastanak MK SKOJ-a Banjaluka odr an je 20.06.1945. godine, na kome je razmatrano organizaciono stanje i potreba omasovljenja orgnizacija SKOJ-a i USAOJ-a (iako je na I kongresu omladine Bosne i Hercegovine osnovan USAOBIH i dalje se radno upotrebljavao samo naziv USAO).

Za samo dvadesetak dana od prvog sastanka MK SKOJ-a Banjaluka SKOJ-evska organizacija u Banjaluci je znatno pove ana, {to se vidi iz slijede ih podataka:

Aktivi SKOJ-a u {kolama

1. IV razred Gimnazije 11 lanova
2. V " " 10 "
3. VI " " 8 "
4. VII " " 9 "
5. VIII " " 9 "
6. Trgova ka akademija 5 " (I i II razred)
7. " " 5 " (III i IV razred)
8. U iteljska {kola 6 "
9. Srednja tehn. {kola 5 "
10. U iteljski kurs 13 "
11. Ženska stru . [k0la - nije jo{ bio osnovan aktiv SKOJ-a,
    a bilo je nepovezano 4 lana SKOJ-a
    U {kolama je bilo ukupno 85. lanova SKOJ-a.

Aktivi SKOJ-a u kvartovima

1. Prvi kvart 12 lanova
2. Drugi " 7 "
3. Tre i " 7 "
4. etvrti " 15 "
5. Peti " 9 "

Ukupno: 50 lanova SKOJ-a.

Aktivi skoj-a pri ustanovama

1. Pri Okru nom NOO-u 5 lanova SKOJ-a

[862] Svi podaci vezani za Prvi i Drugi sastanak MK SKOJ-a Banjaluka preuzeti su iz radnog notesa Nevenke Petri , koji je vo en od 21.05.1945. do 5.08.1946. godine, sa stranica 1-31. Notes ima ukupno 123 str. (I dio od 1-56, a II dio od 56-123 str.). U daljem tekstu - Notes N. P. (Notes se nalazi u li noj arhivi Nevenke Petri , a poklonio joj ga je brat Vojislav Petri na I kongresu USAOBiH-a, održanom u Sarajevu, 6-9. maja 1945. godine, na kome su obadvoje u estvovali kao delegati. Kongresa. On je uskoro, 30. maja 1945. poginuo, pa je ovaj notes posebno uvan kao uspomena).

2. " Gradskom " 5 " "
3. " Okru . odb. USAOJ -a 11 " "
4. " Telefonskoj centrali 5 " "
5. " Komandi grada 5 " "
Ukupno: 31 lan SKOJ-a.

Navedenog -datuma bilo je ukupno 21 aktiv SKOJ-a sa 166 lanova SKOJ-a.[863]

etvrti sastanak MK SKOJ-a

etvrti sastanak MK SKOJ-a odr an je 3.06.1945. godine sa slijede im dnevnim redom: 1) Stanje u komitetu; a. kritika i samokritika b. raspodjela rada 2) Gradska konferencija fiskulturnnika; 3) Konferencija radni ke omladine; 4) Razno; a. omladinski dom b. pitanje izvje{taja c. razgovor o Jankovi u. Iz podataka koji su iznijeti na ovom sastanku vidi se da je do{lo do izvjesnog smanjenja broja lanova SKOJ-a, po{to ima 19 aktiva sa ukupno 125 lanova SKOJ-a. U USAOJ-u je bilo obuhva eno ne{to preko 1000 omladine i to: u {kolama 896 (od toga u Gimnaziji 246) sa 12 odbora USAOJ-a; radni ke oko 170 sa 12 osnovnih odbora USAOJ-a. U preduze ima i u etiri kvarta omladina je tako e bila okupljena u USAOJ. Kao {to se iz dnevnog reda ovog sastanka MK SKOJ-a vidi vr{ene su pripreme za gradsku konferenciju fiskulturnika, kao i pripreme za gradsku konferenciju radni ke omladine.[864]

U drugoj polovini jula 1945. godine sastav MK SKOJ-a bio je: 1. Nevenka Petri , politi ki sekretar, 2. Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar, 3. Mujesira Brki , agitacija i propaganda, 4. Sabira Mulabe irovi , kulturno-prosvjetni rad, 5. Aco Hoti , srednje {kole, 6. Savo Markovi , srednje {kole i 7. Marko Savinovi , Savez pionira.[865] Odlaskom Nevenke Petri u Srednju partijsku {kolu pri [tabu VI Armije u Sarajevo, septembra mjeseca 1945. godine, na du nost sekretara MK SKOJ-a zamjenjuje je uro urica, lan Biroa MK KPJ Banjaluka.[866]

Na sastanku MK KPJ Banja Luka, odr anom 13.06.1945. godine, na kome su prisustvovali svi sekretari partijskih elija, u okviru razmatranja rada KPJ i Narodnog fronta, razmatran je i rad SKOJ-a i USAOJ-a.[867]

---

[863] Svi podaci iznijeti u dijelu ovog rada pod nazivom Tre i sastanak MK SKOJ-a, pa do naziva etvrti sastanak MK SKOJ-a preuzeti su iz posebne bilje{ke koja se nalazi u Li noj arhivi N. P.
[864] Zapisnik sa etvrtog sastanka MK SKOJ-a Banja Luka, odr anog 30.06.1945. godine, Li na arhiva N. P.

[865] Navedeni podaci preuzeti su iz Notesa N. P. i na osnovu konsultacija, obavljenih sa Mujesirom Brki (lanom Biroa MK SKOJ-a od 3.06.1945. godine) i Markom Savinovi em, (lanom Biroa MK SKOJ-a od 6.06.1945. godine).
[866] Arhiv BiH-a, Fond NOBiH, 281/46, Izvje{taj Dule Vidovi a o radu od 11 - 23.01.1946. godine. (Kao {to je re eno N. Petri je bila na srednjem partijskom kursu. Ali, zbog potrebe anga ovanja svih kadrova na pripremama izbora za Ustavotvornu skup{tinu od 11 - 23.11.1945. godine, kurs je bio raspu{teni nakon mjesec dana rada. Oktobra mjeseca nastavio je sa radom,po zavr{etku izbora. U navedenom izve{taju D. Vidovi a se ka e za sekretara MK SKOJ-a Banjaluka do{ao je drug urica, koji je lan MK KPJ Banjluka. On je u vojsci bio politti ki rukovodilac, a radio je i sa omladiniom.
[867] Li na arhiva N. P.

Na sastanku OK SKOJ-a Banja Luka, odr anom 25.06.1945. godine, pod ta kom dnevnog reda broj tri, razmatrano je organizaciono stanje i rad SKOJ-a i USAOJ-a u Banja Luci.

Savjetovanje o radu SKOJ-a u Banjaluci

Savjetovanje o radu SKOJ-a u Banjaluci odr ano je u vezi sa pripremama za op{tenarodne izbore za Ustavotvornu skup{tinu (odr ane 11 - 23.11.1945. godine). Uvodni referat na ovom savjetovanju[868] podnijela je Nevenka Petri , politi ki sekretar MK SKOJ-a, u kome je ukazano na aktuelne zadatke u vezi sa prestoje im izborima, potrebu mobilizacije SKOJ-evske organizacije u tom period. Do detalja je obja{njena unutra{nja i spoljno-politi ka situacija. Posebno je obja{njen karakter SKOJ-a, te kakve ljude okuplja, koji zajedno sa lanovima KPJ stoje na elu bitke za obnovu zemlje od ratne pusto{i i bore se za izgradnju novog dru{tva. Pored ovih op{tih stavova, ukazano je na potrebu kritike i samokritike, s obzirom da disciplina i odgovornost nisu bili na visini.

Nagla{eno je da se u vezi sa ovim moraju prevazilaziti problemi u SKOJ-evskim aktivima Trgova ke akademije, enske stru ne {kole, zatim u aktivima SKOJ-a IV, V i VI razreda Gimnazije i U iteljskog kursa. Istaknuto je da treba raskrinkati pojedince koji kao, raniji pripadnici mladomuslimanske organizacije, kri ara i ravnogorske omladine, poku{avaju da rovare u USAOJ-u i da sprovode neprijateljsku propagandu. Posebno je ukazano na zna aj teoretskog rada, zatim da se vodi ra una o strogom kriterijumu prilikom prijema novih lanova u SKOJ. Na kraju, istaknuta je potreba punog anga ovanja svih lanova SKOJ-a u radu USAOBiH-a u svim domenima, te da lanovi SKOJ-a budu nosioci aktivnosti u radu domova omladine, kao i na svim mjestima g e se okupljaju mladi, a posebno u radu Narodnog fronta s obzirom na predstoje e izbore.

Dolazak delegacije KOMSOMOL-a

U drugoj polovini 1945. godine u Banja Luci je o ekivana posjeta delegacije KOMSOMOL-a i s tim u vezi dugo su vr{ene obimne pripreme za njen dolazak i srda an do ek. Na primjer, dogovoreno je da se prostorije Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluke i dvori{te posebno srede u ukrase veoma sve ano, da se u cilju dekoracije nabave umjetni ke slike u ulju, zatim odgovarajuće posude, tepisi, cvije e u saksijama, a posebno da se stavi sve e cvije e u vazama, da se pripreme kvalitetni sendvic i, da se posude tapecirane stolice. Zatim, da se na ulaz hotela "Bosna" stave po etiri sovjetske i jugoslovenske zastave, da se stavi parola "Dobro nam do{la sovjetska bra o", a i u prostorije MK SKOJ-a da se stave odgovaraju e parole. Na samu zgradu komiteta, na ulazu, da se stavi parola "Dobro

[868] Li na arhiva N. P. Sa uvan original referata koji je itan na mjesnom savjetovanju SKOJ-a.

nam do{li" (koja je za ovu priliku, sa uvana od Okru ne konferencije omladine, koja je nedavno odr ana).[869]

Poslije tako obimnih priprema i ekanja najavljenog dana, do kasno u no , do{ao je samo jedan lan delegacije KOMSOMOL-a i to sutradan, kasno no u, u sasvim neo ekivano vrijeme u pratnji jednog druga iz Beograda. Do ek je pro{ao u svakom pogledu druga ije nego {to je pripreman. Na kraju, taj lan delegacije, na poziv jedne aktivistkinje, da spava u njenoj ku i, prihvatio je poziv, tako da znatan dio priprema nije uop{te do{ao do izra aja. Radni program za ovu posjetu trajao je samo jedan dan.

lanarina SKOJ-a

lanarina SKOJ-a (kao i USAOBIH-a) po ela je da se sakuplja odmah poslije oslobo enja. U MK SKOJ-a niko tada nije primao tzv. platu (ak ni tehni ki sekretar Ifeta Kova evi (docije udata Gazi). Svi prihodi sa cijeloga okruga su bili skoncentrisani u OK SKOJ-a, pa je, u dogovoru sa sreskim i gradskim komitetima SKOJ-a, njima davan odgovarajućI procenat za najneophodnije potrebe. Stav je bio da se sa 50 % cjelokupnih prihoda pokriju sve potrebe na okrugu, a da se preostalih 50 % {alje Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za pokrivanje njihovih potreba. Me utim, za razne zna ajnije potrebe u srezovima i Gradu Banjaluci prikupljan je novac od ulaznica za igranke i priredbe, {to je doticalo za sve potrebe, a pored toga od tih sredstava nabavljano je su e, hrana I dr. za a ke menze.[870]

Poseban entuzijazam mladih

Kao i u cijeloj zemlji i u Banjaluci su svi lanovi SKOJ-a i USAOBIH-a masovno u estvovali u ras i{ avanju ru{evina, odmah po zavr{etku rata. Pri tom su bili organizovani u odgovaraju e radne jedinice po mjestu {kolavnja, rada ili stanovanja. Va no je ista i da su mladi na svim ovim akcijama u estvovali veoma masovno i sa velikim etuzijazmom. Pored toga, kako jo{ nije bila organizovana komunalna slu ba Gradskog narodno-oslobodila kog odbora, Mjesnom komitetu SKOJ-a bilo je stavljeno u zadatak da se odre enog dana u sedmici metu centralne ulice u gradu (od Tvornice duvana do džamije Ferhadije). Sve te akcije, na elu sa sekretarom MK SKOJ-a Banjaluke Nevenkom Petri i svim lanovima MK SKOJ-a, masovno su okupljale lanove SKOJ-a i USAOBiH-a.[871]

Slijedeći polet i entuzijazam koji je krasio one mlade ljude koji su pripadali naprednom revolucionarnom omladinskom pokretu u uslovima ilegalne borbe i mlade koji su učestvovali u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945. godine, mladi u Banjaluci, kao i u cjeloj našoj zemlji, po svom svjesnom opredjeljenju da

[869] Vi{e detalja o ovoj posjeti nalazi se u Notesu N. P., I dio, str. 36,
[870] Arhiv CK SKJ, Fond OK SKOJ-a Banja Luka, III b/13, Pismo OK SKOJ-a Banjaluka od 3.12.1945. upu eno PK SKOJ-a BiH.
[871] Arhiv BiH, CK NOBiH, Zaklju ci sa satanka Okru nog odbora USAOBiH-a, odr anog 24.02.1946. godine.

maksimalno pomognu društvena nastojanja toga vremena, i po svom ispoljenom radnom elanu u rasčišćavanju ruševina, izgradnji pruga, mostova, fabrika i velikih kombinata, Autoputa "Bratstvo i jedinstvo", Novog Beograda i dr. i po svom iskrenom zanosu- ispoljavali su toliku ljubav i odanost društvenoj zajednici kojoj pripadaju da se danas, za angažovanje mladih, u prvih nekoliko poslijeratnih godina, može reći da su u tom svom zanosu i same zvezde dosezali. Jer, i za taj period se, posmatrano iz današnje perspektive može reći da je i to doba, takođe bilo herojsko.

Rad SKOJ-a u 1946. godini

U 1946. godini rad SKOJ-a u Banjaluci bio je veoma dinami a, kao i u predhodnoj godini. U ovoj godini bilo je dvostruko vi{e lanova SKOJ-a od predhodne godine. Tako, na primjer, u avgustu mjesecu bilo je 378 lanova.[872]

Po socijalnom sastavu lanovi SKOJ-a su bili prete no srednjo{kolci, po{to je u Banjaluci bilo najvi{e srednjo{kolske omladine. Uo en je je nedostatak {to neme vi{e lanova SKOJ-a iz redova radni ke omladine. esto su odr avani sastanci sa sekretarima aktiva SKOJ-a. lanovi i instruktori MK SKOJ-a, po utvr enom rasporedu, redovno su prisustvovali sastancima aktiva SKOJ-a, kako radnim tako i teoretskim.[873] Uvedena je praksa da se sa pojedinim sekretarima aktiva SKOJ-a razgovara po nekim specifi nim pitanjima izvan tih redovnih sastanaka, što je olak{avalo, skra ivalo i davalo bolji kvalitet zajedni kim sastancima sa sekretarima aktiva SKOJ-a.[874] Aktivi SKOJ-a bili su formirani po teritorijalnom i proizvodnom principu i posebno po {kolama,[875] im su one po ele sa radom. Zbog toga je rad aktiva SKOJ-a po kvartovima znatno opao, ali izvjestan broj lanova SKOJ-a iz {kola bio je i dalje zadu en za pomo u radu aktiva SKOJ-a u kvartovima, posebno na teoretskim sastancima.

Kakvim se aktivnostima bavila organizacija SKOJ-a grada Banjaluke sredinom 1946. godine, ilustrativno pokazuje nekoliko sastanaka aktiva SKOJ-a. Na primjer, sastanku aktiva SKOJ-a Trgova ke akademije, odr anom 14.06.1946. dnevni red je bio: 1) Primanje u SKOJ novih lanova, 2) Radna akcija, 3) Prora ivanje Istorije SKPb i 4) Razno. Na sastanku partijske elije Srednje tehni ke {kole, odr anoj 14.05.1946, dnevni red je bio: 1) Dr anje lanova KPJ u masovnom radu; 2) Raspo ela po sektorima; 3) Razno. U okviru prve ta ke bilo je dosta kritike i samokritike. Dogovoreno je da se prime novi lanovi. Ili, na primjer, u tvornici duvana, na konferenciji SKOJ-a, odr anoj 11.06.1946, bilo je prisutno 13 lanova. Razmatrano je okupljanje omladine, pripreme za izdavanje zidnih i organizovanje usmenih novina, uklju ivanje omladine u razne sekcije rada. U vezi sa proslavom "Omladinske nedelje" odr an je sastanak sa svim sekretarima aktiva SKOJ-a

[872] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 1a-1/11, str. 14.
[873] Ibid.
[874] Ibid.
[875] Ibid.

radni ke omladine. Dogovoreno je da, u vezi sa preuzimanjem obaveza, svako na svom poslu poka e najbolje rezultate, da radna disciplina bude na visokom nivou, da se svi uklju e u kulturno-prosvjetni rad i dr. Dnevni red sastanka aktiva SKOJ-a U iteljske {kole, odr anom 19.06.1946. bio je: 1) Formiranje aktiva; 2) Stanje u aktivu; 3) zadaci i 4) razno (interesantno je da se opet formira aktiv SKOJ-a u ovoj {koli, iako je Jugo. lanovi SKOJ-a u tom aktivu su bili: Adam Stambolija, Slavko Jovi i , Du{an Medi , Uzeir Bejtovi , Gordana Stan{a, Persa Zec, Nakija Bekta{evi , Dragica umura,i Irma Kontecki. Na sastanku aktiva SKOJ-a Srednje tehni ke {kole, odr anom 10.06.1946, razmatrano je organizaciono stanje i dogovoreno da se izvjesni lanovi SKOJ-a isklju e iz SKOJ-a, neki kazne i dr.

U prole e ove godine vr{ene su pripreme za omladinsku prugu Br ko-Banovi i. Svi aktivi SKOJ-a u {kolama i Mjesni komitet veoma su se anga ovali za slanje dvije srednjo{kolske brigade i postavljeni zadaci su vrlo uspje{no zavr{eni. U ovoj godini su vr{ene pripreme i za prolazak prve Titove {tafete kroz Banjaluku. Zatim, vr{ene su pripreme za tzv. fiskulturni dan, koji je bio 23.06.1946, proslavljena je "Omladinska ne elja", po elo se sa otkupom kao i sa utjerivanjem poreza. Brojni kadrovi iz grada anglvani su na otkupu hrane u okolnim op{tinama i selima. O anga ovanju omladine i lanova SKOJ-a na ovim i sli nim zadacima raspravljalo se na sastanku OK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 12.06.1946. Vr{ene su i pripreme za slanje pionira na pionirska logorovanja, zatim za slanje radni ke omladine na odmor (na primjer iz Jel{ingrada je poslano 6), slanje omladine na polja dr avnih poljoprivrednih dobara, a obavljani su i brojni drugi zadaci. Kako jo{ nije bila organizovana komunalna slu ba i dalje je SKOJ-evska organizacija, na elu sa MK SKOJ-a, organizovala i{ enje banjalu kih ulica u centralnim elovima grada. Pored u e{ a na saveznoj radnoj akciji omladina Banjaluke je u estvovala i na lokalnoj akciji izgradnji pruge Prijedor-Drvar.[876]

Sredinom juna 1946. godine u MK SKOJ-a su bila samo etiri lana.[877] I dalje je politi ki sekretar MK SKOJ-a bila Nevenka Petri ,[878] a lanovi su Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar, Mujesira Brki , zadu ena za agitaciju i propagandu i Josip Milanović, zadužen za srednje škole. Na sastanku MK SKOJ-a, održanom, 16.06.1946. godine,[879] dnevni red je bio: 1) Pitanje Milanovi a; 2) Pripreme za prugu; 3) Obaveze (pioniri) i 4) Razno. Pored o{tre kritike u vezi s prvom ta kom dnevnog reda dogovoreno je da se pripremi lanak za "Omladinu", da se prikupi novac za lanske knji ice, da Milenko Paji ide za lana {taba brigade i dr.

Uskoro je opet odr ana serija sastanaka po aktuelnim pitanjima. Navodimo samo neke. Sastamak aktiva SKOJ-a Ze-me (Zemaljski magacin) odr an je 21.06.1946. godine sa dnevnim redom: 1) Fromiranje aktiva SKOJ-a; 2) razno. Za sekretara je

---

[876] Navedeni podaci preuzeti su iz Notesa N. P. str: 54, 55, 60, 68, 69, 70 i 73.
[877] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIIb-4/15, Izvje{taj OK SKOJ-a Banja Luka, upu en PK SKOJ-a 808.1946.
[878] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IV-3/4, Izvje{taj PK SKOJ-a BiH, upu en CK SKOJ-a 11.06.1946. godine sa imenima svih omladinskih rukovodstava u Bosni i Hercegovini.
[879] Notes N. P., str. 85.

izabrana Radojka Sablji . U aktivu je bilo 11 lanova (9 drugarica i 2 druga). Te godine su osnivane partijske elije u omladinskim sredinama. Pored Srednje tehni ke {kole, osnovana je i u [egrtskom domu, 25.06.1946. godine, na sastanku na kom su istovremeno razmatrani mnogobrojni problemi. Posebno problem ishrane, te{ko e u komunikaciji sa upravnikom, po{to nije bio lan KPJ i dr. Na partijskom sastanku ST[, odr anom 10.07.1946, razmatran je odnos direktora, koji nije bio lan KPJ, zatim da se kandiduje za prijem u KPJ profesor Re{o Kulenovi .

Na sastanku OK SKOJ-a, odr anom 18.07.1946. godine, izme u ostalog razmatrane su pripreme za izbore u USAOBiH-u. Mjesne izborne konferencije trebalo je da se odr e do 20, a gradske i sreske do 30. septembra 1946. godine. Na ovom sastanku utvr eno je i radno vrijeme u rukovodstvima SKOJ-a: radnim danom od 8 - 12 i 15 - 19. asova, subotom poslije podne, a nedeljom, po potrebi, do podne. Međutim, u praksi, kao i do tada i dalje se radilo neprekidno. Uskoro je odr ana jo{ jedna sjednica OK SKOJ-a Banjaluka na kojoj je razmatrana samo jedna ta ka dnevnog reda: izbor lanova SKOJ-a za Titovu gardu. Kako su 1946. godine vojni otsjeci vr{ili mobilizaciju svih omladinaca ro enih 1920-1927. godine, SKOJ-evska organizacija trebalo je da pomogne da u Titovu gardu po u najbolji članovi SKOJ-a iz provjerenih porodica, pouzdanih u svakom pogledu. Grad Banjaluka trebalo je da obezbjedi 20-ak takvih omladinaca.

Na ve spomenutoj Tre oj gradskoj konferenciji Narodne srednjo{kolske omladine[880], odr anoj avgusta 1946. godine, formirane su etiri srednjo{kolske brigade (po jedna iz enske i Mu{ke gimnazije, jedna iz Partizanske gimnazije i jedna iz Srednje tehni ke {kole).

Na redovnim sastancima MK KPJ, u okviru dnevnog reda, razmatrana su pitanja koja su bila relevantna za mlade. Tako, na primjer, na sastanku MK KPJ, odr anom 7.05.1946. godine, pod četvrtom tačkom dnevnog reda, razmatrana su neka pitanja Ženske gimnazije. Na sastanku MK KPJ, odr anom 13.05.1946. razmatrane su pripreme za Titivu {tafetu. Na sastanku odr anom 21.05.1946, razmatrano je pod drugom ta kom dnevnog reda pitanje MK SKOJ-a. Na sastanku odr anom 4.06.1946. razmatrana je proslava "Omladinske nedelje" i dr. Ovo, izme u ostalog, govori da je izme u MK SKOJ-a i MK KPJ Banjaluka bila vrlo dobra saradnja, a to je uvek bilo obezbje eno i organizacionom vezom, po{to je politi ki sekretar MK SKOJ-a bio lan Biroa MK KPJ Banjaluke.[881]

Kako su i poslije oslobođenja u okolini Banjaluke i {ire vr{ljali ustaše i četnici i razni drugi kolaboracionisti sa okupatorom, na sastanku MK KPJ, odr anom 19.11.1946. godine, pod šestom ta kom dnevnog reda, razmatrano je pitanje dobrovoljaca za borbu protiv njih. Zaklju eno je je da se sutradan, 20.11.1946, u

---

[880] Arhiv Bih, CK NOBiH, br. 2217/46, Pismo Gradskog odbora Narodne omladine Banja Luka, upu eno ZO NO BiH, 11.08.1946. godine (potpisala Nevenka Petri).
[881] Notes N. P., str. 91,92,94,104,105, 106 I 116.

16. asova, odr i sastanak sekretara svih partijskih elija i da na sastanku prisustvuju: Momir Kapor, Radomir Skaki , Nevenka Petri , Stojan Simi i Franjo Sarafin. Bilo je zaklju eno da sekretari pronađu 30-40 dobrovoljaca za borbu protiv navedenih otpadnika. Dobrovoljci su obezbe eni i sve su to, po logici stvari, bili mla i, neo enjeni ljudi, lanovi KPJ i SKOJ-a.[882]

Rad SKOJ-a u 1947. godini

U maju 1947. godine SKOJ-evska organizacija u Banjaluci brojala je 657 lanova.[883] Po{to se smatralo da se vodi sekta{ka politika u primanju novih lanova u SKOJ iz redova istaknutijih aktivista USAOJ-a, na sastanku MK SKOJ-a, odr anom maja iste godine, pod prvom ta kom dnevnog reda razmatrano je pove anje broja lanova SKOJ-a. Tako je zaklju eno da se organizacije SKOJ-a treba da pove aju prvo u srednjim {kolama, po{to one zavr{avaju sa radom za dvadesetak dana, a u ostalim aktivima do 1. jula. Plan pove avanja lanstva u organizaciji SKOJ-a Banjaluke sa injen je kako slijedi:[884]

[kole

1. Mu{ka zanatska {kola sa 11 na 23
2. enska zanatska {kola sa 11 na 26
3. Trgova ka akademija sa 32 na 30
4. Srednja tehni ka {kola sa 56 na 76
5. U iteljska {kola sa 42 na 70
6. U iteljska pripravna sa 43 na 60
7. Srednja poljoprivredna {kola sa 28 na 55
8. Mu{ka gimnazija sa 53 na 80
9. enska gimnazija sa 53 na 80
10. Osmi razred Partizanske gimnazije sa 14 na 18

Ukupno 343 člana, a povećati na 518 (za 175 novih članova).

Kvartovi

11. Prvi kvart sa sa 15 na 27
12. Drugi kvart sa 7 na 16
13. Tre i kvart sa 9 na 18
14. etvrti kvart sa 5 na 10 (Pilana)
15. etvrti kvart sa 21 na 30 (Centar)
16. Peti kvart (nema podataka)

Ukupno 57 članova, a povećati na 101 (za 44 nova člana).

Preduze a

17. Trgova ka preduze a sa 26 na 54
18. Tvornica cipela sa 16 na 32
19. Lo iona sa 30 na 48
20. Tvronica duvana sa 24 na 40

---

[882] Li na arhiva N. P., Zapisnik sa satanka MK KPJ, odr anog 19.11.1946. g., str.1 i 2..
[883] Ibid., Zapisnik sa satanka MK SKOJ-a Banja Luka, odr anog 15.05.1947. godine.
[884] Lična arhiva N. P.

21.Okru no gra evinsko preduze e sa 11 na na 40
22.ELEKTROBiH sa 6 na 15
23.Ljevaonica Jel{ingrad sa 15 na 35
24.DASP- preduze e za prevoz sa 13 na 23
25.Zadruga sa 7 na 12
26.Kroja ka zadruga sa 9 na 16
27.Dje iji dom "Kasim Had i " sa 6 na 9
28. Okru na bolnica sa 9 na 16
29. D.z.s.o. sa 5 na 10
30. Okru ni NOO sa 16 na 24
31. Gradski NOO sa 18 na 32
32. P. T. T. sekcija sa 11 na 18
33. Gradska narodna milicija sa 11 na 19
34. Investiciona banka sa 5 na 9
35. Okru ni odbor NOF-a sa 5 na 8
Ukupno 243 člana, a povećati na 460 (za 217 novih članova).

Svi lanovi i instruktori MK SKOJ-a bili su zadu eni da odlaze na sastanke 5-6 aktiva SKOJ-a i da redovno prate kako se realizuje utvr eni plan. Rezultat nije izostao. Avgusta iste godine u gradu Banja Luci bilo je 843 lana SKOJ-a[885], ali to je, svakako, bio rezultat i nekih drugih kretanja.

U ovoj godini ivotni standard ljudi bio je ne{to pobolj{an, sre eniji.Ali, politi ki ivot i dalje je bio veoma dinami an, pa tako i u radu SKOJ-a. Mladi ljudi su sa mnogo entuzijazma prihvatali teku e zadatke, a bilo ih je mnogo. U toj godini se {alju brigade na omladinsku prugu [amac-Sarajevo, mnoge akcije se odvijaju u znaku priprema za II kongres NOBiH,[886] {alje se posebna radna jedinica na lokalnu radnu akciju na prugu Ljubija-Brezi ani, sa kojom ide i profesorka Veseljka Grbi -Mari , što je veoma zapaženo I cenjeno, kako u političkim krugovima, tako i među profesorima. Banjalu ke brigade vra ale su se vi{estruko udarne sa radnih akcija.

Sastav MK SKOJ-a, maja 1947.[887] godine bio je slijede i:
Nevenka Petri , politi ki sekretar, Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar, Mujesira Brki , agitacija i propaganda, Muhamed-Tunjo Filipovi , srednje {kole, Branimir Ljubi i , srednje {kole. Tokom ove godine u MK SKOJ-a dolazili su novi lanovi, a neki koji su već bili lanovi odlazili su. Tako, na primjer, Muhamed Filipovi i Branimir Ljubi i [888] oti{li su na studije, a Slavko Bilobrk[889] 20.01.1948. godine odlazi za direktora izdavačkog preduzeća "Polet" u Sarajevo. U

[885] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, str. 14.
[886] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla 333 (13.06.1947)
[887] Li na arhiva N. P., Zapisnik sa sastanka MK SKOJ-a od 15.05.1947. godine
[888] Arhiv BiH, Fond CK NOBiH, Zapisnik sa satanka Odeljenja za kadrove ZV NOBiH, odr anog 31.03.1948. Branimir Ljubi i je tada bio instruktor MK SKOJ-a Sarajevo.
[889] Arhiv BiH, CK NOBiH, br. 30/47, str. 3.

ovoj godini su novi lanovi MK SKOJ-a Grozda Bilanovi ,[890] koja je bila zadu ena za Savez pionira, zatim za finansije, Stojanka urica, zadu ena za srednje {kole, Marinko Stojni ,[891] zadu en za radni ku omladinu, Pa{a ejvan,[892] za kulturno-prosvjetni rad, Zijad Mid i , za pionire. Na jednoj fotografiji[893] iz 1947. godine nalaze se tada{nji lanovi biroa MK SKOJ-a Banjaluka i to: Nevenka Petri , Mujesira Brki , Marinko Stojni , Grozda Bilanovi , Branimir Ljubi i i Stojanka urica.

Pred Ve em Vrhovnog suda Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 01.02.1947. godine, po elo je su enje Viktoru Guti u, poznatom ratnom zlo incu, usta{kom sto erniku na podru ju biv{e Vrbanske banovine, sa sjedi{etm u Banjaluci, te njegovim pomaga ima, ratnim zlo incima Feliksu Ne elskom i Nikoli Bilogrini u. Vije e Vrhovnog suda sačinjavali su: predsjednik dr Mihajlo Ilić, sudije Oto Svoboda i Vehid Begi . Feliks Ne elski od aprila do juna 1941. godine bio je zamjenik usta{kog sto ernika, a od avgusta 1944. godine do maja 1945. godine, pored ostalog, bio je zapovjednik usta{ke mlade i u Zagrebu. Spomenuti ratni zlo inci su od aprila 1941. godine do maja 1945. godine, zauzimaju i istaknute polo aje u usta{koj organizaciji i upravnom aparatu kvisli{inske, tzv. Nezavisne dr ane Hrvatske, aktivno propagirali fa{isti ku, nacisti ku i usta{ku ideologiju, veli ali Hitlera, Musolinija i Paveli a, obmanjujući narod la nim prikazivanjem njihovih uspjeha i dr.

Po nare enju optu enog Viktora Guti a izvr{ena su mnogobrojna ubistva u Banjaluci. Prilikom prinudnog iseljavanja Srba iz Banjaluke, 12.06.1941. godine, naredio je da se iz transporta izdvoji ve i broj Srba, koji su sprovedeni u Gospi i tamo su pobijeni. Pred Ilin-dan, krajem jula i po etkom avgusta 1941. godine, Guti je naredio svim pot injenim da pristupe masovnom hap{enju i ubijanju srpskog stanovni{tava, {to je i u injeno. Masovna ubijanja, nazvana “Ilindanski pokolj”, protegla su se i u septembar i imala su tragi ne posljedice i velike razmjere - u Prijedoru i okolini preko 1.500 pobijenih Srba, Sanskom Mostu i okolini preko 6.000, u Bosanskom Novom i okolini preko 5.000, Klju u i okolini preko 3.500, Mrkonji Gradu preko 1.000 itd. S obzirom na iznijeto narod i omladina Banjaluke su pomno pratili su enje. Oko suda je bilo narodno veselje u is ekivanju smrtne presude optu enima.[894]

Burni doga aji 1948. godine i SKOJ

---

[890] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IVa-1/9, upitnik za omladinske kadrove Grozde Bilanovi , popunjen 18.11.1947 u kome stoji da je tada na radu ZONO BiH, a da je bila lan MK SKOJ-a Banjaluka i instruktor OK SKOJ-a Banjaluka.

[891] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 408. Marinko Stojni je septembra 1947. godine oti{ao za predsednika SO NOBiH, Bosanski Novi..

[892] Arhiv BiH, CK NOBiH, br. kutije u Fondu 83, br.kutije u godini 3, ZO NOBiH, 47/48, Zapisnik sa sastanka Sekretarijata ZV NO BiH od 24.02.1948 stoji "Pa{a ejvan, po zavr{etku omladinske skole ostaje i dalje lan MK SKOJ-a Banjaluka". Omladinsku {kolu je zavr{ila sa radom 12.02.1948. godine.

[893] Li na arhiva N. P.

[894] Arhiv CK SKJ, X 3-II/5

Za SKOJ je 1948. godina bila značajna iz vi{e razloga, a posebno zbog toga {to je iste godine do{lo i do njegovog ukidanja. Me utim, od samog po etka te godine, odvijale su se takve aktivnosti koje su sve više i{le na u vr{ ivanje rada te organizacije.

Poslije sjednice Zemaljskog odbora Narodne omladine Bosne i Hercegovine,[895]odrzane 13. i 14.01.1948. godine, na kojoj se raspravljalo o zadacima poslije VIII plenuma Centralnog vije a NOJ gdje su utvr eni zadaci poslije II kongresa Narodnog fronta Jugoslavije, u SKOJ-evskoj organizaciji Banjaluke odvijale su se ive aktivnosti. Vr{ene su pripreme za izbore u Narodnom frontu za mjesne odbore, koji su odr ani 29.02.1948. godine, a 7.marta iste godine za gradske i sreske odbora NF.

Poslije dono{enja Rezolucije Informbiroa, MK SKOJ-a Banjaluka odr ao je svoju plenarnu sjednicu i svi lanovi su podr ali stavove Centralnog komiteta KPJ, a odbacili su Rezoluciju (u ovom radu docnije e o ovome biti ne{to više rečeno).

Na V Kongresu KPJ, odr anom jula 1948. godine u Beogradu, dono{enje odluke o ukidanju SKOJ-a i stvaranju jedinstvene omladinske organizacije, imalo je za posljedicu veoma ivu aktivnost i u organizaciji SKOJ-a Banjaluke. Na V plenarnom sastanku[896] ZV NOBiH, odr anom 17. i 18.9.1948. godine, pod prvom ta kom dnevnog reda razmatrano je sprovo enje odluke V kongresa KPJ o stvaranju jedinstvene omladinske organizacije. U mjesecu avgustu u Banjaluci, iste godine, bilo je 1.304 lana SKOJ-a[897]. Tada je konstatovano da je organizacija SKOJ-a u Banjaluci malobrojna, s obzirom na veoma masovno anga ovanje omladine na izgradnji socijalizma. Iako se SKOJ nalazio pred ukidanjem i tada se insistiralo na njegovom omasovljenju.[898] Insistiralo se na disciplini i odgovronosti u SKOJ-u " ... koja je bila gotovo nikakva u kvartovima, a unekoliko i u {kolskim grupama SKOJ-a."[899] U {kolama je tada bilo 49 grupa SKOJ-a od kojih je 7 imalo biroe.[900] U avgustu ove godine sekretari aktiva SKOJ-a su: [efket Aganovi u Tvornici duvana, Vlado Milakovi u Trgova koj akademiji, Husein Grbi u Tvornici obu e, Pavle Gaji u Srednjoj poljoprivrednoj {koli, Avdo Muhurdarevi u I kvartu, Ivana Be{irevi u jednoj grupi enske gimnazije i dr.[901]

U zavr{nim dokumentima V kongresa KPJ se, izme u ostalog, ka e: "Do kraja ove godine treba izvr{iti spajanje SKOJ-a i Narodne omladine i to na taj na in {to e se u vezi sa promjenjenim uslovima u zemlji promjeniti i program Narodne omladine, odnosno uzeti odlu niji kurs za ideolo{ko podizanje, pravilno

---

[895] Arhiv BiH, CK NOBiH, 1947/48, Serija razno, br. kutije u Fondu 86, broj kutije u godini 3, 13 i 14, januara 1948.
[896] ARHIV BiH, CK NOBiH, br. 38/48,V planum ZV NOBiH, odr an je 17. i 18.09.1948.
[897] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, str.14, Referat Nevenke Petri .
[898] Ibid.
[899] Ibid.
[900] Ibid.
[901] Ibid., Zapisnik sa izborne konferencije SKOJ-a grada Banjaluke, odr ane je 1.10.1948.

vaspitavanje, a to e imati za rezultat da će se postoje i lanovi SKOJ-a, prema individualnim odlukama, postepeno i bez urbe, prije ili poslije spajanja ovih dviju organizacija, primiti u kandidate lanova KPJ. Ostvarivanje toga spajanja treba da dovede do jo{ sna nijeg jedinstva omladine, do njenog jo{ {ireg okupljanja i jo{ odlu nijeg vaspitanja u duhu marksizma-lenjinizma."[902]

Ddnos MK SKOJ-a Banja Luka prema Rezoluciji Infrombiroa

U Birou MK SKOJ-a (kao ni u MK KPJ) Banjaluka, neposredno poslije dono{enja Rezolucije Informbiroa, niko se za nju nije izjasnio. Na prvim partijskim sastancima, kada se o njoj izja{njavalo partijsko lanstvo, tokom partijske diskusije, tako e se niko nije izjasnio za nju, izuzev jednog lana u partijskoj eliji Predgra e, koji se za nju izjasnio krajem godine (prezivao se Vje{tica). Ne{to kasnije, tri oficira UDB-e, a naredne godine i nekoliko starijih, predratnih lanova KPJ (dvojica bra e Sveto i Veljko or evi i jo{ neki) tako e su se izjasnili za Rezoluciju.

Poslije sastanka MK KPJ na kojoj je raspravljana Rezolucija Informbiroa, odr an je plenarni sastanak MK SKOJ-a[903] na kome je pro itana Rezolucija Informbiroa i niko se za nju nije izjasnio. Neki bli i saradnici MK SKOJ-a (sekretari aktiva SKOJ-a iz 1945. i 1946. godine), naredne, 1949, godinu dana po donošenju Rezolucije Informbiroa za nju su se izjasnili (Adem ejvan, Zlatko Had iabdi i dr.).

Poslije dono{enja Rezolucije, na mnogim sastancima, posebno prilikom proslave Svetskog omladinskog dana, Svjetske omladinske nedelje i sl., a esto i na redovnim plenarnim sastancima MK SKOJ-a, pokretana su pitanja o nepravednom napadu IB na na{u zemlju, a posebno o napadu Svjetske federacije demokratske omladine na našu zemlju na sastanku Centralnog vije a Narodne omladine Jugoslavije. U jednom referatu, podnijetom skupu , odr anom na nivou grada Banjaluke, ka e se: " ... Mi danas nismo usamljeni, kao {to su to htjeli na{i neprijatelji (...) Zato {to je naša omladina nedjeljiv dio svoga naroda u ovoj borbi, potpoma e je sva napredna omladina svijeta, solidari{u i se sa idejama i ciljevima te borbe."[904]

Na III kongresu Narodne omladine BiH-e, odr anom od 25-28.04.1949. godine, u komisiju za dono{enje rezolucije o klevetni koj kampanji protiv Jugoslavije i KPJ, delegati iz Banjaluke su bili: Nevenka Petri , Vidosava Bulaji i Ostoja Balaban. U izlaganju Nevenke Petri , na pomenutom kongresu, na kraju su citirani stihovi koji su tih dana pevani na Kozari:

---

[902] Ibid., Referat N. Petri , str. 18.

[903] Arhiv Bih, PK SKOJ-a, 1948, br..3310, Politi ki izvje{taj MK SKOJ-a Baja Luka, upu em PK SKOJ-a BiH, 31.08.1948. (Izvje{taj je predhodno bio na uvidu u MK KPJ Banja Luka).

[904] Li na arhiva N. P. (Autor referata je N. Petri . Sa uvano je samo nekoliko strana ovog referata.), str. 1.

"Ko je danas protiv na{eg Tita, on je protiv svega razborita.
Klevete nas pokoriti ne e, jer nas vodi Tito, na{e cvije e."[905]

Prilikom slanja omladinskih radnih brigada na radne akcije, kao i njihovog do eka, odr avani su mitinzi sa narodom Banjaluke. Sa jednog takvog mitinga poslano je pozdravno pismo CK SKJ u kome mu se daje podr{ka za sve {to preduzima protiv klevetni ke kampanje, a u potpisu pisma stoji "Partijci i vanpartijci Banjaluke".[906] I na sastancima u aktivima Narodne omladine, pored rasprave o rezoluciji, odmah poslije njenog dono{enja, kojim su prisustvovali lanovi i instruktori MK SKOJ-a i sekretari partijskih elija, raspravljani su i drugi materijali, posebno na sastancima itala kih grupa.[907]

Me u acima banjalu kih {kola nije bilo pristalica Rezolucije IB. U Izvje{taju Oblasnog komiteta Narodne omladine se ka e: "Me u acima {kola sa na{e oblasti nema pristalica Rezolicije IB".[908]

Kako izvje{taji PK SKOJ-a BiH-e odražavaju stanje na terenu, to se i iz njih za stanje u Banjaluci mo e zaklju iti iz slijede ih dijelova jednog od tih izvje{taja, upu enog CK SKOJ-a, u kome se ka e: "Posmatrano u cjelini rezolucija je nai{la na jedinstven otpor na{e omladine i na{ih rukovodstava. Karakteristi no je da u unutra{njosti nije bilo ni jednog takvog slu aja, kao u Sarajevu."[909] "Partijski komiteti i rukovodstva SKOJ-a organizovali su pravovremeno konferencije i politi ki rad na terenu, a naro ito poslije V kongresa KPJ (...) Pored toga odr an je niz mitinga (protestnih) na gradili{tima, po preduze ima i u nekim gradovima i selima, na kojima je omladina jednodu{no osu ivala napade na na{u zemlju i na{e rukovodstvo."[910]

Rad na idejno-političkom uzdizanju

Rad na idejno-politi kom uzdizanju lanova SKOJ-a, omladine i omladinskih kadrova, zapo et je odmah poslije oslobo enja. Paralelno sa osnivanjem organizacija SKOJ-a u Banjaluci, pored radnih, odr avani su i teoretski sastanci, na kojim su obra ivani pojedini materijali, kao na pr. "[ta treba da zna svaki SKOJ-evac", " O KOMSOMOL-u" i dr. Ne{to kasnije po elo se sa odr avanjem seminara za predsjednike aktiva NO. Odr ani su i specijalizovani seminari za pionisrke i srednjo{kolske rukovodioce. U 1947. godini organizovan je SKOJ-evski kurs sa 8 tema (O KPJ-partiji novog tipa, o du nostima lana KPJ u vrijeme biv{e Jugoslavije, KPJ u periodu NOB, Partija i masovne organizacije, politika Partije o kulturi, KPJ i SKOJ i SKOJ i Narodna omladina).[911] Sa uvano je pet predavanja,

[905] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla br. 333.
[906] li na arhiva, N. P.
[907] Arhiv CK SKJ, Fond SKOJ-a, Iic-1/52, Pismo PK SKOJ-a BiH, upu eno CK SKOJ-a, 07.08.1848. godine
[908] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 336, Izvje{taj Oblasnog komiteta NO Banja Luka o radu u srednjim {kolama 1948/49.
[909] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIIb-4/17, str. 1.
[910] Ibid., str. 2.
[911] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IVb-2/1.

odr anih vjerovatno 1948/49, sa slijede im temama: Narodna omladina u borbi za socijalisti ki preobra aj, Ideolo{ko-politi ki rad u {kolama, O stilu rukovo enja sekretarijata aktiva, Istorijat omladinskog pokreta u Jugoslaviji i Statut Narodne omladine.[912]

Kako su postojale partijske organizacije i u nekim srednjim {kolama (u Srednjoj tehni koj {koli osnovana je prije 10.07.1946; u [egrtskom domu 25.06.1946; znatno docnije u gimnazijama, U iteljskoj {koli i dr.), to se i programom teoretskog rada u partijskim oragnizacijama radilo na uzdizanju omladinskih kadrova.[913] U okviru teoretske izgradnje partijskih kadrova, MK KPJ Banjaluka organizovao je posebne kurseve u koje su bili uklju eni članovi Biroa i Plenuma MK SKOJ-a i neki izrasliji aktivisti iz baze. Uvodno predavanje na ovom kursu bilo je "Dijalekti ki i istorijski materijalizam", drugo predavanje, odr ano 1.07.1948, "Kakav treba da bude lik komuniste", tre e 6.01.1949. "Privredna struktura stare Jugoslavije"[914]. Iz dokumentacije se vidi da je dvanaesto predavanje na temu "Statut KPJ" odr ano 10.04.1949. godine. Ovi kursevi, sa istim predavanjima odr avani su izvjesno vrijeme u kontinuitetu, ali su menjani polaznici.

Odr avani su i teoretski sastanci MK SKOJ-a tako {to su svi lanovi Biroa, po utvr enom redoslijedu, odr avali predavanja, utvr ena posebnim planom.

"Da bi obezbjedili dobar kadar u osnovnim organizacijama odr ana su tri seminara sa sekretarijatima srednjih {kola, seminar sa rukovodiocima radni ke omladine, 19 seminara sa rukovodiocima pionira i jo{ nekoliko sa lanovima sekretarijata, zadu enim po pojedinim sektorima u osnovnim organizacijama. Ovi seminari pokazali su, uglavnom, dobre rezultate i pokazali su se kao dobar na in za uzdizanje omladinskih rukovodilaca" - ka e se u Izvje{taju na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a grada Banjaluke, odr anoj 01.10.1948. godine[915].

Centralni komitet SKOJ-a izradio je poseban plan teoretskog rada za grupe SKOJ-a u {kolama[916] sa ukupno 37 predavanja i Plan teoretskog rada grupa SKOJ-a za radni ku omladinu[917] sa ukupno 29 predavanja. Gledano iz dana{nje perspektive to su bili preobimni programi teoretskog rada za lanove SKOJ-a u osnovnim organizacijama. Ipak, kad se danas baci pogled na taj period, gotovo je nesvatljivo sa koliko su entuzijazma svi ti mladi ljudi učestvovali u ovom radu i sa koliko su odgovornosti davali svoj lični doprinos izučavanjem zadate literature.

---

[912] Li na arhiva N. P. Od navedenih predavanja 5 je odr ala N. Petri . Za prva tri njena predavanja koncepti su u rukopisu, a dva su prekucana.
[913] Notes N. P., Drugi dio, str. 92 i 102.
[914] Li na arhiva N. P. (tre e predavanje na ovom kursu iz ekonomike Jugoslavije "Privredna struktura stare Jugoslavije odr ala je N. Petri .)
[915] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, str. 15.
[916] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ivb-2/3.
[917] Ibid.

Mjesna izborna konferencija SKOJ-a grada Banjaluke

Izborna konferencija SKOJ-a grada Banjaluke odr ana je 01.10.1948. godine u prostorijama Narodnog pozori{ta, a po ela je sa radom u 11. asova. Rad konferencije je otvorila i podnijela uvodni referat Nevenka Petri , politi ki sekretar MK SKOJ-a. Konferenciju je pozdravio Momir Kapor, politi ki sekretar MK KPJ Banjaluke, zatim predstavnici Saveza sindikata, Narodne omladine, SUBNOR-a, Vojnog garnizona, AFŽ i Saveza RVI. Zapisni ari su bili Jovanka Balaban i Boska or evi , a ovjera i Husein Grbi , Mira Maki i Nikola Bla evi . U verifikacionu komisiju su izabrane Vidosava Bulaji , Jovan Grbi i Ranko Dervi{evi .

Verifikaciona komisija je utvrdila da je bilo prisutno 228 delegata. Po nacionalnom sastavu bilo je: Srba 106, Hrvata 51 i neopre eljenih 71, a po socijalnom sastavu: radnika 76, aka 102, seljaka 10 i ostalih 40.

U uvodnom referatu[918] dat je prijesek rada organizacije SKOJ-a u Banjaluci od 1919-1948. godine, sa dosta podataka o djelovanju naprednog omladinskog pokreta i SKOJ-a Banjaluke u periodu 1919-1927. godine, o III kongres SKOJ-a i zbivanjima u Banjaluci u vezi sa radom organizacije SKOJ-a, o osnivanju umjetni kog hora "Pelago , nogometnog kluba "Borac" i Kluba akademi ara Banjaluke, koji su bili zna ajni za okupljanje progresivne omladine, o frakcijskim borbama koje su razjedale rad i KPJ i SKOJ-a u Banja Luci, o nasilju poslije 6-januarske diktatura, pove anom prijemu omladine u SKOJ pred II svjetski rat i politi kim akcijama koje su tada vo ene, stupanju omladine u partizanske jedinice, teroru okupatorskih vlasti u toku rata nad nedu nim stanovni{tvom i aktivnostima SKOJ-a u Banjaluci do njenog oslobo enja od okupatora i njegovih pomaga a. Zatim je dat kratak presjek aktivnosti od oslobođenja do avgusta 1948. godine.

U diskusiji na ovoj konferenciji u estvovali su: Fahro Kulenovi , lan MK SKOJ-a, koji je govorio o istorijatu SKOJ-a i nekim neposrednim zadacima u gradu; [efket Aganovi , sekretar grupe SKOJ-a Tvornice duvana, koji je obe ao da e u njegovoj radnoj organizaciji dati sve od sebe za sprovo enje proizvodnog plana; Vlado Milakovi , sekretar grupe SKOJ-a u Trgova koj akademiji, koji se naro ito osvrnuo na neuspjehe od osnivanja grupe SKOJ-a; Husein Grbi , sekretar grupe SKOJ-a Tvornice obu e, koji je govorio o radu SKOJ-evske organizacije u njihovom preduze u od 1945. i o pomo i koju im je pru ao MK SKOJ-a; Gospava Brkovi , lan MK SKOJ-a, koja je govorila o radu Saveza pionira; Pavle Gaji , sekretar grupe SKOJ-a u Srednjoj poljoprivrednoj {koli, koji je govorio o radu lanova SKOJ-a u {koli; Vidosava Bulaji , koja je govorila o u e{ u omladine u radnim akcijama i rezultatima koje je u toj oblasti postigla od 1945. godine; Avdo Muhurdarevi , koji je govorio o zadacima poslije V kongresa KPJ i Ivana Be{irevi , koja je govorila o radu SKOJ-evske organizacije u enskoj gimnaziji, ukazuju i i na brojne nedostatke u radu.

[918] Referat podnijela N. Petri (broj ? str)..

Fahro Kulenovi je pro itao predlog zaklju aka koji su sadr ani u devet ta aka. Data je podrsska spajanju SKOJ-a i Narodne omladine, zatim stavovima, izra enim u referatu i utvr eni su zadaci po sektorima rada u organizaciji Narodne omladine. Predlo eni zaklju ci su jednoglasno usvojeni.

Ispred kandidacione komisije Drago Malešević je predlo io za delegate IV kongresa SKOJ-a: Bo{ka Kecmana, Nevenku Petri i Fahru Kulenovi . Rezultat glasanja je bio slede i: Bo{ko Kecman 227, Nevenka Petri 228 i Fahro Kulenovi 221, a 8 glasova je bilo neva e ih. U ime izabranih na povjerenju se zahvalila Nevenka Petri .

Na kraju rada konferencije poslana su pozdravna pisma: generalnom sekretaru KPJ Josipu Brozu Titu, Centralnom komiteti SKOJ-a i PK KPJ Bosne i Hercegovine.[919]

Prema instrukcijama[920] za izbor delegata za IV kongres SKOJ-a, koje je uputio na teren CK SKOJ-a jedan delegat je biran na 400 lanova SKOJ-a, (ako je do 600 lanova SKOJ-a u jednoj sredini, tako e se birao jedan delegat), a ako je 700 lanova SKOJ-a birana su dva delegata. Trebalo je nastojati da iz svakog sreza ili rejona bude po jedan delegat, a u broj ano ja im organizacijama trebalo je kandidovati nekog od rukovodilaca SKOJ-a iz vi{ih rukovodstava. Tako je Bo{ko Kecman, iz PK SKOJ-a BiH-e, biran u organizaciji SKOJ-a Banjaluke. Prema istoj instrukciji na svakih 5 lanova SKOJ-a biran je jedan delegat za gradsku, odnosno za sersku izbornu konferenciju SKOJ-a. Zatim, u istoj instrukciji utvr en je jednoobrazan dnevni red za sve izborne konferencije, sa mogučnošću pro{irivanja, ukoliko se za to uka e potreba.

Za odr avanje sreskih i gradskih izbornih konferencija pred zajedni ki kongres SKOJ-a i Narodne omladine rok je bio 5. decembar, a u osnovnim organizacijama 20. novembar iste godine. Iz Izvje{taja[921] sa sreskih konferencija SKOJ-a i Nardone omladine za izbor delegata za zajedni ki kongres SKOJ-a i NO iz Bosne i Hercegovine, izme u ostalog, se ka e: "Kao najbolji primjer takmi enja i maksimalnog zalaganja u njihovom sprovo enja isti emo radni ku omladinu Zenice i radnika Breze (...) Takve i sli ne primjere postigli su i srezovi (...) i gradovi Sarajevo i Banjaluka." Dalje se govori da su neke sreske konferencije slabo organizovane. Zatim se ka e : "Ostale sreske izborne konferencije su, uglavnom, dobro organizovane i bri ljivo pripremljene, naro ito u Zenici i gradu Banjaluci."[922]

---

[919] Ibid., Zapisnik sa izborne konferencije SKOJ-a grada Banjaluke, odr ane 01.10.1948. g Svi navedeni podaci preuzeti su iz ovog Zapisnika.
[920] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/1, Kongres SKOJ-a je po eo sa radom 12.10.1948. godine.
[921] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ib-1/13, Izvje{taj PK SKOJ-a BiH o odr avanju sreskih i gradskih konferencija SKOJ-a i Narodne omladine za izbore delegata za zajedni ki kongres SKOJ-a i NO.
[922] Ibid.

Na zajedni kom sastanku lanova Sekretarijata i instruktora ZVNOBiH-e, odr anom 08.12.1948. godine, povodom odr anih sreskih i gradskih izbornih konferencija, Vlado O bolt, koji je prisustvovao Gradskoj izbornoj konferenciji u Banjaluci, ka e: "U Banjaluci gradu konferencija je dosta dobro uspjela. Diskusija je pokazala da tamo u osnovnim organizacijama ima dosta dobrih rukovodilaca, samo je, u stvari, u diskusiji uo eno kako je bilo prije rata, kako je sada i na kraju ni{ta konkretno nije iznijeto. Predvi eni delegati za kongres su jednoglasno izabrani. Razmatranje predloga Statuta Narodne omladine zavr{eno je 28.11.1948. godine u gradu Banjaluci."[923]

Tokom 1948. godine u MK SKOJ-a su bili: Nevenka Petri , politi ki sekretar, Fahro Kulenovi , organizacioni sekretar, Mujesira Brki , agitacija i propaganda, Tomo Savi ,[924] fizi ka kultura, Vidosava Bulaji [925] radne akcije, Drago Male{evi ,[926] srednje {kole, Avdo Malko evi , radni ka omladina, Zijad Mid i , Savez pionira i Gospava Brkovi , Savez pionira. Navedeni lanovi nisu bili u sastavu MK SKOJ-a tokom cijele 1948. godine. Na primjer, Tomo Savi , Vidosava Bulaji i Gospava Brkovi primljeni su u MK SKOJ-a 24.02.1948. ali Tomo je do{ao na rad 26.05.1948, po zavr{etku omladinske {kole. Gospava Brkovi [927] na izbornoj konferenciji SKOJ-a grada Banjaluke govorila je u svojstvu lana MK SKOJ-a grada Banjaluke, pa se mo e pretpostaviti da je primljena u MK SKOJ-a za sektor pionira, kada je dotada{nji lan MK SKOJ-a, za isti sektor, u septembru oti{ao na studije. Mujesira Brki bila je organizacioni sekretar MK SKOJ-a, neposredno pred IV kongres SKOJ-a, 1948. godine.

Proslava 30-godi{njice SKOJ-a

Pripreme za proslavu 30-godi{njice SKOJ-a u Banjaluci po ele su znatno prije 7. oktobra - dana 30-godi{njice SKOJ-a. Prvih dana avgusta vr{ene su pripreme za takmi enje u ast ove proslave, a samo takmi enje zapo elo je 01.09.1949. godine. Takmi enje se odvijalo po svim pitanjima kojim se bavila Narodna omladina. Planom proslave bilo je predvi eno odr avanje predavanja o SKOJ-u, zatim sakupljanje dokumenata, fotosa, bro{ura, dnevnika, oru ja omladinskih rukovodilaca i sl. s tim da se svi sakupljeni eksponmati po{alju CK NOBiH za prigodnu izlo bu, povodom ove jubilarne proslave SKOJ-a, a po zavr{etku izlo be da se predaju Muzeju revolucije.

---

[923] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ivb-1/3, Zapisnik sa zajedni kog sastanka lanova Sekretarijata i instruktora ZVNOBiH-e, odr anog 08.12.1948., Izlaganje Vlade O bolta.

[924] Arhiv BiH, CK NOBiH, br. 30/47, ZONOBiH, 1947/48, br. kutije u Fondu 83, broj kutije u godini 3, Zapisnik sa sastanka sekretarijata ZVNOBiH-e, odr anog 24.02.1948. Tomo Savi tada je bio sekretar grupe SKOJ-a u Tvornici duvana do polaska u omladinsku {kolu u Sarajevu, tre u po redu odr avanja, 24.02.1948., a lan MK SKOJ-a Banjaluka postao je 26.05.1948. godine. po dolasku iz {kole. Isto je navedeno i u podacima o polaznicima omladinske {kole. Tomo Savi je pod br. 5 u spisku polaznika, (Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ivb-4/2, 1948, (06), str. 1.

[925] Ibid., str. 69.

[926] Ibid.

[927] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, Zapisnik, str. 2.

Uo i dana proslave, 07.10.1949. godine, u Banjaluci je odr ana sve ana akademija na kojoj je referat podnijela Nevenka Petri u kome se govori o razvoju SKOJ-a i omladinskog pokreta Jugoslavije. Jedan dio referata pisan je rukom u kom je dat prijesek razvoja omladinskog pokreta Banjaluke, odnosno Bosanske krajine, po{to je Banjaluka bila centar za {irenje naprednih ideja u {iroj regiji.[928]

U Banjaluci je, povodom proslave 30-godi{njice SKOJ-a, odr an omladinski miting na kome je bilo 4.500 prisutnih, o emu je op{irno pisao "Glas", glasilo Narodnog fronta Bosanske krajine.
CK NOBiH tra io je da se iz gradova, odnosno sreskih centara, gdje se odr avaju sve ane akademije povodom ove proslave, napisani referati dostave do 25.09.1949. godine.[929] U toku proslave omladinsko KUD "Veselin Masle{a" i Pionirsko pozori{te "Veselin Masle{a" iz Banjaluke i{li su u nekoliko sreskih centara u okolini i davali su prigodne priredbe, odnosno predstave, po ev od 15.09.1949. godine.

Glava II

OSNIVANJE USAOJ-a, USAOBiH-A, NARODNE OMLADINE

6. A*ktivnosti na okupljanju omladine i pionira u oslobođenoj Banjaluci*

Osnivanju prvih odbora USAOJ-a u gradu Banjaluci pristupilo se odmah poslije oslobo enja, 22.IV 1945. godine. Na zajedni kom sastanku[930] svih aktiva SKOJ-a, odr anom 22.V 1945. godine, razmatrano je osnivanje odbora USAOJ-a u kvartovima, zatim u {kolama i me u radni kom omladinom. Na ovom sastanku posebno je razmatran odnos izme u SKOJ-a i USAOJ-a i s tim u vezi dalji zadaci u osnivanju odbora USAOJ-a. Nagla{eno je da se paralelno sa osnivanjem jedinstvene sindikalne organizacije po fabrikama, preduze ima i ustanovama, {to je tada bilo u toku, istovremeno osnivaju i odbori USAOJ-a, koji bi trebalo da se bore za pravilan odnos prema radni koj omladini, kao i ostaloj zaposlenoj omladini. Re eno je da, nasuprot te{kim uslovima ivota radni ke omladine u predratnom periodu, treba obja{njavati da u ovoj novoj Jugoslaviji radni dan traje samo 8 asova, da nema eksploatacije ovjeka po ovjeku i sl. Posebno je nagla{eno da treba podizati svijest kod radni ke omladine, zatim da treba uspostaviti veze sa radni kom omladinom, zaposlenom kod privatnika (Vinklera, Helera, u gara ama i sl.). Ovom prilikom je dogovoreno da se organizuje izlet u

---

[928] Arhiv BiH, CK NOBiH, br. 86/49-50. Informacija CK NOBiH; U Li noj arhivi N. P. nalaze se dvije kopije referata podnijetog na sve anoj akademiji, 6.10.1949. godine. Tekst je kucan na pisa oj ma{ini, od koji je jedan primjerak koji je itan na akademiji. U toj kopiji su unete rukom manje ispravke, koje je unjeo Momir Kapor, sekretar MK KPJ. Jedan dio referata je dopisan rukom, pa je i to sastavni dio referata, što je, tako e, sa uvano.

[929] Na primjerku referata koji je itan na akademiji nalazi se zabilje{ka u kojoj stoji: "Rad na ovom referatu zavr{en je 11.09.1949.godine - u 3. asa no u."

[930] Notes N. P., str. 1-6.

Trapiste, 25.V 1945, i da odbori USAOJ-a preduzmu sve da po e sva gradska omladina na ovaj izlet. S obzirom na datum ovog izleta, o igledno je da se radilo i o proslvi ro endana Josipa broza Tita, ({to e ne{to kasnije prerasti u Dan mladosti), a što tom prilikom nije spominjano.

Pripreme za Prvu mjesnu konferenciju USAOJ-a Banjaluke

Pripreme za Prvu mjesnu konferenciju USAOJ-a u gradu Banjaluci odv ijale su se preko aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a gdje su bili osnovani. Na sastanku[931] aktiva SKOJ-a u Predgra u, odr anom 26.V 1945. godine, prva ta ka dnevnog reda bila je omasovljenje USAOJ-a. U Boji a Hanu, 29.V 1945. odr ava se sastanak[932] odbora USAOJ-a na kome se, tako e, razmatra okupljanje omladine. Na ovim i sli nim sastancima razmatrani su zadaci poslije I kongresa Antifa{isti ke omladine Bosne i Hercegovine, održanom od 6-9. maja 1945. godine, u vezi sa drugarskim takmi enjem, koje je trebalo da se odvija do odr avanja Balkanskog kongresa, koji je pripreman da se odr i od 08 - 15.VII 1945. godine, pa je tako je i održan. U pozivu I Kongresa antifassisti ke omladine Bosne i Hercegovine[933] takmi enje je trebalo da zapo ne od 20.V 1945, pa je u vrijeme odr avanja ovih sastanaka ono ve bilo u toku.

Na sastanku MK SKOJ-a Banja Luka, odr anom 11.VI 1945.[934] razmatrane su pripreme za Prvu mjesnu konferenciju USAOJ-a. Istaknuto je da treba dalje raditi na okupljanju omladine, koja je jo{ izvan USAOJ-a. Posebno je kriti ki sagledano da je izvjestan dio hrvatske omladine izvan USAOJ-a, pa su na ovom sastanku utvr eni posebni zadaci na okupljanju te omladine, naro ito u vezi sa pripremama spomenute mjesne konferencije. Tako e je ukazano na potrebu ve eg okupljanja radni ke omladine, po{to je konstatovano da je prete no okupljena srednjo{kolska omladina i omladina po kvartovima. Dogovoreno je, izme u ostalog, da se u I i V kvartu osnuju sekretarijati odbora USAOJ-a, a po ostalim kvartovima da se osnuju omladinski domovi, kao privremena organizaciona forma za okupljanje omladine. Zaklju eno je, tako e, da se do prve Mjesne konferencije USAOJ-a, utvrde podaci o djelovanju kri arske, ravnogorske i mladomuslimanske organizacije u Banjaluci.

Na sastanku[935] MK SKOJ-a, odr anom 20.VI 1945, na kome je razmatrano organizaciono stanje USAOJ-a, iznijeti su slijedeći podaci:

Odbori USAOJ-a u {kolama

1. Gimnazija - 7. odbora USAOJ-a sa 260 lanova USAOJ-a
2. Trgova ka akademija - 2. odbora USAOJ-a sa 75 lanova USAOJ-a

---

[931] Ibid., I Dio, str. 7.
[932] Ibid, I Dio, str. 9.
[933] Arhiv SK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 45/111, Poziv na drugarsko takmi enje bratske omladine federalnih republika: Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Crne Gore. .
[934] Ibid., I Dio, str. 14.
[935] Li na arhiva N. P., posebna bilje{ka.

3. Srednjotehni ka {kola - 1 odbor USAOJ-a sa 36 lanova USAOJ-a
4. enska stru na {kola - 1 odbor sa 140 lanova USAOJ-a
5. U iteljska {kola - 1 odbor USAOJ-a sa 30 lanova USAOJ-a
6. U iteljsi kurs - 2 odbora USAOJ-a sa 65 lanova USAOJ-a

Ukupno 14 odbora USAOJ-a sa 560 lanova USAOJ-a

Djelimi an pregled omladine u preduze ima i kvartovima

1. Tvrnica duhana - 1 odbor USAOJ-a sa 8 lanova sa 25 l. USAOJ-a
2. Prvi kvart - sekretarijat od 8 lanova i 100 č1anova USAOJ-a
3. Drugi kvart - uprava doma 6 lanova i oko 100 lanova USAOJ-a
4. Peti kvart - 1 sekretarijat od 8 lanova i 100 lanova USAOJ-a.

U ostalim preduze ima ukupno 94 lana USAOJ-a.

Prema iznetim podacima u Banjaluci je tada bilo okupljeno oko 1.000 lanova USAOJ-a.

Prva mjesna konferencija USAOJ-a za grad Banjaluku

Prva mjesna konferencija USAOJ-a za grad Banjaluku odr ana je u prvoj polovini jula 1945. godine (ta an datum nije utvr en). O vremenu odr avanja ove konferencije mo e se izvesti zaklju ak na osnovu zapisnika sa ve spomenute sjednice MK SKOJ-a, odr ane 11. juna iste godine, na kojoj je zaklju eno da se vr{e neposredne pripreme za Mjesnu konferenciju USAOJ-a, da se napi{u pozdravne depe{e, plakati i sl.

Referat[936] za ovu konferenciju napisala je i podnijela Nevenka Petrić, sekretar MK SKOJ-a za Banjaluku. Kako je to bila Prva mjesna konferencija USAOJ-a poslije oslobo enja Banjaluke, ovaj referat je, izme u ostalog, bio pun nabrajanja ratnih pobjeda, zatim o potrebi stvaranja novih uslova za pobolj{anje polo aja radnih ljudi, a posebno omladine u vezi sa potrebom mjenjanja uslova za {kolovanje i zapo{ljavanje mladih. Istaknuto je kakve su zasluge Jugoslovenske narodne armije u minulom ratu, zatim koliko je poginulo boraca NOV i POJ za oslobo enje zemlje, zatim o karakteru nove narodne vlasti i zna aju odluka III zasjedanja AVNOJ-a. Posebno je istaknut zna aj Narodnog fronta, iji je sastavni dio i USAOJ.

Zatim, ukazano je na potrebu obja{anjavanja izjave kralja Petra Karadžorđevića II, koju je upravo tih dana dao o potrebi obja{njavanja najznačajnije tekovine NOB-a, bratstva i jedinstva naroda u na{oj zemlji, o na{em tada{njem te{kom me unarodnom polo aju. Iznijet je doprinos grada Banjaluke NOB-i i poimeni no su nabrojani poznatiji prvoborci i narodni heroji, koje je dao grad Banjaluka. Na kraju je iznijeto koliki je doprinos omladine grada Banjaluke, kako stupanjem u partizanske redove, po etkom ustanka i tokom NOB-e, zatim u ilegalnim uslovima

[936] Ibid., tekst referata sa Prve mjesne konferencije USAOJ-a Banjaluke, potpisan od autora N. Petri , sa posebnom zabilje{kom da je konferencija odr ana jula 1945. godine.

rada, tako i masovnim stupanjem u partizanske jedinice i pozadinsku slu bu, naročito poslije 28. septembra 1944. godine, kada su na{e snage bile privremeno u{le u grad Banjaluku s kojim su izašli na slobodnu teritoriju brojni Banjalučani. Upu en je apel omladini da se suprostavi svakom poku{aju razbijenih neprijateljskih snaga, posebno neprijateljskih organizacija,[937] koje su okupljale omladinu za vrijeme rata, kao {to su: usta{ka mlade , kri arska, mladomuslimanska, ravnogorska i dr. neprijateljske snage, zatim da se nastoje razotkriti sakriveni neprijatelji: juri{nici, usta{e, etnici i dr., koji su se na razne načine krili, pored ostalog I po planinama oko Banjaluke. Diskusija poslije podnijetog referata bila je na op{tem nivou, sa uzvikivanjem aktuelnih parola, {to je tada bilo uobi ajeno (a sa tri parole je zavr{en i uvodni referat: ivio jedinstveni narodni Front!, ivjela privremena Narodna skup{tina! i ivio drug Tito! - {to je, tako er, tada bilo uobi ajeno. Na kraju rada konferencije izabran je Mjesni odbor USAOJ-a za Banjaluku, a za predsjednika je izabrana Nevenka Petri .

Prvoj Mjesnoj konferenciji USAOJ-a Banjaluke, u ime Zemaljskog vije a Narodne omladine BiH-e, prisustvovali su Braco Kosovac i Dževad Mi i . Po zavr{etki rada konferencije poslane su tri pozdravne depe{e: Josipu Brozu Titu, Centralnom odboru NOF-a i Centralnom vije u Saveza sindikata.

Nekoliko podataka o radni koj omladini

Na sastanku sekretara skojevskih aktiva Banjaluke, odr anom 22.V 1945. godine, pod drugom ta kom dnevnog reda, razmatran je rad USAOJ-a, a kao prva podta aka bila je rasprava o radni koj omladini. Kako jo{ nisu bile osnovane organizacije SKOJ-a po svim preduze ima, u mnogim diskusijama je nagla{avano koliko se lanova SKOJ-a radnika nalazi u kvartovskim organizacijama SKOJ-a, da bi se ubrzalo osnivanje aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a po preduze ima. Tako je iznijeto da lanova SKOJ-a radnika ima: u Boji a Hanu 2, Preko Vrbasa 4, Centru grada 1, Gornjem [eheru 4, Hisetama 1[938] itd. Zaklju eno je da se osnuju aktivi SKOJ-a i odbori USAOJ-a po preduze ima, te da se dostavi izvje{taj do 28.V 1945. godine, sa podacima o radni koj omladini i to: koliko je ima, da li u estvuje u radu Saveza sindikata, da se posebno naglasi koliko je omladine zaposleno u dr avnim, a koliko u privatnim preduze ima i dr.

Na sastanku MK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 30.VI 1945. godine, razmatrane su pripreme za gradsku konferenciju radni ke omladine,[939] {to govori da je prvih dana poslije oslobodhenja pridavan poseban zna aj radu sa radni kom omladinom.

---

[937] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIb-1/5, Zapisnik sa sastanka CK SKOJ-a, odr anog 09.08.1945. godine, u kome se vidi da Rato Dugonji ka e: "10.000 etnika i usta{a je u {umi (...) Reakcija, na primjer, Mladi muslimani, djeluju vi{estruko - prave izlete, organizuju sportske klubove itd."

[938] Li na arhiva N. P. I Dio.

[939] Li na arhiva N. P., Posebna zabilje{ka sa sastanka MK SKOJ-a Banjaluka, od 30.VI 1945. godine.

Iz dokumentacije CK SKOJ-a zaista se vidi koliki je zna aj pridavan ideolo{ko-politi kom uzdizanju radni ke omladine, odnosno kako je napravljen preambiciozan program. Izra en je "Okvirni plan itala kih grupa za radni ku omladinu, od 01.IX 1945. do 01.I 1946. godine".[940] Ukupno je predvi eno 7 tematskih cjelina i to: Nauka i dru{tvo sa 10. podtema; Istorija i dru{tvo sa 14 podtema; Istorija li nosti sa 17 podtema; Izgradnja FNRJ i istorija NOB-a sa 25 podtema; Politi ka situacija sa 14 podtema; SSSR i sovjetska omladina sa 23 podteme i Narodna omladina Jugoslavije sa 15 podtema.

Iz Izvje{taja[941] PK SKOJ-a BiH, od 01.VIII 1945. godine, vidi se da je 23.VII 1945. godine odr ano pokrajinsko savjetovanje rukovodilaca radni ke omladine koji su u komitetima SKOJ-a bili zadu eni za rad sa radni kom omladinom i rukovodiocima radni ke omladine iz ve ih preduze a. Pokrenuto je i pitanje zanatskih {kola i {egrtskih domova. U ovom Izvje{taju se, izme u ostalog, ka e: "... U Banjaluci, na primjer, postoji 6 odbora radni ke omladine, a samo jedan SKOJ-evski aktiv. Organizovanje ovoga savjetovanja ve u julu 1945. godine, tako e govori koliki je zna aj pridavan radu sa radni kom omladinom. Ovom savjetovanju dato je zna ajno mjesto i na sjednici CK SKOJ-a,[942] odr anoj 22.VII 1945. godine.

Okru n odbor USAOJ-a Banjaluka upućuje Izvje{taj[943] ZO USAOBiH-a, odjeljenju za radni ku omladinu, 02.08.1945. godine, iz koga se vidi da je anga ovanje radni ke omladine u fiskulturnim aktivnostima bilo, tako e, predmet ve eg interesovanja. U Izvje{taju se ka e: "Fiskultura kod radni ke omladine je slabo razvijena. Iako postoji Radni ko dru{tvo 'Borac' u Banjaluci, malo je radničke omladine u njemu. Nogomet je omiljen kod radni ke omladine, dok druge sportske discipline nisu dovoljno omiljene." U jednom dokumentu[944] se ka e, izme u ostalog: "Omladina u radu pokazuje dosta dobre rezultate, naro ito u Lo ioni Banjaluka, gdje {egrti urade tri puta vi{e nego ostali kvalifikovani radnici."

U Referatu,[945] podnijetom na Gradskoj konferenciji NO, odr anoj 1948. godine, iznijeto je da je sindikalno organizovano 1.675. radni ke omladine i da to govori da ona masovno u estvuje u proizvodnim preduze ima, pogotovo {to je od ovog broja bilo 58 udarnika, od kojih neki i po 4 puta i 176 pohvaljenih omladinaca i omladinki. Istaknuto je da u nekoliko preduze a svi zaposleni, pa tako i omladina, radi po sistemi li no preuzetih obaveza, ali da ovaj sistem nije bio usvojen u svim preduze ima. Na istoj konferenciji istaknuto je da je slaba strana radni ke

---

[940] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 92/1946, "Okvirni plan itala kih grupa za radni ku omladinu od 01.IX.1945-01.I.1946.
[941] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, IIIb-4/1, Izvje{taj PK SKOJ-a BiH od 01.VIII 1945, str. 20.
[942] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, Iib-1/2, Zapisnik sa sastanka CK SKOJ-a 22.VII 1945. godine..
[943] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 532/45 br. 4, Izvje{taj OO USAOJ-a Banjaluka od 02.VIII 1945. (potpisao Ljuban Bundalo).
[944] Ibid..
[945] Li na arhiva N. P. (sa uvan je samo dio spomenutog referata).

omladine u lo{im rezultatima u enja, koji su veoma slabi u stru nim produ nim {kolama. Istaknuto je da omladinska rukovodstva tih {kola, kao i sva druga, ovom problemu treba da posvete izuzetnu pa nju, a tako e i sindikalna rukovodstva.

Neke aktivnosti omladine u srednjim školama

Na I Kongresu Antifa{isti ke omladine Bosne i Hercegovine donijeta je posebna Rezolucija[946] o {kolskoj omladini. S obzirom da je donijeta neposredno poslije oslobo enja, zadaci u njoj pobrojani proistekli su iz tada specifi ne poslijeratne situacije, da bi se iz škola energi no prevazilazio i izbacio preostali fa{isti ki duh, tamo gdje se bio zadržao i stari metodi rada onoliko koliko su se zadržali. U ovoj rezoluciji, sa naro itom rado{ u, pozdravljena je deklaracija Narodne vlade BiH, koja govori da je {kolsko vaspitanje djece i omladine isklju ivo pravo dr ave. Zatim, ka e se: "Da bi se, zaista, stvorile nove narodne {kole, potrebno je potpuno ukloniti fa{isti ki duh iz na{ih {kola, kako iz nastvanog programa, tako i iz metoda vaspitanja. Isto tako, treba o istiti iz prosvjetnog aparata sve fa{isti ke elemente, a organizacije USAOJ-a moraju biti najja a potpora vlastima u rje{avanju toga pitanja."[947] U tre em dijelu, pod ta kom 4 ove Rezolucije, dalje se ka e: "Ujedinjeni savez u {koli ne smije se pretvoriti u politi ke konferencije. Njegovi odbori moraju okupiti sve ake na produbljavanju nastave, kulturnom podizanju, ekonomskim pitanjima, organizovanju sporta i zabave, tako da {kola postane pravi omladinski dom."[948] Citirani stav navedene rezolucije, po mi{ljenu autora ovoga rada, bio je u potpunoj kontradikciji sa ostalim lanovima rezolucije, a citirani stav demantovao je i sam život. Jer, prve omladinske konferencije u srednjim školama, odmah poslije rata, bile su, prije svega, politi kog karaktera. Tako je bilo i u Banjaluci.

Na prvom sastanku MK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 30.V 1945. godine, zaklju eno je da se pripremi za 10. juni u 11. časova, u bioskopu "Luxor", konferencija srednjoškolske omladine, da se do tada obavi takmičenje izmedju svih škola, razreda, odjeljenja, da se o tome razgovara i sa nastavnicima, te da se uputi pismo svim direktorima {kola, da podr e pripreme ove konferencije. Tako e je zaklju eno da se pripreme pozdravna pisama: Josipu Brozu Titu, Zemaljskom odboru NO BiH i Okru nom narodnom odboru Banjaluka. Zaključeno je da Aco Hoti , zadužen u MK SKOJ-a za rad sa srednjoškolskom omladinom, prona e ljude koji e u i u odbor za zaklju ke i u komisije za takmi enje. Dogovoreno je da se poslije konferencije u esnicima prika e sovjetski film "Ona brani otad binu", zatim da se tra i odlaganje svih sportskih priredbi na stadionu, kako one ne bi privukle omladine, pa da ne do u na navedenu konferenciju.[949] Ova konferencija je odr ana kako je bilo predvi eno i bila je sa veoma visokim politi kim nabojem. U toku rada konferencije, po tadašnjem običaju, između ostalog, izvikivane su aktuelne

[946] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, 1945/111.
[947] Ibid.
[948] Ibid., str. 2.
[949] Notes N. P., I Dio, str.10. i 11.

politi ke parole, koje su bile propra ene burnim aplauzima. Tako su, u to vrijeme, proticale sve srednjo{kolske konferencije, tokom 1945. i dijelom 1946. godine.

Neposredno poslije sastanka MK SKOJ-a, odr anog 11.VI 1945, a u okviru priprema za Prvu mjesnu konferenciju USAOJ-a Banjaluke i dalje su osnivani odbori USAOJ-a, posebno u {kolama. Tako je 13.VI 1945.[950] dogovoreno da se USAOJ osnuje u II razredu Gimnazije, odvojeno u mu{kom i enskom odjeljenju, ali sa zajedni kim sekretarijatom. Naredne subote odr ana je zajedni ka konferencija za oba razreda i izabran je zajedni ki Sekretarijat u koji su u{li: Jovanka Zubovi , prdsjednik, Enisa Rizvanbegovi , sekretar, Tomo Hraba , blagajnik, Hamid Zahirovi za rad kru oka i dr.

U enskoj stru noj školi je, tako e, tih dana, 15.VI 1945, izabran sekretarijat u koji su u{li: Olga Ravli , predsjednik, Fahrija Smajilagi , sekretar, Marija [tefanec, Subhija Medi i Danica Koji . Na sastanku ovog sekretarijata istog dana je dogovoreno da se biraju sekretarijati po razredima. Tako je dogovoreno da se u sekretarijat II godine biraju Jozefina Pedroti, predsjednik, Nevenka itnik, sekretar, Zekira Maglajli , blagajnik, zatim Zakira Germovi , Nelzeta Kabidagi i Olgica Mrak. U Sekretarijat III godine birane su Nada [tefanec, predsjednik, Olgica Ravli , blagajnik, Danica Koji , kulturno-prosvjetni rad, Stanislava Adamovi , fiskultura, Fahrija Smajilagi i Marija Rado{evi . Navedeni, kao i mnogi drugi sastanci, bili su dio priprema Prve mjesne konferencije USAOJ-a Banjaluke.

U Izvještaju Okružnog opdbora USAOJ-a Banjaluka od 01.VIII 1945. godine, daju se podaci o broju u enika u nekoliko banjalu kih {kola, pa se, izme u ostalog ka e: "Banjalu ka gimanazija sa 1.400 aka (8 razreda); Trgova aka akademija 40 aka (4 razreda); U iteljska {kola 71 (5 razreda); U iteljski kurs 63 ; Srednja tehni ka {kola 83 (2 razreda); enska stru na {kola 100 (4 razreda).

Tih dana su se vodile i diskusije da li omladinska organizacija da se zove "Narodna srednjo{kolska omladina". Sa sastanka[951]CK SKOJ-a, odr anom 09.VIII 1945. godine, vidi se da je o tome vođena rasprava. Rato Dugonji , poslije posjete Sarajevu, izme u ostalog, ka e: "Pitanje 'Narodne srednjo{kolske omladine' nijesu postavili . Smatraju da im to nije potrebno, jer im je omladina okupljena u USAOJ-u." I iz Izvje{taja PK SKOJ-a BiH-a od 01.VIII 1945. gdoine[952] vidi se da u {kolama do tada nije osnovana "Narodna srednjo{kolska omladina". “Nisu postojali odbori ’Narodne srednjo{kolske omladine’ ve smo stvarali odbore USAOJ-a po razredima, odnosno {kolama (...) Po gradovima smo stvarali srednjo{kolske komitete SKOJ-a (...) Sada, kad je bio drug Rato Dugonji kod nas, pitanje stvaranja Narodne srednjo{kolske omladine pokrenuli smo i rije{ili da pri emo pitanju njene aktivizacije..." U tom Izvje{taju se, dalje, ka e da su u svim

[950] Notes N. P., I Dio, str. 23.
[951] Arhiv CK SKJ, FondCK SKOJ-a, IIb-1/5, Zapisnik sa sastanka CK SKOJ-a od 09.VIII 1945. godine.
[952] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIb-4/1 - Izvje{taj CK SKOJ-a BiH-a od 01.VBIII 1945. str. 14.

mjestima gde rade srednje {kole, odr ane srdnjo{kolske konferencije i na njima izabrani srednjo{kolski odbori, {to je svojevrsna potvrda da je i u Banja Luci odr ana navedena konferencija srednjo{kolske omladine. Zatim se ka e da e srednjo{kolske komitete SKOJ-a, u gradovima u kojim su oni osnovani, sada rasformirati, po{to su osnovani pomenuti srednjo{kolski odbori. Me utim, nije ni bio osnovan srednjo{kolski komitet SKOJ-a na nivou grada Banjaluke (ve samo u okviru Gimnazije za samu gimnaziju).

Na sastanku [kolskog rukovodstva SKOJ-a Gimnazije, odr anom 12.VI 1945. godine, raspravljalo se, izme u ostalog, i o zadacima sa Konferencije srednjo{kolske omladine.[953] Iz do sada izučene dokumentacije, tokom istra ivanja, utvrđeno je da predvi eni naziv za Narodnu srednjoškolsku omladinu u srednjim {kolama nije odmah realizovan u Banjaluci, pošto se od samog po etka omladinska organizacija po školama zvala Ujedinjeni savez antifa{isti ke omladine Jugoslavije (USAOJ) sve do III kongresa NO, odr anog 1946. godine.

Gimnazijski te aj[954] (radno nazvan Partizanska gimnazija) od 1 do 6 razreda, po eo je sa radom 15. XII 1945. godine u prostorijama Trgova ke akademije i U iteljske {kole, sa 232 polaznika, koji su bili smje{teni u internate ostalih {kola. U ionice su bile pune od 08-20. asova, a internati kapaciteta 60, primali su po 130 ili vi{e aka. U Partizanskoj gimnaziji, me u acima, kao polaznici su bili i lanovi sreskih komiteta SKOJ-a, kao, na primjer: Zijad Mid i Ziko, iz Prijedora (u 6 razredu), Smilja Petri iz Maslovara u 1, Dragoje Luki iz Bosanske Gradi{ke, tako e, u 1 razredu i dr.

Od lanova Mjesnog odbora USAOJ-a Banjaluka u 7 razredu bio je Branimir Ljubi i , u 4 razredu ST[Stojanka urica, u 4 razredu Trgova ke akademije Grozda Bilanovi , u 3 razredu ST[Josip Milanović i dr.

Sa početkom školske godine, u jesen 1945. godine u srdnjo{kolskoj menzi, hranilo se 150 aka. lan odbora te menze bio je Josip Milanovi , u svojstvu lana Mjesnog odbora USAOJ-a Banjaluka, a predsjenik je bio profesor Branko Vranje{evi , direktor Mu{ke gimnazije. U vezi sa radom ove menze posebno se angažovala Veseljka Grbić, udata Marić, profesorka matematike, nastojeći da se obezbjede novčana sredstva sredstva ili hrana za potrebe menze.

Klub banjalu kih akademi ara, (KAB),[955] koji je djelovao u Banjaluci od 1936. godine, kada je osnovan, ponovo je osnovan poslije oslobo enja, 31.XII 1945. godine. Na Osniva koj skup{tini bio je slijedeći dnevni red: 1) Istorijat i zadaci KAB-a (Momir Kapor) i diskusija; 2) itanje pravila KAB-a i dikusija; 3) Izbor Uprave i 4) Eventualije. Za predsjednika KAB-a izabran je Momir Kapor, koji je tada bio sekretar MK KPJ Banjaluka i predsjednik Gradskog NOO.

---

[953] Notes N. P. I Dio, str. 22.
[954] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 106, Izvje{taj Okru nog odbora NO Banjaluka od 03.I 1946. godine.
[955] Ibid.

U Izvje{taju[956] Okru nog odbora NO Banjaluka, od 02.XI 1946. godine, sadr ani su podaci o radu u 1946. godini, od januarskog poziva druga Tita do III kongresa NOJ-a, iz koga se vidi aktivnost omladine i po {kolama. Naves emo rezultate rada Partizanske gimnazije po kriterijumima kako se tada vrijednovalo: (1) Op{ta ocjena bila je 3,93, (2) Op{ta ocjena iz vladanja 5 (odli an); (3) Odr ana pradavanja po selima 8; (4) Radna brigada dala je 1.066 radnih dana; (5) Odr ano je 56 raznih usmenih novina (od toga 2 za cjelu {kolu); (6) Fiskulturnim aktivnostima obuhva eni svi aci. Raspored rada radnih jedinica nije ometao nastavu. Popravljeno je pola kilometra neprohodnog seoskog puta u okolini Banjaluke. Obra ena je ba{ta Mu{kog internata i Okru nog odbora NO Banjaluka. Zatim, zatrpane su brojne rupe od bombi, a radili su zajedno sa omladinom 27. Divizije. Poslije popravke zgrade Gradskog Narodnog odbora potpuno su o istili 2 sprata i iznijeli 11.000 cigli, a u okolini zatrpali 53 rova; stucali 12. kubika kamena. U gradu popravili 30 m. ceste, a u okolini Banja Luke 80 m. Sa ovim rezultatima izvr{ili su sve preuzete obaveze.[957]

Iz Izvje{taja[958] Sekretarijata U iteljske {kole Banjaluka, od 18.XII 1946. godine, vidi se da su u tom sekretarijatu bili: Milenko Todorovi , predsjednik, Slavko Jovi i , Zora Uzelac, Adam Stambolija i Alija Jergo. U ovom izvje{taju, izme u ostalog, ka e se da je od 158 aka opomenu dobilo 90. Zatim se navodi da su dali 8 drugarskih ve eri, 17 zidnih novina po razredima i 1 centralne. Odr ali su 14 vaspitnih konferencija, 8 omladinskih emisija, 3 popularna nau na predavanja, 1 sve anu akademija i dr.

Na jednom saveznom skupu,[959] održanom po pitanju u iteljskih {kola (prdsjedavao Puni{a Perovi , predsjednik Komiteta za {kole i nauku pri Vladi Jugoslavije), Salko Naza i , u svom izlaganju ka e: "Od 660 aka, koji su diplomirali, u toku pro{le godine, u u iteljskim {kolama u Mostaru i Banjaluci samo su po 2 - 3 u svakom odjeljenju koji nisu bili skojevci ili lanovi Partije. I na kursevima na kojima su polaznici upotpunjavali svoju {kolsku spremu, od 447 bili su 250 lanovi Partije, 100 skojevci, a ostali lanovi Narodne omladine. Na istoj konferenciji Kasim Had imustafi , direktor U iteljske {kole Banjaluka,[960] zastupao je stanovi{te da i dalje treba odr avati u iteljske kurseve, te da polaznici tih kurseva posti u odli ne rezultate, a na terenu je velika potreba za u iteljima.

U Izvje{taju[961] ZV NO BiH, upu enog CV NO Jugoslavije, 01.I 1947. godine, ka e se da su u Banjaluci osnovane nau ne grupe: biolo{ka, istorijska, geografska, astronomsko-matemati ka. Isti Izvje{taj tretira i izbore za sekretarijate aktiva

---

[956] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 2217/46, Izvje{taj Okru nog odbora NO Banjaluka od 02.XI 1946. godine.
[957] Ibid.
[958] Ibid.
[959] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 98, Stenografske bilje{ke.
[960] Ibid., str. 75. U stenografske biljeske. Na ovoj strani stoji Kasim Mustafi , zbog gre{ke stenografa, umjesto Kasim Had imustafi .
[961] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 98/47.

Narodne srednjo{kolske omladine[962], pa se vidi da su izbori po eli krajem septembra, a zavr{ili krajem novembra 1947. godine. "Pravilno i na vrijeme sprovo enje izbora uglavnom je zavisilo od sre ene evidencije, administrativnog i finansijskog poslovanja, od agitacionih i tehni kih priprema, ali u mnogome i od sreskih (gradskih) odbora NO, odnosno od toga kako su shvatali va nost izbora i kakvu pomo su pru ali u organizaciji i pripremama. Tako, na primjer, u Mostaru i Banjaluci izbori su sprovedeni na vrijeme, jer je gradsko rukovodstvo ulo ilo truda oko priprema za izbore" - ka e se u pomenutom Izvje{taju. U istom Izvje{taju ZV NO BiH, upu enom CV NOJ, 13.X 1947. godine, pohvalno se govori o aktivnostima u Banjaluci, a u vezi sa podjelom lanskih knji ica gdje se ka e da su u Banjaluci postignuti dobri rezultati u djeljenju omladinskih lanskih knji ica i da je podjeljeno ukupno 3.123 lanske knjii ice.

Najbolja knji evno-umjetni ka dru ina[963] u 1948. bila je u enskoj gimnaziji. Zvala se "Zora Kova evi ". Od ukupno 144 omladinki u toj {koli ovom dru inom bilo je okupljeno 125. u enica, a u okviru dru ine najbolja je bila knji evna sekcija. Izme u ostalog, pripremane su knji evne ve eri na francuskom i ruskom jeziku. Na tada upravo odr anoj Gradskoj konferenciji SKOJ-a i NO grada Banjaluke, ova {kola je pohvaljena kao najbolja, po{to je pored van{kolskih rezultata imala najbolje rezultate i u u enju.

Pored veoma uspje{nih kulturnih priredbi, datim u svojim {kolama, srednjo{kolska omladina davala je kulturne priredbe u pojedinim kvartovima u gradu, kao i u okolini grada. Pomoć u radu književno-umjetničkih družina pružao je Gradski odbor Savez sindikata Banjaluke i Gradski odbor kulturno-prosvjetnih dru{tava Banjaluke. Srednjo{kolska omladina u estvovala je masovno i u radu Omladinskog KUD “Veselin Masleša”.

Posebna briga MK KPJ i MK SKOJ-a Banjaluke bila je u vezi sa rezultatima u enja, pošto su naro ito lo{i rezultati bili su u ni im razredima Gimnazije. U vezi sa rezultatima učenja u pojedinim razredima nekih drugih {kola, u Banjaluci je odr an sastanak sa direktorima odgovaraju ih {kola i predsjednicima omladine iz tih {kola, kao i sa predstavnicima Gradskog odbora NF. Ovom akcijom rukovodio je Gradski podbor Nardone omladine Banjaluka. Zaklju eno je, izme u ostalog, da se u svim kvartovima, prona u sobe u kojim e slabi aci u iti, uz neposrednu pomoć profesora i pojedinih drugih intelektualaca. U praksi se ova mjera pokazala efikasnom. Najlo{iji aci pozivani su i u Gradski odbor NO i savjetovani su da poprave rezultate u enja. Na primjer, maturanti velike mature, koji su na prvoj klasifikaciji pro{li sa svega 43 % na pologodi{tu su pro{li sa 64 %, a na tre oj klasifikaciji 72 %, dok su na kraju {kolske godine pro{li su sa 100 %. Ne{to kasnije u svakom razredu, u grupama za u enje, obično je izabran za rukovodioca lan KPJ ili SKOJ-a, koji su bili me u najboljim acima, pa ovom mjerom, kao i uzimanjem li nih i kolektivnih obaveza za pobolj{anje rezultata u enja, postignuti

[962] Ibid.
[963] Li na arhiva N. P., Izlaganje N. Petri ,a Plenarnom sastanku ZO NO BiH u 1948. godini

su veoma dobri rezultati. Posmatrano u cjelini bitno su pobolj{ani rezultati u enja. Upore enja radi, u 1938/39 {kolskoj godini u Mu{koj gimnaziji je pro{lo svega 57,36%, a {kolske 47/48 godine prolazi 97,47 %, pa ovaj podatak sam za sebe govori.

U Izvje{taju[964] Oblasnog komiteta NO Banjaluka, upu enom CK NO BiH o radu u srednjim {kolama u {kolskoj 1947/48 godini, govori se o manjim politi kim ispadima u Mu{koj gimnaziji, najvi{e u VIII razredu. Na primjer, or e Pribi evi isklju en je iz KP i ka njen je od direkcije {kole, ali je i dalje nastavio sa neprijateljskim djelovanjem, pa je isklju en iz NO. Dalje se ka e da je u enskoj gimnaziji Banjaluke u debatnom klubu obuhva eno 80 % aka, a predavanja su odr avali, svakog mjeseca, lanovi MK KPJ i Gradskog odbora NO Banjaluka. Jednim pogre{nim uputstvom, upu enim u pismu CK NO BiH, debatni klubovi su rasformirani u Trgova koj akademiji, Srednjoj tehni koj {koli, Srednjoj medicinskoj {koli i U iteljskoj {koli u Banjaluci. Poslije odre ene intervencije, nakon tri mjeseca, ponovo su osnovani, pošto se smatralo da je to dobar oblik rada za razmjenu mišljenja.

U Banjaluci je osnovana komisija od predstavnika đaka, nastavnika i omladinskih rukovodilaca Mu{ke gimnazije, koja je obi{la sve stanove slabih aka, {to se, takođe, pozitivno odrazilo na rezultate u enja. U istoj {koli ka njen je isklju enjem iz Narodne omladine Stevo Petrovi zato {to je u eniku iz III razreda u me usobnoj tu i izbio dva zuba. U istom Izvje{taju se navodi da je u enskoj gimnaziji 130 lanova Narodne omladine u toku {kolske godine pro italo 3.333 knjige. Knjige "Kako se kalio elik" i "Mladu gardu" pro itale su sve u enice ove {kole, zatim Trgova ke akademije i U iteljske {kole Banjaluke, što je i svojevrsni indikator ideološke usmjerenosti tadašnjih banjalučkih srednjoškolki..

Nau ne grupe su postojale u Mu{koj i enskoj gimnaziji, Trgova koj akademiji, Srednjoj medicinskoj {koli i Srednjoj poljoprivrednoj {koli Banjaluke, ali ozbiljnije su radile samo grupe u enskoj gimnaziji i Trgova koj akademiji. Dalje se ka e da Mu{ki a ki dom u Banjaluci slu i primjerom u svakom pogledu i zato su djeca ovoga doma postigla odli ne rezultate u u enju. Statut NO je proučen u svim aktivima ovih {kola i sprovodi se u ivot. U svim {kolama su izabrana razredna rukovodstva i sekretarijati {kola, a u Trgova koj akademiji, Srednjetehni koj {koli, U iteljskoj {koli i Stru no-produ noj {koli industriskog smjera osnovani su i {kolski komiteti NO - ka e se u navedenom Izvje{taju.

Izbacivanje u enika iz {kola zbog neprijateljskog djelovanja

U 1945. godini po elo se sa izbacivanjem u enika iz srednjih {kola zbog iskazanog neprijateljskog djelovanja, a ista praksa nastavljena je i u narednoj godini. Avgusta mjeseca 1945. godine bili su osnovani odbori USAOJ-a u svim

[964] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla br. 336, Izvje{taj Oblasnog komiteta NO Banjaluka o radu u srednjim {kolama u 1948/49 {kolskoj godini.

{kolama Banja Luke,[965] ali, kako je tada uočeno, djelovale su paralelno i neke druge organizacije.

U izvje{taju PK SKOJ-a BiH-e, upu enom CK SKOJ-a, 2.VIII 1945. se ka e: "Mi danas imamo skojevsku organizaciju u svim školama koje su proradile.[966] Ali, djelovale su i druge organizacije. U navedenom izvje{taju, u vezi sa uvo enjem vjeronauke kao predmeta, se ka e: "Negdje u nekim {kolama (Sarajevo, Banjaluka) u nekoj omladini iz redova žMladih muslimana' i žKri arske organizacije' poku{ali su da na to pitanje skrenu pa nju da obećavaju kako e oni platiti nastavnike vjeronauke za sve u razredu."[967] U jednom drugom izvje{taju se ka e: "Dvije u enice u Trgova koj akademiji sastavile su pjesmu u stihovima protiv partizana, NOB-e i Tita…" Većina učenika bila je za izbacivanje ovih učenica iz škole i o tome je zaključeno na gradskoj konferenciji Narodne srednjoškolske omladine ove škole i putem razrednog delegata dat je predlog nastavnom vijeću da obe budu izbačene. Ali, na sastanku nastvanog vijeća Pavle Ravlić, delegat razreda, energi no je zastupao svoj li ni stav, a ne stav organizacije Narodne srednjo{kolske omladine i zalagao se da te učenice ostanu u {koli. "U ovom slu aju, kao i u mnogim drugim, rad reakcionarnih dje aka i reakcionarnih profesora (...) bio je povezan i jedinstven",[968]ka e se u navedenom pismu Okru nog odbora USAOJ-a Banjaluka, poslanog 1.VIII 1945. godine.

Nekoliko učenica iz VII i VIII razreda Gimnazije u Banjaluci, (sa zna kom M. P.) redovno odlazi na sastanke u crkvu, sa kojima rukovodi katoli ki sve{tenik.[969]

Omladina Gimnazije Banjaluke izbacila je iz {kole Zlatka Latkovi a, zato {to je bio funkcioner u usta{koj mlade i. Podr{ku ovoj mjeri dale su sve organizacije omladine u {kolama, kao i prosvjetne vlasti.[970]

U 1946. godini u školama se pristupilo radikalnijem i{ enju od neprijateljsih elemenata. Na tre oj konferenciji Narodne srednjo{kolske omladine, na kojoj su uzete obaveze pred III Kongres Narodne omladine Jugoslavije, kojoj je prisustvovalo 1.500 mladih, izme u ostalog, zaklju eno je da se iz redova aka isklju e klero-fa{isti ki i etni ki elementi. Na ovoj konferenciji bio je najaktivniji profesor Gimnazije Ljubo Trivi . Neposredno pred njeno odr avanje odr ane su konferencije Narodne srednjo{kolske omladine u svim {kolama. Zaklju eno je da se isklju e[971]

Iz Partizanske gimnazije:

---

[965] Arhiv BiH, CK NOBiH, broj 97/45
[966] Ibid.
[967] Ibid.
[968] Ibid., str. 16.
[969] Ibid.
[970] Ibid., i br. 126/45, pismo Okru . odbora USAOJ-a Banjaluka od 29.VIII 1945.
[971] Arhiv BiH, CK NOBiH, br. 414/46, Izvje{taj Okru nog odbora USAOJ-a Banjaluka, upu en Zemaljskog odboru NOBiH (potpisao Svetko Brki).

1. Kemal Pa{i , IV razred
2. Fuad Topi , " "
3. Fadil Hand i , " "
4. Slavko Gruba , V "
5. Jovanka Grubor, " "
6. Bakir Drlja i , " "
7. Bogdan Bogdanovi , V razred
8. Velimir Markovi , V/IIb razred
9. Bogdan Bogdanovi , V/IIb "
10. Stojan ur i , VI razred
11. Du{an Despini , II "
12. Mesud Alagi , IV "
13. Ago Jakupovi , " "[972]

Iz U iteljske {kole:

1. Maja Lipovac
2. [tefica Star evi
3. Marija Radi
4. Magdalena Kezi
5. Ifeta Re epovi

Interesantno je napomenuti da je do isklju ivanja nepodobne omladine iz srednjih {kola uslijedilo znatno kasnije nego {to je to u direktivama iz vi{ih rukovodstava dato. To se vidi iz zapisnika sa sastanka CK SKOJ-a, odr anog 16.I 1946. godine u kome stoji: "17. januara odr avaju se po srednjim {kolama konferencije u vezi sa izbacivanjem reakcionarnih u enika. Po{to je stvar vrlo osjetljiva re eno je da Rato (Dugonji), Stana (Toma{evi), Mile (Neori i), Milutin (Balti) i Slavko (Komar) prisustvuju po jednoj konferenciji."[973]

Rad Saveza pionira

Odredi Saveza pionira prvo su osnovani po kvartovima i to odmah prvih dana poslije oslobo enja, mjeseca maja 1945. godine, po{to osnovne {kole jo{ nisu bile po ele sa radom. Tako, na primjer, konferencija Saveza pionira u kvartu Centar grada, odr ana je 21.V 1945. godine, a prisustvovalo je 60. pionira. Osnovan je {tab odreda sa dvije ete. Za komandira u Dolcu izabran je Mehmed Suba{i , a za u i Centar grada ika Suba{i .[974]

[972] Ibid., br. 2217/46, Pismo gradskog odbora Narodne omladine, upu eno ZO BiH, 11.VIII 1946., (potpisala Nevenka Petri).
[973] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, II b - 1/16
[974] Notes N. P., I Dio.

Na sastanku sekretara skojevskih aktiva, odr anom 22.V 1945. godine, u okviru druge ta ke dnevnog reda, u kojoj se raspravljalo o USAOJ-u, posebna podta ka bila je o radu sa Savezom pionira. Odbori USAOJ-a tada su ve bili osnovani po kvartovima, a u okviru njih osnovani su i brojni odredi Saveza pionira. Na ovom sastanku razmatrani su i zadaci omladine, kao i pionira, na ras i avanju ru{evina, kako bi se stvorili uslovi za po etak rada osnovnih {kola.[975]

U podjeli po sektorima rada, na sastanku MK SKOJ-a Banja Luka, odr anom 30.V 1945. godine, za rad sa pionirima bila je zadu ena Nurka Had iselimovi . Iste godine MK SKOJ-a na sastanku, održanom 11. juna, razmatrao je rad Saveza pionira i to u okviru priprema za prvu Mjesnu konferenciju USAOJ-a Banjaluke. Izme u ostalog dogovoreno je da se za izradu pionirskih marama obezbijedi materijal odgovaraju e crvene boje. Na istom sastanku dogovoreno je o organizovanju Saveza pionira i u Gimnaziji.[976]

Za obavje{tavanje javnosti o doga ajima, koji su se tako burno zbivali tih prvih dana poslije rata, po{to radio-aparat nije imao skoro niko od stanovni{tva, u samom centru grada bili su postavljeni zvu nici tzv. gradska razglasna stanica. U njenom programu rada bile su posebne emisije za pionire, svake subote u 6.30 asova ujutro.[977]

Na svim kulturnim priredbama pioniri su uvjek bili uklju eni i obi no je priredba po injala sa pionirskim ta akama. Ilustracije radi, dajemo jedan program kulturne priredbe, iz koga se to vidi: (1) "Bukvar" - izvode pioniri, (2) "Evo danas osmo ve e"-solo pjevaju dvije pionirke Mersada Had iabdi i Hasiba La arevi , (3) Narodno kolo-izvodi U iteljski kurs, (5) Narodno kolo izvodi omladina Gornjeg [ehera, (6) "Zvijezda petokraka" - solo recituje Mersada Had iabdi , (7) Pionirski hor, (8) Dvije pjesme - "Ka u{a" i "Malo milo dijete".[978]

Već u mjesecu maju 1945. godine u Banjaluci je bilo organizovano oko 1.100 pionira.[979] PK SKOJ-a BiH u svom pismu CK SKOJ-a, upu em 25.IV 1945. godine, izme u ostalog ka e: "... 6. maja, na dan po etka na{eg kongresa u svim na{im krajevima bi e i formiranje pionirskih organizacija. ak i u krajevima u koje smo tek do{li ... Djeca se nevjerovatno brzo i rado okupljaju. Sa svim drugovima dobro smo prodiskutovali kako treba postaviti rad pionirske organizacije. Prema zaklju cima CO USAOJ-a[980] u Rezoluciji o {kolskoj omladini, koju je usvojio I Kongres antifašističke omladine BiH-e, u ta ki br. 5 se ka e: "Pionirska organizacija, koja se sada stvara po osnovnim {kolama, kao svoj glavni zadatak treba da shvati da treba posti i dobre rezultate u u enju, u emu e im pomagati u itelji, produbljavanjem znanja, discipline i dobrog pona{anja, {to aci treba da

[975] Ibid.
[976] Ibid., I Dio, str. 14, 15 i 20.
[977] Ibid, I Dio, str. 40.
[978] Ibid..
[979] Li na arhiva Dule Vidovi a, Zabilje{ka Dule Vidovi a.
[980] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 100/1945, Pismo PK SKOJ-a BiH od 25.IV 1945.

sti u u {koli."[981] Rukovode i se i ovim stavom iz Rezolucije u Banjaluci je 20.VI 1945. godine, bilo ukupno 8 odreda Saveza pionira sa 2.360 lanova, 64 lana {taba odreda, 32 {taba eta sa 136 lanova i ukupno 236 desetina.[982]

Odmah poslije rata u Banjaluci je bilo dosta ratne siro adi, kako od samih banjalu kih porodica, stradalih u ratu, tako i djece koja su do{la u Banjalku iz okolnih srezova. Od stradalih banjalu kih porodica ostalo je 118 ratne siro adi od ukupno 4.630 na Okrugu Banja Luka. Iz grada Banjaluke kolonizirano je u Sloveniju 20, a u okolinu Banjaluke 98 djece. U grad Banjaluku je kolonizirano 483 ratne siro adi iz drugih krajeva, od toga 358 je smješteno u porodični smještaj besplatno, a 135 djece uz pla anje. Ne{to docnije uz pla anje je bilo 223 ratne siro adi. Poslije prihvatanja ove djece bilo je prijavljeno jo{ 260 gra ana da prime ratnu siro ad bez pla anja i 225 djece uz pla anje.[983]

O aktivnosti Saveza pionira nalazimo podatke i u Izvje{taju Okru nog odbora USAOBiH-a, u kome stoji: "U Banjaluci su pioniri za poslednji mjesec dana dali 3 emisije, koje su s njima pripremili pionirski rukovodioci. U tim emisijama davane su horske i solo recitacije i izno{eni su rezultati pionirskog rada."[984]

U 1946. godini, povodom Titovog ro endana, organizovane su logorske vatre,[985] na kojima su pionirski i omladinski rukovodioci, kao i oficiri JA govorili o NOB-u. Pored zadu enih u MK SKOJ-a, u ovoj godini u Mjesnom odboru USAOJ-a Banjaluka, u svojstvu lana Plenuma za rad sa pionirima bila je zadu ena Gospava Brkovi .[986] U Gradskom {tabu Saveza pionira radila je i Nevenka Radanovi , koja je do{la iz Sanskog mosta, odmah poslije odlaska Nurke Had iselimovi (zbog udaje).

O potrebi organizovanju pionirskih logorovanja za siroma{nu djecu zaklju eno je na sastanku OK SKOJ Banjaluka, odr anom 09.VII .1946. godine.[987] Prvo pionirsko logorovanje za banjalučke pionire organizovano je u staroj zgradi osnovne {kole na periferiji Gornjeg [ehera, koja je bila sva u zelenilu. S obzirom da su se po {umama nalazile odbjegle usta{e i etnici, objektivno je postojala opasnost od nekog prepada i sl., pa je tra en bataljon vojske za obezbje enje. Logorovanje je bilo od 17.VII 1946. godine (prva smjena) u trajanju od 10 dana. Po{to je bilo nekoliko smjena ranije je bio osnovan odbor za organizovanje ovog logorovanja, kao i {tab logorovanja. Jedan od sastanaka odbora za organizovanje logorovanja, odr an je u stanu Bibe Haramba{i , 09.VIII 1946. godine. Pored neophodnih stvari za ovo logorovanje prikupljene su i igra ke za djecu. Pioniri su

[981] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, 111/1945, Rezolucija o srednjo{kolskoj omladini, usvojena na I Kongresu omladine BiH, 09.V 1945.
[982] Li na arhiva N. P., Posebna zabilje{ka od 20.VI 1945. godine, sa satanka MK SKOJ-a.
[983] Arhiv BiH-a CK NO BiH, br. 377/1946. godinu.
[984] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 532/1945. godinu, br. 7, Izvje{taj Okru nog odbora USAOBiH-a, upu en ZO USAOBiH-a, Odjelu za pionire.
[985] Li na arhiva N. P., Izlaganje N. Petri na logorskoj vatri Saveza pionira Banjaluke.
[986] Notes N. P., II Dio, str. 109.
[987] Ibid. II Dio, str. 98.

bili anga ovani, pored ostalog, i na branju ljekovitog bilja, o emu su dobijene instrukcije od Rade Cisar a, farmaceuta, iz Gradskog narodnog odbora.

Neposredno po odr avanju V Plenuma CV NOJ, odr anog 18.VIII 1945. godine, na kome su razmatrani stanje i zadaci u Savezu pionira, odr ano je Gradsko savjetovanje o radu Saveza pionira u Banjaluci, u ijem radu su u estvovali svi pionirski rukovodioci i u itelji, zadu eni za rad sa pionirima. U referatu,[988] podnijetom na ovom savjetovanju, iznijeti su rezultati rada u protekloj godini, zatim poslije V Plenuma CV NOJ. Kao osnovni nedostatak u radu iznijeto je da aktivi NO ne daju najbolje omladince za pionirske rukovodioce. Tako e je iznijeto da su zapa anja pionrskih rukovodilaca i predstavnika {kola bila odli na. Posebno je istaknuto da treba da se vodi ra una da pionirska organizacija ne poprimi elemente krute vojni ke organizacije. Na kraju su istaknuta etiri osnovna zadatka: produbljivanje kod djece ljubavi prema domovini, zatim ljubavi prema marljivom radu, u enju i istrajnosti u prevladavanju te{ko a.

O obavezama[989] koje je Gradski odbor NO Banjaluka preuzeo za mjesec april 1947. godine, preuzeto je 9 ta aka u vezi sa radom Saveza pionira, kao na primjer: odr ati sastanak sa pionirskim rukovodiocima i u iteljima u V Osnovnoj {koli, (15. aprila); sastanak pionirskih rukovodilaca (18. aprila); otpo eti sa pripremama za pionirsku priredbu (20. aprila) itd.

U Izvje{taju Gradskog odbora NO Banjaluka, upu enog ZO NO BiH, od 10.IV 1947. godine, o radu pionirske organizacije se ka e: " U ovom periodu odr ano je 3 seminara za pionirske rukovodioce (od 1.I - 15.III 1946.) sa slijede im temama: 1. Statut Saveza pionira, 2. Zaklju ci V Plenuma CV NOJ-a, 3. Literatura u Savezu pionira i 4. Vaspitanje pionira. Poslije svakog navedenog seminara odr avane su konsultacije. Pionirski prilog u posljednja dva mjeseca pove ao se za 15 %. Izvr{ene su 3 akcije za ure enje pionirskog doma, date su dvije priredbe u svrhu otvaranja doma. U toku "Svjetske omladinske nedjelje" obavljene su od strane predstavnika Narodne omladine dvije posjete pionirskim domovima.[990]

"U Savezu pionira Banjaluka-grad kroz pretkogresno takmi enje formiran je centralni pionirski hor sa 107 lanova, koji vr{i ozbiljne pripreme za Festival Saveza pionira,"[991] ka e se u kongresnim materijalima.

Na sastanku sekretarijata Gradskog odbora NO Banjaluka, odr anom 13.IX 1947. godine, pod drugom ta kom dnevnog reda osnovan je Gradski {tab Saveza pionira u slede em sastavu: 1. Gospava Brkovi - za uspjeh u {kolama, 2. Jovanka Krivaja

---

[988] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, IIc-1/12, Peti Plenum CV NOJ, odr an 18.VIII 1945. godine, Li na arhiva N. P., Izlaganje N. Petri na Gradskom savjetovanju o radu Saveza pionira odr anom poslije Petog plenuma CV NOJ..

[989] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 716/1947., Obaveze Gradskog odbora NO za april.
[990] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 761/1947., Izvje{taj Gradskog odbora NO od 10.IV 1947. godine.
[991] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. kutija 58, str. 4.

- za uspjeh u {kolama, 3. Nevenka Petri , bez sektora, 4. Dragoljub Ze evi , načelnik za prosvjetu u GNO - uzdizanje pionirskih rukovodilaca, 5. or e Pribi evi , kulturni rad, 6. Jovanka Torbica - pionirski dom, 7. Mirjana Prača - evidencija i finasije, 8. Hati a Sara – {tampa, 9. fiskultura (nije niko zadužen) i 10. Seka Masle{a - dje iji domovi.[992]

U Zapisniku[993] sa gradske izborne konferencije SKOJ-a, odr ane 01.X 1948. godine, stoji : "Gospava Brkovi je vrlo lijepo prikazala ulogu SKOJ-a u razvoju pionirske organizacije."

Prvi broj "Pionirskog lista" iza{ao je 01.XI 1948. godine. Gradski {tab Saveza pionira nastojao je da se obezbjedi da svaki {tab Saveza pionira prima najmanje po jedan primjerak lista.

Druge polovine maja 1949. godine, odr ane su sreske i gradske smotre Saveza pionira, na kojima su birani najbolji da u estvuju na smotri Saveza pionira Bosne i Hercegovine. Veoma uspjela smotra Saveza pionira odr ana je i u Banjaluci.[994] Smotra, odnosno pionirski festival odr an je 27.VII 1949. godine.

Oblasni komitet NO Banjaluka organizovao je seminar sa na elnicima i sekretarima Saveza pionira u Banjaluci od 15-30.01.1950. godine. Izme u ostalih pitanja na ovom seminaru istaknut je problem pojave bezprizornih.[995]

Prva okru na konferencija omladine Okruga Banjaluka

Okru na konferencija omladine Banjalučkog okruga odr ana je 11.VI 1945. godine. Za pripreme ove konferencije, 11 dana ranije osnovan je prire iva ki odbor u koji su ušli uglavnom ljudi iz grada Banjaluke i to: profesor Ljubo Trivi , predsjednik Gradskog odbora NOF-a, iz OK SKOJ-a etiri lana: Dule Vidovi , Milo{ Gli{i , Svetko Brki i Nevenka Petri , zatim Branimir Ljubi i i Beso Afgan. Konferencija je odr ana u Narodnom pozori{tu. Za pripreme sale bili su zadu eni Bato Jankovi i Alija Kozar anin. Bilo je predvi eno da delegati sami donesu svoju hranu, koliko mogu, a sreski odbori USAOJ-a da obezbijede dovoljno hrane za delegate sa svoga sreza, tako {to bi se ta hrana zajedni ki spremala za sve delegate. Za smje{taj delegata osnovan je odbor od predstavnika svih kvartova, s tim da si obezbijede pomočnike iz ulica u koje e biti smje{teni delegati, kako bi ih mogli razvoditi na spavanje. Za prevoz i razmje{taj delegata u [996]gradu bili su zadu eni Mira Kaos i Milo{ Gli{i .

---

[992] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 24/1947, Zapisnik sa sastanka Gradskog odbora NO Banjaluka od 13.09.1947. godine.
[993] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, Ia-1/11 Zapsnik sa Gradske izborne konferencije SKOJ-a grada Banjaluke od 01.X .1948. godine.
[994] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 1458/1949.
[995] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, br. kutije u Fondu 95, br. kutije u godini 7, str. 277, Informacija Org-instruktorskog odjeljenja.
[996] Notes N. P., str. 12. i 13.

Predvi en je i kulturni programa za u esnike konferencije, s tim da MK SKOJ-a Banjaluka organizuje samo nekoliko ta aka kulturnog programa, a ostale e drugi. Zatim, dogovoreno je da Beso Afgan organizuje ure enje grada, Kemo Halilovi da pripremi ulaznice i pozivnice za goste. Za sportski dio programa bilo je predvi eno: bacanje kugle, nogomet, rvanje, ga anje pu{kom, skakanje, vu enje konopca i dr., a za organizovanje ovoga bili su zadu eni Beso Afgan, Branimir Ljubi i i Sre o. Kao {to se iz iznijetog vidi na sastancima prire iva kog odbora razmatrane su samo organizaciono-tehni ke pripreme okru ne konferencije USAOJ-a, dok su sadr inske razmatrane na sjednicama OK SKOJ-a. U stvari, bila je uobi ajena praksa da MK SKOJ-a, odnosno Mjesni odbor USAOJ-a preuzme uglavnom cjelokupne pripreme ove vrste, s obzirom da su se svi okružni skupovi održavali u gradu Banjaluci, pa su tako preuzete i ove organizaciono-tehničke pripreme, kao i za druge slične skupove.

O svemu naprijed iznijetom o radu USAOJ-a u Banjaluci, mogu se na i pouzdani podaci i u Izvje{taju[997] PK SKOJ-a BiH-e u kome, izme u ostalog, stoji: "Poslije I kongresa antifašističke omladine BiH, odr ane su okru ne i sreske (gradske) konferenije omladine, a naro ito se razvijalo takmi enje pred Balkanski kongres, {to je mnogo aktiviziralo omladinske rukovodioce i SKOJ-evsku organizaciju i značajno doprinijelo ja anju na{eg pokreta", ka e se u prvom pasusu Izvje{taja. Dalje se ka e "Mi smo u ovom vremenu osjetili ve e prila enje na{em pokretu i hrvatske omladine, ije je okupljanje bilo i jo{ uvijek je, najve i problem u nas ... jedan dio muslimanske omladine ... nalazi se pod jakim uticajem reakcije, koja nastoji da na muslimansku omladinu djeluje preko organizacije "Maldi muslimani" ... Ra una se da u BiH ima 10.000 naoru anih neprijatelja. Reakcionari u BiH vrlo su uporni u odbrani ratnih zlo inaca ... injenica je da mi imamo još uvijek jedan dio omladine, a naro ito hrvatske van na{eg pokreta. U ve im gradovima (Sarajevo, Banjaluka), me u neobuhva enom omladinom, najve i je broj onih iznad 18 godina, odnosno upravo onih koji e imati pravo glasa na slijede im izborima."[998]

U zaklju cima sa sastanka[999] Mjesnog odbora USAOJ-a Banjaluka, odr anom 05.X 1945. godine, vidi se da svu predstoje u aktivnost treba usmjeriti na pripreme za izbore. Stoga treba nastojati da svi omladinci budu u bira kim spiskovima i oni koji nisu u omladinskoj organizaciji; sa ljudima treba i pojedina no raditi, a onu omladinu, koja jo{ nije okupljena, pridobijati putem organizovanja sijela; isticati da Narodni front nije homogena organizacija ve da okuplja naj{ire narodne mase, po{to prvobitni polet omladine, kakav je bio neposredno poslije oslobodhenja počinje da stagnira; treba poja ati aktivnosti neposredno pred izbore koji e se odr ati 11. novembra, a po svom zna aju su daleko va niji nego mnogi drugi, tako e va ni doga aji. Pored toga, nagla{eno je da je Narodni front op{temasovna

[997] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIIb-4/1, Izvje{taj PK SKOJ-a BiH-e od 1.VIII 1945. godine (ima 24 strane).
[998] Ibid., str. 5.
[999] Notes N. P., I Dio, str. 33.

organizacija, pa bi se i pred inostranstvom trebalo pokazati da on okuplja narod masovno, zatim treba pristupati svim ljudima prijateljski i obja{njavati im zna aj predstoje ih izbora, a ljude koji nisu uklju eni u politi ki ivot ne treba izolovati, ve ih treba kroz razne forme pridobijati. Na kraju je nagla{eno da treba poja ati aktivnost na svim poljima rada u USAOJ-u u cilju priprema za predstoje e izbore.

Krajem 1945. godine ponovo je do{la direktiva[1000] od CK SKOJ-a da se u agitaciji i {tampi treba posvetiti posebna pa nja raskrinkavanju akcija reakcionarnog klera ("Pastirsko pismo"), njihov otpor i revolt protiv agrarne reforme i dr.

U e{ e omladine grada Banjaluke na radnim akcijama od 1945-1950. godine

Prilikom osnivanja tzv. mjesnih frontovskih radnih brigada u organizacijama Narodnog fronta, a po preduzećima tzv. sindikalnih brigada, odmah po osloba anju Banjaluke omladina je bila masovno okupljena u omladinske ete, koje su bile u sastavu pomenutih brigada. Prvi radni zadaci tih brigada bili su ras i{ avanje ru{evina od bombardovanja i drugih ratnih razaranja, a kako je vrijeme odmicalo omladinske radne jedinice anga ovane su i na novim zadacima koji su u tim poslijeratnim danima velikog entuzijazma cjelokupnog naroda bili mnogobrojni.
Mora se istaći da je među svim u esnicima na radnim akcijama, bez obzira na godine učesnika, vladao nevi eni radni polet, toliki entuzijazam, da se to, gledano iz današnje perspektive, ne može ni zamislit, a posebno me u omladinom. Ne{to docnije po {kolama, kao i po kvartovima, zapo elo se sa osnivanjem omladinskih radnih brigada, tako da je sva omladina, izuzev one koja je bila neprijateljski raspolo ena prema novoj revolucionarnoj vlasti u Jugoslaviji, bila okupljena i anga ovana na tada{njim radnim zadacima. Tako su bile osnovane omladinske srednjo{kolske brigade: Mu{ke gimanazije, Ženske gimnazije, Partizanske gimnazije, Srednjtehni ke škole, Trgova ke akademije i td.

Na izgradnji omladinske pruge "Br ko-Banovi i" iz Banjaluke su u estvovale dvije srednjo{kolske brigade, a u okviru njih bila je uklju ena i omladina iz kvartova. One su bile na izgradnji pruge Brčko-Banovići u julu i avgustu 1946. godine.

Srednjo{kolska brigada "[o{a Ma ar" bila je sastavljena od omladine: U iteljske {kole, U iteljskog kursa i U iteljskog kursa II, a imala je ukupno 250 brigadira. Srednjo{kolska brigada "Veselin Masle{a" bila je sastavljena od omladine Mu{ke i enske gimnazije, Trgova ke akademije i Srednje poljoprivredne {kole sa 270 brigadira.[1001]

[1000] Arhiv CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, IIc-1/15, br. 545 od 12.10.1945., Pismo upu eno CK SKOJ-a, potpisao Milovan ilas.
[1001] Li na arhiva N. P.,

Iz odgovaraju e dokumentacije[1002] [taba omladinskih radnih brigada na izgradnji pruge Br ko-Banovi i vidi se da su bile dvije omladinske srednjo{kolske brigade, nazvane I i II banjalu ka brigada. Iz dokumentacije se vidi da su i ne{to ranije bile dvije brigade iz Banjaluke na izgradnji ove pruge. Odlukom br. 4 spomenutog {taba progla{eni su za udarnike iz I Banjalu ke brigade: Stanka Zmijanovi , Bojana Jeli , Milivoj Tali , uro Topi , Bo{ko Mari , arko Tali , Mladen uli , Niko Simi , Ljubo Radonji , Bo ica Petkovi , Gojko Hrvaćanin, uro Kos, Milan Gari , Muharem Muratovi , Ljubomir Gluji , arko Damjani , Milan Ostoji i Petar Mari . Iz II Banjalu ke brigade progla{eni su za udarnike: Savka Mazalica, Stana Radi , Stojan San evi , Mile Samardžija, Milorad Diljevi , Milan Jeki , Pero Obradovi , Bosa Duki i Luka Gi i .

U drugom progla{avanju udarnika iz I Banjalu ke brigade progla{eni su: Stojan Mr a, Angijat Bo{njak, Milan Babi , Trivo Babi , Bo{ko Samardžija, Dragan Gr i i Alija akuli . U II banjalu koj brigadi progla{eni su: Gojko Toroman, Vida elica, Sveto Te{anovi , Drago Rak, Jovan Marjanovi , Radoslav Mr a, Milan Sarajli , ivko Ili , Branko Toroman, Slavko Jauz, Novak Kesi , Bogdan Todorovi , Mile Miladinovi i Hajdija Hadžisulejmanovi .[1003]

Na sastanku Okru nog komiteta SKOJ-a Banjaluka, održanom zajedno sa svim sekretarima sreskih i gradskih komiteta SKOJ-a Banjalučkog okruga, odr anom 12.VI 1946. godine,[1004] u okviru dnevnog reda razmatrane su i pripreme za omladinsku prugu Br ko-Banovi i i zaklju eno je da se obezbjedi da bude {to vi{e lanova KPJ i SKOJ-a, da se odmah formiraju partijske ćelije i aktivi SKOJ-a po etama brigada, da sekretari partijskih organizacija i aktiva SKOJ-a u brigadama budu ljudi koji su te poslove obavljali i prije polaska u brigade, a brigadni komitet SKOJ-a da bude sastavljen od sekretara partiskih ćelija i sekretara aktiva SKOJ-a. Zatim, da svi lanovi SKOJ-a ponesu karakteristike, da se odmah jave osobama koje su partijski sekretari, kako bi se po ugledu na njih javila i ostala omladina. Utvr eno je da u jednoj brigadi iz Banjaluke treba da po e 200 omladine, izme u ostalih u {tab brigade da u e Milenko Paji , da Banjaluka grad treba da obezbijedi do 20 omladinskih aktivista za kulturno-prosvjetne referente u ostalim brigadama sa okruga Banjaluke, da svi brigadiri ponesu: porcije, ka{ike i ćebad, da se svakom brigadiru od odjeljenja za socijalnu za{titu obezbijedi po jedan paketić sa hranom za put i osnovnim sredstvima za higijenu. I na sastanku MK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 16.VI 1946. godine, razmatrane su pripreme za omladinsku prugu po direktivama sa već spomenute sjednice OK SKOJ-a.[1005]

[1002] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla br. 127.

[1003] Na Omlad. pruzi Br ko-Banovi i ukupno je progla{eno 2.768, a pohvaljeno je 4.295. Ova pruga, u du ini od 88,5 km sagra ena je od 01.V - 07.XI 1946. godine, odnosno za samo 190 dana, a ranije je za gradnju pruge u ovoj du ini trebalo oko 3,5 više vremena. Na pruzi je bilo ukupno 62.268 omladine (50.341 muške i 11.923 enske omladine. 114 brigada je progla{eno udarnim dva puta, pohvaljeno je 52 brigade, jedan puta 196. Pruga je zavr{ena na Dan Oktobarske revolucije, 07.XI 1946. godine..

[1004] Notes N. P., II Dio, str. 73.

[1005] Ibid,, II dio, str. 85.

Na sastanku OK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 03.VII 1946. godine,[1006] izme u ostalog, raspravljano je o otpremi srednjo{kolske brigade, sedamnaeste po redu (verovatno sa okruga), pa se ka e da Branko Cerovac, maturant banjalčuke Gimnazije, treba da bude komandant brigade i da 16.VII 1946. godine treba da bude smotra ove brigade.

Okru na konferencija omladine Banjaluka, odr ana 16. i 17.II 1947. godine, utvrdila je plan slanja omladine na omladinsku prugu [amac-Sarajevo. Prema tome planu iz grada Banjaluke trebalo je poslati 4 brigade i to:

250 omladine od	01.IV - 01.VI 1947.	I	srednjoškolska	brigada
250 " "	01.V - 01.VII 1947.	II	"	"
250 " "	01.VII- 01.IX 1947.	III	"	"
250 " "	01.VII- 01.IX 1947.	IV	"	"

Ukupno: 1.000 omladine iz grada Banjaluke u 4 brigade.[1007]

Iz pregleda prijavljene omladine[1008] za izgradnju pruge [amac-Sarajevo vidi se da je do 24.III 1947. godine bilo prijavljeno 1.366 omladine, {to zna i 366 vi{e nego {to je bilo predvi eno, pa i to govori o radnom entuzijazmu srednjoškolske omladine u gradu Banjaluci, a u isto vrijeme i o dobroj agitaciji koju su izvr{ili MK SKOJ-a i Mjsni odbor Narodne omladine Banjaluka.

U Arhivu BiH prona en je izvje{taj Gradskog odbora NO Banjaluka o pripremama za prugu, pa po{to je veoma ilustrativan, dajemo neke djelove.: " ... Prva gradska brigada broji 305 brigadira, od toga 54 % muslimana, 27 % Srba, 19 % Hrvata. Nacionalni sastav {taba brigade je: 4 muslimana, 2 Srbina i 2 Hrvata. Socijalni sastav {taba je: 1 radnik, 1 intelektualac i 6 ostalih. [tab brigade je potpun, tj. ima 8 lanova. Brigada je podjeljena na 6 eta i to: I eta sastavljena od omladine I. kvarta, II i III eta od omladine II kvarta, IV četa od omladine IV kvarta i V i VI eta od omladine V kvarta. Nacionalni sastav {tabova eta (komandira i zamjenika komandira) je slijede i: 7 muslimana i 5 Srba, socijalni sastav: 8 radnika, 4 ostali.

Svaki brigadir je po odlasku na prugu dobio slijede e: 1 zimski kaput (brigadirke su dobijale enske kapute), 1 kratki kaput (brigadirke jakne), jedne hla e (brigadirke suknje) i 1 cipele. Svaki drugi brigadir-brogadirka dobio-la je pe{kir i maramice, a svaki tre i-a majicu.

Za svaku etu napravljena je republi ka zastava, etna (150/75 cm) i dvije brigadne FNRJ (2/1 m).

[1006] Ibid, II, str. 94.
[1007] Ibid.., Drugi dio, str. 98.
[1008] Arhiv BiH-a, CK NO BiH, br. 607/47, Izvje{taj Okru nog odbora NO Banjaluka od 24.03.1947. godine.

Za intendaturu je nabavljeno 5 kazana. Od fiskulturnih rekvizita nabavljeni su 2 diska i 2 kugle. Za sanitet je nabavljena mala ambulanta, zatim biblioteka sa 150 knjiga) itd. U brigadi je bilo 12 nepismenih i 18 polupismenih, pa je ponijet materijal za analfabetske tečajeve. Od muzičkih instrumenata sa brigadom je oti{lo: 2 gitare, 1 prim i 1 truba. Brigadna intendantura ponijela je sa sobom 15 paketa konzerviranog mlijeka (u te nom stanju), 1 sanduk karamela-bombona, 2 sanduka sira (ementalera), 20 ko{ulja za udarnike, 1 sanduk pra{ka za zube (u tubama), 1 sanduk brijaćeg sapuna i 20 komada crnog i bijelog konca. Gradski odbor NO nabavio je i podijelio na svaka dva brigadira po jedno ćebe (UNRI-na ebad od različitih komadića platna).

Prije otpreme brigade vršeno je prikupljanje nov anih priloga sa organizovanih priredbi u tom cilju. I Gradski odbor NO dao je jednu priredbu sa koje je dobijen prihod u iznosu 11.000,00 dinara. Tako e je data priredba u Kotor Varo{u na kojoj je bio prihod svega 1.100,00 dinara. Prilozi su sakupljani od Okru nog i Gradskog narodnog odbora - ukupno 3.500,00 din. (Prikupljena sredstva su bila sasvim simbolična. Na primjer, za otpremu prve gradske brigade kupljene su arape za minersku brigadu, tako da je odmah potro{eno oko 3.000,00 din).

Poslije odlaska I Banjalučke brigade Gradski odbor NO Banjaluka pristupio je formiranju II brigade, za koju je ve bio prijavljen dovoljan broj omladine. “Ve su odre eni lanovi {taba brigade i komandiri eta, sa kojim e se odr ati sastanak 31. marta. Predvi eno je da se sa brigadirima po etama odr e konferencije do 06. aprila, a 13. aprila prva brigadna smotra sa predavanjem o tehni koj za{titi. Zadnja smotra brigade, prije polaska, održaće se do 21 aprila, sa predavanjem o higijeni. Do 24. aprila treba brigada izvesti jednu lokalnu radnu akciju. [to se ti e materijalnog opremanja II gradske brigade, za nju su ve prona eni kazani, odje a i obuća - kompleti za dvije ete, a s obzirom da je u okru nom skladi{tu bilo robe vjerovalo se da e i ova brigada sa te strane biti zadovoljna. Najmanje 4 dana prije polaska trebalo je sa initi definitivne spiskove brigade po etama ....”[1009]

Na sastanku Gradskog odbora NO Banjaluka, odr anom 13.IX 1947. godine, zaklju eno je o sastavu {taba brigade III grupe III smjene za prugu [amac-Sarajevo. U {tab su u{li Vlado Juri , komandant, Mi{o Vojinovi , zamjenik komandanta, Fahira au{evi , statisti ar, Smilja uti , kulturno-prosvjetni rukovodilac, Ibrahim Abe{i , intendant, (trebalo je još pronaći medicinskog radnika za referenta saniteta).[1010]

U 1948. godini, u vrijeme napada Informacionog biroa na KPJ, odnosno na našu zemlju, osnovana je u gradu Banjaluci srednjoškolska brigada, kombinovana od omladine iz više srednjih škola, koja je pošla na izgradnju aluminijskog metalnog

[1009] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 25/47, Izvje{taj Gradskog odbora NO Banjaluka o pripremama za prugu (potpisali N. Petri , predsjednik i Slavko Bilobrk, sekretar Gradskog odnora NO Banjaluka).
[1010] Arhiv BiH, CK NO BiH, Zapisnik sa sastanka Gradskog odbora NO Banjaluka, od 13.IX 1947. godine.

kombinata u Doboj, čiju izgradnju je trebalo da finansira SSSR. Pošto je, s obzirom na političke prilike, ugovor od strane SSSR-a jednostrano raskinut, odustalo se od izgradnje ovog kombinata. Banjalučka brigada je u Doboju prenoćila samo jednu noć i sutradan je prebačena u Zenicu na regulaciju rijeke Bosne radi proširenja metalurškog kombinata Zenica. Komandant brigade bio je Vojsilav Jakšić iz Srednje poljoprivredne škole. I u ovoj brigadi radilo se sa velikim elanom. Na primjer, omladinac Ranko Stupar, učenik II razreda Srednje poljoprivredne škole, za samo jedan dan prevozio je tačke pune zemlje na prostoru koji odgovara dužini od 60-70 kilometara. Po završenom radu u svojoj smjeni članovi SKOJ-a i KPJ još su obrađivali materijale u vezi sa napadom IB na KPJ i našu zemlju. Brigada je imala oko 15 članova KPJ, a partijski sekretar je bio Nikola Simeunović. Iz ove brigade proglašeno je 25 udarnika, a veliki broj omladine je pohvaljen.

"Na{ih 8 brigada koje su se vra ale sa izgradnje objekata po tri i etiri puta udarne, sa mnogo pohvaljenih i udarnika su izraz politi ke svijesti i spremnosti na{e omladine da da od sebe onaj doprinos koji treba da da svaki lan na{e dru{tvene zajednice u izgradnji na{e socijalisti ke domovine ...."[1011] - ka e se u uvodnom referatu na Gradskoj konferenciji SKOJ-a grada Banjaluke, odr anoj 01.X 1948. godine.

Izvr{avanje zadataka na izgradnji pruge Br ko-Banovi i i [amac-Sarajevo, sve banjalu ke brigade progla{ene su udarnim, tako {to je jedna progla{ena 3 puta, jedna 2 puta i dvije po 1 puta udarnim brigadama. Pored toga poslana je 1 eta na izgradnju pruge Ljubija-Brezi ani, zatim dvije ete na izgradnju {umskih objekata za pove avanje eksploatacije {ume u drvnoj industriji. Zatim, omladinske ete i brigade, na lokalnim radnim akcijama u gradu Banjaluci, radile su svakodnevno na izgradnji radni kih stanova. U svim navedenim brigadama bilo je 142 udarnika, nekoliko brigadira su bili nosioci vi{e udarni kih zna aka, a stotine omladine je pohvaljeno, navedeno je u jednom predizbornom govoru u gradu Banjaluci.[1012]

U dokumentima Arhiva SFRJ[1013] o omladinskoj pruzi [amac-Sarajevo utvr eno je da su me u brigadama I smjene nagra ene i banjalu ke brigade. U jednom dokumentu toga Arhiva se ka e: "Glavni {tab omladinskih radnih brigada na gradnji pruge [amac-Sarajevo, Zenica, br. 3290, datum 27 maj 1947. godine, nagra uje I Banjalu ku udarnu brigadu (pod. red. br. 73) i Banjalu ku fiskulturnu udarnu brigadu (pod red. br. 106). Zatim, vanrednom odlukom pomenutog [taba (odluka br. 8 od 14.VII 1947. godine, pod br. 8984), pohvaljuje 2 puta udarnu II Banjalu ku brigadu i 1 puta udarnu I Banjalu ku brigadu."

[1011] Arhic CK SKJ, Fond CK SKOJ-a, Ia-1/11, Uvodni referat N. Petrić na Gradskoj izbornoj konferenciji SKOJ-a Banjaluke, podnijet 01.10.1948. godine.

[1012] Li na arhiva N. P., Govor na predizbornom mitingu (za izbore koji su odr ani 28.IX 1947 . godine.

[1013] Arhiv SFRJ, Fond 11e, fascikla br. 128. Gradnja ove pruge trajala je ukupno 5 mjeseci - od 01.IV- 29.XI 1947. godine. U estvovalo je ukupno 31.000 omladine.

U izvje{taju [taba II sekcije Glavnog {taba, br. 1508 od 22.VIII 1947. godine, izme u ostalog stoji: "Banjalu ka brigada - Ova brigada je sastavljena od {kola: U iteljske, Poljoprivredne, I Mu{ke, I enske gimnazije. Sa slabim ocjenama ima ukupno 40 u enika (dvojica po dvije slabe ocjene. Nema ni jednog profesora u brigadi, koji su prijeko potrebni. Najvi{e ima slabih iz matematike, fizike, prirodopisa, hemije i knjigovodstva ... . Sve potrebne knjige imaju na raspolo enju, a svi obavezno u e po dva i po sata dnevno. Kru oci se formiraju po predmetima i po razredima, a redovno ih obilaze drugovi iz [taba brigade. Jedan odli an u enik je direktno odgovoran za rad svih kru oka, a sa svakim kru okom rukovodi po jedan odli an u enik, kome poma u i ostali u enici koji nemaju slabe ocjene. 17. u enika U iteljske {kole idu na prakti ni rad 07. avgusta. Takođe, 35 aka Poljoprivredne {kole ide na praksu 07. avgusta. Na njihovo mjesto e do i eta Mu{ke gimnazije (iz Banja Luke), koja je bila na Vare{u na sje i drva. Rad se u ovoj brigadi dobro vodi i, svakako e biti uspjeha. Jedino nedostatak profesora e uticati da ne budu postignuti još bolji rezultati."[1014] U ovoj Banjalu koj brigadi je 15. jula 1947. godine bilo 294 brigadira (od 16-18.VII - 287); i od 19-20.VII 1947. godine 256 brigadira, {to se vidi iz brigadnog trebovanja hrane od 15-20. jula 1947. godine, a iz ega se mo e zaklju iti da nije bila nagla{ena fluktuacija brigadira, izuzev navedenih datuma pred kraj boravka brigade na radilištu, ali tada su u enici dviju {kola oti{li na praksu, kao {to je naprijed ve navedeno.[1015]

Iz jednog izvje{taja[1016] [taba VI sekcije na pruzi [amac-Sarajevo vidi se da je I Banjalu ka brigada zadu ena sa: 260 ćebadi, 1 kantom za ulje, 6 kanti za vodu, 1 loncem, 100 ka{ika, 1 sandukom za hranu, 1 pekarskom korpom, 130 cipela, 124 odjela, 58 kapa i 50 pe{kira.

Brigade su vodile dnevnike. Iz dnevnika I Banjalu ke udarne brigade "Danko Mitrov" vidi se da je brigada stigla na svoje odredi{te 27.III 1947. i da je sa radom na radilištu počela tri dana kasnije 01. aprila, na terenu VI sekcije. U 8 asova ujutro bio je miting za sve brigadire ove sekcije. Komandant Daco u ime brigade je preuzimao radne obaveze da e brigada za 50 radnih dana izbaciti 8.999 kubnih metara zemlje, kako je po planu predvi eno, ali brigada je uzela obavezu da to zavr{i za 45 dana. Ustajalo se u 5 asova, potom se radila gimnastika, zatim umivanje, dizanje zastave, doru ak, uzimanje alata. Na rad se i{lo u dvije smjene: I, II i III eta od 6.30 do 12.30 asova, a IV, V i VI eta od 12.30 do 18.30 asova i to radi pomanjkanja alata, naro ito kolica. 2. aprila su se posebno istakli u radu Vlado Sime, zbog ega je toga dana uve e spuštao logorsku zastavu, Ivan Orulin, Muhamed Had isakovi , Branko Mikuli ; 3. aprila najbolji je bio Meho Tabakovi . Zatim, 4. aprila Husein [antara, Meho Varja a, Mehmed Nezi , koji su

---

[1014] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla br. 128, Izvje{taj [taba II sekcije upu en Glavnom [tabu omladinskih radnih brigada.
[1015] Ibid.
[1016] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla br. 114, Izvje{taj [taba VI sekcije upu en Glavnom {tabu omladinskih radnih brigada.

iskopali 286 kolica zemlje. Toga dana, iako nisu bili u smjeni, dobrovoljno su do{li na radili{te Drago Kekenc sa jo{ 10 drugova.

U krugu brigade bila je izgra ena pozornica za kulturne potrebe. Muzi ki kvintete iz Slovenije I Banjalučkoj brigadi je priredio koncert, a prisustvovali su i brigadiri Tr{ anske i Gr ke brigade. Mina Dizdarevi , 10. aprila, kao najbolja toga dana na radili{ti i podi e i spu{ta logorsku zastavu. Narednog dana cijela brigada ide na radili{te u jednoj smjeni, po{to su dobili dovoljno alata. Prvoga maja odr an je miting povodom praznika rada, zatim je bio zajedni ki ru ak i poslije fiskulturna natjecanja. U elji da postanu udarnici brigadiri su odlu ili da ustaju u 03. asa, a na radili{te su i{li u 04. asa ujutro. Posljednji dan rada brigade na radili{tu bio je 01. juni. Svi su se razdu ili sa alatom. Rezultat dvomjese nog rada bio je 19.358 kubnih metara iskopane zemlje i o i{ eno 11.004 kvadratna metra terena i dr.

Iz dnevnika II Banjalu ke srednjo{kolske brigade, koja je radila u La{vi, vidi se da je prvi dan rada bio 9. juli. Kulturni rad se odmah po eo odvijati. Zatim, odmah su rije{avani neki prakti ni problemi. Tako, na primjer, odmah je za {efa kuhinje izabrana Ljubica Su ar i dvije pomo nice. Me u prvima koji spu{taju zastavu, a s obzirom na rezultate njihovog rada, bio je Sakib Ibri{agi , a ne{to docnije (27. jula) Nevzeta Keviljegi , zatim Devka Sikirli , Irfan Neprelac i dr. Poslije nekoliko dana opet zastavu spu{ta Irfan Neprelac, pošto je imao najbolje rezultate rada toga dana. Brigada vodi bitku da postane udarna. U tom cilju brigadiri prenose ciment u spremi{te koje je dosta udaljeno. Zalivanje propusta trebalo je zavr{iti 29. avgusta. Me u najboljima su bili: Vitas, Zec, i{ko, Bo o, Mile, Vili, Tiho, Vilko i td., koji su svi postali udarnici. Brigada je zavr{ila rad 31. avgusta i krenula je za Banjaluku.

Dnevnike su vodile i ete. Tako se iz dnevnika III i IV ete Banjalu ke brigade (ne ka e se koje) vidi da je me u najvrijednijim bila Lenka Muti , koja je 21. aprila prevezla 96 kolica, pa je 22. aprila ona podigla logorsku zastavu, kao najbolja toga dana. Dan kasnije bio je najbolji Hazim Hamzi . Pjeva kim horom rukovodio je Refik Mid i . Brtan Stjepan jednoga dana prevezao je 150 kolica, a isto toliko i Ksenija Kulenovi , zatim se, tako e, isti u Grujo Vukeli , Salih Filipovi i dr. Lenka Muti opet se isti e, 3. maja, zatim Ksena Kulenović i Mirjana Miji , koje su prevezle po 95 kolica. ete su zavr{ile rad 1.III 1947. godine.[1017]

Na spomen-plo i, stavljenoj 10 godina po zavr{etku pruge [amac-Sarajevo u stanici La{va, stoji: "Ovde je mladost na{e zemlje bila upornu bitku sa prirodom za ispunjavanje svoje velike i asne obaveze, savla uju i kamene masive La{ve, pobje uju i, korak po korak, tvrdu otpornu stijenu". Ispod ovoga teksta navedena su imena svih brigada, koje su radile na ovom terenu, a me u njima i II Banjalu ka srednjo{kolska brigada, koja je progla{ena za udarnu.

[1017] Arhiv SFRJ, Fascikla br. 130, Dnevnici radnih brigada i eta.

Na drugom mjestu zabilje eno je "Na omladinskoj pruzi [amac-Sarajevo izgra eno je 17 mostova u du ini od 2.267 metara. Na njihovoj izgradnji graditelji pruge pokazali su visok radni heroizam i upornost. asno su odu ile svoj dug i 9 omladinskih radnih brigada, me u kojima je i III Banjalu ka srednjo{kolska brigada, koja je dva puta udarna.

Iz Banjaluke, kao razvijenijeg gradskog centra, esto su tra eni istaknuti aktivisti za lanove {tabova drugih brigada ili nekih drugih tijela na omladinskim radili{tima. Tako je [emso Sitnica, aktivista pri Gradskom odboru NO Banjaluke, izme u mnogih drugih, 13.IV 1948. godine, upu en za lana {taba sekcije na saveznu radnu akciju da radi na sektoru fiskulture.[1018]

Na radnoj akciji "Udarni dan za domovinu" u gradu Banjaluci u estvovalo je 3.450 omladine sa 15.250 radnih asova. U tad{njoj vrijednosti to je iznosilo 150.000,00 dinara. U ostalim radnim akcijama te godine dato je 141.642 radnih sata u ukupnoj vrijednosti 1,413.420,00 dinara. Ukupna vrijednost lokalnih radnih akcija iznosila je 2,491.143,00 dinara. I iz ovih podataka se vidi da su lokalne radne akcije u gradu Banjaluci bile {iroko organizovane i to putem samostalnih omladinskih radnih eta, koje su radile kao samostalne radne jedinice, a ponekad su radile i u okviru brigada Narodnog fronta.[1019]

Na saveznim omladinskim radnim akcijama, 1948. godine, iz grada Banjaluke u estovale su dvije brigade od kojih je I banjalučka brigada bila 4 puta udarna i nosilac je prelazne zastave Glavnog {taba i Spomen diplome sa festivala, a II Banjalu ka brigada bila je dva puta udarna. U obe ove brigade bilo je 59 udarnika i 85 pohvaljenih. Pored toga, iste godine iz Banjaluke su i{le radne ete na republi ke akcije i druga radili{ta, sa kojih se vratilo 20 udarnika i 15 pohvaljenih. Na primjer, u Topoli je izvedena akcija sa tri banjalučke omladinske radne ete, sa 79 brigadira, na sakupljanju ljetine u vrijednosti od 73.704,00 dinara. Na svim akcijama u 1948. godini, kurseve je zavr{ilo 47 omladinaca i omladinki iz Banjaluke.[1020]

U 1949. godini iz grada Banjaluke poslana je 1 brigada na autoput "Bartsvo i jedinstvo". U brigadi je bilo 193 brigadira, iako se u prvi mah bilo prijavilo samo 164, a bilo je planirano 250. Kako je u Banjaluci bilo najvi{e srednjo{kolske i radni ke omladine, to za ovu smjenu nije bilo lako poslati brigadu iz grada Banjaluke, ali ipak, to je, uglavnom, ostvareno. Za ovu smjenu, na primjer, srez Banjaluka, zatim Biha , Drvar, Visoko, Maglaj, Tesli i dr. nisu uop{te poslali brigade, iako je to bilo planom predvi eno.[1021]

[1018] Li na arhiva N. P.
[1019] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, Ia-1/11.
[1020] Ibid.
[1021] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 4158/49.

Ne{to kasnije, 1949. godine, na ovu saveznu radnu akciju iz Banja Luke upu ene su kompletne brigade i za dobre rezultate su dobile i odgovaraju e nagrade. Tako je ukazom br. 306/49 odlikovana Ordenom "Bartstva i jedinstva" I Banjalu ka brigada (Ordenom br. 1085) i Ordenom rada I reda IV Banjalu ka brigada (Orden br. 1696).[1022]

Na III plenarnom sastanku Oblasnog komiteta NO Banjaluuka, odr anom 23.II 1950. godine, razmatrane su pripreme za otpremu omladinskih brigada za izgradnju Novog Beograda. Iz grada Banjaluke u 6 smjeni trebalo je pripremiti 100 brigadira[1023] što je i učinjeno.

Kulturnoprosvjetni rad sa mladima

Neposredno poslije oslobo enja, s obzirom na entuzijazam koji je vladao u dru{tvu, a posebno me u mladima, odmah se zapo elo i sa kulturno-prosvjetnim radom. Kako tada nije radilo pozori{te, a i bioskopske predstave su bile samo povremno, sav kulturno-zabavni ivot se odvijao preko tzv. kulturnih priredbi. Na tim priredbama bili su zastupljeni svi anrovi - od operskih arija i baleta, do krajnje improvizovanih ske eva. Ipak, mora se istaći da je u Banjaluci u tom periodu bilo kulturnih priredbi veoma visokog umjetni kog nivoa. Poslije svake priredbe, skoro bez izuzetka, bila je igranka, a one su zakazivane i bez kulturnog programa, kao i bez ulaznica, ali i sa ulaznicama, kada su se prikupljala finansijska sredstva za odre ene namjene. Igranke su se odr avale i neposredno poslije lokalnih radnih akcija, koje su se izvodile na ras i{ avanju ru{evina od bombardovanja i drugih ratnih razaranja, na po{umljavanju predjela u neposrednoj blizini Banjaluke i sl.

U MK SKOJ-a Banjaluka u tzv. sektorskoj podjeli rada, nije odmah na eno lice koje bi bilo zadu eno isklju ivo za kulturno-prosvjetni rad. Me utim, taj rad se odvijao kroz ostale sektore, na primjer, agitacija i propaganda, srednje {kole, radni ka omladina i dr.

Odmah poslije oslobo enja najrazvijeniji kulturno-prosvjetni rad bio je po kvartovima, po{to je tada sva omladina (i {kolska i radni ka) bila okupljena u kvartovskim organizacijama omladine. Kasnije, kada su {kole po ele sa radom, najrazvijeniji kulturno-prosvjetni rad bio je u {kolama. Ali, i u preduze ima, u okviru kulturno-prosvjetnog rada koji je organizovao Savez sindikata, u kome je bila okupljena skoro sva radni ka omladina, takođe je bio dobro razvijen kulturnoprosvjetni rad. Tako, na primjer, na Okru noj smotri[1024] kulturnoumjetni kih dru{tava Banjalučkog okruga grad Banjaluka bio je zastupljen preko KUD "Pelagi " sa {est ta aka programa (“Splet pjesama o Titu”,

[1022] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla br. 152.
[1023] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla 339, Zapisnik sa sastanka Oblasnog komiteta NO Banjaluka od 23.II 1950. godine.
[1024] Li na arhiva N. B., program Kultirno-umjetni ke smotre Okruga Banjaluka, 13. i 14.IV 1946. Ovaj program je {tampan u {tampariji.

“Pjesme iz stare Bosne”, "Ognjeni Vuk", "Pavlovo su enje" M. Gorkog, Narodna kola-folklor, "Kosidba"-balet) i sa jo{ 4 ta ke preko kulturnih ekipa pojedinih preduzeća ("Titovo kolo" - Kulturna ekipa Zemaljskog gra evinskog preduze a, "Pjesma Prvom petogodi{njem planu" - Tvornica obuće Banjaluka, “Narodna kola” - P.T.T. Banjaluka i “Narodna kola U iteljske {kole u Banjaluci). U svim navedenim kulturnim grupama, odnosno u KUD "Pelagi ", omladina je bila najbrojnija, a sve sadr inske pripreme ove okru ne smotre prete no je vodio Okru ni odbor NO Banjaluka.

Za Prvi Okružni festival NO, održan 25 – 27.IX 1946. godine, u Banjaluci su bile ive pripreme i odgovaraju e kulturne grupe imale su znatno u e{ e. U vezi sa Prvim festivalom Narodne omladine Jugoslavije, odr anom oktobra 1948. godine, u CK SKOJ-a izra eno je Upustvo za organizaciju i rad omladinskih kulturnih dru{tava.[1025] U Banjaluci je osnovano Omladinsko KUD "Veselin Masle{a", koje je, i pored kriza u koje je ponekad zapadalo, naro ito zbog nedostatka finansijskih sredstava, postalo centrom za okupljanje mladih u njegove brojne sekcije kulturno-prosvjetnog rada.

Ve po etkom 1947. godine kulturno-prosvjetni rad sa mladima je bio svestrano razvijen. To ilustrovano pokazuje i jedan podsjetnik za teren,[1026] ra en u OK SKOJ-a Banjaluka i to samo za oblast kulturno-prosvjetnog rada. U ovom podsjetniku su 24 ta ke koje, izme u ostalog, sadr e: izvje{taj o kampanji narodnog prosvje ivanja (ta ka 2); kako se odvija agitacija za prugu i kongres (ta ka 3); da li se koristi popust za gledanje filmova prema dopisu (ta ka 6); izvje{taj o Svjetskoj omladinskoj nedjelji trebalo da bude završen do 5.IV 1947. godine (ta ka 10); dopisni ka mre a (ta ka 12) vidjeti {ta je sa planom za festival, smotrama i izlo bama, {to treba da se po{alje do 20.IV 1947. (ta ka 16); plan itala kih grupa (ta ka 19); rezultati rada u {kolama - prvog tromjese ja (ta ka 20); rad literalnih grupa (ta ka 21) itd.

Na izlo bi na temu "Narodna omladina Bosne i Hercegovine u 1948. godini" omladina Banjaluke bila je zastupljena sa nekoliko grafikona[1027]. Na Op{tenarodnom festivalu Bosne i Hercegovine, odr anom 1949. godine, u estvovalo je, izme u ostalih KUD "Veselin Masle{a" iz Banja Luke.[1028]

U ovom dijelu rada navedene su samo neke specifične aktivnosti angažovanja mladih u ovoj oblasti, a kulturno-prosvjetni rad sa mladima odvijao se integralno u okviru cjelokupne aktivnosti i stvarno je bio dosta razvijen, posebno s obzirom na prilike u kojim se odvijao.

Fizi ka kultura i mladi

[1025] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, VI-1/5, 1946, Upustvo za organizovanje i rad omladinskih dru{tava, str. 13.
[1026] Li na arhiva N. P., Podsjetnik za teren, kulturno-prosvjetni rad, {ta treba uraditi na terenu po pitanju kulturno-prosvjetnog rada.
[1027] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 4158/49.
[1028] Ibid.

Poslije oslobo enja Banjaluke odmah se po elo raditi na osnivanju i razvijanju pojedinih oblika fiskulturnog rada za omladinu i odrasle, u kojim je omladina najbrojnije u estvovala. Tako, na primjer, u pripremama za I Okru nu konferenciju USAOJ-a u Banjaluci, odr anu 22.VI 1945. godine, bilo je predvi eno da se obezbijedi i sportski program iz raznih disciplina.

Na sastaknu MK SKOJ-a Banjaluka, održanom 11.VI 1945. godine, tre a ta ka dnevnog reda bila je fiskultura. Zaklju eno je da se na predstoje oj Mjesnoj konferenciji USAOJ-a Banjaluka razmotri osnivanje omladinskog fiskulturnog dru{tva i da se prona e naziv za njega. Za organizovanje ovog dijela aktivnosti bili su zaduženi Beso Afgan, Braco Ljubičić i dr.[1029]

U svim aktivima SKOJ-a, odnosno odborima USAOJ-a, bili su pojedinci zadu eni za fizi ku kulturu (na primjer, za Mu{ku gimnaziju tada je bio zadu en Muhamed Filipovi Tunjo).[1030]

Pripreme za Gradsku fiskulturnu konferenciju razmatrane su na sastanku MK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 30.VI 1945. godine. Ova konferencija odr ana je u Fiskulturnom domu u Banjaluci, uz masovno u e{ e omladine iz svih sredina - {kola, preduze a i kvartova. Činjenica da je održana ova konferencija govori sama za sebe koliki je zna aj tada pridavan fiskulturi,[1031] s obzirom da je to bilo vrijeme raščišćavanja ruševina, da bi se uspostavili elementarni uslovi za život (prostor za stanovanje, rad osnovnih i srednjih škola i sl.).

U Izvje{taju[1032] PK SKOJ-a BiH od 1.VIII 1945. godine, u odeljku o fiskulturi se ka e: "Najzna ajnije primjedbe bile su sletovi. U Banja Luci je na sletu u estvovalo aktivno 1.000 u esnika, gdje su izvo ene sletske vje be, lakoatletska natjecanja itd. Okru ni slet je odr an i na Biha kom okrugu, a u najskorije vrijeme e se odr ati i na ostalim okruzima". Na ovim okru nim fiskulturnim sletovima vr{en je izbor pojedinih ta aka za fiskulturni slet u Beogradu.

U 1945. godini odr ana je i konferencija Skauta Bosne u Hercegovine. Raspravljalo se o dostignućima ovog pokreta i ulozi ove organizacije u staroj Jugoslaviji. Na ovoj konferenciji usvojena je Rezolucija, 15.X 1945. godine, koja je zavedena pod br. 274, 19.X 1945. godine, a potpisnik rezolucije iz Banjaluke bio je Vojislav Zonovi (potpis nije dovoljno itak).[1033]

U 1946. godini zapo ete su pripreme za organizovanje prve Titove {tafete. Skoro svi poslovi oko organizacije [tafete odvijali su se u Okru nom odboru USAOJ-a

---

[1029] Ibid., I Dio, str. 11.
[1030] Ibid., I Dio, str. 13. i 14,
[1031] Li na arhiva N. P., Posebna zabilje{ka sa satanka MK SKOJ-a Banjaluka, odr anog 30.VI 1945. godine.
[1032] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, Iib-4/1, Izvje{taj PK SKOJ-a BiH, od 1.VIII 1945. godine, str. 22.
[1033] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla 337.

Banjaluka, a sve {to se odnosilo na grad Banjaluku u Gradskom odboru USAOJ-a, ponajvi{e u sektoru fizi ke kulture. Ali, koliki je značaj pridavan Titovoj štafeti vidi se i iz toga što je održan sastanak Plenuma MK KPJ Banjaluka, 13.V 1946. godine[1034] na kome su razmatrane pripreme za organizovanje Titove {tafete.

Iz podsjetnika za teren, usvojenog na sastanku OK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 3.V 1947. godine, vidi se da su iz oblasti fizi ke kulture bili usvojeni slijede i zadaci: (1) Titova {tafeta; (2) Sastanak sa sreskim fiskulturnim odborima-uzeti punomo je od Okru nog fikulturnog odbora; (3) Svečana parada za Deveti maj-Dan pobjede; (4) Sreski sletovi; (5) Za{to nisu do{li drugovi na fiskulturni kurs i dr.[1035] Ovo samo po sebi govori o razvijensoti rada u oblasti fizi ke kulture u omladinskoj organizaciji, u ovom periodu.

U 1948. godini za lana MK SKOJ-a Banjaluka, do{ao je Toma Savi , poslije zavr{ene Omladinske {kole u Sarajevu, koji je zadužen za fizičku kulturu. Tako je ranije osnovani Gradski odbor za fizi ku kulturu dobio profesionalnog radnika za ovo podru je, {to se bitno odrazilo na pove avanje aktivnosi u oblasti fizičke kulture.

Savjetovanje instruktora za fizi ku kulturu, pri Izvr{nom odboru FISABiH-a i Oblasnog odbora FISABiH-a za Bosansku krajinu, odr ano je 11.XI 1949. godine u Banjaluci, uz prisustvo glavnog sekretara FISABiH-a D. Fetahagi a.[1036] Savjetovanju je prisustvovalo vi{e u esnika iz Banjaluke i iz gradskog garnizona JNA. Zvani ni predstavnik Gradskog odbora FISABiH-a Banjaluke na ovom savjetovanju bila je Nata Vogrin, koja je iznijela da je rad gimnasti ke organizacije znatno razvijeniji u gradu Banja Luci nego u mnogim srezovima Banjalu kog okruga, po{to grad Banjaluka raspola e sa vi{e stru nog kadra. Iznijela je, tako e, da je u toku osnivanje 15 gimnasti kih dru{tava po {kolama i preduze ima, a pri manjim ustanovama vodovi, sa ijim osnivanjem e se zavr{iti 15. decembra iste godine. I u ovoj prilici je nagla{en problem fiskulturne sale, po{to se samo jedna mo e koristiti, a u druge dvije je bilo smje{teno ito. Zamolila je predstavnike dru{tveno-politi kih organizacija da se vi{e ne obra aju za fiskulturnu salu da u njoj odr avaju svoje konferencije, po{to im Gradski gimnasti ki odbor ne e iza i u susret.

Na sjednici Oblasnog odbora NO, odr anoj decembra 1949. godine, izme u ostalog, govorilo se o pripremi omladine za sreske, odnosno gradske fiskulturme sletove, koji su pripremani za maj 1950. godine, kao i za republi ki fiskulturni slet, koji je, tako e, pripreman za maj navedene godine.[1037]

[1034] Notes N. P., I Dio, str. 49.

[1035] Li na arhiva N. P., Zapisnik sa sastanka Sekretarijata Okru nog odbora NO Banjaluka, od 3.V 1947. godine.

[1036] Li na arhiva N. P., Zapisnik sa savjetovanja instruktora Zemalj. odb. FISABiH-a i Oblasnog odbora FISABiH-a Bosanske krajine, odr anog 11.XI 1949. godine.

[1037] Li na arhiva N. P., Referat sa II Plenarnog sastanka Oblasnog odbora NO Banjaluka, odr anog 1949. godine, koji je podnijela N. Petrić. Referat je u rukopisu.

Mladi Banjaluke su se anga ovali i u "Nedjelji Narodne tehnike", koja je bila od 05 -12.VI 1949. godine.

Neke proslave u omaldinskoj organizaciji

Sa proslavama "Omladinske nedjelje" zapo elo se ve za vrijeme rata. Sresko povjereni{tvo za Banjaluku, u svom petnaestodnevnom izvje{taju[1038] (od 15 - 29.III 1945.) izvje{tava, izme u ostalog "... Odr ana je proslava omladinske nedjelje, 25. marta, koja je bila slabo posje ena uslijed ispada i nadiranja neprijatelja toga dana. Toga dana, od jutra pa do poslije podne, prema Ivanjskoj i Piskavici nadirale su...".

U periodu neposredno poslije oslobo enja u organizaciji mladih aktivnosti su bile znatno ivlje povodom nekih proslava, koje su predstojale, kao, na primjer, Prvi maj, Dvadest deveti novembar i sl. Pored toga, posebne aktivnosti odvijale su se povodom proslave Svjetskog omladinskog dana, 10. novembra, Dana KOMSOMOL-a i dr.

"Svjetska omladinska nedjelja" poslije rata po ela se proslavljati u 1946. godini. Na sastanku CK SKOJ-a, odr anom 20.V 1946,[1039] u vezi sa ovim se ka e: " ... [to se ti e Omladinske nedjelje konstatovano je da Kongres nije dovoljno podvukao Omladinsku nedjelju i da delegati nisu dobili razra en plan za samu Nedjelju ...." Ova proslava u 1946. godini zapo ela je petog juna[1040]. Na sastanku MK KPJ Banjaluka, odr anom 04.VI 1946,[1041] pod drugom ta kom dnevnog reda, razmatrana je "Svjetska omladinska nedjelja". Kako su prisustvovali i svi sekretari partijskih ćelija, sekretar MK SKOJ-a Nevenka Petri , upoznala je sve prisutne sa zna ajem ove proslave i zamolila ih da se, na odgovaraju i na in uklju e u ovu proslavu, a posebno da se anga uju na realizaciji obaveza, koje su preuzete od strane mladih u vezi sa ovom proslavom. Istoga dana odr an je i sastanak[1042] sa sekretarima aktiva SKOJ-a radni ke omladine na kome je bila samo jedna ta ka dnevnog reda "Omladinska nedjelja". Tom prilikom je istaknuto da, u vezi sa ovom proslavom, treba preuzeti obaveze iz oblasti rada: radne discipline, pojedina ne obaveze da svako na svom poslu postane majstor svoga zanata, zatim kori{ enja svih ma{ina do maksimuma, pove anja proizvodnje do maksimuma, pove anja proizvodnje u okviru: poja ati rad u itala kim grupama, kulturnim sekcijama i rad na izdavanju zidnih, odnosno organizovanju usmenih novina.

Na sastanku OK SKOJ-a Banjaluka, odr anom 12.VI 1946,[1043] pod prvom ta kom dnevnog reda razmatrani su rezultati proslave "Omladinske nedjelje". Sastanku su

---

[1038] Arhiv CK SK BiH, Fond OK KPJ Banjaluka, nova sign. 5001/6, 1945, Petnaestodnevni izvje{taj Sreskog komiteta KPJ Banjaluka. Potpisao Branko Suri i , sekretar.
[1039] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, IIb-1/34, Zapisnik sa sastanka CK SKOJ-a od 20.V 1946. godine.
[1040] Arhiv CK SKJ, CK SKOJ-a, IIb-1/35, Zapisnik sa sastanka CK SKOJ-a od 03.06.1946. godine.
[1041] Notes N. P., II Dio, str. 66.
[1042] Ibid, II Dio, str. 68.
[1043] Ibid., II Dio, str. 73.

prisustvovali svi sekretari sreskih i Gradskog komiteta SKOJ-a Banjaluka. Iz Izvještaja Zemaljskog odbora NO BiH, od 18.VI 1946, o proslavi "Omladinske nedjelje", izme u ostalog, se ka e: "... Na Banjalu kom okrugu 'Omladinska nedjelja', u ve ini srezova, otpo ela je sa frontovskim konferencijama na kojima su istupali na{i stariji drugovi, ugledni rukovodioci. Istoga dana je otvorena izlo ba u gradu Banjaluci ... Duvanska tvornica u Banjaluci se obavezala i u toku žOmladinske nedjelje', izradila je masu eksera i klamfi za radnu zadrugu u Maglajanima ... Na Banjalu kom okrugu odr ano je 33 predavanja, 49 kulturnih priredbi ... dato je 31.860 radnih dana i popravljeno je 126 km puta; izva eno je 1.343 kubna metra {ljunka ... U toku 'Omladinske ne elje' organizovane su i fiskulturne priredbe u Banjaluci ..."[1044] Kao {to se vidi, navedeni podaci za Banjalu ki okrug govore i o aktivnosti Narodne omladine grada Banjaluke u okviru proslave "Svjetske omladinske nedjelje" u 1946. godini.

O proslavi "Svjetske omladinske nedjelje" govori se u Izvje{taju Zemaljskog odbora NO BiH od 24.IV 1947. godine,[1045] ali u tom izvje{taju ne spominje se ni grad Banjaluka, ni Banjalučki okrug, zato {to njima nije bio dostvljen izvje{taj o tome. Ali, iz podsjetnika za teren, koji je pravljen u OK SKOJ-a Banjaluka[1046] vidi se da izvje{taj o proslavi "Svjetske omladinske nedjelje" treba da bude zavr{en do 05.IV 1947. godine, {to, takođe, upu uje na injenicu da su aktivnosti povodom ove proslave organizovane i na ovom okrugu, odnosno u gradu Banjaluci.

Osnivanjem Oblasnog komiteta Narodne omladine za Bosansku krajinu, po etkom 1949. godine, Banjaluka je opet postala centar politi kih zbivanja za cijelu Bosansku krajinu, a kako je to bio period neposredno poslije Rezolucije Informbiroa, kada je na{a zemlja bila sasvim izolovana, pridavan je ne{to ve i zna aj proslavama me unarodnih omladinskih praznika. Tako je organizovana i proslava "Svjetske omladinske nedjelje". U Banjaluci je, povodom ove proslave, odr ana sve ana akademija na kojoj je podnijet referat[1047] u kojem su dati detaljni podaci o razvoju svjetskog omladinskog pokreta, posebno poslije donošenja rezolucije IB, zatim o odnosu internacionalnih i nacionalnih omladinskih organizacija socijalisti kih i drugih zemalja. Ova proslava je bila prilika da se omladina u okviru Narodne omladine upozna sa izdajni kom ulogom Informacionog biroa i uop{te politi kom situacijom u svijetu, s obzirom na dono{enje te Rezolucije. Na ovoj sve anosti, po pravilu, prisustvovao je Gradski odbor NO Banjaluka (Biro i Plenum), svi predsjednici aktiva NO i brojni drugi omladinski aktivisti iz grada Banjaluke, poznate ličnosti iz političkog i kulturnog života Banjaluke, kao i građanstvo.

[1044] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 1017/1946.
[1045] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 912/1947.
[1046] Li na arhiva N. P., Podsjetnik za teren za lanove OK SKOJ-a Banjaluka.
[1047] Li na arhiva N. P., Referat za sve anu akademiju povodom "Svjetske omladinske nedjelje", pro itan na sve anoj akademiji u gradu Banjaluci; autor referata je N. Petri , tada organizacioni sekretar Oblasnog komiteta NO za Bosansku krajinu.

U istoj, 1949. godini, bila je jo{ jedna omladinska proslava "Svjetski omladinski dan", koji je proslavljen 10.XI 1940. godine. Pored niza aktivnosti u bazi, opet je organizovana sve ana akademija na kojoj je podnijet referat[1048] o zbivanjima u svjetskom omladinskom pokretu, zatim o odnosu nacionalnih organizacija omladine iz zemalja tzv. narodne demokratije i dr.

I druge proslave, na primjer, proslava 7-godi{njice I Kongresa USAOJ-a, koja je odr ana krajem 1949. godine, pored injenica koje su iznijete u vezi sa tom proslavom, opet je ukazano u referatu[1049] na razlike u na{oj zemlji, nastale u vezi sa situacijom poslije dono{enja rezolucije IB, na borbu rukovodstva na{e zemlje za prevazila enje krize u vezi s tim i dr.

U poslijeratnim godinama na svim paradama povodom Prvog maja najmasovnije je u estvovala omladina, ne samo u povorci sa svojim preduze ima, {kolama i kvartosvskim organizacijama Narodnog fronta, ve i posebno u folklornim grupama, koje su ispred sve ane tribine izvodile kulturno-umjetni ki program, zatim u grupama fiskulturnika, koji su, tako e, kad su prolazili ispred svečane tribine, izvodili pojedine ta ke svoga programa i sl.

Proslava Dana mladosti 25. maja, kojim je ujedno proslavljan i rođendan Josipa Broza Tita, mo e se re i da je nosila omladina. Pored no{enja Titove {tafete, koju je prenosila omladina, i na fiskulturnom sletu i drugim sportskim natjecanjima, povodom ove proslave, omladina je najmasovnije u estvovala.

7. *Dva kongresa i Okružna konferencija Narodne omladine*

III kongres Narodne omladine Jugoslavije

III kongres Narodne omladine Jugoslavije, koji je održan od o9.V 1946. godine u Zagrebu, bio je najzna ajniji doga aj u omladinskom pokretu Jugoslavije u 1946. godini.

Pripreme za ovaj kongres protekle su u takmi enju, koje je bilo pro eto zna ajnim teku im aktivnostima. Radilo se na omasovljavanju organizacije, pripremama proslave "Svjetske omladinske nedjelje", Titove {tafete, Festivala omladine Jugoslavije, omladinskih radnih brigada za prugu Br ko-Banovi i i dr.

Za delegate III kongresa NOJ u Banjaluci su izabrani Antonija Banu{i Žuta i Veselin Trnini , na osnovu dokumenta[1050] u Arhivu SFRJ. Me utim, na osnovu dokumenta[1051] u Arhivu BiH, vidi se da je izabrani delegat bila i Nevenka Petri ,

---

[1048] Li na arhiva N. P., referat pro itan na sve anoj akademiji,10.XI 1949. godine u Banjaluci, autor referata N. Petri .

[1049] Li na arhiva N. P., Referat za sve anu akademiju povodom 7-godi{njice I Kogresa USAOJ-a; autor referata je N. Petri .

[1050] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla br. 2, br. 1489, BiH br. 198.

[1051] Arhiv BiH, CK NO BiH, 1945-1949, broj kutije u fondu 81, broj kutije u godini 1, broj spisa 4.

čije ime se nalazi u spisku delagata okruga Banjaluka, pod rednim brojem 78,[1052] koji su izabrani za III kongres Narodne omladine Jugoslavije.

Postojala je i lista po asnih delegata.[1053]

U zavr{nom dokumentu III kongresa NOJ nagla{eno je, izme u ostalog: "Izgradnja na{e domovine, obnavljanje ratom opusto{ene privrede i stvaranje novog i boljeg ivota na{im narodima i omladini ne mo e se ni zamisliti bez uporne i istrajne borbe za savla ivanje nepismenosti."[1054] Rad na osnivanju novih analfabetskih te ajeva bila je jedna o zna ajnijih u nizu aktivnosti u danima poslije održavanja ovog Kongresa.

Na jednom sastanku[1055] Okru nog odbora USAOJ-a Grozda Bilanovi , u ime Mjesnog odbora USAOJ-a Banjaluka, podnijela je finansijski izvje{taj. Iznijela je da je pri Mjesnom odboru USAOJ-a osnovan finansijski odbor i ukazala je tom prilikom da se zbog potrebe ubiranja novca, organizuju igranke, koje traju do 24. asa, po{to je {kolskoj omladini bilo dozvoljeno kretanje samo do 20. asova.

Na sastanku[1056] Sekretarijata Mjesnog odbora USAOJ-a Banjaluke, odr anom 13.IV 1946, bio je slijede i dnevni red: 1) Gradnja puteva; 2) Titova {tafeta; 3) Razno a) lanarina, b) predavanje knji evnika, c) neodgovornost lanova Sekretarijata. I ovaj dnevni red je samo mala ilustracija o raznovrsnosti akcija u Narodnoj omladini u ovo vrijeme.

Ne{to kasnije, na sastanku[1057] Mjesnog odbora USAOJ-a za Banjaluku, odr anom 21.VII 1946, primljeni su u Mjesni odbor USAOJ-a Adem Ćejvan, zadu en za organizaciona pitanja, Adem Begovi , za radni ku omladinu, Gospava Brkovi za pionire i Mujesira Brki , koja je već bila u Mjesnom odboru USAOJ-a, tada je zadužena za fiskulturu, a u Plenum su primljeni Muhamed Gazi i Jovanka Krivaja.

<u>Okru na konferencija NO Banjaluka poslije spajanja Biha kog i Banjalu kog okruga</u>

Na sjednici Okru nog odbora NO Banjaluka,[1058] odr anoj 28.I 1947. godine, zaklju eno je da se u znaku priprema II Kongresa NO BiH odr i okru na konferencija NO, 16. i 17.II 1947. godine, a to je ujedno bila i zajedni ka konferencija NO dva okruga, Biha a i Banjaluke, po{to je predhodno u

---

[1052] U vrijeme izbora delegata za III kongres NOJ N. Petri je bila na bolovanju zbog utice, pa je verovatno neko nastojao da se na njeno mjesto ubaci druga osoba.
[1053] Arhiv CK SKJ, fond CK SKOJ-a, IV-3/2.
[1054] Ariv SFRJ, Fond 114, fascikla br. 2.
[1055] Arhiv Bih, CK NO BiH, br. 127746, Zapisnik sa satanka Okru nog odbora USAOJ-a od 15.01.1946. godine.
[1056] Notes N. P., I Dio, str. 49.
[1057] Ibid.,str. 107.
[1058] Li na arhiva N. P., Zapisnik sa sastanka Okru nog odbora NO Banjaluka od 28.I 1947

Zemaljskom odbora Narodne omladine Bosne i Herecgovine zaključeno da se ova dva okruga spoje. Izbor delegata za ovu konferenciju trebalo je zavr{iti do 10 februara iste godine. Osnovna tema predvi ena za ovu konferenciju bila je pripreme za II Kongres NO BiH. Raspored lanova OK SKOJ-a Banjaluka za obilazak terena u vezi s pripremama ove konferencije bio je sljedeći: Dule Vidovi - Bosanska Gradi{ka i Srbac; Nevenka Petri -Banjaluka grad, Prnjavor i Prijedor; Vajan O egovi -Sanski Most i Klju ; Mira Kaos (instruktor OK SKOJ-a)- Bosanski Novi i Bosanska Krupa; Jovanka Karapetrovi (instruktor OK SKOJ-a)- Jajce i Glamo i Mira [inik-Banjaluka-srez i da ostane u sjedi{tu Okru nog odbora Narodne omladine Banjaluka za teku e poslove.

Osnovan je odbor za organizaciono-tehni ke priprreme ove okru ne konferencije u koji su u{li: Mirjana [inik, rukovodilac, Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar Gradskog odbora NO Banja Luka, Jovanka Karapetrovi , instruktor OK SKOJ-a Banjaluka i aktivisti Gradskog odbora NO Banjaluka Vlado Dobrovi , Aleksandar Simi i Milenko Paji .

Pored drugih izvr{enih priprema obezbje ene su i dvije besplatne predstave za delegate konferencije u Narodnom pozori{ti i bioskopu "Kozara".

U Arhivu BiH-a nalazi se Zapisnik[1059] sa te okru ne konferencije novog Banjalu kog okruga, s obzirom da je izvršeno spajanje dva okruga, iz koga se mo e vidjeti da je konferenciji prisustvovalo 280 delegata. U ime Okru nog odbora NO konferenciju je otvorio Dule Vidovi , a pozdravili su: Hajro Kapetanovi , sekretar OK KPJ Banjaluka, Vaso Triki , predsjednik Okru nog Narodnooslobodila kog odbora Banjaluka i Braco Erceg, predsjednik Zemaljskog odbora NO BiH.

U ime dotada{njeg okruga Biha Svetko Ka ar je podnijeo referat o pripremama za izgradnju omladinske pruge [amac-Sarajevo. Na predlog kandidacione komisije, iji predsjednik je bila Nevenka Petri , izabran je Okru ni odbor NO Banjaluka, a u Sekretarijat toga odbora izabrani su: Veljko Ba{i , predsjednik, Dule Vidovi , Svetko Ka ar, Nevenka Petri , Slavko Bilobrk, Mirjana [inik, Milan Ciganovi , Dragan Rodi , [emso Sitnica i Vlado Malinovi . Na ovoj konferenciji je utvr en plan otpreme omladinskih radnih brigada na prugu [amac-Sarajevo. Iz grada Banjaluke trebalo je da se pripremi 1.000 omladine u 4 brigade. Cijeli tok rada ove konferencije protekao je u znaku priprema za predstoje i II kongres NO BiH.

Na sastanku VIII plenuma Centralnog vije a NOJ, odr anom 18. i 19.XI 1947. u Beogradu, u estvovali su i predsjednici nekoliko gradskih[1060] i sreskih odbora Narodne omladine, pa tako i predsjednik Gradskog odbora NO Banjaluka. Na ovoj

---

[1059] Arhiv BiH-a, CK NO BiH, br. 394/47, Zapisnik sa Prve okru ne konferencije NO za okrug Banja Luka, odr ana 16. i 17.II 1947. godine.

[1060] Ibid., Razno, br. kutije u fondu 83. Iz Zapisnika CV NOJ od 15.X 1947. se vidi koji srezovi i gradovi su odre eni, iji predsjednici NO treba da prisustvuju ovoj plenarnoj sjednici CV NOJ.

sjednici razmatrana su slijede a pitanja: 1) II kongres NF; 2) U e{ e NO u ispunjavanju zadataka Petogodi{njeg plana u poljoprivredi i 3) Rad omladinskih radnih brigada.

Na izborima za Saveznu skup{tinu, u 1947. godini, u Banjaluci je kandidovan Osman Karabegovi ,[1061]a za zamjenika Dujo Ivezi . Omladinska organizacija bila je potpuno uklju ena u sve faze priprema za ove izbore. U 1947. godini bilo je u gradu Banja Luci upisano 19.274 bira a. Glasalo je 13.910 (97,86), apstiniralo je 303 (2,14) i otsutno 5.066. Tako je za NF glasalo 13.713 (98,61 %). Za kutiju bez liste glasalo je 192 (1,39).

II Kongres Narodne omladine Bosne i Hercegovine

Pripreme za II Kongres Narodne omladine Bosne i Hercegovine zapo ete su u januaru 1947. godine. To se vidi iz Izvje{taja[1062] Gradskog obora Narodne omladine Banjaluke, upu enog Zemaljskom odboru NO BiH za period od 01.I - 15.III 1947. godine. Iz ovog Izvje{taja se vidi da je u gradu Banjaluci bilo ukupno 3.240 omladine, a da je bilo obuhva eno Narodnom omladinom 2.890 mladih, {to zna i da je bilo neobuhva eno radom Narodne omladine oko 150 mladih. Zemaljskom odboru Narodne omladine BiH, u navedenom periodu, poslato je 22.543,00 dinara od lanarine. Okru nom odboru NO Banjaluka od dobrovoljnih priloga poslato je 50 %, {to je iznosilo 10.559,00 dinara i od ostalih prihoda tako e 50 %, {to je iznosilo 6.088,50 dinara.

Poslije izvr{enih priprema za slanje omladine na prugu [amac-Sarajevo, odr an je poseban sastanak sa graditeljima pruge Br ko-Banovi i. U februaru se po elo sa odr avanjem konferencija po kvartovima, školama i dr. kako bi se za prugu obezbijedio dovoljan broj omladine. Od 01.I -15.III 1947, odr ano je pet seminara za omladinske rukovodioce, a ukupan broj u esnika ovih seminara bio je 748. Obra ene su slijede e teme: O statutu NO; O finnsijskom poslovanju, O evidenciji; Kakva je dr ava FNRJ; Kapitalizam i istorijski materijalizam. itala ke grupe radile su po planu Okru nog odbora USAOJ-a Banjaluka, a pove ao se broj prstoje ih za 18. Bilo je ukupno 904 lana NO obuhvaćena ovim oblikom rada. U {kolama su odr ani posebni sastanci sa slabim, a posebni sa odli nim i vrlo dobrim acima i sa injen je razred đaka za rad po kru ocima za popravljanje ocjena. Pro itano je 574 knjige. U toku zimske kampanje formirani su analfabetski te ajevi u kojim je bilo okupljeno, do 15.III 1947. godine, 1.496 omladine. Do navedenog datuma polo ilo je ispit sa uspjehom 483 polaznika, koji su bili okupljeni u 30 te ajeva (sa odli nim je polo ilo 140, vrlo dobrim 142, dobrim 154 i nedovoljnim 15 polaznika). Najbolji rukovodilac te aja bio je Ismet Bahtijarevi , ak ST[, iji svi polaznici su polo ili ispit sa odli nim uspjehom.

[1061] Ariv CK SKJ, XIX/3
[1062] Arhiv BiH, CK NO BiH, br. 761, Izvje{taj Gradskog odbora NO Banjaluka od 07.IV 1947.

Gledano iz dana{nje perspektive veoma su zanimljive obaveze[1063] Gradskog odbora Narodne omladine u predkongresnom takmi enju, u kojim, izme u ostalog, stoji: 4. aprila sastanak finansijskog odbora; odr ati seminar sa dopisnicarima; 5. aprila sastanak sekretarijata Gradskog odbora NO; sastanak sa blagajnicima; 6. aprila sastanak sa statisti kom komisijom; 7. aprila plenarna sjednica Gradskog odbora NO sa dnevnim redom 1) referat o II kongresu NO BiH; 2) Priprema za prugu; 8. aprila pregled pravljenja i usvajanja budžeta itd. I tako sve redom po datumima sve do kraja mjeseca.

Na II Kongresu NO BiH-e iz Banjaluke bila su dva govornika i to Nevenka Petri ,[1064] koja je govorila o radu srednjo{kolske omladine i pripremi omladinskih radnih brigada iz Banjaluke i Gospava Brkovi ,[1065] koja je govorila o radu Saveza pionira u Banjaluci. Na kongresu je organizacija NO grada Banjaluke pohvaljena.[1066] Na str. 4 kongresnog dokumenta za grad Banjaluku se ka e: "Ovu organizaciju karakteri{e masovnost i organizaciona sre enost. U toku takmi enja u organizaciju je obuhva eno 163 nova omladinca, tako da van organizacije ima samo 10 omladinaca, odnosno omladinki. Svi sekretarijati su u vr{ eni i organizaciono sre eni, a sa svim lanovima NO prora en je Statut NOJ. U toku takmi enja odr ano je 178 predavanja sa 4 prora ene teme, a sastanci kru oka se redovno odr avaju. U svakom aktivu odr avane su petnaestodnevne i mjese ne politi ke informacije.

Pro itano je 7.860 novih knjiga i odr ano 136 sastanaka itala kih grupa." Dalje se u dokumentu govori o obuhvatu omladine u radu gimnasti kih dru{tava, zatim obuhvatu omladine u radnim brigadama, zalaganju radni ke omladine na svojim radnim mjestima i o radu Saveza pionira.

Na sastanku[1067] Sekretarijata Gradskog odbora NO Banjaluka, odr anom 01.IX 1947. godine, uz prisustvo lana Zemaljskog vije a NO BiH Du{anke Ostoji , razmatrana su slijede a pitanja: 1) Zadaci sa sastanaka predsjednika u ZV NO BiH; 2) Hitni zadaci u srednjim {kolama; 3) Sastanak Gradskog {taba saveza pionira; 4) Sre ivanje karakteristika za vojne konkurse i 5) Razno. Prisutni su upoznati sa zadacima koji su podvu eni na sastanku u Sarajevu, a posebno priprema tre e smjene radnih brigada i dr.

II kongres Narodne onladine BiH usvojio je uvo enje prelazne zastavice i usvojio sve predlo ene nagrade. Na ovom Kongresu aktiv Narodne omladine Tvornice duvana Banjaluke progla{en je najboljim u Bosni i Hercegovini. Kao materijalna nagrada dodjeljena mu je biblioteka. Delegati iz Okru nog i Grdskog odbora Narodne omladine Banjaluka u estvovali su u radu pojedinih radnih tijela

[1063] Arhiv BiH, CK NO Bih, br. 716, Obaveze za mjesec april 1947 - Plan rada Gradskog odbora NO Banjaluka za mjesec april 1947. godine.
[1064] Arhiv BiH, CK NOBiH, 1945-49, Razno, broj kutije 81.
[1065] Ibid.
[1066] Arhiv SFRJ, Fond 114, Fascikla br. 58.
[1067] Ariv BiH, CK NO BiH, br. 24/47.

kongresa. Tako je Dule Vidovi bio u verifikacionoj komisiji, Svetko Ka ar u komisiji za do eljivanje nagrada, Nevenka Petrić u odboru za dono{enje zaklju aka i dr. U novo Zemaljsko vije e Narodne omladine BiH iz Banjaluke izabrani su: Dule Vidovi , Svetko Ka ar, Mirjana [inik, Nevenka Petri i Dragan Rodi .[1068]

U navedenom periodu omladina grada Banjaluke dala je 2.245 radnih dana na raznim poslovima, kao na pr. i{ enje grada, kre enje i obrezivanje vo a, i{ enje {kola, omladinskih domova i drugih ustanova, te u prekovremenom radu u tvornicama i ustanovama.

ČETVRTI DIO

SKOJEVSKI KADROVI U REVOLUCIONARNOM OMLADINSKOM I RADNIČKOM POKRETU U BANJALUCI (1919-1949)

U okviru istraživanja revolucionarnog omladinskog pokreta Banjaluke došli smo do određenih saznanja o skojevskim kadrovima u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu u Banjaluci. Iako su i sada naša saznanja nepotpuna, ona, ipak, daju sliku o određenom kontinuitetu u tridesetogodišnjem djelovanju SKOJ-a i revolucionarnog omladinskog pokreta ne samo u Banjaluci već djelimično i šire.

U ovom radu nastojalo se utvrditi kontinuitet u radu SKOJ-a, odnosno revolucionarnog omladinskog pokreta u navedenom periodu što je postignuto ali ne u potpunosti. Ipak i to što je postignuto je svojevrsna potvrda kontinuiteta u radu, pa se može očekivati da će dalja istraživanja dati potpunije rezultate.

Vodeći kadrovi u SKOJ-u u Banjaluci (1924-1949)

1. *Djelovanje vodećih ličnosti u MK SKOJ-a u Banjaluci od osnivanja SKOJ-a 10.X 1919. Do 15.XII 1948. Godine*

Zanimljivo je istaći da su pojedine ličnosti po dva puta obavljale dužnost sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci, što je slučaj sa Idrizom Maslom.

Takođe treba istaći da su u cijelom periodu djelovanja SKOJ-a bili teški uslovi za rad. Ipak, u 1941. godini, a i kasnije u toku okupacije 1941-1945. u Banjaluci su bili veoma teški uslovi za sprovođenje aktuelnih zadataka toga perioda, ali članovi KPJ i SKOJ-a su ulagali sve svoje umjeće i snalažljivost, entuzijazam, veliku odgovornost i patriotizam, oslanjajući se u svom radu na visoki stepen antifašističkog raspoloženja velikog procenta građanstva, bez čega bi ilegalni NOP teško opstao. O tome govori i podatak da je od 1941 – 1944. u Banjaluci bilo ukupno 8 sekretara MK SKOJ-a, (iako u 1943. i od kraja septembra 1944. do oslobođenja Banjaluke 22. aprila 1945, kako smo utvrdili, nije djelovao Mjesni komitet SKOJ-a u Banjaluci, iako je postojala i djelovala organizacija SKOJ-a, a posebno dobro je djelovala u drugoj polovini 1943. godine. Samo u 1941. godini u Banjaluci je bilo,

[1068] Arhiv SFRJ, Fond 114, fascikla br. 333.

odnosno promjenilo se četiri sekretara MK SKOJ-a - Rudi Kolak, Mujo Delić, Rada Vranješević i Zagorka Zaga Umičević; u 1942. godini tri: Zumra Ćejvan, Nevenka Dadasović i Mehmedalija-Dalko Dervišić i u 1944. godini Alija Maglajlić.

U poimeničnom pregledu 19. pročelnika, upravnika, odnosno sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci, u periodu 1919 – 1949, dajemo podatke samo za osobe za koje je utvrđeno da su u navedenom periodu rukovodile banjalučkom organizacijom SKOJ-a. Međutim, za određene periode se zna da je postojala i djelovala organizacija SKOJ-a u Banjaluci, ali nije utvrđeno da li je djelovao MK SKOJ-a i ko je tada njegov sekretar. To se, prije svega, odnosi na period od 1919. do 1923, i još neke periode gdje se ne radi o cijeloj godini. Ali, prije svega, ovaj kadrovski pregled skojevskih rukovodilaca je potvrda da je u periodu 1919-1949. godine, odnosno periodu postojanja i djelovanja SKOJ-a u Jugoslaviji, SKOJ i u Banjaluci djelovao, što je u nekim prilikama osporavano, posebno za 1935. godinu.

Imajući u vidu sve naprijed iznijeto dajemo pregled vodećih ličnosti koje su stajale na čelu Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci od 1924 – 1949. godine smatrajući i dalje ovaj pregled nepotpunim.

2. Pročelnik, upravnik, odnosno sekretari MK SKOJ-a u Banjaluci i zaduženi *za SKOJ i rad sa omladinom u MK KPJ Banjaluka (1919 – 1949):*

1. Velimir-Veljko Drakulić, zadužen u MK KPJ za rad SKOJ-a i omladine od polovine IX 1924. do IX.1927. godine (na osnovu indicija bio je i pročelnik MK SKOJ-a).
2. Abduselam gvožđar, pročelnik MK SKOJ-a od 1926-1927. godine.
3. Veljko Đorđević, upravnik MK SKOJ-a od 1927, sekretar MK SKOJ-a od 1928. do1929. godine.
4. Idriz Maslo, sekretar MK SKOJ-a od 1929-1930. i od početka 1933. godine.
5. Vilko Vinterhalter, sekretar MK SKOJ-a od 1930 -1933. godine.
6. Nikola-Nikica Pavlić, od kraja 1933. go 30. XII.1934. godine.
7. Slobodan Kokanović, od 30.XII 1934. do 25.IX.1935. godine.
8. Kasim Hadžić, od 25.IX.1935. godine
9. Stojan-Stole Kovačević, sekretar MK SKOJ-a poslije provale 2.IX 1936. godine.
10. Ivan-Ivica Mažar, sekretar MK SKOJ-a od 1937. do kraja 1939. godine.
11. Rudi Kolak, Sekretar MK SKOJ-a od kraja 1939. do sredine VI 1941. godine.
12. Mujo (Avde) Delić, od VI (možda sredine) do početka VII 1941. godine.
13. Rada Vranješević, od početka do krajaVII 1941. godine.
14. Zaga Umičević, sekretar MK SKOJ-a od kraja VII do polovine X 1941. g.
15. Zumra Čejvan, od 24.V do VII 1942. godine.
16. Nevenka Dadasović, zadužena u MK KPJ za SKOJ i rad sa omladinom od kraja VII 1942; sekretar MK SKOJ-a od VII do VIII 1942. godine.
17. Mehmedalija-Dalko Dervišić, sekretar MK SKOJ-a od VIII do XI 1942. g.
18. Alija (Muhameda) Maglajlić, od III do kraja IX 1944. godine.

19.Nevenka Petrić, zadužena u MK KPJ za SKOJ i rad sa omladinom od 11. V, a sekretar MK SKOJ-a od osnivanja 30.V 1945. do 15.XII 1948. godine.

Zaduženi u Mjesnom komitetu KPJ za SKOJ i rad sa omladinom

1. Nevenka Dadasović, od kraja VII do XI 1942. godine.
2. Munib Ćerimić, od kraja 1942. do V 1944. godine.
3. Ishak Maglajlić, od V do 28.IX 1944. godine.

a) Pročelnik, odnosno sekretari MK SKOJ-a koji su dali život za ideale svog životnog opredjeljenja (1941-1945)

1. Velimir-Veljko Drakulić
2. Idriz Maslo
3. Nikola-Nikica Pavlić
4. Slobodan Kokanović
5. Kasim Hadžić
6. Ivan-Ivica Mažar
7. Rada Vranješević
8. Nevenka Dadasović
9. Mehmedalij-Dalko Dervišić

b) *Sekretari MK SKOJ-a proglašeni za narodne heroje*

1. Kasim Hadžić
2. Ivan-Ivica Mažar
3. Rada Vranješević

c) Periodi u kojim je obavljana dužnost rukovodilaca SKOJ-a

u Banjaluci:

Od 1924-1941. godine, kao što se iz spiska vidi, djelovalo je 11; od 1941-1945. godine 8; od 1945. do 1949. godine 1.

Zanimljivo je istaći da je samo u 1941. godini djelovalo 4 sekretara MK SKOJ-a – Rudi Kolak, Mujo Delić, Rada Vranješević i Zaga Umičević (napominjemo da se Rudi Kolak javlja i u predratnom periodu i u 1941); u 1942. godini 3 – Zumra Ćejvan, Nevenka Dadasović i Mehmedalija-Dalko Dervišić, u 1944. godini Alija Maglajlić i u 1945-1949. godini 1 – Nevenka Petrić.

d) Ostali podaci (sastav po polu, nacionalni sastav i školska sprema)

Od ukupno 19. vodećih ličnosti u organizaciji SKOJ-a u 30-godišnjem djelovanju SKOJ-a sastav po polu je: 5 žena i 14 muškaraca. Nacionalni sastav: Srba 7, muslimana 7 i Hrvata 5. Školska sprema dok su obavljali dužnost sekretara MK SKOJ-a: završena srednja škola, odnosno započete studije 9, započeto školovanje u srednjoj školi 6 i radnika 4. Kasnije ili u toku obavljanja dužnosti sekretara MK SKOJ-a ili kad su se nalazili na drugim poslovima stekli su fakultetsku spremu, odnosno obrazovni stepen fakultetske spreme 8 - Veljko Đorđević, Vilko Vinterhalter, Nikola-Nikica Pavlić, Rudi Kolak, Mujo Delić, Zaga Umičević, Alija Maglajlić i Nevenka Petrić.

S obzirom da je šest sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a kasnije obavljalo i dužnost sekretara Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, a vjerujući da će se imati puniji uvid u djelovanje skojevskih kadrova u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu u periodu 1919-1949, odlučili smo da, proslije pregleda skojevskih kadrova, u ovom dijelu damo i pregled sekretara MK KPJ u Banjaluci zbog cjelovitijeg uvida.

3.Kraći biografski podaci pročelnika, upravnika, odnosno sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci od osnivanja SKOJ-a (10.X 1919) do spajanja SKOJ-a i Narodne omladine (15.XII 1949) u jedinstvenu organizaciju Narodnu omladinu Jugosl.

1. Poslije Osnivačke konferencije SKOJ-a, održane 10.X 1919. godine osnovano je Mjesno udruženje SKOJ-a u Banjaluci. O tome su u ovom radu iznijeti određeni podaci koji to potvrđuju. Međutim, u ovom istraživanju nije utvrđeno ime osobe koja je bila pročelnik Mjesne organizacvije SKOJ-a u Banjaluci 1919. godine.
2. Utvrđeno je da je na Prvom redovnom kongresu SKOJ-a, održanom u Beogradu od 10 – 14.VI 1920, prisustvovao predstavnik Mjesnog udruženja SKOJ-a iz Banjaluke Miladin-Mida Vukomanović. Naime, tada je Miladin bio sekretar Oblasnog izvršnog vijeća KPJ za Banjalučku oblast, ali kako je u isto vrijeme bio i član Centralnog odbora SKOJ-, a u Banjaluci mu je dat mandat da na Prvom redovnom kongresu SKOJ-a u Beogradu, koji je održan od 10-14.VI 1920, predstavlja i Mjesno udruženje SKOJ-a Banjaluke. Nije utvrđeno da li je s njim išao i tadašnji rukovodilac SKOJ-a u Banjaluci. U nemogućnosti da damo imena rukovodilaca SKOJ-a Banjaluke za 1919. i 1920. dajemo samo ove činjenice, pa stoga počinjemo sa 1924. godinom.

1. VELIMIR-VELJKO DRAKULIĆ, zadužen u MK KPJ za rad SKOJ-a i za politički rad sa omladinom, od druge polovine septembra 1924. godine.

Rođen je 31. januara 1898. u Rakovici u Lici, gdje mu je otac Stevo službovao kao učitelj. Član SRPJ(k) postao je 1919, a 1920, u legalnom periodu, član je KPJ. Na Šeremetov poziv došao je u Banjaluku u drugoj polovini septembra 1924. godine kada je zbog rada u redakciji partijskog lista “Borba” protjeran iz Zagreba. Prije dolaska u Banjaluku u Zagrebu je radio na organizovanju klasnih sindikata i bio je član i jednog partijskog rukovodstva. Bio je vršnjak sa Šeremetom i njegov drug i

prijatelj. Kad je došao u Banjaluku Akif Šeremet ga je nagovorio da privatno polaže četiri razreda više gimnazije. Prihvativši taj predlog veliku maturu je položio 26. juna 1927. godine, privatno, uz svesrdnu pomoć Akifa Šeremeta, kao profesora u gimnaziji. On mu je pomagao u pripremama skoro svih ispita. Pod firmom pripremanja ispita Drakulić je, istovremeno, živo komunicirao sa učenicima u gimnaziji, pa mu je privatno polaganje razreda u gimnaziji bilo "pokriće" za tu komunikaciju sa školom, pošto je bio po godinama znatno stariji od uzrasta onladine u srednjoj školi. [1069]

Po dolasku u Banjaluku odmah se angažovao u radu banjalučke skojevske i partijske organizacije. Njegovo organizaciono iskustvo bilo je dragocjeno za dalje razvijanje političkog rada i na sindikalnom polju i među omladinom. Ali, u banjalučkom partijskom rukovodstvu bio je zadužen za rad SKOJ-a i politički rad sa omladinom. U toku 1924-28. godine primio je u SKOJ više omladinaca Veselina Maslešu, 1924.[1070] i druge; Abduselama Gvožđara, Fahrudina Džina i Ferida Hasanbašića, 1925.[1071] i druge; Veljka Đorđević, Gojka Gajić, Edhema Ledu Karabegović, 1926.[1072] i druge; Berislava Berka Supek, Tankerdi Solu, Ekrema Maglajlića, Vilka Vinterhaltera, 1927. i druge; Mladena Paternostera Borislava Boru Ilića, 1928. i druge. "U periodu do 1927. godine u SKOJ ili KPJ primio je i veću grupu omladinaca iz redova radnika: Fahrudina Džina, Edhema Ledu Karabegovića, Muhameda Kazaza, Stjepana-Štefka Martaka, Milovana Sandića, Jusufa-Joju Tulića i dr. Politički je bio zadužen za rad organizacije SKOJ-a i formiranje ćelija na industrijskom principu u Fabrici duvana, na Pilani i rudniku uglja Lauš.."[1073] – kaže Milan Vukmanović o Veljku u okviru studije o Akifu Šeremetu.

"Akif Šeremet je davao zadatke preko Velimira Drakulića, koji je rukovodio radom SKOJ-a u Banjaluci".[1074] U akcijama kojim je rukovodio Akif Šeremet pomagao je i Veljko. Isto kao i u februarskim izborima 1925. godine, Šereme angažuje Veljka u političkim pripremama izbora, zakazanih za 11.IX 1927, posebno oko kandidatske liste Republikanskog saveza radnika i seljaka.

[1069] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 4, str. 85. Vidi se da Veljlo ponovo dolazi u Banjaluku: "Velimir Veljko Drakulić je došao u Banjaluku u jesen 1930. ili 1931, kada je imao razgovor s Maslešom."

[1070] Dr Dušan Lukač, n. d., str. 23, "U 7. ili 8. razredu gimnazije 1924. godine, u vrijeme najvećih progona od strane policije, postao je član skojevske organizacije."

[1071] Fahrudin Džin, *Formirali smo skojevsku grupu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 165. "U 1925. godini osnovana je skojevska grupa u koju su ušli Abduselam Gvožđar, Ferid Hasanbašić i ja…"

[1072] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, U 1926. g. primljeni su u SKOJ:Veljko Đorđević, fusnota br. 263, Gojko Gajić, fusnota br. 341, Edhem Leda Karabegović, fusnota br. 368; u 1927: Berislav Berko Supek, fusnota 255, Tankredi Sola, fusnota br. 312, Ekrem Maglajlić, fusnota br. 313, Vilko Vinterhalter, fusnota br. 317; u 1928: Mladen Paternoster, fusnota br. 368, Borislav Boro Ilić, fusnota br. 433. itd.

[1073] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23, od 17. septembra do 26. oktobra 1979.godine, nastavak feljtona od 1. oktobra.

[1074] Abduselam Gvođar, *Okupljao je naprednu omladinu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Zbornik sjećanja, knj. 1, str. 381, fusnota 221.

Poslije odlaska iz Banjaluke radio je u Savezu bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (SBOTIČ) u Beogradu.

"Uoči Drugog svjetskog rata radio je u Beogradu sa Radom Vranješević. Otpušten je iz državne službe 6. januara 1941, a 1943. ubijen je u Ljubljani."[1075] "Velimir Veljko Drakulić je došao u Banjaluku u jesen 1930. ili u proljeće 1931, kada je imao razgovor s Maslešom."[1076]

Iz perioda kada su u Banjaluci djelovali Velimir Veljko Drakulić i Akif Šeremet, stasala je plejada skojevaca, Banjalučana, o kojima je bilo riječi u ovom radu, ali vjerovatno nedovoljno, odnosno nesrazmjerno njihovom doprinosu. U ovoj prilici želimo istaći da su dvojica između njih već 1931. godine imenovani u Privremeno rukovodstvo SKOJ-a u Beču. To su Eduard Edo Kunštek[1077] i Jusuf-Joja Tulić[1078].

2. ABDUSELAM GVOŽĐAR, pročelnik omladine u Banjaluci; rukovodio je SKOJ-em od 1926. do 1927. godine.

Rođen je 1906. godine. Učesnik je u revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu. Zbog održavanja komunističkih sastranaka prije rata bio je više puta hapšen.[1079] Za vrijeme Drugog svjetskog rata bio je ilegalac od 1941-1943. godine u Banjaluci. Borac NOV je od 1943. Umro je 1960. godine.

U vezi sa djelovanjem organizacije SKOJ-a u Banmjaluci kada je on bio pročelnik tog udruženja GvožĐar kaže: "Nas đake realne gimnazije u Banjaluci prijatno je

---

[1075] Huse Mešinovbića *Štrajkovi pilanskih radnika*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1,fusnota br. 238, str. 155.

[1076] Veljko Đorđević *Rad MK KPJ poslije proglašenja diktature,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB , knj. 2, fusnota br. 4, str. 85.

[1077] "Eduard-Edo Kunštek, rođen je u Banjaluci 29. avgusta 1910; član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju od 1928. Poslije odlaska u Beč u ljeto 1931, zajedno sa Jusufom-Jojom Tulić, imenovan je za člana Privremenog rukovodstva SKOJ-a, a kasnije i za instruktora CK KPJ. Po nalogu zagrebačke policije uhapšen je u Banjaluci 26. avgista 1929; isleđivan u Zagrebu i Sarajevu i osuđen je na godinu dana strogog zatvora.. U partijskom radu imao je pseudonime Darsula, Edgar, Hamer, Janko i Stanko., naročito u razdoblju 1933-35, kad je po zadacima CK KPJ putovao po Jugoslaviji… Trinaestog maja 1935.sa Blagojem Parovićem napisao je direktivno pismo CK SKOJ-a svim pokrajinskim komitetima SKOJ-a. Poslije povratka iz SSSR-a (1936), gdje je navodno bio na nekom kursu, pasivizirao se… Nakon puštanja iz zatvora nastavio je studije…U jesen 1941. otišao je u Varaždin i tu boravio za vrijeme rata…" – preuzeto iz Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 20, str. 349.

[1078] "Jusuf Tulić (1904-1941/42), kolarski i stolarski radnik, revolucionar, politički učenik Akifa Šeremeta. U Banjaluci je imao pseudonim Joja, a kasnije Todor u Vojvodini. U KPJ je primljen oko 1927; tokom 1928-29. radio je u Slav. Brodu i Kruševcu gdje je bio uhapšen nakon rasturanja letaka u noći 29/30 aprila 1929. i optužen za pripadnost komunističkoj organizaciji. Preko veze koju mu je dao Akif Šeremet, početkom ljeta 1931., izbjegao je u Beč sa Eduardom Kunštek. Poslije školovanja u SSSR vratio se u Jugoslaviju 1936. Iz Moskve je upućen na rad u Kragujevac, ali je uz saglasnost CK KPJ otišao u Vojvodinu. Predhodno su mu partijski drugovi u Banjaluci obezbjedili lična dokumenta (legitimacija i radna knjižica). Izabran je za organizacionog sekretara Pokrajinskog komiteta za Vojvodinu. Kao delegat PK KPJ za Vojvodinu, prisustvovao je Zemaljskom savjetovanju KPJ, organizobanom u Tacnu pod Šmarnom gorom, u junu 1939. i na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu u oktobru 1940… Učestvovao je u organizovanju oslobađanja komunista iz robijašnice u Srem. Mitrovici. Bio je član Glav. NOO za Srbiju. Poginuo je prilikom povlačenja partizanskih jedinica iz Srbije." Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 373, str. 404.

[1079] Arhiv CK SK BiH – Fond RP-II/213, UPBL – Str. pov.. 74/1939 i Muzej Bosanske krajine, UPBL – policijski karton, pov. br. 953/1936.; Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 216, str. 380.

1923. godine iznenadio dolazak profesora Akifa Šeremeta. Predavao je i to na nov način, ističući u prvi plan društveno-ekonomske odnose kao prvorazredne… Ubrzo je počeo da okuplja naprednu omladinu. U svakom razredu zadržao bi se sa pojedinim đakom za koga je smatrao da je bistriji i na koga je odmah vršio snažan uticaj. U šestom razredu to smo bili Veljko Đorđević i ja, u sedmom Fadil Maglajlić i Veselin Masleša, u osmom Asim AlihodžIć. Preko školskog raspusta 1925. godine već smo bili s njim u vezi, a pojedinačno je djelovao na svakog od nas na našem intelektualnom, ili bolje rečeno, progresivnom razvoju. … Naročito je nastojao da okupljam omladinu, ukazujući na neke omladince koji bi se već mogli uključiti u rad. Pri tome mi je ukazao na Šandora, Maslu, pa kasnije na Kazaza. Rekao mi je da treba da odem do Veljka Đorđevića, s kojim je on već bio u vezi. Otišao sam kod Veljka u ljeto 1926. i pozvao ga da dođe do Šeremeta. Tada nam je profesor stavio u zadatak da proširujemo krug omladine koju treba obuhvatiti pokretom. Nakon izvjesnog vremena, Šeremet mi je dao dvije bočice i rekao da sam ja od sada pročelnik omladine. U bočicama su bile tekućine: jedna tamna, druga providna. Ovom drugom se pisalo između redova, tako da se nije ništa vidjelo dok se ne premaže tamnom tekućinom. Pomoću nevidljive tinte slao sam izvještaje u Zagreb o radu omladinske organizacije. Naš rad se veoma brzo širio …"[1080]

Abduselam Gvožđar u svojim sjećanjima dalje kaže: " Jednog dana mi je Šeremet rekao da predam dužnost rukovođenja (pročelnika omladine) Veljku Đorđeviću, a da ja ulazim u Partiju … Širi sastanak aktiva omladine i Partije održan je negdje 1928. godine u Šandorovoj kući. Sastankom je rukovodio Šeremet, a prisutni iz Mjesnog komiteta bili su Avdo (Čardžić) i Muhsin.[1081] U istom zborniku Fahrudin Džin kaže: "U 1925. godini osnovana je SKOJ-evska grupa u koju su ušli Abduselam Gvožđar, Ferid Hasanbašić i ja sa zadatkom da djelujemo u muslimanskim društvima "Fadilet" i "Progres" i Pjevačkom društvu "Sloga". Aktiv koji je obrazovan i kojim je rukovodio Avdo Čardžić, u mnogom je doprinijeoo da se muslimanska omladina usmjeri i vaspitava u duhu naprednih ideja radničkog pokreta, a da se otrgne od uticaja "čaršije". Rezultati su se pokazali kasnije kada je, na primjer, većina pjevača "Sloge" pristupila novoosnovanom društvu "Pelagić", a svi igrači i uprava muslimanskog Fudbalskog kluba "Zmaj" prešla u RSD "Borac".[1082] U jednom radu o omladinskom pokretu[1083] vidi se kako je Abduselam Gvožđar radio sa mladina. "U jesen 1927. Abduselam Gvožđar mi je rekao da dođem u Aleju uzdisaja, kod trećeg kestena… Sumrak je uveliko pao. Svi slični sastanci omladinaca političke prirode, a takođe i ovaj, bili su udešeni tako da je izgledalo kako je do susreta došlo slučajno. Razumije se da je prethodno bilo dogovoreno kako će do sastanka doći i kakav je razlog za susret. Znao sam da će ovo biti neki ozbiljniji sastanak i došao sam u ugovoreno vrijeme. Tako smo se

---

[1080] Abduselam Gvožđar, *Okupljao je naprednu omladinu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 139. i 140.
[1081] Ibid., i fusnota 221, str. 380.
[1082] Fahrudin Džin, *Formirali smo skojevsku grupu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1,str. 161.
[1083] Ferid Hasanbašić, *Jačanje omladinskog pokreta,* Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 1, str. 185-190.

našli na okupu: Edo Kunštek, Tankredi Sola, Vilko Vinterhalter, Abduselam Gvožđar i ja. Obavjestili su me da sam primljen u SKOJ… Sjećam se dogovora o organizovanju ideološko-političkog djelovanja. Veoma su tečno i znalački govorili Vilko Vinterhalter i Edo Kunštek o teoriji marksizma… Sastanci su najčešće održavani na otvorenom prostoru, u grupi od tri do četiri člana. Čak smo se u nekoliko navrata susretali kod česme ispred zgrade Uprave policije…"[1084] Zatim, u istom zborniku se vidi kako je Abduselam Gvožđar uključen "U nastojanja da se započne sa radom stadiona Radničkog sportskog društva "Borac" već od 1926. godine. U nosioce te aktivnosti bili su uključeni: Mustafa Bahtijarević, Avdo Čardžić, Abduselam Gvožđar, Franjo Lemajić, Stevo Nešić i dr.[1085]

3. VELJKO ĐORĐEVIĆ, upravnik Mjesnog komiteta SKOJ od 1927, kasnije sekretar MK SKOJ-a do januara 1929, a postoji i podatak do ljeta iste godine.

Rođen je 31. marta 1907. godine u Srpcu u učiteljskoj porodici. Gimnaziju je završio u Banmjaluci, a pravni fakultet u Zagrebu i Beogradu. Kao gimnazijalac uključio se u revolucionarni omladinski pokret. U SKOJ ga je primio Velimir-Veljko Drakulić 1926. godine, koji je u banjalučkom partijskom rukovodstvu bio zadužen za SKOJ i za politički rad sa omladinom. Iste godine primio je u SKOJ i Gojka Gajića i Edhema Ledu Karabegovića. Još kao gimnazijalac Veljko je učestvovao u masovnim organizacijama i društvima, u kojima se vodila bitka da u njihovim rukovodstvima imaju većinu članovi SKOJ-a i Partije. Tako je u Đačkom društvu"Mladost", odnosno "Jugoslavija" i u sportskom klubu "Balkan" bio veoma aktivan. Takođe i u društvu skauta, zatim SRD "Borac", u KAB-u, u RKUD "Pelagić", STD "prijatelji prirode" I dr.

Sekretar MK SKOJ-a bio je od 1927. do januara ili sredine 1929. godine. Sam Veljko o svom radu i odlasku sa dužnosti sekretara MK SKOJ-a kaže slijedeće: "U prvoj polovini 1928. godine, u banjalučkoj partijskoj organizaciji djelovalo je 13. članova. Pored mene kao sekretara, u Mjesnom komitetu SKOJ-a bili su Idriz Maslo i Abduselam Blekić. Skojevske grupe (ćelije) bile su formirane na teritorijalnom načelu. U drugoj polovini te godine osnovali smo grupe i na industrijskom načelu: u fabrici duvana i Pilani "Bosna Boa". Kada sam u januaru 1929. kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, dužnost sekretara MK SKOJ-a u saglasnosti sa Pavom Radanom, tadašnjim sekretarom MK KPJ, preuzeo je Idriz Maslo."[1086] Iz navedenog sadržaja se jasno vidi da je Veljko sam, u svom zabilježenom sjećanju dao podatak o toj primopredaji dužnosti sekretara MK SKOJ-a u januaru 1929. A postoji i izvor koji govori drugačije, što se vidi iz slijedećeg: "Mjesna organizacija SKOJ-a nije prekidala rad za vrijeme Šestojanuarske diktature. Sekretari Mjesnog komiteta SKOJ-a bili su Veljko

[1084] Ibid., 185.
[1085] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, ., n. d., fusnota br. 262, str. 387.
[1086] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 201.

Đorđević (do ljeta 1929), Idriz Maslo (1929-30), Vilko Vinterhalter (1930-33), Nikola-Nikica Pavlić (1933-34) i Slobodan Kokanović (1934-35).[1087]

Kao sekretar MK SKOJ-a prisustvovao je sjednicama i konferencijama KPJ, uključujući plenarnu sjednicu Okružnog komiteta KPJ 10. januara 1928. i mjesnu partijsku konferenciju KPJ u kući Avde Čardžića. Prisustvovao je Okružnoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu, krajem avgusta 1928. "Sjećam se jednog šireg skojevskog sastankana, mislim plenuma, održanog u ljeto 1928. na starom zapuštenom groblju u Vrbas-aleji, na pravcu prema Pilani. Prisustvovalo je 10-12 članova SKOJ-a, između ostalih: Berko Supek, Fahrudin Džin, Cikota, Idriz Maslo, Vilko Vinterhalter, Edo Kunštek, Abduselam Gvožđar, Alija Blentić, Ekrem Maglajlić i ja. U ime banjalučke partijske organizacije, sastanku je prisustvovao kao delegat Milovan Sandić, zvani Hajduk."[1088] Na ovoj konferenciji za delegata je bio izabran Idriz Maslo, ali je bio neki razlog da je na tu konferenciju otišao Veljko Đorđević. O toj Konferencije Veljko u svojim sjećanjima kaže: "Po povratku s Pokrajinske konferencije SKOJ-a u Zagrebu podnio sam izvještaj na sastanku MK SKOJ-a. Sastanak smo održali na slobodnom prostoru iznad "Lauša". Razmatrali smo zaključak da se sa ovim pitanjima upoznaju sve skojevske grupe. Naš prijedlog je bio da se pojača politički rad, posebno u radničkim sredinama, i da se ide na prijem novih članova. Prije ovog sastanka obavjestio sam Pavu Radana o tematici i donesenoj Rezoluciji Pokrajinske konferencije… Radan mi je predložio da na sjednici Mjesnog komiteta SKOJ-a razmotrimo ne samo pitanja aktivnijeg rada na prikupljanju Crvene pomoći nego i da težište našeg djelovanja usmjerimo na radničke sredine i da u njima idemo smjelije na prijem novih članova SKOJ-a. Posljedice našeg pojačanog političkog rada u redovima omladine u jesen 1928. očitovale su se u prijemu novih članova, tako da smo imali skojevske grupe u svim banjalučkim industrijskim srednama: Fabrici duvana, Pilani "Bosna Boa", Rudniku Lauš i među kožarcima. Istovremeno je pojačan rad i među srdenjoškolcima…"[1089]

U vrijeme kad je Veljko bio sekretar MK SKOJ-a, grupa skojevaca se snašla za geštetner, donijela ga je rasklopljenog na određeno mjesto i koristila ga za svoje potrebe i šire. "Negdeje u jesen 1928. došli su u moju radionicu Cikota, Vilko Vinterhalter i Edi Sola i donijeli su poveći paket. U paketu se nalazio razmontiran geštetner koji su krišom donijeli iz skautskog društva, čiji su bili članovi. Objasnili su mi kako su došli do tog geštetnera i da je potrebno da ga sklonimo u mojoj radionici. Nekoliko dana kasnije, Gvožđar je donio hemikalije potrebne za rad geštetnera. U isto vrijeme donio je nekakvu hemikaliju za nevidljiva slova s kojim je premazivao tekst da bi postao nevidljiv. Kad je trebalo umnožavati ilegalni materijal dolazili su u moj stan. Sastavljali smo geštetner i umnožavali matrice, a

---

[1087] Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 1, fusnota br. 474, str. 417. Ovaj podatak je dao Milan Vukmanović, pošto je on pisao sve fusnote u ovom zborniku.
[1088] Ferid Hasanbašlć, navedeni rad, 185-186, Prema sadržaju fusnote br. 314. riječ je o izboru Idriza Maslc za Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a koji je za delegata izabran, a zbog nekih razloga otišao je Veljko Đorđević.
[1089] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str.

po obavljenom poslu opet bismo ga rastavili i sklonili na skrovito mjesto (pojedine dijelove smo krili po cijeloj kući). – kaže u svojim sjećanjima Ferid Hasanbašić.[1090]

Obezbjerđivanje partijske konferencije za izbor Avde Čardžića za delegata za IV kongres KPJ u Drezdenu, koja je održana u Čardžićevoj kući, vršili su skojevci držeći stražu. "Šira obavještenja nije mi dao; jedino sam znao da će u kući biti održan ilegalni sastanak i daću vršiti dužnost stražara. U zakazano vrijeme našli smo se Vilko Vinterhalter, Tankredi Edi Sola i ja. Razdvojili smo se da ne bi bilo sumnjivo – Sola i Vilko išli su jednom, a ja drugom stranom ulice… U "šetnji" duž ulice susretali smo se obično kod Čardžićeve kuće, mimoilazili se šutke i sporazumjevali znakovima da je sve u redu."[1091] – kaže Ferid Hasanbašić. Na ovoj partiskoj konferenciji učestvovao je u radu i Veljko Đorđević. To se vidi i iz zabilježenog sjećanja Ferida Hasanbašića. "Prilično se razdanilo kad je bio završen i dok su učesnici napuštali kuću vidio sam da su sastanku prisustvovali Veljko Đorđević, Akif Šeremet, Edo Kunštek, Abduselam Gvožđar i još neki. Izlazili su pojedinačno, tako da je bilo teško ustanoviti koliko je bilo učesnika."[1092]

Za jedan dio aktivnosti u 1928. godini, u vrijeme kada je Veljko bio sekretar MK SKOJ-a, u spomenutom zabilježenom sjećanju Ferida Hasanbašića, nalazimo i slijedeće detalje o tome kako su održavani teoretski sastanci: "Skojevske sastanke smo održavali u mojoj sobi koja je služila i kao krojačka radionica. Sastanci su bili mahom teoretski na kojima je prorađivana ilegalna partijska građa. Sjećam se objašnjenja pojmova Marksovog *Kapitala* o najamnini, profitu, višku vrijednosti i slično. Za teoretska objašnjenja bio je najčešće zadužen Vilko Vinterhalter. Sjećam se da sam dobio zadatak da iz Talhajmerove knjige o dijalektičkom materijalizmu pripremim jedno poglavlje. Bilo mi je teško, ali sam uz pomoć riječnika savladao terminologiju."[1093]

Na Mjesnoj partijskoj konferenciji 18-19. juna 1934. Veljko nije bio kandidat za partijsko rukovodstvo zbog odlaska u vojsku, ali je poslije povratka kooptiran za člana MK KPJ. Uhapšen je u septembarskoj provali 1936, a zatim ga je Sud za zaštitu države 3. marta 1937. osudio na 10. mjeseci strogog zatvora. Poslije izlaska iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici po partijskom zadatku završio je studije na Pravnom fakultetu u Zagrebu i nastavio politički rad.

Uhapšen je sa Radetom Ličinom početkom maja 1941, ali ne kao pripadnik komunističkog pokreta, već u sklopu hapšenja Srba. Poslije puštanja iz zatvora prešao je u ilegalnost, pa se u junu sklonio u selo Vijačani. Neposredno je učestvovao u pripremanju ustanka 1941. Pošto je morao na operaciju otišao je u Split i tamo nastavio politički rad kao sekretar Reonskog komiteta Varoš, a zatim i član Mjesnog komiteta KPJ (konspirativni pseudonimi u Splitu bili su mu: Mato,

[1090] Ferid HasanbašIć, navedeni rad, str. 188.
[1091] Ferid Hasanbašić, navedeni rad, str.186-187.
[1092] Ferid HasanbašIć, navedeni rad, str. 187.
[1093] Ferid HasanbašIć, navedeni rad, str. 187-188.

Stipo i Marko) do odlaska u partizane. U ilegalnom pokretu u Splitu, pored svestranih aktivnosti, izdavao je list "Glas". Po oslobođenju Splita, 1943. Godine, izašao je na slobodnu teritoriju, gdje je završio višI partijski kurs u Dravaru. Po završetku ovog kursa bio je na odgovornim dužnostima, kao politički komesar aerodroma Vrhovnog štaba u medenom Polju kod Bosanskog Petrovca, sekretar ZAVNOBiH-a i drugim visokim političkim i državnim funkcijama.[1094]

U zabilježenom sjećanju Katice Sarafin, učesnice revolucionarnog ženskog pokreta u Banjaluci o Veljku Đorđeviću se kaže: "Policijske vlasti su tada (odnosi se na 1934. godine, napomena autora) uhapsile veliki broj komunista, a koliko se sjećam bilo ih je 17. Uglavnom su uhapsili najistaknutije komuniste: Veljka Đorđevića, Edhema-Ledu Karabegovića, Nikicu Pavlića, Miloša Popovića, Jakoba Šmita, Kasima Hadžića, Ivicu Tukerića, Idriza Maslu, Ivicu Singlera, Franju Lemajića i mog muža (Franju Sarafina)[1095].

Veljko Đorđević u svom radu "SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu" kaže: "MK SKOJ-a je održavao češće sastanke, bilo na otvorenom prostoru bilo u kućama. Dobijali smo neke smjernice za naš politički rad od PK SKOJ-a, a neke od MK KPJ. Pošto sam kao sekretar MK SKOJ-a prisustvovao sastancima MK KPJ, neke direktive su prenošene i ovom linijom, jer je trebalo da zajednički djelujemo u pojedinim akcijama, a tih je aktivnosti u 1928. godini bilo u većem obimu, naročioto od proljeća pa nadalje. O svim pitanjima akcionog djelovanja utvrđivali smo zajednička gledišta na sastancima MK SKOJ-a, a potom se prilazilo njihovom sprovođenju putem SKOJ-evskih grupa. U MK SKOJ-a smo davali zaduženja ko će ići na pojedne sastanke tih grupa."[1096]

Po preuzimanju dužnosti sekretara MK KPJ, 1929. godine, neposredno je ostvarivao kontakte sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju.

Veljko Đorđević bio je sekretar MK KPJ Banjaluke od 1929. do ljeta 1934. godine, kada je otišao na odsluženje vojnog roka, pa tako na poznatoj Mjesnoj partijskoj konferenciji KPJ u Banjaluci, održanoj 18-19. juna 1934. nije bio kandidat za izbor u partijsko rukovodstvo zbog odlaska u vojsku, ali je poslije povratka kooptiran za člana MK KPJ.

Pred Sudom za zaštitu države osuđen je na 10 mjeseci koje je proveo u Kaznenom zavodu u Sremskoj mitrovici.

4. IDRIZ MASLO, sekretar MK SKOJ-a od januara 1929 - 1930. godine i od početka 1933 - 1934. godine.

[1094] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji,* fusnota br. 27, str. 26-27; Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 263, str. 387-388.
[1095] Katica Sarafin, *Život s revolucionarom, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,* str. 255.
[1096] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šestojanusrsku diktaturu*, Banjaluka u radničkom pokretru i NOB, str. 202.

Rođen je 1909. u Banjaluci. Po profesiji je bio tokar i mehaničar. Član KPJ postao je u jesen 1928. godine. "Šeremetovi politički učenici među radnicima bili su Abduselam Blekić Šandor, Muhamed Kazaz, Stjepan Martak, Idriz Maslo, Jusuf-Joja Tulić i drugi. To je bila generacija koju su politički vaspitavali i izgrađivali Pavo Radan i Akif Šeremet. Njihove najveće političke zasluge u komunističkom vaspitanju bile su u povezivanju i druženju radničke, srednjoškolske i studentske omladine što je postalo tradicija cijelog međuratnog revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta."[1097] Kao što se vidi među učenicima Pave Radana i Akifa Šeremeta među mladim radnicima bio je i Idriz Maslo.

Član Mjesnog komiteta SKOJ-a postao je početkom 1928. godine. Iz već spomenutog podatka, koji daje Veljko Đorđević, vidi se da je Idriz Maslo postao sekretar MK SKOJ-a u januaru 1929. godine, kada je Veljko Đorđević kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci.[1098] Jedan podatak ukazuje da je Idriz Maslo bio sekretar MK SKOJ-a u još jednom periodu što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Idriz Maslo je tada (početak 1933. godine, napomena autora) bio sekretar MK SKOJ-a, a sekretar MK KPJ postao je od juna 1934. On nije rukovodio radom partijske ćelije, nego je pružao organizacionu pomoć kao i nekoliko drugih komunista, na primjer Veljko Đorđević, Edhem Karabegović, Muhamed Kazaz, Nikola Pavlić i drugi."[1099] Iz ovoga se može zaključiti da je Idriz Maslo još jednom na kraće vrijeme bio biran za sekretara MK SKOJ-a Banjaluka.

O višestrukoj Idrizovoj aktivnosti nalazi se podatak u radu Gojka Gajića "Partijska ćelija u Kolima u kome se kaže: "Zagorac i Knežević su nas povezali i sa nekim drugovima iz Banjaluke; tako je sve do 1927. dolazio u Kola Avdo Čardžić, a zatim Muhamed Kazaz,Veljko Đorđević, Idriz Maslo i drugi. Dolazili su također i Safet Filipović, Huso Mešinović, a jednom prilikom je došao Veselin Masleša… Također su nam dolazili Edo Kunštek i Vilko Vinterhalter…" [1100] I navedeni primjer dobro ilustruje svestrano angažovanje Idriza Masle dok je obavljao dužnost sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci.

Iz zabilježenog sjećanja Eve Šmit vidi se da je Idriz Maslo radio i na Pilani. Ona kaže: "U to vrijeme, 1931. godine, nezadovoljstvo pilanskih radnika zbog ponašanja uprave preduzeća bilo je sve veće… U pripremanju ovih akcija i štrajkova pružala je pomoć partijska organizacija grada, ali su i u Pilani radili brojni članovi Partije: Idriz Maslo, Franjo Lemajić, Ivica Sigler, Franjo Sarafin, Jakob Šmit i još nekolicina čijih se imena ne sjećam."[1101]

Uhapšen je u septembru 1936, prilikom provale kada je bio sekretar MK KPJ u Banjaluci. Nakon suđenja pred Sudom za zaštitu države osuđen je na 18 mjeseci

---

[1097] Banjaluka u Radničkom pokretu i NOB, fusnoti br. 207, str. 380.
[1098] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 201.
[1099] Katica Sarafin, *Život s revolucionarom,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str. 245 i fusnota br. 423, str. 411.
[1100] Gojko Gajić, *Partijska ćelija u Kolima,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 192.
[1101] Eva Šmit, *Među komunistima Pilane,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 241 i 243.

robije. Imao je najdužu vremensku kaznu u odnosu na sve druge uhapšene banjalučke komuniste, prilikom provale 1936. godine. Veljko Đorđević u svom radu "Pred sudom za zaštitu države" o hapšenju grupe komunista među kojim je i Idriz Maslo, kaže: "Banjalučka partijska organizacija je bila provaljena, pa su bili uhapšeni Nikica Pavlić, Idriz Maslo i Safet Filipović…"[1102]

Sekretar MK KPJ Banjaluke bio je u dva različita perioda: prvi, od juna 1934. do početka 1935. i, drugi od aprila 1935. do hapšenja, 2. septembra 1936. godine. Nije isključeno da je bio sekretar MK KPJ u Banjaluci u još jednom periodu o čemu postoje podaci, koje navodimo: "U ljeto 1931. godine, na Šehitlucima je održana Mjesna konferencija KPJ za Banjaluku. Bilo je riječI o oživljavanju rada partijskih organizacija nakon zavođenja moarhofašističke diktature, o smjelijem prodoru u sindikate, te u redove radničke i srednjoškolske omladine. Posebna pažnja je posvećena prijemu novih članoca KPJ. Direktivu konferencije, na prijedlog Vese Masleše, da se ide na osnivanje partijskih ćelija, banjalučka partijska organizacija je uskoro počela provoditi u život. Konferencija je izabrala Mjesni komitet KPJ na čelu sa Idrizom Maslom. Nakon toga je održano više skojevskih i partijskih sastanaa na Šehitlucima i Starčevici."[1103] Dakle, ovaj podatak ukazuje da je Idriz bio sekretar MK KPJ tri puta. Ali, i pored vjerodostojnosti ovog izvora, pošto je podatak iznijet u uvodnom referatu na naučnom simpozijumu u Banjaluci,teško ga je prihvatiri zato što je u to vrijeme bio sekretar MK KPJ Veljko Đorđević, što potvrđuje više primarnih izvora. Daljim iztraživanjem ove se vjerovatno može rasčistiti. Zatim, u istraživanju je utvrđeno da je bio sekretar Okružnog komiteta KPJ od jula 1934. Taj Okružni komitet KPJ imao je nadležnost Oblasnog komiteta KPJ, što se vidi i iz jednog rada Veljka Đorđevića koji kaže: "U julu 1934. pristupilo se formiranju Okružnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu zbog čega je došao Stevan Raušević Šojka,[1104] kao delegat Pokrajinskog komiteta KPJ u Zagrebu. S tim u vezi je bio i dolazak Josipa Zmazeka iz Bosanske Kostajnice. Izabran je Okružni komitet KPJ koji je djelovao i kao Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu. U komitet su izabrani: Idriz Maslo za sekretara, a za članove Muhamed Kazaz, Nikica Pavlić i Safet Filipović. Izbor je vršen na osnovu brojki ispisaanih na listićima. Samo je Šojka znao imena onih koja su odgovarala ovim šiframa."[1105]

Od januara do kraja marta 1941. bio je interniran u logor Međurjčje kod Ivanjice. U vrijeme dizanja ustanka u Maslovarama i okolini, kad je stigao na ovaj teren, uključio se u tekuće aktivnosti u svojstvu komesara Borjanske (maslovarske) čete i

---

[1102] Veljko Đorđević, *Pred sudom za zaštitu države,* knj 2, str. 359.

[1103] Hare Beganović, *pripreme, učesnici, tok i zaključci šehotlučkih savjetovanja,* Šehitluci 41., Banjaluka 1981, str.43.

[1104] Danilo Raušević Šojka, rođen u Slavonskoj požegi 17. februara 1900, kamenoklesarski radnik, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Po partijskom zadatku boravio u Banjaluci u junu i julu 1934. Centralni komitet KPJ obavjestio ga je pismom od 22. jula 1936. da sa Karlom Hudomalom treba da pređu na polič!ki rad u Francusku. Iz Francuske je ubrzo otišao u Španiju (Sadržaj ove fusnote je preuzet iz Banjaluka u radničkom pokretru i NOB, knj. 1, fusnota br. 463, str. 416).

[1105] Veljko Đorđević, *Pokret nije zaustavljen,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 307.

šire na pordučju srednje Bosne. Kako sam Idriza Maslu lično poznavala u vrijeme kada je bio komesar Maslovarske čete znam da je bio veoma omiljen među borcima. S obzirom na njegovo bogato iskustvo u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu znao je prići nepismenim i polupismenim ljudima, razgovarati sa tim običnim ljudima iz okolnih sela, a posebno sa borcima u svojoj četi, zatim sa omladincima koji su tada pri Borjanskoj četi imali predvojničku obuku (sa drvenim puškama), pa je bio, kako u četi, tako i među stanovništvom, veoma dobro prihvaćen. Stalno se interesovao za rad SKOJ-a u tom kraju i njegovo omasovljavanje. Bio je dobar govornik, dobar organizator masovnog društveno-političkog u kulturnoprosvjetnog rada.

Kao komesara Borjanske, odnosno Maslovarske čete u Četvrtom krajiškom odredu, u vrijeme četničkih pučeva, aprila 1942. godine, ubili su ga četnici ii tada se Maslovarska četa transformisala u četničku, ubivši tom prilikom tri osobe: Idriza Maslu, Veru Vinterhalter (suprugu Vilka Vinterhaltera) i Tihomira (iz Teslića), borca u Borjanskoj četi.[1106]

Interesantno je istaći da je među skojevskim kadrovima između dva rata jedini Idriz Maslo u dva različita vremena odavljao dužnost sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a (početak 1929-1930, i početak 1933-1934. godine), a isto tako i sekretara Mjesnog komiteta KPJ (od VI 1930- do početka 1935, i od aprila 1935. do hapšenja 2.IX 1936).

5. VILIM JOSIP VINTERHALTER VILKO, sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci od 1930-1933. godine

Rođen u Banjaluci 1909. godine, politički učenik Akifa Šeremeta, pravnik i publicist. Po položenoj maturi u gimnaziji 1928, studirao je pravne nauke u Zagrebu, ali je pretežno boravio u Banjaluci do diplomiranja 1934. U SKOJ je primljen 1927, kad je i zadužen za politički rad sa srednjoškolskom omladinom, čime se bavio do odlaska iz Banjaluke, 1934. Prema ličnom kazivanju, Veljko Đorđević mu je 1928. saopštio odluku o prijemu u KPJ, od kada mu je trajao neprekinut partijski staž.

O aktivnosti SKOJ-a u periodu kad je Vilko bio sekretar MK SKOJ-a govori i slijedeći sadržaj: "Jedan od zadataka kome su banjalučki komunisti obraćali posebnu pažnju bila je briga o mladima. Uz pomoć Mjesnog komiteta KPJ, organizacija SKOJ-a je već 1931. razvila živ rad među radničkom, studentskom i srednjoškolskom omladinom. U školskoj 1931/32 godini, organizacija SKOJ-a u banjalučkoj gimnaziji rukovoidila je poznatim dvodnevnim đačkim štrajkom u kome su učestvovali svi učenici od prvog do osmog razreda u znak solidarnosti s beogradskim i zagrebačkim studentima koji su također štrajkovali."[1107] Naredni izvor direktno govori od kada je Vilko sekretar MK SKOJ-a, što se vidi iz slijedećeg: "Mjesna organizacija SKOJ-a nije prekidala rad za vrijeme

[1106] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnote br. 374 i 423.
[1107] Šefket Maglajlić, *Partijske akcije u Banjaluci,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 315.

Šestojanuarske diktature. Sekretari Mjesnog komiteta SKOJ-a bili su: Veljko Đorđević (do ljeta 1929), Idriz Maslo (1929-30), Vilko Vinterhalter (1930-33)…"[1108]

U 1932. godini Vilko je neposredno rukovodio ilegalnom grupom omladine u Gimnaziji. Taj podatak nalazimo u vezi sa Bogdanom Jerkovićem, koji je tada bio predsjednik "Mlade Jugoslavije" (od 9.X 19320). U drugoj polovini 1932. jedan je od neposrednih organizatora štrajka đaka, kada je Osman Karabegović izbačen iz Gimnazije.

Krajem avgusta 1932, s grupom naprednih jugoslovenskih književnika, umjetnika i publicista Vilko Vinterhalter je potpisao pozdravno pismo Privremenom odboru Međunarodnog kongresa za mir, upućen preko francuskog književnika Romena Rolana.

Zanimljivo je zabilježeno sjećanje Veljka Đorđevića, koji je napisao slijedeće o Vilkovom radu iz vremena kada je Veljko bio sekretar MK SKOJ-a, a Vilko član SKOJ-a, i kasnije kada je Vilko bio član i MK SKOJ-a: "Među članovima SKOJ-a u realnoj gimnaziji bili su najaktivniji Vilko Vinterhalter i Edo Kunštek… Vilko Vinterhalter je bio na čelu grupe skojevaca među srednjoškolcima On je bio najaktivniji. Te je godine maturirao, ali je i dalje imao zaduženje da politički djeluje među srednjoškolcima."[1109]

Od 1934. u Beogradu radi kao advokatski pripravnik i novinar lista "Politika" i časopisa "Blagostanje". Rat i okupaciju dočekao je u Beogradu. Vratio se u Banjaluku u junu 1941. godine. Jedno vrijeme krio se kod Zelinskog iz Higijenskog zavoda, zatim kod Marka Lipovca, a potom kod Hikmeta iz čije kuće je otišao u partizane u novembru iste godine, (kod Hikmeta su se jedno vrijeme krile i Dušanka Kovačević i Ljubica Mrkonjić). Prilikom pretresa Hikmetove kuće agent Josip Šolc Puba [1110] susreo se pogledom sa Vilkom, stješnjenim u špajzu, i tad je rekao "Idemo dalje. Ovde nema nikoga"- kaže Mira, Vilkova sestra, kojoj je to Vilko ispričao.[1111] U to vrijeme Vilkova supruga Vera Vinterhalter i sestra Mira bile su u ustaškom zatvoru u Crnoj kući[1112], odakle je Mira Vinterhalter poslana u koncentracioni logor, ali srećom preživila je i vratila se kuđi. I Vilkov brat Mato dospio je u koncentracioni logor u Gradišci.Vera i Vilko su već novembra 1941.

[1108] Banjaluka u radničkom pokretu I NOB, fusnota br. br. 474, str. 417.
[1109] Veljko Đorđević, *SKOJ pred Šestojanuarsku dioktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 202.
[1110] Josip Šolc Puba, kao i njegova dva brata, prije rata su bili pripadnici naprednog pokreta. U 1941. sva trojica pripadaju NOP-u. Ima velike zasluge za NOP pošto je davao potrebna obavještenja rukovodstvu NOP-a u Banjaluci u vezi sa hapšenjima, jednom rječju dragocjene podatke. Pošto je za ustašku policiju imao "loše rezultate" premješten je u Bihać, pa je i tamo uspostavio vezu sa NOP-om. Slično kao u Banjaluci nastavio je i u Bihaću. i sl. gurnuo bi to u peć, pa kolegama rekao "možemo dalje, ovde nema ništa…" Kad je došlo vrijeme, preko veza NOP-a izašao je na slobodnu teritoriju iz Bihaća sa ženom i djecom. Mačehu su mu streljali Nijemci. Oba brata su učesnici NOR-a. Mlađi, Robert, student, u partizane je otišao 1941 i 1942. je poginuo. Srednji brat Vili, stolar, otišao je u partizane 1942. i vratio se kao partizanski oficir.
[1111] Zabilježeno kazivanje Mire Vinterhalter Slavku Odiću, 19. oktobra 1977. godine. Lična arhiva Slavka Odića.
[1112] Ibid., str. 1- 2.

preko Sitara otišli u partizane. Vilkova supruga Vera, kako je već navedeno, zatekla se u Maslovarama za vrijeme četničkog puča, koji je bio noću između 7/8 aprila, kada su četnici zaklali Idriza Maslu, komesara Maslovarske čete, pa su iste noći zaklali i Veru Vinterhalter. Njeno tijelo četnici su bacili u napuštenu rudarsku jamu u Maslovarama.

Vilko je za vrijeme rata radio u redakcijama velikog broja partizanskih listova, ali u tom periodu bio je i žrtva nesrećnih okolnosti, što se tada jako odrazilo i na njegov rad i na njegov život, a i kasnije. Naime, još u 1941. Vilku je jedan "drug" u Beogradu rekao "da, s obzirom na njegovo prezime, ostane na radu u Beogradu u listu 'Vreme' ", ali kasnije mu je to prigovoreno, odnosno bojkotovan je što odmah, kad je počeo rat, nije stigao u Banjaluku. Znatno kasnije kad se postavilo pitanje njegovog rada u "Vremenu", Vilko se pozvao na toga druga, ali… Sa Vilkovim dolaskom u Banjaluku stiglo je i pismo "odozgo" u kome je rečeno "da Vilka pritegnu da mu kosti pucaju…" Ovaj povod je uzrok kasnijim Vilkovim brojnim nevoljama. Veoma obrazovan, izrazito sposoban, daroviti politički učenik Akifa Šeremeta, poznati ilegalac iz tridesetih godina, zapaženi publicist na širim prostorima, nije od pojedinih ličnosti u Beogradu, kao ni u Banjaluci bio prihvaćen. Stoga je neko vrijeme u NOR-u bio i konjovodac. Doživljavao je i takva maltretiranja da je, iako su u partizanskoj koloni bili konji sa samarima, za vrijeme dugih, iscrpljujućih pokreta partizanskih jedinica, on morao nositi akumulator i slično, a "Po svojim sposobnostima i ranije i tada mogao je biti politički komesar divizije ili korpusa".[1113]

Pri kraju rata postao je urednik lista "Oslobođenje". Poslije rata bio je pomoćnik glavnog urednika "Borbe", član Izvršnog vijeća NR BiH i CK BiH, savezni sekretar za informacije itd. Umro je u Beogradu 1970 godine.[1114]

6. NIKOLA NIKICA PAVLIĆ, sekretar MK SKOJ-a od kraja 1933 – 30.XII 1934. godine

Rođen je u Kiseljaku 23. novembra 1912, pravnik i publicist. Gimnaziju je pohađao u Banjaluci i maturirao je 1929/30. godine. U toku školovanja bio je član uprave i predsjednik Đačkog literarnog i glazbenog društva "Mladost", koje je u istoj školskoj godini i zabranjeno. Neporedno prije ove zabrane održao je predavanje "Indijski misticizam". Poslije završetka mature Veljko Đorđević mu je saopštio da je primljen za člana KPJ. Upisao se na Pravni fakultet u Zagrebu, ali je pretežno boravio u Banjaluci, gdje je 1931-33. bio član MK SKOJ-a, a sekretar MK SKOJ-a je od kraja 1933-30.XII 1934. godine. Ima osnova za pretpostavku da je bio član MK KPJ od stupanja na dužnost sekretara MK SKOJ-a od kraja 1933. do 30.XII 1934. godine.

[1113] Kazivanje Slavka Odića autoru.

[1114] Dio biografskih podataka uzet je iz Banjaluka u radničkom iI NOB, knj. 1 fusnote br. 317, str. 395., i iz drugih izvora.

O njegovom izboru za sekretara MK SKOJ-a, od nekoliko izvora, navešćemo slijedeći: "Krajem 1933. na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a, održanoj u Boriku, u novi Mjesni komitet SKOJ-a izabran je Nikica Pavlić, za sekretara, a za članove Šefket Maglajlić i Emil Zrelec. Sastanci MK SKOJ-a su najčešće održavani u prirodi, ali takođe i u mojoj kući, kod Šefketa Maglajlića, Veljka Đorđevića i dva puta kod Idriza Masle u Gornjem Šeheru.[1115] – kaže Emil Zrelec. I dalje kaže: "… u to vrijeme je Nikica Pavlić studirao i odlazio u Zagreb radi ispita, ali je često boravio u Banjaluci. Dolazio je i na sastanke naše partijske ćelije kao član MK KPJ…"[1116] Dakle, vidi se da je Nikica Pavlić krajem 1933. godine izabran za sekretara MK SKOJ-a, a kako je bila praksa i tada da sekretari MK SKOJ-a budu i članovi MK KPJ, opravdana je pretpostavka da je Nikica od tada član MK KPJ. A iz riječi Zrelca se vidi da Nikica dolazi na sastanke partijske ćelije kao član MK KPJ.

"Na Mjesnoj partijskoj konferenciji, održanoj 1934. izabrani su u novi MK KPJ: Idriz Maslo, Nikica Pavlić, Muhamed Kazaz i Kasim Hadžić, a možda i još neko" – navodi riječi Veljka Đorđevića Milorad Gajić u svom radu "Partijska organizacija Banjaluke 1929-1935"[1117] i dodaje da su tada u Mjesni komitet bili izabrani još Safet Filipović i Asim Alihodžić, a da je po odsluženju vojnog roka kooptiran i Veljko Đorđević. Dakle, vidi se da je Nikica Pavlić član MK KPJ i od sredine 1934. godine, pošto je ova Mjesna konferencija KPJ održana 18-19. juna 1934. godine, a Nikica je i dalje sekretar MK SKOJ-a do 30.XII iste godine.

Na osnovu izučene građe može se zaključiti da je Nikica Pavlić biran za sekretara MK KPJ početkom 1935. i na toj dužnosti je ostao do aprila 1935. godine. O radu KPJ u Banjaluci u tom periodu iz Informacije PK KPJ u Zagrebu upućene CK KPJ vidi se da se broj članova KPJ povećao za šest novih članova i da se njen rad pravilno razvija, odnosno data je veoma povoljna ocjena rada. "Svoju djelatnost razvijaju najviše kod prosvjetnih, tamburaških i športskih društava u kojima imaju rukovodstva u svojim rukama…. Ukupan broj članova ima partija 21, SKOJ 20, jedinica imaju tri u preduzećima, a ostale su ulične i u sindikatima."[1118] U ovaj broj članova nije KPJ i SKOJ-a nije uključeno 26 studenata u Beogradu i Zagrebu, jedan radnik na robiji i šestorica u vojsci. Postojale su i dvije seoske ćelije sa devet članova, - kaže Milan Vukmanović komentarišući predhodni izvještaj.[1119]

Na Mjesnoj konferenciji KPJ, održanoj u Suturliji aprila 1935. Nikica Pavlić predaje dužnost sekretara MK KPJ. Izabrani su Idriz Maslo za sekretara MK KPJ, Asim AlihodžIć, Safet Filipović i Franjo Lemajić. Nisu izabrani ni Nikica Pavlić, Pavo Radan i drugi. Jer, na ovoj konferenciji među komunistima Banjaluke nastalo je neslaganje u ocjenama rada u sindikatima i masovnim udruženjima, društvima.

[1115] Emil Zrelec, *Pavo nas je uključio u pokret,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 225
[1116] Emil Zrelec, ibid., str. 225-226
[1117] Milorad Gajić, *Partijska organizacija Banjaluke 1929-1935,* Banjaluka u novijoj istopriji (1878-1945), str. 341.
[1118] Arhiv CK SKJ, KI-1935/130, izvještaj br. 4 PK KPJ u Zagrebu.
[1119] Milan Vukmanović, Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine, UVOD, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, 1985, str. 42-43.

Grupa mlađih članova i cjelokupno rukovodstvo SKOJ-a zastupali su da Partija u oblicima masovnog rada ostvaruje politički autoritet. Ispravnost toga stava utvrdila je i Pokrajinska konferencija SKOJ-a u Zagrebu, poslije koje je donijeta odluka o osnivanju organizacije Saveza radne omladine grada i sela.

Još 1934. Pavlić je postao član OK KPJ, pa je, vjerovatno tada bio angažovan i na poslovima izvan Banjaluke, a na tom poslu ostao je i dalje, pošto već u aprilu 1935. odlazi sa dužnosti sekretara MK KPJ.

> Naime, prema podacima, Nikica je bio član Okružnog komiteta KPJ koji je imao nadležnost Oblasnog komiteta KPJ od jula 1934. godine. S tim u vezi Veljko Đorđević kaže: "U julu 1934. pristupilo se formiranju Okružnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, zbog čega je došao Stevan Šojka Raušević kao delegat Pokrajinskog komiteta KPJ u Zagrebu. S tim u vezi je bio i dolazak Josipa Zmazeka iz Bosanske Kostajnice. Izabran je Okružni komitet KPJ koji je djelovao i kao Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu. U komitet su izabrani Idriz Maslo za sekretara, a za članove Muhamed Kazaz, Nikica Pavlić, i Safet Filipović. Izbor je vršen na osnovu brojki ispisaanih na listićima. Samo je Šojka znao imena onih koja su odgovarala ovim šiframa."[1120]

"Negdje u junu 1934 godine Nikola Pavlić saopštio je tadašnjem sekretaru MK KPJ, da ima vezu sa komitetom u Zagrebu i da predstavnik želi da dođe u Banjaluku. Nekoliko dana posle toga stigao je delegat iz Zagreba Šojka…"[1121]
U 1934. Nikica Pavlić je povezao banjalučku partijsku organizaciju sa novoosnovanim Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, posebno kad je u Banjaluku došao Danilo Raušević, instruktor PK KPJ iz Zagreba. Na vezama s partijskim i skojevskim forumima u Zagrebu radili su od 1923: Akif Šeremet, Branko Zagorac, Veselin Masleša, Fadil Maglajlić, Jusuf Tulić, Edo Kunštek, Asim AlihodžIć, Vilko Vinterhalter, Ekrem Maglajlić, Veljko Đorđević, dr Miloš Aranicki i drugi, a u 1934. tu vezu je održavao Nikica. Veze banjalučke partijske i skojevske organizacije sa PK KPJ i PK SKOJ-a u Zagrebu su postojale u periodu 1923-1929, a najživlje su bile u dvije posljednje godine pred Šestojanuarsku diktaturu. Izvjestan zastoj je bio u pariodu1929-1931, a ponovo su uspostavljene 1931. godine, ali su one bile prevashodno u ličnim kontaktima, a manje između partijskih i skojevskih foruma. I pored dugotrajne povezanosti s partijskim i skojevskim rukovodstvima u Zagrebu, partijska i skojevska organizacija Banjaluke prvi put zvanično ulazi u regionalnu organizacionu nadležnost pokrajinskih komiteta KPJ i SKOJ-a u Zagrebu na osnovu odluke CK KPJ iznesene u pismu pokrajinskim komitetima 5. februara 1935. godine.[1122]

Čim su nastala velika hapšenja, koncem 1935, Nikica Pavlić ulazi u MK KPJ (ili je i do tada bio pa se sada samo ponovo bira) i ostaje član MK KPJ sve do provale partijske organizacije u Banjaluci, septembra 1936. godine[1123], kada je došlo do

---

[1120] Veljko Đorđević, *Pokret nije zaustavljen,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1 str. 307.
[1121] Ibid., str. 371.
[1122] Milan Vukmanović, *Partijska konferencija u Banjaluci 1934. godine i njen društveno-politički značaj u istoriji radničkog pokreta,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1941), str.355.
[1123] AIS, zbirka RP II/149; Mr Dubravka Škarica, *Djelatnost Kluba akademičara Banje Luke pred II svjetski rat,* Prilozi, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, Sarajevo 1965, br.1,

njegovog hapšenja, suđenja i odlaska na robiju u Kazneni zavod u Sremskoj Mitrovici gdje je ostao 12. mjeseci...

Poltička aktivnost KAB-a vezana je za djelatnost Nikole Pavlića, pa se može reči da je bio jedan od najistaknutijih pregaoca u KAB-u. "Inicijativa je potekla od nekolicine banjalučkih studenata, među kojima je naročito mnogo zasluga u realizaciji ove zamisli imao tada već poznati komunista, student prava Nikola-Nikica Pavlić."[1124] – kaže u svom istraživačkom radu o KAB-u mr Dubravka Škarica. U jednom svom članku Rahmija Kadenić ukazuje na ulogu koju su istaknuti revolucionari toga vremena imali u KAB-u, pa kaže: "U KAB-u: Nikica Pavlić, Osman Karabegović, Miloš Popović, Tomaš Perović, Ivica Mažar, Slavko Odić, Ljubo Babić i mnoigi drugi."[1125] Zatim, dalje kaže: "Nikicu Pavlić sam upoznao nešto više jer mi je bio jedno vrijeme sekretar ćelije u kojoj su bili još Sveto Dakić, Rade Ličina, Dušanka Kovačević i Milena Bole. Bio je svestrano obrazovan intelektualac – marksista, prodorne misli i široke duše. Insistirao je na doslednom sprovođenju svih principa konspirativnog rada u Partiji. Kada sam novembra 1940. godine odlazio na odsluženje vojnog roka održao mi je jedan mali kurs o konspiraciji i ponašanju u vojsci. Inače, po svom temperamentu bio je, iako načetog zdravlja, nemiran duh boreći se uvjek za otkrivanje i traženje novog." [1126] U svojoj bogatoj aktivnosti Nikica Pavlić je bio pokretač i za osnivanje Lige za mir i slobodu.

Nikica Pavlić bio je pokretač, ali nešto ranije, u vrijeme prvih godina djelovanja šestojanuarske diktature, i okupljanja mladih ljudi oko šaha. On je ocjenio tu igru kao vrlo prikladnu formu za masovni rad među omladinom i drugim građanima, kojoj se ne mogu pripisati nikakve ideološke obojenosti. Tako šah u Banjaluci postaje najomiljenija igra i zabava omladine i građana. Nikica Pavlić organizuje simultanke svjetskih velemajstora dr Aljehina i Špilmana. Uskoro Banjaluka postaje ekipni šahovski prvak Jugoslavije. A sve ovo se događa u godinama šestojanurske diktature i, što je naročito važno istaći, prije Sedmog kongresa Kominterne, kada je zauzet novi kurs o radu komunista u masovnim i građanskim organizacijama. Moglo bi se reći da je angažovanje oko šaha u Banjaluci, u to vrijeme, bio svojevrstan vizionarski odnos prema okupljanju mladih i drugih oko šaha, a u svemu tome Nikica je bio preteča takvih podsticaja.

U septembarskoj provali 1936. uhapšen je u Beogradu i sproveden u Banjaluku. U toku istrage bio je strahovito mučen, pa je pokušao parčetom stakla da presjeće vene, ali je na vrijeme spašen. Kasnije je obolio na plućima. Sud za zaštitu države osudio ga je na 12 mjeseci robije u robijašnici u Sremskoj Mitrovici. Jedan detalj govori o Nikici kao čovjeku, koji je znao prići svakom i vršiti pozitivan uticaj. Milan Banjac, stražar u istražnom zatvoru u Banjaluci u objavljenom sjećanju

---

[1124] Ibid., n. d. str. 109-136., citirani tekst je na str. 112.
[1125] Rahmija Kadenić, *Revolucionarni pokret u Banjoj luci pred rat i u prvoj ratnoj godini, Ratna sećanja ioz NOB 1941-1945, knj. 2, Beograd 1981, str. 32*
[1126] Rahmija Kadenić, n. d., fusnota br. 15, str. 32

kaže: "…Kako sam se približio Nikici? Zapravo se on meni prvi obratio jer je u meni vidio naivno i pošteno seljkačko dijete, što mi je i sam rekao… Razgovarali smo kao drugovi, a ne kao stražar i zatvorenik. Nikica je kroz te razgovore i uticao na mene da proširim svoje saznanje. Tako sam ga i zavolio i želio da ga što prije oslobode, a posebno sam ga sažaljevao zbog mučenja kojima je bio stalno izložen. Nastojao sam da mu stalno budem na usluzi i često sam mu kupovao hranu i donosio u ćeliju… Kad sam ja dežurao krišom sam donosio bundu i pokrivao ga…"[1127]

Poslije povratka sa robije otišao je na liječenje u sanatorijum Topolščica u Sloveniji.

Pisao je reportaže, pjesme i pripovjetke, sarađivao u štampi i časopisima. (*Pečat, Naša stvarnost*), pokrenuo je partijski list *Narodna pravda* u Banjaluci i *Toploščica* u Sloveniji, te bio je jedan od osnivača Banjalučkog šahovkog kluba i Kluba akademičara Banjaluka (KAB-a) u kojem je imao izuzetno značajnu ulogu. Da bi opravdao česta putovanja u Beograd upisao se i na Filozofski fakultet.

Pred aprilski rat 1941. godine radio je kao pravnik kod advokata Rajčevića u Glini. Kad je započeo rat došao je u Banjaluku, ali se već u aprilu sklonio u Bosanski Petrovac, pošto mu je tamo živila sestra Marija sa svojom porodicom, ali je odmah stupio u NOB. Na njegovu inicijativu je krajem jula 1941. osnovan Gerilski informacioni biro (GIB), partizanska novinska agencija u ustanku. Već 3. avgusta 1941. izašao je "Gerilac", prvi partizanski list u Bosni i Hercegovini. U drugom broju lista od 7. avgusta objavljen je tekst partizanske zakletve. Rukovodio je radom Partizanskog obavještajnog biroa (POB), uređivao partizanske listove, pisao napise, nacrte proglase, skečeve i dvije brošure "Jasenovački logor" i "Tito Krajišnicima".

Prilikom razgovora o Nikici Pavlić, organizovanog na inicijativu izdavačke kuće "Svjetlost" u Sarajevu, da bi se o Nikici sakupila građa za izradu njegove potpune biografije, Skender Kulenović je, između ostalog, za Nikicu rekao: "Ja bih vam mogao mnogo pričati o Nikici Pavliću iz vremena NOR-a, upravo iz perioda koji počinje negdje januara ili februara mjeseca 1942, pa sve do njegovog tragičnog završetka 1943. godine, negdje u proljeće, u selu Boboljušci kod Drvara…. Ako biste me pitali koja je moja osnovna impresija, ili moj konačni sud o Nikici Pavlić ja bih vam odgovorio da smatram da je Nikica Pavlić jedan od najboljih u najblistavijih naših novinara i publicista, iako zbog svoje rane smrti nije došao u poziciju da te svoje velike novinarske i publicističke sposobnosti manifestuje. Tome treba dodati i to, kao normalnu pretpostavku, da bi se Nikica Pavlić dalje razvijao… Ja bih vam kao primjer za organizacionu sposobnost, organizacioni smisao i inicijativnost, radni elan, odanost revoluciji itd. naveo naš zajednički rad na Kozari pred ofanzivu i za vrijeme same ofanzive. Može se sa pravom reči da je

[1127] Milan Banjac, *Bio sam stražar istražnog zatvora,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 406-407.

Nikica Pavlić za vrijeme Kozarske ofanzive bio "spiritus movens" cjelokupne ove naše propagandne aktivnosti u toku ofanzive… to je upravo fantastično da je u toku tako žestoke borbe u obruču… u jednoj takvoj situaciji jedna vojska imala svoju štampariju i da je ta štamparija radila, a to je zasluga Nikice Pavlić… Divno je čudo i ovo: mi smo tamo na Kozari izdavali dnevne novine "Krajiške novine"… Inicijativa za izdavanje i njihovo izdavanje samo je, u stvari, djelo Nikice Pavlića… tragično je to da se takav čovjek zaboravi, a u tome tragičnom najtragičnije je to što je rano završio, što su prilike u kojim je on radio bile takve da on nije mogao da dođe do punog svoga izražaja. Taj ogromni potencijal novinarski u publicistički i ne znam kakav drugi još nije uopšte mogao da dođe do izražaja…"[1128]

Sve do današnjih dana u nekim izvorima može se pročitai da je Nikica Pavlić, kad je obolio od pjegavog tifusa, izvršio samoubistvo u nesvjesnom stanju, 7. aprila 1943, u selu Boboljusci.[1129] Ali… Dugo vremena, i prije izlaska na slobodnu teritoriju, Nikica Pavlić je nailazio na nerazumjevanje kod određenih ličnosti u pokretu. Čovjek briljantnih sposobnosti, stvaralačka ličnost visokih potencijala i izuzetne inteligencije, sjajan student pravnih nauka, preduzimljiv u sprovođenju akcija Partije i SKOJ-a, masovik, robijao u robijašnici u Sremskoj Mitrovici za ideale svoje mladosti, odnosno svoga života, nije nailazio na razumjevanje kod nekih pojedinaca. U realnom životu tako bogata ličnost nije ni mogla biti prihvaćena od određenih ljudi. Tragove takvog odnosa, a možda i više od toga, osjećao je i na slobodnoj teritoriji, gdje je, takođe, od samog početka došla do izražaja njegova svestrana ličnost kroz veoma bogate aktivnosti koje je Nikica i tada sprovodio. Kad više psihički nije mogao da podnosi takav odnos prema njemu, svjesno je odlučio da prekine svoj život. Prije toga čina napisao je pismo majci, Katarini Pavlić, i predao ga svom najboljem prijatelju Josipu Mažaru Šoši u kome joj je, između ostalog, rekao da sada više nema Pipe[1130] i Dane[1131], ali da ne plače, da i njega, posljednjeg svoga sina, preboli, te da ubuduće "u njegovim drugovima nađe svoju djecu". Dakle, pismo nije napisano u agoniji tifusa, kako se pisalo o njegovoj smrti u nekim zbornicima sjećanja[1132] i časopisima[1133], posljednjih šezdesetak godina, već se Nikica na taj korak odlučio pri punoj svijesti.[1134]

[1128] Skender Kulenović, Magnetofonski snimak izjave Skendera Kulenovića o N. Pavliću, Narodni muzej, Banjaluka, 82/3, 1-9, strana. U citatu korišćeni dijelovi str. 1, 2. i 7.

[1129] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 482, str. 418-119.

[1130] Stjepan-Pipo Pavlić, brat Nikice Pavlić, rođen 16.IV 1916, građ. tehničar. U SKOJ primljen 1933, a u KPJ 1938. Kao ranjenika neprijatelji ga zarobili i streljali, septembra 1942. Proglašen za narodnog heroja.

[1131] Dane Pavlić, brat Nikice Pavlić, predratni član SKOJ-a, kao omladinac u NOP u je od 1941, i uskoro izlazi na slobodnu teritoriju. U januaru 1942. godine sekretar je Opštinskog komiteta SKOJ-a za Jošavku; malo kasnije 1942. je član Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu. Zaklali ga četnici noću između 31 marta i 1. aprila 1942, prilikom četničkog puča u Jošavci – stravičnog pokolja 28 ranjenika i zaštitnice partizanske bolnice, rukovodilaca srednje Bosne i visokih vojnih rukovodilaca među kojima i dr Mladena Stojanovića, načelnika Operativnog štaba Bosanske krajine..

[1132] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, Banjaluka 1981, knj. 1, str. 419.

[1133] Mr Dubravka Škarica, *Djelatnost Kluba akademičara Banje Luke pred II svjetski rat, Prilozi, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo,* Sarajevo1965, br. 1, str.109-136.

[1134] Ovo je zabilježeno na osnovu kazivanja autoru o stvarnom uzroku Nikičine smrti: Dimitrije Bajalice, političkog komesara IV krajiške divizije u NOR-u, Vojina Hadžistevića, višeg naučnog saradnika Instituta društvenih nauka u

O tome je prvi pisao Mensur Seferović u svojoj knjizi *Šoša*[1135]. Pojavom Seferovićeve knjige, 29. godina poslije Nikičine smrti, prvi put se javno pismeno demantuje glasina da se Nikica Pavlić ubio u nesvjesnom stanju, u agoniji fitusa. Seferović je nedvosmisleno napisao "…Nikica je bio svijestan kada je uzeo pištolj i ubio se. To je učinio u selu Boboljusci, 7. aprila 1943, kada je napisao i oproštajno pismo majci Katarini:

Pismo glasi:

"Mila moja majko! Pišem Ti posljednje, oproštajno pismo. Spopao me je pjegavac, a Ti znaš da je moje srce slabo i da je organizam istrošen. Ne mogu ovo izdržati. Šta ćeš, tako je, eto, moralo biti… Čak sam veseo. Eh, da si ovdje kraj mene samo desetak minuta. A ko zna da li si živa, i Ti i Paula. Pisao sam Ti prije nekoliko pisama, uvjek se raspitivao za Tebe, ali od one velike kozarske ofanzive ništa više ne čuh o Tebi. Pitala si me ranije za Stipu i Danu. Uvjek sam Ti odgovarao da ne znam, a znao sam. Znam da bi Te to teško pogodilo i htio sam da to, zasad još ne saznaš. Pipo i Dane pali su u ovoj našoj svetoj borbi, i to junački i časno. Ne žali, majko, za nama! Nestalo je i nesataće čitavih sela i oblasti u ovom ratu. Budi ponosna što si othranila teškom mukom, svojom krvlju, nas trojicu i što se nijedan od nas nije našao na onoj strani, gdje vladaju zločinci i nepoštenje, nego na strani slobode, boljeg života za one koji ostaju. Kad zažmurim, vidim Tvoj lik. Ti si ipak ovdje, uza me. Samo ne plači. Preboli. U mojim drugovima naći ćeš svoju djecu.

Tvoj Nikica, zbog koga si se toliko namučila u životu"[1136].

"Tu tešku sudbinu porodice Pavlić, koju je Nikica, uoči svog tragičnog kraja prvi put predočio majci u posljednjem pismu, veoma teško su podnijeli svi koji su sarađivali s braćom Pavlić, posebno Nikičini najbliži prijatelji. Njegovo briljantno spisateljsko pero i dosljednost revolucionara su i u teškim trenucima znali da obodre, osnaže i povuku u nova ostvarenja. To potresno pismo je znatno kasnije stiglo u ruke Nikičine sestre Paule, kada je s majkom Katarinom, mužem i trogodišnjom kćerkom pobjegla iz Banjaluke, i kada je u oslobođenom Sanskom Mostu susrela Šošu, Iliju Došena i druge Nikičine drugove. Šoša[1137] je tada, neobično uzbuđen, rekao Pauli da, pošto je izgubila brata, ubuduće njega smatra svojim bratom, drugom koji će uzeti na sebe brigu o porodici najvoljenijeg prijatelja. To mu se, na žalost, neće ostvariti."[1138]

Beogradu, publiciste, posebno na teme iz omladinskog pokreta, Rahmije Kadenića, general-pukovnika u penziji, Slavka Odića, rezervnog pukovnika i poznatog publiciste i Mile Trkulje, general-potpukovnika u penziji.

[1135] Mensur Seferović, *Šoša,* (drugo izdanje), "Narodna armija", urednik Blagoje Svorcan, profesor, Beograd, 1973, str. 172.,

[1136] Mensur Seferović, *Šoša,* (drugo izdanje*),* "Narodna armija", urednik Blagoje Svorcan, profesor ,Beograd 1972, str. 172.

[1137] Josip Šoša Mažar poginuo je oktobra 1944. godine.

[1138] Mensur Seferović, n. d., str. 173.

7. SLOBODAN KOKANOVIĆ, sekretar MK SKOJ-a od decembra 1934. do 1935. godine.

Rođen je 27. marta 1914. u Banjaluci. Po zanimanju je bio pekarski radnik. "Zbog teških ekonomskih prilika koje su vladale u Kraljevini Jugoslaviji (bijeda, glad, nezaposlenost) djeca mnogih siromašnih radničkih porodica tražila su izlaz u izučavanju zanata da bi rješila svoj materijalni položaj… U to vrijeme je u pekari radio mladi pekarski radnik Slobodan Kokanović Kokan… Uslovi pod kojim se radilo bili su veoma teški. Radili smo cijelu noć i nastavljali danju u prljavim i zagušljivim radionicima, a poslodavci su nas pored svega još i zlostavljali … Sedam mjeseci nakon mog stupanja na zanat, Kokan je dobio otkaz …"[1139]

Za sekretara MK SKOJ-a izabran je krajem 1934. godine na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a, što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Krajem 1934 (31. decembra) u kući Kasima Hadžića održana je Mjesna konferencija SKOJ-a u prisustvu devet ili deset učesnika;[1140] u ime MK KPJ prisustvovao je Idriz Maslo. U novi MK SKOJ-a izabrani su Slobodan Kokanović, Kasim Hadžić i Stojan Kovačević. Slobodan Kokanović je bio sekretar sve do odlaska na VI kongres Komunističke omladinske internacionale (KOI). VI kongres Komunističke omladinske internacionale održan je u Moskvi od 25.IX do 16.X 1935. Godine. Jugoslovensku delegaciju predvodio je Boris Kidrič. U to vrijeme postojali su posebni studentski i srednjoškolski komiteti SKOJ-a. Stojan Kovačević je bio delegat u Srednjoškolskom komitetu, Slobodan Kokanović u Studentskom, a Kasim Hadžić je bio zadužen za radničku omladinu i Agitprop MK SKOJ-a u kojem su bili Nedžib Demirović, Milorad Gajić i Stjepan-Pipo Pavlić. Agitprop je raspolagao sa većom količinom propagandnog materijala, rukovodio je bibliotekom SKOJ-a i tehnmikom MK SKOJ-a. Tada su u Srednjoškolskom komitetu bili Velimir Stojnić, Boško Šiljegović i još jedan član, a od 1935. ukupno pet."[1141]

Učestvovao je kao delegat na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu, kao što se vidi iz narednog teksta: "Na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a održanoj u Zagrebu 30-31. avgusta 1935. jedan od učesnika je bio i Slobodan Kokanović, sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci i član PK SKOJ-a Hrvatske u Zagrebu. Poslije završetka rada konferencije, Kokanović je krenuo u Moskvu gdje je prisustvovao kongresu Komunističke omladinske internacionale od 25. septembra do 10. oktobra 1935. godine."[1142]

"Četvrta zemaljaska konferencija SKOJ-a održana je najverovatnije 30. i 31. avgusta 1935, godine na periferiji Zagreba. Prisustvovalo je 14 delegata

---

[1139] Mustafa Mujo Kušmić. *Trbuhom za kruhom,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 319
[1140] Arhiv CK SKJ –KI-1935/682.
[1141] Milan Vukmanović, *UVOD, Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 36-37.
[1142] Ibid, fusnota br. 145, str. 48.

organizacija iz: Srbije (3), Hrvatske (3), Slovenije (3), Dalmacije (2), Crne Gore (2), Vojvodine (1) … Konferenciju je otvorio sekretar SKOJ-a B. Kidrič, pozdravio njene učesnike i u kraćem govoru ukazao na zasluge KPJ u konsolidaciji SKOJ-a, a verovatno i rukovodio njenim radom."[1143]

Kako se Slobodan Kokanović povodom njegovog učešća na Četvrtoj zemaljskoj konferenci SKOJ-a na nekoliko mjesta spominje u knjizi dr Miroljuba Vasića, pošto je podatak bitan, navešćemo ga: "Pored pomenutih članova i instruktora Privremenog rukovodstva SKOJ-a konferenciji su, koliko smo do sada mogli utvrditi, također prisustvovali: Stefan Mitrović (Srbija), Mirko Tomičić, Slobodan Kokanović (Hrvatska), Lojze Ocepek, Lidija Šentjurc (Slovenija) … Na konferenciju nisu došli delegati iz Sarajeva i Kumanova, odnosno Bosne i Makedonije, dok je S. Kokanović, iako delegat iz Banjaluke, s obzirom da je ova organizacija bila povezana sa PK za Hrvatsku, registrovan kao delegat Hrvatske."[1144]
Kao što se vidi autor Miroljub Vasić je objasnio u svom tekstu da je Slobodan Kokanović, iako delegat iz Banjaluke, bio delegat Hrvatske, pošto je tada banjalučka organizacija SKOJ-a bila u organizacionoj nadležnosti PK SKOJ-a Hrvatske i Slavonije. Pored Slobodana Kokanovića delegat je bio i Đukan Balaban iz Bihaća, takođe tada svrstan u delegata Hrvatske, tako da su bila dva delegata iz Bosne io Hercegovine.

"Poslije povratka sa Kongresa Komunističke omladinske internacionale (KOI), nastavio je sindikalnu djelatnost u radničkim društvima, posebno u RKUD "Pelagić", čiji je sekretar bio uoči aprilskog rata.

Međutim, u sjećanjima banjalučkih revolucionara toga vremena zna se da je Slobodan Kokanović imao određenih problema dok je bio na kongresu, ali, kad se srećno vratio u Banjaluku, imao ih je još više. Kako se taj kongres održavao u vrijeme poznatih čistki u Sovjetkom savezu, ima elemenata za pretpostavku da je neko posumnjao da Slobodan Kokanović ima neke veze sa špijunažom, ali to mu je davano na znanje na sasvim bizaran način. Naime, za vrijeme obroka u restoranu gde su se delegati hranili, svaki dan su mu konobari služili istu hranu – pohovani mozak. Delegati su se hranili "a-la-cart" pa je svako naručivao svoj obrok, pa tako i Kokanović. Međutim, svaki dan konobari su mu opet služili isto. U početku je vjerovao da je to rezultat teškoća koje je, prvih dana, imao sa ruskim jezikom, pa je mislio da konobari ne razumiju, pa zbog toga donose istu hranu. Kada se, na kraju, Kokanović sa konobarom razumio, što se jezika tiče, i rekao mu da to nije tražio, ovaj mu je odgovorio "To ja znam, ali Vama to nedostaje."[1145] Sve što se desilo po povratku Kokanovića u Banjaluku, pošto se neko postarao da izražene sumnje o špijunaži "stignu" u Banjaluku kada i Kokanović, koštalo ga je ozbiljne nervne krize. Tako je Slobodan Kokanović, poslije Akifa Šeremeta, koji se svojim

[1143] Dr Miroljub Vasić, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941,* Beograd 1977, str.333.
[1144] Dr Miroljub Vasić, n. d., fusnota 512, str. 333.
[1145] Kazivanje Slavka Odića autoru.

radom u Banjaluci i kao profesor i kao revolucionar, ugradio u revolucionarni radnički i omladinski pokret Banjaluke, postao naredna žrtva sovjetskih čistki. Ali, srećom, poslije nešto duže nervne krize, sve se normalizovalo. Uskoro poslije toga Slobodan Kokanović je veoma aktivan u sundikatu, a vidjeli smo da je uoči aprilskog rata sekretar RKUD "Pelagić" i član MK KPJ, koji je predstavljao na poznatom Savjetovanju na Šehitlucima, održanom 9. juna 1941. godine. Vidimo ga 22. juna, kada je Hitler napao Njemačku, 1941. godine, u zatvoru u Crnoj kući. Učestvovao je u pripremama za ustanak.Vidimo ga i na Šehitlucima, u Prvom postrojenom vodu, prije ustanka, sredinom jula 1941, sastavljenom samo od banjalučkih članova Partije i SKOJ-a, kada je Danko Mitrov predao zastavu toga voda, bajaraktaru Ivici Odiću.

"Na Šehitlucima u šumarovoj kućici održano je, 8. juna 1941. godine, Oblasno partijsko savjetovanje za Bosansku krajinu. Ovo savjetovanje ima izuzetan značaj za pripreme podizanja ustanka u Bosanskoj krajini. Na savjetovanju su razrađeni zadaci i odluke Majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu … Savjetovanju su prisustvovali: Đuro Pucar Stari, Branko Babić Slovenac, Šefket Maglajlić, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Osman Karabegović, kao članovi Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, te komunisti Banjaluke: Josip Mažar Šoša, Karlo Rojc, dr Vaso Butozan, te Slobodan Kokanović; Velimir Stojnić ispred prijedorske partijske organizacije …".[1146] Iz citiranog sadržaja se vidi da je Slobodan neposredno pred rat aktivan u partijskoj organizaciji grada Banjaluke.

"22. juna 1941. godine, poslije napada fašističke Njemačke na SSSR održan je poslije podne sastanak Oblasnog komiteta u Sitarima, u Majdanu Pržine … Već sutradan uhapšen sam na radnom mjestu. Istog dana, koliko se sjećam, uhapšeno nas je oko 26 komunista. Gotovo svi građani Banjaluke bili su spremni da učine sve da se pohapšeni puste kućama … Naime, poslije tri-četiri dana, od oko 26 uhapšenih ostali smo u zatvoru: Duško Đurić, Slobodan Kokanović, Ivica Tukerić, Dušanka Kovaočević i ja. Lisicama i lancima povezane sproveli su nas, u pratnji čuvara kroz grad od Crne kuće, gdje smo do tada bili zatvoreni, do Kastela, stare tvrđave koja je i ranije služila kao vojni zatvor."[1147] – kaže Šefket Maglajlić. Dakle, vidi se da je Slobodan Kokanović policiji dobro poznat i u presudnim trenucima za pokret odmah su ga pronašli.

Kokan je stradao u toku IV neprijateljske ofanzive koja je trajala između 20. i 30. januara 1943. godine. Prema drugoj verziji zarobile su ga neprijateljske u toku ove ofanzive i od tada se ne zna šta se s njim dogodilo.[1148]

8. KASIM HADŽIĆ, za sekretara MK SKOJ-a

[1146] Muharem Hare Beganović, *Partijska i vojna savjetovanja u Bosanskoj krajini 1941.i 1942. godine do Skendervakufske konferencije*, Skendervakufska konferencija '42, Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1982, str. 16.

[1147] Ibid., str.466-467.

[1148] Dio podataka preuzet je iz biografskih podataka o Slobodanu Kokanoviću, fusnota br. 484, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj.1, str. 419-420.

biran je oko 25. septembra 1935. godine.

Rođen je 9. avgusta 1904. (prema policijskoj kartoteci), ili 18. decembra 1905. (prema personalnoj evidenciji za pasoš). Bio je kolarski i monopolski radnik u Banjaluci. Njegova porodica nije imala sredstava da ga školuje, pa se kao dječak zaposlio u Tvornicu duhana. Izvjesno vrijeme radio je u Slav. Brodu, a od 9. februara 1929. u Tvornici duvana u Banjaluci u kojoj su uslovi za rad u to vrijeme bili izuzetno teški.

Neiscrpne energije, pravičnosti i spremnosti da pomogne svakom radniku, uz to vedra duha, Kasim je ubrzo postao omiljen među radnicima. Zbog toga i aktivnosti u sindikatima, radnici su ga rado birali za svog povjerenika. U članstvo KPJ primljen je 1934. godione.

Kada je osnovan Inicijativni odbor Saveza radne omladine grada i sela u Banjaluci, radilo se na osnivanju takvih odbora i u gradovima i selima Bosanske krajine i srednje Bosne. Kasim HadžIć se posebno angažovao na ovom zadatku, zajedno sa Slobodanom Kokanović, Ivicom Mažar, Nikolom Pavlić, dok se za područje Bihaća angažovao Đukan Balaban.[1149]

Uhapšen je u septembarskoj provali 1936. i suđen pred Sudom za zaštitu države. Prije rata bio je član Inicijativnog odbora za obrazovanje Stranke radnog naroda 1938, predsjednik RKUD "Pelagić", član MK KPJ za Banjaluku i član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. Od početka januara do kraja marta 1941. nalazio se u koncentracionom logoru Međurečje kod Ivanjice. Učestvovao je u radu Savjetovanja na Šehitlucima, održanog 8. juna 1941. godine u svojstvu člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. "Prisustvovali su Đuro Pucar, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i članovi Branko Babič, Šefket Maglajlić, Kasim Hadžić, Ivica Mažar, Osman Karabegović, te Josip Šoša Mažar, Karlo Rojc, dr Vaso Butozan Slobodan Kokanović ispred banjalučke partijske organizacije…"[1150]

Kasim Hadžić je postao sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluka oko 25. septembra 1935. godine, kada je Slobodan Kokanović Kokan otišao na VI kongres Komunističke omladinske internacionale u Moskvu. To se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a, koja je održana 30. decembra 1934. godine, u kući Kasima Hadžića, veća pažnja posvećena je političkom radu na regionalnom području… U novi MK SKOJ-a izabrani su: Kasim Hadžić, Slobodan Kokanović, Nikola Pavlić i Stojan Kovačević. Slobodan Kokanović je bio sekretar do septembra 1935. godine, kada je otišao na VI kongres Komunističke omladinske internacionale (KOI) u Moskvu. Dužnost sekretara je preuzeo Kasim Hadžić."[1151]

[1149] Milan Vukmanović, *Neki sadržaji političke aktivnosti omladine Bosanske krajine krajem 1934-1936. godine,* Zbornik krajiških muzeja VII, Banjaluka 1981, str. 189.
[1150] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok i zaključci šehitlučkih savjetovanja,* Banjaluka 1981, str. 35.
[1151] Milan Vukmanović, *Neki sadržaji političke aktivnosti komunističke omladine Bosanske krajine 1934-1936. godine, Zbornik krajiških muzeja, VII,* Banjaluka 1982, str. 183.

Prvo je izabran za člana MK SKOJ-a. To se vidi iz slijedećeg: "Krajem godine (30. decembra), u kući Kasima Hadžića održana je Mjesna konferencija SKOJ-a u prisustvu devet ili deset delegata;[1152] u ime MK KPJ prisustvovao je Idriz Maslo. U novi MK SKOJ-a izabrani su Slobodan Kokanović, Kasim Hadžić i Stojan Kovačević. Kokanović je bio sekretar sve do odlaska u Moskvu na kongres Komunističke omladinske internacionale. U to vrijeme su postojali posebni studentski i srednjoškolski komiteti SKOJ-a. Stojan Kovačević je bio delegat u Srednjoškolskom komitetu, Slobodan Kokanović u Studentskom, a Kasim Hadžić je bio zadužen za radničku omladinu u Agitprop SKOJ-a…, rukovodio je bibliotekom SKOJ-a i tehnikom MK SKOJ-a…"[1153] Kao što se vidi Kasim Hadžić je član MK SKOJ-a od 31. decembra 1934. godine do 25. septembra 1935, kada je izabran za sekretara MK SKOJ-a Banjaluka.

Prije rata bio je član Inicijativnog odbora za obrazovanje Stranke radnog naroda 1938, predsjednik RKUD "Pelagić", član MK KPJ i Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

Od početka januara do kraja marta 1941. godine nalazio se u koncentracionom logoru Međurječje kod Ivanjice.

Za vršioca dužnosti v. d. sekretara MK KPJ u Banjaluci postavljen je aprila 1941. pošto je dotadašnji sekretar Branko Babič još 1940. godine, na Prvoj oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu, izabran za organizacionog sekretara Oblasnog komiteta KPJ. O tome se vidi u slijedećem sadržaju: "Pred napad Njemačke na Jugoslaviju, banjalučka partijska organizacija je stajala čvrsto na stanovištu CK KPJ za odbranu zemlje… Mjesni komitet KPJ Banjaluke, čiji je vršilac dužnosti sekretara u to vrijeme bio Kasim Hadžić umjesto Breanka Babića Slovenca, po prelasku neprijateljskih snaga preko granice osnovao je Komitet za odbranu zemlje u koji su odre+eni Pavo Radan, Osman Karabegović, Ljubo Babić, Ranko Šipka i Šefket Maglajlić."[1154] Na dužnosti sekretara MK KPJ ostaje do 22. juna 1941. godine. Toga dana ustaška policija je došla u Tvornicui da ga hapsi, ali on je hapšenje srećno izbjegao i, bježeći ispred policije, naišao je na Radu Ličinu, pa su istog dana, zajedno otišli kući Veljka Mlađenovića (članu Partije koji je tada još radio u Tvornici duhana). Tamo su već zatekli grupu Banjalučana, koji su već bili napustili grad.

Kasim Hadžić je na Oblasnom partijskom savjetovanju, održanom 8. juna 1941. godine, prisustvovao u svojstvu člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, zajedno sa ostalim članovima istog komiteta: Đuro Pucar, Ivica Mažar, Osman Karabegović, Josip Šoša Mažar, Karlo Rojc, dr Vaso Butozan, Slobodan Kokanović Kokan, ispred banjalučke partijske organizacije …[1155] Na savjetovanju je izabran Vojni komitet pri Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu u koji su

---

[1152] Arhiv CK SKJ, KI-1935/682.

[1153] Milan Vukmanović, *UVOD Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 36-37.

[1154] Arhiv Instituta za istoriju Banjaluka, Fond sjećanja, kut. I, broj 1

[1155] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok i zaključci šehitlučkih savjetovanja,* Šehitluci '41, Banjaluka 1981, str. 35. "Mjesni komitet KPJ Banjaluke, čiji je vršilac dužnosti bio Kasim HadžIć, umjesto Branka Babića Slovenca…", navodi se na 35. strani.

ušli Kasim Hadžić kao predsjednik, Josip Šoša Mažar kao zamjenik predsjednika, te članovi Osman Karabegović i Branko Babič Slovenac."[1156]

Isti podatak naveden je i u drugom izvoru u kome se kaže da je juna 1941. godine pri Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu osnovan Vojni komitet na čelu sa Kasimom Hadžić kome je povjereno da bude predsjednik, Josip Šoša Mažar bio je zamjenik predsjednika, a članovi Osman Karabegović i Branko Babić Slovenac. Učestvovao je na oblasnim konferencijama KPJ koje su održane 1940. i 1941. Poslije Oblasne konferencije KPJ u prvboj polovini juna 1941. obilazio je partijske organizacije na širem području Bosanske krajine. U ratu je bio komandant Banjalučkog partizanskog odreda, komesar Prve čete za Bosansku krajinu, član Štaba Trećeg odreda i sekretar Okružnog komiteta KPJ za Jajce. "VračajućI se iz Gornjeg Ribnika, sa savetovanja sekretara Okružnog komiteta KPJ Bosanske krajine, s novim zadacima I planovima borbe protiv svih neprijatelja NOP-a, mučki je dočekan kod Gornjeg Ratkova, nedaleko od Ključa na Man jačI, od grupe četnika. Svestan da se ne može izvućI iz obruča, upustio se u borbu do posljednjeg metka i junački poginuo je 6. maja 1942. godine. "Za dugogodišnju revolucionarnu aktivnost i herojstvo u NOB, proglašen je narodnim herojom 26. jula 1949. godine."[1157]

9. STOJAN STOLE KOVAČEVIĆ, sekretar MK SKOJ-a poslije provale, 2.IX 1936, godine.

Rođen je 14. marta 1910. u Mrkonjić Gradu, ali je od vremena Prvog svjetskog rata boravio u Banjaluci gdje je završio niže razrede gimnazije i jedan razred učiteljske škole. Član KPJ je od 1933. godine, što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Pavo (Radan, napomena autora) je bio sekretar partijske ćelije u kojoj su bila tri člana: Pavo, Stojan-Stole Kovačević i ja."[1158] – kaže Emil Zrelec. Kasnije je bio u drugoj partijskoj ćeliji, gdje je jedno vrijeme bio i sekretar.[1159] Iz još jednog podatka se vidi njegovo angažovanje u radu partijskih ćelija: "Stoga je slijedeći sastanak zakazan u kući sekretara partijske ćelije. Na tom sastanku zatekli smo Stojana Kovačevića i Ejuba Spahu, pa je tako obrazovana ćelija od pet članova. Ona se za razliku od partijskih ćelija u fabrikama nazivala "ulična grupa", jer je po pravilu obrazovana na teritorijalnom načelu i sastajala se na ulicama."[1160]- kaže Asim Dedić.

Izabran je u Mjesni komitet SKOJ-a na Mjesnoj konferenciji SKOJ-a održanoj 31. decembrau 1934. godine u prisustvu devet ili deset delegata, a u ime MK KPJ

[1156] Hare Beganović, *Pripreme, učesnici, tok i zaključci Šehitlučkih savjetovanja,* Šehitluci '41, Banjaluka 1981, str.47.
[1157] Narodni heroji Jugoslavije, knj. 1, Beograd 1982, str. 279-280; Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 394, str. 407.(navedeno je djelimično poslužilo i za pisanje ove biografije).
[1158] Emil Zrelec, *Pavo Radan nas je uključio u pokret,* Banjaluka u radničkom pokretui i NOB, knj. 2, str. 225.
[1159] Ferid HasanbašIć, *U borbi protiv komoraša,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 75. Poslije prijema u Partiju Stojan Kovačević je bio u ćeliji KPJ zajedno sa: Franjom Sarafin, Idrizom Maslo, Mustafom Bahtijarević, Vilkom Vinterhalter, Muhamedom Kazaz, Kasimom Hadžić i Feridom Hasanbašić.
[1160] Asim Dedić, *Rad podružnice brijačkih radnika,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 254.

prisustvovao je Idriz Maslo. U novi MK SKOJ-a izabran su Slobodan Kokanović, Kasim Hadžć i Stojan Kovačević. U to vrijeme postojali su posebni studentski i srednjoškolski komiteti. Stojan Kovačević je bio delegat u Srednjoškolskom komitetu, Slobodan Kokanović u Studentskom, a Kasim Hadžić bio je zadužen za radničku omladinu i Agitprop SKOJ-a.[1161]

"Poslije provale 1936. godine Stojan Stole Kovačević i Josip Mažar Šoša kooptirani su u MK KPJ. Poslije izbora novog MK KPJ na čelu sa Mirkom Višnjićem rukovodio je radom tehnike MK KPJ."[1162] U građanstvu bio je činovnik Sreskog i Okružnog suda na radu kod državnog tužioca.

O njegovoj aktivnosti u 1936. godini vidi se, između ostalog, iz zabilježenog sjećanja Ferida Hasanbašića, koji kaže: "Ovom sastanku prisustvovali su Pavo Radan, Stevo Nešić, Safet Filipović, Stole Kovačević, koji je bio zadužen za partijske veze. Tema je bila opšta politička situacija u svijetu i Jugoslaviji, nadiruća opasnost od fašizma, objedinjavanje naperdnih snaga i slično…"[1163]

S obzirom na sadržaj iznijet u predhodna tri pasusa vidi se da je Stojan - Stole Kovačević član MK SKOJ-a u Banjaluci od 31. decembra 1934. godine, kada je Slobodan Kokanović izabran za sekretara MK SKOJ-a. Poslije, kao što se zna, Slobodan Kokanović odlazi na kongres KOI, Kasim Hadžić postaje sekretar MK SKOJ-a, a Stojan Kovačević i dalje ostaje član MK SKOJ-a. Iz sadržaja predhodnog pasusa se vidi da je Stojan kooptiran u MK KPJ poslije provale, 2. septembra 1936. godine. Ima osnova za pretpostavku da je Stojan Kovačević postao sekretar MK SKOJ-a kada je kooptiran u MK KP ili nešto kasnije, pošto se pouzdano zna da je na jednoj mjesnoj konferenciji SKOJ-a, poslije provale 2. septembra 1936, izabran za sekretara MK SKOJ-a, ali nije utvrđen datum ili bar bliže vrijeme kada je taj izbor izvršen.

U 1931. pokrenuo je i izdavao list "Rover", koji je štampan na aparatu sa voštanom matricom i ubrzo postao sastavni dio tehnike MK KPJ. Bio je član uprave Planinarskog društva "Romanija" i član komunističke frakcije u skautima Jugoslavije (povezane preko komunističke frakcije oko lista "Novi skaut" u Zagrebu).

"Početkom proljeća 1934. osnovano je i Radničko turističko društvo "Prijatelji prirode"; za njegovog predsjednika izabran je Stole Kovačević, a ja sam postao sekretar, što sam ostao i onda kad je za predsjednika izabran Boro Ilić."[1164]- kaže u svojim objavljenim sjećanjima Emil Zrelec.[1165]

[1161] Milan Vukmanović, *Uvod*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,knj. 2, str. 36.
[1162] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, , knj. 2, fusnota br. 12, str. 165.
[1163] Ferid HasanbašIć, *U borbi protiv komoraša,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 77.
[1164] Emil Zrelec, *Pavo Radan nas je uključio u pokret,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str.226.
[1165] Akcija za osnivanje pokrenuta je u aprilu 1935. godine. Akcioni odbor priprtemio je osnivačku skupštinu koja je održana 12. Maja 1935. Obrazovana je I Foto-sekcija (sadržaj ove fusnote preuzet je iz Banjaluka u radničkom pokretu…, knj. 2, fusnota br. 4, str. 226).

"Miroslav Lehner… sa Miroslavom Višnjićem i Stojanom Kovačević uspio je da razbije omladinsku organizaciju Narodne odbrane, koja od tada više nije djelovala…"[1166]

Poslije provale, septembra 1936, jačanje KPJ i uticaj u Banjaluci su posteprno rasli. U toku 1938. i 1939. komunisti su uspjeli da uzmu u svoje ruke veći broj Ursovih sindikalnih podružnica, kulturnoprosvjetnih i drugih društava i udruženja.[1167]

"Međutim, partijski radnik Norbert Veber, koji je po zadatku CK KP Hrvatske ili CK KP Jugoslavije došao u Banjaluku 1. ili 2. januara 1939. godine bilježi da je u to vrijeme u Banjaluci radila partijska organizacija u Tvornici duhana i na Parnoj pilani i da je početkom 1939. godine obnovljen MK KPJ u slijedećem sastavu: Stojan Kovačević, Norbert Weber i Šefket Maglajlić. U toku ljeta 1939. obnovljene su još neke partijske grupe. Pošto su vlasti posumnjale u aktivnost Norberta Vebera, on je u oktobru ili novembru iste godine morao da napusti Banjaluku, pa Centralni komitet KP Slovenije, u ljeto 1940, upućuje na rad u Banjaluku Branka Babiča Slovenca."[1168] Po odlasku Norberta Vebera u Mjesni komitet KPJ ulaze Kasim Hadžić i Mirko Višnjić.

Prema sjećanju Norberta Vebera koji je po zadatku CK KPH ili Jugoslavije došao u Banjaluku 1. ili 2. januara 1939. godine se vidi da je u to vrijeme radila partijska ćelija u Tvornici duhana i na Pilani i da je početkom 1939. godine obnovljen MK KPJ u Banjaluci u sastavu: Stojan Kovačević, Šefket Maglajlić i Norbert Veber. U ovom periodu Stojan – Stole Kovačević postaje sekretar MK KPJ u Banjaluci i obavlja tu dužnost od početka januara do kraja 1939. godine.[1169]

Dušanka Kovačević u vezi sa ovim kaže: "Međutim, po sjećanju Šefketa Maglajlića , Mjesni komitet Banje Luke obnovljen je 1938. i u njega su ušli Šefket Maglajlić, Norbert Veber i Stojan Kovačević. Sastancima komiteta povremeno su prisustvovali Kasim Hadžić i Nikica Pavlić. Kada je Veber zbog organizovanja sindikalnog rada dobio otkaz u Jelšingradu i morao odmah da napusti Banjaluku, u komitet su ušli Kasim Hadžić i Mirko Višnjić.[1170]

Po izlasku u partizane rukovodio je Centralom koja je imala zadatak: "Da održava veze sa svima odrdedima, kao i sa Vodom za vezu… Da prima izvještaje odreda i da ih dostavlja štabovima Oblasti i Čete. Da svu partijsku štampu, proglase, letke i

---

[1166] Branko Pajić, *Obrazovali smo ćeliju u Gradskom vodovodu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 22.
[1167] Dr Dušan Lukač, n. d., str. 62.
[1168] Branko Babič Slovenac, U Banjalučkom mjesnom komitetu, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, Beograd 1976, str. 82.
[1169] Norbert Veber, *Sjećanje na revolucionarni rad u Banjaluci od 1939-1940*, Arhiv MBL, 2/56, str. 48-49.
[1170] Dušanka Kovačević, *Iz radaorganizacije KPJ u Banjoj luci1935-1941.* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str.410.

drugo – prima, i prema potrebi umnožava i predaje ih komandirima pojedinih odreda, da sve rekviririrane stvari kao hranu, odjeću, obuću i sve ostalo smještava na sigurna mjesta, da održava vezu sa svima seljačkim rev./olucionarnim/ odborima koje pol./itički delegati iz odreda organizuju, da organizuje politički rad u svima okolnim selima. Centrala će izdavati novine, i već je izrađen program novina, samo radi tehničkih razloga nisu još počele izlaziti. Centrala ima svoj radio i bilježi sve vijesti i odmah ih umnožava i rastura po odredima s tim da ih pol./itički deledati na svojim sastancima po odredima i selima čitaju…"[1171] Dalje se kaže da imaju jednu pisaću mašinu, organizovana je vojna obuka, ambulanta sa dr Vasom Butozanom na čelu, i dr. Izvještaj Kasim Hadžića, čiji smo dio citirali, pisan je 17.IX 1941. godine. Stojan Stole Kovačević, ranije sekretar MK SKOJ-a, a potom sekretar MK KPJ u Banjaluci, dobio je složene zadatke, septembra 1941, pošto su nabrojane aktivnost Centrale, u stvari sve prištabske službe jedne velike vojne jedinice i to u teškim partizanskim uslovima života.

U NOR-u u okviru 3. krajiškog NOP odreda Stole Kovačević je bio politički komesar 4. bataljona "Soko", (kada je komandant bio Mitar Kovačević), član Okružnog područja, član štaba V korpusa, rukovodilac OZN-e V korpusa i dr.[1172]

10. IVICA MAŽAR, sekretar MK SKOJ-a od 1937. do kraja 1939. godine.

Ivica Mažar, rođen 29. marta 1915, studirao je Višu ekonomsko-komercijalnu školu (Ekonomski fakultet) u Zagrebu. U SKOJ je primljen školske 1933/34. godine kao đak Trgovačke akademije, gdje je rukovodio radom grupe ilegalno organizovanih srednjoškolaca. Za člana KPJ primljen je 1935. i istovremeno je tada rukovodio srednjoškolskom omladinom u Banjaluci. Od 1934. godine rukovodi Bibliotekom MK SKOJ-a, preuzevši je od Nikice Pavlić. Bio je aktivan u Tehnici MK SKOJ-a, koju je uz pomoć braće i svojih drugova on i osnovao u kojoj su prepisivani i umnožavani materijali za revolucionarni omladinski pokret Banjaluke. "Svojom aktivnošću i svestranošću nadmašio je sve mlade aktiviste radničkog pokreta Banjaluke. Nema sekcije u KUD "Pelagić", u čijem radu Ivica Mažar nije učestvovao. I u KAB-u je bio jedan od najaktivnijih. Po završetku Trgovačke akademije i odlaska na studije u Zagreb, i dalje je bio politički aktivan, ali sada i u Zagrebu i u Banjaluci i uz to bio je i jedan od najboljih studenata. I tada je bio jedan od najaktivnijih u KAB-u, kao i jedan od najistaknutijih rukovodilaca skojevske organizacije u Banjaluci i Bosanskoj krajini.[1173] Bio je aktivan i u Radničkom turističkom društvu "Prijatelji prirode".

Niko Jurinčić kaže da ga je Ivica Mažar primio u KPJ 1935. godine[1174] (Ivica je tada student prve godine), ali, iako student, mnogo vremena je provodio u

---

[1171] Kasim HadžIć, *Izvještaj pol./itičkog/ komesara 1. čete,* Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str.57-58.
[1172] Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 2, fusnota br. 12, str 165. Gornji biografski podaci zabeleženi su na ovoj stranici.
[1173] Narogni heroji Jugoslavije, knj. 1, str. 525-526.
[1174] Niko Jurinčić, *Partija u borbi za unutrašnje jedinstvo,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 103.

Banjaluci. Od marta 1937. godine Ivica Mažar[1175] je član MK KPJ Banjaluka. Na toj dužnosti je i kasnije kad je postao sekretar Oblanog komiteta SKOJ-a, 15.IX 1940, pošto u podacima nalazimo da je član MK KPJ i 1941. godine, kada je Rudi Kolak u MK KPJ kao sekretar MK SKOJ-a.

Godine 1936. je optužen od Sudu za zaštitu države, ali je pušten na slobodu uslijed nedostatka dokaza.[1176] Sekretar MK SKOJ-a je od 1937. do kraja 1939. godine. U 1940.[1177] i 1941. godini bio je i dalje član MK KPJ Banjaluka.[1178]

U 1940-1941. godini učestvovao je u organizovanju dviju oblasnih konferencija SKOJ-a. Na Prvoj oblasnoj konferenciji SKOJ-a, održanoj u Banjaluci, na Starčevici, 15. septembra 1940. uz učešće oko 90 delegata, podnijeta su dva referata – Niko Jurinčić o plitičkoj situaciji, i drugi, Ivica Mažar izvještaj o radu SKOJ-a u Bosanskoj krajini. Na ovoj Konferenciji Ivica je izabran za sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. Druga oblasna konferencija održana je 1. i 2. januara 1941. godine na kojoj su razmatrana dva pitanja – prvo, dotadašnji rad SKOJ-a i dalji razvoj, i drugo, angažovanje SKOJ-a na prikupljanju narodne pomoći.

Kad je prešao u ilegalstvo spavao je van svoje kuće (kod Drage Slunjskog) Dragu Slunjskog angažovao je na kurirskim zadacima. Slao ga je Mići Šurlan u Bosanski Nov,i do Šehića u Bosansku Krupu, Dragana Lukića u Prijedor, Muje Porobić u Derventu. Krajem jula Ivica ga je poslao u Tuzlu sa porukom Ratomiru Vokiću. Kako su bile potrebne propusnice kada se putuje u druga mjesta, nabavljala ih je, potpisane, majka Drage Slunjskog, koja je radila u srezu kao sekretarica kod Osmanefendića, kotarskog predsjednika . Iz svega ovoga se vidi kako je Ivica komunicirao, ne samo u Bosanskoj krajini, već i šire, obavljajući aktuelne zadatke tog vremena.[1179]

U prvim danima okupacije sklonio se u Bos. Petrovac kod sestre Nikice Pavlića, Marije Pavlić-Crnić, koja je u Petrovcu živila sa mužem i djetetom.

Ivica Mažar učestvovao je na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu na Šehitlucima, početkom juna 1941, i na savjetovanju sa Mahmutom Bušatlijom, početkom jula 1941. Provaljen je i uhapšen u Jajcu 6. avgusta 1941. gdje je, prvih

---

[1175] Milan Vukmanović, *Klasna borba radničke klase Bbanja Luke i politička aktivnost komunista u vrijeme održavanja Četvrte pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, (rukopis u ličnoj arhivi autora, inacče je objavljen). "Poslije povratka Kasima HadžIća iz Beograda u martu 1937. Godine, pristupilo se obrazovanju novog Mjesnog komitet u kome su bili Pavo Radan, Kasim Hadžić, Ivica Mažar i Stojan Kovačević. Ovaj komitet preuzeo je rukovođenje banjalučkom partijskom organizacijom…", str. 29.*

[1176] Arhiv CK SK BiH, RP-II/213, UPBL- str. pov. 74/1939.

[1177] Ivica Mažar je član MK KPJ krajem avgusta 1940. godine (to navodi Branko Babič u *Srednja Bosna u NOB,* knj. 1 str. 82 da je Ivicu zatekao da je već član MK KPJ, a podatak kad je postao nije pronađen).

[1178] Dio navedenih biografskih podataka preuzet je iz *Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,* knj. 1, fusnota br. 483, str. 419 i iz *Narodni heroji Jugoslavije,* knj. 1,Beograd 1982, sdtr.525-526.

[1179] Zabilježeno na osnovu bilješke o razgovoru Slavka Odića sa Dragom Slunjskim, sačinjenom 25. marta 1977. godine.u Banjaluci u stanu Drage Slunjskog., Lična arhiva Slavka Odića..

dana avgusta, ilegalno došao po zadatku Oblasmog komiteta KPJ. U zatvoru u Jajcu sreo se sa, takođe uhapšenim, sekretarom partijske organizacije Jajca, starim članom KPJ Jusufom Filipovićem i uz njegovu pomoć uspio je na odgovarajuću adresu u Jajcu poslati precizne direktive da se sprovedu zadaci zbog kojih je on u Jajce došao. Partijska organizacija u Jajcu je pokušala da ga oslobodi., ali nije uspjela. Ustaše su ga iz Jajca sprovele u Banjaluku, zatim u Glinu i Gospić. Ubile su ga septembra 1941. (u rješenju Ministarstva unutrašnjih poslova br. 43.307/1947. stoji da je ubijen 10. septembra 1941, Knjiga umrlih Opštine Banjaluka, br. 906/47, str. 593).

Proglašen je za narodnog heroja 27. jula 1953. godine.[1180]

11. RUDOLF RUDI KOLAK, sekretar MK SKOJ-a Banjaluka od kraja 1939. godine.

Za sekretara MK SKOJ-a, na osnovu kazivanja autoru[1181], postavljen je krajem 1939. godine, na sastanku kome su prisustvovale ličnosti zadužene za rad SKOJ-a Niko Jurinčić, Osman Karabegović i Dedo Gazić.

Rođen je 4. novembra 1918. godine u Gornjem Ribniku kod Ključa. Po struci je pravnik. Gimnaziju je pohađao u Bihaću i Banjaluci, gdje je maturirao 1936. godine. Društveni rad, započet u Gimnaziji u "Mladoj Jugoslaviji", nastavio je u KAB-u i u revolucionarnom studentskom pokretu Pravnog fakulteta u Beogradu. U SKOJ je primljen 1936. godine, a u KPJ 10. oktobra 1940. godine. Dugogodišnji je revolucionar.

Đačko udruženje "Mlada Jugoslavija" je od osnivanja bilo značajno legalno uporište SKOJ-a i KPJ u Banjaluci. U njemu su "…svoje prvo komunističko opredjeljenje sticali Branimir i Želimir Barić… Rudolf-Rudi Kolak… Dušanka i Mirko Kovačević …"[1182]

"Na sastanku za koji ja smatram da sam postao član MK SKOJ-a, prisustvovali su zaduženi za rad SKOJ-a, odnosno u ime MK KPJ Osman Karabegović, Niko Jurinčić i Dedo Gazić, a to je, u stvari, bio sastanak održan u vezi sa tadašnjim kursom podmlađivanja kadrova Mjesnog komiteta SKOJ-a. Na tom sastanku prisustvovali smo Anto Jakić i ja (Rudi Kolak). Na drugom sličnom sastanku bili su u istom svojstvu Osman Karabegović i Dedo Gazić.

Poslije toga sastav MK SKOJ-a bio je slijedeći: Rudi Kolak, sekretar, Anto Jakić, radnik iz Tvornice duhana (ne sjećam se njegovog imena), Mirko Kovačević i Drago Lang. Nešto kasnije član MK SKOJ-a postala je Dušanka Kovačević, a

---

[1180] Narodni heroji Jugoslavije, knj. 1, Beograd 1982, str. 525-526.
[1181] Kazivanje Rudija Kolaka autoru, 16. oktobra 1999. godine u Beogradu..
[1182] Milan Vukmanović, UVOD, *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2,fusnota 34, str.19.

znatno kasnije i Slobodan Uzelac (navedeni članovi MK SKOJ-a predhodno su pojedinačno pozivani da s njima razgovaraju određeni drugovi iz MK KPJ).

Sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a postao sam na samom kraju 1939. godine. S obzirom da sam bio sekretar MK SKOJ-a za Banjaluku, već u februaru 1940. Avdo Humo i Rato Dugonjić, u Beogradu, pozivali su me na sastranke u vezi sa radom SKOJ-a, zatim organizacijom Narodni studenti i drugo.."[1183] Član MK KPJ Banjaluka postao sam krajem 1940. godine. To mi je saopštio Branko Babić Slovenac, tada sekretar MK KPJ u Banjaluci.

Po odlasku na studije Kolak nastavlja sa revolucionarnim radom za vrijeme studija i druži se sa studentima iz Banjaluke Radom Ličinom, Radomirom Skakić, Ljubišom Čekrlijom, Zoranom Kovačevićem i drugim.[1184] O aktivnosti Rudija Kolaka na studijama imamo saznanje iz slijedećeg izvora: "U revolucionarnom pokretu studenata Beogradskog univerziteta do aprilskog rata bili su veoma aktivni banjalučki studenti: Ljubomir Babić, Gojko Banović, Fikret Dedić, Osman Karabegović, Rudolf Rudi Kolak, Fadil Maglajlić, Filip i Slobodan Macura, Dragica Mrkonjić, Nikola Pavlić, Ruža Oljača, Gojko Oklobdžija, Mladen Paternoster, Branislava Perović, Miloš Popović, Vojislav Rakić, Tankredi Sola i drugi."[1185]

Razvijena saradnja između napredne studentske omladine odvijala se putem političkih akcija protiv monarhofašističkog režima koje su bile formulisane i u otvorenom pismu bosanskohercegovačkih studenata protiv rata, za slobodu, demokratiju i ravnopravnost naroda, a aktuelizirano je i pitanje autonomije Bosne i Hercegovine, u pismu napisanom krajem 1937, što je zabrinulo i uznemirilo određenu javnost.[1186] Bila su tri otvorena pisma bosansko-hercegovačke studentske omladine upućena "svim političkim i javnim radnicima i svoj poštenoj javnosti"[1187] Bosne i Hercegovine (decembar 1937, mart 1938. i 1. decembar 1939.). Prvo pismo iz decembra 1937. godine ima ukupno 374 potpisnika iz 54 grada, odnosno mjesta. Od toga broja su 53 studentkinje i 321 studenat. Iz Banjaluke je bilo 69 potpisnika među kojim je i Rudi Kolak.

Polovinom 1940. zajedno sa Ivicom Mažarom, uz pomoć Oblasnog komiteta KPJ, pripremao je Oblasnu konferenciju SKOJ-a za Boasansku krajinu[1188]. Na putu za Drvar, gdje je zajedno sa Ratom Duginjić putovao zbog zadataka u vezi sa radom SKOJ-a, policija ga je uhapsila, krajem 1940. godine. Osuđen je od Suda za zaštitu države i aprilski rat dočekao je u zatvoru u Beogradu. Poslije martovskih

---

[1183] Kazivanje Rudija Kolaka autoru, 31. avgusta 2000. Godine u Beogradu.
[1184] Kazivanje Rudija Kolaka autoru 31. avgusta 2000. godine u Beogradu..
[1185] Veljko Đođević, *Rad MK KPJ poslije proglašenja diktature*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 10, str. 88.
[1186] Dr Vaso Butozan, *Djelovanje Kluba akademičara,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 204.
[1187] *ORTVORENO PISMO bosansko-hercegovačje omladine svim političkim i javnim radnicima i svoj poštenoj javnosti*, Lična arhiva Slavka Odića, Mjesto objavljivanja nepoznato, decembra (prosinca) 1937. godine.
[1188] Rudi Kolak je osnovao Mjesn rukovodstvo SKOJ-a u Bihaću, kazivanje Slavka Odića autoru

demonstracija, 5. aprila 1941. godine, pušten je iz zatvora, vraća se u Banjaluku i uključuje se u politički rad. Poslije kapitulacije Jugoslavije radi na pripremanju ustanka u gradu i u okolini Banjaluke. Krajem juna izlazi iz grada u partizanski odred na Šehitlucima. Prilikom formiranja Štaba partizanskih odreda za Bosansku krajinu, u avgustu 1941. godine u sastavu: Danko Mitrov, komandant, Branko Babić Slovenac, politički komesar, Miljenbko Cvitković, zamjenik komandanta, Rudi Kolak postavljen je za sekretara toga Štaba.[1189]

Sa Ivicom Mažar pripremao je Oblasnu konferenciju SKOJ-a, održanu 15. septembra 1940. godine u Banjaluci. Veoma je zaslužan za stvaranje organizacije SKOJ-a na području Bosanske krajine i srednje Bosne i obrazovanja rukovodstava. Na primjer, osnovao je Mjesno rukovodstvo SKOJ-a u Bihaću.[1190] Učestvovao je na mnogim sastancima i konferencijama SKOJ-a i KPJ, posebno u pripremama za ustanak.

U avgustu 1940. godine učestvovao je na Kursu SKOJ-a BiH u Bugojnu. Grupu učesnika Bosanske krajine predvodio je Niko Jurunčić.
"Krajem 1940. na pokrajinskom savjetovanju SKOJ-a u Sarajevu iz Banjaluke su učestvovali: Osman Karabegović, Rudi Kolak i Dedo Gazić. Pored učešća u radu gradskih društava i sekcija, SKOJ i omladina su u ovo vrijeme razvili uspješan rad u okviru pojedinih škola i preduzeća kroz literarne družine, sportske sekcije i druge skupove i grupe. U nekim školama izdavani su posebni đački listovi. Tako je u gimnaziji izdavanan list *Iskra*, koji je uređivao Mirko Kovačević."[1191] - kaže D. Lukač u svojoj monografiji "Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji".

Dvije istaknute ličnosti revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta u Banjaluci Dušanka Kovačević i Zaga Umičević u svome zajedničkom radu, u okviru iznošenja podataka o razvoju NOP-a u 1941. godini, između ostalog, kažu: "Organizacija KPJ Banjaluke dočekala je aprilski rat i okupaciju zemlje i u organizacionom pogledu i u pogledu masovnosti uticaja na građane dovoljno spremna za zadatke koji su se u toj situaciji postavili pred Komunističku partiju Jugoslavije. U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak."[1192] Dakle, vidimo da je Rudi Kolak član MK KPJ i on i tada rukovodi Mjesnim komitetom SKOJ-a, jer poslije izlaska iz zatvora, 5. aprila 1941, stiže u Banjaluku i uključuje se u rad.

[1189] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji*, Banjaluka 1968, fusnota br. 115, str. 72.
[1190] Kazivanje Slavka Odića autoru.
[1191] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji*, Banjaluka 1968, str. 73.
[1192] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluc,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Banjaluka 1978, str. 585.,

Poslije povratka Đure Pucara sa sjednice Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hrecegovinu, održane u Sarajevu 7. jula 1941. godine, u duhu zaključaka sjednice Politbiroa CK KPJ u Beogradu od 4. jula 1941, i poslije sastanka održanog sredinom jula sa grupom banjalučkih komunista uz učešće Mahmuta Bušatlije Buša, Đuro Pucar Stari, krajem jula 1941. formira odred na Šehitlucima kod Banjaluke u koji su ušli najistaknutiji članovi banjalučke partijske organizacije. Slavko Odić u vezi s tim kaže: "Onog poslijepodneva kada je Đuro Pucar izašao na Šehitluke, od prikupljenog ljudstva formirao je partizanski odred i za komandira odreda postavio je Kasima Hadžića, a za političkog komesara Šefketa Maglajlića… Banjalučki partizanski odred su pretežno sačinjavali banjalučki komunisti, uglavnom partijci i skojevci, pored kojih je bilo i nešto ljudi s terena, iz sela na desnoj obali Vrbasa, u nepsrednoj blizini Banjaluke. Prije polaska u akciju na Krupu na Vrbasu, odred je, kako mi je ostalo u sjećanju, imao šezdeset ljudi. Bili su to: Branko Babić Slovenac, Boško Bajić, Vehab Habija Bećirbašić, Tedo Branković, Vaso Butozan, Stevo Ćurulija, Jovan Dančić, Mile Davidović, Rajko Davidović, Mujo Delić, Miloš Dujić, Petar Gajić, Mirko Galić, Dušan Duško Grozdanić, Kasim Hadžić, Ahmet Hadžihalilović, Avdo Hercegovac Brzac, Niko Jurinčić, Edhem Leda Karabegović, Irfan Karabegović, Slobodan Kokanović, Rudi Kolak, Duško Košćica…"[1193]

Događaje iz tog perioda zabilježio je i dr Dušan Lukač. "Ovaj odred dobio je zadatak da izvrši diverziju na neprijateljsko skladište municije na Krčmarici iznad Trapista. Pošto je ova diverzantska akcija bila onemogučena, odred je dobio zadatak da izvodi gerilske napade na komunikaciju Banjaluka – Jajce."[1194] – kaže D. Lukač ukazujući pri tom da su se u datoj situaciji našle prave ličnosti na pravom mjestu. Kao što se vidi među njima bio je i Rudi Kolak.

Za sekretara Okružnog komiteta KPJ za Drvar Rudi Kolak je postavljen u oktobru 1941. godine, poslije pada Drvara u ruke italijanskih okupatorskih snaga. Iz toga perioda političkog djelovanja Rudija Kolaka dajemo slijedeći sadržaj: "Usmene izvještaje sekretara okružnih komiteta Šefketa Maglajlića, Kasima Hadžića, Branka Babiča i Rudija Kolaka i diskusiju delegata o stanju u Partiji, Zapisnik pruža u prilično skraćenom obimu. No, sačuvani pismeni izvještaji Kasima Hadžića i Rudija Kolaka predstavljaju vrijedan izvor za rekonstrukciju brojnog organizacionog i problemskog stanja Partije na terenima okružnih komiteta Jajce, odnosno Drvar… Sa 21. februarom 1942. godine datiran je izvještaj sekretara Okružnog komiteta KPJ za Drvar Rudija Kolaka, koji obuhvata analizu rada Partije od 4. januara do 12. februara na sektorima Ključ, Bosanski Petrovac, Drvar i Bosansko Grahovo …"[1195]

[1193] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizanskog odreda*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str.554-555.
[1194] Dr D. Lukač, *Banjalučki komunisti u ustanku u Bosanskoj krajini 1941/1942. godine,* Banjaluka u novijopj istoriji (1878-1945), str. 579.
[1195] Dragan Davidović, *Osvrt na neke arhivske i druge izvore za Oblasnu konferenciju KPJ za Bosansku krajinu februara 1942. godine u Skender Vakufu,* Skendervakufska konferencija '42, Banjaluka 1982, str. 30.

Na Oblasnoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu, održanoj novembra 1942. godine u Bihaću, u čijem radu su učestvovali i Svetozar Vukmanović Tempo i Cana Babović, među izabranim članovima je i Rudi Kolak. Naime, poslije te konferencije sastav Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu bio je: Đuro Pucar, Rudi Kolak, Veljo Stojnić, Boško Šiljegović i Rada Vranješević. Poslije prelaska Đure Pucara na dužnost sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ BiH, Osman Karabegović izabran je za sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. Po njegovom odlasku za političkog komesara V krajiškog korpusa, za sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosdansku krajinu postavljen je Rudi Kolak, na sastanku toga komiteta, održanom u Sanskom Mostu krajem 1944. godine.[1196]

Odmah poslije oslobođenja Rudi Kolak bio je sekretar Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku, a potom na drugim odgovornim poslovima u Bosni i Hrecegovini i na saveznom nivou. Od 1949-1951. u Banjaluci je bio politički sekretar Oblasnog omiteta KPJ za oblast Banjaluku. Nosilac je "Partizanske spomenice 1941" i brojnih odlikovanja.

12. MUJO AVDE DELIĆ, sekretar MK SKOJ-a Banjaluka od juna (možda sredine) do jula 1941. godine.

Rođen je 28. avgusta 1919. u Banjaluci. Po zanimanju bio je radnik. Član KPJ postao je maja 1941. godine. Dugo je bio član RKUD Pelagić. Od obrazovanja Banjalučkog odreda obavljao je kurirske i druge poverljive zadatke. Dočekivao je i vračao u grad Đuru Pucara i ostao je njegov stalni pratilac do aprila 1944. godine, kada je upućen u SSSR na školovanje i osposobljavanje u okviru jugoslovenskog vazduhoplovnog puka u kome je jedini specijalizirao aerosnimanje. Nosliac je Partizanske spomenice 1941.[1197]

Podatak da je Mujo Delić bio sekretar MK SKOJ-a za Banjaluku do jula 1941. godine naveden je na osnovu izjave Zumre Čejvan "Sjećanja data u Sarajevu 18. i 19.IX 1979." Zumra kaže "Drago Lang mi je rekao da se povežem sa Mujom Delić, jer je Mujo bio sekretar MK SKOJ-a. Ja sam to odmah uradila. Tada su osnovana 3 aktiva SKOJ-a i to: u Podbrđu u kom su članovi bili Nevenka Čuruvija, Đorđe (ne znam mu prezime) i dr.; drugi aktiv je takođe bio u Podbrđu. Članovi su bili: Nura Hadžihalilović, Džana Mandžuka i dr. Treći aktiv je bio na Hisetama, a članovi su bili: Ruža Kuzenkijević, Lutka Smailagić, Halim Halimić, Grozda Bilanović, Kemo Džuzel, Esma Buca i dr. Ta tri aktiva su bila na terenu. Za njih sam ja bila zadužena."[1198]

Mujo Delić u svom objavljenom sjećanju, između ostalog kaže: "Kad se naša prva partizanska grupa krajem jula 1941. godine prebacila sa Šehitluka na Osmaču do Obradovića kuće, tu smo se zadržali nekoliko dana i onda krenuli u akciju na Krupu na Vrbasu…"[1199] - što ukazuje da Mujo Delić krajem jula nije u Banjaluci, odnosno već je na slobodnoj teritoriji.

[1196] Kazivanje Rudija Kolaka autoru, 31. avgusta 2000. godine u Beogradu.
[1197] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 16, str. 349.
[1198] Zumra Ćejvan, *Sjećanja data u Sarajevu 18. i 19. IX 1979, godine*, Institut za istoriju u Sarajevu, str. 8. i 9. Kopija ovog dokumenta, koju je autor ovog rada koristio, nalazi se u posjedu Grozde Bilanović u Banjaluci,
[1199] Mujko Delić, *Borac i kurir,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 577.

"Šest sinova i šest kčeri Avde Delića rano su ostali bez oca. Njegovi sinovi, radnici rano su se uključili u revolucionarni radnički pokret. Poslije aprilskog sloma Kraljevine Jugoslavije svi su se uključili u ilegalni NOP. Delićeva kuća postaje jedan od istaknutih punktova ilegalnog NOP-a u Banaluci. Velike količine dobrovoljnih priloga prikupljane su ovdje i preko noći odašiljane do Voda za vezu na Starčevici. U jesen 1941. otišli su u partizane Mujo, Adem i Mehmed. Kasnije su i ostala braća i sestre izašli u partizane. Od sedmorice aktivnih boraca četvorica su dala život za slobodu …" [1200]

Između dva rata učestvovao je u štrajkačkoj grupi sa Azizom Muftić, Antonom Marinićem i Rizom Golalić koja je imala zadatak da prati i dočekuje štrajbrehere. Ukoliko poslije razgovora ne budu prekinuli rad ovi su ih odstranjivali, odnosno onemogučavali da dolaze na posao. "Pri tom je bilo i fizičkih obračuna; tako je grupa na čelu sa Mujom Delić dočekala i izmlatila Mahmuta Islamovića..."[1201]

Josip Fićo Granić u članku "Banjalučki gimnazijalci su pripadali grupi naprednih studenata" u fusnoti br. 2 u kojoj govori o Branku Miši Stupar, istovremeno govori I o tome gdje je 1941. godine bio partijski povezan Mujo Delić. Granić kaže: "Branko Mišo Stupar, rođen 1918, član Mlade Jugoslavije i KAB-a, student Agronomskog fakulteta u Beogradu. U maju 1941. bio je u ćeliji KPJ sa Mujom Delić, Rahmijom Kadenićem, Radomirom Ličinom i Radom Vranješević. Kao član MK SKOJ-a (odnosi se na M. Stupar, napom. autora), 1941. godine, organizovao je razne aktivnosti…".[1202] Kao što se vidi u istoj partijskoj ćeliji su: Mujo Delić, Branko Mišo Stupar, Rahmija Kadenić i Rada Vranješević. Između njih jedinoje Rada član MK SKOJ-a od maja do jula (neutvrđenog datuma) 1941, a Branko Mišo Stupar postaje član MK SKOJ-a nešto kasnije. Ne raspolažemo podatkom da li je Mujo Delić bio član MK SKOJ-a. Kadenić će uskoro postati član MK KPJ. Sudeći po svemu, Mujo je mogao biti sekretar MK SKOJ-a poslije odlaska Kolaka. Možda je na toj dužnosti bio samo petnaestak dana, pošto krajem juna ili početkom jula, po odlasku Muje Delića, Rada postaje sekretar MK SKOJ-a i na toj dužnosti je do dolaska Zage Umičević, koja u Banjaluku i dolazi da bi obavljala dužnost sekretara MK SKOJ-a i obavlja je od kraja jula do polovine oktobra 1941. Dakle, Mujo Delić je u istoj Partijskoj ćeliji sa dva člana Mjesnog komiteta SKOJ-a i, može se pretpostaviti, po odlasku Rudija Kolaka iz Banjaluke, odlučeno je da Mujo bude Sekretar MK SKOJ-a. U razgovoru autora ovog rada (u julu 2000. godine) sa Rahmijom Kadenić, koji je bio među akterima događanja u to vrijeme u Banjaluci, pošto tada postaje član Mjesnog komiteta KPJ - o tome da li se u opšti okvir događanja uklapa da je Mujo Delić tada mogao biti sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a, Kadenić je rekao da se navodima Drage Langa mora pokloniti puno povjerenje. Pored toga, Mujo Delić je u tim teškim vremenima, bio čovjek od izuzetnog povjerenja, pošto se tada starao o ličnoj bezbjednosti Đure

---

[1200] Dr. D. Lukač, n. d., fusnota br. 60, str. 154.
[1201] Aziz Muftić, *U "Pelagićevom" horu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str. 349.
[1202] Fićo Granić, *Banjalučki gimnazijalci su pripadali grupi naprednih studenata*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 250.

Pucara Starog dok je ilegalno radio u Banjaluci, 1941. godine, a i kasnije sve do 1944. godine.

Iz jednog zabilježenog sjećanja, iako se ovde ne govori direktno da je Mujo Delić bio sekretar MK SKOJ-a, vidi se da je imao određenu rukovodeću ulogu u Mjesnom komitetu SKOJ-a u 1941, što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Početkom jula održan je sastanak u Ćorkovcu, kojem smo prisustvovali Nada Čižski, Asim Bukić, Kasim Hercegovac, Danilo Drča, Zvonko Odić, Fadil Dedić, ja i možda još neki drugovi. Direktive za rad dao nam je Mujo Delić. On nam je tom prilikom rekao da od toga dana mi sačinjavamo skojevsku udarnu grupu, a pored ostalog zadužio nas je za prikupljanje pomoći za potrebe drugova koji su već bili otišli u šumu." - kaže Gusti Nikić. U istom članku Gusti govori o tome šta je spremio od hrane Zdravku Lastrić i Danku Mitrov kad su, tih dana, krenuli u partizane iz Banjaluke.[1203]

Kao što se vidjelo iz navoda Muje Delić da je u julu već otišao iz Banjaluke i da se nalazio u Banjalučkom partizanskom odredu, isto nalazimo u još nekoliko izvora.[1204]

13. RADOJKA RADA VRANJEŠEVIĆ,sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci početka jula do kraja jula 1941. godine.

Rođena je 27. maja 1914. godine[1205] u svešteničkoj porodici u Glogovcu kod Prnjavora. Četvrti razred gimnazije završila je školske 1929/30. godine u generaciji sa Fahretom Dedićem, Miloradom Gajićem, Munibom Maglajlićem, Slavkom Odić i drugima. Zbog angažovanja u revolucionarnom omladinskom pokretu iz Učiteljske škole je isključena iz drugog razreda 1932, a kada je prešla u Trgovačku akademiju zbog istog razloga isključena je, takođe iz drugog razreda, i iz Trgovačke akademije, 1934. godine. Na njeno političko formiranje uticao je stari komunist Branko Zagorac (od 1920. godine član KPJ u kontinuitetu), poznati banjalučki profesor gimnazije i revolucionar sve do kraja života, 1941. godine, kada su ga ubili fašisti. U SKOJ je primljena 1932, a u KPJ 1934. godine.

Dok je bila u Banjaluci, između ostalih aktivnosti politički je djelovala i u Ženskom pokretu. Katica Sarafin o tome govori u zabilježenom sjećanju i kaže da je Rada početkom 1936. godine na Pilani učestvovala u radu grupe aktivistkinja ženskog pokreta u kojoj su bile Beba Mandrović, Lenka Rak i Katica Sarafin. Snabdjevala je grupu literaturom. Na jednom sastanku koji je u proljeće 1936. godine održan u jednom šljiviku na Hisetama, a koji je vodila Rada Vranješević,

---

[1203] Augustin Gusti Nikić, *Skojevci Mejdana*, Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 543.
[1204] Slavko Odić, *Od sastanka u Dolama do partizanskog odreda,*, str. 555; Momir Kapor, *Mi smo vojska,* str. 574; Mujo Delić, *Borac i u kurir,* str. 577-780, Ova tri članka se nalaze u *Srednja Bosna u NOB*, knj.1.
[1205] U Knjizi *Narodni heroji Jugoslavije,* pogrešno je naveden datum 25. maj 1918. godine. Do toga je došlo zbog korištenja nove krštenice za redovni upis u Trgovačku školu poslije isključenja iz Učiteljske škole u Banjaluci.

kandidati KPJ postale su Eva Šmit, Beba Mandrović, Lenka Rak i Katica Sarafin.[1206]

U 1936. godini njeni roditelji su se preselili u Skoplje. U novoj sredini Rada se brzo uključila u rad srednjoškolske omladine. U Skoplju je završila Trgovačku akademiju u školskoj 1938/39. godini.

Nakon polaganja završnih razreda Trgovačke škole u Skoplju došla je u Beograd 1939. godine i zaposlila se u Savezu nabavljačkih zadruga državnih službenika. Zbog organizacije štrajka u okviru akcije Saveza bankarskih osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije (SBOTIČ) u kome je ona bila jedan od organizatora, uhapšena je krajem decembra 1940. i izbačena s posla. Nastavila je da radi u sindikalnom udruženju privatnih namještenika i bavila se partijskim poslovima. Po zadatku člana CK KPJ Svetozara Vukmanovića Tempa obavljala je 1941. godine odgovorne kurirske zadatke između CK KPJ i Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru. U Beogradu je bila povezana sa Veselinom Maslešom od kojega je dobijala zadatke da održava veze sa pojedinim ličnostima i pokrajinskim rukovodstvima KPJ.

Pojedini autori zabilježenih sjećanja o djelovanju mlade generacije pripadnika revolucionarnog pokreta u Banjaluci tridesetih godina govore i o Radi Vranješević. Tako Šefket Maglajlić kaže: "Uopšte u to vrijeme tridesetih godina, pa i kasnije, u političkom životu Banjaluke pojavljuje se mlada generacija komunista, radnika i studenata koja daje nov podstrek radu partijske organizacije. Između ostalih tu su Ivica Mažar, Mirko Višnjić, Osman Karabegović, Slobodan Kokanović, Šefket i Dževad Maglajlić, Kasim Hadžić, Niko Jurinčić, Emil Zrelec, Ruža Oljača, Rade Ličina, Rada Vranješević, Velimir Strojnić, Dušanka Kovačević i mnogi drugi koje je i vaspitala banjalučka partijska organizacija."[1207]

O angažovanju Rade u Trgovačkoj akademiji u Banjaluci govori se u Uvodu jednog zbornika, gde se ukazuje da je Rada Vranješević proglašena za narodnog heroja. "Školske 1931/32. godine započela je da radi Trgovačka akademija, a počeci organizovanog političkog djelovanja članova SKOJ-a bili su vidljivi već u prvoj godini zahvaljujući posebno Ivici Mažaru i Ranku Šipki. Od nekoliko predratnih generacija ove škole, za Narodne heroje u Drugom svjetskom ratu proglašeni su Zdravko Čelar, Ljubica Gerovac, Ismet Kapetanović, Milan Ličina, Ivica Mažar, Ranko Šipka i Rada Vranješević.[1208] O Radinoj aktivnosti u revolucionarnom omladinskom pokretu govori i Niko Jurunčić, što se vidi iz slijedećeg: "Ta aktivnost je veoma brzo isturila na političku scenu više istaknutih

[1206] Katica Sarafin, *Život sa revolucinarom,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 253.
[1207] Šefket Maglajlić, *Partijske akcije u Banjaluci,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 315.
[1208] Milan Vukmanović, UVOD *Sindikalni i komunistički pokret u Banjaluci 1931-1936. godine,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str.20.

đaka boraca kao što su bili Zdravko Čelar, Ranko Šipka, Rada Vranješević, Milan Ličina, Ismet Kapetanović, Ivica Mažar, Ljubica Gerovac i drugi."[1209]

Zabilježeno je i kada je Rada primljena u Partiju. "U Učiteljskoj školi je bila obrazovana politički napredna grupa đaka koju su sačinjavali Dušanka Ilić, Miloš Popović, Rada Vranješević, Radenko Stojnić i još neki, a u Partiju su primljeni Miloš Popović i Rada Vranješević koja je nakon izbacivanja iz učiteljske škole nastavila školovanje u Trgovačkoj akademiji, ali su je izbacili i iz nje.[1210]

U maju 1941. godine vratila se u Banjaluku. Odmah po dolasku u Banjaluku Rada se povezala sa partijskom organizacijom i nastavila je sa radom. Bila je partijski povezana u ćeliji KPJ, obrazovanoj na teritorijalnom principu. Njeni članovi su bili: Branko Mišo Stupar, Mujo Delić, Rahmija Kadenić, Radomir Ličina i Rada Vtanješević.[1211] Uhapšena je 1941. godine i sprovedena zajedno sa roditeljima na Banjalučko Polje, ali je uspjela da pobjegne iz kolone kada su svešteničke porodice i veća grupa Srba deportovani preko logora u Capragu u Srbiju.

Od maja do kraja juna 1941. godine radila je u Mjesnom komitetu SKOJ-a. Od kraja juna do septembra 1941. bila je član Mjesnog komiteta KPJ. U tada veoma teškim uslovima za rad Rada je preuzela na sebe najveći dio poslova Mjesnog komiteta, posebno stoga što Radu ustaše nisu ranije poznavale, pa je mogla da radi s manje rizika i uspjela je da održi kontinuitet u radu Mjesnog komiteta i SKOJ-a i KPJ.

Da bi se imao bliži podatak kad je Rada Vranješević bila sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci, navodimo slijedećI izvor: "Poslije izlaska iz grada starog Mjesnog komiteta bio je koncem juna, prema kazivanju Šefketa Maglajlića, formiran novi u sastavu: Karlo Rojc (sekretar), Rada Vranješević (sekretar SKOJ-a), Duško Bole i Dušanka Kovačević…"[1212] Međutim, kako su u pitanju sjećanja, može se pretpostaviti da je Rada postala sekretar MK SKOJ-a početkom jula i vršila tu dužnost do kraja jula, tako da je Mujo Delić mogao biti sekretar MK SKOJ-a petnaestak dana – od sredine do kraja juna 1941. Kako je naprijed rečeno.

Uskoro je Rada morala da živi u punoj ilegalnosti. Zato se kretala isključivo u zaru, a najsigurnija je bila kada se u toj odeći kretala preko Vrbasa u V kvartu, pošto je u to vrijeme ustaška policija u centru grada i u Bojića Hanu legitimisala i ženske osobe koje su bile u zaru, kad je to smatrala za potrebno. I pored toga, uz sve rizike, u bolnici je posjetila prijateljicu, Muhibu Maglajlić (suprugu Šefketa Maglajlića), koja je bila na umoru od leukemije. Došla je u posjetu, zajedno sa

---

[1209] Niko Jurinčić, *Partija u borbi za unutrašnje jedinstvo,* Banjaluka u radničkom i NOB, knj. 2, str. 103.
[1210] Ruža Oljača, *Komunisti su politički djelovali svuda gdje su se nalazili*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 65. Rada je primljena 1934. godine u KPJ što proizilazi iz konteksta rada Ruže Oljače.
[1211] Josip Fićo Granić, *Banjalučki gimnazjalci su pripadali grupi naprednih studenata,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. br. 2, str. 250.
[1212] Rahmija Kadenić, *Revolucionarni pokret u Banjaluci pred i u prvoj ratnoj godini,* Ratna sjećanja iz NOB 1941-1942.Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981, str. 38.

Dušankom Kovačević. Jednako su obe rizikovale, pošto se u bolnici znalo čija je Muhiba supruga. Ali pored svega, one su došle u ovu posjetu, što, svakako, govori o humanoj strani ovih dviju ličnosti. "Mimo sva pravila ilegalnosti i konspiracije posjetili smo je nekoliko dana pred smrt – bile smo u zaru – Rada Vranješević, Vahida Maglajlić i ja."[1213]- kaže Dušanka Kovačević. Tih dana Vahida Maglajlić je organizovala posjetu i Šefketa Maglajlića svojoj drugarici u bolnicu, par dana pred njenu smrt i, samo sticajem srećnih okolnosti, nisu otkriveni.

Iz još jednog izvora pouzdano se vidi da je toga ljeta, 1941. godine, Rada Vranješević bila član MK KPJ Banjaluke, a može se zaključiti da je istovremeno bila i sekretar MK SKOJ-a Banjaluke u to vrijeme. To se vidi iz slijedećeg teksta: "Nakon odlaska većine drugova koji su do tada rukovodili organizacijom, formiran je novi Mjesni komitet KPJ za Banjaluku, a nešto kasnije i Mjesni komitet SKOJ-a. Formiranje komiteta izvršio je Đuro Pucar Stari saopštavajući nam pojedinačno da smo članovi Komiteta. Za sekretara je postavljen Duško Bole, porijeklom iz slovenačkog dijela Istre… Članovi komiteta bili smo Rahmija Kadenić, Rada Vranješević i ja. Polovinom jula došla je u Banjaluku Zaga Umičević i postavljena je za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a. Članovi Mjesnog komiteta SKOJ-a su bili i Zumra Ćejvan i Mišo Stupar."[1214]

Prema jednoj ranijoj odluci Rada Vranješević i Dušanka Kovačević trebalo je da idu na ilegalni rad – jedna u Tuzlu, a druga u Sarajevo. Međutim, kako je naglo rasla slobodna teritorija u Bosanskoj krajini, odlučeno je da obje treba da krenu na politički rad u Drvar. Putovale su vozom u zarevima, a pratili su ih Šandor Blekić, koji je prilikom policijske kontrole putnika, pokazivao policiji Radinu legitimaciju, govoreći pri tom da mu je Rada sestra, i Muharem Alibegović koji je pokazivao Dušankinu legitimaciju, govoreći pri tom da mu je ona supruga.[1215]

Po izlasku na slobodnu teritoriju 1941. godine Rada Vranješević je bila sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a i član Okružnog komiteta KPJ za Podgrmeč, nešto kasnije član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, sekretar i predsjednik Oblasnog odbora AFŽ za Bosansku krajinu, član Centrlnog odbora AFŽ Jugoslavije i vjiečnik ZAVNOBiH-a.

Zarobljena je za vrijeme desanta na Drvar 26. maja 1944. Ubijena je istog dana prilikom pokušaja da pobjegne iz prostorija gdje je bila zatvorena. Proglašena je za Narodnog heroja 27. jula 1951. godine.[1216] Ima još jedan izvor u vezi sa Radinom pogibijom u kome se kaže: "Polovinom maja 1944. po zadatku stiže u Drvar. Prvi talas njemačkih padobranaca 25. maja spustio se oko kuće u kojoj se zatekla Rada. Nijemci su je savladali i odjevenu u partizansku novu odjeću odveli na Šobića

---

[1213] Dušanka Kovačević, *Ilegalka u svom gradu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 666.
[1214] Ibid., str. 670-671.
[1215] Ibid., str. 675.
[1216] Dio podataka u ovoj biografiji preuzet je iz fusnote br. 386, knj. 1, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str. 405, a dio iz knjige dr D. Lukača, n. d., fusnota br.106, str. 118-120 i dr.

groblje. Punih osam sati su Radu mučili i maltretirali tražeći podatke, ali ona nije odgovarala fašistima. Bijesni i nemoćni pokosili su je rafalom iz automatskog oružja. Za sve što je za svog kratkog života dala narodima i narodnostima SFRJ proglašena je posmrtno za narodnog heroja."[1217]

14. ZAGA UMIČEVIĆ, sekretar MK SKOJ-a od kraja jula do polovine oktobra 1941. godine.[1218]

Rođena je 22.XII 1918. u Svodnoj kod Bosanskog Novog u svešteničkoj porodici. Prva dva razreda učiteljske škole pohađala je u Banjaluci do 1936, a ostala dva u Sarajevu od 1936. do 1938. Već u ovo vrijeme uključila se aktivno u omladinski revolucionarni pokret. Kao učenica bila je neobično marljiva i sposobna. U razdoblju između 1938. i 1941. vanredno je položila 5, 6, 7. i 8. razred gimnazije sa velikom maturom i odmah se upisala na medicinski fakultet na Zagrebačkom sveučilištu. U ovo vrijeme radila je u "Seljačkom kolu", u Pokrajinskom studentskom udruženju Bosne i Hercegovine "Brazda", u Klubu akademičara Banjaluke, Klubu medecinara i dr.

Maja 1940. godine primljena je u KPJ. Poslije aprilskog rata javila se Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH u Sarajevu radi rasporeda na politički rad. Iz Sarajeva je upućena u rodno mjesto Svodnu da radi na organizovanju ustanka. Tu se angažovala na osnivanju aktiva SKOJ-a i pripremi omladine za predstojeću borbu. Već 23. juna dolaze ustaše, premlaćuju je poslije čega se ona prebacuje preko Une u banijsko selo Javornik, gdje se našla sa Hajrom Kapetanović i Mićom Šurlan i tu zajedno nastavljaju rad na pripremama ustanka. U julu 1941. na poziv Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu poslana je na politički rad u Banjaluku.

U Banjaluci je krajem jula 1941. postavljena za člana MK KPJ i sekretara MK SKOJ-a. Već polovinom oktobra po odlasku Jovanke Čović na slobodnu teritoriju, postavljena je za sekretara MK KPJ za Banjaluku, gdje radi sve do 24. maja 1942. kada izlazi na slobodnu teritoriju. Za vrijeme njenog političkog djelovanja u Banjaluci ostvareni su zapaženi uspjesi. Pored ostalog izvršene su pripreme da se na slobodnu teritoriju izvedu prvi avioni i dva avijatičara Rudi Čajevac i Franjo Kluz. O Zaginoj hladnokrvnosti u sprovođenju zadataka koji su skopčani sa izuzetno velikim rizikom, govori i podatak da je iz Banjaluke izašla u automobilu sa komisijom koja je poslana da ispita slučaj odlaženja iz Banjaluke aviona, avijatičara i grupe aktivista NOPa iz Ureda za kolonizaciju.

Po izlasku na slobodnu teritoriju postavljena je za člana Okružnog komiteta KPJ za centralnu Bosnu, zatim član Povjereništva Okružnog komiteta za srednju Bosnu od

---

[1217] Augustin Nikić, *Pala je prkosno u Drvaru,* Nedeljni"Glas" od 7. marta 1981, Banjaluka 1981, str. 7.

[1218] Dušanka Kovačević, *Ilegalka u svom gradu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 671; Dr Dušan Lukač, n. d., str. 122. "Krajem jula na poziv Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu otišla je na politički rad u Banjaluku. Ovdje je postavljena za člana Mjesnog komiteta KPJ i za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a…"

maja 1942 – maja 1943. Od maja 1943. bila je član a zatim sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. U 1944. izabrana je za člana PK SKOJ-a BiH, a marta 1945 postala je član CK SKOJ-a. Poslije oslobođenja bila je na odgovornim dužnostima.[1219]

O djelovanju partijske organizacije u Banjaluci u periodu kada je Zaga Umičević bila sekretar MK SKOJ-a se vidi i iz slijedećeg: "…Đuro Pucar izvršio je niz važnih poslova među kojim centralno mjesto zauzima reorganizacija Mjesnog komiteta i učvršćivanje ilegalnih veza i kanala prema oslobođenom teritoriju oko grada. Na mjesto Jovanke Čović Žute, koja se u drugoj polovini oktobra prebacila na oslobođeni teritorij, za sekretara Mjesnog komiteta je postavljena Zaga Umičević, dotadašnji član Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku i sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a."[1220] "Zaga Umičević je došla u julu 1941. godine. Na nas je sve ostavila vanredan utisak … Tada smo u MK SKOJ-a Banjaluke bili Mišo Stupar, Zaga kao sekretar i ja."[1221] – kaže Zumra Ćejvan, tada član Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluke. "U reorganizovanom Mjesnom komitetu SKOJ-a poslije odlaska sekretara Komiteta Rudija Kolaka u partizane, u julu pored Zage Umičević, koja je bila sekretar, bili su: Zumra Ćejvan i Mišo Stupar,[1222] a kasnije su ušli i Zdrava Korda, Jela ili Duša Perović, Jusuf Selman i Muharem Karabegović.[1223]

15. ZUMRA (MEHMEDA) ĆEJVAN -TEŠANOVIĆ, sekretar MK SKOJ-a od 24. maja do jula 1942. godine.

Rođena je 1925. u Banjaluci. Kao učenica gimnazije u Banjaluci uključila se u napredni omladinski pokret. Takođe je radila u naprednom ženskom pokretu u Banjaluci. Poslije okupacije zemlje aktivno je radila u ilegalnom NOP-u u Banjaluci. U KPJ je primljena juna 1941. godine. Radila je sa omladinom i ženama. Vršila je odgovorne i povjerljive kurirske zadatke. Krajem 1941. godine zatvorena je u ustaški zatvor. Vrlo dobro se držala. Po izlasku iz zatvora ponovo aktivno radi u ilegalnom NOP-u. Banjalučka partijska organizacija je u to vrijeme imala nekoliko veoma vještih kurira među koje spada i Zumra Ćejvan. Septembra 1942. izašla je u partizane. Za vrijeme NOR-a radila je uglavnom na političkim poslovima. Bila je član Okružnog komiteta SKOJ-a i član Oblasnog odbora USAOJ-a za Bosansku krajinu.[1224]

[1219] Ovi biografski podaci o Zagi Umičević preuzeti su uglavnom iz fusnote br. 111, iz nvedene knjide Dr D. Lukača, str. 121-122, zatim iz biografioje u knjizi *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945.* 1985, str. 329.

[1220] Dr. D. Lukač, n. d., str. 172.

[1221] Zumra Čejvan, *Sjećanja data u Sarajevu na dane 18 i 19. XI 1979. godibne,* str. 15. Autor ovog rada se služio kopijom ovog dokumenta koja se nalazi u posjedu Grozde Bilanović u Banjaluci.

[1222] Zajedničko sjećanje Jovanke Čović i Zage Umičević, str. 1-5. Arhiv MBK, Banjaluka; Zajednička izjava Zage Umičević i Jele Perović, Zumre Ćejvan i Mileve Ljubotine-Tanović, str. 1 i 2. – originali u arhivu MBK.

[1223] Prema sjećanju Jusufa Selmana.

[1224] Dr D. Lukač, n. d., str.206-207. i navedena sjećanja Zumre Ćejvan.

Kako je Zumra Ćejvan napisala sjećanja o svom radu u periodu ljeto 1941-septembar 1942.[1225] neki dijelovi iz toga dokumenta su dobra dopuna za punije sagledavanje njenog djelovanja u tom periodu, pa ih dajemo u izvodima.

"Drago Lang mi je rekao da više ne dolazim, jer oni kreću dalje (tj. iz statusa ilegalstva odlaze u partizane). Drago mi je rekao da se pove1em sa Mujom Delić, jer je Mujo bio sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a. Ja sam odmah to uradila…" (str.8)

"Dušanka Kovačević i Rada Vranješević su u to vrijeme radile ilegalno i kretale se u zaru. Krile su se kod Hikmeta Karahasanovića, Vahide Maglajlić i Ismete Demirović…Jednog dana mojoj kući je došla Dušanka Kovačević. To je bilo krajem jula 1941. godine i rekla mi je da dođem na sastanak kod Bebe Roter (krojačice)… Kad sam došla na sastanak u sobi su sjedili drug Stari, zatim Vahida Maglajlić, Rahmija Kadenić i Dušanka… Dušanka mi je rekla da sam sada primljena u Partiju…"[1226] (str. 11)

"… u julu pored Zage Umičević, koja je bila sekretar, bili su Zumra Ćejvan i Mišo Stupar, a kasnije su u Komitet ušli i Zdrava Korda, Jela i Duša Perović, Jusuf Selman i Muharem Karabegović…"[1227] kaže dr D. Lukač iz čega se vidi da je u vrijeme kada je Zaga Umičević došla za sekretara MK SKOJ-a Zumra Ćejvan već bila član MK SKOJ-a.

"U ovom vremenu i pored ogromnih poteškoća uspješno je djelovala partijska tehnika, u kojoj su radile Havka Sarač i Zumra Ćejvan. Na običnoj pisaćoj mašini i šapirografu umnoženo je nekoliko hiljada letaka i proglasa, radio-vijesti i drugih materijala, koji su prerađivani u partijskim ćelijama, grupama aktivista i među simpatizerima NOP-a…" – kaže se u navedenom djelu dr D. Lukača.[1228]
Dr Lukač dalje kaže: "Cjelokupnim radom je uspješno rukovodio MK KPJ sa sekretarom Zagom Umičević. … U vremenu od decembra 1941. do maja 1942. godine u banjalučkoj organizaciji je djelovalo prosječno 15-20 članova KPJ. Bili su to uglavnom mlađi članovi sa po nekoliko mjeseci partijskog staža. U isto vrijeme djelovao je Mjesni komitet SKOJ-a kada je izašla na slobodnu teritoriju."[1229]

Na osnovu podataka koje su prikupili ustaški agenti Ratomir Paternoster, ranije aktivista naprednog omladinskog pokreta u Banjaluci, a potom otpadnik toga pokreta, ali kako je lično poznavao mnoge aktiviste omladinskog pokreta iz ranijeg perioda, postavši ustaškim agentom, istovremeno je postao i veoma opasan za

---

[1225] Zumra Ćejvan, n. d.
[1226] Zumra Ćejvan, n. d.,*str. 9-11.*
[1227] Ibid., str.123.
[1228] Dr D. Lukač ukazuje da je navedeni podatak sadržan i u Izvještaju sekretara Oblasnog komiteta KPJ od 4.X 1941, Izvještaj MUP-a od 7.X 1941, Arhiv VII k. 153a 21/2-1.

[1229] Dr D. Lukač, n. d., str. 197 i fusnota br. 26 na str. 242.

pripadnike NOP-a u uslovima okupacije, kao i Branko Mitrović, ranije žandar, koji se uspio uvući u NOP, došlo je do masovnog hapšenja 17. oktobra, 5, 7, 13, 14 i 20. novembra i ponovo jedno masovnije hapšenje 24. decembra. "Među nekoliko desetina uhapšenih rodoljuba u novembru i decembru (1941) našao se i jedan broj članova Partije i SKOJ-a: Havka Sarač, Zumra Ćejvan, Ružica Marković, Rifat Karalić, Kasim Čorčaušević, Nada Čižska, Mustafa Đanić, Selman Jusuf, Muharem Karabegović itd."[1230] – kaže dr Dušan Lukač. Zumra se u zatvoru držala veoma dobro. Puštena je na intervenciju nekoliko uglednih građana Banjaluke.

U svome navedenom sjećanju Zumra Ćejvan kaže: "… Zaga Umičević je došla u julu 1941. godine. Na nas je ostavila vanredan utisak … Tada smo u MK SKOJ-a bili: Mišo Stupar, Zaga kao sekretar i ja. Sastanke smo najčešće održavali na Vrbasu u čamcu (str. 15) … Ja sam se kao član MK SKOJ-a skoro svakodnevno s njom sastajala i od nje dobijala zadatke koje sam prenosila na skojevce (str. 15) "Kada je Zaga odlazila rekla mi je da se povežem sa Fahretom Dedić, koji se krio u kući svoje sestre Matijevićke. Rekla mi je da je sada Fahret Dedić sekretar MK KPJ. Tada ni je saopštio Ibro Sarač da sam sekretar MK SKOJ-a…Fahret mi je jednom prilikom dao imena 4-5 drugova, koji bi trebalo da uđu u Mjesni komitet. Na žalost ne mogu se sjetiti ni jednog od tih imena. Znam samo da sam te ljude tražila, no nisam ih našla u kući… Jednog dana mi je Fahret rekao da više ne dolazim, jer je našao vezu da se prebaci u partizane…"[1231] Iz ovog Zumrinog sjećanja proizilazi da poslije Zaginog odlaska, s obzirom na izuzetno teške okolnosti nije se uspjelo oforrniti Mjesni komitet SKOJ-a sve do Zumrinog odlaska, septembra 1942, kada su Dušan Dule Vidović i Radoje Batos došli da je izvedu iz grada i odvedu na slobodnu teritoriju, septembra 1942. godine.[1232]

"Povezala sam se sa Nevenkom Dadasović, koja me je čekala u Čolakovom sokaku. Nevenka me je odvela kod Halida Zubanovića, koji je imao tašnarsku radnju. Međutim, kako je narednog dana došlo do velike racije u kraju gdje sam stanovala rečeno mi je da moram odmah otići iz kuće… Ovde je kasnije došla Nevenka Dadasović i odvela me u kuću kod OmerbašIć Vahida. U toj kući sam ostala mjesec dana jer se nije mogla uspostaviti veza. Povremeno je dolazila Nevenka da me obiđe. U to vrijeme je suđeno grupi partizana, uhvaćenih prilikom ofanzive na Kozari u kojoj su bili: Mira Cikota, Atif Topić, doktorka Štern, doktor Zukanović i još jedan mladić (str. 36) … Kad sam se našla u bezizlaznoj situaciji otišla sam na pijacu i tamo slučajno srela Grozdu Bilanović, koja me je odvela u svoju kuću, ali ni tu nije bilo sigurno, pošto je to bila srpska kuća, a Grozda je bila skojevka (str. 38) … Pretpostavljam da je sve to moje seljakanje iz kuće u kuću bilo radi toga što Partija poslije Kozarske ofanzive nije mogla uspostaviti vezu s partizanima … Tek sam sjela da večeram kad neko zakuca i uđoše dva partizana. To su bili Dule Vidović i Radoje Batos. Konačno sam sa njima krenula u partizane

[1230] Ibid., n. d., str. 168. i 169.
[1231] Ibid, str. 33.
[1232] Ibid., str. 41.

na Kozaru (str. 41)… S obzirom da sam najviše radila na organizaciji SKOJ-a i omladine u izvršavanju zadataka, koje je Partija postavljala pred nas, bila sam u vezi sa školskom, kao i ostalom omladinom u gradu. Kada je riječ o radu skojevske organizacije prvo moram posebno naglasiti aktivnost sestara Zibe i Šemse Galijašević. Ziba je bila učenica gimnazije, a Šemsa Trgovačke akademije. Više puta sam se sastajala sa Brankom Bijelčić, profesorkom (aktivista NOP-a) u vezi sa radom omladine po školama."[1233]

Nosilac je "Partizanske spomenice 1941" i nekoliko ratnih i poslijeratnih odlikovanja.

16. NEVENKA DADASOVIĆ, član Mjesnog komiteta KPJ Banjaluka, zadužena za rad SKOJ-a i omladine; sekretar MK SKOJ-a od jula do avgusta 1942. g.

Sekretar MK SKOJ-a Banjaluka od kraja jula do polovine avgusta 1942. godine. U svim konsultovanim izvorima nigdje nije nađen podatak da je Nevenka Dadasović bila sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci, ali o tome smo saznali od Ibre Sarač, po njegovom izlasku na slobodnu teritoriju i od Zumre Ćejvan, s kojom smo se sretali u Bosanskoj krajini na savjetovanjima u toku rata, kao i poslije oslobođenja.

Iz navedenog sjećanja Zumre Ćejvan vidi se da su ona i Nevenka blisko sarađivale u vezi sa radom SKOJ-a, ali nije naveden podatak da je Nevenka bila član MK SKOJ-a Banjaluke.

U jednom zabilježenom izlaganju Muje Kušmića se kaže: "Odlaskom drugarice Zage Umičević i grupe članova KPJ iz Ureda za kolonizaciju u partizane, u Banjoj Luci je ostao mali broj članova KP i SKOJ-a, a među njima i dva člana komiteta Partije Ibro Sarač i Zvonko Dragomanović. Da je to tačno pokazuje podatak – izvještaj Zage Umičević na Oblasnoj partijskoj konferenciji u Skender Vakufu, februara 1942. godine, gdje se kaže da je u Banjoj Luci bilo 12 članova KPJ i 4 kandidata. I pored ovakvih prilika, na području grada, po kvartovima, ulicama, u domobranstvu i nadleštvima, djelovale su vrlo jake grupe aktivista NOP-a …
Napominjem da smo po odlasku Zage Umičević i hapšenjem Fahreta Dedića, formirali novi komitet Partije u kojem su bili Ibro Sarač - sekretar, Zvonko Dragomanović, Nevenka Dadasović, đak 7 raz. gimnazije i ja …Po uspostavljanju veze na Kozaru je prebačeno nekoliko drugova i drugarica koji su bili skriveni u gradu, kao Slavko Trenk, Zumra Ćejvan, Zaim H. Isaković i drugi. Rad partijskog rukovodstva u Banjaluci tekao je do novembra 1942. godine…"[1234]

Na osnovu iznijetih podataka vidi se da je Nevenka Dadasović, u periodu od osnivanja Mjesnog komiteta KPJ pod rukovodstvom Ibre Sarača, jula 1942. bila član MK KPJ, zadužena za rad SKOJ-a i omladine. Sekretar MK SKOJ-a mogla je biti od jula ili nešto kasnije, pa do polovine avgusta iste godine, odnosno do dolaska Zage Blažić iz , kada se na prvom sastanku MK KPJ po njenom dolasku utvrđuje da Mehmedalija-Dalko Dervišić postaje sekretar MK SKOJ-a..

[1233] Ibid, str. 42.
[1234] Mujo Kučmić, *Diskusija 20.XI 1976. godine*, Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18 – 20. novembra 1976. godine, str. 769.

Zatim, iz pisanog sjećanja Zumre Ćejvan, kao dotadašnjeg sekretara MK SKOJ-a, vidi se da je ona na toj dužnosti djelovala negdje do jula, a poslije toga imala je kao osoba u strogoj ilegalnosti velike probleme sa smještajem i bila u isčekivanju kada će izaći iz okupirane Banjaluke na slobodnu teritoriju. Partizani koji su tada održavali vezu sa gradom Banjalukom, Dušan Dule Vidović i Radoje Batos su po Zumru došli tek septembra 1942. godine i ona je tada izašla na slobodnu teritoriju. A, kako je već krajem jula ili početkom avgusta osnovan MK KPJ u novom sastavu u kom je Nevenka Dadasović bila zadužena za rad SKOJ-a i omladine ona je, u toj svojoj funkciji, "pokrivala" područje rada sa mladima, nezavisno od toga da li je bila i sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a za Banjaluku. Pošto se u konsultovanim izvorima ne nalazi podatak da je neko drugi u tom periodu bio sekretar MK SKOJ-a, ukoliko je uopšte tada djelovao MK SKOJ-a, a raspolaže se informacijom iz usmenog kazivanja da je Nevenka bila kraće vrijeme sekretar MK SKOJ-a, može se prihvatiti pretpostavka da je i tu dužnost obavljala Nevenka Dadasović, ali samo do polovine avgusta 1942. godine, odnosno do dolaska Zage Blažić, pošto je na prvom sastanku MK KPJ, održanom po njenom dolasku, odlučeno da sekretar MK SKOJ-a bude Mehmedalija-Dalko Dervišić. Za istoriju revolucionarnog omladinskog pokreta Banjaluke je bitno da je Nevenka Dadasović od jula do novembra 1942. godine, u svojstvu člana MK KPJ za Banjaluku, bila zadužena za rad SKOJ-a i omladine o da je spadala u najodgovornije kadrove KPJ koji su rukovodili radom antifašističkog i komunističkog omladinskog pokreta u Banjaluci u od jula do polovine avgusta 1942. godine. Pretpostavka je da je u istom periodu, a možda i kraće bila i sekretar MK SKOJ-a.

Nevenka Dadasović je poginula u IV neprijateljskoj ofanzivi, januara 1943. godine.

17. MEHMEDALIJA-DALKO DERVIŠIĆ, sekretar MK SKOJ-a od polovine avgusta do novembra 1942. godine.

Mehmedalija-Dalko Dervišić već 1941. nalazi se u grupi u koja radi za NOP. To se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Ali, već prvih dana jula mi smo počeli organizovano da radimo. Ja sam držao vezu s grupom drugova koji su se sklonili na Starčevicu, Rebrovac i Ponir, a u mojoj grupi su bili: "Hazim Omerbašić, Dalko Dervišić, Nedžib Maglajlić, Ankica Cijan…".[1235] Zatim vidimo Dalka kako 1941. izlazi zbog određenog posla sa Zvonkom Odić iznad Mejdana, na obronke Starčevice, gdje je boravio Banjalučki partizanski odred. Jednom prilikom, kad su Dalko i Zvonko došli, održavan je neki sastanak, a među prisutnim prepoznali su Kasima Hadžića, Radu Ličinu i Dragu Mažara. Tada je Drago Mažar njih dvojicu angažovao da stražare dok se taj sastanak održavao. " Dalka Dervišića je poslao niže Dola, ispred šumarka, odakle je imao pregled terena prema Banjaluci, sa

[1235] Zvonko Odić, *Dole, Ponir, Šehitluci…,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 498.

zadatkom da tamo čuva stražu. I Jozo Nemec je s nama bio određen za stražu…"[1236] Po obavljenom poslu oni su se vratili u grad.

Koncem juna 1942. kada su uhapšeni sekretar Mjesnog komiteta KPJ Fahret Dedić, član komiteta Zdrava Korda i još nekoliko članova KPJ i aktivista NOP-a, među kojima Milan Vukuć,Vojo Janković, Bosa i Mara Kapor, Teofik Maglajlić, Ibro Ibrišagić, Husein Osmančević i mnogi drugi, tada je došlo do određenog zastoja u djelovanju NOP-a u gradu Banjaluci. Ibro Sarač je krajem jula, u saradnji sa preostalim članovima KPJ osnovao novi Mjesni komitet KPJ u čijem sastavu je Nevenka Dadasović bila zadužena za SKOJ i rad sa omladinom. Pošto je tada od Pokrajinskog komiteta KPJ Bosne i Hercegovine tražena pomoć u kadrovima, u prvoj polovini avgusta, na zakazanu vezu uskoro je stigla Zagorka Blažić (Zehra Avdagić). Odmah po njenom dolasku i upoznavanju sa stanjem u partijskoj organizaciji grada Banjaluke, održan je sastanak Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci i zaključeno je da se po kvartovima osnuju partijski aktivi u koje treba da se uključe preostali članovi Parije, kandidati, članovi SKOJ-a i aktivisti. Tada je odlučeno da se formira i mjesno rukovodstvo SKOJ-a sa sekretarom Mehmedalijom-Dalkom Dervišićem. O tome govore Ibro Sarač[1237] i Mujo Kušmić[1238] u svojim objavljenim sjećanjima, koja se odnose i na period kada je Dalko postavljen za sekretara MK SKOJ-a Banjaluke.

Grozda Bilanović je u 1942. bila sekretar aktiva SKOJ-a u Trgovačkoj akademiji u kojem je bio član i Dalko Dervišić. Krajem novembra 1942. godine, na osnovu kazivanja Alije Maglajlić, Dalko ga je primio u SKOJ u ulozi koju je tada imao kao sekretar MK SKOJ-a.[1239]

Hajro Kapetanović, koji je bio đak Trgovačke akademije, u jednom svom radu u vezi sa Dalkom kaže: "Već u ova 3 razreda počela je stasavati nova generacija koja je u narednim godinama imala sve vidniju ulogu u naprednom pokretu. Među njima su u prvom redu Ivan-Ivica Mažar, Rada Vranješević, Lazar Latinović, Vuka Oljača, Ranko Šipka, zatim Jovan Stojanović Braco, Jelena Kapor, Mirko Havlih, Ibrahim Latifić, Marko Boban, Nada Oljača, Milan Ličina, Ljubica Mrkonjić, Abdulah Bogunić, Vera Javor, Milan Papak, Mehmed Jakić, Raifa Kavazović, Nada Podgornik, Bosa i Drago Ševo i mnogi drugi."[1240] Zatim, Hajro navodi imena tri heroja Zdravka Čelara, Ljubice Gerovac i Ismeta Kapetanovića i još 27 imena učenika, među kojima Mehmedaliju-Dalka Dervišića,Vidu Cijan, Safeta Fejzića, Zvonka Dragomanovića, Vladimira Kapora, Branislava Lastrića,

---

[1236] Ibid, str. 499.
[1237] Ibro Sarač, *Rad partijske organizacije za vrijeme okupacije u gradu Banjojn Luci,* Arhiv MBK, Banjaluka, 78/3, str. 1-3..
[1238] Mujo Kušmić, *Sjećanja o borbi naprednih snaga u Banjoj Luci pred rat i u toku rata,* Arhiv MBK, Banja Luka, 73/3, str. 6.
[1239] Posredno kazivanje Alije Maglajlića autoru.
[1240] Hajro Kapetanović, *Banjalučki đački dani,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, fusnota br. 15, str. 111.

Milevu Ljubotinu, Osmana Zubovića, Milenu Milosavljević, Fahiru Fejzagić i druge.[1241]

Iz svega se može izvesti zaključak da je Mehmedalija-Dalko Dervišić bio određeno vrijeme sekretar MK SKOJ-a u Banjaluci, u periodu od avgusta do hapšenja, krajem 1942. godine. U vezi sa ovim značajne su navedene izjave Ibre Sarača i Muje Kušmića, sekretara, odnosno člana MK KPJ Banjaluka u tom periodu.
Na osnovu kazivanja Grozde Bilanović[1242] autoru, 2. aprila 2000. godine, Mehmedalija Dalko Dervišić je uhapšen krajem 1942. Dalko je iz Crne kuće početkom 1943. godine odveden u logor Staru Gradišku gdje je ubijen, a imao je samo 17 godina. Jedan izvor govori precizno o Dalkovom stradanju, pa ga navodimo. "Dalko Dervišć je kasnije dospio u ustaške logore Staru Gradišku i Jasenovac, gdje je, prilikom pobune logoraša 1945. godine, u proboju poginuo."[1243]

18. ALIJA (MUHAMEDA) MAGLAJLIĆ, sekretar MK SKOJ-a
od marta do kraja septembra 1944. godine.

"Rođen je 1926. u Banjaluci. Uključio se u ilegalni NOP u Banjaluci kao petnaestogodišnji dječak. U članstvo SKOJ-a primljen novembra 1942. godine. Početkom 1944. godine, marta mjeseca, postavljen je za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a u Banjaluci. Nekoliko puta je hapšen od strane policije i gestapoa. Kad je 1944. godine izašao iz Banjaluke, uskoro je upućen u vojnu akademiju u SSSR-u."[1244]

Na osnovu istraživanja utvrđeno je da je u Banjaluci organizacija SKOJ-a djelovala u kontinuitetu, ali da poslije hapšenja Mehmedalije-Dalka Dervišića, novembra 1942, nije djelovao Mjesni komitet SKOJ-a do proljeća, marta 1944. godine. O radu SKOJ-a u tom periodu u Banjaluci ima više izvora. Navešćemo slijedeće: "Tako, na primjer, u julu 1942. godine formiran je naš punkt za prijem i otpremu pošte na oslobođenu teritoriju. U 'ponovaškoj' radnji Morankića u Gospodskoj ulici radila je kao blagajnik Nuna Filipović, koja je do tada bila uključena u ilegalni pokret u Banjaluci… Sva pošta koja je ovim putem dobijana, u prvo vrijeme predavana je meni, a ja sam je dalje rasturao. Istim putem je i odlazila pošta prema Kozari. Nešto kasnije drugaricu Nunu sam povezao sa Fahrudinom Džin, a ovaj sa Ishakom Maglajlić… Potkraj 1942. godine, posredstvom Ishaka Maglajlića, obavještena je "centralna čelija" da se u Trapistima organizuje i

[1241] Ibid.
[1242] Grozda Bilanović, rođena u Banjaluci 1926. godine, Pohađala je Trgovačku akademiju do izlaska na slobodnu teritoriju. Za vrijeme okupacije od prvih dana veoma aktivno saradivala sa NOP-om. U 1942. godini bila je sekretar aktiva SKOJ-a u Trgovačkoj akademiji. Ustaška policija ju je hapsila i bila je u zatvoru u Crnoj kućI, a puštena je na zalaganje uglednih Banjalučana. Krajem 1942. izašla je na slobodnu teritoriju i stupila u Drugu proletersku brigadu. Po oslobođenju završila je posljednji razred Trgovačke akademije. Bila je član Mjesnog komiteta SKOJ-a za Banjaluku u kome je bila do 1948., kada je prešla na rad u Zemaljski odbor USAOJ-a Bosne i Hercegovine u Sarajevo. Poslije je dugo radila u Okružnom privrednom sudu u Banjaluci, a u penziju je otišla kao predsjednik Okružnog privrednog suda u Sarajevu. Odlikovana je sa nekoliko ratnih i poslijeratnih odlikovanja.
[1243] Zvonko Odić, n. d., fusnota br. 2, str. 499.
[1244] Dr D. Lukač, n. d., str. 217.

priprema od strane Njemaca kurs za obuku i formiranje trupova koji bi se ubacivali na oslobođenu teritoriju, s posebnim zadacima vršenja sabotaže i diverzija."[1245] O aktivnosti organizacije SKOJ-a u istom periodu govorio je Munir Kadić na naučnom skupu *Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945)*, koji je između ostalog rekao: "O radu SKOJ-a u toku 1943. i 1944. godine iznosim sljedeće: odmah po izboru Mjesnog komiteta (Partije – napom. autor) zaduženi su pojedini članovi Partije da se povežu s grupama skojevaca po kvartovima i školama i da im pomognu u radu i okupljanju omladine u svoje redove. Tako je, na prinmjer, u radu sa SKOJ-em, na terenu V kvarta bio ispred Mjsnog komiteta zadužen Hamdija Buca, za teren Gornjeg šehera i Hiseta Midhat Topić, za škole i Centar Munir Kadić. Svi podaci o radu SKOJ-a slivali su se prema Mjesnom komitetu (KPJ-nap. autora) i poslije sjednica Komiteta davana su daljnja uputstva i direktive. Osnovna je stvar bila da se omladina upućuje u naše jedinice, a jedan dio ostavlja u gradu radi svakodnevnih zadataka. Tako je Suljo Mandžuka bio povezan sa Šemsom Galijašević i jedan dio poslova obavljhao njenim posredovanjem, a Munir Kadić s Vladom Rebac i Lelom Filipović. To je tako trajalo sve do marta 1944. godine kada je oformljen Mjesni komitet SKOJ-a na čelu sa sekretarom Alijom Maglajlić. Treba istaći da su članovi SKOJ-a u 1943. i 1944. godini bili u žiži borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika u Banjaluci. Svijest o potrebi borbe među omladinom je bila tako živa da su cijeli razredi po školama tražili da idu u partizane. U maju mjesecu u Mjesni komitet (KPJ, napom. autora) bio je kooptiran drug Isak Maglajlić sa zadatkom održavanja stalnih veza s Komitetom SKOJ-a."[1246]

U uvodnom referatu Hare Beganovića, na naučnom skupu "Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju", održanom 1985. u Banjaluci, iznijeto je šta je Suljo Mandžuka izložio u vezi sa SKOJ-em po dolasku Anđe Knežević na rad u Banjaluku, krajem aprila 1944, na prvom sastanku MK KPJ: "U pogledu SKOJ-a rekao je da je za njega zadužen Munir Kadić, da je u ovom mjesecu osnovao i Mjesni komitet SKOJ-a i da je za njegovog sekretara postavljen Alija Maglajlić…"[1247] Ovaj podatak nedvosmisleno govori da MK SKOJ-a nije postojao u predhodnom periodu, a u ostalim djelovima istog referata se naglašava da je u tom periodu organizacija SKOJ-a djelovala i to veoma dobro na način kako je to već rečeno. U radu ovog naučnog skupa učestvovao je drug Alija Maglajlić i, najvjerovatnije je navedeni Mandžukin podatak u vezi MK SKOJ-a osporen, ali, možda je kod priporeme knjige za štampu propušteno da se unesu odgovarajuće činjenice. Inače, kako smo posredno dobili podatak da je Alija Maglajlić bio sekretar MK SKOJ-a od novembra 1943. godine, to smo u ovom radu naznačili uz napomenu da se taj podatak zasniva na bazi kazivanja Alije Maglajlića, pošto drugi izvori nisu pronađeni.

[1245] Munir Kadić, *Diskusija na dan 20. novembar 1976. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održasnog u Banjoj Luci od 18 – 20. nopvembra 1976. godine, str. 774-775

[1246] Munir Kadić, *Diskusija na dan 20. novembra 1976. godine,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18 – 20. novembra 1976. godine, str. 776-777,

[1247] Muharem-Hare Beganović, *Djelatnost partije i NOP-a u okupiranoj Banjaluci između dva partizanska napada,* Banjaluka 44. 1985, str.116.

19. NEVENKA PETRIĆ, sekretar MK SKOJ-a od 30. maja 1945. do 15. decembra 1948. godine.

Rođena je 11. marta 1927. godine u Maslovarama kod Kotor-Varoša. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu 1963, a doktorirala iz oblasti političkih nauka 1980. U 1943. godini završila 1-mjesečni, u 1945. 3-mjesečni partijski kurs. Diplomirala na 2-godišnjoj Višoj partijskoj školi "Đuro Đaković" u Beogradu školske 1952/53. godine sa ocjenom 10.

U narodnooslobodilačkom ratu učestvovala je od 1941. godine. U SKOJ je primljena sa 14. godina, 18. decembra 1941, a u KPJ sa 16. godina 25. aprila 1943. U 1941. bila je član Opštinskog komiteta SKOJ-a, a u 1942. sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a za Maslovare i član Biroa Sreskog komiteta SKOJ-a za Kotor-Varoš. U 1943. bila je sekretar aktiva SKOJ-a 3. čete 1. bataljona IV krajiškog partizanskog odreda i član Bataljonskog komiteta SKOJ-a Prvog batoljona. Iste godine postavljena je za sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a za Travnik i člana Okružnog komiteta SKOJ-a za okrug Banjaluka. U 1944. izabrana je za predsjednika Okružnog odbora USAOJ-a i člana Okružnog komiteta SKOJ-a za centralnu Bosnu. U toku rata učestvovala na Okružnom savjetovanju SKOJ-a za centralnu Bosnu u Branešcvima, marta 1942. godine, na Oblasnom savjetovanju SKOJ-a za Bosansku Krajinu u Lušci Palanki 1943. i na Drugom kongresu USAOJ-a u Drvaru, maja 1944. godine.

Po oslobođenju, od 11. maja 1945. član MK KPJ za Banjaluku, zadužena za SKOJ i rad omladine, a 30. maja 1945. postavljena za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a i člana Okružnog komiteta SKOJ-a za Banjaluku. U 1949. bila je organizacioni sekretar, a od 1950. predsjednik Oblasnog odbora Narodne omladine za Bosansku krajinu. U Zemaljskom vijeću Narodne omladine Bosne i Hercegovine bila do 1951. Član je Udruženja pisaca Srbije i Saveza književnioka SR Jugoslavije. Nosilac je "Partizanske spomenice 1941" i nekoliko ratnih i poslijeratnih odlikovanja.

DOPRINOS BANJALUČKIH RUKOVODILACA SKOJ-a REVOLUCIONARNOM RADNIČKOM POKRETU BANJALUKE
(Podaci o sekretarima MK KPJ Banjaluke od 1919-1949)

Ovim istraživanjem je utvrđeno da je u periodu od 1919-1949. godine bilo ukupno 25 sekretara MK KPJ u Banjaluci, ali ovi podaci nisu potpuni. Među njima je 6 koji su ranije obavljali dužnost sekretara MK SKOJ-a u Banjaluci. Dajemo njihova imena i vrijeme kada su obavljali dužnost sekretara MK KPJ:

4. Sekretari MK SKOJ-a koji kasnije postaju sekretari MK KPJ Banjaluke

1. Veljko Đorđević, sekretar MK KPJ od 1929 do ljeta 1934. godine.
2. Idriz Maslo,sekretar MK KPJ od 1934-1935. i IV 1935- 2.IX.1936. godine.
3. Nikola-Nikica Pavlić,sekretar MK KPJ od početka do aprila 1935.godine
4. Stojan-Stole Kovačević, sekretar MK KPJ od početka do kraja 1939. god
5. Kasim Hadžić, sekretar MK KPJ od aprilskog rata do 22. juna 1941. godine.
6. Zagorka-Zaga Umičević, sekretar MK KPJ od polovine oktobra 1941. do 24.V 1942. godine.

5. Periodi, odnosno vrijeme djelovanja sekretara MK KPJ

a) Periodi djelovanja pročelnika, odnosno sekretara MK KPJ

Ovim istraživanjem takođe je utvrđeno da su sekretari MK KPJ tu dužnost obavljali u slijedeća tri perioda: od 1919 – 1941. godine bilo je 9; od 1941-1945. godine 12 i od 1945-1949. godine 4.

Zanimljivo je istaći da je samo za četiri godine od aprilskog rata do 22. aprila 1945, kada je grad Banjaluka bio okupiran, bilo 12 sekretara MK KPJ, od čega samo u 1941. godini 6, što je svojevrstan pokazatelj tadašnjih prilika. Sekretari MK KPJ u Banjaluci u 1941. godini bili su: Branko Babić, Kasim Hadžić, Karlo Rojc, Duško Bole, Jovanka Čović i Zaga Umičević; u 1942. godini pet: Zaga Umičević (koja i dalje obavlja tu dužnost do 24. maja), Fahret Dedić (do kraja juna), Ibro Sarač (do kraja novembra), Zaga Blažić (s obzirom na okolnosti nije stigla da preuzme dužnost), Sulejman Suljo Mandžuka krajem 1942. godine je sekretar "Centralne ćelije"; u 1943. godini 1: Suljo Mandžuka je sekretar MK KPJ Banjaluka od februara-marta 1943. do maja 1944; Anđa Knežević od maja do kraja septembra 1944. i Dušanka Kovačević od kraja septembra do kraja 1944. godine (ovaj komitet je brinuo o hiljadama Banjalučana koji su 28. septembra napustili Banjaluku prilikom povlačenja snaga NOV iz Banjaluke).

Dakle, kao što se vidi za samo četiri godine bilo je 12 sekretara MK KPJ, što je pokazatelj teških uslova za rad u okupiranoj Banjaluci u to vrijeme.

Zanimljivo je istaći da su pojedini sekretari MK KPJ tu dužnost obavljali više od jedan puta. Tako, na primjer, Pavo Radan obavljalo je dužnost sekretara MK KPJ četiri puta, Idriz Maslo dva puta i Sulejman-Suljo Mandžuka dva puta, što se vidi i iz pregleda sekretara MK KPJ Banjaluka u spisku koji je sačinjen tako da se vidi i vrijeme obavljanja dužnosti sekretara MK KPJ:

b) Predsjednik Mjesne uprave SRPJ (k)/KPJ, odnosno sekretari MK KPJ Banjaluka od 1919-1949. godine (spisak po vremenu kada su obavljali dužnost sekretara)

1. Jakov Lastrić, od kraja IV 1919. do 24.VI 1920. pročelnik Mjesne uprave SRPJ (k); od 24.VI 1920. do kraja VII 1921. rukovodi Mjesnom organizacijom KPJ u Banjaluci.
2. Pavo Radan, od VII 1921. do – 1923. ili 1924. godine
3. Akif Šeremet, od 1923. ili 1924. do IX 1927. godine
4. Pavo Radan, od IX 1927. do 28. VII 1928.
5. Avdo Čardžić, od 28. VII do 30.IX 1928. godine
6. Pavo Radan, od 30.IX 1928 -1929. godine
7. Veljko Đorđević, od 1929-VI 1934. godine
8. Idriz Maslo, od VI 1934. do početka 1935. godine
9. Nikica Pavlić, od početka do IV 1935. godine
10. Idriz Maslo, od IV 1935-do hapšenja 2.IX 1936. godine
11. Pavo Radan, od marta 1937. godine
12. Stojan Stole Kovačević, od početka do kraja 1939. godine
13. Miroslav Mirko Višnjić, od kraja 1939. do 20. oktobra 1940. godine
14. Branko Babić, od 20. X 1940. do IV 1941. godine.
15. Kasim Hadžić, v. d. sekretara od aprila do 22. VI 1941. godine
16. Karlo Rojc, od druge polovine VI do početka VII 1941. godine
17. Dušan Duško Bole, od kraja VI ili početka VII do polvine IX 1941. godine
18. Jovanka Čović, od polovine IX do polovine X 1941. godine
19. Zagorka Zaga Umičević, od polovine X 1941. do 24. V 1942. godine
20. Fahret Dedić, od 24. V 1942. do kraja VI 1942. godine
21. Ibro Sarač, od VII do XI 1942. godine
22. Zagorka Zaga Blažić (Zehra Avdagić), 1942. -nije striktno obavlj. ovu dužnost
23. Sulejman Suljo Madžuka, od kraja 1942. god. sekretar "centralne ćelije"
24. " " " od V 1943. do V 1944. sekretar MK KPJ
25. Anđa Knežević, od V do IX 1944. godine
26. Dušanka Kovačević, od IX do XII 1944. godine
27. Dušan Duško Josipović, od IV doVI 1945. godine
28. Momir Kapor, od VI 1945. do IX 1946. godine
29. Zdravko Preradović Braco, od IX 1946. do IX 1947. godine
30. Danilo Đidara, od IX 1949-1951. godine.

c) Sekretsri MK KPJ koji su dali, odnosno izgubili život za svoje ideale

1. Pavo Radan …… 15. II 1943. godine
2. Akif Šeremet …… 19.IV 1939. "
3. Avdo Čardžić …… IX 1942. "
4. Idriz Maslo …… 7.IV 1942. "
5. Nikica Pavlić ……. 7.IV 1943. "
6. Kasim HadžIć …….. 6.VIII1942. "
7. Karlo Rojc …… kraj 1942. "
8. Fahret Dedić ……. kraj VI 1942. "
9. Zagorka Zaga Blažić ……. III 1943. "

d) Sekretari MK KPJ proglašeni za narodne heroje

1. Kasim Hadžić
2. Karlo Rojc

e) Ostali podaci o sekretarima MK KPJ (sastav po polu, nacionalni sastav i školska sprema)

Od ukupno 25 sekretara MK KPJ 3 su žene, 22 muškarci. Nacionalni sastav: Srba 12, muslimana 7, Hrvata 4 i Slovenaca 2. Školska sprema: 11 sa srednjom školom, 8 sa fakultetom i 6 radnika (navedeno fakultetsko obrazovanje ličnosti koje su obavljale dužnost sekretara MK KPJ uglavnom su stekli poslije obavljanja te dužnosti ali i bez te diplome u političkom i kulturnom životu Banjaluke u vrijeme kada su bili sekretari MK KPJ bili su veoma zapaženi i kao vrsni intelektualci).

f) MK KPJ Banjaluka sa nadležnošću Okružnog, odnosno Oblasnog komiteta KPJ za Banjalučki okrug, odnosno Oblast

Treba istaći da je Mjesni komitet KPJ u Banjaluci u tri maha od CK KPJ, odnosno CK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju dobijao direktivu da preuzme nadležnost Okružnog, odnosno Oblasnog komiteta KPJ za Banjalučku oblast. Prvi sekretar, poslije spajanja dva okruga – Bihaća i Banjaluke bio je Miladin-Mida Vukomanović na funkciji sekretara Oblasnog izvršnog vijeća SRPJ (k) u prvoj polovini 1920, a od 17. oktobra 1920. godine, sekretara Oblasnog izvršnog vijeća KPJ za Banjalučku oblast u Banjaluci, koga je na tu dužnost uputio CK KPJ na rad u Banjaluku. Dakle, sekretari Okružnog, odnosno Oblasnog komiteta KPJ su bili:

1. Miladin-Mida Vukomanović, sekretar Oblasnog izvršnog vijeća KPJ za Banjalučku oblast od marta do 30 decembra 1920. godine.
2. Akif Šeremet je bio sekretar Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku od 1927. do 1928. godine.
3. Pavo Radan, sekretar Okružnog komiteta KPJ od 1928 – 1929. godine.
4. Idriz Maslo, sekretar Okružnog komiteta KPJ (sa nadležnošću Oblasnog komiteta) od jula 1934. godine.

Kasnije, za sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu od 1940. godine pa nadalje dolazi Đuro Pucar Stari, Osman Karabegović i Rudi Kolak u toku NOR-a.

Već je naprijed rečeno da je 6 sekretara MK SKOJ-a obavljalo i dužnost sekretara MK KPJ što je svojevrsna indikacija o doprinosu i značaju skojevskih kadrova u revolucionarnom radničkom pokretu Banjaluke. U narednon pregledu će se vidjeti kada su oni obavljali tu dužnost (s napomenom da su njihovi biografski podaci, uključiv i podatke o radu kao sekretara MK KPJ, dati u okviru pregleda sekretara MK SKOJ-a).

6. *Kraći biografski podaci predsjednika Mjesne uprave SRPJ (k), odnosno sekretara MK KPJ Banjaluke od kraja aprila 1919 – 1949. godine*

1. JAKOV LASTRIĆ, (1885-1938), predsjednik Mjesne uprave SRPJ (k)/KPJ u Banjaluci, 1919-1921. godine.

Član Socijaldemokratske stranke za BiH bio je od njenog osnivanja i član Mjesne uprave do 1914. Bio je upravnik Sreske bolesničke blagajne u Banjaluci od njenog osnivanja 19. decembra 1909. do 28. jula 1921. godine. Učestvovao je na kongresu SDS za BiH prije i poslije Prvog svjetskog rata.
Na Mjesnoj konferenciji SRPJ(k), održanoj krajem aprila 1919, izabran je ponovo za predsjednika Mjesne uprave SRPJ (k), 14. aprila 1920. za predsjednika Mjesne uprave SRPJ(k) u Banjaluci.[1248] Učestvovao je na kongresima partijskog i sindikalnog ujedinjenja - na Kongresu partijskog ujedinjenja 20-23. aprila, na Kongresu sindikalnog ujedinjenja 23. aprila 1919, na kome je izabran je za člana Centralnog rukovodstva sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ). Na Vukovarskom kongresu KPJ, održanom 20-24. juna 1920. izabran je za člana Centralnog partijskog vijeća KPJ. Pored toga što je bio predsjednik Mjesne upravi KPJ bio je i član Oblasnog vijeća KPJ u Banjaluci. Za vrijeme proslave Prvog maja 1919. godine uhapšen je i proveo je u zatvoru od 1. maja do 24. avgusta 1919. godine u vojnom zatvoru u Sarajevu.[1249] Na poslaničkim izborima za poslanike Ustavotvortne skupštine izabran je na listi KPJ, 1920. Kao jedan od predsjednika Izvršnog odbora Centralnog partijskog vijeća (CPV KPJ), učestvovao je u obrazovanju Izvršnog odbora KPJ koji je kasnije promjenio ime u Zagranični komitet KPJ (oktobra 1921). Predsjedavao je Prvoj zemaljskoj konferenciji KPJ koja je održana u Beču od 3. do 17. jula 1922; izabran je u Centralni odbor KPJ od 7 članova čiji je predsjednik bio Pavle Pavlović, a članovi Cekić, Cvijić, Lastrić, Lemez, Marković i Milkić.[1250]

Kako je i u Banjaluci razvoj komunističkog i revolucionarnog radničkog pokreta u toku 1919. i 1920. godine doživljavao uspon, na proslavi Prvog maja 1920. godine, na primjer, učestvovalo je oko 3.000 radnika i građana. Nakon svečane povorke održana je skupština na kojoj je zahtjevano da se sklopi mir sa Sovjetskim savezom, da se prekine sa reakcionarnom politikom i nasiljom. Uveče na priredbi govorio je Jakov Lastrić. U zgradi Radničkog doma bilo je smješteno Oblasno vijeće KPJ i Mjesno rukovodstvo KPJ.[1251] U sjećanjima Srećka Džamonje, profesora banjalučke gimnazije i revolucionara[1252], navodi se da je prilikom njegovog dolaska u Banjaluku, 1920. godine, na čelu rukovodstva u organizaciji

---

[1248] Ibid., knj. 1, fusnota br. 97, str. 359.
[1249] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 7, str. 348.
[1250] Arhiv CK SKJ, Fond KI-1922/16, A-H, Zapisnici i materijali Prve zemaljske konferencije KPJ.
[1251] Navedeno prema člancima Branka Pajića i Franje Odića, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj.1, str. 81. i 85. i napisima u "Narodnm glasu"u Banjaluka, br. 5/20.
[1252] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 89

KPJ u Banjaluci bio Jakov Lastrić. Uveče u hotelu "Bosna", na dočeku 1921. godine, dok su njih dvojica sjedili zajedno, napao ih je Davidović, poznati radikalski siledžija i razbijač sa grupom istomišljenika, pa je Lastrić opalio nekoliko metaka u zrak da ih zastraši, ali kad je ispraznio saržer Davidović[1253] je stolicom udario Lastrića u glavu, koji je teže povrijeđen, ali poslije nekoliko dana bolničkog liječenja pušten je kući. Kada je došlo do zabrane rada KPJ, Jakovu Lastriću i svim poslanicima predstavnicima KPJ (bilo ih je ukupno 59), poništen je poslaniču Banjaluci kod Džamonje u stanu sakriveno je nešto kancelarijskog namještaja, partijska i sindikalna zastava, dio arhive i velike uokvirene litografije Marksa, Engelsa i Lenjina.

Kad je Vlada Jugoslavije u noći 29/30. decembra 1920. donijela Obznanu, iako njom nije bila predviđena zabrana rada sindikata, zabranjen je rad i KPJ i sindikata. Upravo naredne večeri, poslije donošenja Obznane, na priredbi u Radničkom domu 31. decembra 1920. godine došlo je do masovnog hapšenja, sa kojim se nastavilo i u januaru. Ali, kako je u drugoj polovini 1921. došlo do progona radnika, s obzirom na oštre mjere režima, a posebno do progona radnika stranaca, u 1921. godini i Jakovu Lastriću, kome je bio poništen poslanički mandat (pošto je bio poslanimk na listi KPJ), prijetilo je hapšenje. "Prema jednom izvještaju Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu iz 1921. godine u Jugoslaviji je bilo aktivno 14 mjesnih grupa KPJ od kojih su četiri bile na području Bosne i Hercegovine. To su sarajevska, kojom je rukovodio Đuro Đaković, tuzlanska na čelu sa Mitrom Trifunovićem, Učom, mostarska kojom je rukovodio Gojko Vuković i partijska grupa u Banjaluci sa Jakovom Lastrićem na čelu."[1254]

Poslije atentata koji je Alija Alijagić izvršio na Milorada Draškovića, bivšeg ministra unutrašnjih djela, 21. jula 1921, očekivana su nova hapšenja komunističkih poslanika.[1255] Stoga je Lastrić izvršio primopredaju dužnosti upravnika Sreske bolesničke blagajne i emigrirao u Beč u namjeri da se duže ne vraća u Banjaluku. Pavo Radan i Upravni odbor Sreske bolesničke blagajne našli su se na udaru režima zbog Jakova Lastrića već 28. jula 1921. kad je Gradski kotarski odbor pod Pov. br. 468/21 suspendovao Lastrića i cijeli Upravni odbor, a na čelo Sreske bolesničke blagajne postavio komesara. Naime, kako je Lastrić radio u upravi bolesničke blagajne u Banjaluci, tražio je 6-mjesečni plaćeni dopust, koji mu je odobren. Tada je otišao u Beograd, uzevši kao povod da po službenoj dužnosti treba da prisustvuje na sahrani ministra unutrašnjih poslova Draškovića, a u stvari da nađe način da emigrira. Kako je već na samom groblju vršeno hapšenje članova i simpatizera KPJ, on je uspjeo da pobjegne zajedno sa Slovencem

---

[1253] Vaso Davidović, jedan od vođa batinaške grupe Radikalne stranke. Zbog njegovog grubog ponašanja organizovan je i štrajk 27. maja 1920. godine. U pregovoru sa poslodavcem Davidovića, koji je držao kantinu u Pilani, postignut je sporazum da mu se odmah uruči otkaz, ali se on ubrzo opet vratio na isti posao. *Narodni glas, br. 5, 6 i 8/1920.*

[1254] Dr Ilijas Hadžibegović i dr Nusret Šehić, *UVOD,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,

[1255] Kao dotadašnji poslanik on je znao da je za 26. juli bila zakazana sjednica Zakonodavnog odbora, a za 30. juli i Narodna skupština da bi se donio Zakon o zaštiti države koji se već nekoliko mjeseci pripremao kao zakon o zaštiti reda i rada.

Lemežom. Iako je u "Politici"[1256] bilo već objavljeno da je Jakov Lastrić uhapšen 9. avgusta, on je uspio da se prebaci preko granice. U "Jutarnjem listu" u Zagrebu objavljeno je da su ova dvojica uspjela da pobjegnu u inostranstvo. Od tada se partijsko jezgro u Banjaluci počelo sakupljati oko Pave Radana. Iz Banjaluke je do kraja 1922. godine protjerano 66 radnika[1257] u mjesto rođenja, pošto je bila opšta hajka na sve ljude koji su bili na udaru režima.

Lastrić je ostao u Beču nešto duže od dvije godine, prvo vrijeme profesionalno na partijskim poslovima, a poslije kao trgovački putnik za neku firmu (i dobro je zarađivao i slao je porodici sredstva za izdržavanje preko Pave Radana). Kako je zbog potrebe obezbjeđivanja sredstava za izdržavanje porodice Lastrić sve više zapostavljao partijski rad, Simo Marković je zahtjevao da Lastrić napusti svaki posao koji nema direktne veze sa partijskim radom i Kominternom. Poslije toga, Lastrić je odlučio da se legalno vrati u Jugoslaviju. S pismom diplomatske službe Jugoslavije u Beču, otputovao je u Zagreb u Središnji ured za osiguranje radnika (SUZOR) i odmah je dobio rješenje o postavljenju u Središnjem uredu u Banjaluci. Po povratku u Banjaluku, napustio je KPJ i od tada je aktivan u Socijalističkoj partiji Jugoslavije, što je, svakako, predstavljalo radikalan zaokret u njegovoj političkoj orijentaciji.

Supruga Jakova Lastrić, Josipa Lastrić, član je KPJ od 1921. godine, kada je, poslije obnove, KPJ prešla u ilegalnost. Imali su tri sina – učesnika u komunističkom, a poslije partizanskom, pokretu Žarka, Zdravka i Branka. U NOR-u su izgubili život Zdravko i Branko.

3. PAVO RADAN (1890-1943), na čelu Mjesne uprave KPJ u Banjaluci od avgusta 1921. godine; član i sekretar Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ u Banjaluci prije Šestojanuarske diktature. Zatim, sekretar MK KPJ još tri puta: od septembra 1927. do 28. jula 1928. godine; od 30.IX 1928 – 1929; od marta 1937. Jedini Pavo Radan je u istoriji KOJ u Banjaluci bio sekretar Mjesnog komiteta KPJ četiri puta I jednom sekretar Okružnog komiteta.

Po profesiji je bio zidarski radnik, a po životnom opredjeljenju revolucionar. Političkim djelovanjem osiguravao je neprekinut rad banjalučke partijske organizacije u cijelom razdoblju između dva svjetska rata tako da je postao legenda banjalučkog sindikalnog i komunističkog pokreta. Bio je član i sekretar Mjesnog i Okružnog Komiteta KPJ prije Šestojanuarske diktature; lični poznanik istaknutih revolucionara Filipovića, Đakovića, Hudomala, Krndelja, Parovića, Mavraka,

---

[1256] *Politika, br. 4775/21.*

[1257] Ba njaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 59, str. 353. Prema podacima iz Izvještaja izvršnog odbora Centralnog Međusaveznog sindikalnog odbora (MSO) za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, iz Banjaluke je od donošenja Obznane do održavanja Prve zemaljske konferencije Nezavisnih sindikata, koja je održana 27-29. januara 1923. godine, protjerano 120 radnika.

Miljuša i drugih; član Akcionog odbora što ga je obrazovao CK KPJ za učešće Partije na izborima 5. maja 1935. godine.[1258]

Kao šegrt i pomočnik uključio se u u sindikalni i politički život banjalučke radničke klase. Bio je učesnik u Mađarskoj socijalističkoj revoluciji. Poslije njenog poraza vratio se u Banjaluku i uključio u politički rad.[1259] Na Mjesnoj konferencioji SRPJ(k), održanoj 14. aprila 1920, izabran je u Mjesnu partijsku upravu srpj(k) i za delegata na Vukovarskom kongresu KPJ, a istovremeno je bio i član Rukovodstva Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i Radničke proizvodne i konzumne zadruge 1920. godine.

Poslije donošenja Obznane i izlaska iz zatvora, u februaru 1921, osnovao je zajedno sa Jakovom Lastrićem ilegalnu partijsku organizaciju. Za Lovru Vujić, poznatog banjalučkog revolucionara, delegata na Vukovarskom kongresu KPJ i dr. nalazi se podaci u arhivskoj građi da je : "… Poslije donošenja Obznane, sa Pavom Radanom, Nikolom Vasićem, Jakovom Lastrićem, Milanom Kovačevićem i drugima obrazovao ilegalnu organizaciju KPJ."[1260] Ali, iz svega napisanog o Pavi Radanu proizilazi da je upravo on imao najznačajniju ulogu u osnivanju ilegalne partijske organizacije u Banjaluci.

Odlaskom Jakova Lastrića u Beograd, krajem jula 1921. godine, odnosno u emigraciju u Beč, avgusta mjeseca iste godine, znalo se da se on za dogledno vrijeme neće vratiti u Banjaluku. U "Politici"[1261] je objavljeno da je Jakov Lastrić uhapšen 9. avgusta, ali je on uspjeo da se prebaci preko granice. U "Jutarnjem listu" u Zagrebu je objavljeno da su ova dvojica uspjela da pobjegnu u inostranstvo.

I pored teškog pritiska i terora od strane režima Pavo je uz sve rizike preuzeo da skloni zastavu. "Partijsku crvenu zastavu preuzeo je od Džamonje revolucionar Pavo Radan i potpao pod udar Zakona o zaštiti države. Gradski kotarski ured, pod br. prez. 990/21 od 10. decembra 1921. traži od Okružnog načelstva da se Radan uhapsi i protjera iz grada."[1262]

"Najnoviji podaci ukazuju da se tada i kasnije partijsko jezgro u Banjaluci okupljalo oko Pave Radana, čija je velika zasluga da se kontinuitet partijskog rada u Banjaluci nije prekidao ni u najtežim danima ilegalnog partijskog rada."[1263] –

[1258] Banjaluka u radničkom iNOB, fusnota br. 89, str. 358; fusnota br. 259, str. 387, "Dužnost sekretara preuzeo je Pavo Radan."

[1259] Ibid., knj. 1, fusnota br.35 glasi: "Ima više kazivanja o učešću Pave Radana u događajima koji su vezani za Mađarsku Sovjetsku Republiku. Prema pričanju Rudolfa Rojca početkom 1920. držao je jedno predavanje željezničkim radnicima Ložionice o toku revolucijei i mnogim ličnostima u njoj Na pitanje o njegovom učešćU I ulozi u tim događajima, samo se nasmijao i nije ništa rekao." str. 351. Ivica Makor kaže da se

[1260] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 137, str. 366.

[1261] *Politika, br. 4775/21.*

[1262] ABK-OOBL-br. 11.872/21)". Ova partijska zastava između dva rata nalazila se u Uprasvi policije. U toku borbe za Banjaluku 1944. pronašla ju je jedna partizanska jedinica i odnijela za svoje potrebe.

[1263] Dr Ilijas Hadžibegović i Dr Nusret Šehić, *UVOD,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, str.38.

kaže Veljko Đorđević u svojim sjećanjima. Kao što se vidi od tada se partijsko jezgro u Banjaluci okuplja oko Pave Radana. Bio je na čelu parijske organizacije Banjaluke do dolaska Akifa Šeremeta u jesen 1923, koji tu dužnost, posije izvjesnog vremena po dolasku u Banjaluku, preuzima od Pave Radana.

Od jeseni 1923. godine Pavo Radan djeluje zajedno sa Akifom Šeremet. Pavo Radan, kao i Šeremet, bio je za organizovanje masovnog rada u sportskim i kulturnoprosvjetnim društvima, udruženjima i klubovima da bi se razvijao masovni politički rad, kao najbolji osnov za djelovanje KPJ. Politički učenici Pave Radana i Akifa Šeremeta, među radnicima, tada su bili Abduselam Blekić Šandor, Muhamed Kazaz, Stjepan Martak, Idriz Maslo, Jusuf –Joja Tulić između mnogih drugih pripadnika generacija koje su Pavo Radan i Akif Šeremet usmjeravali u političkom životu i vaspitavali, a koji su imali veoma značajnu ulogu u revolucionarnom radničkom pokretu Banjaluke i šire već u ovo vrijeme, kao i znatno kasnije kad su stasali u skojevske i partijske rukovodioce, prije drugog svjetskog rata, u NOB-i, klao i poslije.

Kako je jedno vrijeme Akif Šeremet bio sekretar OK KPJ za banjalučki region, sve do odlaska na rad u Gospić u jesen 1927, po njegovom odlasku tu dužnost preuzima Pavo Radan.

Pavo Radan preuzeo je opet dužnost sekretara MK KPJ Banjaluka od Avde Čardžića. Kad je Avdo Čaždžić, dotadašnji sekretar MK KPJ Banjaluka, 30. septembra 1928, kao delegat partijske organizacije Banjaluke otišao na Pokrajinsku konferenciju KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, održanu 28. oktobra 1928, a poslije kao delegat CK Hrvatske i Slavonije na IV kongreas KPJ, održan u novembru 1928. u Drezdenu, on se vraća u Banjaluku krajem decembra. Kako je Avdo Čardžić uskoro uhapšen dužnost sekretara MK KPJ je preuzeo Pavo Radan.[1264]

O istom pitanju govori se i u drugom izvoru, koji je od istog autora, u kom se kaže: "Poslije odlaska Čardžića na Pokrajinsku konferenciju KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno na IV kongres KPJ u Drezden, dužnost sekretara OK KPJ u Banjaluci preuzeo je Pavo Radan…"[1265] Već je rečeno da je po odlasku Akifa Šeremeta i Pavo preuzeo dužnost sekretara OK KPJ. Kao što vidimo i po odlasku Avde Čardžića, opet Pavo Radan preuzima dužnost sekretara OK KPJ u Banjaluci.

Iz teksta koji slijedi također se vidi da je Pavo Radan opet sekretar MK KPJ: "Kada sam u januaru 1929. kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, dužnost sekretara MK SKOJ-a u saglasnosti s Pavom Radan, tadašnjim sekretarom MK KPJ, preuzeo je Idriz Maslo."[1266] Ovo su riječi Veljka Đorđevića, dotadašnjeg

---

[1264] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, fusnota br. 259, str.387.
[1265] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23, od 17. Septembra do 26. Oktobra 1979. godine,feljton, nastavak od 10. oktobra.
[1266] V. Đorđević, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 201.

sekretara MK SKOJ-a Banjaluka (koji je na toj dužnosti bio u periodu od 1927. do ljeta 1929. godine,) kao što se vidi iz predhodne fusnote.

Poznavao je i družio se sa najistaknutijim revolucionarima svoga vremena u Jugoslaviji Filipom Filipovićem, Đurom Đaković, Karlom Hudomal, Ivanom Krndelj, Blagojem Parović, Antunom Mavrak, Simom Miljuš i drugim.

"Poslije povratku Kasima Hadžića iz Beograda u martu 1937. godine, pristupilo se obrazovanju novog Mjesnog komiteta u kome su bili Pavo Radan, Kasim Hadžić, Ivica Mažar i Stojan Kovačević. Ovaj komitet preuzeo je rukovođenje banjalučkom partijskom organizacijom…"[1267]

Na izbore održane 28. oktobra 1928. komunisti i socijalisti su istakli posebne kandidacione liste. Pavo Radan je bio komunistički kandidat na listi Republikanskog saveza radnika i seljaka, a Dušan Balaban na listi Socijalističke partije Jugoslavije.

Pavu Radan krasila je skromnost, svojstvena istinskim revolucionarima. Zanimljiv je, u vezi s tim, slijedeći detalj u sjećanjima Svetozara Ljuboja, koje se odnosi na period eafketu Maglajliću da pokrenemo akciju za pomoć Pavi Radan i uspjeli smo da prikupimo mjesečno 250-300 dinara. Sjećam se da smo jednom prilikom, pored ovog, drugu Radan kupili i zimski kaput."[1268]

Dao je značajan doprinos osnivanju Nezavisnih sindikata kao i Nezavisne radničke partije Jugoslavije, kako u Banjaluci, tako je i u širem regionu oko Banjaluke, djelujući u ovim sindikalnim organizacijama paralelno sa radom u partijskoj organizaciji i tako je onemogućio reformiste iz Socijalističke patije Jugoslavije da obezbijede svoje uporište u Banjaluci. U stvari, kakav je bio odnos snaga, u to vrijeme, između komunista i reformista može se izvesti zaključak i iz jednog pisma u kome sami reformisti govore o poziciji Socijalističke partije Jugoslavije u Banjaluci u to vrijeme: "U jeku sukoba oko Krekića i Šmitrana za položaj upravnika Sreske bolesničke blagajne, Đurić i Smoljanović su u ime mjesnog rukovodstva SPJ u Banjaluci napisali pismo Glavnom odboru SPJ u Bgd (18.II 1922) u kom između ostalog stoji: 'Mi i sami znamo da je potrebno da se namjeste oni drugovi kojima je namještenje potrebno, ali da se drug Jovo Šmitran namjesti u Banjaluci o tome ne može biti ni govora. Radnički pokret u Banjaluci vrlo je rastrovan. Ovde nije bilo izrazitih predstavnika druge struje osim komunističke i ceo pokret kretao se u komunističkim vodama. Drugovi iz centruma nisu ovdje imali nikada svog predstavnika, osim nekoliko mjeseci što je ovdje bio drug Panto Krekić u 1920. od februara do avgusta. Drugovi sa desnice koji se ovde zovu zvonari nisu imali također nikog jačeg, a njihova organizacija brojala je 20-

[1267] Milan Vukmanović, *Klasna borba radničke klase Banje Luke i politička aktivnost komunista u vrijeme održavanja Četvrte pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Arhiv Bosan. Krajine Banjaluka, ABK 210-005-010, str. 29.*
[1268] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 181.

30 članova. Kakva im je snaga bila vidi se po tome što su prilikom izbora za Sresku bolesničku blagajnu u julu 1921. godine (poslije odlaska Jakova Lastrića – napomena autora) dobili svega 3 glasa.' "[1269]

Veljko Đorđević u svojim sjećanjima za Pavu Radana kaže: "Istaknutiji članovi KPJ među radnicima bili su Pavo Radan (najistaknutiji među banjalučkim komunistima u cjelini), Idriz Musić, Jusuf-Joja Tulić, Avdo Čardžić, Štefko Martak (koji je te godine umro mlad od tuberkuloze), Muhamed Kazaz, Smajo Fazlić i drugi."[1270]Njegovo bogato iskustvo u ilegalnom revolucionarnom radu bilo je veoma dragocjeno za cijelu partijsku organizaciju. Da nije ostao za stalno u Banjaluci i da je bio u nekom od naših većih industrijskih centara, Pavo Radan bi sigurno bio u višim partijskim forumima. Vjerujem da ni on nije želio da ide iz Banjaluke, jer je u njoj obezbjeđivao kontinuitet partijskog rada. Poslije donošenja zloglasne Obznane, on je obnovio rad banjalučke partijske organizacije i prije dolaska Akifa Šeremet. I ranije i tada i kasnije, od Radana su kao iskusnog revolucionara tražili savjet svi naši partijski radnici, čak i onda kad zbog bolesti nije mogao lično biti uključen u partijski rad.

"Najnoviji podaci ukazuju da se tada i kasnije partijsko jezgro u Banjaluci okupljalo oko Pave Radana, čija je velika zasluga da se kontinuitet partijskog rada u Banjaluci nije prekidao ni u najtežim danima ilegalnog partijskog rada."[1271] – kaže Veljko Đorđeviuć u svojim sjećanjima.

Pavo Radan je hapšen više puta zbog revolucionarnih aktivnosti. Samo u 1921. hapšen je četiri puta. U stvari, tokom i posljednje dane života je proveo u zatvoru. U policiji je često premlačivan. Od 1922. godine imao je slab vid zbog povrede na poslu, a od 1928. godine je skoro sasvim obnevidio tako da je mogao čitati samo sa povečalom. 1936. godine trebalo je da ide na liječenje u SSSR, ali ga je u tome onemogučila septembarska provala. Ni bolest ga nije ometala da politički djeluje do kraja života.

U jednom zabilježenom sjećanju[1272] nailazimo na podatak da je 1933. godine Pavo Radan sekretar partijske ćelije. "Pavo je bio sekretar partijske ćelije u kojoj su bila tri člana: Pavo, Stojan-Stole Kovačević i ja."[1273]- kaže Emil Zrelec.

U 1937. godini dobio je zadatak da reorganizuje partijsku organizaciju u skladu sa tadašnjim zahtjevima partijskog rukovodstva, što je on i uradio. U Banjaluci je 1. septembra 1940. godine održan veliki masovni zbor na kome je obilježena mračna

---

[1269] *Slobodna reč,* Beograd, br. 18/1922 od 5. marta 1922. godine.
[1270] Veljko Đorđević, *Rad partije prije diktature,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 210. i 213.

[1271] Ibid., str. 210.
[1272] Emil Zrelec, *Pavo Radan nas je uključio u pokret*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj 2, str. 225.
[1273] Ibid.

godišnjica početka II svjetskog rata. Na zboru je govorio Pavo Radan, istaknuti revolucionarni borac, kaže Dušanka Kovačević.[1274]

Mjesni komitet KPJ, čiji je vršilac dužnosti umjesto Branka Babiča tada bio Kasim Hadžić, kad su okupatorske snage prešle granicu naše zemlje, 1941. godine, osnovao je Komitet za odbranu zemlje u koji su određeni: Pavo Radan, Osman Karabegović, Ljubo Babić, Ranko Šipka i Šefket Maglajlić, što govori da je stari banjalučki komunista, legenda revolucionarnog radničkog pokreta Banjaluke Pavo Radan stavljen na čelo Komiteta za odbranu u najsudbonosnijem trenutku za zemlju, odnosno generacije toga vremena.

Već u junu 1941. godine ustaške vlasti su ga uhapsile. Umro je od pjegavog tifusa u zatvorskoj bolnici u Banjaluci, 15. februara 1943. godine.

4. AKIF ŠEREMET (1899-1939), sekretar MK KPJ i OK KPJ Banjaluka u periodu od 1923 ili 1924. do septembra 1927. godine.

Rođen je u Kladnju 19. septembra 1899. godine. Kad je došao u Banjaluku, u jesen 1923. godine, odmah se povezao sa sekretarom MK KPJ u Banjaluci Pavom Radan, uz posredovanje Branka Zagorca, banjalučkog studenta iz Han Kola (okolina Banjaluke), člana KPJ od 1920, s kojim se poznavao iz zajedničkog rada na Zagrebnačkom sveučilištu, a koji je tada bio student u Beču, i Teofika Bojića, člana KPJ od 1920, rođaka koji je živio u Banjaluci.

U konsultovanim izvorima nismo naišli na precizan podatak o tome od kada je Akif Šeremet bio sekretar MK KPJ Banjaluke. U više izvora Pavo Radan i Akif Šeremet su na čelu partijskog rada sve četiri godina koje je Šeremet proveo u Banjaluci što je opštepoznato. Ali, nešto direktnije o Akifovom rukovođenju partijskom organizacijom grada Banjaluke govori Abduselam Gvožđar. On između ostalog kaže: "Rekao mi je (Šeremet, napomena autora) da bi trebalo da odem i do Veljka Đorđevića, s kojim je on već bio u vezi. Otišao sam do Veljka u ljeto 1926. i pozvao ga da dođe kod Šeremeta. Tada nam je profesor stavio u zadatak da proširujemo krug omladine koju treba obuhvatiti pokretom.[1275]

Akif Šeremet je postavljen za profesora u banjalučkoj gimnaziji rješenjem Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu br. 62058/23 od 13. septembra 1923, pa te godine počinje njegov profesionalni rad kao profesora u gimnaziji, kao i politička aktivnost u Banjaluci. Od proljeća 1919. djelovao je kao član SRPJ(k), odnosno KPJ. Studirao je u Zagrebu i već 1920. upoznao se sa istaknutim revolucionarima. U izvještaju Pokrajinske uprave u Zagrebu, br. 2540/prez. od 11. januara 1922. napisano je da je on jedan od najagilnijih komunista u Zagrebu. Po zadacima ilegalnog rada odlazio je u više mjesta – Loznicu, Banjaluku, Gospić, Livno i Prijedor. Pod njegovim pedagoškim, političkim i ideološkim uticajem

[1274] Banjaluka u novijoj istoriji, str. 416.
[1275] Abduselam Gvožđar, *Okupljao je naprednu omladinu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 140.

izrasle su mnoge generacije istaknutih ličnosti jugoslovenskog komunističkog pokreta iz redova radničke, srednjoškolske i studentske omladine.

Sažeto govoreći o Šeremetovom djelu mora se istaknuti slijedeće: on je bio primjeran pedagog, dobar istoričar, esejista društveni radnik, a naročito izuzetan poznavalac teorije dijalektičkog i istorijskog materijalizma i marksističke političke ekonomije, i primjeran organizator u praksi akcione aktivnosti komunista.[1276]

Poseban doprinos u Banjaluci dao je u pokretanju šireg kruga omladine, posebno u gimnaziji gdje je bio zaposlen, a prve osobe s kojima se povezao bile su Veselin Masleša i Dževad Maglajlić, zatim Veljko Đorđević, Abduselam Gvožđar i drugi. Zanimljivo je sjećanje iz tog perioda Abduselama Gvožđar, koji kaže "Nakon izvjesnog vremena Šeremet mi je dao dvije bočice i rekao da sam ja od sada pročelnik omladine. U bočicama su bile tekućine: jedna tamna, druga prozirna. Ovom drugom se pisalo između redova… Pomoću nevidljive tinte slao sam izvještaje u Zagreb o radu omladinske organizacije…Jednog dana mi je Šeremet rekao da predam dužnost rukovođenja (pročelnika omladine) Veljku Đorđeviću, a da ja ulazim u Partiju i dobijam zaduženja u radu kružoka čiji su sastanci održavani na otvorenom prostoru, uglavnom na skrovitim mjestima. Širi sastanak aktiva omladine i Partije održan je negdje 1928. godine u Šandorovoj kući. Sastankom je rukovodio Šeremet, a prisutni iz Mjesnog komiteta bili su Avdo i Mušin."[1277]

Dolaskom u Banjaluku on je organizaciono povezao banjalučku partijsku i skojevsku organizaciju sa partijskim, odnosno skojevskim rukovodstvom Hrvatske u Zagrebu. Od tada su banjalučka i partijska i skojevska organizacija prihvatile nadležnost pokrajinskog rukovodstva KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno skojevskog rukovodstva za isto područje u Zagrebu.

"Već u prvim razredima znao sam iz pričanja starijih drugova da su tu djelovali napredni profesori, naročito Akif Šeremet, koji je negdje 1924. sa starim banjalučkim revolucionarom Pavom Radan, građevinskim radnikom , i sa još nekoliko drugih radnika obnovio partijsku organizaciju u gradu i organizovao SKOJ." - kaže Šefket Maglajlić.[1278]

Šeremet je, zajedno sa Pavom Radan, bio za organizovanje masovnog rada u društvima, udruženjima i klubovima. On je smatrao da se u masovnom radu najbolje osigurava tajnost političkog rada i da se stvaraju bolji uslovi za djelovanje komunista. Stoga su i osnovali Đačko literarno društvo "Mladost" i Đački klub

---

[1276] Milan Vukmanović, *Profesor i revolucionar Akif Šeremet,* Opredjeljenja, Sarajevo, br. 8-9/1979, str. 149-181.

[1277] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 140; Fusnota 225, str. 382. U vezi sa ovim sastankom u fusnoti 225 se kaže da je to bila sjednica Okružnog komiteta KPJ, da je Akif Šeremet referisao, ali da on nije rukovodio.

[1278] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 313.

"Balkan" u čijoj su upravi bili Veselin Masleša, Fadil Maglajlić i drugi progresivni omladinci. Ovim radom rukovodio je Akif Šeremet.

Politički učenici Akifa Šeremeta iz redova srednjoškolske omladine bili su: Veselin Masleša, Fadil Maglajlić (Šeremet ih je primio u KPJ, prije matruriranja 1925), a nešto mlađi bili su: Veljko Đorđević, Safet Filipović Fric, Borislav-Boro Ilić, Eduard-Edo Kunštek, Ekrem Maglajlić, Mladen Paternoster, Tankredi Sola, Berislav-Berko Supek, Vilko Vinterhalter, a još nešto mlađi bili su: Vjekoslav-Vjeko Bakulić, Tone Filipović, Lazar Jovanović, Nikola-Nikica Pavlić, Josip Rolih i drugi, sve Šeremetovi đaci.

"Među generacijama profesora koji su djelovali na banjalučkoj gimnaziji, posebno bih istakao Akifa Šeremeta. Došao je u našu gimnaziju 1923 i odmah počeo djelovati na omladinu kao napredan čovjek… U to doba banjalučka gimnazija je dala naše najuglednije pobornike socijalizma među mlađim generacijama. Ove generacije nisu slučajno izrasle u tom duhu, nego je to, između ostalog, plod djelovanja druga Šeremeta koji je znao da okupi, pokrene i u čovjeka usadi sve ono što je najplemenitije u našem društvu… Može se reći da je to prvi intelektualac koji je uz svoje školske kvalifikacije imao i zanat kvalifikovanog radnika (stolarski zanat) … što i manuelnog rada. Osim toga on je i jedan od pionira sporta na Vrbasu, pa je i na taj način okupljao omladinu… Na ulicama se viđala za ono doba neobična pojava: profesor dolazi u školu i ide iz škole okružen svojim đacima … pa je ovaj način ophođenja druga Šeremeta sa svojim učenicima donosio čar novog i bliskog."[1279]

Jedan od prijatelja Akifa Šeremeta, dok je on živio i radio u Banjaluci, bio je dr Branko Bujić (1901-1941), istaknuti marksistički teoretičar i revolucionar. Studirao je pravne nauke u Zagrebu i Beču, a doktorirao 1926. Bio je jedan od najistaknutijih ekonomskih teoretičara između dva rata. U vrijeme hapšenja 1929. bio je sekretar PK SKOJ-a u Sarajevu i član PK KPJ BiH. U martu 1930, Sud za zaštitu države osudio ga je na pet godina robije, koja je kasnije produžena za još dvije. Zbog dužine robije, kasnije se na svojim radovima potpisivao pseudonimom Sedmak. Često je dolazio kod svoje sestre Milke Hadžistević i njene porodice u Banjaluku i bio je prijatelj i sarađivao sa Akifom Šeremetom. Ubijen je u logoru Jadovno 1941. godine.[1280]

Pored Šeremetove povezanosti sa banjalučkim revolucionarima i afirmacije koju je postigao u širim krugovima simpatizera skrenuo je na sebe pažnju i onih "sa druge strane barikade". Policija je budno pratila njegov rad kao i ljudi iz nekih političkih stranaka, kojima nije odgovarala visoka popularnost Akifa Šeremeta, posebno u krugovima omladine, pa su preduzimane mjere da Šeremet bude premješten iz Banjaluke. To se vidi i iz slijedećeg: "U zakulisnoj raboti angažonao se i advokat

---

[1279] Mladen Pasarić, *Vaspitač i drug omladine*, Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 133. i 134.

[1280] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 400, fusnota br. 352.

dr Stevo Moljević, po političkom opredjeljenju velikosrpski nacionalista, čiji se pravi lik iskazao za vrijeme Drugog svjetskog rata u štabu Draže Mihajlovića. U Banjaluci nije uživao nikakav politički autoritet, čak ni u redovima buržoaskih stranaka na političkoj desnici. Njegova moralna dvojnost ličnosti odbijala je režimske ljude… Svima na desnici smetao je Šeremet. On je javnost upozoravao na opasnost raspirivanja nacionalističkih strasti, čiji su nosioci bili lideri Radikalne stranke. Tako je u prvi plan istaknut kateheta Damjan Grbić da zapisničkim saslušanjima pribavi dokaze o ateističkom pristupu Akifa Šeremeta u njegovim predavanjima…"[1281] Poslije duže vođenog postupka saslušavanja učenica, predstavku[1282] Ministru prosvjete u Beogradu proslijedio je svojim potpisom mitropolit Vasilije Popović, preporučujući katihetu Damjana Grbića, donosioca predstavke "Grbić je ispravan i savjestan u svojoj dužnosti, a pri tom poznat kao nacionalni radnik i u vremenu Austrije, radi čega mu je visio mač više glave sve do oslobođenja."[1283] Nije premješten samo Šeremet, već još dva napredna profesora iz gimnazije, direktor gimnazije, kao i sam izvršilac "zavjere protiv Šeremeta", kateheta, kome je poljuljan ugled, ne samo u progresivnim krugovima već i među građanstvom, koje je masovno i preko svoje djece imalo svoj odnos prema Šeremetu, koji je po svom svestranom angažovanju uživao ugled u raznim sredinama.

Od 1. septembra 1927. Šeremet je razrješen svih dužnosti u banjalučkoj gimnaziji i 7. septembra je stupio na dužnost u gimnaziji u Gospiću, gdje odmah pristupa i političkom radu, koji je bio sastavni dio njegove ličnosti. Kao što je bio angažovan oko izbora u 1925. godini, kada je u političke aktivnsosti uključio političke radnike među kojim je angažovan i Velimir Veljko Drakulić, tadašnji rukovodilac SKOJ-a u Banjaluci, zatim prijatelje, pa i učenike - Veselin Masleša je bio uključen u agitaciju na političkim skupovima za izbore, tako je i u vrijeme njegovog premještaja bio, između ostalog, veoma angažovan oko kandidatske liste Republikanskog saveza radnika i seljaka na kojoj je bio nosilac liste Pavo Radan, a ovi izbori su bili zakazani za 11.IX 1927, odnosno u vrijeme kada je on već bio u Gospiću.

Po odlasku iz Banjaluke on je održavao žive kontakte dopisujući se sa partijskim i skojevskim rukovodiocima u Banjaluci i usmjeravao je njihov rad. Pored toga, uskoro po odlasku iz Banjaluke ilegalno dolazi u Banjaluku zbog važnog partijskog posla. Naime, 10. januara 1928. godine zakazana je plenarna sjednica Okružnog komiteta KPJ, koja je zbog značaja pitanja koja su raspravljana, u toku zasjedanja dobila status Okružne partijske konferencije. Kako se smatra da je ova konferencija veoma značajna za istoriju KPJ, po svojim principijelnim stavovima o najaktuelnijim problemima toga vremena, što je sadržano u usvojenoj Rezoluciji,

---

[1281] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23, od 17. septembra do 26. oktobra 1979. godine, citirani dio je u dijelu feljtona od 28. septembra.

[1282] Predstavka Damjana Grbića zavedena je u Eparhijskom crkvenom sudu pod br. 360/27, potpisao banjalučni mitropolit Vasilije Popović.

[1283] Milan Vukmanović, n. d., citirani dio je u nastavku feljtona u *Glasu,* od 28. septembra.

navešćemo samo kratko koja su to pitanja: prvo, u potpunosti su prihvatićene sve odluke Plenuma CK KPJ, održanog u Zagrebu od 27XI – 3.XII 1927. godine o borbi protiv frakcionaštva; drugo, pozvana je partijska centrala da se bez kolebanja bori protiv menjševika i sabotera iz manjine i, treće, izražen je stav da krizu u Partiji može da riješi samo IV kongres KPJ. Smatra se da je ova plenarna sjednica OK KPJ Banjaluka, odnosno Okružna partijska konferencija Banjaluka zauzela identične stavove koje će znatno kasnije, u avgustu mjesecu 1928, zauzeti poznata Osma mjesna konferencija KPJ u Zagrebu, kada Tito predlaže ista pitanja za rezoluciju koja su i usvojena.

Šeremet je s porodicom preselio u Prijedor u decembru 1928, premda je honorarnu nastavu u prijedorskoj gimnaziji počeo početkom jeseni. U Banjaluci je radio u gimnaziji četiri godine (jesen 1923- jesen 1927). Ovi podaci govore da je Šeremet u Banjaluci proveo ukupno četiri godine, ali njegovo intenzivno političko djelovanje ostavilo je dubok trag i bitno je doprinijelo formiranju nekoliko generacija banjalučkih revolucionara, koji su postali nosioci revolucionarne aktivnosti u Banjaluci sve do početka Narodnooslobodilačke borbe, zatim u NOB-i, u poslijeratnoj izgradnji, pa sve do današnjih dana osjećaju se tragovi njegovog djelovanja.

Pored učešća u radu Okružne konferencije KPJ Banjaluka 10. januara 1928, Šeremet učestvuje u radu Mjesne partijske konferencije u Banjaluci, koja je održana u kući Avde Čardžića, juna ili početkom jula 1928. kada je Avdo izbran za sekretara MK KPJ, zatim, poslije Šeremetovog povratka iz Zagreba, gdje je otputovao sredinom januara 1929, hitno je sazvana Mjesna patijska konferencija u kući Idriza Musića i razmatrano je političko stanje poslije Šestojanuarske diktature i kritikovana je nebudnost nekih članova KPJ, koji su pohapšeni prilikom rasturanja komunistiočkih značaka, a ilegalno dolazi i kasnije u Banjaluku.

Kao esejista u svojim studijama beskompromisno je kritikovao nedoslijednost autora. On posebno ističe da se brkanje pojmova o materijalizmu i nepoznavanje učenja Svetozara Markovića "ne može nikako oprostiti jednom Skerliću koji je niz godina bio socijalista i marksista." Šeremet dalje piše: "Iz toga proizilaze samo dvije mogućnosti: ili je dr Jovan Skerlić godinama bio socijalista, a nije mogao da shvati elementarne stvari iz istorijskog i dijalektičkog materijalizma, na čemu se osniva cijelo socijalističko shvatanje, ili je on namjerrno vršio 'zamešateljstvo' tako opreoprečnih pojava, kao što je gore rečeno. I u jednom i u drugom slučaju mi moramo istati u odbranu Svetozxara Markovića I spriječiti, da se i dalje njegovo ime prlja ovakvim identifikovanjima onog, za čim je on težio i onog, protiv čega se on borio. Bilo da je Skerlić to radio svijesno, bilo da je radio nesvjesno, bilo iz nepoznavanja onog o čemu piše, bilo iz težnje da se ono što piše dopadne čaršiji,

taj se postupak mora osuditi."[1284] Posebno oštar je bio u kritici studija Vase Glušca i Bogdana Popovića o dr Jovanu Skerliću.

Kad je Šeremet protjeran u Livno tada u Banjaluci prodaje kuću, ali sa dobijenim novcem ne može da pokrije troškove štampanja svojih studija. Tada banjalučka partijska organizacija odlučuje da mu pruži pomoć. Sekretar MK KPJ (poslije Šestojanuarske diktature, 1929. ukinut je OK KPJ u Banjaluci) Pavo Radan, odmah je krenuo u Livno, pošto je dobro poznavao političke prilike u ovom gradu, da tamo pomogne Šeremetu oko povezivanja u lokalnim uslovima. Veljko Đorđević tada od Pave preuzima dužnost sekretara MK KPJ, koji je tada bio član MK KPJ i sekretar MK SKOJ-a, a Idriz Maslo preuzima dužnost sekretara MK SKOJ-a Banjaluka.[1285] Uskoro je u Banjaluci zakazano suđenje po Zakonu o zaštiti države za 9. decembar 1929. u Okružnom sudu u Banjaluci. Ali Upravno odjeljenje šalje povjerljiv telegram (Pov, II br. 1421/29 Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine u Splitu da je komunista Akif Šeremet pobjegao. Nastupila je višemjesečna ilegalsnost kao i potraga.[1286]

U 1930. godini izbjegao je u Beč i odmah po dolasku uključio se u rad Centralne partijske instance KPJ, kako se tada zvalo partijsko rukovodstvo.
Kao prvo obavio je razgovor sa svim članovima rukovodstva KPJ i SKOJ-a koji su emigrirali iz Jugoslavije, a on je tada kooptiran u centralnu partijsku instancu KPJ. Paralelno je radio na zadacima Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR). Bio je zadužen za saradnju sa rukovodstvima komunističkih partija Zapadne Evrope.[1287]

Dok je bio u Parizu od 1930-1931. godine uređivao je ilegalni list "Plamen". Kad se iz Pariza ponovo vratio u Beč slao je partijske instruktore u pojedina mjesta u Jugoslaviju. Tako je 1931. poslao u Banjaluku Đuru Špoljarića i preko njega poslao određene direktive Veselinu Masleši, između ostalog da pređe na politički rad u Beograd. U to vrijeme Izvršni komitet Kominterne izmjenio je sastav CK KPJ u Beču: smjenjen je politički sekretar Jovan Mališić; umjesto CK KPJ obrazovana je Centralna rukovodeća ustanova KPJ na čelu sa Filipom Filipovićem i Antonom Mavrakom, kao organizacionim sekretarom. Ubrzo je Mavrak preuzeo dužnost političkog sekretara, a organizacione poslove Akif Šeremet. U Beču je uhapšen 5. oktobra 1931.

Iz Beča je, na poziv rukovodstva Kominterne, zajedno sa suprugom i dva sina, došao u Moskvu, gdje ubrzo pada u nemilost. Smješten je bio u hotelu "Luks". Sarađivao je s mnogim našim i internacionalnim revolucionarima, pisao istorijske studije, sve dok jednog dana po njega nisu došli agenti. Protjeran je u Kazahastan u

---

[1284] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta,* Glas, Banjaluka, 1-23, nastavak feljtona od 7. oktobra.
[1285] Ibid., nastavak feljtona u Glasu u broju od 10. oktobra 1979.
[1286] Ibid., nastavak feljtona u Glasu u broju od 15. oktobra.
[1287] Ibid., nastavak feljtona u Glasu u broju od 17. oktobra.

Alma-Atu, u stvari na ledinu u blizini grada. Kako je još u Banjaluci, kada je gradio kuću, imao drveni sanduk sa alatom – po ugledu na svoga djeda, čestitog dunđera iz Livna , koga je mnogo volio, Šeremet ga se sada sjetio. Počeo je graditi brvnaru za svoju porodicu. "Pisao je pisma Josifu Visarionoviću – greška, kao što su vjerovali i toliki drugi. Nekoliko godina potom kad mu je kazna progonstva istekla, zaposlio se u Dnjepropetrovsku, odakle je otpušten kad je odbio da primi državljanstvo. Poginuo mu je jedan sin, a potom drugi. Želio je da se bori u Španiji, ali nisu dozvoljavali iozlazak. Posljednje boravište mu je bilo Rjaminsk, u okolini Moskve, odakle je bezuspješno pokušavao da dođe u Moskvu i dokaže svoju nevinost. Na sve strane je bio zid šutnje. I tu je profesor uzeo čekić i dlijeto. Načinio je dačU jednom čovjeku, koji mu je zauzvrat dozvolio da stanuje u jednoj maloj, nadograđenoj prostoriji. Na vrata te sobice zakucali su agenti, bezizraznih lica, koji su ga odveli u nepoznato…"[1288]

Poslije mnogih stradanja ubijen je u Alma Ati. 19. aprila 1939 (ali ovaj podatak nije sasvim pouzdan). Dvije decenije poslije smrti Akifa Šeremeta, dolaskom Hrušćeva na vlast, kada je Akif rehabiltovan, 10. VII 1958. godine, nakon skoro godinu i po, navedeni datum njegove smrti 19. IV 1939 unijet u knjigu umrlih u Alma Ati 14. decembra 1959. godine.[1289]

4. AVDO ČARDŽIĆ (1893-1942), sekretar MK KPJ Banjaluka od juna ili jula 1928. do 30.septembra 1928. godine.

Časovničarski radnik, član KPJ u legalnom razdoblju i ponovo od 1925. godine. Poslije Obznane bio je odsutan iz Banjaluke dvije do tri godine. Jedno vrijeme bio je horovođa u "Pelagiću".

Za sekretara MK KPJ izabran je na Mjesnoj partijskoj konferenciji koja je održana krajem juna ili početkom jula 1928. To se vidi iz sledećeg: "Mjesna konferencija KPJ u kući Avde Čardžića održana je poslije mjesne konferencije SKOJ-a. Pošto je prisustvovao i Akif Šeremet, koji je u Banjaluku došao dan ili dva poslije atentata u Narodnoj skupštini, najvjerovatnije je održana krajem juna ili početkom jula. Osnovna tačka dnevnog reda bilo je razmatranje i usvajanje Otvorenog pisma KI. Za sekretara MK KPJ izabran je Avdo Čardžić, koji je otputovao iz Banjaluke 30. septembra i nije se vratio do kraja decembra 1928. U Zagrebu je 28. oktobra 1928. prisustvovao Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i kao jedan od četiri delegata iz Hrvatske bio izabran za delegata za Četvrti kongres KPJ, održan početkom novembra 1928. u Drezdenu. Nisu poznati razlozi zašto je otputovao u Zagreb već 30. septembra, mnogo prije održavanja Pokrajinske konferencije. Dužnost sekretara Mjesnog komiteta KPJ preuzeo je Pavo Radan."[1290]U njegovoj

[1288] Irfan Horozović, *Skica za biografiju Akifa Šeremeta,* Nedeljni "Glas" od 23. maja1981, str. 7.
[1289] Dio podataka preuzet je iz Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 379, fusnota 206 i knj. 2, fusnota br. 25, str. 16.
[1290] Banjaluka u radničkom pokretu NOB, knj. 1, fusnota br. 259, str. 387.

kući održane su značajne partijske konferencije predstavnika Republikanskog saveza radnika i seljaka.

"Poslije odlaska Avde Čardžića dužnost sekretara OK KPJ preuzima Pavo Radan."[1291] – iz čega proizilazi da je do tada Avdo bio sekretar OK KPJ u Banjaluci.

U Banjaluku se ileglano vratio početkom januara 1929, ali je uhapšen već 16 januara. Sud za zaštitu države osudio ga je na 10 godina robije presudom DS br. 354/29 od 1. novembra 1929. U robijašnicu u Sremskoj Mitrovici doveden je 9. novembra iste godine i dobio je kažnjenički broj 4.970. Ovdje je za vrijeme tamnovanja vodio partijsku blagajnu. Tu se sukobio sa Petkom Miletić, nekadašnjim sekretarom Oblasanog komiteta KPJ za Srbiju i instruktorom CK KPJ, poslije čega je isključen iz KPJ. Na tu odluku je reagovao tako što se odrekao komunizma 1936. Nakon osam godina robije rješenjem ministra pravde 1937. godine je pušten na uslovni otpust koji je važio od 16. januara 1937. do 14. aprila 1939. Dobio je uvjerenje datirano sa 16. januarom koje mu je važilo i kao legitimacija, te se morao stalno prijavljivati referentu za javnu bezbjednost u Upravi policije. Zbog ilegalnog rada ponovo je uhapen 1941. i opet 1942. U septembru je upućen u logor gdje je i ubijen.[1292]

Na sjednici Političkog biroa CK KPJ koja je održana u Zagrebu 29. decembra 1928, Đuro Đaković je dobio zadatak da sazna o hapšenju Milorada Petrovića i Avde ČardžIća u Gracu, 24. novembra 1928, i da uspostavi vezu s njima, te da preko Crvene pomoći "dozna kako stoji stvar sa njima"… Vjerovatno je Đakovićev dolazak u Banjaluku u to vrijeme bio povezan sa odlukom Politbiroa CK KP.[1293]

U kući Avde Čardžića su više puta održavani ilegalni sastanci u vrijeme stroge ilegalnosti rada KPJ. Tako je 10. januara 1928. održana plenarna sjednica Okružnog komiteta KPJ i docnije mjesna prtijska konferencija.[1294]

Avdo ČardžIć je bio veoma muzikalan – dirigovao je raničkim horom i svirao je nekoliko instrumenata.

Ima više podataka o angažovanju A. Čardžića 1941. godine do samoga hapšenja. Navodimo samo dva primjera: "U decembru 1941. godine organizovan je i održan sastanak na kome su bili prisutni neki članovi Partije V kvarta, predstavnici SKOJ-a i provjereni saradnici NOP-a. Ovim sastankom rukovodio je Fahret Dedić (sekretar MK KPJ Banjaluke, nap. autora)… Uskoro je održan sastanak članova

---

[1291] Milan Vukmanović, *Revolucionarno djelo profesora Akifa Šeremeta*, Glas, Banjaluka, 1-23, feljton od 17. septembra do 26. oktobra 1979, nastavak feljtona od 10. Oktobra.
[1292] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, skraćeni tekst fusnote br. 318, str. 395. i 396.
[1293] Banjaluka u radničkom pokretu NOB, fusnota br. 259, str. 387.
[1294] Banjaluka u Radničkom pokretu i NOB, fusnota br. 263, str. 387.

Partije s terena V kvarta u kući Avde Čardžića. Sastankom je rukovodio Fahret Dedić, a prisutni su bili: Avdo Čardžić, Munib Ćerimić, Suljo Mandžuka i dr."[1295]

5. VELJKO ĐORĐEVIĆ, sekretar MK KPJ od 1929. do juna 1934. godine (Biografski podaci se nalaze u pregledu sekretara MK SKOJ-a).

6. IDRIZ MASLO (1909-1942), sekretar MK KPJ od juna 1934-1935; i od aprila 1935. do septembra 1936. godine) .
(Biografski podaci se nalaze u pregledu sekretara MK SKOJ-a).

7. NIKOLA NIKICA PAVLIĆ, sekretar MK KPJ od početka do aprila 1935. godine.

8. STOJAN STOLE KOVAČEVIĆ, sekretar MK KPJ od početka do kraja 1939. godine.

(Biografski podaci nalaze se u pregledu sekretara MK SKOJ-a).

9. MIROSLAV-MIRKO VIŠNJIĆ (1915 – 1940), sekretar MK KPJ vjerovatno od kraja 1939. do 20. oktobra 1940. Godine (iako ima I drugih podataka).

"Rođen je 11. marta 1915, službenik OUZOR-a, sekretar Mjesnog komiteta KPJ 1938-40. Maturirao je u gimnaziji 1933, gdje je bio primljen u SKOJ u jesen 1932, a za člana KPJ primljen je 1934. Odlikovao se staloženošću, izuzetnom sposobnošću za organizacione poslove u ilegalnim zadacima i uživao ugled i među komunistima starijih generacija. Kad je umro u jesen 1940, policija je tek tada saznala da je bio istaknut komunist jer ga je u evidencijama vodila kao filokomunistu (simpatizera)."[1296] Ovaj sadržaj je naveden u zborniku Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, u prvoj knjizi, fusnota br. 295. Već je rečeno da je sve fusnote za tu knjigu radio Milan Vukmanović. U toj fusnoti je navedeno da je Višnjić bio sekretar MK KPJ od 1938-40.godine. Kako je umro u jesen 1940. (20.X), dok je bio na dužnosti sekretara MK KPJ (taj podatak je višestruko provjeren i potvrđen), godinu ili datum kad je postao sekretar MK KPJ, nije lako provjeriti, pošto je o Višnjiću malo pisano. Vjerovatno nije bio sekretar od 1938. godine, kako je navedeno, a možda je to i štamparska greška, već nešto kasnije.[1297] Jer, kao što je naprijed već rečeno, od početka do kraja 1939. sekretar MK KPJ bio je Stojan-Stole Kovačević, za što postoji više izvora.

U vezi sa pitanjem od kada je Mirko Višnjić sekretar MK KPJ, zanimljiv je podatak koji iznosi Šefket Maglajlić u svom zabilježenom sjećanju, koji kaže da Mirko dužnost sekretara MK KPJ obavlja od aprila ili maja 1940, što se vidi iz slijedećeg sadržaja: - U aprilu ili maju 1940. godine održava se Mjesna konferencija KPJ uz prisustvo članova PK KPJ za BiH Avde Hume i Đure Pucara

[1295] Banjaluka u novijoj istoriji, str. 773.
[1296] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 295, str. 392.
[1297] U daljim istraživanjima o ovom će se, nadajmo se, govoriti sa više preciznosti.

Starog na periferiji Banjaluke, pod Starčevicom. Prisustvovalo je desetak najistaknutijih komunista iz grada, izvršena je detaljana analiza rada, a posebno uzroci pojave frakcionaške borbe i nesnalažljivosti kod izvjesnog broja komunista u periodu poslije provale. Donesen je program budućih zadataka i izabran novi Komitet u koji su ušli Mirko Višnjić, za sekretara, i Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz i Šefket Maglajlić, kao članovi. Tada je u Banjaluci bilo oko 28 članova KPJ.[1298] Naglašavamo da u ovom istom zabilježenom sjećanju Šefket govori da je Stojan-Stole Kovačević postao sekretar MK KPJ početkom 1939, pa bi se to moglo uklapati sa više drugih izvora, odnosno da je Mirko Višnjić bio sekretar MK KPJ od proljeć 1940. do 20. oktobra iste godine. Pored toga, u knjizi dr Dušana Lukač *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji,* kaže se: "Slično u svojim sjećanjima kazuju i drugi učesnici revolucionarnog radničkog pokreta, među i Šefket Maglajlić, koji piše da su da su poslije odlaska Norberta Vebera u Komiteta KPJ za Banju Luku ušli Mirko Višnjić i Kasim Hadžić."[1299] Dr Lukač u kraćoj
Biografiji o Višnjiću kaže: "…Krajem 1939. Izabran je u Mjesni komitet KPJ za Banjaluku, da bi nešto kasnije bio sekretar tog komiteta. Jedan je od organizatora gostovanja "Pelagića"…"[1300]
"Svoje prvo komunističko opredjeljenje sticao je u gimnaziji u "Mladoj Jugoslaviji".[1301] "U jesen 1932. godine održan je sastanak gimnazijskog aktiva u kući Miroslava Višnjića. Ovom sastanku prisustvovali su Miroslav Višnjić,Osman Karabegović, Bogdan Jerković i Milorad Gajić. Sastanak je vodio u ime Mjesnog komiteta Safet Filipović...", kaže Milorad Gajić.[1302]

Mirko Višnjić je je niz godina bio član Uprave RKUD "Pelagić", a od 1938. godine bio je sekretar "Pelagića", kada su u upravi bili Kasim HadžIć, predsjednik, Šefket Maglajlić, potpredsjednik, a članovi uprave Slobodan Kokanović, Čamil Bućo, Josip Mažar-Šoša, Drago Lang, Edhem Karabegović, Rahmija Kadenić, Muhamed Kazaz i dr. Svi članovi uprave koristili su turneje "Pelagića" u cilju povezivanja sa ljudima u vezi sa njihovim partijskim radom. Višnjić je jedan od organizatora brojnih gostovanja "Pelagića" u raznim mjestima Bosanske krajine. Na proslavi 10-godišnjice rada "Pelagića", Mirko višnjić je održao zapažen referat o Vasi Pelagiću. Izabran je i u upravu "RSK "Borac", marta 1940.[1303]

Kada je RKUD "Pelagić" gostovao u Tesliću, 19. avgusta 1940, održan je sastanak između rukovodilaca Partije iz Banjaluke i Teslića, a legalnost toga sastanka bila je tako obezbjeđena da se održava sastanak između dva srodna društva. Tim sastankom je rukovodio Mirko Višnjić.[1304]

[1298] Šefket Maglajlić, *Banjalučka partijska organizacija od 1938. do početka 1941. godine,* Zbornik sjećanja 40 godina, knj. III, str. 76.
[1299] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji,* Banjaluka 1968, str. 49.
[1300] Dr Dušan Lukač, n. d., str. 52.
[1301] Milan Vukmanović, *Uvod,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj.2, str. 19.
[1302] Milorad Gajić, *Partijska organizacija Banjaluke 1929-1935,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 339.
[1303] "Vrbaske novine" od 15.marta, Banjaluka 1940, str, 3.
[1304] Ćamil Bućo, *Gostovanje u Tesliću,* Glas br. 1200 od 20. maja 1968.

10. BRANKO BABIČ-SLOVENAC, od 20. oktobra 1940. do aprila 1941. godine.

Rođen je 18. oktobra 1912. u mjestu Dolina kod Trsta, u siromašnoj zanatlijskoj porodici. Po završteku osmogodišnje osnovne škole završio je dvogodišnju trgovačku školu. Još kao učenik priključio se radničkom pokretu u Italiji. Zbog toga je proganjan od italijanskih fašista zbog čega je 1930. morao da napusti Italiju i nastavlja sa revolucionarnim radom u Mariboru. Maja 1935. primljen je u KPJ, a u 1937. za člana Okružnog komiteta za Mariborski okrug.

"Zbog učestalih policijskih progona i hapšenja kojima sam bio izložen, Centralni komitet KPJ Slovenije odlučio sam u ljeto 1940. godine da napustim Maribor, gdje sam već više od tri godine vršio dužnost organizacionog sekretara Okružnog komiteta KPJ. Otišao sam tada u Banjaluku, kamo su se nešto ranije doselili moji roditelji i otvorili malu trgovačku radnju, u kojoj sam se i ja formalno zaposlio."[1305] Po dolasku u Banaluku uspostavio je vezu sa MK KPJ u Banjaluci, krajem avgusta 1940. Tada je sekretar MK KPJ Banjaluka bio Mirko Višnjić, a članovi Ivica Mažar, Kasim Hadžić, Safet Filipović i Osman Karabegović. Branko Babič je odmah kooptiran za člana Mjesnog komiteta KPJ.[1306] 20. oktobra, kada je iznenada umro Miroslav Višnjić, sekretar MK KPJ Banjaluka, za nove rukovodioce Mjesnog komiteta su izabrani Branko Babić Slovenac i Kasim Hadžić.

"Organizacija KPJ Banje Luke dočekala je aprilski rat i okupaciju zemlje i u organizacionom pogledu i u pogledu masovnosti uticaja na građane dovoljno spremna za zadatke koji su se u toj situaciji postavili pred Komunističku partiju Jugoslavije. U gradu je djelovao Mjesni komitet KPJ u sastavu: Branko Babič-Slovenac, sekretar i članovi Komiteta: Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz, Šefket Maglajlić, Osman Karabegović, Ivica Mažar i Rudi Kolak. Članova Partije bilo je oko 40, a članova SKOJ-a oko 80…"[1307]

Po zadatku CK KPJ Branko Babič 1940. dolazi u Banjaluku da pomogne (u toku 1939. godine poslali su još neke druge da pomognu- na pr. Norbert Veber) sređivanje prilika u Banjaluci, do kojih je došlo posle provale, 1936, i uslijed toga organizacione nesređenosti u mjesnoj partijskoj organizaciji, u 1937. i 1938. godini, a i uslijed izvjesnih trvenja zbog aktivnosti Asima Alihodžića i njegovih istomišljenika, s jedne, i revolucionarne struje, s druge strane koju je u cjelosti podržavao MK SKOJ-a Banjaluka. Nakon prevaziđenog navedenog stanja u partijskoj organizaciji Banjaluke, stiže Branko Babič-Slovenac. Odmah je izabran u Mjesni komitet. Na Prvoj oblasnoj konferenciji, održanoj 1940. izabran je u

---

[1305] Branko Babič Slovenac, *U banjalučkom Mjesnom komitetu,* Srednja Bosna u NOB, knj. 1, Beograd 1976, str. 82.
[1306] Ibid.
[1307] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 585..

Oblasni komitet za Bosansku krajinu na dužnost organizacionog sekretara, zajedno sa Đurom Pucarem, sekretarom Oblasnog komiteta KPJ, radi na učvršćavanju partijske organizacije u Bosanskoj krajini.

Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu imenovao je Oblasno vojno rukovodstvo u koje su ušli Kasim Hadžić, Josip-Šoša Mažar,Osman Karabegović i Branko Babič. Jedan je od organizatora Drugog oblasnog savjetovanja KPJ na Šehitlucima.[1308]

Izbjegao je hapšenje po dolasku okupatora u Banjaluku i ubrzo je izašao na slobodnu teritoriju. Prilikom osnivanja Banjalučkog partizanskog odreda na Starčevici izabran je za njegovog komesara i u isto vrijeme bio je član Vojnog štaba za Bosansku krajinu zajedno sa Osmanom Karabegović, Kasimom Hadžić i Josipom Mažar-Šošom. Početkom oktobra izabran je za sekretara Okružnog komiteta KPJ za Kozaru, a početkom 1943. pozvan je u Sloveniju da tamo nastavi politički rad. Bio je sekretar KPJ za Slovenačko primorje, komesar 30. divizije, zamjenik politkomesara 3. operativne zone i 9. korpusa.

11. KASIM HADŽIĆ, v. d. sekretara MK KPJ poslije aprilskog rata 1941. do kraja juna iste godine.
(Biografski podaci nalaze se u pregledu sekretara MK SKOJ-a).

12. KARLO RUDOLFA ROJC[1309], sekretar MK KPJ od druge polovine juna do kraja jula 1941. godine.

Rođen je 16. juna 1915. godine u Banjaluci, u siromašnoj radničkoj porodici. Rano djetinjstvo proveo je na periferiji grada na Vrbasu, pohađajući osnovnu školu i dva razreda gimnazije. "Odmah po dolasku, Rojca su smjestili u moju klupu; tako smo se upoznali i zbližili. Bio je odličan poznavalac istorije, veoma je mnogo čitao, naročito istorijske romane. Prosto je gutao sve ono što je bilo vezano za istorijske nauke, od običnih knjiga i studija do romana…"[1310] Zbog materijalnih teškoća nije išao u gimnaziju već je otišao u Marinsko-mašinsku školu, koju je završio sa odličnim uspjehom. Osposobio se za mašinistu broda i bio raspoređen na "Podmornicu smjelih". U vrijeme školovanja dolazio je u kontakt sa članovima SKOJ-a, i vrlo brzo se uključio u rad revolucionarnog omladinskog pokreta. Bilo je to u vrijeme kada je revolucionarni omladinski pokret počeo uspješnije da se probija u redove pripadnika trgovačke i ratne mornarice kraljevke jugoslovenske vojske.

[1308] Dr Dušan Lukač, n. d., fusnota br. 74, str. 53. Navedeni podsaci su djelimično preuzeti iz navedene knjige.
[1309] Pravo ime narodnog heroja Karla Rojca nije Karlo; u knjizi rođenih zapisano je Dragutin Rudolf Rojc, rođen 17. jula 1914, a u knjizi krštenih Vjekoslav Rojc, U školi i mornarici zaveden je kao Dragutin. Od drugova i kolega u školi i mornarici je tražio da ga zovu Drago, ali su ga najčešće zvali Karlo. (Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1. fusnota br. 288, str. 391).
[1310] Veljko Vidović i Svetozar Ljuboja, *Školski dani s Karlom Rojcom*, "Glas" Banjaluka od 13 aprila 1983,, Feljton "Banjaluka u radničkom pokret", nastavak br. 14, Banjaluka 1983, str.10.

Član KPJ postao je početkom 1938. godine. Međutim, ubrzo je rad njegove partijske organizacije otkriven, pa su svi njeni članovi pohapšeni i suđeni. Karlo ništa nije priznao. Osuđen je na godinu dana strogog zatvora, u samici. Poslije toga, istjeran je iz mornarice kao "nedostojan", i protjeran je u rodno mjesto. Poslije dolaska u Banjaluku uključio se u rad partijske organizacije zajedno sa mnogim svojim drugovima iz školskih klupa. Isticao se u organizovanju štrajkova, posebno na obezbjeđivanju učesnika štrajka od policije i žandarmerije. Prema štrakbreherima bio je nemilosrdan. Zbog odlučnosti i neustrašivosti uživao je ugled u sredini svojih partiskih drugova. Kuća njegovih roditelja postala je stalno sastajalište komunista. U njoj je održana i Prva oblasna konferencija KPJ za Bosansku krajinu, u jesen 1940. Tada je cijela Karlova porodica bila uključena u obezbjeđivanju rada konferencije.

Iako nedovoljno pokretan, zbog oboljelih nogu dok je bio na izdržavanju zatvora u samici, Karlo je u vrijeme rasula kraljevske jugoslovenske vojske bio jedan od najaktivnijih banjalučkih komunista u prikupljanju i sklanjanju oružja, municije i drugog materijala; sve je to čuvao u praznoj grobnici na katoličkom groblju, a kada je počeo ustanak, sve što je skupljao slao je Banjalučkom partizanskom odredu na Šehitluke, nedaleko od Banjaluke.

Sekretar Mjesnog komiteta KPJ postao je u drugoj polovini juna 1941. godine, što se vidi iz slijedećeg sadržaja: "Poslije izlaska iz grada starog Mjesnog komiteta bio je koncem juna, prema kazivanju Šefketa Maglajlića, formiran novi u sastavu: Karlo Rojc (sekretar), Rada Vranješević (sekretar SKOJ-a), Duško Bole i Dušanka Kovačević. Međutim, Karlo Rojc je, zbog nemogučnosti opstanka, morao napustiti grad veoma brzo. Za novog sekretara je polovinom jula imenovan Duško Bole i u taj komitet je tada kooptirana Zaga Umičević Mala, koja je tih dana iz Bosanskog Novog došla na ilegalni rad u Banjaluku, i Rahmija Kadenić. (U tom sastavu komitet je djelovao do sredine avgusta 1941. kada je Rahmija Kadenić uhapšen i zadržan u zatvoru. Nešto kasnije, u septembru 1941. morali su napustiti Banjaluku Dušanka Kovačević, Rada Vranješević i Duško Bole. Za slijedećeg sekretara imenovana je Jovanka Čović Žuta, ali pošto je i njoj uskoro zaprijetila opasnost od hapšenja morala je vrlo brzo napustiti grad).[1311]

Karlo Rojc je učestvovao na poznatom partijskom savjetovanju, 8. juna 1941. godine, održanom na Šehitlucima. Krajem mjeseca juna izbjegao je ustaško hapšenje i priključio se Banjalučkom partizanskom odredu. Ubrzo je vraćen u grad, pošto je po direktivi Oblasnog komiteta KPJ bio zadužen za organizovanje i proširenje ilegalnog pokreta i slanje boraca, oružja i opreme partizanima, te za održavanje veze s partizanskim jedinicama na terenu. Na tim poslovima radio je do sredine septembra, kada je, zbog opasnosti od hapšenja, a po odobrenju MK KPJ Banjaluke, izašao na slobodnu teritoriju i uključio se u Vod za vezu. Učestvovao je

[1311] Reahmija Kadenić. *Revolucionarni pokret u Banjoj Luci pred rat I u prvoj ratnoj godini",* Ratna sjećanja iz NOB, 1941-1942, str. 38-39.

u svim akcijama svoje jedinice na uništenju: oružničke stanice u Krupi na Vrbasu, uporišta u Bočcu i Skender-Vakufu, četničkog uporišta u selu Memići i na onesposobljavanju komunikacija između Banjaluke i Jajca.

U proljeće 1942. godine postavljen je za komandira Zaštitnog voda partizanske bolnice na Čemernici, gdje je u mnogim borbama s četnicima pokazao izvanredno junaštvo, dovitljivost i odlučnost. Odbijao je napade višestruko brojnijih četničkih bandi. Kada je ponestalo hrane, a municija je bila gotovo pri kraju, Karlo donosi odluku da preseli bolnicu, nadajući se da će tako spasiti ranjenike. U žestokom jurišu pošlo mu je za rukom da bolnicu prebaci u pećinu, nedaleko od ušća Ugra u Vrbas. Četnici su opet opkolili pećinu, ovog puta još brojniji. Nekoliko dana trajale su borbe, izmješali su se borci i ranjenici i združili u odlučnom otporu. U posljednjem jurišu većina je izginula. Teško ranjen, Karlo Rojc je s nekoliko drugova uspio da se probije do druge pećine; nastavio je borbu do posljednjeg metka. Da ne bi pao živ u ruke razbješnjelom neprijatelju, posljednji metak sačuvao je za sebe. Bilo je to krajem 1942.[1312]

Proglašen je za narodnog heroja 20. decembra 1951. godine.[1313]

13. DUŠAN DUŠKO BOLE, sekretar MK KPJ Banjaluka
od kraja jula do polovine septembra 1941. godine.

"Ubrzo poslije napada nacističke Njemačke na Sovjetski savez, posljednjih dana juna ili prvih dana jula 1941. godine, napustio sam Beograd i otišao u Banjaluku, gdje su mi živjeli roditelji. Našao sam se odmah sa svojim starim poznanikom i drugom Brankom Babićem, koji je tih dana živio u Banjaluci poluilegalno; nekoliko puta noćio je kod mene. On me je jednog dana povezao s Dušankom Kovačević, a zatim je napustio grad i otišao u šumu. Mjesni komitet KPJ za Banjaluku sačinjavali smo jula-avgusta 1941. Dušanka Kovačević, Rada Vranješević i ja, a našim sastancima je obično prisustvovala i Vahida Maglajlić… Krajem avgusta ili početkom septembra, u Mjesni komitet je kooptirana Jovanka Čović, koja je nešto kasnije postala sekretar MK. Ubrzo poslije Jovanke u Banjaluku je došla i Zaga Umičević i odmah se uključila u rada Mjesnog komiteta."[1314]

"Krajem juna, po odlasku Branka Babića-Slovenca i većine članova Mjesnog komiteta KPJ, kao i većeg broja ustaškoj policiji poznatih članova KPJ, SKOJ-a i antifašista, na slobodnu teritoriju, u gradu je ostalo desetak nekompromitovanih članova KPJ i nešto veći broj članova SKOJ-a, a među njima ostalo je i nekoliko koji su bili u ilegali. Tada je u Banjaluci osnovan novi Mjesni komitet čiji sekretar je bio Dušan Duško Bole, a članovi Dušanka Kovačević, Rada Vranješević i dr.

[1312] Biografski podaci za Karla Rojca preuzeti su, najvećim dijelom , iz knjige *Narodni heroji Jugoslavije,* knjiga 2, str.173-174.
[1313] *Narodni heroji Jugoslavije,* knjiga 2, str.173-174.
[1314] Dušan Bole, *Na radu u MK Banjaluka,* Srednja Bosna u NOB, knj. 2, str. 516-117

Ali, od posebnog je značaja što se u to vrijeme veoma često u Banjaluci nalazio Đuro Pucar Stari, koji je Mjesnom komitetu KPJ, u tada veoma složenim uslovima za rad, pružao neposrednu pomoć. Odlazak velikog broja komunista iz grada postavio je pred Mjesni komitet primanje novih članova KPJ i SKOJ-a. Tako je uskoro primljeno novih dvadesetak članova KPJ, a isto toliko i članova SKOJ-a, kaže Dušanka Kovačević."[1315]

Ilegalni NOP Banjaluke 23. septembra 1941. godine sproveo je uspješnu akciju spašavanja članova KPJ i SKOJ-a iz ustaškog zatvora. Akcijom je rukovodio član MK KPJ Duško Bole u saradnji sa saradnicima NOP-a dr Danicom Perović, dr Suzanom Čanji, dr Šimom Fabijanić i dr. Grupa zatvorenika pripadnika NOP-a, a među njima i članovi KPJ i SKOJ-a: Milan Radman, Jozo Nemec, Ante Marinić i Zvonko Odić, 14. septembra 1941, prebačena je iz zatvora Sudbenog stola u Kožnu bolnicu. Odmah poslije ovoga izvršene su detaljne pripreme za njihovo oslobađanje, kako bi prešli na slobodnu teritoriju i to je realizovano 23. septembra 1941. godine pod rukovodstvom Duška Bolea.[1316]

"Podmlađena partijska organizacija u Banjaluci, vođena od strane veoma snalažljivih partijskih sekretara (Duška Bole u vrijeme podizanja ustanka, Jovanke Čović Žute od avgusta do polovine oktobra 1941. i Zage Umičević od polovine oktobra 1941. do proljeća 1942.)" – kaže Dušan Lukač.[1317]

"Početkom novembra 1941. godine policija mi je bila na tragu pa sam morao da napustim Banjaluku: preko Ponira sam otišao na Tisovac. Datuma se sjećam: bio je to 10. novembar… Za Novu 1942. godinu otišao sam u Krmine gdje smo formirali tehniku i radionicu. Počeli smo da izdajemo list "Karjiški partizan". Tehniku, a istovremeno i redakciju lista, sačinjavali smo Sida Jelić, ja i još jedan drug čijeg se imena ne sjećam, ali znam da je bio bilježnik neke opštine u oklini…" kaže Duško Bole.[1318]

14. JOVANKA ČOVIĆ ŽUTA, sekretar MK KPJ od sredine septembra do sredine oktobra 1941. godine.

Jovanka Riste Čović Žuta rođena je 1916. u Sarajevu u radničkoj porodici. Završila je zanatsku školu. Do rata je radila kao tekstilna radnica u Sarajevu.
Učestvovala je u revolucionarnom radničkom pokretu u Sarajevu – u Ursovim sindikatima. U KPJ je primljena 1939. godine. Poslije kapitulacije Jugoslavije radila je kao politički radnik u Sarajevo – tada je bila član MK KPJ Sarajevo. U Tuzlu prelazi 22. juna 1941, poslije napada Njemačke na SSSR, kako bi izbjegla hapšenje kao osoba poznata policiji zbog svoga revolucionarnog rada. Ni u Tuzli

---

[1315] Dušanka Kovačeviš, *Iz rada organizacije KPJ u Banoj Lluc 1935 –194,* Banjaluka u novijoj istoriji (1948-1945), str. 422.
[1316] Dr Dušan Lukač, *n. d., str. 159-160*
[1317] Dr Dušan Lukač, *Razvoj, organizaciono ustrojstvo i unutarpartijski rad KPJ u Bosanskoj krajijni od ustanka so Skendervakufske konferencije,* Skendervakufska konferencija '42, str. 144.
[1318] Duško Bole, *"Krajiški partizan",* Srednja Bosna u NOB, knj. 3, str. 47.

nije mogla ostati duže neotkrivena od policije. Kad su je ustaški agenti pokušali uhapsiti uspjela je da pobjegne, pa se morala povući u ilegalnost što je bio razlog da je morala napustiti Truzlu. Sredinom septembra (13. ili 14.) 1941. upućena je na rad u Banjaluku za sekretara MK KPJ da se javi na vezu Vahidi Maglajlić. Čim se javila Vashidi, tu je zatekla Dušanku Kovačević i Radu Vranješević, članove MK KPJ Banjaluka. U Vahidinom stanu je srela Đuru Pucara, sekretara Oblasnog komiteta KPJ, koji joj je saopštio da treba da preuzme dužnost sekretara MK KPJ Banjaluka.

Kad je stigla u Banjaluku i Dušanka i Rada već su bile u ilegalstu, pa su se kretale po gradu samo u zaru, a kod Vahide su, u stvari, čekale već desetak dana vezu da odu u partizane. Na prvom sastanku MK KPJ Dušanka i Rada nisu mogle prisustvovati, pa su bili samo Jovanka Čović, sekretar, Zaga Umičević i Duško Bole (u ovo vrijeme Zaga je bila sekretar MK SKOJ-a), a ovom sastanku je prisustvovao i Đuro Pucar.

Između ostalih poslova Jovanka je preko određene veze preuzimala oružje i bombe koje je predavala Muharemu Alibegoviću, koji je dolazio na biciklu da to od Jovanke preuzme. U to vrijeme sve veze sa partizanskim jedinicama održavane su direktno preko MK KPJ, tako ko god je želio ili trebalo da ide u partizane morao je imati ili javku uli nešto odgovarajuće da bi mogao da bude primljen, odnosno da uspostavi pravu vezu.

Kada je Jovanku pokušao da uhapsi poznati agent Ratomir Paternoster hapšenje je svojom spretnošću izbjegla, ali je morala da stupi u potpunu ilegalnost zbog čega je morala ubrzo da napusti Banjaluku. U Banjaluci je ostala da radi do polovine oktobra 1941. godine kada je izašla na slobodnu teritoriju. Prvo je bila u Čemernici, do polovine decembra, zatim u Skender Vakufu, a potom dolazi u Partizansku bolnicu u Borju za političkog komesara te bolnice. Tokom rata bila je na političkim dužnostima, kao i oslije rata. Pored "Spomenice 1941" nosilac je nekoliko ratnih i drugih odlikovanja.[1319]

Po dolasku u Banjaluku odmah je stupila u kontakt sa Dušankom Kovačević, Radom Vranješević i Vahidom Maglajlić. U Vahidinom stanu Đuro Pucar Stari joj je saopštio da treba da primi dužnost sekretara MK KPJ Banjaluke. Prvom sastanku MK KPJ prisustvovali su Jovanka Čović, Duško Bole, Zaga Umičević, Muharem Alibegović i Đuro Pucar Stari. Svako ko je želeo da ide u partizane morao je imati saglasnost MK KPJ, pošto su njegove veze sa partizanskim jedinicama jedino bile sigurne. Uslovi za rad u Banjaluci bili su sve teži. Nešto poslije 10. novembra 1942. Zaga Umičević trebalo je da izađe iz Banjaluke da prisustvuje sastanku štaba jedne partizanske jedinice i kada je izašla je iz Banjaluke, preko veze u Gornjem Šeheru, s njom je pošla i Jovanka Čović, kako sama kaže u navedenom članku. Zaga se po završenom poslu vratila u Banjaluku,

[1319] Jovanka Čović Žuta, *Na partijskom radu u Banjaluci,* Srednja Boasna u NOB, knj. 2, str.513-516; Dr D. Lukač, n. d., fusnota br. 112, str. 123; lična saznanja autora ovog rada o Jovanki Čović iz perioda 1941/1942. godine.

i nastavila da radi kao sekretar MK KPJ, a Jovanka je, preko Ponira otišla na Čemernicu, gdje je ostala do polovine decembra, kada se, zajedno sa Vahidom Maglajlić prebacila u Skender-Vakuf. Jovanka je bila komesar Partizanske bolnice na Borju. Politički je djelovala i u Maslovarama prije polaska za Kozaru. Poslije oslobođenja obavljala je odgovorne poslove u Sarajevu.

15. ZAGORKA ZAGA ĐORĐA UMIČEVIĆ, sekretar MK KPJ Banjaluka od polovine oktobra 1941. do 24. maja 1942. godine.

(Biografski podaci se nalaze u pregledu sekretara MK SKOJ-a Banjaluke).

16. FAHRET DEDIĆ, sekretar MK KPJ od 24. maja do kraja juna 1942. godine.

Rođen je u Tešnju 20. juna 1915. godine u učiteljskoj porodici. Po nekim izvorima rođen je navedene godine u Banjaluci.[1320] Pripadnik je revolucionarnog omladinskog pokreta još iz gimnazijskih dana. Maturirao je školske 1933/34. godine u Ljubljani. Isticao se u radu "Mlade Jugoslavije. Kao učenik gimnaZije bio je vrlo aktivan u omladinskom pokretu. U SKOJ je primljen 1934, a u KPJ 1941. Studirao je rudarstvo u Ljubljani I diplomirao 1940. Bio je aktivan i u KAB-u i drugim studentskim udruženjima, kao i u političkom radu za vrijeme studija u Ljubljani. U toku ljetnog raspusta politički je djelovao u Banjaluci i po partijskim zadacima išao je i u Maslovare. Od osnivanja ilegalnog NOP-a u Banjaluci vrlo aktivno učestvuje u njegovom radu. Početkom 1942. godine kooptiran je u MK KPJ. Poslije odlaska Zage Umičević na slobodnu teritoriju, 24. maja 1942, određen je za sekretara MK KPJ Banjaluke i na tom poslu bio je do hapšenja, krajem juna ili početkom jula 1942. godine.[1321]

U zatvoru Crne kuće je strahovito mučen. "Dok je bio u zatvoru, povremeno su održavane veze s njim. U ceduljicama koje nam je slao stajalo je da se rad nastavi i da on policiji ništa nije odao. Samo zahvaljujući njegovom držanju pred neprijateljem ćelija KPJ V kvarta ostala je na slobodi, kao i već ostvarena i uhodana linija rada za NOP. Zbog nepodnošljivih muka prerezao je sebi vene na ruci i stavljen je u zatvorsku bolnicu. Kad se malo oporavio agenti su ga vratili u Crnu kuću i opet nastavili sa mučenjem. U februaru 1943. pošto je bio ozbiljno bolestan zbog posljedica strašnog mučenja, opet je prenijet u zatvorsku bolnicu gdje je umro 28. februara 1943. godine."[1322]

Zajedno sa Fahretom uhapšena je i Zdrava Korda, član MK KPJ (ranije je bila član MK SKOJ-a) i još nekolioko članova KPJ i aktivista ilegalnog pokreta. U zatvoru su komunisti, simpatizeri i aktivisti strahovito mučeni.

[1320] Dr Dušan Lukač, n. d., fusnota br. 49, str. 253

[1321] Munir Kadić, *Diskusija na naučnom simpozijumu (20.XI 1976)*, Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 773-774.

[1322] Ibid., str. 774.

Treba istaći da je do početka avgusta 1942, ne računajući građane srpske nacionalnosti koji su masovno proganjani, bilo otjerano u logore ili stavljeno u zatvore oko 800 muslimana i oko 300 Hrvata, građana Banjaluke, aktivista i simpatizera NOP-a.[1323]

Poslije Fahretovog hapšenja[1324] članovi Mjesnog komiteta KPJ bili su Ibro Sarač, Ivan Žic i drugi.

Još u doba rada Đačkog društva"Mladost" u gimnaziji posebna pažnja je posvećivana predavačkoj djelatnosti. "Iz velikog broja predavanja, naročito su bila zapažena: Razvoj socijalističkje misli od Platona do Marksa, Psihoanaliza i individualna psihologija i Problemi nacionalnosti - Hasana Brkića; Quo vadis Europa i Ekonomsko stanje Evrope - Vukašina Čuka; Kino i omladina - Fahreta Dedića, O feudalizmu - Ifeta Filipovića …", iz čega se vidi da se Fahret angažovao u predavačkoj aktivnosti još kao gimnazijalac.[1325]

Tri brata Dedić - Muhamed, Fikret i Fahret i sestra Fahreta (Fahira), učestvovali su u revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu.
Muhamed Dedić, rođen je 1909. u porodici učitelja Šaćira Dedića koji je imao mnogo djece (Muhamed, Fikret, Fahret, Taiba, Tehvida, Zumreta, Emira, Fahira i Fadil). Muhamed je maturirao u gimnaziji 1927. Završio je pravne nauke u Zagrebu. Učestvovao u revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu. Umro je 1950. godine.

Fikret Dedić, rođen u Banjaluci 14. marta 1911. Aktivnost započetu u Đačkom društvu "Mladost" nastavio je u KAB-u, gdje je izabran za člana Nadzornog odbora i bio zadužen za pripremu kongresa studenata Vrbaske banovine. Na vanrednoj skupštini KAB-a, 8. septembra 1935. godine, bio je predlagač "Smernica za dalji rad KAB-a" u 10 tačaka. Istovremeno je bio aktivan na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Uhapšen je i 2. februara 1935. upućen u koncentracioni logor u Višegrad. Pred rat je radio u pošti u Maglaju, gdje je oktobra 1940. osnovao prvu partijsku ćeliju. U toku rata bio je organizator i učesnik ustanka na području srednje i istočne Bosne. Umro je 16. juna 1979. godine. Iz ovih nekoliko podataka o Fahretovoj porodici vidi se njegovo okruženje i u porodici što je, takođe, usmjeravalo njegovo revolucionarno opredjeljenje i djelovanje.[1326]

17. IBRO SARAČ, sekretar MK KPJ Banjaluka od jula do novembra 1942.

[1323] Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu od 15.VIII 1942, Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta, Sarajevo, br. dok. 451-854.
[1324] Dr Dušan Lukač, n. d., fusnota br.49, str. 253. Iako u strogoj ilegalnosti policijski doušnik Zijad Hodžić uspio je otkriti Fahreta Dedića, pa je došlo do hapšenja.
[1325] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 2, str. 17 i fusnota br. 16, str. 332.
[1326] Banjaluka u redničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 222. Str. 381; knj. 2, str. 155 i fusnota 11, str. 188.

Rođen je 1919. godine u Banjaluci. Diplomirao je pravo. Učesnik je revolucionarnog studentskog i komunističkog pokreta zbog čega je još u toku studija bio hapšen. Član KPJ je od 1940. U NOB-u je od prvih ustaničkih dana 1941. U toku 1941/42. bio je član MK KPJ za Banjaluku, a od sredine 1942. postaje sekretar MK KPJ za Banjaluku, poslije hapšenja Fahreta Dedića, dotadašnjeg sekretara MK KPJ.

Svoje prvo opredjeljenje za revolucionarni omladinski pokret Ibro je stekao u Đačkom društvu "Mladost" u gimnaziji u Banjaluci. Do rata kao student, Ibro Sarač je aktivno radio u naprednom studentskom pokretu i SKOJ-u.
Dušanka Kovačević i Zaga Umičević u jednom svom radu kažu "Rad partijske organizacvije bio je sve teži. Od 1941. godine nekoliko puta se mjenjao sastav Mjesnog komiteta i partijskih organizacija. Od početka ustanka sekretari komiteta bili su Dušan Bole, zatim Jovanka Čović, a od oktobra tu dužnost vršila je Zaga Umičević. Nakon odlaska Zage Umičević, u maju mjesecu 1942, i hapšenja Fahreta Dedića, koji ju je zamjenio na funkciji sekretara Mjesnog komiteta, formiran je novi komitet pod rukovodstvom Ibre Sarača., koji je tu dužnost vršio do dolaska Zage Blažić, koja je odlukom Pokrajinskog komiteta poslana na rad u Banjaluku. Zaga Blažić je nakon izvjesnog vremena uhapšena i pristala je na saradnju s policijom. ipmoviziran je njen bijeg iz zatvora, ali je to bilo sumnjivo drugim članovima komiteta pa je povučena na slobodnu teritoriju, gdje joj je suđeno."[1327]

Poslije odlaska Zage Umičević na slobodnu teritoriju, od dotadašnjih članova MK KPJ, na slobodi je ostao samo Ibro Sarač. Krajem jula ili početkom avgusta Ibro je osnovao novi Mjesani komitet u koji su, pored njega ušli Zvonko Dragomanović, Mujo Kušmić i Nevenka Dadasaović. U izuzetno teškim uslovima rada Ibro je tražio od Pokrajinskog komiteta KPJ da pošalje pomoć kako bi se dobilo pojačanje u izuzetno teškim uslovima rada. Poslao je kurira u Sarajevo i dobio pozitivan odgovor. Tako je, na predhodno utvrđenu lozinku, u prvoj polovini avgusta 1942, Zagorka Blažić stigla u Banjaluku.

Ibro Sarač je sa navedenim sastavom MK KPJ radio sa Zagom BlažIć oko dva mjeseca, sve do izlaska na slobodnu teritoriju. Po izlasku iz Banjaluke raspoređen je za člana Sreskog komiteta KPJ za Kotor-Varoš, zatim za člana Sreskog komiteta KPJ za Travnik. Do oslobođenja je obavljao i druge odgovorne političke dužnosti, kao i poslije rata.

18. ZAGORKA ZAGA BLAŽIĆ (ZEHRA AVDAGIĆ), u Banjaluka stigla iz Sarajeva u prvoj polovini avgusta i radila do novembra 1942. godine.

Zagorka Zaga Blažić, apsolvent filozofije na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta. U Sarajevu je radila pod pseudonimom Mevluda Šerić, Zehra

[1327] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1978-1945), str. 599 ,

Avdagić i Avdaković. Pod imenom Mevluda Šerić Zaga je 24. jula 1942. uhapšena u Sarajevu, ali je iz zatvora pobjegla. U Banjaluku je došla kao delegat PK KPJ BiH da pomogne u radu, odnosno da primi dužnost sekretara MK KPJ. Kada je u Banjaluci uhapšena, polovinom novembra, po izlasku iz zatvora, zbog nastale situacije Zaga Blažić je pozvana u Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu da se rasprave sva pitanja u vezi s njenim hapšenjem u Banjaluci.

Poslije odlaska Zage Umičević na slobodnu teritoriju, 24. maja 1942. koncem juna iste godine uhapšeni su: sekretar Mjesnog komiteta KPJ Fahret Dedić, članovi Mjesnog komiteta Zdrava Korda i Ivan Žic i još nekoliko članova KPJ i aktivista NOP-a, među kojima Milan Vukić,Vojo Janković, Bosa i Mara Kapor, Teofik Maglajlić, Ibro Ibrišagić, Husein Osmančević i mnogi. Tada je velika grupa uhapšenih odvedena u logor smrti u Staroj Gradišci. U to vrijeme najveći broj pripadnika ilegalnog pokreta NOP-a bio je razbijen.

Od članova Mjesnog komiteta KPJ na slobodi je ostao samo Ibro Sarač. On je krajem jula, u saradnji sa preostalim članovima KPJ, osnovao novi Mjesni komitet KPJ u sastavu: Zvonko Dragomanović, Mujo Kušmić, Nevenka Dadasović i Ibro Sarač, kao sekretar. Tada je od Pokrajinskog komiteta KPJ Bosne i Hercegovine tražena kadrovska pomoć, a poruku o tome Pokrajinskom komitetu KPJ uspješno je prenio Hajrudin Smailagić i donio je javku kojom će se služiti osoba koju pošalje PK KPJ iz Sarajeva. Uskoro, u prvoj polovini avgusta, na zakazanu vezu iz Sarajeva je stigla Zagorka Zaga Blažić[1328] pod imenom Zehra Avdagić.

O ovom događaju pisalo je više autora: dr Dušan Duško Lukač, Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, zajedno u istom radu, zatim Mustafa Kušmić, Milan Vukmanović i drugi. Nevešćemo samo kraće izvode iz nekih radova.

1. “Prema nekim veoma ozbiljnim podacima već ranije u vrijeme boravka u ustaškom zatvoru u Sarajevu Zagoraka Blažić je počela da se koleba i praistala je na saradnju sa fašistima. U jednom momemtu pokušala je skokom kroz prozor ustaškog zatvora u Banjoj Luci da izvrši samoubistvo. Međuitim, ovim skokom je zadobila samo blaže ozljede, poslije čega je prebačena u bolnicu na liječenje. Prilikom daljeg isljeđenja priznala je šefu ustaške službe Vajsu da je poslana iz Sarajeva za partijskog rukovodioca, ali da nije imala vremena da upozna članove KPJ u gradu. Vajs joj je ovo povjerovao i dao prijedlog da se inscenira njeno bjekstvo, a zatim da ona u gradu upozna sve komuniste i saradnike i preda spisak istih u ustašku policiju. Blažićeva je ovaj prijedlog prihvatila pravdajući se kasnije prilikom ispitivanja pred sudom NOP-a da je to učinila namjerno, da predloženo vrijeme iskoristi za izvlačenje komunista i saradnika iz Banjaluke kojima je prijetila opasnost otkrivanja. Po izlasku iz zatvora ona je priznala Muji i Stani

[1328] Prema izvještajima Političkog odsjeka Župske redarstvene oblasti u Sarajevu od 13. i 31 maja 1943. godine ona je pod pseudonimima Mevluda Šerić, Zehra Avdagić i Avdaković radila u partijskoj organizaciji u Sarajevu. Dvadeset četvrtog jula 1942. godine ona je pod imenom Mevluda Šerić uhapšena u Sarajevu, ali je uspjela pobjeći iz zatvora. (Arhiv VII, Beograd, kutija 166, 31/5-4 I 31/1-2).

Kušmić svoju saradnju sa Vajsom. U ovakvoj situaciji MK KPJ je donio odluku da što prije napuste Banjaluku i izađu na slobodnu teritoriju svi članovi KPJ i aktivisti za koje je doznala policija. Pored ostalih izašli su Ibro Sarač, Mujo Kušmić, Stana Kušmić, Nevenka Dadasović i Zvonko Dragomanović."[1329]

2. "Nakon odlaska Zage Umičević u maju mjesecu 1942. godine i hapšenja Fahreta Dedića, koji ju je zamjenio na dužnosti sekretara Mjesnog komiteta KPJ, formiran je novi Mjesni komitet pod rukovodstvom Ibre Sarača, koji je tu dužnost vršio do dolaska Zage Blažić, koja je odlukom Pokrajinskog komiteta (KPJ za BiH-napomena autora) poslana na rad u Banja Luku. Zaga Blažić je nakon izvjesnog vremena uhapšena i pristala je na saradnju s policijom. Improvizovan je njen bijeg iz zatvora, ali je to bilo sumnjivo drugim članovima komiteta pa je povučena na oslobođenu teritoriju, gdje joj je suđeno… Zaga Blažić je izvedena na oslobođenu teritoriju i tamo je zajedno sa Zvonkom Dragomanović, koji je takođe bio pristao na saradnju sa ustaškom policijom i Gestapoom, osuđena na smrt."[1330]

3. "Napominjem da smo, po odlasku Zage Umičević i hapšenjem Fahreta Dedića, formirali novi komitet Partije u kojem su bili Ibro Sarač, sekretar, Zvonko Dragomanović, Nevenka Dadasović, đak 7. raz. gimnazije i ja…U avgustu je u Banjaluku došla Zaga Blažić (Zehra Avdagić) kao delegat Pokrajinskog komiteta i prisustvovala sastancima Mjesnog komiteta kojem je sekretar i dalje bio Ibro Sarač… Rad partijskog rukovodstva u Banjaluci tekao je do mjeseca novembra 1942. godine. Došlo je do provale kada je Zaga Blažić prihvatila saradnju s ustaškim redarstvom, izdala partijsko rukovodstvo, te nakon nekoliko dana puštena iz zatvora. Uspjeli smo da je razotkrijemo i da je kao takvu prebacimo na oslobođenu teritoriju gdje je njen slučaj bio rasvjetljen u Oblasnom komitetu partije u Bos. Petrovcu i kao takva dobila je zasluženu kaznu."[1331] "Osamnaestog novembra 1942.
obavješten sam da je Zaga Blažić uhapšena na spavanju u kući Fatme Pašić… U toku noći otkriven je i Ibro Sarač koji je, zbog duljeg ilegalnog rada i stalnog traganja policije za njim, bio smješten kod Idriza Muhsinovića, rezervnog domobranskog oficira, čekajući da se prebaci u partizane. Svojom prisebnošću Ibro je uspio da pobjegne ustaškim agentima, a oni hapse i odvode Idriza Muhsinovića, koji je u ustaškom redarstvu bio na razne načine mučen… Već 22. novembra otišao sam na vezu u Lijevče polje, gdje sam našao Iliju Stojanovića i Voju Stupara. Tražio sam od njih da odmah obavjeste Oblasni komitet KPJ o Zaginom hapšenju…"[1332]

U Banjaluci su tada bili veoma teški uslovi za sprovođenje aktuelnih zadataka, ali članovi KPJ i SKOJ-a su ulagali maksimalne napore da odole svemu što se postavljalo u tom periodu. Zbog novonastale situacije i hapšenja 17/18. novembra

---

[1329] Dr Dušan Lukač, n. d., 275-276.

[1330] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banja Luci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 599.

[1331] Mustafa Kušmić, *Diskusija (20. novembra 1976),* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18-20. novembra 1976. godine, str. 769-770.

[1332] Mustafa Mujo Kušmić, *Sjećanje - Preko trnja so slobode*, Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka 1990, str. 105-106.

1942. morali su da izađu na slobodnu teritoriju svi članovi Mjesnog komiteta – Ibro Sarač, sekretar, Mujo Kušmić, Nevenka Dadasović i Zvonko Dragomanović, kao i mnogi drugi članovi KPJ i aktivisti.

U tim burnim događanjima, kada se živjelo tako dinamično i stalno pod pritiskom policije, Zaga Blažić je, kad je uhapšena, došla u konflikt sa osnovnim principom ilegalnog rada: maksimalna konspiracija, po cijenu života.

Godinama se u krugovima poznavalaca ovog slučaja postavljalo više pitanja, ali između njih tri su dominantna:

a) da li je Zaga Blažić izdala Partiju i samim tim otkrila policiji ilegalce u gradu Banjaluci i okolini?
b) ili je, pod određenim okolnostima, prihvatila djelimičnu "saradnju" na pitanjima koja su policiji već bila poznata zbog toga "da se spasi što se spasiti može", kako se to kaže, i
c) da li je Zaga Blažić, kad je već prihvatila tu takvu saradnju sa ustaškim agentom Vajsom, u mjeri u kojoj je prihvatila, o svemu tome govorila istinu, po izlasku iz zatvora, pred drugovima u Banjaluci, kao i u Oblasnom komitetu KPJ, kada je tamo odvedena, rekavši im da je to učinila zato da bi se obezbjedilo, da u utvrđenom roku od 30 dana, koji je njoj dao Vajs, da preda podatke za sve članove KPJ, SKOJ-a i simpatizere u Banjaluci, svi ti članovi KPJ, SKOJ-a i simpatizeri, u tom intervalu, izađu na slobodnu teritoriju, kako Vajs ne bi mogao da ih pohapsi?

Postavilo se, dakle, pitanje: zbog čega je ona, navodno, puštena iz zatvora i kakvom mjerom odrediti to njeno, uslovno rečeno, prihvatanje saradnje sa ustašama, kako odrediti težinu kazne, konačnu presudu.

I, konačno, pokušavamo naći odgovor na postavljena pitanja. Sada, poslije skoro šezdeset godina.

Dosta objašnjenja na sva ova pitanja daje Ibro Sarač, sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci, u periodu od kraja juna do polovine novembra 1942. godine. Navešćemo dio njegovog članka - izjave "Ustaški špijun među nama"[1333]: "Koliko se sjećam Zaga Umičević je otišla iz Banjaluke na slobodnu teritoriju 23. maja 1942. godine. Rastali smo se kod kuće Stanka Rimca usred bijela dana, oko deset sati prije podne… Rad Partije bio je zamro. Razmišljajući šta da učinimo odlučili smo da pošaljemo kurira u Sarajevo i zatražimo pomoć i savjete. U Sarajevo je otputovao Hajrudin Smailbegović… Smailbegović se vratio iz Sarajeva s porukom da će nam pomoć ubrzo stići. Ta pomoć je, zaista, jednog dana, u septembru ili oktobru 1942. godine, i stigla. Bila je to Zaga Blažić ili Blažević, ne sjećam se tačno njenog prezimena, koju sam poznavao još sa studija na Beogradskom univerzitetu. Kada sam je ugledao mnogo sam se obradovao: sjećao sam se da je kao student Filozofskog fakulteta važila, uz Ivu Lolu Ribara, kao jedan od najboljih govornika pa i masovika. Uz to, bila je i djevojka Mahmuta Bušaatlije pa smo je često nazivali "Bušova Zaga".

U toku iduća dva mjeseca Zaga je banjalučkoj partijskoj organizaciji mnogo pomogla u njenom radu. Međutim, sredinom novembra pohapšeni su neki domobranski oficiri koji su radili za nas. Među njima je bio Muhamed Hadžihalilović. Uslijedilo je, 18. novembra, hapšenje Idriza Muhsinovića i Zage Blažić (Blažević), koja je stanovala kod Fatime Pašić, a zatim su, nekoliko dana kasnije, uhapšeni Zvonko Dragomanović, Mustafa Kozaragić, Munib Jusufović i još neki drugovi… Išli smo drumom Banjaluka – Bosanska Gradiška nekoliko kilometara a onda skrenuli

[1333] Ibrp Sarač, *Špijun je među nama,* izjava u formi članka napisana je prije najmanje 24. godine za objavljivanje u ediciji *Srednja Bosna u NOB*, knj. 4, ali kako zbog nedostatka finansijskih sredstava nije došlo do objavljivanja ove knjige, tako ni taj članak nije objavljen. Cjeli tekst članka daje se u prilogu br. 11. ove knjige.

i došli u selo Mrčevac do kuće neke babe Mare. Tu sam se našao s Mujom Kušmić, njegovom ženom Stanom, Zagom Blažić (Blažević) i Zvonkom Dragomanović. Zvonko mi je onda začas ispričao šta mu se dogodilo kada se našao u ustaškom zatvoru. Već u toku prvih saslušanja shvatio je da policija zna sve o našoj partijskoj organizaciji. On nije htio ništa da prizna ali kada su mu rekli da će ga suočiti sa Zagom, koja je u međuvremenu puštena iz zatvora kao njihov agent, priznao je pa i sam pristao da radi za ustašku policiju. Tako je i on pušten iz zatvora. 'Došao sam da mi sudi Partija' – rekao je Zvonko plačući.

I Zaga je pristala na saradnju s ustaškom policijom tvrdeći da je to bio jedini način da se izvuče iz zatvora i obavjesti ostale aktiviste da se sklone."[1334]

Dalje Ibro Sarač nastavlja: "Poslije toga Starom je privedena Zaga i on je s njom imao dug razgovor. Mujo i ja smo iz Bosanskog Petrovca otišli u Bihać… Nešto kasnije saznao sam da im je oprošteno: Zaga je raspoređena u Drugu krajišku brigadu[1335], u bataljon Muniba Maglajlića, a Zvonko u neku drugu jedinicu."[1336]

Vojin Hadžistević, viši naučni saradnik Instituta društvenig nauka u Beogradu (u penziji), publicist, Banjalučanin, u članku pripremljenom za objavljivanje razrješava mnoge dileme u vezi sa Zagom Blažić, pa njegov rad u ovoj prilici objavljujemo u cjelosti.

"Zašto je od svoje Partije osuđena na smrtnu kaznu Zagorka Blažić Bela – negdašni član i predsjednik akcionog odbora studenata Beogradskog univerziteta i delegat Pokrajinskoh komiteta KPJ za BiH u Banjaluci[1337]

Zagorka Blažić Bela – apsolventica filozofije, jedna od najistaknutijih studentskih prvaka u Beogradu, neko vrijeme (1938-1939?) pretsjednica "Akcionog odbora" stručnih studentskih udruženja Beogradskog univerziteta, član ratnog Okružnog komiteta KPJ za Romaniju, delegat PK KPJ za BiH u Banjaluci i potom borac Druge krajiške brigade – rođena u skromnoj porodici jednog pravoslavnog sveštenika u Srebrenici – izgubila je glavu od svojih zbog "izdaje" koju nije počinila. Tako govore svi podaci do kojih sam do sada došao. U istom pravcu su i sjećanja Muhameda Hadžihalilovića, koja za života Đure Pucara nisu mogla biti nigdje objavljena, ali do kojih nakon jednog davnašnjeg površnog uvida nikako opet da dođem. Muhamed je bio Zagin povjerenik za rad u Hrvatskoj vojsci – što je neko vrijeme 1941. bio i Đuri Pucaru. Uhapšen je u istoj provali, 17. novembra 1942. uveče, a Zaga sutradan izjutra. Ta sjećanja bacaju više svjetla na iskonstruisane optužbe koje u svojim sjećanjima iznosi Mustafa (Mujo) Kušmić, negdašnji pekarski radnik i u ono vrijeme član Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku. Kušmić je prvi Zagin "tužilac" i pokretač prave hajke na Zagu i prije nego što je njen slučaj raspravljen pred Oblasnim komitetom, pa će to nastaviti ništa manje nametljivo i u svojim ratnim sjećanjima. Na njega, kao na nekog

[1334] Ibro Sarač, n. d., ovaj članak-izjava o Zagorki Zagi Blažić ima 8 strana.
[1335] "Kada su iz Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu stigli podaci da je Zaga Blažić (Blažević) još prije dolaska u Banjaluku bila uhapšena u Sarajevu i puštena iz zatvora pod, uslovom da radi za ustašku policiju, ona je ponovno uhapšena, izvedena pred vojni partizanski sud i osuđena na smrt strijeljanjem. Kazna je i izvršena. Napomena autora" – tj.ovaj sadržaj je napomena br. 5 članka-izjave Ibre Sarača, u njegovom neobjavljenom članku iz koga je, u stvari, preuzet sadržaj u našoj fusnoti br. 93.
[1336] Ibro Sarač, n. d., - skraćeni članak.
[1337] Članak Vojina Hadžistevića, publiciste koji se duže vrijeme bavi izučavanjem slučaja Zage Blažić. Ovaj članak se, sticajem okolnosti, sada prvi put objavljuje.

krunskog svjedoka pozivaju se i drugi autori, kojima kao da je sama smrtna kazna, i autoritet koji je iza nje stajao, dovoljan dokaz Zagine "izdaje". Međutim, čak i sjećanje tog njenog neobično upornog memoarskog "progonitelja" koja sam čitao – prilog "Ilegalna aktivnost Banjaluci od maja do novembra 1942.", objavljen u knjizi "Kozara"[1338] i knjiga "Kroz trnje do slobode"[1339], pružaju mogučnost pažljivom i kritičnom čitaocu da dokuči pravi istinu. Da Zaga nije bila nikakav izdajnik, već naprotiv, spasilac svega što se poslije tadašnje provale i njenog hapšenja dalo još spasti, te da njena smrtna kazna nije imala nikakvog osnova.

Njen slučaj spada u jednu posebnu kategoriju interpersonalnih odnosa unutar ondašnje KPJ, kada je neko – u sticaju još nekih za njega nepovoljnih okolnosti – mogao da izgubi glavu i zbog nečijeg primitivističkog animoziteta. To je ona druga, tamna strana tadašnjih unutarpartijskih odnosa – modeliranih prema tada važećim staljinističko-boljševičkim šablonima iz Istorije SKP (b) – od kojih savremene lijeve političke snage moraju da se radikalno distanciraju, tako što će upravo one uzeti da takve događaje iz naše prošlosti do kraja rasvjetle, bezpoštedno osude i tako se oslobode njihovog kompromitujućeg tereta.

Zaga, kao i svaki smrtnik, nepogrešiva nije bila. Ali, nikakvu stvarnu izdaju nije počinila. Policija nije otkrila ni njen pravi identitet, ni njenu pravu partijsku funkciju. Da zavara šefa ustaškog redarstva Vajsa, priznaje stvari koje je policija saznala već od drugih. U tom nadmudrivanju sa lukavim Vajsom, intelektualno superiornija Zaga mogla je da čini i neka taktička priznanja – kako bi zadobila njegovo "povjerenje" i kako bi mogla da ga u toj opasnoj igri ostavi na kraju praznih šaka – a sve činjenice svedoče da takva priznanja nisu uzrokovala ničije hapšenje. Uspjeva da uvjeri Vajsa u svoju buduću saradnju, ovaj inscenira njeno bjekstvo, koje ona odmah pretvara u istinsko bjekstvo. Ne ostavlja mu nikakav "zalog" - neku izdaju zbog koje bi neko stradao – pomoću kojeg bi Vajs mogao da je i napolju "drži na uzici" pod prijetnjom da će podatke o toj izdaji dostaviti partizanima. Tako, nadmudrivši Vajsa i prebacivši se u Lijevče, Zaga je uspjela da izvuče iz grada cio Mjesni komitet i neke druge kojima je policija bila na tragu (dok njen pretenciozni "tužilac" u svojim sjećanjima ovo predstavlja kao svoje "djelo").

U krajnjoj liniji, Zaga je izgubila glavu zbog animoziteta nekih partijskih funkcionera – lokalnih u Banjaluci, oblasnih u Bosanskoj krajini, mjesnih i pokrajinskih u Sarajevu. Da je bio živ Mahmut Bušatlija Buš, Zagin saborac i životni saputnik, koji je poginuo već 1941, ti animoziteti ne bi mogli da se tako drastično ispolje i koštaju Zagu glave. Svi moji sagovornici – ovde pominjem samo Miloša Vuksanovića, borca Prve proleterske brigade i autora njene monografije, koji me je kao stariji drug sa Tehmičkog fakulteta vodio u neke "početničke" ilegalne akcije u Beogradu, i koji je pomagao Bušatliji u nekim njegovim ilegalnim aktivnostima, pa je uz to često bio u društvu sa njim i Zagom –

[1338] *Kozara,* zbornik sjećanja, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1978.
[1339] Mustafa Mujo Kušmić, *Kroz trnje do slobode,* Institut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1990.

misle isto: da je bio živ Buš, Zagi se ne bi to moglo desiti, izražavajući tako svoju nevjericu u navodnu Zaginu "izdaju".

Mahmut Bušatlija, apsolvent prava iz Bugojna i profesionalni partijski radnik, član PK KPJ za BiH i Vojne komisije pri CK KPJ, koji je još prije rata sa Njemačkom mnogo zadužio ustaničku Banjaluku i Bosansku krajinu, gdje će njegova Zaga od svojih izgubiti glavu, bio je jedan od potomaka zetskog kneza Ivana Crnojevića, od koga je, kako neki pišu, naslijedio dosta "vrele ratničke krvi". U ona teška vremena, kada je Kominterna vodila svoju zloćudnu kampanju protiv tzv. "velikosrpskog hegemonizma" - pa se dešavalo i da neki po rođenju Srbin u svojim partijskim dokumentima napiše da je "Hrvat" – Mahmut Bušatlija se nije libio da se deklariše kao Srbin i da se ponosi svojim srpskim porijeklom, što je kod nekih njegovih "saboraca" takođe budilo nekakav animozitet. Mahmutov rođeni brat Vahid, sarajevski skojevac iz vremena kada je Mahmut djelovao u Sarajevu – dok Đuro Pucar još nije bio poslat u Bosansku krajinu – pričao mi je, kao neposredan svjedok, kako su se animoziteti nekih tamošnjih partijskih funkcionera Mahmutu – kome su bili zavidni i kao intelektualcu – prenosili sa Mahmuta na Zagu.

Neki Banjalučani su više ili manje doprinijeli (mada su odluke donosili drugi) Zaginom tragičnom kraju. Neki su stajali po strani, ne učinivši ništa da do toga ne dođe. Stoga, kao jedan od Banjalučana (kako se osjećam) mada sam rođen u Gračanici), i ujedno kao negdašnji borac Druge krajiške brigade, u koju je Zaga poslata poslije "slučaja" u Banjaluci – i u kojoj je na jedan apsurdan glas, izvorno iz Sarajeva, izvršeno njeno smaknuće – osjećam već dugo, kao svoju veliku moralnu obavezu, da negdje iznesem ovako kategoričnu odbranu Zage Blažić.

Da iz Banjaluke (makar i preko Beograda), iz koje su krenule i prve ružne optužbe protiv Zage, kao i da iz Druge krajiške brigade, u kojoj se njen život tako tragično ugasio – poslije rata pričaće mi Banjalučanin Dušan Trebovac, koji je i tada bio u Banjalučkoj četi te brigade, sa kakvom je sve nadom Zaga očekivala trenutak, kako mu je to sama pričaala, kada će se sresti sa Vrhovnim komandantom, za koga je još jedino vjerovala da će je razumjeti do kraja… - sada poteče i jedan drukčiji glas. Glas koji ne može više da vrati Zagi glavu, ali bi mogao da doprinese, da se napokon skine ljaga sa njenog časnog i Mučeničkog imena i da bude kakav-takav melem za njene i Mahmutove najbliže koji su u nju uvjek vjerovali.

Vojin Hadžistević[1340], s. r.

U Beogradu, 17. juna 2000.godine

[1340] Sa Vojinom Hadžistevićem sam se srela prvi put , 2. februara 1943. godine, na Petrovu Polju kada je formiran, odnosno obnovljen Četvrti krajiški NOP odred. I Vojin i ja smo raspoređeni u 3. četu 1. bataljona, (koji smo mi svi zvali Banjalučki, pošto je u njemu bilo dosta Banmjalučana). Vojin je tada došao iz 2. krajiške brigade. Sociolog po obrazovanju, do penzionisanja, radio je u zvanju Višeg naučnog saradnika Instituta društvenih nauka u Beogradu. Nosilac je "Spomenice 1941".

19. SULEJMAN SULJO MANDŽUKA, od kraja 1942. godine sekretar "centralne ćelije" u Banjaluci. Sekretar MK KPJ od februara (ili marta) 1943. do maja 1944. godine.

Sulejman Suljo Asima Mandžuka rođen je u Kupresu 1917. godine. Gimnaziju je završio u Sarajevu, gdje se uključio u napredni omladinski pokret. U Beogradu je studirao biologiju. Na studijama je bio član uprave studentske zadruge "Samopomoć" i učestvovao je u Udruženju bosanskih studenata "Petar Kočić". Za vrijeme ljeta djelovao je politički u Kupresu. Prije Drugog svjetskog rata dva puta su ga žandari i policija hapsili. Poslije dolaska ustaša na vlast bježi iz rodnog kraja i dolazi u Banjaluku, gdje se uključuje u ilegalni rad. Član KPJ postao je jula 1941. "Krajem 1942. jedna grupa članova KP formirala je novo rukovodstvo pod nazivom "centralna ćelija" u koju je ušlo 5 članova, a sekretar je bio Suljo Mandžuka. Ova ćelija radila je kao Mjesno rukovodstvo. Tada je bilo u gradu 28 članova KPJ raspoređenih u 4 organizacije po kvartovima grada."[1341]

Poslije provale u partijskoj organizaciji ilegalni pokret NOP-a u Banjaluci bio je na udaru policije. Stanovništvo je ispoljavalo pasivan otpor prema ustaškoj vlasti, a organizovana aktivnost omladine i članova SKOJ-a odvijala se djelimično u V kvartu i u Bojić-Hanu.

"U februaru ili martu 1943. godine prišlo se izboru novog mjesnog komiteta Partije. Sastanku je prisustvovao proširen broj članova Partije, a održan je u podrumu zgrade Socijalnog osiguranja i to noću. Zgradu je obezbjedila grupa članova SKOJ-a, koji su bili naoružani… Na tom proširenom sastanku izabran je novi Mjesni komitet KPJ. Sekretar je bio Suljo Mandžuka. O ovom izboru obavješten je Okružni komitet KPJ za Kozaru, kome je podnijet izvještaj. Poslije kraćeg vremena Mjesni komitet je putem postojeće veze, dobio pismo od Okružnog komiteta za Kozaru, koje je potpisao Miloš Stojaković, u kome se prihvata izbor novog Mjesnog komiteta i daju uputstva za budući rad… Nekako kratko vrijeme poslije izbora Mjesnog komiteta Partije, s oslobođene teritorije od strane Povjereništva OK KPJ za centralnu Bosnu bila je upućena u Banja Luku Viktorija Kapor, rođena Petrić, koja je, poslije uvida u rad partijske organizacije, podnijela izvještaj Okružnom komitetu."[1342] Uskoro poslije izbora Mjesnog komiteta KPJ Šefket Maglajlić, sekretar Povjereništva OK KPJ za centralnu Bosnu, sa slobodne teritorije iz Maslovara, šalje Viktoriju Petrić (udatu Kapor, a sada Glavaš) u Banjaluku da uspostavi vezu sa rukovodstvom Partije u gradu. Poslije uvida u stanje uputila je izvještaj Povjereništvu OK KPJ za centralnu Bosnu i ostala da i dalje djeluje u Banjaluci, dok opet nije povučena na slobodnu teritoriju. Da bi bezbjednije prošla na putu kod legitimisanja od strane ustaških vlasti sa sobom je u Banjaluku povela dvoje svoje maloljetne djece, stare 1 i 3

[1341] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, n. d., str. 599.
[1342] Munir Kadić, *Diskusija (20. novembra 1976),* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banoj Luci od 18-20. novembra 1976, str.775.

godine. "Na temelju pisma Šefketa Maglajlića koje je u Banjaluku donijela ilegalni politički radmik Viktorija Kapor-Glavaš u jesen 1943. formiran je ilegalni Narodnooslobodilački odbor u gradu, u koji su ušli dr Šime Fabijančić, Franjo Odić, Derviš Tafro, Đuro Đurica, Bećir Galijašević, Vito Lastrić i Zajim Ibrahimbegović."[1343].

Suljo Mandžuka na dužnosti sekretara MK KPJ Banjaluke ostaje do maja 1944 (kada za sekretara MK KPJ dolazi Anđa Knežević), a od maja do septembra 1944. dalje je u MK KPJ, ali kao član. U isto vrijeme bio je i povjerenik Ozne za Banjaluku.

20. ANĐA KNEŽEVIĆ, sekretar MK KPJ
od maja do septembra 1944. godine.

Anđa Knežević je rođena 1921. godine u Brezičanima kod Prijedora u porodici željezničara. Prije rata pohađala je gimnaziju u Prijedoru. I do rata radila je u naprednom omladinskom pokretu. Aktivno se uključila u borbu 1941. godine, a posebnmo se angažovala u radu sa omladinom na Kozari. U KPJ primljena je 1942. U toku rata bila je sekretar OK SKOJ-a za Kozaru i za Jajce i član OK KPJ.

Odmah po dolasku u Banjaluku Anđa Knežević je održala sastanak sa rukovodećim aktivom u gradu i tada je izabran novi Mjesni komitet u koji ušli Suljo Mandžuka, Munib Ćerimić, Matko Galić, Mithad Topić i Isak Maglajlić. Tada je grupa članova KPJ Munir Kadić, Munib Ćerimić i drugi
zadužena za organizaciju obavještajne službe. Uspostavili su redovnu vezu sa OZN-om na slobodnoj teritoriji. Uslovi za rad u Banjaluci su postali mnogo bolji, pa je i rad postao organizovaniji. Ilegalni NOP je ojačao u svim vidovima aktivnosti. Svake noći odvožena je roba za Kozaru, kao i naoružanje sakupljeno od simpatizera u domobranskim jedinicama.[1344]

Anđa Knežević je od maja do septembra 1944. bila sekretar MK KPJ za Banjaluku, kao i rukovodilac ilegalnog NOP-a u Banjluci. S obzirom na opšte prilike i uspon NOP-a na širim planu i u Banjaluci su postignuti značajni rezultati. Prilikom drugog napada na Banjaluku, septembra 1944. lično je pripremila predaju nekoliko neprijateljskih jedinica našim snagama.
Odmah po dolasku u Banjaluku Anđa Knežević je održala sastanak sa rukovodećim aktivom u gradu. Izabran je novi Mjesni komitet KPJ, u koji su pored nje kao sekretara, ušli Suljo Mandžuka, Munib Čerimić, Matko Galić, Mithat Topić i Ishak Maglajlić, koji je dobio zadatak da kao član ovog Mjesnog komiteta KPJ organizuje aktivnost preko Mjesnog komiteta SKOJ-a sa omladinom.

Rad Mjesnog komiteta KPJ se stabilizovao, ilegalni NOP u Banjaluci je opet ojačao u svim aspektima djelovanja – otprema boraca na slobodnu teritoriju, rad

[1343] Dr Dušan Lukač, n. d. str. 291.
[1344] Dr Dušan Lukač, n. d., 334-336.

Narodnooslobodilačkih odbora u gradu, rad USAOJ-a i AFŽ, rad OZN-e i dr. U pripremama za drugi napad naših snaga na Banjaluku Mjesni komitet KPJ je redovno slao odgovarajuće podatke.

Nosilac je "Partizanske spomenice 1941" i nekoliko ratnih odlikovanja.[1345]

21. DUŠANKA KOVAČEVIĆ, sekretar MK KPJ
od 28.IX 1944. Ne raspolaže se podatkom do kada je djelovao ovaj komitet, a vjerovatno do kraja 1944. Godine.

Prilikom drugog napada snaga NOV i POJ na neprijateljski garnizon u Banjaluci, septembra 1944. godine, Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu odmah je osnovao Mjesni komit KPJ u sastavu: Dušanka Kovačević, član Oblasnog Komiteta KPJ, za sekretara, Anđa Knežević, dotadašnji sekretar MK KPJ, za člana i Vojo Savić, dotadašnji seketar Okružnog komiteta KPJ Kotor-Varoš - Banjaluka, takođe za člana.

U vezi sa radom ovog novoosnovanog Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku Vojo Savić je, u okviru svoje diskusije na naučnom skupu "Banjaluka 44." , tako plastično govorio o događanjima tih desetak dana u Banjaluci, kada je taj Mjesni komiteta počeo djelovati, pa, da bi se dočarala atmosfera u kakvim uslovima je djelovao komitet, dajemo dio njegove diskusije: "Odmah je započeo veoma intenzivan rad – politički, organizacioni, agitacioni i sl. Radilo se onako kako se to praktikovalo prilikom oslobođenja jedne nove teritorije. Uostalom, tu u gradu su se nalazila oblasna rukovodstva Partije i SKOJ-a, štabovi jedinica koje su napadale Banjaluku, štab Petog korpusa, itd. Svaki svojom linijom učinio je da je u Banjaluci zavladala neobična živost: mladići i djevojke masovno su se javljali u naše jedinice, formirani su organi vlasti, održavani su politički skupovi i sastanci na sve strane, formirane su organizacije i aktivi Partije, omladine, žena, građani su se natjecali u iskazivanju svoje radosti što su stigli partizani i svoje privrženosti NOP-u. Svi naši aktivisti, do tada ilegalci, članovi Partije, SKOJ-a i drugi saradnici i simpatizeri, izašli su iz ilegalnosti i preuzimali su zadatke u organizovanju života u gradu, zatim su pomagali da se pronađu skriveni neprijatelji i otkriju njihovi saradnici i sl. Banjaluka je poprimila izgled oslobođenog grada sa svom onom dinamikom koju su partizani sobom donosili – veselje, pjesma, kolo kozaračko, radost, a zatim konferencije, skupovi, sastanci. Može se slobodno reći da su svi oni koji su simpatisali NOP, ili na bilo koji način bili pod njegovim uticajem, tu svoju privrženost iskazivali u onih nekoliko dana dok je Banjaluka bila slobodna."[1346]

"Mjesni komitet Partije odmah je formirao tehniku. Štampan je proglas Oblasnog komiteta, zatim dva ili tri tri broja lista "Sa fronta slobode… sve to u jednoj omanjoj štampariji koju neprijatelj nije uspio oštetiti…".[1347]

[1345] Dr Duško Lukač, n. d., str. 334.
[1346] Vojo Savić, *Diskusija,* Banjaluka 44., Izlazak Banjalučana na slobodnu teritoriju, Banjaluka 1985, str.275-276.
[1347] Vojo Savić, n. d. str. 276.

U navedenim uslovim, Oblasni komitet KPJ je izabrao parvu ličnost za sekretara Mjesnog komiteta KPJ. Dušanka Kovačević, (Banjaluka, 1917 – Sarajevo 1985), prije rata apsolvent Filozofskog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ-a od 1937, član KPJ od 1940. Isticala se kao politički aktivista u naprednom omladinskom, studetskom i ženskom pokretu. Jedan je od osnivača Omladinske sekcije u Ženskom pokretu Banjaluke.

U vrijeme priprema za ustanak 1941. godine bila je član Mjesnog komiteta KPJ u Banjaluci do septembra, kada je izašla na slobodnu teritoriju. Učesaik NOB-e od 1941. godine. Do ljeta 1943. godine bila je član Okružnog komiteta KPJ za Podgrmeč, član Okružnog komiteta KPJ za Drvar, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu i član Politodjela Sedme krajiške udarne brigade.

U srednju Bosnu je je došla 1943. i od oktobra iste godine do juna 1944 bila je sekretar Okružnog komiteta KPJ za okrug Banjaluka – Kotor-Varoš. Nakon toga otišla je na dužnost člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

U ratu je izgubila brata Mirka, autora pjesme "Po šumama i gorama …". Kao srednjoškolac uređivao je list za srednjoškolce u Gimnaziji. Pred drugi svjetski rat bio član Mjesnog komiteta SKOJ-a. Sestra Zora postala je partizanka u sedamnaestoj godini. Prvo je bila bolničarka na Čemernici, zatim politički radnik u Podgrmeču, borac, četni skojevski rukovodilac i bombaš u Drugoj krajiškoj brigadi. Poginula je u devetnaestoj godini, 1. aprila 1943, kao zamjenik političkog komesara čete u 12. krajiškoj brigadi. Sutradan, za vrijeme obilaska poprišta bitke gdje je Zora poginula, Josip Šoša Mažar, komandant 4. krajiške divizije, prepoznavši u jednom od poginulih svojih boraca Zoru, u njenoj stisnutoj šaci našao je cedulju na kojoj je Zora zapisala "Za slobodu sam živjela – za slobodu umirem!" Povodom Zorine pogibije napisala je pjesmu Milka Hadžistević, učiteljica, sestra poznatog marksističkog teoretičara i revolucionara, dr Branka Bujića, sekretara PK SKOJ-a BiH između dva rata i robijaša u Sremskoj Mitrovici gdje je proveo 7 godina. Ova pjesma Milke Hadžistević često je recitovana u Banjaluci, u godinama poslije oslobođenja.

Dušanka Kovačević poslije rata bila je na više partijskih i državnih funkcija u SRBiH i Federaciji. Bila je nosilac "Spomenice 1941", više ratnih i mirnodopskih odlikovanja.[1348]

22. DUŠAN DUŠKO JOSIPOVIĆ, sekretar MK KPJ Banjaluka od aprila do juna 1945. godine.[1349]

[1348] Ovi biografski podaci preuzeti iz monografije *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB 1941-1945,* Izdavač Radnički univerzitet "Đuro pucar Stari" Kotor-Varoš, glavni i odgovorni iurednik dr Nevenka Petrić , Kotor-Varoš 1985, str. 308-309. I drugih izvora.

[1349] Biografski podaci za Duška Josipovića preuzeti su iz monografije *Opštine Kotor-Varoš i Skender-Vakuf u NOB-u 1941-1945*, str. 305.

Rođen je 1920. u Donjem Obodniku, Kotor Varoš. Diplomirani je pravnik. Prije rata bio službenik u Poljoprivrenoj školi u Bosanskoj Krupi. Član KPJ je od oktobra 1941. Jedan je od organizatora ustanka1941. u Podgrmeću. Bio je pomočnik političkog komesara Komande Gerilskih odreda Krupa-Sana, politički komesar Odreda Majkić-Japra i Ljubijsko-prijedorske čete u 1941. godini. U aprilu 1942. po zadatku je došao u srednju Bosnu, gdje je izvjesno vrijeme bio politički komesar Prve čete Četvrtog krajiškog odreda. Od početka 1943. do kraja rata, u srednjoj Bosni stalno je bio član okružnih komiteta KPJ (za Banjaluku, za Banjaluku i Kotor-Varoš, za centralnu Bosnu). Od maja 1944. je sekretar Okružnog NOO za okrug Banjaluku - Kotor-Varoš, odnosno Okružnog NOO za srednju Bosnu. Od novembra 1943. je viječnih ZAVNOBiH-a, a potom i viječnik AVNOJ-a. Odmah posliije oslobođenja Banjaluke, od aprila do juna 1945. u Banjaluci je bio sekretar MK KPJ, kada odlazi u Sarajevo na rad u Vladu Bosne i Hercegovine.
Nosilac je "Spomenice 1941" i drugih brojnih odl;ikovanja.

23. MOMIR KAPOR, sekretar MK KPJ za Banjaluku od juna 1945. do septembra 1946. Zatim, od septembra 1947. do septembra 1949. godine.[1350]

Rođen je 1918. u selu Krnete kod Banjaluke. Pripadnik je porodice koja je cijela učestvovala u NOB-i. Spasoje i Milja Kapor imali su šestero djece: Vaso, Bosa, Jela, Momir, Mara i Vlado. Za vrijeme školovanja u gimnaziji u Banjaluci Momir je bio uključen u rad Đačkog literalnog udruženja "Mlada Jugoslavija." Takođe je bio uključen u sportske organizacije u Banjaluci, u kojim je i politički djelovao. Studirao je agronomiju na Univerzitetu u Beogradu, gdje je bio aktivno uključen u revolucionarni studentski pokret. Istovremeno je bio aktivan i u Klubu akademičara Banjaluke (KAB). Sa KAB-om je prije rata dolazio u Maslovare gdje je inače politički djelovao, pošto je tu dolazio kod brata Vase koji je tu živio. Poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. godine vratio se u Banjaluku i odmah se uključio u organizovani rad za pripreme ustanka 1941. pod rukovodstvom MK KPJ. Član KPJ je od oktobra 1941. Jedan je od organizatora ustanka 1941. na srezu Kotor-Varoš. Iste godine bio je politički komesar čete na Manjači, a 1942. u Drugoj krajiškoj brigadi. Zatim je bio na dužnostima političkog komesara u srednjoj Bosni: čete, bataljona, odreda i brigade. Pored toga bio je načelnik Odjeljenja za propagandu Petog bosanskog korpusa. U ratu je izgubio dva brata, starijeg Vasu i mlađeg Vladu i dvije sestre u ustaškom logoru u Staroj Gradiški stariju Bosu i mlađu Maru.

Poslije rata u Banjaluci je obavljao najviše partijsko-političke dužnosti, kao i odgovorne funkcije u SRBiH i Federaciji. Sekretar MK KPJ bio je od juna 1945. do septembra 1946, kada odlazi u jednogodišnju Višu partijsku školu "Đuro

[1350] Ibid., str.305-306. Kao I ličnmog saznanja autora.

Đaković". Po završetku ove škole opet je sekretar MK KPJ za Banjaluku od septembra 1946. septembra 1949. godine.

Nosilac je "Spomenice 1941" i drugih brojnih odlikovanja.

24. ZDRAVKO PRERADOVIĆ BRACO, sekretar MK KPJ od septembra 1946. do septembra 1947. godine.[1351]

Jovan Preradović, sveštenik iz Vijačana imao je sedmero djece: Živojin Živo, Zdravko Braco, Stanka Seka, Beba, Radmila, Veljko i Mladen. Njihov ujak Veljko Đorđević bio je veoma aktivan krajem 20-ih godina u revolucionarnom omladinskom i komunističkom pokretu u Banjaluci i šire. Između dva rata bio je sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a, Mjesnog komiteta KPJ i član Okružnog komiteta KPJ za Banjaluku. Zbog revolucionarne aktivnosti bio je na robiji u Sremskoj Mitrovici. Tako su Veljko i dvojica njegove braće Vojo, koji je učestvovao u Oktobarskoj revolucviji i Sveto, koji je takođe bio aktivan učesnik revolucionarnog omladinskog i radničkog pokreta u Banjaluci, neposredno uticali na političko opredjeljenje i angažovanje svojih sestrića i sestričina. Tako je Zdravko, zvani Braco, od rane mladosti bio uključen u revolucionarna previranja svoga vremena. Srednju školu završio je u Banjaluci. Za vrijeme školovanja bio je uključen u revolucionarni omladinski pokret. Kao student takođe je bio uključen u napredni studentski pokret. S obzirom da je njegov stariji brat Živojin-Živo bio član KPJ prije rata, i Braco je, zajedno s njim politički djelovao u Viječanima i okolini. Kako je KPJ dala instrukciju da se svi njeni sljedbenici u aprilskom ratu odazovu pozivu na mobilizaciju, poslije kapitulacije Jugoslavije, 1941. godine, oba brata Živo i Braco stupili su u Jugoslovensku vojsku. Već u junu i julu iste godine u Viječanima i okupljaju njihove istomišljenike i zajedno rade na podizanju ustanka 1941. Braco je stupio u Prnjavorsku četu. Radi na osnivanju aktiva SKOJ-a po vodovima te čete. Tako je novembra 1941. primio u SKOJ Stevu Samardžiju[1352] U Četvrtom kraiškom odredu, osnovanom 3. februara 1943, Braco bio komesar čete. Na Prnjavorskom okrugu bio je član Okružnog komiteta KPJ, a poslije spajanja dva okruga – za Banjaluku i za Prnjavor, 15. decembra 1944, postaje komesar Komande područja za centralnu Bosnu i član Okružnog komitetau KPJ za centralnu Bosnu. Poslije oslobođenja došao je na rad u Banjaluku. Politički sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku postao je septembra 1946. Na toj dužnosti ostao je do septembra 1947. kada prelazi na dužnost javnog tužioca za grad Banjaluku.

Nosilac je "Spomenice 1941" i drugih brojnih odlikovanja.

[1351] Biografski podaci za Zdravka Preradović Bracu sakupljeni prema Indeksu imena u Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 308, 321, 333, 355, 374, 378, 381, 386, 408, 523 i 640. I ličnog saznanja autora.

[1352] Stevo Samnardžija je 3. februara 1943. godine postavljen za komandanta IV kraiškog odreda (Srednja Bosna u NOB, knj. 1, str. 308).

25. DANILO ĐIDARA, sekretar MK KPJ od septembra 1949. do 1951. godine.[1353]

Rođen je 1919. godine. Za vrijeme pohađanja gimnazije bio je aktivan u Đačkom literarnom udruženju "Mlada Jugoslavija". U SKOJ je primljen 1939. godine. Po profesiji je diplomirani pravnik. U partizane je stupio 1941. Izašao je preko veze na Ponir, a potom je upućen u Osmaču. "Uskoro su na teren Janja i Pljeve upućeni Vaso Butozan i Albert Trinki, u Podgrmeč Dušanka Kovačević i Rada Vranješević. Dio komunista iz odreda na Starčevici (Drago Mažar, Kasim Hadžić, Šefket Maglajlić … Danilo Đidara i Drago Lang) raspoređen je u sela u široj okolini Banjaluke i u centralnoj Bosni."[1354] U KPJ je primljen 18. decembra 1940. godine. Od 1942-1944. godine bio je u Sedmoj krajiškoj brigadi. U 1944. godini postavljen je za političkog komesara Petnaeste krajiške brigade, a nekoliko mjeseci prije oslobođenja zemlje 1945. postavljen je za političkog komesara Trinaeste krajiške brigade. Na politički rad u Banjaluku došao je jula 1945. kada postaje organizacioni sekretar MK KPJ i sekretar Gradskog NOO. Od 1947-1949. godine pohađao je Višu partijsku školu "Đuro Đaković" u Beogradu. Po povratku u Banjaluku postavljen je za političkog sekretara MK KPJ i na toj dužnosti ostaje do 1951. godine. Bio je i na dužnosti javnog tužioca za grad Banjaluku i pomočnika okružnog javnog tužioca (u vrijeme kada je javni tužilac za Banjalučki okrug bio Veljko Đorđević). 1952. godine prešao je u Beograd, gdje je radio u Opštini Terazije, a zatim u Skupštini grada Beograda kao načelnik Odjeljenja za rad i radne odnose.

Nosilac je "Spomenice 1941" i drugih brojnih odlikovanja.

Z A K LJ U ČA K

Kako je Savez komunističke omladine Jugoslavije djelovao od 10.X 1919 - 15.XII 1948. godine, prateći njegov 30-godišnji rad posmatrali smo organizaciju SKOJ-a u Banjaluci kroz tri perioda njenog revolucionarnog djelovanja. SKOJ i revolucionarni omladinsig pokret Banjaluke, osnovani prije osamdeset godina, imaju i danas istorijski značaj koji je određen i potvrđen ulogom koju je revolucionarni omladinski pokret, na čelu sa SKOJ-em, imao u istoriji revolucionarnog i demokratskog pokreta uopšte po kome je Banjaluka poznata i u širim razmjerama već dugo vremana.

Kad se govori o revolucionarnom omladinskom pokretu Banjaluke, neizbježno je, u isto vrijeme, govoriti o banjalučkim velikanima iz 30-godišnjeg perioda revolucionarne borbe SKOJ-a, zajedno sa KPJ, za humanije društvo u kome je "očovječenje čovjeka" bio njihov ideal. Pisati o njima nemoguće je bez visokog emotivnog naboja, proživljavanja njihovih života, radujući se i pateći zajedno s njima, i u njihovom društvu prolazeći životne putanje njihovih bogatih života.

[1353] Biografski podaci za Danila Đidaru napisani na osnovu Danilovog kazivanja autoru I ličnog saznanja autora..
[1354] Osman Karabegović i Velimir Stojnić, Pripreme za oružani ustanak u Bosanskoj krajini, Zbornik -sjećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, knj. 1, str. 206-308.

Saznajemo da zbog ideala kojim su težili – da im uopšte nije teško padao odlazak u zatvore, policijsko batinanje u Crnoj kući u Banjaluci, odlazak u Glavnjaču, čak i u robijašnicu u Sremsku Mitrovici na dužu vremensku kaznu, pošto su znali zašto se bore i nisu ništa dobro ni mogli očekivati od suprotne strane.

Drugarstvo, kao jedna od osnovnih vrlina članova SKOJ-a, ljubav prema čovjeku, saborcu i drugu, spremnost za svijesno žrtvovanje, uključiv spremnost oslobađanja druga iz zatvora, po cijenu i vlastitog života, poistovjećivanje individualnog interesa sa kolektivnim, poštenje i druge vrline svojstvene dobrim ljudima, krasili su Savez komunističke omladine i u Banjaluci kao revolucionarni pokret u kome je svako koliko je mogao i umjeo, a najčešće i više od toga, slijedeći revolucionarne tokove pokreta kome su pripadali, davao svoj doprinos na ostvarivanju zajedničkog cilja.

I

Članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Banjaluci u periodu između dva svjetska rata nisu bili vremenski organičeni u svome djelovanju. Sa jakom dozom revolucionarnog romantizma, koji je odigrao pozitivnu ulogu u oblikovanju lika mladog komuniste i razvijanja njihove snage da utiču na svu omladinu, oni su bili okrenuti budućnosti i gledali su daleko unaprijed.[1355] Nestvarno zagledani u lijepotu života! A, živeći u društvu koje je bilo naučno prevaziđeno, borili su se protiv nehumane stvarnosti, knute diktatorskog režima i snosili su teške i najteže posljedice svoje borbe za pravednije društvene odnose, za revolucionarni preobražaj društva, spremni i život dati za svoje ideje i revolucionarna stremljenja. "Maštali su o budućnosti i pomalo idealizovali novo društvo za koje su se borili."[1356] – što im danas ne možemo zamjeriti. Naprotiv. U svojoj revolucionarnoj borbi oni su visoko na pijedestal stavili čovjekovu SLOBODU - boreći se za nju ustreptala srca. Sa mnogo hrabrosti, entuzijazma, žara, poleta, zanesenosti! Borili su se samoprijegorno protiv dehumanizovanog života, za bolju bućnost onih generacija koje to dožive. Česta hapšenja, progoni, batinjanja bili su sastavni dio života tadašnjih revolucionara. Između mnogih drugih hapšenja, pred Sudom za zaštitu države suđeno je četvorici bivših sekretara MK SKOJ-a Banjaluke, koji su u vrijeme suđenja već bili partijski rukovodioci: Maslo Idriz koji je osuđen na 18, Nikola Pavlić na 12, Veljko Đorđević na 10 mjeseci. Zatvorsku kaznu proveli su robijašnici Sremske Mitrovice, dok je Kasim Hadžić, uslijed nedostatka dokaza oslobođen optužbe.

II

Visoke domete revolucionarne borbe članova KPJ i SKOJ-a u periodu između dva svijetska rata, slijedili su članovi KPJ, Saveza komunističke omladine Jugoslavije, kao i rodoljubivi građani Banjaluke u periodu borbe protiv okupatora i domaćih

[1355] Milan M. Miladinović, n. d.,str, 384-385.
[1356] Ibid., str. 385.

izdajnika od 1941-1945. godine. "Rad u ilegalnom NOP-u u Banjoj Luci bio je po svojoj širini i doprinosu ravan učešću u oružanoj borbi… O tome svjedoči podatak da je Banjaluka dala 3.016 aktivnih boraca u NOV, od čega je 933 poginulo, da je oko 2.700 građana stradalo u logorima i zatvorima."[1357] Ne treba ni isticati da je mladost Banjaluke među izginulim i stradalim u najvećem broju.

Za ideale svoje mladosti, odnosno svoga života, ugradilo je svoj život za bolje sutra 9 sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a i 9 sekretara Mjesnog komiteta KPJ za Banjaluku. Sekretari MK SKOJ-a bili su: Velimir-Veljko Drakulić, Idriz Maslo, Nikola-Nikica Pavlić, Slobodan Kokanović, Kasim Hadžić, Ivan-Ivica Mažar, Rada Vranješević, Nevenka Dadasović i Mehmedalija-Dalko Dervišić; sekretari MK KPJ su: Pavo Radan, Akif Šeremet, Avdo Čardžić, Idriz Maslo, Nikica Pavlić, Kasim Hadžić, Karlo Rojc, Fahret Dedić i Zagorka-Zaga Blažić.[1358]

Među narodnim herojima je 21 Banjalučanin. To su: Rudi Čajevac, Kasim Hadžić, Ante Jakić, Osman Karabegović, Boško Karalić, Franjo Kluz, Dragutin-Drago Lang, Rade Ličina, Šefket Maglajlić, Vahida Maglajlić, Veselin Masleša, Drago Mažar, Ivan-Ivica Mažar, Josip-Šoša Mažar, Danko Mitrov, Stjepan-Pipo Pavlić, Branko Popović, Karlo Rojc, Ranko Šipka, Milorad Umljenović i Rada Vranješević.[1359] A među banjalučkim narodnim herojima su, kao što se vidi, i sekretari MK SKOJ-a i MK KPJ Banjaluke: Ivan-Ivica Mažar, Rada Vranješević i Kasim Hadžić.

III

Slijedeći polet i entuzijazam mladih pripadnika revolucionarnog omladinskog pokreta iz vremena ilegalne borbe do 1941. i učesnika u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941-1945, mladi u gradu Banjaluci, kao i u cjeloj našoj otadžbini, u prvih nekoliko poslijeratnih godina, po svom svjesnom opredjeljenju da maksimalno pomažu društvena nastojanja toga vremena, po svom ispoljenom radnom elanu u raščišćavanju ruševina, izgradnji pruga, mostova, fabrika, velikih kombinata, Autoputa "Bratstvo i jedinstvo", Novog Beograda i dr. - i po svom entuzijazmu i po svom iskrenom zanosu bili su istinski borci za bolje sutra. Za sve, skoro sve mlade, okupljene u Savezu komunističke omladine Jugoslavije, USAOJ-u, odnosno Narodnoj omladini u društvenim akcijama koje su pokretane i ostvarivane u Banjaluci prvih poslijeratnih godina, učešće u njima bilo je veoma važno. Možda najpreče u životu tadašnjih mladih ljudi u Banjaluci.

Naša savremena poetska misao još nije izrazila domete htjenja tih mladih revolucionara, mladih komunista, iz perioda tridesetogodišnjeg djelovanja

---

[1357] Dušanka Kovačević i Zaga Umičević, *Neki podaci o djelovanju narodnooslobodilačkog pokreta u okupiranoj Banjaluci,* Banjaluka u novijoj istoriji (1878-1945), str. 603; Spiskovi boraca i žrtava fašističkog terora na području Banjaluke, Muzej revolucije, Sarajevo.

[1358] Kao što se vidi 3 ista imena se javljaju u obe liste stradalih sekretara i MK SKOJ-a i MK KPJ. To su Idriz Maslo, Nikica Pavlić i Kasim Hadžić, što se nije moglo izbjeći pošto je to činjenično stanje,

[1359] *Narodni heroji Jugoslavije,* Institut za savremenu istoriju Beograd, Beograd 1982, knj. 1. i 2.

generacija mladih revolucionara. A kada je riječ o periodu narodnooslobodilačke borbe, ovaj rad je pokazao da je u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, kao i u ilegalnom narodnooslobodilačkom pokretu Banjaluke, bilo mnogo omladine, što je bilo karakteristično za tu vojsku i uopšte za narodnooslobodilački pokret. Ali, među njima su mnogi bili mali za vojnike, a veliki za junake. O tim malim velikim junacima niko nije napisao knjigu. A treba. Da se ne zaboravi.

IV

Ovaj rad, uzev u cjelini, samo je skroman pokušaj da se prezentuju dometi borbe i angažovanja članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije i revolucionarnog omladinskog pokreta, kako u ilegalnim tako i u legalnom uslovima – u njegovom tridesetogodišnjem revolucionarnom djelovanju – od osnivanja 1919. do 1949. godine u Banjaluci, sve do spajanja SKOJ-a i Narodne omladine u jednu organizaciju 15. decembra 1948. godine. Ali, pripremajući ga za objavljivanje stalno smo imali na umu i naš savremeni život. Danas se vrše pokušaji prevrednovanja istorije. Inspirisani sadržinom i aktuelnošću veoma zapažene knjige dr Slavoljuba Cvetkovića *Jugoslavija 1939-1941*[1360], a posebno studijom *Pokušaj prevrednovanja istorijskih ocena o Drugom svjetskom ratu*[1361] nastojali smo da što reljefnije obradimo djelovanje SKOJ-a i antifašističke omladine – integralnom dijelu NOR-a u ratnim godinama Banjaluke od 1941 – 1945. godine, kao autentičnoj antifašističkoj borbi u našoj zemlji u tom periodu, što se, počev od osamdesetih godina, nastoji osporiti od strane jednog broja autora[1362], te da tako i Banjalučani, dodaju još jedan kamenčić bogatom mozaiku objavljenih radaova o narodnooslobodilačkoj borbi Jugoslavije, kao značajnoj antifašističkoj borbi u svjetskim razmjerama toga vremena, kao i sada, i u okviru nje borbi slobodarske Banjaluke. "Preispitivanje karaktera Drugog svjetskog rata i posebno uloge nemačke države u njemu naročito je potencirano u vreme konstituisanja i sprovođenja ideja novog svetskog poretka. Pored istoričara koji su na osnovu nove raspoložive dokumentacije dolazili do naučne istine i korigovali svoja ili saznanja drugih naučnika pojavila su se i istoriografska dela koja su po svemu sudeći bila u funkciji dnevne politike ili strateškog opredeljenja velikih sila u globalnoj podeli sveta."[1363] Podržavajući stavove citirane u predhodnim redovima pokušali smo da ovaj istraživački rad stavimo i u taj kontekst.

Da zaključimo: Savez komunističke omladine Jugoslavije u Banjaluci imao je veliku podršku u svome djelovanju od Mjesnog komiteta KPJ, u cijelom periodu njegovog djelovanja, posebno od dvije ličnosti Pave Radana i Akifa Šeremeta, veoma zaslužnih za revolucionarno djelovanje i radničkog i omladinskog pokreta u Banjaluci – Radana, legende banjalučkog sindikalnog i komunističkog pokreta u

---

[1360] Dr Slavoljub Cvetković, *Jugoslavija 1939-1941,* Institut za savremenu istoriju, Beograd 1999.
[1361] Dr S. Cvetkovbić, n. d., str. 301-313.
[1362] Domaći i strani autori objavljuju knjige o Ravnogorskom pokretu često bez korišćenja literature i kritike izvora. U Narodnoj biblioteci u Beogradu registrovano je 509 publikacija i tempo njihovog publikovanja istraživači teško mogu da prate. – (fusnota br. 29 u n. d. dr S. Cvetkovića, str. 311).
[1363] Dr. S. Cvetković, n. d., str.301.

cijelom periodu između dva svjetska rata, a Šeremeta, profesora i revolucionara, primjernog pedagoga, istoričara, esejiste, izuzetnog poznavaoca dijalektičkog i istorijskog materijalizma i marksističke političke ekonomije - za vrijeme njegovog boravka u Banjaluci od 1923-1928. godine, a djelimično i poslije. Dragocjenu pomoć SKOJ-u pružalo je i 6 sekretara MK KPJ koji su predhodno bili sekretari MK SKOJ-a – u Banjaluci: Veljko Đorđević, Idriz Maslo, Nikica Pavlić, Stojan-Stole Kovačević, Kasim Hadžić i Zaga Umičević, kao i drugi.

Članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije i pripadnici revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci, na čelu sa 19 sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a: Velimir-Veljko Drakulić, Abduselam Gvožđar, Veljko Đorđević, Idriz Maslo, Vilko Vinterhalter, Nikola-Nikica Pavlić, Slobodan Kokanović, Kasim Hadžić, Stojan-Stole Kovačević, Ivan-Ivica Mažar, Rudi Kolak, Mujo Delić, Rada Vranješević, Zagorka-Zaga Umičević, Zumra Ćejvan, Nevenka Dadasović, Mehmedalija-Dalko DervišIć, Alija Maglajlić i Nevenka Petrić - u djelovanju SKOJ-a, tokom tri spomenuta perioda u:

- revolucionarnoj borbi između dva svjetska rata od 1919 – 1941;
- narodnooslobodičkoj borbi od 1941 – 1945.godine i
- u prvih nekoliko poslijeratnih godina – u Banjaluci,

po svom svijesnom opredjeljenju da maksimalno podstiču i pomažu progresivna društvena nastojanja svoga vremena, po svom ispoljenom radnom elanu u doprinosu borbi revolucionarnih progresivnih snaga, po svojoj hrabrosti, poletu, ponesenosti idejama u čije ostvarenje su ulagali sve svoje snage i znanje, a kada je bilo potrebno i svoj život - hrlili su SLOBODI – ispoljavajući veliku ljubav i odanost prema svome narodu i domovini, pa se za to njihovo takvo angažovanje danas mora reći da je to herojsko doba mladosti na ovim našim prostorima! Sagorjevajući u svojoj mladalačkoj zanesenosti potrebom za revolucionarnim preobražajem društva, boreći se za taj preobražaj svako prema svojoj mogućnosti i više od toga, od generacije do generacije, tokom 30-godišnjeg perioda djelovanja Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Banjaluci i zvijezde su dosezali…

Dr Nevenka Petrić

I ZVIJEZDE SMO DOSEZALI
Revolucionarni omladinski pokret Banja Luke, 1919-1949.

R E Z I M E

U ovom radu obrađeno je djelovanje Saveza komunističke omladine Jugoslavije i naprednog omladinskog pokreta Banjaluke u tridesetogodišnjem periodu od 1919 – 1949. godine. Rad je podjeljen na četiri dijela.

Prvi dio *Djelovanje revolucionarnog omladinskog pokreta od 1919 – 1941.* Ovaj dio podjeljen je na pet glava. Obrađuje slijedeća pitanja: osnivanje SKOJ-a i napredni omladinski pokret Banjaluke 1919; borba protiv nasilja i terora 1924; Konsolidacija i uspon SKOJ-a Banjaluke i borba protiv terora 1924-1929. godine; Djelovanje SKOJ-a u Banjaluci kroz legalne forme masovnopolitičkog rada; Uspon u radu SKOJ-a Banjaluke do 1939. i Revolucionarna omladina Banjaluke uoči i u početku Drugog svjetskog rata 1939 – 1941. godine.

Drugi dio *Otpor napredne omladine protiv okupatora i domaćih izdajnika u okupiranoj, ali nepokorenoj Banjaluci* Ovaj dio podjeljen je na dvije glave i obuhvata period od 1941 – 1945. godine. U prvoj glavi obrađena je borba banjalučke omladine u okupiranoj, ali nepokorenoj Banjaluci i stupanje omladine u NOV i POJ. U drugoj glavi obrađena je izvjesna stagnacija u razvoju NOP-a u Banjaluci, a zatim nagli uspon sve do oslolobođenja grada, 1945. godine.

Treći dio *Djelovanje SKOJ-a u oslobođenoj Banjaluci* Ovaj dio je, takođe, podjeljen na dvije glave. U prvoj je obrađeno djelovanje SKOJ-a poslije oslobođenja u Banjaluci, od 1945 – 1949. godine. U drugoj glavi obrađen je rad USAOJ-a, USAOBiH-a i Narodne omladine u prvih nekoliko godina poslije Drugog svjetskog rata, kada je do{lo do spajanja SKOJ-a i Narodne omladine u jednu organizaciju, odnosno do ukidanja SKOJ-a. Svaka godina uglavnom predstavlja posebnu cjelinu, u zavisnosti od dokumentacije s kojom se raspolagalo. Ne{to vi{e je obra ena 1945, od samog osnivanja prvih aktiva SKOJ-a i odbora USAOJ-a i 1948. godina, s obzirom da su u ovoj godini bile pripreme za IV Kongres SKOJ-a i Zajedni ki kongres SKOJ-a i Narodne omladine, kao i svi doga aji vezani za Rezoluciju Informbira. U drugoj glavi obrađen je rad USAOJ-a, USAOBiH-a, odnosno Narodne omladine. I, na kraju, s obzirom na ulogu i zna aj djelovanja okru nih komiteta SKOJ-a za Banjaluku i Oblasnog komiteta Narodne Omladine Banjaluka za rad Mjesnog komiteta SKOJ-a i Mjesnog odbora USAOJ-a, odnosno Narodne omladine, dat je samo kra i osvrt na njihov rad.

Četvrti dio *Skojevski kadrovi u revolucionarnom omladinskom i radničkom pokretu (1919-1949)* U ovom dijelu date su biografski podaci za 19 sekretara MK SKOJ-a od osnivanja SKOJ-a (10.X 1919) do spajanja SKOJ-a i Narodne omladine u jednu organizaciju – Narodnu omladinu Jugoslavije (16.XII 1948). S obzirom na doprinos banjalučkih rukovodilaca SKOJ-a revolucionarnom radničkom pokretu u Banjaluci, dati su biografski podaci za sve sekretare MK KPJ Banjaluke – ukupno 25 za period 1919 – 1949. godine, među kojim je šestero koji su predhodno bili sekretari MK SKOJ-a u Banjaluci.

U *Zaključku* je dat presjek djelovanja SKOJ-a u tridesetogodišnjem periodu od 1919 – 1949. godine. Istaknut je revolucionarni entuzijazm mladih, karakterističan za cjelokupan period djelovanja SKOJ-a i šireg revolucionarnog omladinskog pokreta u Banjaluci za sve vrijeme djelovanja SKOJ-a.

Rukopis ima trinaest priloga za pregledniju ilustraciju pojedinih dijelova ovog rada i kraći napis o gradu Banjaluci kroz istoriju.

P R I L O Z I

Prilog br. 1.

Spisak pročelnik, upravnik, odnosno sekretari MK SKOJ-a Banjalka; zaduženi u MK KPJ za rad SKOJ-a i omladine koji nisu bili sekretari MK SKOJ-a Banjaluke (1924-1949)

1. Velimir-Veljko Drakulić, zadužen u MK KPJ za rad SKOJ-a i omladine od polovine IX 1924 do IX.1927. godine; postoje indicije da je bio i pročelnik MK SKOJ-a u Banjaluci.
2. Abduselam Gvožđar, pročelnik, od 1926-1927. godine
3. Veljko Đorđević, upravnik, sekretar od 1927. do ljeta 1929. godine
4. Idriz Maslo, od 1929-1930. i od početka 1933. godine neko vrijeme
5. Vilko Vinterhalter, od 1930-1933. godine
6. Nikola-Nikica Pavlić, od 1933. go 30. XII.1934. godine
7. Slobodan Kokanović, od 30.XII 1934. do 25.IX.1935. godine
8. Kasim Hadžić, od 25.IX.1935. godine
9. Stojan-Stole Kovačević, poslije provale 2.IX 1936. godine.
10. Ivan-Ivica Mažar, od marta 1937. do kraja 1939. godine.
11. Rudi Kolak, od kraja 1939. do druge polovine VI 1941. godine
12. Mujo (Avde) Delić, od VI (možda sredine) do početka VII 1941. godine
13. Rada Vranješević, od početka do kraja VII 1941. godine
14. Zaga Umičević, od polovine VII do polovine X 1941. godine
15. Zumra Ćejvan, od 24.V do VII 1942. godine
16. Nevenka Dadasović, zadužena u MK KPJ za SKOJ i rad sa omladinom od VII 1942; sekretar MK SKOJ-a od VII do VIII 1942. godine
17. Mehmedalija-Dalko Dervišić, od VIII do XI 1942. godine
18. Alija (Muhameda) Maglajlić, od III do 28.IX 1944. godine
19. Nevenka Petrić, zadužena u MK KPJ za SKOJ i rad sa omladinom od 11.V 1945, a sekretar MK SKOJ-a od osnivanja 30.V 1945 do 15.XII 1948. godine.

Zadu`eni za rad SKOJ-a i omladine u MK KPJ koji nisu bili sekretari MK SKOJ-a Banjaluke

1. Munir Kadić, maj 1943. do maja 1944. godine
2. Ishak Maglajlić od maja do kraja septembra 1944. godine.

Prilog br. 2

Spoisak pro~elnika Mjesne uprave SRPJ (k), odnosno sekretara MK KPJ Banjaluka 1919-1949)

31.Jakov Lastrić, pročelnik Mjesne uprave SRPJ (k), od kraja IV 1919. do kraja juna 1920; od kraja VI 1920. do kraja VII 1921. godine
32.Pavo Radan, od krajaVII 1921. do 1923 ili 1924. godine
33.Akif Šeremet, od 1923. ili 1924. do IX 1927. godine
34.Avdo Čardžić, od 28. VII 1928 do 30. IX 1928. godine
35.Veljko Đorđević, od 1929. do ljeta 1934. godine
36.Idriz Maslo, od VI do kraja 1934. godine
37.Nikica Pavlić, od početka do IV 1935. godine
38.Stojan Stole Kovačević, od početka do kraja 1939. godine
39.Miroslav Mirko Višnjić, od IV ili V do. 20.X 1940. godine
40.Branko Babić, od 20.X 1940. do IV 1941. godine
41.Kasim Hadžić, v. d. sekretara od IV do 22.VI 1941. godine
42.Karlo Rojc, od druge polovine VI do početka VII 1941. godine
43.Dušan Duško Bole, početka VII do polovine IX 1941. g.
44.Jovanka Čović, od polovine IX do polovine X 1941. godine
45.Zagorka Zaga Umičević, od polovine X 1941. do 24. V 1942. godine
46.Fahret Dedić, od 24.V do kraja VI 1942. godine.
47.Ibro Sarač, od VII do XI 1942. godine
48.Zagorka Zaga Blažić (Zehra Avdagić), (nije obavljala dužnost sekretara)
49.Sulejman Suljo Madžuka, od kraja 1942. do V 1944. godine
50.Anđa Knežević, od V do kraja IX 1944. godine
51.Dušanka Kovačević, od kraja IX do kraja XII 1944. godine
52.Dušan Duško Josipović, od 22.IV do VI 1945. godine
53.Momir Kapor, od VI 1945. do IX 1946. godine
54.Zdravko Preradović Braco, od IX 1946. do IX 1947. godine
55.Danilo Đidara, od IX 1949. do 1951. godine

Prilog br. 3.

Spisak predsjednika Mjesne uprave SRPJ (k)/KPJ, odnosno Sekretara MK KPJ Banjaluke po vremenu kada su obavljali navedenu dužnost) (1919-1949)

1.Jakov Lastrić, od kraja IV 1919. do 24.VI 1920. pročelnik Mjesne uprave SRPJ (k) godine; od 24.VI 1920. Do do kraja VII 1921. rukovodi Mjesnom organizacijom KPJ Banjaluke.
2.Pavo Radan, od VII 1921. do – 1923. (ili 1924). godine
3.Akif Šeremet, od 1923. ili 1924. do IX 1927. godine
4.Pavo Radan, od IX 1927. do 28. jula 1928.
5.Avdo Čardžić, od 28. jula do 30.IX 1928. godine
6.Pavo Radan, od 30.IX 1928 -1929. godine
7.Veljko Đorđvić, od 1929-VI 1934. godine
8.Idriz Maslo, od VI 1934. do 1935. godine
9.Nikica Pavlić, od početka 1935. do IV 1935. godine
10.Idriz Maslo, od IV 1935-do hapšenja 2.IX 1936. godine
11.Pavo Radan, od III do jeseni 1937. godine

12.Stojan Stole Kovačević, od početka do kraja 1939. godine
13.Miroslav Mirko Višnjić, od IV ili V do 20. X 1940. godine
14.Branko Babić, od 20. X 1940. do IV 1941. godine.
15.Kasim Hadžić, v. d. sekretara od IV 1941. do 22.VI 1941. godine
16.Karlo Rojc, od druge polovine VI do početka VII 1941. godine
17.Dušan Duško Bole, od početkaVII 1941. do polvine IX 1941. godine
18.Jovanka Čović, od polovine IX do polovine X 1941. godine
19.Zagorka Zaga Umičević, od polovine X 1941. do 24. maja 1942. g.
20.Fahret Dedić, od 24. V 1942. do kraja VI 1942. godine
21.Ibro Sarač, od VII do XI 1942. godine
22.Zagorka Zaga Blažić (Zehra Avdagić), 1942 (nije obavlj. duž. sekr.)
23.Sulejman Suljo Madžuka, od kraja 1942. sekretar "centralne ćelije"
24. " " " sekretar MK KPJ od V 1943. do V 1944. godine
25.Anđa Knežević, od V 1944. do kraja IX 1944. godine
26.Dušan Duško Josipović, od IV 1945. do VI 1945. Godin7
27.Momir Kapor, od VI 1945. do VI 1946. godine
28.Zdravko Preradović Braco, od IX 1946. do VI 1947. godine
29.Momir Kapor, od IX 1947. do IX 1949. godine
30.Danilo Đidara, od IX 1949-1951. godine.

Prilog br. 4.

Nekoliko sastava Mjesnog komiteta SKOJ-a Banjaluke (1927-1949)

Prva polovina januara 1927. godine[1364]

1. Veljko Đorđević, upravnik, sekretar
2. Idriz Maslo
3. Abduselam Blekić

Jesen 1928. godine[1365]

1. Veljko \or|evi}, sekretar

2. Tankredi-Edi Sola
1. Ferid Hasanbašić

Januara 1929. godine[1366]

1. Idriz Maslo, sekretar
2. Muhamed Kazaz
3. Nikica Pavlić
4. Safet Filipović

[1364] Veljko Đorđević, *SKOJ pred šestojanuarsku diktaturu,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str.201. Inače, Veljko Đorđević je sekretar MK SKOJ-a od 1927-1929. godine.
[1365] Ferid Hasanbabašić, *Jačanje omladinskog pokreta,* Banjaluka u Radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str. 188.
[1366] Veljko Đorđević, *Pokret nije zaustavljen,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB,knj. 1, str.307.

1930. godina[1367]
1. Vilko Vinterhalter, sekretar
2. Idriz Maslo

Kraj 1933. godine[1368]
1. Nikola-Nikica Pavlić, sekretar
2. Idriz Maslo
3. Vilko Vinterhalter
4. Šefket Maglajlić
5. Emil Zrelec

30. decembar 1934. godine[1369]
1. Slobodan Kokanović, sekretar
2. Nikola-Nikica Pavlić
3. Vilko Vinterhalter
4. Kasim Hadžić
5. Stojan-Stole Kovačević
6. Emil Zrelec (do jeseni 1934)[1370]

Od 25. septembra 1935.[1371]
1. Kasim Hadžić, sekretar
2. Nikola Pavlić
3. Stojan-Stole Kovačević

Poslije 2. septembra 1936. godine
1. *Dedo Gazić*
2. Niko JurinčIć
3. Osman Karabegović

Mart 1937. godine[1372]

[1367] "Mjesna organizacija SKOJ-a nije prekidala rad za vrijeme Šestojanuarske diktature. Sekretari Mjesnog komiteta SKOJ-a bili su Veljko Đorđević (do ljeta 1929), Idriz Maslo (1929-1930), Vilko Vinterhalter (1930-1933), Nikica Pavlić (1933—34) i Slobodan Kokanović (1934-35)…", Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br. 491, str. 417.,

[1368] Emil Zrelec, *Pavo Radan nas je uključio u pokret,* "Koncem 1933. U Boriku je odrtžana Mjesna konferencija SKOJ-a, kad su u novi Mjesni komitet izbrani Nikica Pavlić, kao sekretar, Šefket Maglajlić i ja kao članovi, Banjaluka u radničkom popkretu i NOB, knjk. 1, str. 225 I fusnota br. 473, str. 417.

[1369] Milan Vukmanović, *UVOD,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOV, knj. 2, str.36 "U novi MK SKOJ-a izabrani su Slobodan Kokanović, sekretar, Kasim Hadžić i Stojan-Stoke Kovačević…", str. 36; M. Vukmanovbić, *Neki sadržaji političke aktivnosti komunističke omladine Bosanske krajine 1934-36,* Zbornik krajiških muzeja VII, Banjaluka 1982, str. 179-198.

[1370] Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, fusnota br.486, str. 420.

[1371] Po odlasku Slobodana Kokanovića na VI kongres Komunističke omlad. Internac. izabran je K. Hadžić za sekretara

[1372] M. Vukmanović, *Klasna borba radničke klase Banjaluke i politička aktivnost komunista u vrijeme održavanja IV partijske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Ivica Mažar je marta 1937. izabran za člana MK KPJ. Pretpostavka je da je vodio SKOJ, a zna se da je te godine bio član MK SKOJ-a., str. 29, rukopis u ličnoj arhivi N.*

1. Ivan-Ivica Mažar, sekretar
2. Jusuf Selman

Kraj 1939. godine[1373]

1. Rudi Kolaak, sekretar
2. Anto Jakić
3. Radnik iz Tvornice duhana
4. Mirko Kovačević
5. Drago Lang
6. Dušanka Kovačević, nešto kasnije
7. Slobodan Uzelac, znatno kasnije

Po~etak jula 1941. godine[1374]

1. Rada Vranješević, sekretar
2. Zumra Ćejvan
3. Branko Mišo Stupar

Kraj jula 1941. godine[1375]

1. Zaga Umičević, sekretar
2. Zumra Ćejvan
3. Branko Mišo Strupar
4. Zdrava Korda

Kraj jula/avgust 1941. godine[1376]

1. Zaga Umičević, sekretar
2. Zumra Ćejvan
3. Zdrava Korda
4. Jela Perović
5. Duša Perović
6. Jusuf Selman
7. Muharem Karabegović

Kraj maja 1944. godine[1377]

Petrić, rad je objavljen; Niko Jurinčić, *Partija u borbi za unutrašnje jedinstvo,* Banjaluka u radničkom pokretu i NOB, knj. 1, str.104. Niko govori o Ivici kao sekretaru MK SKOJ-a Banjaluka.

[1373] Rudi Kolak je sekretar MK SKOJ-a od kraja 1939. do druge polovine VI 1941.godine, kazivanje Rudija Kolaka autoru 31.VIII 2000. godine.

[1374] Rahmija Kadenić, *Revolucionarni pokret u Banjoj Luci, pred rat i u prvoj ratnoj godini,* Ratna sećanja iz NOB 1941 - 1942. Vojniizdavački zavod, Beograd 1981, str. 38.

[1375] Milan Vukmanović, *Banjaluka u uslovimaa okupacxije I rata,* BANJALUKA,IzdavačInstritut za istoriju Banjaluka, Banjaluka 1990, str. 112. "Za sekretara je došla Zagorka Zaga Umičević…".

[1376] Dr Dušan Lukač, *Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji,* Banjaluka 1968, str. 135.

[1377] Muharem Hare Beganović, *Djelatnost Partije i NOP-a u okupiranoj Banjaluci između dva partizanska napada,* Šehitluci44., Banjaluka 1985, str.118.

1. Alija Maglajlić, sekretar
2. Kemal Đuzel
3. Subha Abdurahmanović
4. Šefket Ekić Šokara
5. Antonija Banućić Žuta

Sastav MK SKOJ-a 30.V 1945. godine

1. Nevenka Petrić, sekretar
2. Kemo Halimović, agitacija i propaganda
3. Aco Hotić, srednje škole
4. Nurka Hadžiselimović, Savez pionira
5. Marko Savinović, Savez pionira

Sastav MK SKOJ-a 30.VI 1945. godine

1. Nevenka Petrić, politički sekretar
2. Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar
3. Sabira Mulabećirović, agitacija i propaganda
4. Aco Hotić, srednje škole
5. Savo Marković, srednje škole
6. Marko Savinović, Savez pionira

Sastav MK SKOJ-a 16.VI 1946. godine

1. Nevenka Petrić, politički sekretar
2. Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar
3. Mijesira Brkić, agitacija i propaganda
4. Josip Milanović, srednje {kole

Sastav MK SKOJ-a 15.V 1947. godine

1. Nevenka Petrić, politički sekretar
2. Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar
3. Mujesira Brkić, agiracija i propaganda
4. Muhamed Tunjo Filipović, srednje škole
5. Barnimir Ljubičić, srednje škole

Sastav MK SKOJ-a u drugoj polovini 1947. godine

1. Nevenka Petrić, politički sekretar
2. Slavko Bilobrk, organizacioni sekretar
3. Stojanka Đurica, srednje škole
4. Marinko Stojnić, radnička omladina
5. Paša Ćejvan, kulturno-prosvjetni rad
6. Grozda Bilanović, Savez pionira
7. Zijad Midžić, Savez pionira

Sastav MK SKOJ-a u 1948. godini

1. Nevenka Petrić, politički sekretar

2. Fahro Kulenović, organizacioni sekretar
3. Mujesira Brkić, agitacija i propaganda
4. Drago Malevšević, srednje škole
5. Tomo Savić, fizička kultura
6. Vidosava Bulajić, radne akcije
7. Avdo Malkočević, radnička omladina
8. Gospava Brković, Savez pionira
9. Zijad Midžić, Savez pionira

Napomena: Neki sekretari, odnosno članovi MK SKOJ-a su bili duže, neki kraće. Sastavi Mjesnog komiteta SKOJ-a, tokom navedenih godina, često su se mjenjali, a ovi koji su prezentovani su bili u jednom dijelu navedene godine.

Prilog br. 5.

Dnevni redovi šest sastanaka MK SKOJ-a Banjaluka od 1945-1948. i Mjesne konferencije SKOJ-a 1.X 1948.

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 30.V 1945. godine
1. Formiranje MK SKOJ-a
2. Sastav komiteta
3. Razno

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 11.VI 1945. godine
1. Pregled organizacije SKOJ-a
2. Reorganizacija USAOJ-a
3. Fiskultura i kulturni rad
4. Zadaci a) Mjesna konferencija USAOJ-a b) Savez pionira
5. Razno

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 20.VI 1945. godine
1. Organizaciono stanje SKOJ-a
2. Omasovljavanje SKOJ-a i USAOJ-a
4. Razno

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 30.VI 1945. godine
1. Stanje u komitetu a) kritika i samokritika, b) raspodjela rada
2. Fiskulturna konferencija
3. Konferencija radničke omladine
4. Razno a) dom b) pitanje izvještaja c) Vojo Janković

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 16.VI 1946. godine
1. Pitanje Milanovića
2. Priprema za prugu
3. Obaveze (pioniri)

4. Razno (novac za "Omladinu" poslati do 20. juna; novac za kartice; pitanje knjižica; članarina; sređivanje arhive; za štab brigade predlog da ide Milenko Pajić za komandanta; pitanje delegacije)

Dnevni red sastanka MK SKOJ-a 15.V 1947. godine
1. Omasovbljenje organizacije SKOJ-a
2. Sastanak sekretara aktiva SKOJ-a
3. Razno

Mjesna izborna konferencija SKOJ-a Banjaluke 1.X 1948. godine

Dnevni red:
1. Izbor zapisničara, ovjerovača zapisnika, kandidacione i verifikacione komisije
2. Referat o razvoju SKOJ-a u Banjaluci od osnivanja, Nevenka Petrić
3. Izvještaj o radu
4. Izbor delegata za IV Kongres SKOJ-a
4. Razno

Prilog br. 6.

Dnevni redovi jednog savjetovanja i šest sastanaka MK KPJ Banjaluka relevantnih za rad MK SKOJ-a Banjaluka

Savjetovanje MK KPJ Banjaluka sa sekretarima svih partiskih ćelija, 13.06.1945. godine o organizaciono-političkim pitanjima i radu Narodnog fronta.

Sastanak MK KPJ Banjaluka 21.X 1945. godine, na kome se, između ostalog, predviđa organizovanje omladinskog mitinga u okviru predizbornih priprema.

Sastanak MK KPJ Banjaluka 26.X 1945. godine, na kome se raspravljalo o prijemu omladine u KPJ i da se Seka Đurica poveže u partijsku ćeliju III kvarta, kako bi bila sekretar aktiva SKOJ-a.

Sastanak MK KPJ Banjaluka 07.V 1946. godine, sa dnevnim redom:
1. Deveti maj - proslava
2. Odnos preduzeća prema berzi rada
3. Pitanje zadruga
4. Razno (okružna konferencija, financiski nedostatci, Ženska gimnazija, učešće komunista u društvima).

Sastanak MK KPJ Banjaluka 13.05.1946, godine, sa dnevnim redom:
1. Razmatranje priprema za Titovu štafetu
2. Organizaciona pitanja
3. Razno

Sastanak MK KPJ Banjaluka 21.05.1946. godine, sa dnevnim redom:
1. Pitanje zadruga
2. Pitanje MK SKOJ-a
3. Organizaciono pitanje
4. Pitanje gradske rampe
5. Razno (sindikati, agitacija, odlikovanja, nedelja higijene)

Sastanak MK KPJ Banjaluka 4.VI 1946. sa dnevnim redom:
1. Pitanje izvještaja
2. Omladinska nedelja
3. Razno

Napomena: Navedeni su samo sastanci za koje je utvrđeno da su održani i za koje su u dokumentima pronađeni navedeni podaci.

Prilog br. 7.

Okružni komiteti SKOJ-a za srednju Bosnu – Banjaluku, 1941-1945.

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu, januar 1942. [1378]
1. Safet Fejzić, sekretar
2. Željo Barić
3. Vlado Ivanović
4. Mira Jotanović
5. Đorđe Đoko Perović
6. Stanko Vukašinović
7. LazoVidović

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu, 18. mart 1942.[1379]
1. Safet Fejzić, sekretar
2. Željo Barić
3. Stanko Vukašinović
4. Đoko Perović
5. Dane Pavlić
6. Mira Jotanović
7. Vlado Ivanović

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu, 19. ili 20. marat 1942.[1380]

[1378] Ovaj Okružni komitet izabran je na Prvoj okružnoj konferenciji SKOJ-a srednje Bosne, održanoj na Karaču januara 1942; Kazivanje Vlade Ivanovića autoru; Safet Fejzić, *Djelatnost SKOJ-a i Partije na području Bosanske krajine,* 21.VI 1959, str. 7, Arhiv BK Banjaluka, ABK 209-146-II/79.
[1379] Ovaj Okružni komitet SKOJ-a izabran je na Drugoj okružnoj konferenciji SKOJ-a srednje Bosne 18. marta 1942;

1. Željko- Željo Barić, sekretar
2. Dane Pavlić
3. Lazo Vidović
4. Mira Jotanović
5. Đorđe-Đoko Perović

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu osnovan 2. maja 1942.[1381]
1. Đorđe-Đoko Perović, sekretar
2. Mira Jotanović
3. Vlado Ivanović
4. Branko Fistrić Malac
5. Stanko Vukašinović

Povjereništvo Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu 14.I 1943.[1382]
1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Mira Jotanović
3. Vlado Kecman
4. Stanko Vukašinović
5. Branko Fistrić Malac

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu maja/juna 1943.[1383]
1. Pero Kolundžija
2. Ajša Miličević
3. Dušan-Dule Vidović

Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku- Kotor-Varoš[1384], djelovao od IX 1943.
1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Nada Podgornik
3. Miloš Milaković
4. Nevenka Petrić, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za Travnik.

Okružni komitet SKOJ-a Banjaluka koji djelovao od novembra 1943.[1385]
1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Miloš Milaković
3. Nevenka Petrić, sekretar MK SKOJ-a Travnik

[1380] Safet Fejzić, *Omladinska konferencija u Branešcima,* Lična arhiva Slavka Odića, str. 7; Zbog odlaska Safeta Fejzića u Proletrski bataljon za rukovodioca SKOJ-a dan-dva poslije Konferencije u Branešcima postavljen je Željo Barić za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Bosnu.
[1381] Regesta dokumenata o srednjoj Bosni u NOB 1941-1943, Dokumenta narodnooslobodilačkog pokreta, 067: "2. maja 1942. Milan Radman izvještava da je 21. marta fromiran Okružni komitet KPJ u sastavu: Rajko Bosnić, sekretar, Zaga čević, Milan Radman, Miloš Glišić I Željo Barić (SKOJ), ali da tak komitet zbog izuzetnih prilika nije djelovao te da jeponovno formiran 2. maja u sastavu Milan Radman, sekretar, Zaga Umičević, Miloć GlišIć, Đoko Perović (omladina).
[1382] Pero Kulundžija, Autorizovano kazivanje, u ličnoj arhivi autora.
[1383] Izvještaj OK KPJ za srednju Bosnu od 16. juna 1943, IPIRP, Sarajevo, 38/247; Pero Kolundžija, Autorizovano sjećanje, str. 18. i 19.
[1384] Izvještaj OK KPJ Banjaluka od 9. septembra 1943, Arhiv CK SKBiH, Fond SKOJ-a, br. 203.
[1385] Izvještaj OK KPJ od19 XII 1943, Arhiv CK SKBiH, Fond SKOJ-a, br. 203.

(Kasnije dolaze u OK SKOJ-a Pero Divjak i Milan Marčeta, Veljko Vejinović).

Okružni komitet SKOJ-a Banjaluka koji je djelovao od novembra 1943. godine

1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Miloš Milaković, organizacioni sekretar
3. Nevenka Petrić, sekretar Srekog komiteta SKOJ-a Travnik

Okružni komitet SKOJ-a Banjaluka od proljeća do septembra 1944. godine

1. Pero Kolundžija, sekretar
2. Pero Divjak
3. Nevenka Petrić, sekretar SK SKOJ-a Travnik
4. Milka Pilipović, sekretar SDK SKOJ-a Kotor-Varoš
5. Milan Marčeta Veljko Vejinović

Okružni komitet SKOJ-a za Banjaluku pred spajanje sa Okružnik komitetom SKOJ-a Prnjavor u Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu (6.IX 1944)

1. Veljko Vejinović, sekretar
2. Milan Marčeta
3. Nevenka Petrić
4. Milka Pilipović

Okružni komitet SKOJ-a za srednju Bosnu osnovan
15. XII 1944. koji je djelovao do oslobođenja zemlje

1. Mile Trnjaković, sekretar
2. Veljko Vejinović, organizacioni sekretar
3. Miloš Glišić
4. Nevenka Petrić
5. Rada Ostojić
6. Mirko Sančanin

Prilog br. 8.

Okru`ni komiteti SKOJ-a i Oblasnog komiteta Narodne

omladine Banjaluka od 1945-1949. godine

OK SKOJ-a Banjaluka, 04.IV 1945. godine[1386]

1. Dževad Midžić, politički sekretar
2. Dušan-Dule Vidović
3. Sušanka Ostojić
4. Rada Ostojić
5. Miloš Glišić

Sastav OK SKOJ-a Banjaluka, juna 1945. godine

1. Milan Trninić, politički sekretar
2. Dušan DuleVidović, organizacioni sekretar

[1386] Ovo je predviđeni sastav OK SKOJ-a Banjaluka, ali se nikad nije sastao.

3. Dušanka Ostojić
4. Mira Šinik
5. Nevenka Petrić, politički sekretar MK SKOJ-a Banjaluka
6. Svetko Brkić
7. Miloš Glišić

Sastav OK SKOJ-a Banjaluka, 7.II 1946. godine

1. Boško Kecman, politički sekretar
2. Dušanka Ostojć, organizacioni sekretar
3. Mira Šinik
4. Ljuban Bundalo
5. Nevenka Petrić, politički sekretar MK SKOJ-a Banjaluka
6. Svetko Brkić
7. Jovanka Balaban
8. Dušan Dule Vejinović

Sastav OK SKOJ-a Banjaluka, januara 1947. godine

1. Dušan Dule Vidović
2. Dušanka Ostojić, organizacioni sekretar
3. Mira Šinik
4. Nevenka Petrić, politički sekretar MK SKOJ-a Banjaluka
5. Svetko Brkić
6. Ljuban Bundalo
7. Vajan Ožegović

Sastav OK SKOJ-a Banjaluka, 17.II 1947. godine

1. Dušan Dule Vidović, politički sekretar
2. Svetko Kačar, organizacioni sekretar
3. Mira Šinik
4. Nevenka Petrić, politički sekretar MK SKOJ-a Banjaluka
5. Dragan Rodić
6. Vlado Malinović
7. Vajan Ožegović

Agit-prop pri Okružnom komitetu SKOJ-a 1945. godine

1. Bata Janković
2. Kemo Halilović
3. Alija Kozarčanin
4. Mujo Đumrukčić
5. Nikola Vicarić Vičara

Sastav Oblasnog komiteta NO Banjaluka, maja 1949. godine

1. Svetko Kačar, predsjednik
2. Nevenka Petrić, organizacioni sekretar
3. Dragan Stojković, kadrovik

4. Dušan Dule Vejinović, seoska omladina
5. Marko Glušac
6. Jovanka Karapetriović, agitacija i propaganda
7. Svetko Vrebac, radne akcije
8. Husein Sabljaković, školska omladina
9. Halid Bajramović, fizička kultura

Sastav Oblasnog komiteta NO Banjaluka, juna 1951. godine
1. Nevenka Petrić, predsjednik
2. Dragan Stojković, organizacioni sekretar
3. Dušan Dule Vejinovi, seoska omladina
4. Jovanka Karapetrović, agitacija i propaganda
5. Marko Glušac
6. Husein Sabljaković, radne akcije
7. Svetko Vrebac, radne akcije

Napomena: Sastavi Okružnih komiteta SKOJ-a i Oblasnog komiteta NO Banjaluka navedeni su na osnovu do sada istraženih dokumenata. To ujedno znači, da je, možda, još neko bio u navedenim sastavima, ali to do sada nije utvrđeno.

Prilog br. 9.

Dnevni redovi sastanaka OK SKOJ-a Banjaluka u 1945/1946. godini

Dnevni red sastanka OK SKOJ-a 25.VI 1945. godine
1. Rad i buduće djelovanje OK SKOJ-a
2. Kritika i samokritika
3. Rad i sređivanje organizacije u Banjaluci
4. Balkanski kongres
5. Razno

Dnevni red sastanka OK SKOJ-a 03.VI 1946. godine
1. "Omladinska nedjelja"
2. Omladinska pruga (slanje brigada, obaveze)
3. Organizaciono pitanje
4. Stanje u školama

Dnevni red sastanka OK SKOJ-a 10.VI 1946. godine
1. Slanje izvještaja o "Omladinskoj nedjelji"
2. Sastanak 12. juna
3. Slanje omladine na prugu

Dnevni red sastanka OK SKOJ-a 03.VII 1946. godine
1. Plenarni sastanak Zemaljkog odbora NO BiH
2. Pionirska logorovanja i druga ljetovanja

3. Otpremanje srednjoškolske brigade
4. Rad na državnom imanju
5. Organizaciono pitanje
6. Takmićenje sa Slovenijom
7. Razno

Dnevni red satanka OK SKOJ-a 09.VII 1946. godine

1. (Pionirska logorovanja)
2. (Stanje u školama)

Napomena: Ovaj dnevni red je naveden po sadržaju iz zabilješke sa sastanka, pošto dnevni red nije bio preciziran.

Dnevni red sastanka OK SKOJ-a 18.VII 1946. godine

1. Sporovođenje zaključaka Zemaljskog odbora NO BiH
   a)Kadrovi
   b) Izbori
   c) finansije
2. Održavanje sreskih plenarnih sastanaka

   Napomena: Podaci za sastanak MK SKOJ-a, održan 25.VI .1945. nađen je u ličnoj arhivi Nevenke Petrić, a za narednih pet, u Notesu N. Petrić u kome je to zabilježeno, a koji se, takođe, nalazi u ličnoj arhivi Nevenke Petrić.

NEKOLIKO RIJEČI O BANJALUCI

Istorija

Prema arheološkim iskopinama, područje današnje Banjaluke u predistorijsko vrijme naseljavalo je veliko ilirsko pleme Mezeji, koje je 9. godine naše ere pokorio rimski vojskovođa Germanikus. Rimljani su na području današnjeg grada izgradili vojno utvrđenje Kastra (Castra), na mjestu gdje je sada tvrđava Kastel.

U VI i VII vijeku ove krajeve naselili su Sloveni. Pod današnjim imenom Banjaluka se prvi put spominje 6. februara 1494. godine. Istorijski jezgro grada bilo je područje Gornjeg Šehera. Turci ga zauzimaju 1528 godine i, s kraćim prekidima, u njemu ostaju do 1878. godine.

U toku drugog svjetskog rata, od 14. aprila 1941. godine, pa do 22. aprila 1945. godine, nalazi se pod okupacijom fašističke Njemačke. Čitavo to vrijeme u Banjaluci je djelovao narodnooslobodilački pokret. Buran poslijeratni razvoj grada u svim oblastima života prekinuo je katastorofalni zemljotres 26. i 27. oktobra 1969. godine. Banjaluka je postala glavni grad Republike Srpske, uskoro poslije njenog osnivanja , kao jednog od entiteta Bosne i Hercegovine.

Geografski podaci

Banjaluka se nalazi na 44 strepenu 46 minuti 27 sekundi sjeverne geografske širine i 17 stepeni 11 minuta 44 sekunde istočne geografske dužine.
Srednje temperature: najhladniji mjesec januar – 0,8 stepeni, a najtopliji juli 21.3 stepena po Celzijusu. Prosječna nadmorska visina 163 m. Prosječno ima 125 kišnih dana.

Stanovništvo

Po broju stanovnika Banjaluka je u SFRJ bila jedanaesti grad, a drugi u SR Bosni i Hercegovini.
Broj stanovnika-grad:

1931. godina		20.400
1948. godina		29.627
1971. godina		90.831
1980. godina	oko	140.000
1990. godina	oko	?

Broj stanovnika opština:

1980. godina	oko	180.000
1990. godina	oko	?

Opšti podaci

- Leži u Banjalučkoj kotlini koju presjecaju rijeka Vrbas i njena desna pritoka Vrbanja.
- Kroz grad prolazi važan put i željeznička pruga koji omogučavaju značajnu vezu na relaciji Jadransko more-centralni dio Bosne i Hercegovine-Panonska nizija.
- Centar velikih industrijskih, trgovinskih, poljoprivrednih i saobračajnih preduzeća.
- Univerzitetski grad i školski centar.
- Centar radija, televizije, novinske i izdavačke djelatnosti.
- Grad mnogih kulturno-istorijskih znamenitosti, muzeja, galerija i kulturnih društava.
- Domaćin mnogih međunarodnih i drugih kulturnih, naučnih, sportskih i drugih skupova, odnosno manifestacija.
- Privlačna izletišta u blizini grada, ljekovite banje u Gornjem Šeheru, Slatini i Laktašima.
- Grad ima 405 ulica s ukupnom dužinom 375 km.
- Grad ima oko 470.000 kvadratnih metara zelenih površina.

(Dio podataka preuzet iz :BANJALUKA Lična karta, izdavač NIGRO “Glas” Banjaluka, 1980.)